

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nyomatott Szegeden, Endrényi Imre könyvnyomdájában.

A vármegyei és városi törvényhatóságok
ezredik évi ünnepe.

A magyar nemzet éltető központjai, a megyei és városi törvényhatóságok nem kevesebb fénynyel, nem kevesebb lelkesedéssel ünnepelték a hazá ezer éves fennállásának ünnepét, mint a nemzet vezető tényezői.

A *Szent István* első magyar király böles intézkedései folytán elsőnek létesült s később tetemesen megerősödött vármegyék, nemkülönben az újabb időben oly nagyfontosságúvá vált városok, mint a nemzet szellemi életének és anyagi erejének góczpontjai, — mint erkölcsi testületek is, felemelkedtek a nevezetes esztendő egy rügyfakasztó tavaszi napján az Égi Gondviselőhöz, hogy imáikban áldást kérjenek azoknak az ősöknek porladozó porára, a kik nekünk ezt a szeretett hazát, ezt a kincsek kincsét megszerezték és megtartották. Hálát adtak a Gondviselőnek, a miért megadatott ezt a nemzeti történetünk egyik legnagyobb napját megérniök s szent fohász-kodással kérték a hazá és annak minden polgára boldogulását.

Ünneplő ruhát öltött a nemzet minden fia azon a napon, a mikor a vármegyék és városok ünneplő napja felvirradt. S a lelkesedés külső jelei teljes öszhangban voltak szívük legbensőbb érzelmeivel, mert majd minden vármegye és város

nemcsak külsőleg, hanem maradandó alkotásokkal ünnepelte meg a nagy eseményt, az ezredik évi fordulót.

Minden vármegyei és városi törvényhatóság ünnepi közgyűlést tartott, melyeken egy-egy szónok lendületes, a megye vagy város törvényhatóságának területén lefolyt történeti események ecsetelésével, a küzdelmek és győzelmek, a bánat és öröm, a csalódás és remény gazdag változatainak szemléltetésével átszótt ünnepi beszédet mondott.

E mellett a vármegyék és városok nagyobb szabású jótékony célú és hazafias alapítványok letéteményezésével, valamely közszükséget pótló intézmény létesítésével, történetének megiratásával, a területén végbement országos jelentőségű esemény megfestetésével, — végül tisztviselőinek egy vagy más módon való megjutalmazásával tette maradandó emlékezetűvé az ünnepi napot.

Az ünnepi közgyűlést megelőző isteni tiszteleteken s az azt követő multságokon, ott volt a megye és város egész polgársága.

De nemcsak a vármegyék gócpontjain s a városokban, de a legutolsó kis községben is legalább egy napot ünneppé avatott a polgárság, a mi közben imaszerű fohászzal röppent az ég felé minden magyar hangja:

Megbűnhötte már e nép a
Multat s jövendőt!

*
* * *

BUDAPEST FŐ- ÉS SZÉKVÁROS.

A fő- és székváros, mely az ezredik évi országos ünnepeket is színről-színre látta s úgyszólván az egész 1896-dik esztendőben ünnepelt, külön napot is szentelt a haza ezredik évi fennállása emlékére.

Az ünnpi díszközgyűlést a fő- és székváros május 11-én tartotta meg az új városháza közgyűlési termében, melyet a biz. tagok zsúfolásig megtöltöttek. A megnyitó beszédet *Ráth* Károly főpolgármester mondotta el, kinek a királyt s királynét éltető szavaira az egész törvényhatósági bizottság felállt s lelkesen éljenzett.

Az ünnepségek kiemelkedő mozzanata volt, midőn a fő- és székvárosi törvényhatóság *nemzeti kulturális és közjótékony czélokra egy millió forint alapítvány lételeét* határozta el.

Az ünnepi szónok *Radocsa* János törvényhatósági bizottsági tag volt, ki a következő szép, formailag és tartalmilag tökéletes, éljenzéskéntől gyakran megszakított ünnepi beszédet mondotta el:

Tekintetes Közgyűlés!

Ünnepet ül Magyarország népe, olyan ünnepet, melyet a Gondviselés nem minden nemzetnek ad. Ezeresztendősi fennállását üli meg Magyarország, ezer esztendőét, melynek viszontagságai és csapásai alatt a rég elmúlt idők népei összeroskadtak, elpusztultak és elvesztvén állami önállóságukat, a győztesek soraiba beolvadtak. És e maroknyi nép, mely számra nézve talán a legkisebbek egyike volt azok közül, melyek a

IX. századi népvándorlás alkalmával ősi lakhelyeikről kiindultak, áttörve magát „száz csatán, ezer veszélyen“, mintegy égi sugallat által vezetve, egyenesen neki tart ősei, a hunok volt hazájának s a Kárpátok bérczetőin megállapodva letekint az alatta elterülő rónaságra s ihletként nyilatkozik meg benne az az elhatározás: ez lesz a föld, a melyen maradandó lakhelyet választunk magunknak!

A történelem filozófiája szinte kővé mered ilyen merész vállalkozás láttára. Egy csekély számú, nyers erkölcsű, bár nem civilizálatlan nép rálép e hon mesgyéire, melynek földjén hatalmas népek, a római s a germán nem tudtak állandóan tanyát verni; mert e föld századokon keresztül országútja, de nem hona volt számtalan népnek, mely Keletről kiindulva űzi egymást és rajta csak keresztül száguld, Nyugat felé törve előre.

De a magyar fajban meg volt a bátorság arra, hogy felismerve ez áldott föld előnyeit, azon nem átvonulni, hanem letelepedni határozá el magát. S minthogy lakatlan nem vala, eltökélte, hogy a fegyver jogán teszi magáévá. Szláv népek és kis részében a rómaiak kevert maradványai birták. Ez elemek forrongó vajúdásai közepette megjelenik az őszerejű, romlatlan magyar faj, élén egy oly fejedelemmel, kinek nevét ha nem e kis nép vezére, hanem Athénben, vagy Macedóniában, vagy Rómában, vagy Karthágóban szerepel, nemcsak mi, hanem a világtörténelem jegyezte volna azon nagyok sorába, kik ez államok és városok neveit megörökítették.

Ennek a nagy eseménynek, a honfoglalásnak és honalkotásnak emlékét megülni gyűltünk ma össze, a székes főváros közönségének képviselői.

Tekintetes Közgyűlés!

Dobogó szívvel emelek szót a mai ünnepélyes alkalommal, mert mélyen érzem erőtlenségemet arra, hogy e világraszóló esemény jelentőségét egész nagyságában és fenségében kifejezésre juttassam és annak az egekbe törő lelkesedésnek, melylyel a magyar nemzet ezt a nagyszerű és a népek életében ritka örömmünnetet üdvözli, méltó hangot adjak.

A költő ragyogó képzeletének, a szónok magasan szárnyaló ihletének és az államférfiú mély bölcseségének kellene egyesülnie ezen feladatok sikeres megoldására. Én ezen nagy tulajdonságokkal nem rendelkezem, de honszerlemem ép oly benső és meleg, lelkesedésem lángja ép oly magasan lobog, mint azoké a dicső férfiaké, kikben ez isteni adományok egyesülnek; és én ebből a rajongó szeretetből és lángoló lelkesedésből vélek erőt meríthetni arra, hogy a multak emlékének dicsőségére és tanulságára és a jövő reménységére rámutathassak.

Ezer éve annak, hogy Árpád az ő magyarjaival ura lett a földnek, mely a Kárpátok alján elterül és messze elhúzódik Európa déli partjainak irányában. Nem elhamarkodottan, tervszerűen ejti birtokába; egyik részét a másik után hódítja meg, majd csellel, majd vitézi harcban és küzdelemben; végig viszi fegyvereit a tágas hon összes térein, behatol a hegységekbe, előzőnli a síkságokat s a hová lábát teszi, az övé és népeé lesz az a föld. Fegyvereinek híre bejárta a Nyugatot s a békés foglalkozásokat még nélkülözhetni vélő utódai félelmetessé és rettegetté teszik a magyar nevet.

A X. század elején meg volt már alkotva a hon, de biztosítva nem. Őseink vad kedvteléseit fenyegető irtóháborút idéztek fel ellenök. Két ízben érte utól őket a végzet s mindkét ízben veszélyeztetve lón reájok e föld birtoka. De megmutatták, hogy uralkodni tudnak harci vágyaikon s alig múlik el egy százada európai életöknek, már nyugodt mederbe tér az ország fejlődése. István király a kereszténység szelíd igája alá vezeti népét, összeköttetéseket, barátokat, szövetségeseket keres nemzetének; bölcs törvények alkotásával, kulturális intézmények megteremtésével megerősíti népét, és midőn szemei örök álomra lezáródnak, már nem kell féltenie nemzete jövőjét. Az általa életbeléptetett megyei rendszerben szilárd alapokra fekteti az ország kormányzatát; az alap idővel átalakulhat, de az épület, mely rajta létrejött, kiállja a századok viharjait. Kell-e ennek világosabb bizonyítéka annál, hogy „annyi bal-szerencse közt s oly sok viszály után“, sem megfogyva, sem megtörve, él nemzet e hazán? Kell-e nagyobb bizonyítéka annál a történeti ténynél, hogy bár a lezajlott ezer esztendőnek nagyobb része a magyarra nézve nem volt egyéb, mint egy végnélküli harc rövid fegyverszünetekkel, nálunk számra sokszorta nagyobb, hadviselési eszközökben sokkal gazdagabb népek ellen, mégis megállottunk ezen emberfeletti küzdelmekben, mert seregeinket a hősi és harci erények, királyhűség és hazaszeretet, párosulva bátorsággal, vitézséggel, lelkesedéssel, sokszor vezették fényes diadalokra, melyeknek a hazai és világtörténelem lapjain tiszteletet parancsoló példái vannak feljegyezve és megörökítve?

Igaz, lasabban haladtunk a civilizáció nagy munkájában, mint más, kedvezőbb helyzetben élő nemzetek. De ezért ki merne ránk követ dobni? Ki tehetne nekünk szemrehányást azért, hogy kulturális fejlődésünk zöme a tizenkilencedik századra maradt?

Hiszen azok a rövid szünetek, melyek a hazánkat és népünket pusztító háborúkat időről-időre felváltották, alig voltak elegendők arra, hogy vérző sebeinket bekötözhessek.

De azért a magyar nemzetnek e nehéz időkben is voltak figyelemreméltó szellemi alkotásai. Teljes erővel azonban nemzeti génuszunk csak a múlt század végén bonthatta ki hatalmas szárnyait és szállott

meg isteni erejével szíveket és elméket s egy század alatt csodákat művelt, melyek a mi szíveinket a legszentebb önérzettel, a külföldet pedig ámulattal töltik el.

És e század alatt jóformán újjászülettünk, annyit haladtunk, a mennyire más népeket csak századok megfeszített munkássága segített.

Mert, Istennek hála! ma már a hősök és a nagy férfiak egész seregére tekinthetünk vissza, kik úgy a harcz terén, mint a békés munka mezején kitüntek, kiket a világ tisztelettel emleget, kiknek alkotásai előtt hódolattal hajolnak meg a nyelvben és szellemben egységes európai nagy nemzetek is; van magyar kultúra, mely a szellem fegyvereivel hódít, van népünk, a melyet munkájában a mindennapi élet követelései mellett a nemzeti önérzet újjáteremtő ereje is serkent; van erős polgári osztályunk, a mi nélkül modern nemzet nem képzelhető.

Méltán van tehát okunk örömmünnepet ülni ma, midőn államunknak, hazánknak ezeresztendős lételét elértük. És ha van oka erre az egész nagy Magyarországnak s az összes vármegyei és városi törvényhatóságoknak, sőt minden egyes falunak és helységnek: kettős oka van erre Budapest törvényhatóságának és közönségének. És vajjon miért vindikáljuk ezt magunknak s ezzel mintegy az elsőséget a többiek felett is? Azért, Tekintetes Közgyűlés, mert városunk fennállása majdnem egykorú a magyar állam fennállásával. Történeti forrásaink bizonyítják, hogy históriánkat a honfoglalás idejéig vezethetjük vissza s ha nem is a mi városunk lakói vitték mindig a vezérszerepet az ország történetében, de tény, hogy a legrégebb szervezetek közé tartozunk s így, midőn hazánk fennállásának ezer esztendejét ünnepeljük, ezzel és ebben úgyszólván Budapest ezredéves multja is elvonul lelki szemeink előtt.

Kezdetben csak jelentéktelen földvár volt a hármás főváros pesti része. Keletkezése, mint magyar városé, ha nem a IX., de a X. századra biztosan visszavezethető. A budai rész vele körülbelül egykorú, nem tekintve azt, hogy már a rómaiak idejében is szerepelt, főkép Óbuda, minek írott emlékeken kívül fényes bizonyítékai úgy a mult század közepe tája óta a föld gyomrából véletlenül napfényre került emlékek, mint századunkban, főkép az utolsó évtizedekben végzett ásások, melyek a régi Aquincum egykori történetére és római voltára világot derítenek.

A XIII. században már mind a három városnak van története. Pestet feldúlják a tatárok, IV. Béla fejleszti, Óbuda az egykor híres budai egyház tulajdona. Régi oklevelek állapítják meg a három város jogait. Legszebben és leggyorsabban Buda fejlődik, mert fekvésénél fogva biztosabb menedéket ad a polgárságnak a lapályon elterült Pestnél és Óbudánál. De várszerűen erősítik e két utóbbit is. Esztergam és Fejérvár mellett időnként Buda is királyi székhely, sőt Óbuda is, különösen az

Anjouk alatt; Pest viszont a határában elterülő Rákos mezeje által lesz híressé, melyen őseink országgyűlésre sereglenek össze. A nagy Hollós Mátyás alatt Buda az ország fővárosa. Ide gyűjti össze Mátyásunk az ország nagyjait, tanácskozva velök a haza ügyeiben, ide hívja meg a külföld, főkép a renaissance korában hírneves Olaszország tudósait, művészeit, itt építkezik oly királyi fényvel és pazar bőkezűséggel, hogy csodájára járnak a világ kíváncsi utazói. A művészet és szellem töméntelen kincseit itt halmozza össze a nagy király nemcsak azon alkotásokban, melyek a helyhez vannak kötve, de a szétbonthatókban is, minő az ő világhírű könyvtára.

De csakhamar jönnek a vészes fellegek pusztító felhőszakadásaikkal, rémes villámaikkal és ezek elsodorják mindazt a fényt és nagyságot, mely a nagy és igazságos király alatt egyik ékessége volt hazájának. S a külső ellenségen kívül jön a belső, veszedelmesebb amannál: a honfiak meghasonlása és pártoskodása. Mohácsot csakhamar Buda követi, s míg amott az ország színe, virága fullad el a vértengerben, Budával az ország kulcsa kerül idegen kézre. Másfél századon át nem egyszer kíséreltük meg visszavívni azt, de az elgyengült, kifáradt nemzet nem birt a pogány erő túlhatalmával.

Végre ütött a szabadulás órája, 1686-ban sikerül az, a mi oly sokszor volt a magyar nemzet hő vágyainak tárgya, Buda visszafoglalása megtörte a török haderő győzhetetlenségébe vetett varázsszerű hitet és gyors egymásutánban szabadult fel és űzetett ki a török nemcsak az ország belsejében birt erősségekből, de a végvárakból is.

Az elpusztult Buda újra éledni kezd. I. Lipót gondossága, a hazafiak áldozatkészsége, buzgalma, csakhamar eltakarítja azon szomorú romokat, melyek a török uralmat és a visszavívást jelzék. Nemsokára hivatalosan is fővárosa lesz az országnak, sőt királyi székhely, a minek I. Lipót 1703-ban elnevezte. Ebben az esztendőben ugyanis a király felújítja régi jogait és szabadságait és mintegy látnoki szemmel majd ugyanígy tőn a még jelentéktelenebb Pesttel, talán öntudatlanul is jelezni akarván, hogy eljön az idő, midőn a kisebb Pest túl fogja szárnyalni Budát.

És úgy is lőn. Pest városa, mely még a mult század végén is sokkal csekélyebb volt és lakossága számát tekintve is messze mögötte állott Budának, századunkban gyors növekedésnek indul. Lassanként gyűlőhelye lesz az ország főurainak, a vidéki nemességnek, középpontja a forgalomnak, kereskedelemnek. S míg Buda bizonyos tekintetben terepviszonyai miatt is korlátolva volt gyarapodásában, addig a végtelen rónaságon elterülő Pestet mi sem tartóztatta fel rohamos fejlődésében. Középpontja lesz a szellemi és anyagi gyarapodásnak.

A két várost sokáig elválasztó Duna a Lánchíd elkészültével összekötő kapocsná vált közöttük, mit azután a dunai hajózás fejlődése még inkább előmozdított.

Buda és Pest története lassanként oly sok érintkezésbe jutott egymással, hogy a hazafiak már e század derekán szorosán együvé tartozóknak kezdék tekinteni a két várost. Ez a felfogás már a nép nyelvén is nyilatkozott abban, hogy hol Budapestnek, hol Pest-Budának kezdték azt nevezni.

»Pestbudáról sok nép kijár«

énekli már Kisfaludy Károly a Rákosi szántó dalában s e közzelfogás nyilvánult az 1848-iki törvényekben is, midőn azok a Budapest elnevezést használják.

Az 1848-iki törvények értelmében az országgyűlés ezentúl Pesten volt tartandó. A 48-iki törvények megalkotásával felszabadul a sajtó és ez Pesten próklamáltatik; és innen árad szét a szabadság fuvallata az egész országra.

A fővárosnak és főképen Pestnek tulajdonképeni fejlődése az utolsó félszázadra esik. A mi ez idő alatt történt, azzal bátran kiállhatunk Európa ítélőszéke elé. E század elején még alig ötvenezer ember élt Budán és Pesten együttvéve s ma már többen vagyunk félmilliónál.

A városfejlődés virágzó korszakát a hetvenes évek nyitják meg, midőn a törvényhozás a főváros szabályozására és emelésére 24 milliónyi pénzalapot létesít, az Andrássy-út és Nagy-körút megnyitását törvénybe igatja és a szabályozási munkák vezetésére a fővárosi közmunkák tanácsát állítja fel.

A város szabályozási tervének megállapításával, mely a Duna szabályozására és az új hidak építésére is kiterjeszkedett, majd az Andrássy-út és a Nagy-körút kiépítésével egészen új irányai nyíltak meg a főváros fejlődésének, s az a szédületes emelkedés, a mit e téren felmutatni tudunk, egyedüli az európai városok történetében.

Azon közérzés, mely már évtizedek óta élt Buda és Pest városok lakosainak lelkében, hogy t. i. e két város ne maradjon mindig egymástól különvált individualitás, elősegítette a nemzeti kormány jóindulatától is, lassanként konkrét alakot kezdett öltetni. Az országgyűlés szem előtt tartván, hogy két egymással szemben fekvő város, melyek egyikét dicső multja és hagyományai, másikat természeti és egyéb viszonyai jelölik ki az elsőségre, nem maradhat továbbra is egymástól különváltan, megalkotta az 1872-iki XXLVI. törvényczikket, melynek értelmében Buda, a vele közvetlen szomszédságban fekvő Óbuda és Pest és a Margitsziget egy várossá egyesítették. Ez által lehetséges volt a mindegyikökben rejlő előnyöket egy irányba összpontosítani s azt, mi

az egyiknél hiányzott, a másiknak feleslegével kiegyenlíteni. Így keletkezett végre a három városból az egy: Budapest, melyet a törvény is véglegesen az ország fővárosává tett. És ez alkalommal lehetetlen hálás kebellem meg nem emlékezni törvényhatóságunk egy érdemekben gazdag, a főváros ügyeit mindenkor lelkesen felkaroló tagjáról, Steiger Gyuláról, kinek a főváros magyarosodása körül hervadhatatlan érdemei vannak. Ő volt az, kinek bátor kezdeményezésére a törvényhozás az 1874-iki XXXVI. törvényczikk 89. §-át egyhangúlag elfogadta és ezzel a főváros magyarosodása most már látható nagy lendületet nyert.

Elérkeztem, Tekintetes Közgyűlés, városunk történetének legújabb korszakához. Nehéz erről alapos bírálatot mondanom, annál inkább, mert szerénytelenség nélkül elmondhatom, quorum et ego pars fui! De annyit mondhatok s annyit mindenki el kell hogy ismerjen, hogy a főváros egységesítése híven betöltötte azon reményeinket, melyeket ahhoz fűztünk. Ez egységesítés óta még csak huszonharmadfél év mult el, de ezen aránylag rövid idő alatt is oly fejlődésnek indult szeretett fővárosunk, melynek alig van párja az európai városok történetében. Mindnyájunk előtt ismeretes dolgokra kellene hivatkoznom, ha ezt a fejlődést jellemezni és részletezni akarnám. Hiszen a ma élő nemzedékek közül csak az nem volt e fejlődésnek öntudatos tanúja, a mely ez idő óta született, s ezen nemzedék idősbjei is már szemlélhették ezt a fejlődést. És ha vannak is hiányai városunk adminisztrációjának, ezek oly természetűek, melyek a korral megszűnnek, mert a kor meghozza a tapasztalást és a tanulságot, melyek segítségével a hiányok és tökéletlenségek orvosolhatók.

Nem akarok ugyan bővebben kiterjeszkedni ezen huszonkét és fél esztendő fejlődésére, de nem nyújtanék hű és biztos képet, ha főbb mozzanataiban meg nem emlékezném az ezalatt történetekről.

Ezen idő alatt szaporodott fel a főváros népessége háromszázezer emberről fél millióra; épültek paloták ezrei az újonnan megnyitott utcákon és szabályozási vonalokon, fejlődött kereskedelmünk és iparunk és a Dunánkon közlekedő hajók seregei, a városunk területén található vagy innen kiinduló vasútvonalak sűrű hálózata, magán a város területén és szomszédságában keletkezett heiyi közlekedési eszközeink, mindez bizonyítéka a rendkívüli arányú fejlődésnek.

Az iparnak majd minden ága meghonosodott nálunk; nagy ipartelepek keletkeztek, melyek a külföldi termeléssel kiállják a versenyt. Kereskedelem tekintetében Budapestnek már is jelentékeny szerepe van a nemzetközi forgalomban s még nagyobb lesz ezentúl, mint a Kelet és Nyugat közvetítőjének.

És ehhez a külső, hogy úgy mondjam, közzgazdasági fejlődéshez járul a főváros belső kulturális fejlődése is.

A közegészség feltételeit óriási áldozatokkal igyekeztünk megteremteni s e részbeni törekvéseinket a legszebb siker koronázza. A járványos betegségek, melyek lakosságunkat éveken át tizedelték, megszűntek, a halandósági arány tetemesen csökkent.

Adminisztrációnk fentartására minden áldozatot meghoztunk s az e téren felhangzó jogosult panaszokat orvosoltuk.

A közmívelődés oltárára is letettük kötelek áldozatunkat. Népevelési célokra az utolsó huszonöt év alatt közel harmincz milliót fordítottunk. S ez áldozatok eredménye örömmel tölti el szívünket, mert boldogan látjuk, hogy a magyar főváros e tekintetben is rövid idő alatt magas színvonalra emelkedik.

A magyar művészet templomában világhírű művészek hirdetik ihletett szívvel és ajakkal az örök igazság ígét. Köztereinket nagyjainknak hazai örök által létesített szobrai díszítik, tudományos társaságaink nyelvünket, irodalmunkat a virágzás magas fokára emelték.

Ez a káprázatos fejlődés rendkívüli áldozatokat is követelt. Száz milliónál jóval többre rug csak az az összeg is, melyet az utolsó huszonkét és fél évben közpénzekből a főváros rendezésére, szépítésére áldoztunk, melyhez a magánépítkezés több száz millió forintnyi költsége járult.

Azt a rendkívüli emelkedést, melyet minden téren tapasztalunk, leghívebben tükrözi vissza a főváros költségvetése, mely a főváros egyesítése óta két millióról húsz millióra emelkedett.

Es e minden irányban nagyszabású fejlődés közepette a legőszintébb hazafiúi örömmel tölti el lelkünket szeretett fővárosunk magyarosodása.

A magyar főváros, mely körül egész Magyarország körfalat képez, oly erőssége Árpád nemzetének, melyet semmiféle hatalom többé be nem vehet.

Ennek a virágzó magyar fővárosnak megteremtése három nagy tényező szerencsés közreműködésének köszönhető.

Az elsőség tisztelete illeti meg a tényezőök sorában Felső Urunkat, a koronás királyt, imádott uralkodónkat, Első Ferencz Józsefet, kinek legkegyelmesebb érdeklődése, melylyel a főváros fejlődésének minden mozzanatát lankadatlanul kíséni méltóztatott, kinek buzdítása és támogatása, melylyel törekvéseink sikerét előmozdítani kegyeskedett, a leg-határozottabban járult hozzá ahhoz a hihetetlen fejlődéshez, mely ma mindnyájunknak, az egész magyar nemzetnek büszkesége. Hálával és szeretettel kell tehát megemlékeznünk nemzetünk mostani nagy ünnepén koronás királyunkról, kinek azok dicsőségében oly nagy és méltó része van.

Másik hatalmas tényezője fővárosunk felvirágzásának az ország kormánya és törvényhozó testülete, melyek minden alkalmat megragadtak arra, hogy Budapest az ezeréves Magyarországnak díszé és büszkesége legyen.

Harmadik tényezője a főváros fejlődésének maga a főváros áldozatkész polgársága, mely a nagy alkotásokhoz a főváros kormányzatának az anyagi eszközöket rendelkezésére bocsátotta, melyre sohasem hivatkozhatunk hiába, továbbá a főváros hatósága és képviselőtestülete, melyek a törvényhatóság tevékenységét czéltudatosan irányították.

Fővárosunk történetének ezen legújabb korszakát nem csupán magának a főváros fejlődésének története, hanem azon kimagasló politikai és történelmi mozzanatok is érdekessé teszik, melyek itt folytak le. Ezek közül csak kettőt emelek ki: az 1885-ik évi országos kiállítás és az 1892-iki nagyszerű és emlékeinkből soha el nem mosódó ünnepélyeket.

Az 1885-iki országos kiállítás első nagyobb mérvű tanúságtétele volt fővárosunk és hazánk ipari, kereskedelmi és kulturális állapotának.

Megmutattuk ebben a világnak, hogy bár a többi európai nagy nemzetek mindeme téreken többet, nagyobbakat képesek felmutatni, mint mi, azon rövid idő alatt, mely óta nemzeti ügyeink intézése a mi kezünkbe van letéve, annyit haladtunk, mint kevés kulturnépe Európának.

Viszont az 1892-iki nagy nemzeti ünnepélyek, melyek Felséges Urunk és Apostoli Királyunk magyar királylyá való megkoronázásának huszonötödik évfordulóját jelezték, ismételve kitüntették a magyar nemzetnek és a fővárosnak alkotmányos érzületeit, hűségét és ragaszkodását a legjobb királyhoz, ki ősének I. Lipótnak példájára most már az egyesített Budapestet tette meg székhelyévé.

Nem fejezhetem be szavaimat, Tekintetes Közgyűlés, a nélkül, hogy egy pillantást ne vessek még arra az ünnepélyes alkalomra, mely ma itt összehozott minket, a széles főváros egész közönségének törvényes képviselőjét. Nemcsak az, hogy hazánk ezredéves fennállásának emlékét az ország valamennyi törvényhatósága ünnepélyes módon örökíti meg ünnepélyes közgyűlések tartásával, készítette Budapest törvényhatóságát, hogy ebben is jó példával járjon elő elől, hanem azon körülmény is, hogy az ezredéves honnak legöregebb gyermeke, megváltozva és átalakulva bár, első legyen e szép ünneplés alkalmával ebben is. Első legyen, mely örömét fejezi ki a magasztos nemzeti ünnep alkalmából; első, mely áldozzon a nagy ősök szellemének; első, mely hódoljon a legelső magyar embernek!

Tanúi voltunk, Tekintetes Közgyűlés, azon fényes nemzeti ünnepnek, mely e hónap 2-án nemzeti kiállításunk megnyitására lezajlott; résztvevői voltunk azon hálaadó isteni tiszteletnek, melylyel a nagy Hunyady Mátyás templomában a magyar nemzet milliói nevében hódoltunk az Egek Urának; tanúi és résztvevői leszünk még számos oly ünnepélynek, melyek ezen ezredéves ünnepünk alkalmával egymás után fognak lezajlani.

És ha ezen ünnepek közepette visszapillantunk hazánk ezeréves multjára és benne fővárosunk történetére, lehetetlen fel nem ismernünk a Gondviselés intéző kezét nemzetünk sorsában, lehetetlen nem merítenünk reményt arra, hogy nemzetünknek további fennmaradását ugyanez a kéz biztosítani fogja; igen, de csak egy esetben, ha a nemzet is be fogja tölteni magasztos hivatását és rendeltetését. Erre törekedjünk mindnyájan, ez legyen azon szent és nemes czél, melynek szolgálatában élni, dolgozni, s ha kell, halni is akarunk. Így lesz dicső, így lesz hatalmas, így lesz boldog a mi hazánk egy újabb ezredéven át.

Tekintetes Közgyűlés!

A magyar állam ezeréves fennállásának jubileumán a multak dicsőségéről megemlékezve és a multak szenvedései felett elgondolkozva, egy hatalmas érzés támad lelkünkben: a nemzeti öntudat büszkesége, az a tudat, hogy ennek a nemzetnek, mely az átélt viszontagságok között az államfentartó erőknél békében és háborúban oly kiapadhatatlan forrását tárta fel, elenyészni nem lehet, hogy erre a nemzetre az emberiség életében nagy hivatás vár, melyet az idők végéig törhetetlen akarral szolgálnia kell.

Ezt a büszke, de egyszersmind kötelességszerű öntudatot viszzük magunkkal az új ezredévbe és hagyjuk örökségül utódainkra. Ez a büszke öntudat nagy és szép tettekre fog lelkesíteni; ez a kötelességterhes öntudat újabb hatalmas alkotásokra fog ösztönözni és ebből az öntudatból fakadó hazaszeretetet inteni fog bennünket, hogy cselekvésünknek irányát mindig és minden körülmények között csak a haza szent érdeke vezesse.

És ez újabb ezredévben az ország fővárosának a multban kifejtett tevékenységnél is hathatósabban kell hozzájárulni közállapotaink minden irányban való felvirágoztatásához. Hazánk fővárosára, a nemzet ezeréves örömnepén fényben úszó Budapestre, nagy és fontos feladatok várnak a jövőben.

Innen kell szétáradni az országra minden nemes és nagy eszmének, mely egy nemzetnek méltó ideálja lehet.

Magyarország fővárosa után indul a magyar nemzet; a főváros dicsősége az egész nemzet dicsősége; elmaradása vagy hanyatlása visszahatást gyakorol az egész nemzetre.

Nagy és súlyos kötelességekkel és felelősséggel lépünk tehát az új ezredévbe, melyeknek további törvényhatósági működésünkben buzdító és intő szöveget kell lelkünkben visszhangoznia.

A kötelességérzet és felelősség gyakorlatának mértékétől sok részben nemcsak a főváros, hanem a magyar állam életének jövő alakulása

és felvirágzása függ s ha tetteinkben, melyekre az egész nemzet figyel, a kötelességérzetet és felelősséget soha szem elől nem tévesztjük, Magyarország az új ezerévvél az államok, Budapest főváros pedig a világvárosok sorába lép.

Isten áldása legyen szeretett fővárosunkon!

Éljen a Haza!

Éljen a Király!

I. ABAUJ-TORNA MEGYE.

Abauj-Torna vármegye május hó 12-én bontotta ki a millennáris ünnepek zászlaját, a mely alá lelkesedéssel sereglett oda a megye minden számottevő tagja. Nem töltötte be e napon más érzés a szíveket, csak a hazaszeretet, az a magyar hazaszeretet, a melyet bámul az egész világ.

A megye törvényhatósági bizottsági ünnepe Kassán, a megye székhelyén folyt le, még pedig a következőképen:

Az ünnöplő díszközgyűlésbe küldöttség által meghívott főispán a közgyűlésben megjelenván, azt a következő beszéddel nyitotta meg:

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A nagy népvándorlás korszakában a mi őseink is útra keltek.

Honnét? Mi okoknál fogva? a rege országába tartozik, történeti tény azonban, hogy a hosszú és bizonyára küzdelmes út után ezer év előtt a mostani hazánk területén telepedtek meg. Hogy ezen szép ország elfoglalása véres küzdelmekkel járt, hogy őseink harcias szelleműek, vitézek voltak, a szomszéd hatalmas országok megérezték, történetiróik megörökítették!

De a történetirók adatai szerint már a magyarok bejövetele előtt is e földet hatalmas nemzetek bírták, kik azonban a folytonos hadakozásban önerejüket felemészte, eltűntek a népesaladok színteréről és nevük, emléküik a rege világába sülyedt.

S e sors érte volna nemzetünket is, ha őseink csakis a vitézség erejével bírtak volna, de már az etelközi vérszerződés, a pusztaszeri országgyűlés megállapodásai igazolják, hogy őseink az államalkotó és fentartó erkölcsi erő oly magaslatán állottak, hogy megértették a kor intő szavát, felfogták a bölcs fejedelem apostoli hivatását, ki a harci riadó, a véres csaták kábító dicsősége helyett a béke olajágának művelését, a civilizáció akkori jelképét: a keresztény hit terjesztését, felvételét tűzte ki uralkodói magasztos hivatásának!

S éppen azért, m. t. közgyűlés, nem rideg formai ünnepélyesség az, hogy a magyar állam minden fontosabb nemzeti mozzanatot hálaadó isteni tisztelettel kezd meg, ez azon nagy állami eseményeknek a beösmérése, hogy őseink

vitésége, kardjuk éle szerezte meg ugyan e földet, de a keresztény hitre idejekorán történt áttérés, az ezzel karöltve járt civilizáció elfogadása volt azon második alapvető, államalkotó nagy tény, melynek köszönhetjük, hogy oly sok csapás és küzdelem után — jobb jövő reményeivel 1000 éves fennállásunk emlékét ünnepelhetjük.

Midőn tehát a mai rendkívüli díszközgyűlést megnyitom — a körünkben megjelent vendégeink szívélyes üdvözlése után — felkérem a tisztelt közgyűlést, keressük fel mi is az Isten házát, adjunk hálát a viszontagságos multunkban tapasztalt isteni gondviselésért és esdve kérjük a Mindenhatót, a magyarok Istenét, hogy örök szabadsággal áldja meg nemzetünket!

Erre a jelenvoltak mindnyájan testületileg vonultak a papnövelde templomába, hol a megyés püspök, Bubits Zsigmond fényes segédlettel végezte az ünnepélyes hálaadó isteni tiszteletet, melyen a közgyűlésben jelenvoltakon kívül a cs. és kir. közös hadsereg és a m. kir. honvédség tisztikara is résztvett.

A hálaadó ünnepélyes isteni tisztelet után a közgyűlés tagjai s a meghívott vendégek a gyűlés termébe vonultak vissza, hol a főispán a közgyűlést ismét megnyitván, mindekelőtt a vármegye közönségének határozataként mondott köszönetet a megyés püspöknek a magasztos, hálaadó isteni tisztelet megtartásaért s az egyházi, katonai és polgári hatóságoknak és testületeknek azért, hogy a közgyűlés és illetőleg isteni tiszteletben való részvételük által a vármegye ünnepeinek fényét és jelentőségét növelték.

Ezután a főispán a szót átadta a vármegye főjegyzőjének, a ki eképpen szólott:

Mélyen tisztelt törvényhatósági bizottság!

Oly ünnepet ül a magyar nemzet, oly ünnepből veszi ki osztályrészét a nemzet egyik életerős alkateleme, egyik legrégebb, kilencz évszázados alakulata, a vármegye, melyet a civilizált Európa még nem látott, még nem élt.

De nem is láthatott, meg sem érhetett, mert nincs nemzetei között egy sem, mely a többinek azt mondhatná, a mit a magyar: »Ide nézzetek! Egy ezred éve annak, hogy ide jöttem, államot alkottam, oly időben, a mikor ti még annyira az alakulás forrongásában voltatok, hogy nem voltatok nemzetek sem a szó mai értelmében, nem hogy mai államaitokat megalkottátok volna, — népem, számában több, mint ötszörösre szaporodva, az általam eredetileg elfoglalt terület megnagyobbítva, egy ezredév viharai dacára élek, új erőben indulok történelmi rendeltetésem útján jövőmbé. Gazdagabbak, hatalmasabbak vagytok nálamnál, de ezt legnagyobb részben nekem köszönhetitek, én állottam őrt biztonságtok felett, én véreztem száz esatán értetek. Nem irigylem gazdagságotokat, nemzeti erőm és világtörténelmi küldetésem tudatában nem félek hatalmatoktól.

Jertek! lássátok, mi vagyok ma; győződjetek meg, hogy életerőm duzzad, s a béke és civilizáció műveiben kész vagyok veletek nemes versenyre kelni.

Történelmem érczlapjain vegyesen vannak arany betűk s véresek bevése, mint mindnyájakokén, de az én történelmem tanulságosabb, nagyobbsszerű mindnyájakokénál!»

Így szólhat nemzetünk joggal, önérzette most, a mikor egy ezredév történelmére tekint vissza.

S milyen történelem!

Szónok azután visszatekint az ezeréves múltra, majd nagyszabású beszédét így zárja be:

Ha az utódok el nem felejtnek a történelem könyvéből nyitott szemmel és nyitott fejjel olvasni, ha a honalapító ősök józan eszével, hazafiságával, tisztá moráljával fognak a jóknak bizonyult nemzeti intézményekhez ragaszkodni, ha el nem hagyják idegen bálványok kedveért a magyarok Istenét, ez sem hagyja el őket, hanem vezetni fogja védő karjaival tovább, a világtörténelmi rendeltetés útján a végtelenségbe.

E szándékát a gondviselés éppen állami létünk ezredik évének betöltése idején tanúsítja kézzelfoghatólag.

Oly vezért, oly atyát adott nemzetünknek Szent-István koronájának viselőjében, apostoli királyunkban, a ki nemcsak az uralkodói erényekben, bölcseségben, jóságban, törvénytiszteletben, alkotmányos érületben lehet miltó példányképe minden idők fejedelmének, hanem a ki teljesen megértette hű nemzetét, megértette, hogy a saját intézményeihez való szívós ragaszkodás, a nemzet tulajdonságai között az, mely a trónnak, a dynastiának is legerősebb támasza, hisz éppen e féltve őrzött ősi intézményeknek lényeges alkateleme az örökösödési monarchia, legragyogóbb symboluma a szent korona, az imádatall határos tiszteletének legmagasztosabb tárgya a szent koronának fölkenet viselője.

Isten házában, szíveink egész melegével adtunk ma hálát mennyei atyánknak, végtelen irgalmáért, adjunk most hálánknak, alattvalói törhetlen hűségünknek kifejezést földi atyánk, koronás apostoli királyunk irányában is.

Csak két hely méltó arra, hogy a mai napon előtte érzelmeinket kifejezzük, az egyik az oltár, a másik a trón.

Járuljunk tehát a trón fensége elé is e közgyűlésünkől, irván Ő Császári és Apostoli Királyi Felségének, dicsőségesen uralkodó királyunknak hódoló feliratot.

A vármegye közönsége az Ő Császári és Apostoli királyi felségéhez intézendő felirat szövegét elfogadta.

Ezután az a bizottság, a melyet a megye a millennáris ünnepek rendezésére küldött ki, jelenti és indítványozza, hogy a nemzeti közművelődés céljaira már előbb megszávozott 1000 frtot fordítsa a megye arra, hogy az ünnep előtt leégett Bööd községben építtessen óvodát, még pedig annak jeléül, hogy az óvoda az ezredéves fennállás emlékünnepe alkalmából, a vármegye alapítása következtében létesült, s az épület: „*A második évezred küszöbén a magyarságnak épült Abauj-Torna vármegye alapítványából*“ — felirattal láttassék el.

A vármegye közönsége az indítványt egész terjedelmében elfogadta, mire az ünnepi közgyűlés véget ért.

A) KASSA VÁROS.

Van-e egy város fejlődésében konzekvencia? Bizonyára van, ha a maga helyi érdekeit be tudja illeszteni a nemzeti érdekeknek hatalmasabb ideálokot körülölelő keretébe, ha alacsony törekvések nem bontják részekre a nagy nemzeti eszmét, a mely ép úgy képezi a nemzettest tagjai konzekvens fejlődésének alapfeltételét, mint a lelki tulajdonságok az egyénnél. Viszont bizonyos az is, hogy valamely városnak minden eszményi és anyagi, mindig a kor követelményeivel, eszméivel, viszonyaival és általában a jellegével haladó törekvései terméktelenül vesznének el az idő futóhomokjában, ha maga a nemzet, vagy képviselői hivatásukban magukat a nemzettel azonosító vezetői valamely város miszisionárius hivatását fel nem ismervén, annak a nemzettestben erejének megfelelő munkakört nem jelölnek ki. Hiszen a városoknak is van organikus szervezete és van pszichológiai belélete, a mely képessé teszi vagy például a nemzeti eszme terjesztésére, vagy a kulturális eszmék fejlesztésére, vagy a nyers erő kidomborítására, a mely az ideális célok kivívásában sokszor döntő szerepet játszik. Vesztett ügye van annak az uralkodónak, a ki számtartójának teszi a hadvezérségre termelt katonát, vagy megfordítva. A trónt nem a bibor erősíti meg, hanem azok teszik szilárdná, a kik a lépcsőjén állnak. A nemzet azonképen van a városaival, a melyek összerejét képezik, ha mindegyiknek hivatásának megfelelő munkakört szab ki.

Kassa város ezeknek a törvényeknek alapján fejlődött sok századon keresztül mai jelentőségéig. Már a vegyesházbeli királyok is felismerték nagy fontosságát és ehhez képest fontos szerepet juttattak neki, a melyet az megcsorbítatlan nagyságban megtartott egészen a XVIII. századig és azontúl is mind mai napig. Kétségtelen, hogy szerencsés fekvése volt első feltétele növekedésének. Lengyelországból és a felvidékből erre vezetett a legrövidebb út az Alföld felé és ezért lett góczpontja már a régebbi századokban a lengyel átmeneti kereskedésnek.

Királyaink felismervén fekvésének nagy fontosságát, egymás után ruházták fel jelentékeny kiváltságokkal, a mik alapjátvetették meg későbbi gazdagságának. Itt épült a XIV. században hazánk legszebb csúcsíves monumentuma, a Szt.-Erzsébetről

nevezett székesegyház, melyet megnyitása után épen a millennáris ünnepségek tartama alatt szenteltek fel nagy ünnepek között, holott az óriási épület még most sincs befejezve teljesen.

Kassa fényes napjait látta a hazának a nemzet szétszakadásának ideje alatt is. Itt lakott egyideig Izabella, Zápolya Jánosnak fényűzéséről híres királyözvegye. Később a nagy fejedelemnek, *Bocskay* Istvánnak volt a székesvárosa, a hol országgyűlést is tartott. Egy másik fejedelem, *Bethlen* Gábor itt halt meg mérgezés következtében, a ki több ízben szintén ide hívta az országgyűlést. Ugyancsak *Bethlen* Gábor fejedelem Kassán tartotta több kisebb külföldi fejedelem követeinek jelenlétében Brandenburgi Katalinnal való házasságát. *Bethlen* Gábor más alkalommal is tett tanúságot arról, hogy mily fontosnak tartja Kassát, különösen azzal a tényével, hogy Pozsonyból ide hozatta Szt.-István koronáját és egy darab ideig itt őriztette is. *Thököly* Imre szintén több országgyűlést tartott Kassán a felsőmagyarországi tizenhárom vármegye rendével, a kik Kassát választották és tekintették központul. És ez a szereplése belenyúl egészen a mai napjainkig, a mikor Kassát mint Felső-Magyarország legnagyobb és legmodernebb városát ismerik.

Nincs az egész felvidéken egy város, a hol annyi művelt elem egyesült volna a millennáris ünnepségek megülésénél, mint Kassa városában, a mely úgy társadalmilag, mint törvényhatóságilag fényesen ünnepelte meg az ezredik évfordulót.

Kassa város köztörvényhatósági bizottságának ünneplése a következő rendben folyt le.

A főispán az alanti beszéddel nyitotta meg a közgyűlést :

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Magyarország ünnepel; ünnepli 1000 éves viszontagságos multjának emlékét s ennek alapján jövője reményét! A királyok királyát, a szabad vallásgyakorlatnak megfelelőleg ki-ki hite, meggyőződése szerint, ünnepli egyházában melyet mi is felkerestünk már, egyöntetű ájtatos hálafohásunk felhangzott a magasba s reméljük, hogy a mint a multban az isteni gondviselés kiváló kegye vezérelte nemzetünk sorsát, úgy a jövőben is a Mindenható áldása lesz állandó kísérőnk! A mai összejövetelünk célja, hogy az e város közönségét képviselő politikai testület is: hazafias hitvallását, az ősök iránti kegyelet adóját leróvja, melyet a város hivatott szónoka: a főjegyző fog tolmácsolni. Midőn tehát ezen díszközgyűlést megnyitom, a megjelenésükkel ülésünk fényét emelő vendégeink szívélyes üdvözlése után a szót a főjegyző úrnak ezennel átadom,

A főispán eme lelkes éljenzéssel fogadott megnyitó beszédének elhangzása után, Kozora Vincze városi főjegyző mondott lendületes, hatásos beszédet, a melyet a következőkép vezetett be :

Méltóságos Főispán úr! Méltóságos és főtiszteletű Megyés-Püspök úr! Tisztelt ünneplő Közgyűlés! Mélyen tisztelt Vendégeink! Világrészek sorsát intéző nagyhatalmú népek és nemzetek életében is csak ritkán, elvértve fordul elő olyan alkalom, a minő minket ma e helyütt összehozott; hazánknak, a magyar államnak és e hazában nemzetünknek ezeréves fennállását akarjuk itt, törvényhatóságunk közönsége nevében is, hazafias ihlettel, kegyelettel, lelkesedéssel megünnepelni! . . . Jól tudjuk megannyian, hogy mi mindent kell értenünk e kifejezés alatt: hazánk!

Csak a legrövidebben is elemezve és részletezve e kifejezésnek értelmét, értenünk kell alatta Magyarországnak a társországokkal együtt 322,000 □ kilométert meghaladó területét, mindazzal az élővel és élettelennel, a mi e földterületen rajta, alatta, fölötte és benne van. Értenünk kell ennél fogva azt a földterületet, a melyben hozzávetőleges számítás szerint benne van 300 milliót meghaladó magyarnak a sírja, a melyen él a 17 milliót meghaladó egyénből álló magyar nemzet és a mely bölcsője egyúttal, reméljük, még megszámlálhatatlan magyar nemzedékeknek. És értenünk kell az intézményeket, a melyek által e földterületen voltak egykor elköltözött apáink, velünk együtt van a most élő nemzet és lesznek majdan a jövőndő nemzedékek tagolva és egy szerves egészszé egybefűzve. Csak a legnevezetesebbeket említem meg ez intézmények közül; ilyenek a puszták, a falvak, a községek, a városok, a városi, vármegyei törvényhatóságok, a közművek, a közzintézetek, az egyházi, a politikai hatóságok, a véderő, a hadsereg, a honvédség, a népfölkeles, a rendeletek, a kormány, a törvények, a törvényhozás, — a koronás király! (A közönség itt felállott és lelkesen éljenezte a felséges királyt.)

Vajjon ki az közöttünk, a ki megbízik magában, hogy az ő értelme eléggé mély és átható, ítélőképessége eléggé éles, kifejezései eléggé magasztosak és hogy bir az ékesen szólásnak azzal az erejével, hogy mindezeknek segítségével a haza fogalma alá tartozó tárgyaknak, személyeknek és intézményeknek emez óriási halmazát és mindezeknek ezeréves, annyi gyászszal, diadallal, dicsőséggel és véres viszontagsággal vegyesen bővelkedő történetét, olyformán legyen képes érinteni, hogy szíveinkben a mai ünnepélyhez méltó magasztos érzelmeket gerjeszsen? . . .

Ha vannak köztünk ilyen férfiak: bűvös szavaikra, szónoklatuknak varázserejére ez alkalommal nincs szükség!

Mert a haza oly oltár, a mely előtt valamennyi magyarnak a szíve mindenkor tele volt, van és lesz a szeretetnek imaszerű érzelmeivel, minél fogva bizonyos, hogy a mai ünnepen megrázó szónoklat nélkül is, csordultig telve vannak ily érzelmekkel mindannyiunknak szívei!

Ez okból, de meg azért is, mert az én elmondani valóimat aránylag szűk keretek közé kell foglalnom, csak a következőkre kérem ki nagyrabecsült figyelmüket,

Elsőbben is betekintek *a múltba*. A történelmi kútfők adatai szerint dicső őseink még Atelközben monarchikus, alkotmányos és lényegében demokratikus alapokon szervezkedvén, — mert ez a három szempont világosan kifejezésre jut a vérszerződésben, — a honfoglaló és honalapító dicső Árpádnak vezérlete alatt mai hazánkat fegyverrel hódították meg és elődeinknek fegyverrel kezükben kellett azt egész elmúlt évezreden át, utolsó ízben még e század elején is, megvédelmezniök. Szellemi életük okvetetlenül magasabban szárnyaló, műveltségi állapotuk is bizonyára előrehaladottabb volt honfoglaló őseinknek, mint volt az akkor itt talált népeké, mert különben a meghódított hazát megtartani, benne a nemzetet tovább szervezni és fejleszteni nem sikerült volna.

Lángolni soha meg nem szűnő hazaszeretet jellemzi az állam- és nemzet-szervezésnek eme küzdelemteljes munkáját és az a kettős törekvés: hűségesen megőrizni egyrészt, megannyi hatalmas idegen befolyás, országpusztító viharok daczára is, a nemzet és intézményeinek ősi, eredeti jellegét; másrészt a kellő időben honosítani meg oly külföldi intézményeket, a melyek a haza- és nemzetfentartás biztosítása céljából nélkülözhetetleneknek mutatkoztak. Ez a kettős törekvés magyarázza meg, hogy habár a magyar államnak monarchikus és alkotmányos jellege az egész elmúlt évezreden át s egészen napjainkig teljes épségében fenmaradt: elődeink éppen a meghódított hazának biztosabb magatartása tekintetében siettek fölvenni a keresztnek üdvözítő vallását, majd a hazának biztosabb megvédelmezhetése céljából az idők folyamán eltértek a vérszerződésben kifejezésre és azzal érvényre jutott demokratikus elvtől s hűbéri és rendi alapokon szervezték meg a nemzetet.

Mennyi dicső emlékü királyunkról, mennyi hősről és mennyi más, jeles hazafiról kellene megemlékeznem, a kik az elmúlt századokban orosz-lánrészt vállaltak magukra a haza- és nemzetfentartásnak majd békés, majd fegyveres, mindig nehéz, küzdelemteljes, olykor önfeláldozó, de dicső és a késői utódokat is örök hála-ra kötelező munkájából?!...

Nem tartom szükségesnek, hogy dicső neveiket, fényes tetteiket ez alkalommal egyenként felsoroljam; ragyogókká teszi az ő dicsőségük történetünknek, gyakran a világtörténetnek is lapjait — és kitörülhetetlenül él az ő áldásteljes emléküik valamennyi magyarnak elméjében, hála-érzelmekkel teli szívében!

Hálával és kegyelettel teli szívvel a múlt iránt, térek a *jelenre*.

Ez új ezredév hajnalán a nemzeti törvényhozás ledöntötte a rendi válaszfalakat! E ténynyel újra a demokratikus elvek jutottak érvényre közviszonyainkban.

Ez a korszakalkotó tény azonban, a mely néhány százezer, ha még olyan kiválóan is oszlopos egyén helyébe 17 millió magyarnak vállaira helyezte a magyar államnak ezeréves épületét, éppen nem az egyedüli, a mely hazánk és nemzetünk fejlődésének jelenlegi stádiumában figyelmünkre méltó.

Hazánk és nemzetünk ugyanis, ez új ezredév elején bár benne van a nyugat-európai civilizációznak amaz árjában, a melynek szelleme kiválóan abban nyilvánul, hogy a tudás eszközeivel leméri, kikutatja és meghódítja a földet s mindazt az erőt és anyagot, a mely alkotó részét vagy tartozékát képezi a földnek. Hódításaiban ez a szellem sokkal

inkább használja eszközül az írást, a számvetést, a könyveket, az utakat, a csatornákat, a folyókat, a tengereket, a gőzgépeket és villamos készülékeket, mint a gyilkoló fegyvereket! Ezt a hódítást szakadatlan bűvárlással és szakadatlan munkával ejti meg. Szabadon engedi érvényesülni az egyéni nézetet, akaraterőt és tehetséget, de meg nem tűri, hogy az igazságnak örökbecsű eszménye az emberek közt csel vagy erőszak segítségével megsemmisíttessék, mert fentartja az emberek közt, olykor vészteljes vágyaik és szenvedélyeik daczára, a jog és törvény segítségével az általános boldogulhatásnak egyedüli talpkövét és biztosítékát: a rendet!

Múlta és jelenre egyaránt jogosult büszkeséggel tekintek ki városunkból!

Mert városunk nemcsak erős védőbástyája volt alkotmányos fejlődésünk kincseinek hosszú évszázadokon át, hanem tudvalevőleg jelentékeny termőtalaja volt és ilyen talaja ma is a modern eszmék és szellem életképes csiráinak. És annál jogosultabbnak tekintendő ez a büszkeség, mert bizonyos, hogy ama főfoglalkozások, a melyeknek úzése czéljára a polgári elem évszázadokon át jóformán egyedül a kir. kiváltságlevellel és bástyákkal védelmezett városoknak, egyebek közt városunknak is, falai közt talált menhelyet: az ipar, a kereskedelem, a művészetek körébe tartozó foglalkozások, korunkban már a leghatalmasabb ütegei azoknak a hadjáratoknak, a melyekkel e kor civilizációja hatalmába ejti a földtekét! . . .

Nem vádolhat minket senki szerénytelenséggel, ha a mondottak nyomán részt követelünk a modern civilizáció eredményeinek dicsőségéből a polgári elem és a városok, egyebek közt városunk részére!

Betekintek egy pillanatra a *jövőbe* is! — Bármennyire lelkesedjünk korunk civilizációjának eme diadalai és hódításai felett, a melyekkel az, napjainkban már eljut a legközelebbi időig ismeretlenül maradt tájékokra és országokba is, — a korunkban, ha talán nem is éppen hazánkban, egyeseknél túlságos mértékben felhalmozódó kincsekkel és az e kincsek segítségével esetleg elhatalmasodható pénz- és tőkeuralomnak veszedelmével szemben, — ma ezredéves fenállásunk ez emlékünnepen, méltán emlékezem meg arról, hogy dicső őseink egykor a vérszerződésben úgy egyeztek meg, hogy: „*a mit közös erővel szerzendének, abban mindnyájan igazságosan részesedjenek*“ félreértések kikerülése tekintetéből újból is hangsúlyozom, hogy nem egyenlően, hanem „igazságosan“, így mondja a vérszerződés.

Bizonyára jól fogják tenni államférfiaink és törvényhozóink, ha a vérszerződés eme rendelkezésében kifejezésre jutott méltányosságot és bölcs előrelátást törvényeink és intézményeink megalkotása körül nem fogják figyelmen kívül hagyni! . . .

Befejezem szavaimat!

Hogy hazánk és nemzetünk „*annyi balszerencse közt, oly sok viszály után*“ fenmaradt és fenáll: ez a gondviselésnek kiváltságos, szinte csodálatos kegyén kívül bizonyára erős bizonyítéka fajunk és nemzetünk érényeinek, ritka életképességének!

Hogy pedig különösen elődeinknek sikerült ez országból kivenniök a hazánkat egykor megsemmisítéssel fenyegető leghatalmasabb, legveszélyesebb ellent: ez mindenesetre Felséges Urunk Királyunk dicső

Elődjeinek, a most is Uralkodó Házból származott dicső királyoknak köszönheti jórészen nemzetünk!

Azt azonban, hogy az Uralkodó és a nemzet közt, évszázadok óta nem tapasztalt mértékű, áldásteljes bizalom és egyetértés állott helyre, a melyeknek nyomán hazánk és nemzetünk a legközelebbi időben, addig alig ismert és alig is reménylett föllendülésnek, virágzásnak indult, — hogy számottevő tényezőivé lettünk a nyugat-európai civilizációnak s joggal követelünk hazánk és nemzetünk részére helyet a művelt nemzetek versenyében — hogy a földgömb fejedelmeinek és népeinek hivatalos képviselői hivatalosan és nyilvánosan elismerik népünknek nemes voltát, nemzetünknek történeti hivatását, — hogy több reménnyel léptünk be az új ezredévbe, mint a mennyivel ezer év előtt ősünk e haza földjére léphettek.

Úgy hiszem nem kell külön megokolnom, hogy mindezeket első sorban a mi jóságos, bölcs, igazságos, alkotmányos, dicső Urunknak, Királyunknak, I. Ferencz József ő Császári és Apostoli Királyi Felségének köszönhetjük!

A Királyok Királyának megszentelt hajlékában csak az imént rebegtek hálaimát ajkaink a Mindenhatóhoz azért a kiváltságos kegyelemért, a melylyel hazánkat és nemzetünket egy ezredéven át, annyi viszontagság daczára is, fentartani méltónak találta és arra kértük, hogy tartsa fenn még sokáig, szeretett, szabad hazánkat, jeles nemzetünket! Törvényhatósági életünknek eme csarnokában ez ünnepélyes alkalommal igaz szívből eredő hálával kell megemlékeznünk Felséges Urunknak, Királyunknak, irántunk, magyarok iránt való korszakalkotó kegyelméről! Nem tartom csekélységemet eléggé méltónak arra, hogy saját szavaimmal közeledjem Hozzá, a költőtől kérek szavakat, mondván:

> Királyok Istene!
Emeld föl Hozzád a Király szívét!
Értelme legyen, mint napod szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét!
Hogy ő, ki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban!*

Áldás kísérije felséges Urunknak, Királyunknak minden gondolatát, szavát, tettét és áldás áraszsza el az ő Felsége Hitvesét, a magyarok legnagyobb, leghatalmasabb Pártfogóját, a mi hűn szeretett Királynénkat! A Király, a Királyné, a dicső Uralkodó Háznak valamennyi Felséges Tagja szabad hazánk és nemzetünk javára és dicsőségére sokáig boldogan éljenek!

*

E beszédnek végső szavaira a jelen voltak perczekig tartó éljenzéssel és tapssal adtak kifejezést a Király, a Királyné, valamint a dicső Uralkodó Ház valamennyi Felséges Tagja iránt való hódolatteljes lelkesezésüknek, — a főispán pedig a közgyűlés kívánságát teljesítve, kijelentette,

hogy a főjegyzőnek eme beszédje egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vétessék és nyomtatás útján többszörözttetvén, annak egy-egy

nyomtatott példánya a közgyűlés valamennyi tagjának megküldessék. A főispán felhívására a főjegyző felolvasta az Ő Császári és apostoli Királyi Felségéhez ez ünneplő díszközgyűlésből hódolatteljesen fölterjesztendő feliratnak szövegét, melyet a közgyűlés lelkes éljenzéssel helyeselve, elhatározta, hogy az, az ünneplő közgyűlésnek a jegyzőkönyvében szóról-szóra megörökíttessék s díszes alakban kiállítva s a város közönsége nevében a kir. tanácsos polgármester és a főjegyző által sajátkezűleg aláírva, a m. kir. belügyi ministerhez fölterjesztessék, oly kérelemmel, hogy azt a minister a Legmagasabb Trón számlolya elé juttatni kegyeskedjék.

Előző közgyűlésnek határozata értelmében tárgyalás alá került ezután a felsőmagyarországi múzeum alapító levelének kiállítása. Ennek folytán a főispán felhívására a főjegyző felolvasta az oklevélnek következő tervezetét: *Alapítványi okirat. Mi, Kassa szab. kir. város törvényhatóságának a közgyűlése, tudtára adjuk mindazoknak, a kiket illet, hogy midőn mi a magyar állam ezer éves megalapításának és fennállásának emlékeül, mai alulirt napon udvarházunk nagytermében ünnepi gyűlést tartottunk, háláimát rebegve a nagy Istenhez ama véghetetlen nagy kegyeért, hogy nemzetünket és e dicső hazát oly sok viszontagságon át ezer évig megóvni kegyes volt, közös akarattal és nagyjaink példáját követve, egyhangúlag elhatároztuk, hogy a védszárnyaink alatt felvirágzott Felsőmagyarországi múzeum egylet által kulturális célokra összegyűjtött régiségek s egyéb tárgyak számára, — a dicsőségesen uralkodó Felsőleges Királyunk nevében ismert Ferencz József-téren palotát emelünk és e czélra 150 000, azaz százötvenezer magyar arany koronát alapítunk, kikötvén egyuttal, hogy ezen alapítványunkat a felsőmagyarországi Múzeum-egylet szívesen fogadni és kulturális missiójának megvalósíthatása érdekében örök időkre „Múzeum“-nak felhasználni fogja.*

Minek bizonyságául ezt az alapítványi okiratot, hatósági szokott pecsétünkkel megerősítve, kiadtuk.

Kassán, az 1896. évi május hó 10-én megtartott városi törvényhatósági közgyűlésből.

Ez oklevélnek eme szövegét a közgyűlés elfogadta. Erre Bubicz Zsigmond megyés püspök emelt szót. Főnkelt lelkének magasztos gondolkodását jellemző egyszerű s éppen azért valamennyi jelenlevőnél mély benyomást keltő szavakkal mondotta el, hogy már régebben elhatározta, hogy a város részére egy szerény ajándékot fog felajánlani és hogy már régebben megírta ugyan az erről szóló átiratot is, a megelőző napon azonban abban a nézetben állapodott meg, hogy a legcélszerűbb lesz szándékának megvalósítása végett a mai napnak ünneplés alkalmát megragadni és a hazafias érzelmektől amúgy is lelkes hangulatú közgyűlésnek ajánlani fel azt, a mit, ha ez a közgyűlés oly szívesen elfogadni kész, mint a minő lelkes örömmel ugyan ő ajánlatát megteszi, akkor rendelkezék a közgyűlés a zárt borítékban a főispánnak egyidejűleg átnyújtott két darab átiratban foglalt ajánlata felett.

Harsogó éljenzés fogadta a nemeslelkű főpásztor szavait, mire fölolvasták az átiratot, a melynek lényege ez:

A főpásztor elhatározta, hogy a közeledő ünnepek, — lelkesítve azon óhajtástól, hogy azok egyszersmind nemzeti dicsőségünk és nagyságunk, ősi erkölcsünk és derékségünk feltámadásának ünnepei is legye-

nek, — Kassa városa történetében az által legyenek maradandóvá, hogy a képzőművészetek alkotásainak terén végzett sok évi fáradságos gyűjtései eredményét, t. i. száz darabból álló eredeti olajfestmény gyűjteményét, ötven darabból álló magyar, német, angol és francia vízfestményeit, aranyozott keretekben, — háromezer rézmetszetű arczképgyűjteményt, — sok darabból álló érem, fayence, porcellán és egyéb ritkaságait, köztük egy ereklyét Corvin Mátvás köntöséből ezüst szobrocskáival — Kassa városának ajándékozza.

Szünni nem akaró, újra és újra kitörő éljenzéssel és tapssal vette tudomásul a közgyűlés az egyházmegye fenkölt lelkű főpásztorának ezt a nemes elhatározását, mire a főispán a következő beszédet intézte a közgyűléshez :

Mélyen tisztelt közgyűlés !

A honfoglaló hősök iránti kegyeletadónk lerovása — az ősök erényeinek a méltatása csak akkor bír valódi beccsel, értékkel, ha tanulságul, buzdításul szolgálnak hazafias kötelességek teljesítésére.

Mert a haladó kor, az isteni gondviselés, minden nemzedéknek rendeltetést ad — s a ma elmulasztott alkalom — elkövetett hiba, a jövő nemzedék sorsára is kihat.

S előttünk — kiknek megadatott az öröm ezredéves állami életünk dicsőségét megérhetni — előttünk a felelősségterhes feladatok egész sorozata áll.

A világverseny, a gyors haladás korszakát éljük ! S az anyagi és szellemi haladás azon sík pálya, melyen a munkásság erényeivel, sike-reivel a jövő alapját lerakni, a mostani nemzedék hivatása !

A haza sorsa, ereje, az egyes polgárok erényei, tevékenységeinek ügyességéből áll ; fogadjuk meg tehát a kegyeletlerovás ezen ünnepélyes percében, hogy a haza nagyságán, felvirágzásán ki-ki ügyköre, tehetsége szerint önzetlen buzgalommal fog közreműködni, hogy majdan a felettünk bíraskodó nemzedék elmondhassa, hogy méltó utódai voltunk nagy őseink !

Legyen jelszavunk és célunk : „a haza érdeke mindenek előtt !“ akkor virúlni fog őseink öröksége, biztos alapra fektetjük a második évezrednek, remélhetőleg boldogabb nemzedékek számára való díszes épületét !

Úgy legyen !

Ezzel a fényes, ünnepi közgyűlés véget ért.

* * *

II. ALSÓ-FEHÉR VÁRMEGYE.

Alsó-Fehér vármegye Nagy-Enyeden, május 12-ikén tartotta meg ezredik évi díszközgyűlését. Isteni tisztelet előzte meg a szép ünnepet, mely után *Zeyk* Dániel főispán nyitotta meg a díszközgyűlést. Az ünnepi beszédet *Török* Bertalan főjegyző tartotta. Az ünnepi beszéd után *Csató* János, kir. tanácsos, alispán indítványára a törvényhatóság a királyhoz hódoló felirat intézését határozta el.

Ünnep után az egész közönség a „Szózat“-ot énekelve vonult ki a közgyűlési teremből.

Az ünnepi beszéd így kezdődik:

Szent az érzelem, mely szívünk hálaadó oltáráról a magasba töri fel a Mindenható számolyához. A Gondviselés iránti végtelen hála a hazafiúi lelkesültség boldog érzetével száll a mennyboltozat felé a honfoglaló ősök utódainak ajkairól ma, midőn Alsó-Fehér vármegye közönsége egy szívvel, egy lélekkel üli meg édes hazánk ezeréves fennállásának örömnepét.

Az a hősköltemény, a heroizmusnak nagy elhatározásokban, nagy tettekben és nagy szenvedésekben bővelkedő históriája, a melynek neve: „Az ezeréves Magyarország“, befejeződött, véget ért. És mi, ama népnek nemzedéke, melynek nevéből reszketett egykor Európa s mely a kard jogán és vére árán szerzett magának új hazát, büszke önérettel hirdethetjük a világnak: ime, itt állunk, a hol 1000 év előtt voltak őseink s mienk a föld, a mely Árpád földje volt!

E pillanatban az agg betöltve látja forró óhaját, mert megérte annyi küzdelem, oly sok szenvedés után az új ezerévet s hazáját nyugodtan bízhatja egy új nemzedékre; a munkaerős férfi boldog, hogy tetterejét a múlt ezredév alkonyán áldozható és egy új ezredév hajnalán szentelheti honának; az *ifjút* már egy teljes ezer év dicsőséges emlékei buzdíthatják még szebbé, dicsteljesebbé tenni az új ezredévet; a *gyermek* szívében kitörülhetlenül bevésve marad e pillanat, midőn szülőivel, nagyszülőivel együtt ünnepelhet, melynek emléke egykor nagy tettek, nemes áldozatokra fogja lelkesíteni; és a kik aggodó figyelemmel kísérik a hazaért dolgozó férfiak komoly munkáját, kik csendes otthonukban híven ápolják a nemzeti erényeket s az édes anyanyelvet: a *magyar hölgyek* gyorsabban hevülő lelkének fényes lángolása tiszta áldozatként száll fel Istenünkhöz, egybevegyülve a mi hálaadásunkkal.

Bizony, ha végig lapozzuk ezredéves történelmünket; ha végig tekintünk az egymásra torló események megdöbbenő tömegén; ha látjuk, hogy „annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után él nemzet e hazán“: földre borulva, hálaadó szívvel kiálthatunk fel: erős várunk nekünk az Isten!

Messze keletről, a honnan a felkelő nap fénye sugároz, a hol annyi nemzetnek bölcsője ringott, a népek egymásra tóduló áradatában karddal vágott útat magának egy maroknyi nép, mely hazát keresett és hazát talált a Kárpátok által várfalként kerített földön. Vezére, Árpád, hős és államférfi volt egy személyben, bátor és okos. Erős karral verte le az ellenálló népeket, de szívesen fogadta a meghódolókat és fegyvertársaivá tette. Vitéz seregével nemcsak földet foglalt, hanem *államot* alapított, melyet fegyverrel és a törvény hatalmával egyaránt védett, mert valamint az egész nemzet köteles volt a haza védelmére, éppen úgy az egész nemzet mindig résztvett a törvényalkotásban és mindig fentartotta a törvényhozáshoz való jogát. Éppen azért, midőn a honfoglalás ezeréves ünnepét üljük, hálás kegyelettel emlékezzünk meg őseinkről, kik a félelmet nem ismerő bátorságon kívül magukkal hozták az államalkotáshoz való nagyszerű tulajdonságokat, melyekkel a bölcseségen és erős hazafi érzésen alapuló intézmények egész sorozatát létesítették, melyek első alapul szolgáltak a későbbi századok alkotmányos törvényhozásának.

Ez a szellemi felsőbbség harcban és uralkodásban tette lehetővé, hogy — daczára egyes vakmerő törzszvezérek szörnyű vereségének — rövid idő alatt azon határok között lett megalapítva az Árpádok hazája, mely Magyarország név alatt ma is a mi édes hazánkat képezi, melynek egyes területeit hosszabb, rövidebb ideig elfoglalhatta az ellenség, de állandóan magáévá tenni, abból más hazát alkotni sohasem tudott.

Ez a szellemi fensőbbség, párosulva a végtelen hazaszeretet csodás példáival, tartotta meg e hazát s nem engedte, hogy a magyar nép beolvadjon, elveszzen idegen népek tengerébe.

Hol találhatunk ehhez fogható példát a történelemben?! Hellas fényes műveltsége. Róma nagy hatalma daczára nem érte meg az ezer évet. Határainkon országok keletkeztek és országok semmisültek meg. Hol vannak a normannok, a frankok, a régi bolgárok?! Az elmúlt ezredév alatt enyésztek el, egybeolvadva azon népekkel, melyeket alattvalóikká tettek. Vegyük elő az angol, olasz, spanyol, francia, német nyelvészet történelmét: régen elenyészett népek ősi nyelvkincseit találjuk összehordva, egybeolvadva. Ellenben a magyar nemzet a szlávok, németek, románok nagy népkeverékében megőrizte nemzeti egyéniségét, nemes faji sajátosságait s áthozta nemzeti nyelvét ezer év viszontagságai közt úgy, hogy annak erőteljessége és fejlődő színgazdagsága szónokaink és világhírű költőink nyelvében méltó versenyre szállhat a világ első nemzeteivel.

Itt az ünnepi szónok lelkes szavakban ecsetelte a vármegye küzdelemteljes történetét, rámutatván azokra a kimagasló eseményekre, melyek a megye határain túl, az ország viszonyaira is befolytak.

Ünnepi beszédét e szavakkal végezte :

Oh! ha az ezredév elmúlt dicsősége, letűnt szenvedése intő például szolgálna nemzetünknek! Oh! ha a lelkek egyetértése, a szívek egyező dobbanása lehetetlenné tenne egy új Mohácsot! Oh! ha a sza-

badság igaz szeretete, párosulva okossággal és bölcs belátással, megsokszorozná erőnket! Oh! ha az együtt lakó népek kölcsönös bizalma, testvéries érzelve ellent állana a hamis próféták csábításainak: akkor — bízom az Istenben! — kárpótolva lesz a múlt minden szenvedése hazánk boldog, dicsőséges jövőjével évezredekén át!

A) ABRUDBÁNYA.

Abrudbánya város május 9-én ünnepelte az ezredik év ünnepét. A díszközgyűlésből kifolyólag a királynak hódoló feliratot küldött s a város utczáit, tereit történelmi nevekkel jelölte meg. Az ünnepi beszédet *Bedő* Árpád tartotta a következőképen:

Ezer esztendő történetének utolsó lapjára fordítottunk.

Csekély személyemnek jutott az a megtisztelő szerencse, hogy e helyről e perczben ezer esztendőről, ezer évnek öröméről, bánatáról jó és balsorsáról szóljak.

Tudom tárgyam nagyságát s ezzel szemben érzem erőm kicsiny-ségét. És hogy mégis szólni vagyok bátor, teszem ezt abban a hitben, abban a meggyőződésben, hogy ha keveset tehetek is, úgy hiszem, hazafiúi kötelességet teljesítek.

*

„*Lesz még ünnep a világon!*” Így szólt a költő. S ime, az ünnep! Magyarország ezredéves ünnepe, az az ünnep, a mely ezer esztendőben egyszer ünnep és akkor: a *mienk!*

Őseinknek a harc volt ünnep. Hogy mi most békében ünnepelünk, ez a mi harczunk!

Mindössze egy tized millió volt az a lélek, a mely ezer évvel ezelőtt nekünk adta ezt a szép hazát. Egy tized millió volt az a nomád nép, a mely elhagyta Ázsiát, Lebediát s ide jőve, megteremtette a magyar államot.

Előttünk millió meg millió nép járt körül e földön. Jártak az iszonyú hunok, a rémitő avarok, a túlszapora szlávok, de itt maradni, magának itt hazát alkotni egyedül csak ez a maroknyi nép, a magyar tudott. A szerencse is kedvezhetett nekünk, de *csak az a szerencse, a melyet a magyar akart!*

Etelénél vért ontottak, vért ittak saját karukból és ezzel a vérrel pecsételték meg a magyar nemzet ezer éves alkotmányos levelét. Megesküdtek ott egymásnak, fogadást tettek, hogy vagy mind együtt élnek, vagy mind együtt halnak, de hazát! . . . hazát szereznek. A magyar szó: a *becsület!* Esküjüket nem szegték meg. Fogadásukat megtartották. Síkra szálltak. Háborús kedvükkel befutották szélitiben-hosszában a

házát. Harczoltak Európa szívében. Tomboltak Európa homlokán. Amerre mentek, mindenütt űzték, hajtották az ellent, mint a szél a port. Ha jó kedvük volt, *harczoltak*. Ha rossz kedvük volt, *harczoltak*. Itt is, ott is győzelemre győzelmet, diadalra diadalt arattak. Kezükben hordozták az Isten ostarát, és a hol egyszer elsuhant, a hol egyszer megcsattant az: hódolni kellett a népnek. Ha nem volt ellenük, egymáson próbálgatták erejüket.

Négyszáz évnek ádáz harcza kellett addig, a míg lankadni kezdett a magyar nemzet megpróbált ereje. Négyszáz évig tartott el a vér, nemzeti királyaink vére. Ekkor már az Ég is megsokalta. Tovább már az Ég se nézhette honszerző, hontartó kedvét, szenvedélyét a magyarnak. Angyalokat küldött le a földre s ezeknek ihletett lelke új szellemet lehelt a nemzet lelkébe, és ezzel az új szellemmel a magyarok országból egyszerre *Szent István* országa lett.

Hiába protestált akkor már ellenük az egész világ! Hiába protestált a német, az orosz, a cseh, a tatár, az osztrák. Meglett a magyar társadalom. Meglett a magyar kultúra. A törvények törvényeket szültek. Biztosítva lett minden. Veszve nem volt semmi!

Ezer meg ezer idegen, menekült, száműzött, hontalan, elhagyatott jött ekkor az új ország karjai közé azért, hogy itt békében élhessen, hogy itt nyugodtan munkálhasson. A magyar pedig egyet sem taszított el magától, sőt kebelére ölelte azt, a ki önként meghódolt ennek a népnek, ennek a nemzetnek.

Szent István koronája alatt új lett a nép, új lett az ország, új lett a nemzet. És az új nép szaporodott. Az új ország épült. Az új nemzet haladt. Nem támadott a magyar, csak ellenállt. Nemesítette kulturáját. Nemesítette társadalmát. Védelmezte magát és védelmezte a nyugati népeket. És így tartott csaknem addig, a míg tizenkét királyunk egymásután leejtette koronáját. A magyar nemzet tizennyolczadikszor IV-ik Bélának tette fejére a koronát. De alig hogy éljenezhették az új koronás királyt, jött . . . jött a tatár, feldúlta, felperzselt az országot, romba döntött mindent, a mit két század év felépített.

Halott lett a nemzet! . . . De nem maradt a sírban.

Nagy Lajos alatt jött a husvét és a nemzet újra feltámadott, újra élt!

Előbb Nagy Lajos, utóbb Mátyás az igazságos dicsfényre emelték háborúban és békében a nemzetet. Nem sokáig tartott . . . A milyen nagy volt a fény, olyan nagy lett az árny . . . Mohács! . . . elnyelte nagyját a magyarnak. Ránk borult a gyásznak, a siralomnak sötét éjjele. Sziget lett e föld, körül folyta a vérnek tengere és abba a vértengerbe királyunk is befúlt . . . A Duna, Tisza habjai jajgatva vitték tovább a hírt, hogy veszve a hon! Mindenki hitte és senki sem hitte, hogy él még a magyar! . . . A mit a török el nem vett, azt sarczolta a német. És hogy egy század év alatt nem tudtak minket e földről tűzzel-vassal kiirtani, bitófákat állítottak fel. Lehullott a Zrinyi és Frangepán hatalmas, hős feje. Tökölynek és Rákóczynak bujdosnia kellett, mert . . . mert . . . *szerették a hasát!* . . . Keservében sírva fakadt Magyarországot! . . . Nem volt elég a vér, még a könyeknek is áztatni kellett a család mezejét; csoda, hogy el nem süllyedt a föld.

De nem! Nem süllyedt el a föld. Nem volt elég a hulla, nem volt elég a vér, a könny, hogy lenyomja azt.

Az évek teltek. Az idő rohant. Mint habra hab, századra század toltult addig, míg eljött a próba, az utolsó nagy próba, közepére ezred-
 évünk utolsó századának.

Negyvennyolcz ez!

Még vannak ma is, még vannak talán itt közöttünk is, a kik tudják, jól tudják, hogy mi volt ez az utolsó nagy próba. Az apa fiának, testvér testvérnek, a rokon rokonnak, a barát barátinak beszélte el; nem kísértem meg hát festeni a szabadságharcznak ezt a veszített csatáját. Nem említem *Világost!* Nem hogy tördelték össze kardjaikat s hogy mártották egymásnak vérebe, szívébe azt. Nem említem *Aradnak vér'anúit*, hiszen a kegyelmes Isten őket úgy is már régen jobbjá mellé vette! . . .

A csata elmúlt. Apáink, testvéreink ott estek el a harc mezéjén. Egy nemzet a sír szélére került. Újra koporsó lett a föld s benne egy nemzet a halott És ez a nemzet újra *feltámadott!*

»Annyi balszerencse közt,
 Oly sok vizzály után
 Megfogyva bár, de törve nem,
 Él nemzet e hazán!«

*

Azért, hogy egy jó barátunk sincsen, nem hagyott el minket a nagy Isten. Nem! mert voltak ekkor is, voltak, a kik meg tudták érteni a nemzet óhaját, a nemzet akaratát. Voltak, a kik tudtak azért élni, lelkesülni és tudtak azért, ha kell, meghalni. Voltak, nem egy!

Volt *Széchenyi* és *Kossuth!* . . . Kossuth! miért e némaság? . . . „Ő, a ki makula nélkül élt, hogy példát adjon jellemével. Ki küzdelmek között élt, hogy példát adjon kitartásával. Ki vihart támasztott és vihart fékezett, hogy példát adjon erejével. Ki írt, beszélt, cselekedett, miként az ő szövetség nemzeti profétái; alkotott, miként Mózes és szenvedett, miként Jeremiás. És minő alkotások és minő szenvedések azok! . . .

Hatalmas öklével összezúzta azt a sok százados falat, a mely hazánkat elválasztotta a szabad emberiségtől s ekkor, miként a mesék nagy óriása, ölébe vette nemzetét s egyetlen egy lépéssel egy korhadtt világrészből egy új világrészbe tette át.“

És ez az új világrész ezer éves immár!

*

Ezer esztendő nagy idő egy nemzet életében. Különösen akkor, mikor az az ezer esztendő ezer évnek harcza, annyi vérzés, annyi szenvedés. Bármerre nézzünk e hon határain, sehol egy talpalatnyi föld, a melyet honfivér ne öntözött, ne áztatott volna. Nincs egy darabka hely, a mely síró gyermekek, kesergő anyák jajaival ne volna tele. Ez a föld, a magyar föld az, „*melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt.*“

A történelem tanúsága szerint ritka az a nép, a mely ezer évig úgy élt volna, a miképen éltünk mi magyarok. Az ó-kor kultur népei között Phönícia, Judaea, Hellas, Róma, egy se tudta megérni fennállásának ezeredik esztendejét. A most élő nemzetek között egész Európában egyedül csak mi vagyunk az a nemzet, a melynek államformája, az uralkodó faj változatlan szupremáciája ezer éven át ugyanaz maradt.

Hány nép, hány nemzet és hány nagy birodalom enyészett el azalatt, mialatt a magyar törökkel, tatárral egymaga állott, egymaga harczolt a viharban. A most élő, leghatalmasabb nemzetek ezer évvel ezelőtt még alig léteztek. Az orosz még adót fizetett a lengyelnek. Az angol még alig adta jelét nemzeti életének. A franczia még nem ismerte államhatárát. A német szét volt tagolva. Az olasz pápai hatalom alatt állott. Az osztrák még semmi alatt sem állott. *Az osztrák még sehol sem volt.* Azok pedig, kik a magyarokkal ezer évvel ezelőtt léteztek, ma már maguk is alig hiszik, hogy léteznének. Legalább is életviszonyaikban annyira elváltoztak, hogy ma már rájuk ismerni is alig lehet.

A lengyel fel van osztva. A bolgárt elnyelte a szláv. A bajor és szász más határok között élt. Velenceze hatalma megszűnt. Dalmácia melléktartományyá sülyedt. Ezer évig egyedül csak a magyar tartotta fenn magát. Csak a magyar nép, csak a magyar nemzet az, melyet ezer éven át nem hódított meg senki a földön és csak a magyar nép, a magyar nemzet az, a mely ezer éven át nem hódolt meg senkinek a földön.

Ez a maroknyi nép, ez az árva nemzet így él egymagára Európa szívében minden jó barát, testvér és rokon nélkül! immár ezer esztendeje. Most ünnepel. Egy félévig ünnepli ezer évét. *Megérdemli, hogy ünnepeljen.* De megérdemelné ez a nemzet azt is, hogy *esszel a nemzettel ünnepeljenek azok is, a kiket családjába fogadott a nélkül, hogy beleszülettek volna abba.* De csend! . . . „Nem a múlt, a jövő van itt!“ . . . Hagyjuk — polgártársak — békében folyni a patakot. Meglátjuk, hol csap hullámot, és akkor, mint ezer éven át mindig, úgy az új ezer évben is mindenütt ott leszünk, a hol védelmezni kell a *hont*, a hol védelmezni kell a *szabadságot!*

Ne tagadjuk meg a múltat. A mely nemzet nem tagadja meg múltját, az kicsiny *nem* lehet!

De mielőtt ünnepélyesen megkezdődnék új ezer évünk: itt az Istennek szabad ege alatt, a nemzeti lobogók három színe alatt, a fáklyák lángjai között, polgártársak, tegyünk szent fogadást, többet: esküdjünk, hogy e honért anyagi haszon meg nem veszteget; kitüntetés meg nem tántorít; ha nem kérünk: nem is alkuszunk! Hazánk épségét, jólétét, önállóságát, boldogságát, függetlenségét óhajtuk is, munkáljuk is!!

Ha minden ember, ha minden egyes csak egy porszemnyivel járul is a szent célhoz, egybetéve, a porszemből halom lesz, a halomból hegy s hegy mellől nem maradhat a völgy és ha hegy, völgy, halom váltakozva díszlegnek: Kárpát bércze fel fog virulni még, s ha nem hazugság ez a nemzet ezredéves múltja, tán megcsodálja, vagy meg-sokolja már egyszer az Ég s fülünkbe zengi szózatát:

Éljen a független Magyarország, éljen a haza!

B) GYULAFEHÉRVÁR.

Gyulafehérvár sz. kir. város május 9-én tartotta meg ezredik évi díszközgyűlését. A közgyűlés elhatározta, hogy megírattja a város monografiáját, a „Major“ városrészben óvóinteztetet s gyermekmenhelyet, valamint egy árvaházat állít.

Az ünnepi beszédet *Zlamál* Ágost tartotta a következőképen:

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Ezen föld, a melyen állunk, immár ezer év óta a magyar nemzet tulajdona. Ezer esztendőnek ragyogó dicsősége, ezer esztendőnek el nem múló keserve száll e pillanatban felénk az emlékezet szárnyain.

Eszünkbe jut, hogy őseink annyi küzdelem árán győzelmes harcok, munkás, szívós kitartás által, mintegy a természetes viszonyok rendjét megtörve, a Pannoniával határos részeket s majd magát Pannoniát meghódíták; s a mit dákok, gepidák, rómaiak, góthok, hunnok, avarok, szlávok hasztalan kíséreltek meg, azt őseink megtették: állandóan és végkép megtelepedtek e földön; a négy folyó mentén, a Kárpát-koszorú völgyében államot alkottak; s „merre zúgnak habjai Tiszának és Dunának, Árpád hős magzatjai *főlkirágozának*.”

Hazánk ezeréves történetének minden egyes lapja bizonyítja, hogy milyen nehéz munka volt a honalapítás s a honnak megtartása. „Itt érintkezik a kelet a nyugattal. Az emberi fejlődésnek két kibékíthetetlen iránya e helyen ütközik össze. A keleti barbarizmus a nyugati civilizációval, az önkény a szabadsággal, a kegyetlenség a humanizmussal, a henyesség a munkával — egy szóval Ázsia, mely a népek bölcsője, Európával, mely a népek iskolája, azon a vonalon néznek farkasszemet, mely az északi tengertől a Balkánig húzódik s melynek derekát képezi a magyar haza. Ennek a két világtörténelmi áramlatnak a hullámai a magyar haza testén csaptak össze. Ha bármelyik áramlat magához csatolhatja hazánkat, az emberi művelődés egyensúlya felbomlik és más irányt kap. Éppen azért egyetlen népre nem mért a Gondviselés fontosabb missziót, mint a magyarra; ezzel együtt egyetlen népet sem tett ki több viszontagságnak, mint a magyart. Azok az államok, melyek ugyanezen határvonalon voltak, elpusztultak, új alakulásoknak adtak helyet, gazdát, nyelvet, intézményeket cserélve; csak a mi nemzetünkben volt annyi erő, hogy a saját bélyegét állandóan ráüssé erre a földre s az egyszer megszerzett tulajdont állandóan megtartsa.”

Íme, — mélyen tisztelt ünneplő közönség! — őseink vére megszerezte s az utódok harci dicsősége, okuló bölcsesége, szellemi nagysága fentartotta az édes hazának nevezett földet nekünk, megszentelte e hont s mindannyiunk szeretete benne, az egyetlenben forr össze. Hiszen volt-e valaha nemzet, melynek szentebb lett volna a haza neve,

a haza nagysága? mely bensőbb odaadással, elszántabb szilárdsággal, törhetetlenebb hűséggel ragaszkodott volna a hazához? Dicsőségünk és boldogságunk, hogy hírünk, nevünk róla szállt reánk; képének ragyogása, mint a ránk virradt napé, a mi mindennapi gyönyörűségünk. Más nemzeteket tudós férfiak bölcséleti tételekkel oktattak be, hogy a haza üdvében a közjónak, sorsuknak zálogát lássák; belénk a természet oltotta ezt; nekünk nem kelle ily oktató szót várnunk; bölcsönktől kezdve már minden érzésünk egy célra lángolt: hogy minden tehetőségünk, minden tevékenységünk a hazáé legyen és szent legyen előttünk mindig a haza gondolata!

E belénk oltott, e velünk született honszeretet vívta ki Isten kegyelmével, hogy hazánk évszázadokkal túlélte Európa többi országát; és midőn a háborúk esélye hazánk legszebb, legjelentékenyebb részeit el-lenségek kezére juttatta, e honszeretet hatalma nem engedte erőre kapni túlbiztonságuk érzetét s kiűzetésökkel csak azt a késő korra is átszálló fényes példát hagyták, hogy a magyar meg tud halni hazájáért, de leigázást túrni nem.

Igazán, ezeréves történetünk nem egyéb, mint a hazaszeretetnek ezeréves glorifikációja. Ezer évig tanulta ezt az érzést a fiú az apjától s így vált belőle egy ezeréves kötelezettség. A mit a költő e szavakkal fejez ki: „Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell” — ez a nagy és kérlelhetlen igazság a honalapítás pillanatától fogva mint köztudat él a nemzet lelkében. Annyiszor akarták tőlünk elvenni a hazát, annyszor kellett őt megoltalmaznunk, annyi vért hullattunk érte, annyszor virrasztottunk betegágya felett, hogy szívünk, lelkünk, vágunk, reményünk összeforrt vele a közös szeretetben.

S ezen lángoló hazaszeretet felbogásával, a nemzet összes rétegeinek versenyre kelő lelkesültségével, örvendező emlékezéssel ünnepeljük azért honfoglalásunk évezredét.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Az ünnepélyes pillanatban nemzetünknek élettörténete nyílik meg előttünk; nem mint írott könyv, avagy költemény, hanem mint valóság, élet és akarat: hogy a mit elődeink kiküzdtek, alkottak, műveltek: a haza fényben és dicsőségben álljon jelenben és jövőben. Lássa a nagy világ, hogy a magyarok a századokat el nem vesztegették, helyüket betöltötték, hivatásukat megértették, kötelességüket teljesítették s teljesen méltók arra, hogy Európa szívében a nagy nemzetek közt előkelő helyet foglaljanak el. Múltunk legyen jövőnknek záloga.

„Kard foglalta el, kereszt tartotta fenn a hazát”, mondá Magyarország hercegprímása; — s e rövid kijelentés szerfelett sokat mond; mert nagy munka volt a hazát elfoglalni, megteremteni, — megőrizni és fenntartani. Honfoglaló őseink a kelet-római és német-nyugati birodalom közé ékelték magukat. Észak és dél között kettéhasították a szlávokat, ezután két világhódító eszme, a mohamedán törökség s a keresztény császárság között mintegy várórságon állottak 300 évig tartó háborúban. Sokat küzdöttünk; fajunkat, nyelvünket, szabadságunkat védelmezni kellett a sokfelől reánk támadt ellenségtől; kevesen valánk, mégis győzni kellett, hogy a nagyok és erősek ki ne irtsanak

bennünket. Ámde akkor, mikor egyik kezünkben a véres kard villogott, a másik a keresztet — béke és civilizáció szent eszközét — emelé magasra. És ennek így kellett lenni. Hiszen ha csak a kard, a harci bátorság és vitézség lett volna egyetlen talentumunk, ütközetekben és szerencsétlenségekben vérünk vala el, a mint ebben pusztult el a hunok és avarok ködszerű birodalma. Merzeburgnál és Augsburgnál partót ért és összeomlott volna a népvándorlás tengerárjának ezen késői hullámcsapása is — a magyar faj. Tehát nem csupán és nem annyira a kard, hanem igenis a kereszténység áldásos befolyása alatt megindult szellemi és anyagi művelődés tették csak lehetővé, hogy aránylag kis nemzetünk fenmaradt s még balsors közt is elismerést s uralmat biztosított magának. Nagyon is mostoha viszonyok közt kellett versenyeznünk gazdagabb, műveltebb és nagyobb népekkel s ha olykor elmaradtunk, sebesen iparkodtunk a mulasztást helyrehozni, nehogy éppen a kultúra váljék végtetessé reánk nézve.

S ugyan ki merné azt mondani, hogy Magyarország nem volt mindig a kulturának, a folytonos haladásnak a munkálója és fejlesztője!?

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Oly nemzet, mely Isten dicsőségére nagyszerű templomokat és klastromokat emelt, fényes hierarchiát, gazdag és művészeti szempontból is nagybecsű egyházi ékszereket tud sajátjából felmutatni; mely a vallásos eszmék elérésére, a keresztény felebaráti szeretet áldásainak minél szélesebb körökben való kiterjesztésére szükséges intézmények létrehozásában és felvirágoztatásában áldozatot nem kimélő buzgósággal fáradozott, mely Isten szent nevének segítségül hívásával kezdi úgy a nyilvános, mint a magánfoglalkozást s ezt a szent nevet még a csaták vad moraja közt is fennen hangoztatja, mely a hős nemzetek oldala mellett szintén férfiasan küzd a szent földön részint azért, hogy az izlannak veszélylyel tenyegető és aggodalmasan növekedő hatalmát saját fészken megtörje, részint pedig s főleg azért, hogy a szent sír s ezzel mindazon kegyeletes emlékeket, melyek minden keresztény szív előtt oly drágák és örök tiszteletre méltók, a folytonos profanációtól megmentse; mely hosszú időn át állandó harcviharban és csatákban nemesen ontja vérét, hősiesen áldozza fel életét, hogy a félhold uralmát megtörve, a keresztény vallást s ezzel a keresztény műveltséget Európának biztosítsa; mely a vallási türelmetlenséget, a vallási harcokat nem ismeri s annyi szeretettel tartja ölében a keresztényt s nem keresztényt egyaránt: az ilyen nemzet nem lehet nem vallásos, egy ilyen nemzetnek vallásos érzülete minden kétségen felül áll.

És egy oly nemzet, mely a tiszta életet, a női szemérmét, a család szepőlétenségét, az özvegyiség természetszerű és keresztény jogait a legszentebb nemzeti kincs gyanánt őrzi, védi, oltalmazza; mely mit sem utál, mit sem gyűlöl inkább a puhaságnál, a ledér életnél, melyet még fejedelmeiben sem akart eltűrni, elnézni, mint azt Péter, Kún László és Zsigmond királyainkkal szemben követett eljárása mutatja, mely az adott szó szentségét, a becsület szavát többre becsülte, hívebben megtartotta, mint legtöbb szomszédja az irott szerződés s a nagy pecsétű levelek biztosítékait; melynek nyíltszívűsége, őszinte lelke s vendégszeretete valósággal közmondásossá vált; mely a harcban dühös orosz-

lánként bátor, a legyőzött ellenség iránt nagylelkű, mely nem ismeri az alacsony boszút, hanem nemes érzületű, lovagias jellemű s jószívűségére mindenki, ha vele bánni tud, méltán számíthat; mely felkent királya és felséges háza iránti hűségében páratlan, a korona iránti kegyeletében vallásos, a jogok és törvények iránti tiszteletben tántoríthatatlan s a hazaszéretben majdnem a rajongásig emelkedett, lelkes, hős, életet s vért bármely pillanatban áldozni kész: az ilyen nemzet — mélyen tisztelt ünneplő közönség! — nemcsak vallásos, hanem vallásosságában oly nemes jellemű és tiszta erkölcsű is, mely sok népnek fénylő példányképül szolgálhat. És egy oly nemzet, melynek alkotmánya s alkotmányában a törvényei pártját ritkítják a nemzetek történetében, a melyekkel a szabadság a tekintélyvel, a méltóság a felelősséggel, a királyi magas hatalom a nemzet jogaival és tradícióival, a korona szentsége és sérthetlensége a törvények szentségével és sérthetlenségével, a kiváltságok a legterhesebb hazafiúi köteleességekkel, a birtok a jótékonyssággal, az igazság a kegyelettel oly bámulatos összhangban nyilatkozik, hogy az egyikben nem lehet sebet ütni a másik, hogy a másik azt ne érezze: az ilyen nemzet — azt hiszem — vallásossága, jellemisztessége mellett még arra is számíthat, hogy politikailag érettnek, bölcs törvényhozónak is nevezzük.

És egy ily nemzet, mely még bölcsőjében, szendergő korszakában is képes felmutatni még a külföldről is látogatott hírneves iskolákat; mely a mikép fejlődik és erősödik, azon arányban sokszorozza tudományos intézeteit, gyűjti körébe a tudósokat, művészeket; könyvtárakat, múzeumokat alapít s a tudományosságot és közművelődést óriási áldozatok árán teszi fiainak törvényekkel kötelező közkincsévé; mely nagy-szerű tudósokkal dicsekszik s oly költőket, írókat és művészeket lát gyermekei közt, kikre csodálattal tekint a művelt világ: az ilyen nemzet — joggal hangsúlyozom — vallásossága, erkölcsi tisztasága, törvényhozói bölcsesége mellett még azt is megérdemli, hogy a tudományok és művészetek ápolójának és fejlesztőjének hirdessük.

És egy oly nemzet, mely dicső férfiakban annyira gazdag; melynek egén nagy szentek tündökölnék; mely Európa előtt kiváló tekintélyben álló királyokat tud felmutatni; mely oly sok, az ó-kori mythos-beli félistenekkel is vetekedő hőst számlál; melynek minden egyes fia és leánya — ha kell — kardot ragad a haza védelmére; melynek titokzatos anyaméhéből — veszélynek idején — mint a felfegyverkezett Pallas Athene Zeus fejéből, úgy állottak elé a százszoros ellenségeket is megreszketető vitézek; oly nemzet, melynek minden gyermeke egyet érez, egyet vall, — egyért él, egyért hal: ezért a maroknyi ugyan, de előttünk szent földnek a függetlenségeért és önállóságáért! az ilyen nemzet — mélyen tisztelt ünneplő közönség! — minden tekintetben nagy s méltó arra, hogy a legnagyobb magyar szavai szerint: Magyarország nem volt, hanem lesz — az első és küzdelmekkel telt évezred után az ígéretnak földjére, a tejjel és mézzel folyó áldott Kánaánba sem megfogyva, sem megtörve bejusson s újabb évezredig éljen.

S ezen szent ígélet földjének határánál állunk.

S ha visszatekintünk a lefolyt ezer évre, annak küzdelmeire és szenvedéseire, megdobbzan szívünk s az előttünk elrejtett jövő felett aggodva, a költővel kell felsóhajtanunk:

»Rég veri már a magyart a teremtő,
 Azt sem tudja, milyen lesz a jövőndő?
 Lesz-e még ezen a földön jó napja?
 Örüljön-e? Búsuljon-e? — Nem tudja.«

Nem! félre a búval! Örülj nemzetem, gyújts örömtüzeket kebledben,
 sokat szenvedett magyar népem!

Hiszen

»Él az a magyarok Istene, hazánkat
 Átöelve tartja atyai keze;
 Midőn minket annyi ellenséges század
 Ostromolt vad dühvel: ő védelmeze.
 Az idők, a népek éktelen viharja
 Elfújt volna minket, mint egy porszemet;
 De ő szent palástja szárnyát ránk takarta
 S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.
 Nézzetek belé a történet könyvébe,
 Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
 Mint a folyóvízen által a nap képe,
 Áthuzódik rajt' arany híd gyanánt.
 Így keresztül éltünk hosszú ezer évet . . .«

S az a magyarok Istene, ki

»Őseinket felhozá
 Kárpát szent bérczére,
 S ki által nyert szép hazát
 Bendeguznak vére.«

meghallgatja nemzetünk imádságát. E nemzettel borult le ezelőtt néhány nappal Isten trónja előtt alkotmányos királyunk, szeretett királynénk és fenséges királyi házunk. Együtt imádkozott, együtt zokogott a nemzettel. Egy szív, egy lélek volt az egész haza. Halát rebegett a múltért, erőt esdett a jövőért. Nemzetek Istene, hallgasd meg könyörgésünket!

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Még egyszer ismétlem hercegprimásunk szép szavait: „Kard foglalta el, kereszt tartotta fenn a hazát.“ A kereszténység melegágyában fejlődő kulturát kell tehát ápolnunk, ha a második évezredet megérni óhajtjuk. Fel a szívekkel! Vallásos érzület, erkölcsi tisztesség, törhetlen ragaszkodás apostoli királyunkhoz, alkotmányunkhoz és törvényeinkhez, egyetértés véreinkkel, békejobb ellenségeinknek, a tudomány ápolása, a művészet fejlesztése, az ipar előmozdítása — csak azon oszlopok, melyeken hazánk nyugszik s melyeken boldogsága felépül. Ne siránkozzunk folyvást a múlt után, ne legyen ajkunk a jelen felett folyvást panaszszal tele, hanem dolgozzunk, hassunk, alkossunk s gyarapítsunk s „a haza fényre derül.“ Gyulafehérvár városa szép múltra tekint vissza, minden talpalatnyi földje szent, honfi vérrrel van áztatva, itt Erdély Pantheonjában — ősi székesegyházunkban — nyugosznak hazánk legnagyobb férfiai, körülöttünk leng most szellemök . . . s mindez munkára, tette lelkesít bennünket. Munkára fel tehát!

Nagy és virágzó lesz e haza, boldog és megelégedett minden fia, ha elszánt erővel dolgozunk hazánknak javáért s ha minden fia imádságába szövi nagy költőnknek ezen szavait :

»Tied vagyok, tied hazám
E szív, e lélek ;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék ?
Szentegyház keblem belseje,
Oltára képed,
Te állj, s ha kell : a templomot
Eldöntöm érted.
S az összeroskadó kebel
Végső imája :
Áldás a honra, Istenem !
Áldása rája !

C) NAGY-ENYED.

Nagy-Enyed város május 10-én tartotta meg ezredik évi díszközgyűlését, Kovács Gyula polgármester elnöklete alatt. Miután a képviselőtestület lelkes szavakkal üdvözölte, Lázár István tanár az ünnepi beszédet tartotta meg, mely így hangzott :

Ma egy nyelvet beszélnek mindnyájunk ajkai, az érzelemnek könnyen érthető, szívhez szóló nyelvét. Ma egy valláson van minden ember ; szívek dobbanása, nyelvek imádsága mind azt könyörgi : „Isten áldd meg a magyart !“

Megünnepelejük emberek vagy intézmények életének jubiláris évfordulóját ; jól esik, ha ilyenkor kifejezhetjük, másokkal közölhetjük örömmünket s bánatunkat. De hol van az a toll, a mely leírhatná, hol van az a hang, a mely híven tolmácsolná egy egész nemzetnek érzelmevilágát, büszkeségnek és hódolatnak, édes és fájó hangulatnak csodás vegyülékét, midőn *ezer esztendő's állami letének világraszóló dicsőségét ünnepli ; s midőn egy ezredévi szenvedés jogán boldogabb jövődöt kér magának ?*

Az én egyszerű szavaimnak is csak az ad értéket, hogy az önök hazafias lelkének fogékonysága megérzi belőlük azt a melegséget, melyet én érzek ; megérzi azt, a mit sem én, sem önök, sem a világ minden költője nem tud teljes hűséggel szóba önteni. Nincs is arra szükség. A nap isteni ereje sem képes életet teremteni oda, a hol a talaj termőképessége megszűnt. De viszont az eleven szikrának csak gyenge szellőfúvás kell, hogy lángra gyúladjon.

S mivel ezt tudom, boldog vagyok, hogy ma e nemes város polgáraihoz erről a diszes helyről szólhatok. Kétszeresen boldog vagyok, midőn látom ünnepi hangulatjukat, hogy ily lelkes hallgatóság előtt újíthatom fel *az elmúlt ezer évnek emlékezetét.*

Időszámításunk kezdetén a Volga alsó folyása mentén lakott az ős magyar. Lován versenyt száguldott a szélnek viharával s beláthatlan messzeségben úr volt a puszták felett. *Ez a puszta nagyratörő vágyakat és a szabadság olthatatlan szerelmét* nevelte fel lelkében. Felnevelte oly hatalmassá, hogy a magyar azóta inkább lemond az életről, minthogy szabadság nélkül élni megtanuljon. Erős volt, mint az oroszlán; gyors, mint a sólyom; szilaj, mint a féket nem tűrő mén rohanása; komoly és büszke, mint a kinek lelkében nagy gondolatok és erők forronganak; otthonában gyengéd és vendégszerető, mint a bibliai patriarchák. Lakomáin ifjak énekeltek mondás hőseiknek harczy dicsőségéről. Urat nem ismer maga felett, csak az isteni hatalmat, melyet jelvényeiben, az ég tüzeiben tisztel; de ezt is felemelt fővel, égre néző szemmel végezi. Bálványt nem csinál; a végtelen síkon alakult fogalmai sokkal fenköltebbek az isteni eszméről, minthogy törekeny, gyöngye anyaggal kisebbiteni akarhatná. Hanem mégis, mégis volt egy bálványa; de nem törekeny anyagból, edzett vasból volt az; az erőnek, a szilaj harczyvágynak a jelképe. E bálvány az égből küldött Isten-kardja volt.

S az ősök emléke s a kard látása nem hagyta őket nyugodni. A nagy népvándorlás utolsó hullámverései egy nemzette egyesítették a külön való törzseket s nyugot felé indultak új hazát és harczy dicsőséget keresni. Itt, a Kárpátok koszorúzta síkon találták meg s érdemelték ki mind a kettőt. Olyan volt ez a nép megjelentekor, mint az üstökös csillag, mely népek pusztulását hirdeti. A merre csak járt, elterjedt a vitézségük híre, tengerektől tengerekig. Ellenállást nem tűrt; de a meghódolást nemes szíveséggel fogadta. Kegyetlen nem volt soha; de úrnak született s úrnak maradt fegyverben is, érzületben is. A hit-szegőt, a gyávát, az álarczást megvetette; az egyenességet s vitézséget ellenfelében is megbecsülte. Szolgának is megnyitotta a nemesség útját, ha nemesen tudta magát viselni a haza szolgálatában.

Midőn aztán sűrűen hulló nyilaik záporával s harczy méneik dobogásával reszketni tanították Európát az északi tengertől Itáliáig, Bizancztól Hispániáig; midőn tiszteletre kenyszerítettek minden népet a magyar nép és magyar fegyver iránt: megmutatták azt is, hogy politikai érettséggel tudják az elfoglalt haza állandóságát biztosítani. Józan értelmükkel belátták, hogy az elfoglalt földet csak úgy tarthatják meg, ha azt az erőt, melyet megszerzésében kifejtettek, a művelődés békés munkáira fordítják s nyugot intézményeihez alkalmazkodnak. S önkényt vették magukra azon átalakulást, melyet tőlük az új föld, az állandó birtoklás, az új szomszedság s az új korszellem megkívánt. Hősök voltak a harczban, hősök tudtak lenni a lemondásban is. Lemondtak őseik vallásáról, megváltak annak lelkükhöz forrott minden emlékétől; lemondtak egyetlen bálványuk, a kardnak tiszteletéről, hogy örökös hazát adhasanak át maradékaiknak.

Nem üstökös volt hát ez a nép, a mely romlást jelent s épp oly gyorsan eltűnik, a mily hirtelen érkezett; hanem új csillag, egy nagyra termett nép dicsőséges életének álló csillaga.

A hódító fegyvert lerakta kezéből; de mondákba illő hősies nagy lelkét megőrizte ezeréves történetén végig mindenkoron. Félelmet nem ismert s a veszély csak növelte bátorságát és erejét. Nyugalmát nem tudta minden kis rezzénés megzavarni, de hazájaért s királyáért egyen-

kint és együttesen mindig készek voltak kockára vetni életüket. Ha a véres kardot meglátta, vagy a harcra hívó szót hallotta; midőn szabadságát vagy nemzeti becsületét komoly veszély fenyegette: hatalmas volt felháborodásában, mint a mily méltóságos volt nyugalmában.

Emléket a múltnak honfitársaim! Hiszen tudjátok, milyen gloria övezte fegyvereiket, mikor egy Szent László, Nagy Lajos, mikor a Hunyadiak, Zrinyiek, vagy Bethlen Gábor vezette seregeinket! Hiszen emlékeztek, hogy volt olyan korszaka nemzeti életünknek, mikor dicsőségünk csodájára és hódolatára jártak idegen népek fejedelmei és követjei! Hiszen halottatok honvédeink csodás tetteit, melyekkel halhatatlanságot irtak a történelem lapjaira. Áldott, örökké áldott legyen köztünk mindnyájuk emlékezete! Tudjátok azt is, hogy a mikor kelet felől vad népek árja közelgett a mi őseink bátyának állottak fel nyugot határszélein s a maguk vesztének kilátásával is megvédték a keresztyén műveltséget, melynek részeseivé lettek. Valóban jól esik látnunk ma, hogy a művelt világ rokonszenvvel és elismeréssel nézi viharos múltunk emlékeit s minden vészen és vizályn keresztül törő életerőnk tanúbizonyságait.

De nemcsak harczolni és hódítani, nemcsak hazát védelmezni tudtak; ehhez értettek a Volga-vidéki más néptörzsek is valamennyien. Árpád vitézei ezt a hazát fegyverrel elfoglalták, de népét nem azzal hódították meg. A kiket legyőztek, azokat barátjaikká tették s a különböző nyelvű és erkölcsű embereket politikai egységbe olvasztották. S ezt nem kényszerrel tették, hanem lovagias jellemük s államalkotó tulajdonságaik tiszteletet parancsoló erejével. Testvérnek fogadták mindazt, a ki velük az egységes magyar állam alkotásában és fenntartásában kezét fogott. Mi sem bizonyítja inkább bölcs eljárásuk sikerét, mint az, hogy a politikai szabadság ótalma alatt, hatszáz esztendőn keresztül, egyetlen népfajnak sem jutott eszébe háládatlan kézzel s orv-támadással bontogatni az államegység épületét.

Később is számosan telepedtek le híva és hivatlanul, de mindig szívesen fogadva. A föld gazdagsága és szépsége, a magyar nép jogtisztelő nemessége és vendégszerető bizalma nagy vidékek számára szerzett új lakosságot. A királyi városok nagy többsége telepítésből alakult; bányászaink, kereskedőink, kézműveseink, sőt főúri családjaink egy része is idegen földről került be hozzánk. De ez a föld ezer esztendő óta mindig magyar föld volt; s a mi gondviselésünk csodás erőt rejtett e földbe, hogy mindenkit magyarrá tegyen, a ki rajta azontúl hazát keresett.

Valóban a hármas színnek, három bércznek, négy folyónak, magyar szónak szent hatalma van. Kiirtották a magyart csaknem a megsemmisülésig; ősi emlékeit eltörölték; megtámadták nyelvét, nemzeti-ségét, alkotmányát erőszakkal és áztatással. De az ősök vére úgy megtermékenyítette ezt a földet, hogy száz és száz esztendők ezernyi ezer csapásai közt is egyre emelkedett számban és hatalomban.

Bizonyára ennek a népnek hosszú élete lesz!

Tatár százezreket, török milliókat pusztított el közülünk. Mostoha testvéreink akkor támadtak meg gyilkos tőrökkel, mikor a megifjodás édes álmában szenderegünk. Azóta, hogy Konrád fejedelem rászedte és törbe csalta Bulcsu és Lehel vezérket, azóta még sokszor és sokan visszaéltek a magyar becsületességével és bizalmával. Hitegették, elárul-

ták, vérpadra vitték. De az örök törvényt vérbefojtani senki sem képes. Ez pedig azt mondja, hogy a míg e nép a maga fáját, nyelvét és ősi tulajdonságait el nem hagyja: addig ezt a népet kiirtani, jövőjében vetett hitét megingatni, szabadságát elvenni tőle senkinek sem lehet.

Bizonyára ennek a népnek örök elete lesz!

Voltak keserves napjaink, mikor a költő legnagyobb áldásképpen jó kedvet kért az elbúsult magyarnak. De nem fáj nekünk e mai napon az emlékezés. Az a köny, mely szemünket lepi, nem a fájdalomé, hanem a meghatottságé. Vagy ki tudná annak értelmét részletezni? Talán az öröme is, hogy ifjú erőben élünk annyi viszontagság után; talán a büszkesége is, hogy magyarok és dicsőséges múltnak örökösei vagyunk; talán a hála könnye is, hogy a gondviselés választott népe lehettünk; de bizonynyal a szereteté is, melylyel e földhöz ragaszkodunk s melylyel egy jó szóért kebelünkre öleljük ellenségeinket is. Ne szégyeljük azt a könyet; a férfiszem könnye olyan gyémánt, mely csak nagy érzelmek hevében születik!

Ne is fájjon hát ez emlékezés! Inkább emelje fel lelkünket, fel a magasba, honnan visszalátunk a múltba is, meg jós szemmel nézhetünk a jövődő felé.

A múlt megmutatja nekünk a dicsőséges létnek feltételeit; a jövődő pedig a kötelesség útját, melyen e feltételeknek tovább is megfelelhettünk.

Honalkotó ősapáink! a mai nemzedék e lélekemelő nagy napokon hálával gondol ti reátok s méltóvá akar lenni ti hozzátok. Ti megesküdtetek s a vér-eskü egyesítő kapcsával megtartátok ezt a földet a mi számunkra. Hallgassátok meg ti is a mi nagy esküvésünket s a sorssal való szerződésünket.

A mai nemzedék megesküszik, hogy hivek maradunk e földhöz, minden jogaink és nagyságunk alapjához, sok dicsőséges és bánatos emlékekkel szentelt hazánk földjéhez mindörökké; s temetőnek választjuk inkább együtt és egyszerre mindnyájan, mint hogy belőle bár egy talpalatnyit engedjünk. „A nagy világon e kívül nincsen számunkra hely!”

Megesküszik, hogy hivek maradunk alkotmányos szabadságunkhoz, mely nélkül élni nem tudunk, melynek híjában még a síri álmot sem alhatjuk nyugodtan; hogy a függetlenség eszméjét, melyet a Volgamenti puszták neveltek nagygyá, annak éltető, erősítő, vigasztaló, boldogító hatalmát öröktűzképpen szünet nélkül ápolgatjuk.

Megesküszik, hogy hódolattal és hűséggel veszi körül a szent koronát, mert hozzá fűzi alkotmányos szabadságának, ősi jogainak s a törvényességnek legfőbb biztosítékát.

Megesküszik, hogy hivek maradunk azon erkölcsi tisztasághoz, jogtisztelethez, lovagiassághoz, melyek erőssé tették a múltban nemzetünket; hogy büszkeséggel gondolunk a régi dicsőség emlékeire s onnan merítünk új erőt a jövődő munkáihoz; hogy megbecsüljük és gondosan műveljük hangzatos szép nemzeti nyelvünket, melyen a lantosok harczias szenvedélyt és szelíd epedést egyforma búbjájal énekelnek.

Megesküszik végre, hogy, a mint őseink e hazát s a magyar névnek becsületet szerezvén, a kardot leoldták s bölcsen mérlegelve az új állam létfeltételeit, békés otthont teremtettek maguknak s alattvalóiknak: úgy mi is a nemzeti haladás fölvééhez, a polgári élet azon köte-

lességeihez alkalmazkodunk, melyek anyagi és szellemi erőnket minden irányban fejlesztik.

És a sors új ezredévet s benne hervadhatatlan dicsőséget ígér nekünk cseribe az esküért.

Testvéreim, polgártársak! az esküt hallottátok, a ti nevetekben is történt. Úgy áldjon vagy verjen a sors keze, a mily hűséggel ez esküszót megtartandjuk.

Elhatározta továbbá a képviselőtestület, hogy a királyhoz hódoló feliratot intéz, 65,000 frt költséggel egy leányiskolát emel s az 1704. évi labancz-beütésnél elesett főiskolai tanulók emlékét egy díszes oszloppal örökíti meg.

D) VIZAKNA.

Vizakna város is édes hazánk ezeréves alapítása, fennállása alkalmasból hazafias örömmel, lelkesedéssel, vallásos áhitattal, a Gondviselés iránt hálával és erős bizalommal ünnepelt.

Május 2-án délután az állami népiskolák növendékei ünnepeltek, 8-án a reformátusok, 9-én reggel pedig ismét az állami iskolák növendékei ünnepeltek. A templomi ünnepély után a kicsinyek lelkes serege — 178 tanuló — nemzeti zászlók alatt, nemzeti dalokat énekelve, körmenetet tett a város főutczáin s 12 órakor kivonult a szabadba, hogy elköltse a millenniumi ebédet.

E napon estve megkondultak a magyar egyházak harangjai s a város kivilágított.

Másnap — május 10-én — a városi képviselőtestület küldöttség által képviseltette magát a görög keleti és görög kath. egyházak isteni tiszteletén.

Délelőtt fél 10 órakor kezdődött a róm. kath. egyház isteni tisztelete. Prédikáció tartatott a 117-ik zsoltár felett. Mise után az ünneplő közönség átment a reformátusok templomába, hol a polgári dalkör közreműködésével lefolyt hálaadó isteni tiszteleten tartott egyházi beszéd alapigéje volt I. Sámuel könyve 7. rész 12. verse ezen szavai: „Felvőn Sámuel egy követ és állítá Mísipa és a Sév kőszikla között és azt nevezé ily névvel: Eben-Haézer — és mondá: Mind eddig segítségem volt nekünk az Úr.“

A magyar templomokat egészen megtöltő ünneplő gyülekezetben megjelent a városi képviselőtestület, a m. kir. járásbíróság, adóhivatal, csendőrség, pénzügyőrség, önkéntes tűzoltók.

Este nagy áldomás fejezte be az ünnepet.

III. ARAD MEGYE.

Arad vármegye közönsége és törvényhatósága május hó 12-én egy órányi időre a daliás idők nagy, soha el nem múló emlékébe költözött vissza Arad vármegye előregedett gyűléstermében. Díszruhás magyar urak szemeiben felvillogott a régi tűz; erős férfiak sírva-sírtak, az öröm és büszkeség könnyeit ejtve, hogy íme, ezer évet adott a Gondviselés a magyarnak!

A karzaton ünnepi ruhákba öltözött nők. Akár csak koszorút fontak volna az ünneplők fejei fölé.

A családi gyász miatt távol volt főispán helyett *Szathmáry Gyula* kir. tanácsos, alispán elnökölt az ünnepi közgyűlésen. Kívüle ott voltak még -- többen fényes díszmagyarban -- Vásárhelyi Béla, Bohus István báró, Bogdán Virgil dr., Bohus Lajos báró, Beles János, Beles Vazul, Ormos Péter, Bánhidya Antal báró, Tagányi Sándor, Konopy Kálmán, Bohus László báró, Kinzig János, Solymossy Lajos báró, Hendrey Pál, Szentpétery Antal, Mathawovszky Nándor dr., Jank János, Csukay Sándor, Páris Gábor, Páris Lajos, Kell Lipót dr., Mittler Izidor dr., Tabajdy Károly, Robu Miklós, Novák Kornél, Schvób Aurél, Vörös Vidor, Parecz György, Varjassy Árpád, Zubor Gyula, Heinrich Sándor, Schartner Sándor dr., Mladin Miklós, Hirsch Béla, Molnár Lajos, Valerián József, Barh Efrém, Szathmáry Géza stb. és a vármegye tisztviselői kara teljes számban.

Pontban 10 órakor nyitotta meg Szathmáry Gyula alispán a diszgyűlést a következő szavakkal:

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Ezer éve annak, hogy honfoglaló őseink itt megtelepedve „Hazá“-t alapítottak.

Állami létünk ezen évfordulója dicső és nagy esemény! mert az államok és nemzetek életében is nagy dicsőség évezredekről szólhatni.

Méltó tehát, hogy ezen évet, millennium örömev gyanánt megünnepeljük.

Az országos ünnepségek között, mi Arad vármegye törvényhatósági közönsége is e mai napon, kizárólag azon czélből jöttünk össze, hogy Hazánk ezeréves fennállása alkalmából, ünneplő disz-közgyűlést tartunk s ebbeli törvényes szervezetünkben, vagyis a vármegye képében is, átéljük és átérezzük azt, a mit mint honpolgárok egyenként és összesen sziveinkben érezzük.

Január havi közgyűlésünk megállapodása szerint a millennium jelentőségét vármegyénk derék főjegyzője, Dálnoki Nagy Lajos fogja közgyűlésünk napirendjén alkalmi beszéddel méltatni, miért is, a midőn e czélből a szót átengedem, az ünneplő díszközgyűlést ezennel megnyitom.

Az elnöki megnyitó után *Dálnoki Nagy Lajos* megyei főjegyző állott fel s többször lelkes éljenzésektől megszakitva, elmondta gyönyörű beszédét :

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

A hazaszeretet fellobogásával s benső áhítat érzetével gyűlt egybe ma Arad vármegye törvényhatósági bizottsága s a nékem átengedett szó gyengesége s elfogultsága helyett mint ünnepi harangzúgás: szívünk dobogása s a szemekből kisugárzó lelkesedés fénye hirdeti, hogy mily lélekemelő e perc, a midőn azt, a mi egykor még álomban is merésznek tűnhetett fel, midőn buzgó imádság epedez százezrek ajkán, a sors áldó keze meg érette velünk — oly tavaszt virrasztva ránk, a mely napsugarával, virágjaival nemcsak a természetre öltött ünnepi dísz, de ünnepet, korszakos ünnepet hozott nekünk: ezredéves fennállásunk s egy új ezredév csodás hajnalának ünnepét.

Ezer év! Mi könnyen ejti ki az ajk! oh, de a szem könny s örömmel megtelve elfárad, hogy ha visszanéz reá, pedig e magasztos pillanatban, hálaltelt szívünk első szárnyecapásával Istenhez emelkedve, önkénytelenül a múltba téved tekintetünk, honnan rég eltűnt, de el nem felejtett idők képe s rég elhalt, de kegyelettel őrzött ősök emléke tűnik fel előttünk.

S e kegyeletes visszaemlékezésből csak dicsőség árad felénk; mert a vezérszeretetet vivő nemzetek között alig van rajtunk kívül egy is, a mely ezredéves fennállását, ezer év viharai, nehéz küzde-me-i és vérontó ütközetei után ugyanazon helyen, ugyanazon határok között ülhesse meg . . . Ott, hol a népvándorlás fölkavart viharában nálunknál hatalmasabb törzsek csak átvonultak, mi ott letelepedtünk — ott, hol a félelmes avarok, hunok elpusztulva, maguk után nyomot csak sírjaikban hagytak, mi ott ezredéves hont alkotánk.

Ámde mennyi küzdés, mily megpróbáltatások között!

Hiszen minden nemzet nagy küzdelmek között fejlődik, nagy küzdelmek, nagy áldozatok árán vívja ki létét, fennállását; mégis alig van nemzet, melynek nyíla, fegyvere kevesebbet pihent, melyet a sok dicsőségteljes küzdelem mellett több csapás, balszerencse ért a miénknél.

Az augsburgi ütközet, mely a Duna — Tisza köze s Erdély bérceire letelepedett őseinket megtizedelte; németekkel majdnem két századon át vivott háborút! Sajónál a tatárok pusztítása — Mohácsnál a török győzelme már már halálos sebet ütöttek fennállásunkon. Az ezt követő három század is csapást csapás után hozott, mely megbénította a nemzet erejét s a mai ünnep mámorában szinte el hinni sem lehet, hogy volt idő, midőn a nemzet nagy multa — az a mult, mikor a magyar tenger vizében hullt el észak, kelet s dél hulló csillaga, — elveszté varázsát s nemzeti nagyságra való törekvés nélkül eltörpülve, elalélva, nem a múlt dicsősége, hanem sokáig a hazafiúi bánat sóhaja fuvalt át az országon.

E fuvallat, a nemzet ideáljaiért küzdelemre serkentő férfiak bátor fellépése s az európai eszmék üdítő hatása alatt viharra vált bár, de elmúlt ez is . . . nap helyett sokáig tartó sötétséget hozva ránk, melyet csak egy nagy férfiú mérséklő bölcsesége s a fölébredt jogérzet és törvény volt képes újólag bevilágítani.

És annyi küzdés, annyi harc után, harczolva kelet, nyugat felé s eleget téve történelmi hivatásunknak: őrt állni a kelet határán s védeni a nyugatot . . . harczolva mások s önmagunkkal . . . Isten csodás kegyelméből ime, itt vagyunk s megerősödvé a mult dicsőséges fényénél reményteljesen léphetjük át az új ezredév küszöbét.

S habár történelmünk minden lapjának tanúságaként az isteni gondviselés: a magyarok Istenének őrködése sohasem szünt meg nemzetünk felett, de az ő vezető keze mellett fennállásunkat s fennmaradásunkat őseink hazaszeretetének, kitartásának s főleg annak köszönhetjük, hogy helyes érzékkel mindig el tudták találni a kor követelményeit s a mit teljesítették, azt kötelességük gyanánt teljesítették s a mit kötelességüknek hittek, azt teljesítették önmegtagadással, a siker reménye nélkül is.

Korán belátva, hogy a törzs szerkezet feloszlása s a közhatalomnak a király kezében való összpontosítása fennmaradásunk feltétele: a törzsfők egyéni szabadságuk teljes élvezete s ama tudat daczára, hogy az összpontosított királyi hatalom azon hatalomból fog keletkezni, a melytől ők megfosztva lesznek, magasabb eszményi czélok elérése végett vezérüket paizsukra emelve, önként meghajoltak annak személye előtt, kit harczban legerősebbnek, a békében legbölcsőbbnek ismertek.

Megértve az evangélium igazságát, keresztényekké lettünk. S a mint hazánk a kereszténység szolgálatában az erkölcsök megnemesítése, új törvények, új intézmények hatása alatt egyre gyarapodott s a nyers erő helyét a jog, s harc kegyetlenségét a testvéri szeretett váltotta fel, úgy viszont alig van nemzet, mely az elfogott keresztény vallást elszántabb vitézséggel, szilárdabb kitartással igyekezett volna fentartani, tanait terjeszteni.

A honvédelem s közigazgatás érdekeinek kielégítése végett már a királyság első századában létesítették a vármegyei intézményt. S az a körülmény, hogy e rendszer, bár különbözőleg átalakulva, de lényegben megmaradva, immár kilencz század óta daczol az idők viszontagságaival leginkább mutatja annak életrealitását államfentartó erejét.

Külső harczaink, önfentartási küzdelmeink között is mindig nyílnak kapuink az emberiség s a civilizáció vívmányai előtt. Ép úgy, miként ha kellett, fennen lobogtattuk a szabadság zászlóját. Megtépvé sokszor hoztuk vissza, de szégyenfolttal soha.

Ha most, egy ezredév öröme, szenvedése, dicsősége és tanulsága után, hazánkban, édes otthonunkban örömmel látjuk, hogy őseink munka verejtéke s szívük tüzeinek feláldozása nem esett hiába: Oh hogy hangozzék el emlékkük oltárán a fogadalom, hogy minden munkásságunk, tevékenységünk a hazáé legyen. A hazáé, a melyet bölcséjében annyi küzdelemmel vívtak ki, fejlődésében annyi áldozattal tartottak fenn. S ha gyengeségből csak perczre is ingadoznánk, jelenjen meg szellemük: vezetve, buzdítva, lelkesítve, — mint egy ezredév előtt.

Legyen meg a nemzet érzület és büszkeség tudata úgy egyesek szívében, mint a nemzet akarata csak nyilvánulásaiban s a szeretet és türelem erényét szívünkbe, a mértéktudás bölcseségét elménkbe oltva, törpítő pártviszály, ki-

csínyes meghasonlás s egymás szándékainak tisztaságban való gyanusítás kizárásával, — ezredveink ölelkezésénél a múltból merített tanulsággal lépünk a jelenbe s a múltból merített hittel bizzunk a jövőben.

A közélet mindennapi teendői által el nem foglalt időnket a lehetőséghez képest szenteljük szűkebb hazánk, a közszabadság egyik orvívédbástyáinak egyike: vármegyénk ügyei iránti érdeklődésnek, önkormányzata fejlesztésének. S a vezetése élén állott buzgó férfiakról s a bár csak egyszerű munkásként, de becsülettel működött elődökről hálásan megemlékezve s példájukat követve, tökéletesítsük igazgatásában a jót, javítsuk a hibát. S ha tudtuk szeretni, ha tudunk sokszor védszárnyai alá menekülni hatalmas fénykorában, az új irány eszméinek hatása alatt se vonuljunk tőle el, közöny, elfogultság s a képzelet által megsokszorosított bajok felett csüggedés miatt.

Ily fogadalmak mellett egy új ezredvének hajnalán büszke öntudattal s reménnyel tekinthetünk jövőnkbe. Büszke öntudattal, mert egy ezredév történeti fejlődésén alapuló alkotmányunk s törvénybe iktatott jogaink tudata bizalmat önt szívéinkbe, szívósságot akarattunkba — eszményvel, a melynek első sugara onnan száll felénk, a ki alkotmányunk s jogaink legelső védője, a legelső magyar ember — a Király.

Igen! mert hazánk legszentebb ereklyéje, a szent korona rajta oly fenn ragyog, a kit a nemzet szeretetében összeforrva törhetlen hűség, alattvalói ragaszkodás övez, a kit jó s balsorsban egyaránt csak egy gondolat: az ország jóléte s csak egy szándék: népei boldogítása vezérel; a ki szeretetünk eszményies, gondviselésszerű alakja: Felséges Királynénkkal együtt — nyelvünket beszéli . . . bánatunkat érzi . . . bánatunkban való részvétünk mélységét megérti s a kinél koronás királyaink között nem volt senki, a ki alkotmányos fennállásunkért többet tett volna, senki, ki a törvény s a jog tiszteletében felülmúlta volna, senki, ki a nemzeti munka, békés fejlődés, szellemi és anyagi haladás terén részét annyira kivette volna . . . senki, ki a nemzet szívét annyira meghódította volna.

Oh, szálljon kiapadhatlan hálánk, fokozott lelkesedésünk feléje, a ki lelki nagyságában az új évezredbe oly méltón vezet át e nemzetet.

Milliók őszinte hódolata aranyozza be dicső napjait s emelje bizalmát az ősi erényben.

Fény légyen nevén, áldás életén! Éljen, éljen a Király!!! Éljen a haza!

A megye kitűnő főjegyzőjének magas szárnyalású beszéde után még sokáig zúgott az éljenzés, miglen Szathmáry Gyula alispán a közgyűlést így rekesztette be:

Az imént hallott s hazafias lelkesedéssel kísért alkalmi beszéd után, visszhangul azt kiálthatom, hogy „Hazádnak rendületlenül, légy híve óh magyar! Bölcsőd az s majdan sírod is, mely ápol s eltakar!«

A Szózat ezen igéi, a hazafíú szív isteni sugalmából eredtek; de viszont csak azt fejezik ki, a mit Isten kegyelméből s őseinknek reánk is átörökített erényéből, szíveinkben hordozunk, s honpolgári kötelességeink nemes átérzése útján ápolva, életünk és vérünk feláldozásával is, tanusítani készek vagyunk; s ez: a koronás király iránti hűség és hazaszeretet!

Ennek ereje volt azon hatalom, mely Árpád által elfoglalt s Szent István által szervezett magyar hazánkat erős alapokra fekteté, s a tatárok és törökök s egyéb ellenségeink ellen megvédvé a szabadság, testvériség és egyenlőség

elvein nyugvó alkotmányos formájában, az európai államok és népcsaládok kulturájára és arra emelte, hogy állami létünk ezredik évfordulóján dicső múltra támaszkodva adunk hálát Istennek s szép jövőben reménykedve, igaz hittel fohászkodunk: Isten áldd meg a magyart!

S a midőn ennek jelen ünneplő közgyűlésünkön az isteni Gondviselés iránti hála közepette kifejezést adnék, hazafias ünneplésünk keretében, figyelmem és gondolatom önkénytelenül a haza atyja, ő Felsege a király felé irányul.

A mint a király iránti hűség és a hazaszeretet érzete egybeforrva van, úgy ezen ünnepségek keretében is a Haza és a haza atyja elválaszthatlan egymástól.

A második évezredben dicsőségesen uralkodó királyunk, ő felsége I-ső Ferencz József, az alkotmányos, vezeti be hazánkat; de az első évezred utolsó tizedének történetét is.

De korszakot alkotó s millenáris emlékeink legszívrehatóbb jelenségét képezi: a nemzet és koronás király közötti hűség és bizalom azon eszményi magaslata is, mely egyfelől a nemzet ősi erényéből, másfelől pedig Ő felségének azon atyai jóságából származott, melylyel tetteiben és gondolataiban egyaránt a nemzet szívéhez közvetlenül hozzá férközött.

Azt hiszem tehát, hogy a törvényhatósági bizottság akaratával találkozom, a midőn javaslatba hozom, hogy ezen közgyűlésből, a melyben édes hazánk fenállásának ezredik évfordulóját ünnepeljük, dicsőségesen uralkodó apostoli királyunk, I-ső Ferencz József Ő Felségéhez a legmélyebb hódolat és legbensőbb szeretet nyilvánításával, üdvözlő és hódoló feliratot intézzünk!

Kérem e javaslatomat elfogadni.

A felkiáltásokból kitetsző lelkes és egyhangú hozzájárulás folytán határozatképen kimondom, hogy törvényhatóságunk közgyűlése édes Hazánk fenállásának ezredik évfordulóját ünnepelve, annak élén Ő felségéhez, alkotmányos királyunkhoz, a legmélyebb hódolat és a nemzet szívéből származó legbensőbb szeretet nyilvánítása mellett, üdvözlő és hódoló feliratot intéz; s ezt a szokott úton ő felsége trónja elé juttatja.

A közgyűlés jegyzőkönyve, melyben engedelmiükkel, a főjegyző úr által elmondott alkalmi beszéd, az elnöki megnyitó és záró szavakkal együtt szószerint beiktatva lesz, holnap, szerdán délelőtt 11 órakor fog hitelesíttetni.

Ezzel ünneplő díszközgyűlésünk napirendje kimerítve van. — Midőn azért a nap jelentőségéhez méltó díszes megjelenés, hazafias lelkesedés felett köszönetemet nyilvánítanám s kérve kérném a Mindenhatót, hogy édes hazánkat jóléttel és boldogsággal, lakosait pedig békés egyetértéssel s polgári és hazafiúi munkásságuk teljes sikerével áldja meg! — közgyűlésünket azon szívből fakadó felkiáltással zárom be, hogy:

Éljen a Haza! Éljen a Király!

A) ARAD.

Kevés városa van Magyarországnak, a mely az ezer éves mult történetében oly fontos és sokszor fényes szerepet játszott volna, mint Arad város. Nemzeti válságoknak nem egyszer itt történt meg a forduló pontja és ezek a mozzanatok az egész nemzetre való kihatásukkal nemcsak a városnak képezik jelentőségteljes emlékeit, de magának az egész magyar nemzetnek is. És talán ezért, de abból az okból is, mert Arad azon kevés városok közé tartozik, a melyeknek maguknak is ezeréves multjuk van, volt, ha lényegében talán egyenlő, de jelentőségben gazdagabb az az ünnep, a melyet nemzeti létünk ezeréves fennállásának emlékére rendezett. Lehet, hogy halucináció, de lehet, hogy nem tévedünk, a midőn ez ünnep minden mozzanatában ennek a multnak a visszatükröződését látjuk, mikor az elhangzott beszédekben meghalljuk a mult diadalának és gyászának viszhangját. Bizonyos, hogy a kik az ünnepen résztvettek, felmagasztosulhattak nemcsak a percz hatása alatt, de városuk történetének emléken is. Elkalandozhatott az emléküik egészen az 1132-ben vak Béla királyunk uralkodása alatt Ilona királyné kezdeményezésére ide összehívott gyászos emlékezetű országgyűlésig és az évek lejtőjén vissza az alig mult időkig, az 1849-ik év október 6-áig, a tizenhárom vértanú napjáig. És a mi e két határpont közé esik, az is dicső, gazdag, hol meg gyászos és végzetes. Keresni sem kell a kimagasló pontokat, fellapozhatjuk a történet bármely lapját és olyan dátumra akadunk, a melynél az emlékezet elborongva, vagy diadalérzésben megkönnyebbülve megállapodik. Ott van az 1551-ik év szeptember 18-ika. A vár és a csanádi püspökség kardcsapás nélkül török kézre kerül és egy századdal később, 1658. július 14-én II. Rákóczy György itt diadalmaskodik a török pasa fölött. 1848-ban okt. 4-én Arad vár faláról hangzik el az a nevezetes válasz, a mely érzekemény, mint maga a magyar alkotmány és megható, mint a magyar hűség. Berger osztrák tábornoknak szölt az izenet: a királyért igenis vérét is ontja a város népe, de csak úgy, ha minden parancsát magyar miniszter ellenjegyzí, a „császár“-ral pedig nem tart semmiképen. Ennek az évnek van még több jelentőségteljes napja. Július 21-én a magyar kormány ide menekül; augusztus 4-én itt nevezik ki a nagy kormánytanácson Görgeyt fővezérré; augusztus 17-én a vár Damja-

nich kezéből Kruleff kozákjaiéba kerül és október 6-án itt folyik vére a tizenhárom vértanúnak. A gyásznapi november 13-án megismétlődik a tizenhárom ezredes kivégeztetésével . . . Azóta nagyot fordult a világ sorja. Aradnak hadtörténelmi fontossága megszűnt, de munkájával, haladásával nem egy lapot biztosított magának a kulturtörténelemben. Erről bizonyosságot tesznek egyesületei, iskolái, gyárai és ipartelepei, a melyek 1896. május hó 12-ik napján egyesültek a törvényhatósággal, hogy a haza ezeréves fennállásának ünnepét megüljék.

Arad város közönsége május hó 15-én tartotta meg millennáris ünnepségeit. Délelőtt 10 órára a városháza dísztermét megtöltötték a városatyák, kik közül többen díszmagyarban jelentek meg. A nagy többség polgári ünneplő ruhában várta örvendő szívvel, sugárzó arczczal a megemlékezés szép aktusát.

Már jóval 10 óra előtt zsúfolásig tömve volt a terem. A padokat megtöltötték a városatyák, a karzatot pedig a közönség százai, főleg a hölgyek.

Díszmagyarban voltak: *Fábián* László főispán, *Salacz* Gyula kir. tanácsos, polgármester, *Institoris* Kálmán főjegyző, *Sarlót* Domokos főkapitány, *Atzél* Péter, *Barabás* Béla dr. országgyűlési képviselő, *Hász* Sándor dr., *Vizer* Péter, *Kristyóri* János, *Edvi Illés* László és *Nikolits* Péter.

Pontban 10 órakor lépett a terembe *Fábián* László főispán, kit a városatyák s a közönség harsogó éljennel fogadtak. Jobbra tőle *Salacz* Gyula polgármester, *Kádas* Kálmán adóügyi tanácsnok és *Perger* János főügyész, balra *Institoris* Kálmán főjegyző, *Sarlót* Domokos főkapitány, *Varjassy* Lajos gazdasági tanácsnok s *Löcs* Rezső aljegyző foglaltak helyet.

Általános, mély csend között nyitotta meg az elnöklő főispán a díszközgyűlést, a következő szép hazafias beszéd kíséretében:

Tekintetes Törvényhatósági Közgyűlés!

Hazánk történetében ez év folyamán oly hosszú időkor záródott le, a minőt a nemzetek is csak ritkán, az isteni gondviselés kedvező kegyelméből érhetnek fenn.

Ezer éve telt le annak, hogy egy számra csekély, de harcziás faj, ismeretlen tájakról ellenséges népáramlatok között ide beözönlött s magának hazát alapított.

A hazát vérével szerezte, fegyvereivel védelmezte meg, de bölcseségével s lovagias erényeivel tartotta meg.

Bölcsessége megtalálta az alkotmányos kormányformát, lovagiasága az itt talált és meghódolt népfajokat nem hajtotta a szolgaságba, hanem testvérekül fogadta. Míg a hódítók hazát szereztek, a meghódítottak azt nem veszítették el.

Az ez úton számban és erőben felszaporodott nemzet változó szerencsével együtt küzdötte a véres harczokat fennmaradásáért.

Volt idő, a midőn hazája kietlen és kihalttá lett, s volt ismét, a mikor határát három tenger övedzte.

De a védelmi és hódító harczok egymagukban még diadal esetén sem lettek volna elegendők arra, hogy a nemzet fennmaradását biztosítsák, mert az idők néha a századok folyamában újabb és újabb hatalmas eszméket vetett fel s csak azon nemzetek gyarapodhattak és erősödhetnek, a melyek megértették a kor intő szózatát.

Nemzetünk szerencsére megértette azt minden időben, — a harczias századok elmúltával felismerte azt is, hogy a nemzetek versenyében csak a műveltség, a munka, a szorgalomban rejlik azon bővös erő, mely a nemzeteket nagyokká s hatalmasokká teszi.

S az első ezredév alkonyán, az új ezredév kezdetén láttuk és látjuk a lázas törekvést, hogy ez irányban is megálljuk helyünket a nyugat hatalmas nemzetei között.

És e törekvéseinkhez az isteni gondviselés megáldott bennünket ő Felségében oly vezérrel, kinek bölcsesége, alkotmányossága, népei iránti atyai szeretete az ezredév fordulóját örömmünneppé varázsolta, mert uralkodásának eredményei bizalommal töltenek el bennünket az iránt, hogy hazánk és nemzetünk diadalmasan futandja be a következő évezredek pályáját.

Ez teszi a mi mai ünnepünket nemcsak a hála, hanem az örömmünnepevé is. Az ezredév méltatását főjegyzőnknek átengedve, az ünnepélyes közgyűlést ezennel megnyitom.

A felhangzó éljenzés után felemelkedett *Institoris* Kálmán városi főjegyző daliás alakja. A főjegyző erős, lelkes hangon, az éljenektől gyakran megszakítva mondotta el remek eszmedús ünnepi beszédét.

A főjegyző beszéde a következő volt:

Tekintetes Közgyűlés!

Most, midőn lelkesedéssel és hálával keblünkben összegyűltünk, hogy a magyar állam ezeréves fennállását ünnepeljük, önkénytelenül ébred fel lelkünkben a vágy azon tényezők kutatása iránt, melyek az isteni Gondviselésen kívül édes hazánkat fenntartották.

Ha végig lapozzuk nemzetünk történetét és szigorú bírálat alá vesszük a lefolyt századoknak korszakok atalkotó eseményeit, meggyőződünk arról, hogy a magyar államot nem a határokat alkotó magas bércek természetes védbástyái, vagy a szomszéd nemzetektől elválasztó folyók medrei védték meg; de megövtá azt az enyészettől, az

eldarabolástól és a beolvadástól a magyar nemzet fiainak szívébe és lelkületébe nemzedékről nemzedékre átöröklött honszeretet, hódolat a koronás király iránt s a ragaszkodás az alkotmányos törvényekhez.

E három jellemző nemes érzelmet, mely annyi dicsőséget és szenvedést árasztott e haza népeire, a magyar nő beszívja a bérczek és völgyek tiszta levegőjéből, az erdők rengetegeinek sűrűjéből, az alföld rónáinak arany kalászaiból s a rétek illatos virányaiból.

A csecsemő e magasztos érzelmeket szívja első táp gyanánt az anyai kebelből, melyek vérré, csonttá és velővé válnak s oly lüktető erőt adnak a szívnek, világosságot az elmének, s edzetséget a szenvedések elviselésére, hogy a maroknyi magyar nép, mely Európa keletén államot alkotott e magasztos érzelmek tulajdonában: daczolt egy ezredév viszontagságaival. legyőzte mindazon akadályokat, melyek elébe gördítették, és diadalmaskodott mindazon támadásokon, melyeket belés külellenségei ellene indítottak.

E három jellemvonás ékesítette a múltban az ősokeket, irányadója tetteinknek a jelenben s vezetni fogja az utódokat a jövőben.

Mint három vezércsillag, egyaránt ragyogja be fényével a palotákat és kunyhókat.

Dicső tetteknek és korszakoknak volt szülőanyja a múltban, nemes eszméknek ad testet és életet a jelenben s oly alkotásokra fogja buzdítani az utódokat a jövőben, melyek Szent István koronájának fényét örökre ragyogóvá, a haza lakóit a tovább épített alkotmány keretében boldoggá, a magyar nemzetet pedig az idők végtelenségeig tiszteltté és vonzóvá teszi.

Nincs a föld kerekiségén nemzet, melynek annyi balszerencse jutott volna osztályrészüln, mint a magyarnak.

Hazánk a honszerzés viszontagságaitól a mai napig egy nagy küzdelem színhelye, melyben a megsemmisülés vív örök tusát, az élethez való akarattal.

Még ebben az ezeréves küzdelemben egész népcsaládok és nemzetek a törekvések és koreszmék temetőiben elvesztek, vagy az erősebb szomszéd-nemzetekbe beolvadtak, addig csorbítatlan életörövel áll fenn a hármaz bércz és a négy folyó határai között a magyar.

A honfoglalás alkalmával itt talált idegen nemzetek; a tömegesen behívott és kiváltságokban részesített s a műveltségben előrehaladottabb telepések szokásai és versenye; a tatárdúlás és a mohácsi vész után bekövetkezett országpusztulás; száz és százezreknek legyilkolása és rabszíjra fűzése, a basák kényuralma; a nemzeti oligarchák zsarnoksága, a kuruczok és labanczok kegyetlensége s a jó Ég tudja, hányféle Istencsapás pusztította és olvasztotta be más nemzetiségekbe a magyart: és mégis, e maroknyi nép az ezeréves szenvedés és megpróbáltatás romboló tűzében el nem pusztult, sem nyelvében át nem alakult, sem jellemvonásait el nem veszítette; hanem megmaradt magyarnak, mert mindenkor rendületlen híve volt hazájának és mert egy ezredév óta tudja és vallja, hogy a nagyvilágon e kívül nincsen számára hely.

A hazaszeretetből, a király iránt érzett hódolatból s az alkotmányos törvényekhez való ragaszkodásból fejlődtek és a keresztény vallás tanaival pedig vérebe mentek a magyarnak azok a hódító ere-

nyek, melyek a magyar államnak legerősebb oszlopaikat képezik: a testvéri szeretet, a türelem, az engedelmisség, a szabadság s a reform-eszmék iránti fogékonyság.

A hódító magyar nemzet a honfoglalás alkalmával itt talált nemzetiségeket nem tekintette leigázott népeknek, hanem testvérekül fogadta őket, valamint szeretettel ölelte magához a bejött és behívott idegeneket és e szeretet tette erőssé.

Nem erőszakolta a meghódított népeket nemzetiségök és nyelvek elhagyására, türelemmel viseltetett szokásaik és törekvéseik iránt s e türelem tette a magyar állam lakóit egységessé.

A hódolat a koronás király és engedelmisség az alkotmányos törvények iránt tartotta fenn a fegyelmet századokon keresztül úgy a kiváltságos osztályban, mint a jobbágyság lánczaikat viselő népek millióiban; a szabadság s a reform-eszmék iránti fogékonyság nyitott tért a nyugoti műveltség elterjedésére, a tudomány és művészet elsajátítására.

Ezen erő és egység képezte ezer éven át a magyar állam politikai hatalmát, ezen erények gyakorlásából buzognak fel azok a források, melyek nemzeti kulturánkat táplálják s erőltetés nélkül az idegenekkel elsajátíttatják.

Állami életünk e kiváló erényeit feltaláljuk nagy királyainkban, a korszakot alkotó jeles hazafiakban.

Ezen erények gyakorlásában fejlődtek városaink és lettek az idegeneknek vonzóvá.

Ezen nemzeti jellemvonásoknak és erényeknek köszönhetjük, hogy annyi balszerencse között és oly sok viszály után, a magyar állam megmaradt magyarnak s hogy a latin, az olasz s a német műveltség befogadásával s az utóbbinak erőszakosan való terjesztésével szemben a magyarság nyelvében is, a műveltebb, vagy számban erősebb szomszéd népekbe be nem olvadt.

Milyen volt a magyar nyelv a honfoglalást követő első századokban, történetünk igen kevés tájékoztatót nyújt.

Annyi azonban kétségtelen, hogy az izlam hatalmának megtörése után a latin nyelv már annyira elterjedt, hogy az az udvarnak, a törvényhozásnak és a tudományoknak uralkodó nyelvévé vált, melyet a 18-ik század második felében és a jelen század első évtizedeiben, a magyar nyelvre még veszedelmesebb német szorított ki, mely a kiváltságos osztályunk magasabb köreinek legnagyobb részében, a polgárságunknál pedig egészben társadalmi, családi és üzleti nyelvévé vált.

Hogy nemzetiségünk, nyelvünknek erőszakos és eltúrt beolvasztásával szemben, megmaradt magyarnak, azt a magyar nép faji erejének köszönhetjük. E nép a jobbágyság járma alatt folytonos hányattatásnak kitéve, szerette azt az anyaföldet, melyet verejtékével megművelt, szerette foglalkozását s annyi zaklatás, erőszak és csábítás daczára hű maradt erkölcsiéhez, szokásaihoz, viseletéhez, — szóban, dalban s imában megmaradt magyarnak.

Midőn a magyar nemzet kilencz századon keresztül folytatott kül- és belharcokban kimerülve, pihenésre tért és közönnnyel tűrte a nemzetiségének elvesztését czélzó beolvasztás nagy munkáját s midőn igaz hazafiság dermedtő álmából felébredve, gondolkodni kezdett azon, hogy

a magyar államot miként tartsa meg magyarnak; akkor leszállott a néphez s annak szellemében, tiszta erkölceiben és megőrzött szokásaiban megtalálta azt a forrást, melyből az újjászületés nagy művéhez erőt meríthetett.

A nép s ennek tisztán megőrzött nyelve adott szárnyakat a költőknek és szavakat az irodalomnak

Mily befolyást gyakorolt nyugat Európa népeinek az egyeduralom és feudalistikus rendszer megdöntésére és a népszabadság kivívására irányzott küzdelme nálunk Magyarországon a nemzeti érzület felébresztésére, mily szerves összefüggésben voltak a magyar nyelv és irodalom újjászületésével azok az eszmék, melyek a századok óta lenyűgözött népek millióit lelkesedésre ragadták, — kutatni nem képezheti ünnepélyünk tárgyát; de az kétségtelen, hogy a magyarok Istenének véghetetlen kegyelme mellett, mely ezer éven át a megsemmisüléstől megóvott, a magyar nemzetiség tovább fejlesztésére és megszilárdítására; egy korszak sem nyújtott annyi erkölcsi és szellemi hódító erőt, mint az a huszonöt év, mely nyelvünk és irodalmunk újjászületésével hazánkban a közgazdasági, politikai és társadalmi élet alapját megvetette s az 1848. évi márcziusi idusban kihirdetett vívmányokban nyert befejezést.

A szabaddá lett magyar nemzet csak rövid ideig örülhetett az összes művelt nemzetek ideálját képező szabadság, egyenlőség és testvériség diadalának, mert a reakció minden módot és alkalmat felhasznált és minden eszközt megragadott arra, hogy a szabadságának örvendő magyar nemzetet függetlenségétől és önrendelkezési jogától megfoszssa.

A magyar nemzet kényszerülve volt határainak, jogainak és tűzhelyének megvédésére fegyvert ragadni és megalkotni az 1848/49-ik évi szabadságharcznak azt a dicső korszakát, mely a hazaszeretnek, a vitézségnek, az áldozatkészségnek, a nemes jótékonyágnak és a néma szenvedésnek annyi ragyogó példáját mutatta fel.

A legyőzött szabadságharc után következett nagy veszteségek, mély szenvedések és nehéz megpróbáltatások a magyar nemzet erejét meg nem törték, hanem megacélozták.

A böcs Uralkodó belátván, hogy az egyeduralom alatt kormányzott birodalmának mint apad ereje és tekintélye úgy befelé, mint kifelé, szakított a múlttal s atyai szívének sugallatát követve, erejének és hatalmának kiapadhatlan forrásához, a magyarok hűségéhez és szeretetéhez fordult és a magyar nemzettel kibékült.

Az alkotmányos jogaiba visszahelyezett nemzet leirhatlan lelkesedéssel koronázta meg I. Ferencz József apostoli királyát és nemzetünk őrangyalát, Erzsébet királynét.

Midőn forró imát rebegnek ajkaink az Egek Urához, hogy hazánkat ezer éven át megoltalmazta; egyszersmind hálával emeljük fel szívünket felséges királyunkhoz is, mint nemzeti nagyságunk egyik megalkotójához, a magyar diúsőségének egyik megszerzőjéhez. Benne látjuk múltunk dicsőségének befejezőjét s egy czéltudatos jövő megkezdőjét.

Az ő nevének ragyogó fénye árnyékot borít az ezer év ünnepét megzavarni akaró vak gyűlölet propagandájára, de folytonosan éltető világosságot terjeszt a második ezer év útjára, hogy beváltsa a költő jóslatát, a mely szerint „jönni fog egy jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százazrek ajakán.“

A koronás királyunk a mi egyik erősségünk a jövődő viharában a kinek bölcs vezetése alatt a múltak tapasztalataiból a tanúláságot levonva, ernyedetlen kitartással fogjuk kifejteni állami és társadalmi tevékenységünket a magyar állam második ezredévének megkezdéséhez.

A jelen millenniumi örömmünnep alkalmával mulasztást követnének el, ha említés nélkül hagynánk, hogy a magyar államtest egyik sejtje: Arad városa miként járult az ezer év történetének megalkotásához.

Mily jelentőséggel birt Arad a tizenhatszadik századig politikaiilag és társadalmilag, kikből állott lakossága s ez mily befolyást gyakorolt közművelődési tekintetből, az azt körülövedző hasonnevű megyére — a történet keveset jegyzett fel. Ipara és kereskedelme attól az időtől kezd fellendülni és mint község szervezkedni, midőn az idetelepített ráczt határőrség feloszlatott s a külön-külön szervezettel bíró ráczt, német és magyar város egygyé olvasztva, kincstári mezővárossá emeltetett, mi által az idegen zsoldosokból álló katonai hatalmaskodás megszünnén, a polgárság szorgalmának gyümölcsei a közös préda tárgyát többé nem képezték s midőn a megye székhelyének Aradra történt áthelyezésével a városi a kiváltságos nemesi osztálynak is gyűlőhelyévé vált.

Nemzeti nyelvünk és irodalmunk újjászületése idejében Arad már egy jelentékeny kereskedelmi és ipari góczpontot képezett. Keresett országos vásárainál és élénk forgalmú heti-piaczainál fogva egy nagy vidék üzleti embereinek volt találkozója.

Habár a jelen század elejéig a hivatalos nyelv a német és latin, a társalgás a német és szerb, a földművéseknél a szerb és oláh, s csak a lakosság legkisebb részében volt magyar; de azért — a hazaszeregetben, a király iránti hűségben, a törvények tiszteletében és a város ügyei iránt tanúsított érdeklődésben nem volt köztük különbség.

Magyar honpolgároknak vallották és érezték magukat vallás és nemzetiségi különbség nélkül mindannyian. A testvéri szeretet, a türelem szent érzete keblükben csirájában fojtott el minden gyűlölködést s mint a hazaszeregetben egyek, lelkesedéssel fogadták a szabadság, testvériség és egyenlőség győzelmét és az 1848-ik évi független felelős magyar kormány kinevezését.

A korszakot alkotó szabadságharcz, habár többféle nyelvű, de érzelemben minden tekintetben magyar polgárságot talált Aradon, mely a hazaszeregetnek, a hősiés védelemnek s az áldozatkészségnek annyi fényes tanúbizonyságát adta.

Csudálatos e város polgársága Nemzedékben ritkán származik le a negyed ízig, folyton változik, de azért számban egyre szaporodik.

Hű marad ahhoz, a mi éltető elemét képezi a nemes munkához és gyorsan szívja magába mindazokat az érzelmeket, a melyek a magyar állampolgárnak honfi erényeit képezik. Rajong a szabadságért, kegyelettel őrizi a haza jeleseinél emlékeit, lelkesedéssel halad előre a közművelődés pályáján és minden erőszak alkalmazása nélkül válik nemcsak szívben és lélekben, de nyelvében is magyarrá.

Igen! Arad mint város, mint törvényhatóság, mint a polgárság egyeteme, részt vehet magának az ezredéves ünnepségekből, mert arra minden tekintetben rászolgált.

A tizenhatszadik század végeig folytonos pusztításnak és zaklatásnak kitett s a tizenkilencedik század első hat tizedében csak mérsekeltlen fejlődő Aradot felváltotta a nemzeti lelkesedéstől és a haladás vágyától áthatott Arad, hogy megmutassa a múltak törekvéseit: miként hódította meg a szabadságszeretetet s a magyar kulturáért való rajongás a szíveket és hogy megmutassa, miként a magyarság ebben a városban a kulturát jelenti és hogy a halhatatlan nemzeti élet eddig sohasem tapasztalt erővel lép be a második ezer évbe.

A magyar államot és nemzetet annyi viszontagságon keresztül fentartó isteni gondviseléshez intézett buzgó imánk után a legmélyebb alattvalói hódolattal járulunk szeretett császári és apostoli királyunk: I. Ferencz József legmagasabb trónjának zsámolyához, hogy szívből fakadó köszönetet mondjunk atyái gondoskodásáért, melylyel népeinek javát, az áldást árasztó béke fenntartásával minden irányban előmozdítja.

Adja a Mindenható, hogy a második ezer évbe lépő s még sok éven át tartó uralkodását népei millióinak hálája és kegyelete az eddigieknél még ragyogóbb betűkkel írja be a történet örök könyvébe!

Áldás kísérfje felséges Királyasszonyunk minden lépését s oszlassa el a borút szívérfől az a kiapadhatlan szeretet, mely a magyar nemzet hálás kebléből feléje dobog.

Mi pedig kérjük a magyarok Istenét, vezérelje városunk közönséget aként a megkezdett második ezerévben, hogy annak lelkében mindig az igazság ereje győzzön, keblét a szabadság és a honszeretet szenvedélye hevítse, hogy a múltakból tanulmányt és erőt, eszélyes séget és bölcseséget szerezve, reményt és kitartást merítsen a jövőre, hogy buzgósággal, szorgalommal és kötelességérzettel folytassa a nemes munkát, melyet a jövőben áldás, siker és dicsőség koronázzon!

Éljen a haza! Éljen a király!

Szűnni nem akaró taps és éljenzés követte a főjegyző végszavait, melynek csillapulta után a városatyák soraiból felállott *Kristyórf János* s a következőket mondotta.

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Ezen ünnepélyes pillanatban Isten legszebb adománya: a hazaszeretet lelkesíti szívemet s adja a szót ajkamra. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy az egész törvényhatósági bizottság érzelmeit tolmácsolom, midőn ezen ezredéves díszközgyűlés fényét még ragyogóbbá tenni javasolom az által, hogy ha az emlekezésnek e magasztos és dicsőségteljes pillanatában ahhoz fordulunk, kinek hazánk boldogsága annyit köszönhet s kit egyik koszorús költőnk a „legmagyarabb ember“ névvel tisztel meg.

Indítványozom, hogy a díszközgyűlés jóságos királyunkhoz, dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunk trónjához hódoló felíratot intézzen, kiemelve abban, hogy e városnak minden egyes polgára határtalan, törhetlen hűséggel s odaadó szeretettel ragaszkodik királyához s viseltetik a trón iránt.

A főispán erre a közgyűlés egyhangú lelkesedése folytán határozatilag kimondja, hogy Arad város díszközgyűlése Ő Felségéhez hódoló feliratot intéz.

Salacz Gyula polgármester: Tekintetes törvényhatósági közgyűlés! Ünnepegyünk magasztossága késztet kifejeznem azon óhajt, hogy mindazon szavak, melyek e díszünnepegyen elhangzottak, megörökíttessenek s utódainknak átadassanak. Indítványozom tehát, hogy az itt elmondott beszédek egész terjedelmükben jegyzőkönyvbe foglalattassanak.

A *főispán* ezután a közgyűlés egyhangú lelkesedése mellett határozatilag kimondja, hogy a díszközgyűlésen elmondott beszédek jegyzőkönyvbe foglalattanak, egyszersmind kéri a mai ülés jegyzőkönyvét hitelesítettnek kimondani.

Végül *Fábián* László főispán a következő szavakkal zárta be a díszgyűlést:

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Midőn mi, mint törvényhatóság, e mai közgyűlésünkkel kifejezést adtunk a Gondviselés iránti hálánknak, koronás királyunk iránti hódolatunknak és múltunk iránti kegyeletünknek, egyszersmind lezárva az első ezredévet, megkezdendők leszünk a jövő ezredév nagy munkáját. Múltunk bevilágítja előttünk annyira a jövőt, hogy annak fényénél tisztán láthassuk, hogy a jövő évezredek nagy feladatainak megoldásában hazánk városaira, mint a műveltség, a munka, az ipar és szorgalom gőcpontjaira mily fontos hivatás várakozik.

Lelkesítsen bennünket e munkánkban a hazaszeretet, vezéreljen a koronás király iránti hűség és ragaszkodás, erősítsen az egyetértés és testvéri szeretet, hogy az isteni Gondviselés kegyelmével azon reményeink, melyeket hazánk jövő nagysága és boldogsága iránt táplálunk, teljesezésbe menjenek.

Éljen a haza! Éljen a király!

Az utolsó szavak is elhangzottak, a városatyák s a közönség sorai ritkulni kezdtek, de még sokáig visszhangzott a felkiáltás: Éljen a haza! Éljen a király!

A köztörvényhatóság ünnepegyel egy napon a tizenhárom vértanú városának egész közönsége ünnepegt. Arad város díszközgyűlése azonban már csak befejezője volt azon magasztos, lelkes, hazafias ünnepegyeknek, a melyek részint Arad összes iskoláiban, részint egyházaiban, egyesületeiben és intézeteiben május hó 9-től kezdődőleg, egészen a város díszközgyűlésének napjáig, május 15-ig zajlottak le. Ha még megemlítjük, hogy a város közönsége fényes népünnepegyt

rendezett és hogy a tanuló ifjúság a magyar szabadság kálváriája: az aradi tizenhárom vértanú szobra tövében meg-ható jeleneteket rögtönzött az ott tartott ünnepségen; azt hisszük, elfogadható képet adtunk Arad város ünnepléséről. Kuriózumképen fölemlítjük, az aradi izraelita kiházásító egyesület két, 200—200 koronás hozományt tüzött ki két menyasszonynak, a kik június 8-án, a koronázás évfordulóján tartoznak egybekelni a választottjukkal. A két meny-asszony: *Deutsch Regina* és *Engel Aranka*, vőlegényeik pedig *Zobel Miksa* és *Rosenfeld Samu*.

Arad város millennáris alkotásai közül fölemlítjük, hogy a város a környéken több új népiskolát állított föl.

IV. ÁRVAMEGYE.

Árvavármegye köztörvényhatósági bizottsága a megye székhelyén, Alsó-Kubinban nagy lelkesedéssel és magyaros fényvel ünnepelte a millenniumot.

Az ünnep itt is díszközgyűléssel kezdődött, a melynek díszje Kubinyi Miklós következő beszéde volt:

Méltóságos Főispán Úr!

Tekintetes Megyei Törvényhatósági Bizottság!

Egy ezredév, — hazánk ezredéves fennállásának emlékét meg-ünnepelendők, gyűltünk össze a mai napon mi is, *Árvavármegye* tör-vényhatósági bizottságának tagjai, e megye közönségének képviselői.

Mint a jó gyermek, imádott édes anyja születése napján ünneplő ruhában, virágcsokorral reszkető kezében s egy örömkönnnyel szemé-ben lép elő s mondja el díszes vagy egyszerű szavakban szíve érzel-meit, — és ha az ünnepélyes hangulat izgalmában a szó elhal ajakán, anyja keblére borúl s egy forró csókban leheli ki azt, mit szavakban kifejezni nem tud, mit szavakban kifejezni nem is lehet: úgy köze ledünk mi is feléd ősz anyánk, drága hazánk Hungaria, s nékem — kit a nagy kitüntetés ért, hogy szavakba foglaljam az érzelmeket, melyek a mai napon e testület lelkét betöltik, — a rendkívüli pillanat szédítő hatása alatt — szívem dobog, ajkam remeg . . .

Valjon gyenge szavam meg fog e felelni a nagy feladatnak, melyre Önök akarata előtt meghajolva, vállalkoztam? s az alaphang, melyből egy harmonikus accordot óhajtánék kihozni, visszhangra fog e találni e teremben s azon kívül hegyvidékünk utolsó völgyének kunyhójában is? Valjon a hit, mely lelkemet betölti s melynek kifejezést adni óhajtok, mindnyájunk hite e? S valjon akkor, midőn hazánk ezredéves fennállása

ünnepén e megye közönségének érzelmeit tolmácsolni szándékom, nem csupán egyéni érzelmeim tolmácsa leszek e? . . . Legyen bár . . . Ezer éves Hazám, én leberulok az oltárnál, melyet mai ünnepünk által emlékednek emelni óhajtunk s hitvallást teszek: és ha elhalna szavam, hiszem hogy velem együtt Önök is imára kulcsolják kezeiket s egyszerű szavakban elmondják a hő fohászt, mely keblemből a mennyek Urához száll: hogy szegény hazánkat egy ezredéves szenvedés után sok ezredéves boldogsággal áldja meg?

Szent a haza s méltó, hogy oltarán e napon a tiszta honszeretet rója le a kegyelet adóját . . . Áldozni jöttünk mi is.

S valjon mit tegyünk le áldozatul nagy nemzeti ünnepünk oltarán?

Nemzedékekre kiható emlékek felállításával, nagy alapítványokkal — mint más törvényhatóságok — nem örökíthetjük meg nemzeti ünnepünk emlékét, szegények vagyunk, díszes felvonulásokat nem rendezhetünk. Hanem azért ne higgye senki, hogy az egyszerű polgári köntös alatt kevésbé forrón dobog a honfi szív! Csak egy szerény koszorú az, melyet megyénk történetének elsárgult leveleiből egybefűzni igyekeztem. Nemzeti nagy ünnepünk oltarán, — Önök nevében is, — im ezt teszem le. Áldják meg — kérem — e koszorút! Törvényhatóságunk jegyzőkönyvében megőrizve, egykor nem kevésbé drága emlékül szolgálhat az még a késő unokáknak is, kik lelkesülve példánkon, nem fogják könnyelműen szétépíteni a bár dísztelen koszorút, — ezredéves létünk, mai egyetértésünk jelképét.

Szónok ezután a múltat festi beszédében, majd pedig így folytatja és fejezi be:

„Sorsod kezébe van letéve. Nemzetem vigyázz!“ Ezen óvó szavak hangzottak el a napokban Magyarország hercegprímásának, a lelkes főpapnak ajakáról s az atyai szavak viszhangra fognak találni minden honfi szívében!

Vigyázzunk hát mi is!

A régi Magyarország meghalt! Nincs okunk siratni; mert hiszen a szabadság lehelletétől új életre ébredt a nemzet! De ne feledjük, hogy az örökség felett, melyről a kiváltságolt osztály 1848-ban mindnyájunk javára önként lemondott, most mindnyájunknak egy szívvel és lélekkel kell őrködnünk! Teljesítsük hiven ezen szent kötelességünket s akkor átlépve az ezredév küszöbét, bizton elmondhatjuk a költővel, hogy — „miénk a végtelen jövő!“

Vagy nem látjuk, már is Phönixként emelkedik fel régi romjaiból az új Magyarország? A legjobb király igazságos és bölcs jogara alatt mint erősödik drága hazánk, imádott nemzetünk? . . .

Oh boldog nemzedék, ki megélted e nagy korszakot s hazánknak ezredéves ünnepén tanúja lehetsz a szívemelő látványnak, részese a közörműnek! Oh ne tartsd fel merész róptében nemzetedet! Engedd, hogy elérhesse Európa kulturnemzeteinek színvonalát, melytől önhibáján kívül elmaradt! Kétkedéssel ne ingasd meg hitét jövőjében, mely saját jövőd is s ne is keserítsd meg ezredéves ünnepén ártatlan örömét! . .

Hogyan? . . . Hát olyan is lehetne széles e hazában, ki e látványtól elfordúlna? Kiben a nemzet méltó öröme rút irigységet, a külföld elismerése féltékenységet ébreszthetne?

Óh fájdalom! hogy az öröm poharába ürömcsepp is vegyül! . . .

De ez ne keserítse a mai napon a mi örömlünkét! Egy a mi hitünk, egy a mi akaratunk drága nemzetünkkel, s kivel egy ezredévig jó és balsorsban osztozánk, imádott hazánk, ősz anyánk, fennállásod ezredéves ünnepén, ime, szent ígéretet teszünk, hogy veled együtt élni s ha kell, halni akarunk!

»Tied vagyok! tied Hazám
E szív, e lélek,
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék? . . .

S ki volna az, a ki kétségbe merné vonni a honszeretetet megyénk legszegényebb lakójánál is? Ki volna, a ki hálátlansággal merné vádolni a gyermeket hű anyja iránt?

Óh, ne kételkedjünk ma senki hazafiságában s ne is üssük senkire a hazaárulás bélyegét . . .

Hazánk ezredéves fennállásának ünnepén áldozni akarunk!

Vizsgáljuk meg jól sziveinket!

Tépjük ki keblünkéből a gyanú, a bizalmatlanság férgét!

Béküljünk ki egymással s aztán boruljunk le a szent oltárnál! . . .

„Menyei Atyánk! Hozzád száll fohászkodunk: áldd meg drága hazánkat s egy ezredéves szüneted után tedd nagygyá, boldoggá e nemzetet! Erősítsd meg bennünk a szeretetet hazánk és a trón iránt! Áldd meg és tartsd meg soká imádott jó királyunkat! Nemzete legyen erős, tettei hire dicső!” Áldd meg és tartsd meg szeretett királynőnket is, nemzetünk védangyalát s adj neki vigaszt méltó és mély bánatában!”

Éljen a haza! Éljen a király!

A beszéd hatása alatt a leghazafiasabb hangulatban oszlottak szét a megyei bizottság tagjai az amúgy is ünnepi zászlódíszöltött Alsó-Kubin terein és utcáin.

V. BÁCS-BODROGH VÁRMEGYE.

Bács-Bodrogh vármegye ezredik évi díszközgyűlése május 9-én folyt le Zomborban, a megye székhelyén. Az ünnepélyt, melyen Zombor s Baja városok, nemkülönben az egyház-községek, iskolák, hivatalok s egyetek is képviselve voltak, *Vojnits* István főispán nyitotta meg s lelkes szavakkal ecsevelte az ünnepély jelentőségét.

A díszközgyűlés elhatározta, hogy a királyhoz hódolófeliratot intéz s a nap emlékére vármegyei szeretetházat létesít.

Az ünnepi beszéd — melyet *Piukovits* József tartott — így hangzott :

A mai nap nem egyes pártoké, a mai nap az egységes és oszthatatlan magyar nemzet ünnepe. Olyan gyarló az emberi természet, olyan problematikus értékű legtöbbször a felmutatott eredmény erkölcsi szempontból mérlegelve, hogy csak a legritkább esetben jut halandóknak zavartalan, tiszta öröm osztályrészül. Az elért siker fölötti örömben vegyül a nemesen gondolkozó embernél a fájó érzés, vajjon nem sértett-e meg magasabb, az övénel jogosabb érdekeket, igényeket. Küzdelmeiben a közönséges embernél pedig, kit ilyen gondok nem bántanak, a világ, mely nagyon is hajlandó arra, hogy mások boldogulásában a saját megrovidítését lássa, gondoskodik arról, hogy keserűséget vegyítsen az örömben, midőn talán többé-kevésbé burkoltan, de mindig eléggé érthetően értésére adja, hogy sikereit a véletlen művének tartja, azoknak jelentőséget nem tulajdonít; hogy nagysága csak képzelt, mely nyom nélkül fog letűnni oda, a honnan jött, a semmiségbe. Csak a kötelességteljesítés folytán elért eredmény az, mely kibékítőleg hat minden irányban, mert egyedül a korlátoltság nem képes felfogni, de még az ellenség is tiszteletben tartja. Az ember általa mintegy megtisztulva minden földi salaktól, felemelkedik a magasba, közelébe az örökkévalóságnak, a kinek különös kegyelméből ezuttal nem egyes halandók, hanem a nemzet milliói részesültek azon tiszta örömben, melynek Ő egyedüli kútforrása.

A magyar nemzetet ezeréves kötelességteljesítés tudata tölti be. Azon nagy mozgalomban, melyet a hunok indítottak meg és mely teljes öt századon át tartott, hogy véget vessen egy erkölcsileg elzúllott, önmagát túlélő civilizácziónak, őseink az utolsó nép voltak, mely Európa keletén letelepedett. Hunok indították meg, magyarok fejezték be a mozgalmat.

És a hunok, kik mint fergeg szágultak keresztül a világon, nyom nélkül eltűntek, midőn nagy királyuk halálával az összekötő kapocs megszűnt működni, míg a magyarok, e maroknyi nép, máig is itt laknak a földön, hová letelepedtek. Mert a hun csak rombolt és nyers erőre támaszkodott. A magyar alkotott, erkölcsi fensőségnek hódolt.

Bámulatos az a mély felfogása a dolgoknak, melyet első királyunk tanúsított, midőn átlátva, hogy e bár vitéz, de kis nemzet, mely nem támaszkodhatik rokon törzsekre, csak úgy tarthatja fenn magát az európai népek családjában, ha azok életfelfogásához alkalmazkodik, bevezette népét a római egyház kebelébe. Nem fordult hatalmas szomszédokhoz, nem kért koronát a császártól, szellemi fensőségnek hódolt, mely nem alázza meg büszke nemzetét.

Soha nem hálálhatja meg a magyar nemzet eléggé a római egyháznak azt a sok szolgálatot, a mit érte tett. A nyers erkölcsök e korában az egyház volt központja mindannak, a mi az emberi természetre nézve magasztos lehet.

Az egyház ápolta a tudományt, terjesztette a műveltséget, védelmezte a gyengét, tartotta vissza a hatalmast. Isteni szelleme nem állott

meg egyes országok határainál, minden korlátot áttört, mindenhová behatolt, terjesztette a világosságot.

Egy nemzet királya sem gyakorol nagyobb jogokat az egyház körül, mint a magyar király, ki viszont olyan kiváló állást biztosított e hazában az egyház szolgáltnak, minővel azok sehol a világon nem bírnak. Az egyház az ő egyetemes szellemével bevezette a magyar nemzetet a civilizációba és a magyar nemzet méltónak mutatta magát a helyre a művelt nemzetek között, midőn egy fél ezredéven át vérevel védte a kereszténységet, a civilizációt.

Hazánk egész történetén mint aranyfonál húzódik végig az áldásos kölcsönhatás egyház és állam között, azok a legszebb lapjai a magyar történelemnek, melyek e két hatalom üdvös együttműködését írják le. Vajha a jövőben is fennállana köztük ez üdvös kötelék.

A történelmi fejlődés úgy hozta magával, hogy a tulajdonképeni magyar nemzetet kívül más nyelvű népek is lakják e hazát, részint olyanok, kiket bevándorló őseink már itt találtak, részint olyanok, kiket királyaink később telepítettek ide. Már Szent István nagy súlyt helyezett a külföldiek betelepítésére, erre látszanak mutatni azon sokszor félremagyarázott szavai, melyeket fiához intézett tanításaiban találunk: „az egy nyelvű nemzet gyenge.“ Nem lehet e szavaknak más jelentősége, mint a mély bölcselmi felfogása a dolognak, mely a nagy király minden tettét jellemzi, hogy minden fajnak, minden nemzetiségnek meg vannak a maga kiváló erényei, melyeket az élet mindennapi érintkezésében elsajátítani mindegyiknek előnyére válik.

Különösen előnyére fog ez válni a magyar nemzetnek, melynek erkölceit, szokásait a nyugoti nemzetekéhez alkalmazni törekedett. Meg is fért egymással békességben — századokon keresztül — a soknyelvű lakosság hazánk földjén, együtt ontotta vérének a barbár betörő elleni harcokban. Elnyomástól a magyar nemzet részéről soha nem kellett tartaniok. Nemzet, mely annyi vért ontott a szabadságért, mint a magyar, nem tekintheti feladatának más népek szabadságának megrontását. Rokonszenvvel kíséri minden nemzetiségnek fejlődését, törekvéseit, létfenntartásának feltételeit, melyek állami törvényeiben kifejezésre jutnak az egyedüli korlátok, melyek e törekvéseknek határt szabnak.

Nincs messze a kor, melynek nemzedéke alig fogja megérteni, hogy volt idő, midőn azért gyűlölték, ölték egymást az emberek, mert más nyelven szólt a dal, mely mellett bölcsőjük ringott és különböző volt az ima, mely az égbe szállt. Magyar, német, szerb és román békében fogja művelni földjét egymás mellett. Más kérdések fogják dominálni az emberek gondolkodását, más ellenség ellen kell harczra készülni. Küzdeni kell a betegség, a nyomor, a tudatlanság, a türelmetlenség, a bűn ellen. Ezek képezik azon ellenséget, mely egy nyelvet beszél, mely ellen a küzdelmet minden felekezett, minden nemzetiség kötelességévé teszi fiainak kik e harcban ugyancsak egy nyelvet fognak megtanulni s nem is fogják azt elfeledni soha — a szeretet nyelvét.

A törökuralom megtörésekor kezdett megyénk lassanként újolag kibontakozni a történelem homályából és fokról fokra azon jelentőségre emelkedni, mely őt megilleti. Nem volna teljes a mai nap ünnepélye, ha nem emlékeznénk meg kegyelettel a mi bácskai eleinkről, atyáink-

ról, ősapáinkról, kik előttünk e megye ügyeit intézték. Más idők voltak azok, nem volt vasút, távirda, telefon, sajtó még nem létezett, vagy csak gyermekkorát élte, az életviszonyok egyszerűbbek voltak — okok, melyek eredményezték, hogy működésük felől kevesebb nyom maradt fenn, mint az megérdemelte volna. Pedig ők férfiak voltak, kiknek szive lángolt a hazafiságtól, kik, hogy vallás és nemzetiség különbség nélkül összejöttek, talán épen e helyen, hogy anyamegyéjük java felül tanácskozzanak, ki mondhatná meg ma, hogy hányan lelkesedtek eszményekért, melyekről tudták, hogy megvalósításukat nem fogják elérni, hogy hány vonult vissza tört szívvel, elkeseredve a sokszor reménytelen küzdelemben. Senki. De azt megmondhatjuk mi, leszármazóik, hogy bennünket Istenfélelemben és hazaszeretetben neveltek és ébren tartották azt a közszellemet, melynek e megye közönsége kiváló politikai érettségét köszöni.

Én, a törpe epigon, leteszem a mai ünnepélyes alkalommal az elismerés és hála koronáját atyáink és mindazoknak emlékere, kik előttünk e megye ügyeinek előmozdításán működtek. Lebegjen békülékeny szellemük felettünk az élet küzdelmeiben.

Körülbelül abban az időben, midőn hazánk első királyaink alatt konszolidálódott, egy vitéz harczos csapat a távol nyugaton egy ködös szigetsoportot foglalt el és ott, egybeolvadva az idők folyamán a benszülöttekkel, birodalmat alapított, mely — örök dicsőségére az emberi nemnek — máig fennáll és arányaiban mindent messze felülmúl, mit a történelem felmutat.

Őt világrészben harczolnak és tanítanak ez ország fiai, hajói nemcsak kincseket szállítanak távol szigetekre, melyekről eddig tudomásunk sem volt, de magukkal viszik az anyaország szabad intézményeit is. Még ember lesz e földön, dicsőség fogja környékezni a brit nevét, ki szellemének erejével egész világrészeket alakított át és megváltoztatta az emberiség gondolkozását. Ha keressük az okokat, melyeknek e nemzet ezen soha eddig nem tapasztalt eredményeket köszönni, végelemzésben az istenfélelmet és a szabadságszeretetét fogjuk azoknak elismerni, a mely két tulajdonság e faj legsajátabb jellemvonása.

Az isteni gondviselés az ő kifürkészhetlen bölcsességében talán azért állította a magyar nemzetet a művelt világrész keleti kapujához, hogy, mint ama hatalmassá vált nemzet a távol nyugaton, úgy mi, maroknyi nemzet, itt a keleten őrei legyünk és terjesztői ugyanazon eszméknek, melyek magukban hordják isteni eredetüket és melyek fajuknak is eminens tulajdonságát képezik.

Mi véges emberek nem tudhatjuk, mit rejt a jövő. Elbizakodottság volna tőlünk — és ez mindig távol állt a magyar fajtól — azt hinni, hogy világirodalmat fogunk alkotni. De ez nem is a végcél.

Azonban jogosult a hit, hogy hazánk a második ezredévben egy szebb jövőnek néz elé. Sok századon, tán ezredéveken keresztül fog még virulni nemzetem és ha a Mindenható az ő végtelen bölcsességében egykoron azt fogja találni, hogy rendeltetését betöltötte, ha majd más népek — kiknek nevét sem ismerjük még — fognak lakni a Duna-Tisza rónáin, — nemzetem még akkor is örökké fog élni. A nemzetek halhatatlansága nem a fizikai élet folytonosságában áll. Azoknak az eszméknek fennmaradása, melyek az emberiség boldogítására

alkalmasak, melyek jellemökkel legbensőbb összefüggésben vannak és a melyek terjesztésére a Gondviselés által épen ezért mintegy hivatvák — ezen eszmék fennmaradása képezi az ő igazi halhatatlanságukat. Athén már régen nem létezett mint állam, midőn legyőzője, a hatalmas Róma, meghódolt szellemének és foszlányai sem léteztek a római birodalomnak, midőn jogrendezésével az egész világon örök emléket állított magának.

Ha beláthatlan idők multán idegen nyelvet fognak is beszélni az Alföldön, bárki lakja e földet, a magyar nemzet szellemének varázsa alól ki nem vonhatja magát. Nincs földi bilincsekhez kötve annak a nemzetnek az élete, mely évezredekten át teljesítette hivatását, imádtta az Istent és szerette a szabadságot.

Méltóságos főispán úr! Tekintetes törvényhatósági bizottság! A gondviselés kegyelméből oly fejedelem uralkodása alatt lépünk a második ezredévbe, ki a monarchikus elvnek, melyhez a magyar mindig tántoríthatlanul ragaszkodott, a szó legnemesebb értelmében, megtestesítője. Soha méltóbb homlokot nem díszített Szent István koronája. Dicsőségesen uralkodó királyunk személyében nemcsak a legelső magyar embernek, de egyúttal hazánk legnagyobb élő emberének hódolunk. Tisztelettel indítványozom azért, intézzen a tekintetes törvényhatósági bizottság hódoló felíratot Ő felségéhez, melyben őt tántoríthatlan hűségéről és legmélyebb alattvalói hódolatáról biztosítja.

A) BAJA VÁROS.

Baja város május 14-én tartotta meg ezredik évi díszközgyűlését, Bács-Bodroghmegye, Zombor sz. kir. város és számos küldöttség jelenlétében. Az ünnepélyre, melyen *Hege-dűs* Arpád polgármester elnökölt, *Vojnits* István főispánt küldöttségileg hívták meg.

Vojnits István főispán a következő hazafias beszéddel üdvözölte a megjelenteket :

Történelmünk bármely lapját tépnők is ki, annak minden sora, annak minden szava tanúbizonyosságát adja annak, hogy eme nemzet fiai mindenha a hazaszeretet, király iránti törhetlen hűség és a szabadság magasztos és nemes érzelmétől vannak áthatva.

Tisztábban és melegebben ég ma, mint bármikor, lelkünkben eme érzelem szent tüze, midőn a mindeneket vezérlő isteni Gondviselés megérni engedte azt, hogy országunk, államunk ezeréves fenállásának évfordulóját ünnepelhetjük.

Egybegyűltünk ma itt rang- és felekezetkülönség nélkül, hogy tanúbizonyosságát adjuk annak, miszerint mindannyian át vagyunk hatva a mai nap történelmi nevezetességétől, hogy hálánk és kegyeletünk adóját rójjuk le elődeink iránt, kik számunkra e hont megszerezték és fen-tartották.

A harcmezőn szerzett még oly fényes diadalaink, viláгурalmunk ép úgy nem kábított el, mint a török hódoltság nehéz és vészterhes napjai meg nem törtek. Mindannyi felett diadallal küzdöttük át magunkat és Magyarországot, édes hazánkat, ma is fennáll!

A hazaszeretet és király iránti törhetlen hűség volt ama vezércsillag, mely megérni engedte nekünk azt, hogy eme hosszú és küzdelmes évszázadokból dicsőségteljesen bontakozhattunk ki.

Látjuk letűnni az elmúlt évekreket, örömmel telve, reménnyel és hittel üdvözöljük az új évezredet, és eme szent, eme magasztos pillanatban mindannyiunk keblén egy érzelm uralkodik, mindannyiunk szívéből egy imaszerű fohász emelkedik a Mindenek Urához:

hogy Szent István trónján dicsőségesen uralkodó, kegyteljes, jóságos és igazságos apostoli királyunkat, I. Ferencz Józsefet, áldása és jósága minden kegyével áraszsza el!

Miután a közgyűlés elhatározta, hogy a királyhoz üdvözlő feliratot intéz, *Szenczy Győző* ünnepi szónok a következő beszédet mondotta el:

A tisztelet és félelem érzelmé fog el, mélyen tisztelt közönség, midőn e helyre lépek s arra gondolok, hogy ez örömtől sugárzó tekintet, mely mindannyiunk arcán oly élénken ragyog, a nemzet ezredéves múltjának emlékeitől lángol s a várakozás, mely felém irányul, a dicső múlt megismerésének vágyából táplálkozik.

E hatás alatt feltűnnek lelkemben hazánk történetének azon korszakai, melyek dicső, szép tettekről beszélnek s nemzetünk nagy alakjai levette magukról a mulandóság fátyolát, a halhatatlanság dicsfényébe öltözve jelennek meg közöttünk s a tisztelet felmagasztaló érzelmét gyújtják lángra mindannyiunk szívében, kik valaha róluk elmékedtünk, kik nagy alkotásaik örökébe léptünk, kik tőlük hazát és nevet nyertünk.

Oh, bárcsak méltó volnék felidézni a múltnak dicső emlékét! Oh, vajha gyöngye erőm képes volna híven rajzolni a küzdelmet, melynek árán elődeink e hazát nemcsak szerzették, de reánk hagyományozták!

Kelj fel azért lángoló képzelem! Deríts fényt a letűnt századok homályos korára! S te is lelkem, meríts lelkesedést e hazának fiai s leányaitól, mert az ő szívök minden érzelmé e hon, e nemzet boldogságáért lángol olthatlanul.

A nemzet öntudata, a nemzet története.

Míg a lélek a maga tetteit az öntudatban szemléli, a nemzet a maga történetében.

Mindennek, a mi él és mozog, meg van története. A bolygó csillagot árnyéka kíséri az égen; a levegő és esőcsepp hatalmát a porladó kőszikla hirdeti a földön; s ha leszállunk a föld mélyébe, ott találjuk a megkövült állatok és növények maradványait, melyek sok ezer év történetét jegyezték fel a természet könyvébe az ember számára.

Saját történetét csak az értelmes lény, — földön az ember, a társadalomban élő művelt ember ismeri meg egyedül.

Tekintsünk vissza nemzetünk történetébe! Tekintsünk e tükörbe! de ne úgy, mint a szép pásztor ifjú, a ki meglátva deli alakját a csen-

desen folydogáló Duna tükröző árjában, arra kérte a vizek nemtőjét: vigye el képét epedő kedvese vígasztalására. Nem úgy! Hanem tekintsük a lefolyt ezredév történetét úgy, a mint azt az igazságos Klio hív esetével rajzolta számunkra.

* * *

A magyar nemzet ezeréves történetének színhelye, — a magyar korona országainak összesége önálló geographiai egységet képez, mely kiválóan alkalmas volt egy független, szabad állam megalakítására. A Kárpátok, mintha csak védő karjai volnának, égbe nyúló magas bérceikkel körül fogják e hazát; s a négy folyam, akár csak a jó testvérek, ha soká voltak távol, egymás keblére sietnek . . . Mégis, e kedvező földrajzi helyzet mellett sem tudott hosszú időn keresztül e földterületen egységes állam alakulni. Mint egységes állam, először a hunbirodalom vert itten gyökeret, Attila viláгурalmának itten volt székhelye: innét rettegettette a népeket, itt fogadta — talán épen Szeged táján — a kelet-és nyugat-római császárság alázatos követségét, a pusztai nép büszke önértetével . . . De ez államok — mint a nyári vihar — pusztítottak, romboltak s aztán eltűntek.

A geographiai s történelmi nagy problémát a magyar nemzet oldja meg. Oly államot alapít e hazában, mely ezeréves múltjával igazolja a politikai számítás helyességét.

A honalapító Árpád a vezéri hatalmat kiváló személyes tulajdonainak, erényeinek köszönhetette. Erdemeinek legszólóbb bizonyítéka, hogy a fejedelmi méltóság családjában örökössé vált. — Árpád nem mythosi alak, a honfoglaló magyarok nem a nép-phantasia szüleményei. Megjelenésüket, politikai törzsszerkezetüket, hadakozásuk módját, jellemüket a legműveltebb nép egykorú történetírói örökítették meg. Bölcs Leo taktikája, Konstantinos Porphyrogenetosnak a birodalom kormányzásáról írt műve ma is megvan. Mindkettő oly képet rajzol Árpádról és vitézeiről, melynek szemléleténél a nemzeti büszkeség érzelve támad fel lelkünkben.

A honfoglalás mellett nemzetünk történetében nincs más oly marandó alkotás, mint az önálló nemzeti királyság megalapítása, mely Szent István nevéhez fűződik . . . A harczi kalandok, melyek az Atlanticoceánig, keleten Konstantinápolyig, délen Itália virányos mezőin félelmissé tették a magyar nevet, nem vezettek a nemzet megszilárdítására, sőt a feloszlás veszélyével fenyegettek. István erős kézzel átadomítja az alkotmányt, népét felvéteti az európai keresztény népek családjába s ezért — mint Szalay László történetíró mondja — a nemzet haláljára méltóvá, a haza második alkotójává lőn.

Istvánnak egyéni vonásait letörölte az idő. Alkotásainak csak eredményét látjuk, de a munkát, a küzdelmet, melylyel azt létesítette, nem szemléljük.

Miként Dante Divina Commediájában az egyik kristály-ég a másiktól jövő fénysugarat megtöretlen bocsátja át, úgy István jellemében sincs semmi tökéletlenség. S ha ezen megütköznénk. Virgil szavaival vígasztal:

„Miért ily csüggedten!
 Hísz itt vagyok és vezetlek, te hitetlen!
 Testem, mely árnyékot vetett, el van temetve.“

Így ő is — nemzetének vezérférfia — eszménynyé lett, égi alakká. Bevezette egykor nemzetét az új eszmék ígéretföldére. S mily könnyedén! Alig egy század folyt le azóta, hogy Árpád vitézlő seregeivel e hont birtokába vette s István fején már korona ragyog, kezében apostoli kereszt, oldalán bajor Gizella, a keresztény hitves.

De akad egy töredék, mely nem osztozik az általános hangulatban, mely ragaszkodik a múlt idők emlékeihez s midőn azt látja, hogy ki vannak temetve a szent források s hogy fel vannak dúlva az oltárok, melyeken egykor ősi isteneinek nyilvánosan áldozott: most atyái hitéből kibolygatott néptöredék a táltosok és jósnők társaságában titkon áldoz manóknak . . . István lelkét aggodalom szállja meg. Nem az új eszmék diadalát félti, hiszen zászlóján a győzelem jele ragyog: népének szabadságáért, nemzetének függetlenségeért remeg. Körülötte a hatalmas német császár hűbéresei. Mily kedvező az alkalom egy romlatlan, harcziás nép erejével növelni a hűbér-úr hatalmát.

De István — a dicső Árpádnak nemes ivadéka — habár megszüntette a törzsfőknek széthúzó erejét, tiszteletben tartotta népének szabadságérzetét; koronázása után tanácskozást tartván a „főbbekkel s a főbbek után jövő rendekkel,“ a birodalom politikai organismusát a monarchia elveihez képest átidomította s azon törvényes kormányzásnak vetette meg alapját, mely az alkotmányos élet kifejlődésének csíráit rejtette méhében.

Így István lerakta az alkotmány alapkövét, megalapította a magyar királyságot. De még nagy feladat várt az utódokra: be kellett tetőzni az épületet, meg kellett szilárdítani az alkotmányt. E magasztos feladat Szt. Lászlónak jutott osztályrészül.

Hogy a nemzet az új átalakítás alatt sajnálta pogány bálványait s az idegen befolyástól féltette nemzeti önállóságát, — ez a történeti fejlődésnek természetes folyamata. De míg azt látjuk, hogy Salamon német segedelemért országa önállóságát is kész volt áruba bocsájtani s így elvesztette a nemzet bizalmát; László függetlenítette magát minden külbefolyástól, ez által annyira megnyerte népének rokonszenvét s a magyar nemzet hírét-nevét oly magasra emelte, hogy a világ-egyház fejének s az összes európai fejedelmeknek a tekintete feléje irányult. László helyreállította az ősi nemzeti szellemet. Hogy Horváth Mihály szavaival éljek: „Jelleme a nemzeti genius s a keresztény szellem legszerencsésebb vegyülete; ő az eszménykép — milyennek kell lennie egy keresztény magyarnak.“

Ha történetünk egén azokat a fénylő pontokat keressük, melyek nemzeti önérzetünk vezérlő csillagai gyanánt ragyognak, lelkesedő érzellemmel tekintünk az Anjouk tündöklő, díszes korára. Egyik jeles történetirónk szavai szerint „nincs Magyarország ezer éves történetének korszaka, mely a magyar nemzet életrealóságát, politikai érettségét annyira képes volna bebizonyítani, mint az Anjouk kora.“

Megélénkül Visegrád vára. Nem a képzelődés, hanem az első magyar Anjou-király fénye veszi körül. Pedig e fény történeti időnkben messze világít. Ide jönnek a külfejedelmek: Kázmér lengyel király, János

ceh király, a hatalmas német-rend főrendű lovagjai s más fejedelmi személyek. Gazdag lakomák, fényes lovagjátékok, melyben maga a király is részt vesz, — a házi úrnak — a magyar királynak vendégszeretete szórakoztatják a külföldről érkezett felséges vendégeket; másrészt ügyes diplomataik fonják a politika finom szálait s a fejedelmi congressusnak feladata biztosítani a világbékét, ellensúlyozni Németország túlkapásait, szabályozni a kereskedelmi összeköttetést kelet és nyugat között, megszerezni fiának, Lajosnak — kit a történelem utóbb Nagynak nevezett — a lengyel trónt.

Így Nagy Lajos — mint Dalmáciának örököse — uralkodott a haragos Adrián s a büszke Velenczén érezte hatalmát; meghódoltatta Bulgáriát s ekként parancsszava elhatott a Fekete tengerig; s midőn a lengyel trónt a magyarral egyesítette, koronájának fénye a Keleti tengerben tükröződött vissza. — Politikája a későbbi eseményeknek magyarázatul szolgál. Felismerte a veszélyt, mely hazánkat az előre nyomuló hatalom török részéről fenyegette s ezért kívánta megszilárdítani hatalmát a Balkán-félszigeten. A rokonszenv pedig, mely a magyar és lengyel nemzetet egybefűzte, utóbb hatalmas politikai mozgalomban talált nyilvánulást . . . Báthory Istvánt lengyel királylyá választják; Erdély és Lengyelország között coalitio keletkezik a török kiűzésére; 1831-ben, a lengyel szabadság elnyomásának szomorú hatása alatt, a magyar országgyűlés részvétének ad kifejezést, „mert összezúzva hevernek Lengyelország hajdani szabadságának feldúlt emlékei, mert le van tiporva a nemzet egykori nagysága s a Visztulának lengyel vérrrel áztatott partjain többé nem szabad lengyelek tüze füstölög.“

De a magyarok hős kora s e kornak dicsősége Hunyadi János volt. Fiában — Hollós Mátyásban királyi trónra jut a család. Hire, neve, dicsősége a haladó századokkal együtt növekszik. Tetteit ismerik „Mátyás király palotájában“ s a magyar pór nép egyszerű gunyhójában.

Láttuk a királyságot az állam-élet fénykorában, mint nemzet-alkotó, nemzet-fentartó erőt.

Mig az európai népek nagy családjába való belépés feltétele a kereszténységen alapuló európai műveltségnek elfogadása volt: addig másrésztől a királyság s ennek jelképe, a korona volt minden időben az ország szabadságának és az alkotmányoknak legfőbb biztosítéka.

E történeti tény, mint egy nagy probléma előtt gondolkozva állunk meg és azt kérdezzük: honnét vette a magyar nép az értelmet és erőt, a bölcseséget és belátást, mely őt ily nagy politikai alkotásra képesítette? Honnan van az, hogy nála sokkal nagyobb és hatalmasabb népek nem értették meg koruk eszméjét, nem tudtak egybeolvadni a haladni vágyó nemzetek törekvéseivel s eltűntek a nélkül, hogy rombolásuk emlékein kívül valami mást hagytak volna az utókorra? Vagy talán merő szeszély, a szerencse véletlen játéka, hogy egy új ezredév hajnalcsillaga köszönti a magyart európai állam-életében? . . . Ha elismerjük az égi testek mozgásában, a természet parányainak munkásságában a törvényszerűség erejét, talán a szellemi lények társaságában, a népek és nemzetek életében tagadni fogjuk a czélszerűség, a rend és törvényszerűség hatalmát? . . . El fogjuk vetni az ókság lánczolatát, mely egyedül képes minden létező magyarázatára?

A történet-philosophia minden századok lángelméjének legkedveltebb tanulmány-tárgya volt. Aristoteles s utána Montesquieu a népek fenmaradásának okát a népek politikai erényeiben keresi . . . De hol vannak ezek az erények? hogyan születnek, fejlődnek? hogyan mennek át a népek életébe és gondolkodásába? Hogyan fejlődtek ki a magyar nemzetben? hogyan olvadtak össze politikai életével, a szabadság és hazaszeretet eszméjével? . . . Oly kérdések, melyekre a feleletet nemzetünk ősi állapotának, társadalmi erkölcei és szokásainak tanulmányozásából meríthetjük . . . De ki jegyezte fel, ki tanulmányozta ezen ősi erényeket és szokásokat? Ki tanúskodik azok való léte és igazságáról? Hol van a könyv, hol az egykorú író, ki azokat nekünk feltárja?

E könyv megvan, csak üssük fel és olvassuk. Az író: a nép termékeny, alkotó szelleme, mely megőrzi a múlt idők vonásait s módot ad, hogy magunk meríthessünk a történet tanúságaiból.

Meg vagyok győződve, hogy a százados tölgy, melynek koronája a felhőkbe ér, oly fának magjából keletkezett, mely hozzá hasonló volt; meg vagyok győződve, hogy a Libanon cédrusa, mely három ezer év történetét meséli el az utókornak, nem a lágy fűzfának a sarjadéka: így az ősi magyar nép politikai érettsége is azon eszmék, erkölcsök, társadalmi szokások hajtása, melyet régi hazájából magával hozott . . . Hogy vitézsége, hadi tettei s harczi dicsősége minő fokon állottak, erről a szomszéd népek panaszos krónikái tehetnek bőséges tanúságot. Hogy szabadságának, nemzeti önállóságának fentartásában mennyit küzdött, túrt, szenvedett: ha a lantosok nem magasztalnák, ha a történetíró fel nem jegyezte volna, a kövek szólalnának meg. De hogy milyenek voltak vallási eszméi, társadalmi erkölcei: maga beszél el közmondásaiban s ma is élő szokásaiban.

Élt az istenség eszméjével, tanúságot tesz róla a közmondás: „Él még a magyarok istene“ — s e kifejezést utóbb átvitte a kereszténységben egészen megtisztult fogalom megjelölésére. Hitt a túlvilági életben, mert azt vélte, hogy a kiket a harcban megöl, azok őt a túlvilágon is szolgálni fogják. Tiszteletben tartotta a forrás-vizek vidékét, — mint a természet bőségének s az ég áldásának adományát. S nem látjuk-e ma is, mily áhítatos kegyelettel keresi a nép e forrás-vizeket, a „szent kútakat?“ S ki tagadhatja, hogy nemes önérzete sok derék cselekedetnek lett szülő anyja? Az egyszerű földműves az ő gunyhójában s a magyar főúr fényes kastélyában büszke önérzettel vallja magát magyarnak. Azt, ki hozzája jön, ugyanezen önérzettel fogadja. A magyar vendégszeretet közmondásos jellemvonása. Fellángoló lelkesedése, — de mely fájdalom, gyakran hamar elalszik, a magyar szalmatűzben igen találóan van jelképezve. Gondolkozásának egyenessége, szándékának tisztasága, jellemének becsületessége, a kötött szerződéseknél tanúsított hűsége, az adott szó szentsége, az ígélet törhetetlensége, a kézadás — mint a szerződés megpecsételésének jelképe: mindezen jellemvonások nem arról tesznek-e tanúságot, hogy a magyart vallási nézetei, társadalmi erkölcei tették alkalmassá az európai államélet megalkotására . . .

Ily érzelmekkel, ily gondolkodással fogadta a magyar a nemzeti királyság eszméjét; így adtak ennek életet alkotmányszerető, dicső királyai s így nem csoda, hogy a nemzetnek szeretete egybeolvadt a korona fénye és dicsőségével.

S mily benső volt a nemzet és királyai között az egybeolvadás, tanúságot tesz róla a nép kegyeletes emlékezése.

Egyes királyait szentek gyanánt tiszteli. Lászlót a csodatettek fényével övezi : neki engedelmeskedik az ég és föld, az egész természet ; még a mező is az ő dicsőségét zengi : „Szt. László füve“ a magyar sebeinek gyógyító szere. Kálmán a tudomány és felvilágosodás előharcosa. S Mátyás — az igazságos — oly sokféle alakot ölt a magyar nép képzeletében, hogy még a szántóvető is, midőn földjét munkálja, róla elmélkedik :

„Hol Mátyás, az igazságos ?
Te láttad őt, boldog Rákos.
Tán itt nyargalt hajdanában,
Hol én szántok mostanában.“

* * *

A magyar nemzetnek csak erényeiről, csak dicső, szép tetteiről szólottam, mert csak ezek adnak új erőt a jövő munkájához.

Ugyan miért vegyíteném a mai nap örömébe a múlt idők szenvedéseinek keserű árját ? Hisz úgy is végtelenül több volt a fájdalom, mint az öröm, hogy még vígságait is bánatos érzés lengi által : „sírva vígad a magyar“ ; s a költő a haza fjáldalmáról emlékezve, így énekel :

„Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te nagy folyó ?“

Királyi erények, nemzeti erények olvadtak össze a hazaszeretben. Miként az egyes embernek csak egyetlen szeretete van, mely teljesen ment minden önösségtől, mely egészen tiszta, egészen isteni, s ez az anyai szeretet : úgy az emberi nagy társaságban, melyet népnek, nemzetnek, a lakóhelyről országnak, jogi alapon államnak nevezünk, szintén csak egy önzetlen gerjedelem van, — az a titkos, kimagyarázhatatlan benső vonzalom, mely oda lánchoz a földhöz, a hol egykor atyáim éltek, a hol bölcsőm ringott, a hol én is élek, mozgok, gondolkozom, a hol örömet és fjáldalmat egyaránt érzek.

Mert édesek a hazaföldön még a szenvedések is.

A fájdalom csipkebokor, melynek szűrő tövisei általjárják egész valónkat ; de a megfontolás, mely a fjáldalomnak nyomában jár, azon ékes rózsavirág, melynek ékes szirmaiból enyhítő olaj csepeg sebzett lelkünkre.

Nem a csapások, nem a szenvedések törték meg a magyar nemzetet egy ezredéven át ; nem is a mohácsi vész, vagy a várnai csata elvesztése, melyeknek emléke mindenkor gyászos érzelmeket idéz fel lelkünkben, hanem mert kialudt, vagy legalább elhalványult fiai szívében a hazaszeretet erénye.

Azt kérdeed tőlem : mi a hazaszeretet ?

Emlékszel-e, mikor gyermekéveidben atyád és nevelőd lelkesedéssel szólt a magyarnak dicső koráról ? Arczod kipirúlt, szíved hevesebben dobogott, lelked összeforrott a múlt idők emlékeivel.

Ez a hazaszeretet érzelme.

Emlékszel-e, midőn Szilágyi Erzsébettel együtt könyeztél a vérpadon ártatlanul elvérzett Hunyadi László felett s a hős Dobónak szeretettel volna az egi nőekkel védelmére sietni; sírtál, midőn Zrinyi Ilonának kebléről letépték gyermekeit.

Nem a haza jobbjaiért gerjedtél-e ekkor bánatos érzelmre?

S ha láttad a képet, midőn Széchenyi megalapítja az akadémiát s a nemzet jobbjai vagyonukat teszik a haza oltárára: lelked felbuzdult s szeretni tanultad a hazát, mely ily áldozatkész honfiakat nevel. Vagy midőn a szababság védelmében elesett hős fejfájára koszorút kötöttél, vajjon nem vetted-e észre, hogy az önfeláldozó honszerelmet koszorúzza meg a honszerelemtől lángoló női szív? . . . A száműzött, kit hazája balsorsa üldözött ki családi fészkéből, midőn elhagyta e drága hont, előbb megcsókolta a földet és egy marok port vitt magával, hogy csendesebb legyen pihenése az idegen sírban; s a ki itthon maradt, a néma fájdalom mardosó kínjával tűrte szenvedéseit egy jobb jövő reményében.

Ez is hazaszeretet.

Athénben, a Prytaneum tűzhelyén égett a szent tűz, mint az álladalmi közösség szent jelképe. Ha gyarmat indult idegen földre, a vezető meggyújtotta fáklóját a szent tűzön s hajóra szállva, gondosan ápolta e tüzet, míg új honába ért s az ős hazának tüzeit az új hazában lángra gyújtotta.

Minden nemzetnek van oltára, melyen a honszerelem tüze ég.

„Oh honfi, őrizd e tüzet!
S ne félj, ha vész borul:
E szikra fényt ad és hevet
S ég olthatatlanul.“

* * *

Nemzetünk története gazdag tanulságos eseményekben.

Adja a mindenható Gondviselés, hogy tanultunk légyen a múlt küzdelmeiből.

Két érzelem kitörölhetetlenül élt mindenkor az egész magyarság szívében; e kettős érzelem: *a hazaszeretet s törhetlen ragaszkodás a királysághoz.*

Ha megáldotta Isten a magyar nemzetet azzal, hogy nagy, szent királyai voltak a múltban: megáldotta jelenben is, mert alkotmány szerető, dicső, igazságos király ül Szt. István székében.

A felséges királynak s a felséges királynénak minden gondolata, szívök minden dobbanása egybeolvad a nemzet törekvéseivel.

Legyenek érte áldva, mint a nemzet jóltevői! . . . Koronájok fénye, dicsősége, összeforrv a nemzet hű ragaszkodásával, hirdesse a világnak a király és nemzet kölcsönös bizalmát.

*Áldd meg Isten a hazát!
Áldd meg Isten a királyt!*

B) SZABADKA VÁROS.

Szabadka város az ezredik évet május 14-ikén ünnepelte nagy fényvel, hazafias lelkesedéssel.

Az ünnepnapot megelőző este az egész várost kivilágították, másnap a képviselőtestület, a közös hadsereg, honvédség, az összes állami hivatalnokok s egyesületek részvételével szent misét hallgatott, a déli órákban pedig az ünnepi közgyűlés folyt le. Ünnepély előtt a daláregyesület a „Szózat“-ot énekelte.

A díszközgyűlésen elnököltek *Schmausz* Endre főispán, ki hazafias megnyitó beszédet mondott és *Mamuzsich* Lázár polgármester, ki ünnepi beszédet is tartott.

Elhatározta a közgyűlés, hogy a királyhoz hódoló-feliratot intéz.

Mamuzsich Lázár ünnepi beszéde így hangzik :

Méltóságos Főispán úr!

Mélyen tisztelt díszközgyűlés!

Magyarország képviselőháza f. évi ápril hó 21-én tartott ülésében a honalapítás évezredes emlékét négy szakaszba foglalva, törvénybe iktatta.

Ezen törvényjavaslatot a képviselőház pártkülönbség nélkül, egyhangúlag elfogadta azon rendelkezéssel, hogy a honalapítás négy rövid szakasza márványtáblába vésetessék be és az új monumentális országház remek belépő csarnokában helyeztessék el, azon czélból, hogy a jelen nemzedék volt oly szerencsés körülmények közt, miszerint a honalapítás ezredik évét az Isteni gondviselés különös kegyéből elérhette.

A magyar nemzet felséges királyával, mint a nemzet legjóságosabb atyjával, az évezredes kegyelet megünneplésében egy szívvel, egy lélekkel vett részt, hogy a nemzet történetéből mindenki ismerni tanulja azon államfentartó hatalmas nemzeti erőket, melyeket a múlt már teljesen igazolt, s hogy ezekkel a jövő ezredévben államfentartó erejét növelve, a magyar állam és állameszme megszilárdítását fokozza, mert valóban, a magyar nemzetnek nemcsak bámulatra méltó bátorsága és vitézsége, hanem még az isteni gondviselésnek különös magasztos kegyelme is kellett ahhoz, hogy a számra nézve oly kis nemzet az európai nagy nemzetek között állami létét anyagi veszély és vizsály között fentarhatta.

Mielőtt ugyanis a magyar nemzet e szép hazát elfoglalta volna a IX-ik század második felében, Pannoniában, a mai magyar államban, több kisebb-nagyobb nemzet, részben önálló államot alkotva, uralkodott. Ezek közül azonban egy sem birt azon fizikai erővel, bátorsággal és politikai eszélylyel, hogy a hazában önálló államot alapíthatott volna.

A nemzetközi és politikai viszonyok teljes bizonytalansága uralta tehát a helyzetet Pannoniában akkor, midőn a magyar nemzet 884. évben a magas altai hegyekről leereszkedve, megjelent Európában új hazát keresni.

Ily előzmények után vezette Álmos Etelközből nemzetét a Kárpátokon keresztül Munkács tájékára, a hol 894. évben megállapodván, övéinek innen mutatta meg az igéret földét.

Álmos halála után Árpádra szállt a fejedelemség és evvel együtt a vezérség is.

A mit Álmos be nem fejezett, Árpád vitéz hadseregével két évtized alatt teljesen elvégezett, mert egész Pannoniát meghódította és a magyar állam alapkövét lerakta.

A magyar nemzet állami léte Árpádtól kezdve egész Szt. István örökös csatározásokban nyilvánult, a nélkül, hogy az állam consolidatiójához, illetőleg az állami belélet rendezéséhez bármelyik fejedelem is hozzá fogott volna.

Géza fejedelem nemzete között már a kereszténység terjesztésén fáradozott ugyan, de a mit ő el nem érhetett, azt fia István teljesen elérte.

Midőn Szt. István magasztos apostoli művét, a hittérítést befejezte, első teendői közé tartozott Magyarországon a monarchikus kormányformát megállapítani, úgy, hogy az államhatalom feje mindenkoron király legyen. De ezzel nemcsak azt akarta elérni Szt. István, hogy a király csak az államhatalom feje legyen, hanem azt is, hogy a király a magyar nemzet egységének symboluma legyen és hogy jogfolytonosságban a nemzetet egyik nemzedéktől a másik nemzedékig állandóan összekösse.

Azon mély és bölcs intézkedése által pedig, miszerint nemzetét a keresztény nyugoti egyházba bevezette, azt állandó letelepedésre szorította, valamint hogy Magyarországot hadi közigazgatási kerületekre osztotta fel és a végrehajtó hatalom eljárását szabályozta, nemzetét a nyugot-európai nemzetek sorába vezette be és ez által a magyar állam fennállásának évezredes alapkövét rakta le, úgy, hogy Szt. István királyunkat méltán második honalapítóknak kell neveznünk.

Szt. István halála után azonban a főurak pártütései majdnem napirenden voltak. Ezekhez hozzájárult még a királyi szék többszöri üresedése is, mely az ország nemességét pártokra osztva, véres belviszályokat idézett elő. Ily viszonyok közepette következett be 1526. évben a mohácsi nagy gyásznap.

A mohácsi vész után a Habsburg dinasztiából I. Ferdinánd királylyá választván, a magyar nemzet és Habsburg dinastia között még szorosabb frigy keletkezett.

Ezen frigyből kifolyólag történt a pragmatica sanctio elfogadása is 1723-ik évben a magyar törvényhozás által, mely a nemzetet a felséges habsburgi dinasztiának jogarával most már örökösen kötötte össze. Ezen frigy a magyar nemzet fiainak vérével számtalan esetben meg is szilárdította. A melynek hitelül felhozom a habsburgi örökösödési és 7 éves háborúkat. Ezen védelmi harcban a szövetségesek a Habsburgok nagyhatalmi állását akarták megtörni, hogy annak romjain a magok hatalmi állását megszilárdítsák; de hogy a szövetségeseknek ezen poli-

tikai számításuk nem sikerült, azt csak a magyar nemzet áldozatkészségének, bátorságának és vitézségének lehet kizárólag tulajdonítani.

A magyarok azon páratlan fegyvertényei által, melyekkel az uralkodó Habsburg dinastia nagyhatalmi állása a szövetségesek ellenében megóvatott, egyúttal a magyar állam önállósága és nemzeti léte is meglett mentve, mert ha a szövetségesek győztek volna a Habsburg dinastia ellen viselt háborúban, azon esetben több mint bizonyos, hogy Magyarország Lengyelország sorsára jutott volna.

Habár időközben a magyar állam fennállása ellen a Lajtán túlról tétettek is fondorlatok, különösen, hogy a magyar nemzet és a felséges Habsburg dinastia között létező kapcsot ketté szakaszszák, de ezen törekvés csak hiú kísérlet maradt, mert a magyar nemzet a jelenlegi felséges uralkodó ház fejében állami és nemzeti egységének mindig symbolámát látta és látja, és viszont a felséges uralkodó ház a magyar nemzetben trónjának leghűbb támaszát leli.

És ha egyidőre mégis a felséges uralkodóház és a magyar nemzet között félreértés keletkezett is, azt rövid időn belül a teljes és őszinte kibékülés követte.

Valamint a nemzetnek voltak bölcsei és látnoki tehetséggel felruházott államférfiai, kik a nemzet túlhevült érzelmeit törvényes mederbe terelték az uralkodó házzal szemben; így viszont a felséges uralkodó házban is mindig meg volt a bölcs előrelátás és a józan körültekintés arra nézve, hogy a magyar nemzet törvényes jogait elismerje.

A törvényes jogoknak ezen kölcsönös elismerése folytán jött létre legújabbán a teljes egyetértés az uralkodó ház és a nemzet között.

Ilynemű félreértések kiegyenlítésére hazánk oszlopa és bölcse, Deák Ferencz vállalkozott, a mi neki teljes mértékben sikerült is.

Hazánk bölcsének ezen valóban államfentartó műve az 1867-iki kiegyezésben maradandó emlékét leli.

A haza bölcse ezen művével megmentette Magyarországot önállását és vele a magyar nemzet egységét is. A magyar nemzet ezen kiegyezés óta nemcsak politikailag emelkedett állami tekintélyben, hanem a nemzet maga, számban, erőben, művészetben, ipar és kereskedelemben, erősödve és megizmosodva, a hazában élő minden más ajkú népet óriásilag túlszárnyalt és a magyar eszmét a magyar államban minden irányban érvényesítette.

Valóban csodálkozással kell felemlítenem a magyar nemzetnek ama nemes jellemét is, hogy mint hódító nemzet, midőn e hazát elfoglalta s itt más nyelvű népeket talált, sem ezen alkalommal, sem később azoknak sem nyelvét, sem nemzetiségüket, sem erkölceiket, sem szokásait nem bántotta; holott a hódító nemzetek rendszerint jellemüket, nyelvüket és szokásaikat a hódítottakra kényszerítették.

E tekintetben a magyar nemzet csodálatos kivételt képez és éppen ezen jellemvonásánál fogva a világtörténelemben páratlanul áll.

S midőn ezen magasztos és fenséges ünnepély alkalmából nemzetünk állami létere befolyással bíró személyekről és a magyar nemzet ezen kitünő jellemvonásairól megemlékeztünk, akkor szintén nem feledkezhettünk meg azokról sem, kik szeretett szülővárosunk sorsát hatalmi befolyásukkal irányították, szilárd alapra fektették, fejlődését és felvirágozását biztosították. És így csak sziveink legmélyebb érzelmeit

követjük, a midőn a dicső felséges Mária Terézia királynő emlékét lelki szemeink előtt felidézzük, hogy azon valóban fejedelmi jótéteményért és bőkezű adományért, melyben városunk közönségét részesítette, a nagy királynő emlékének leghálásabb szívvel Istenhez fohászokodva áldozunk.

Áldott legyen emlékezte örökké!

Most, midőn a magyar nemzet felséges koronás királyával az ország évezredes fennállását ünnepli, és midőn Európa leghatalmasabb uralkodói elismerik Magyarország önállását az első magyar emberben, ő Felségében I. Ferencz Józsefben, a magyar nemzet legméltóbb képviselőjében, akkor mi emeljük fel sziveinket a mindenható Istenhez és hálát adjunk annak, hogy Magyarország és a magyar nemzet fennállásának ezredévét szerencsésen elérhettük.

Bezárom beszédem azon fohással, hogy a mindenható Isten áldja meg legjóságosabb, legalkotmányosabb felséges királyunkat, I. Ferencz Józsefet, a felséges királynét a magyarok őrangyalát, az uralkodó ház tagjaival együtt, hogy szerencsében, boldogságban vezesse felséges királyunk dicső jogara alatt nemzetünket a második évezred évtizedeibe.

Éljen a király!

Éljen a királyné!

Éljen a nemzet!

Éljen a Haza!

Ezután *Vermes Béla* országgyűlési képviselő tartott éljenzésektől gyakran megszakított ünnepi beszédet, mely így szólt:

Méltóságos Főispán úr!

Tisztelt díszközgyűlés!

Midőn a mai napon a magyar állam ezeréves megalapításának emlékét ünnepeljük, — mint a törvényhatóság bizottsági tagja — szintén részese óhajtok lenni azon hódolatnak, melyet a nemzeti szellem a kegyelet oltárán a honfoglaló ősök emlékének bemutat.

A magyar nemzet jogos önérzettel és büszkeséggel tekint vissza ezer éves múltjára, — hódolattal és kegyelettel emlékezik meg az ősokról, kiknek harci vitézsége által sikerült ezer év előtt ezt a hazát elfoglalni, abban államot alapítani s azt ezer éven át karddal és munkával megtartani.

Önérzetünket csak fokozza azon történelmi tudatunk, hogy őseink honfoglaló ténye a népvándorlás korszakába esik, a mikor oly sok hazát kereső harcias nép versenyzett szép hazánk birtokáért!

E visszaemlékezésben lelkünk szárnyalását csak emelheti azon történelmi ismeretünk, hogy azon államok között, melyek ma Európát alkotják, — egy sincs, mely mai határai között, ezer éves nemzeti léttel dicsekedhetnék! Ha meggondoljuk, hogy Róma, a hatalmas római birodalom, az akkor ismert világ ura — ezer éves fennállását alig 200 évvel élte túl s aztán nemcsak rombadőlt, hanem nemzetileg elenyészett, fajilag úgyszólván megsemmisült.

De míg egyrésről önérettel szemléljük hazánk és nemzetünk ősrégi jellegét — annál büszkébbek lehetünk nemzetünk változatos, eredménydús, harczi dicsőségben gazdag történeti múltjára.

A legnemesebb motívumok, a legfőbb erkölcsi javak, melyeken úgy az egyéni, mint nemzeti lét s az egész világrend alapul, — melyek az emberi szíveket és lelkeket mozgásba hozták -- voltak indító okai a magyarság évezredes harcainak, küzdelmeinek.

Mennyi vér folyt itt patakokban a haza *integritásáért, a haza függetlenségeért, a szabadságért, alkotmányért, a keresztény hitért, a vallási egyenjogúságért!*

A rajongó hazaszeretnek, önfeláldozásnak, hazafiúi lelkesedésnek annyi tündöklő példáját tünteti fel nemzeti történelmünk, — mint a mennyi a ragyogó csillag az égen derült nyári éjszakán!

És hazánk talán azért oly gazdag természeti kincsekben, — mert oly sok vér áztatta annak rónáit, hegyvidékét és völgyeit s a hazáért haló daliák elmúló porai megkövénítették annak szentelt hantjait!

Tisztelt díszközgyűlés! Egy ezredév elmúlása nemzetünk és hazánk ege felett bőséges alkalmat nyújt a reflexióra, — s gondolatunk világában önkéntelenül fölmerül a kérdés, miként volt lehetséges, miként sikerült a magyar nemzetnek hazáját s benne nemzeti létét egy ezredévén át fentartani? Holott számszerűleg sokkal népesebb, hatalmasabb nemzetnek államot alakítani csak múltólág sikerült.

Az okozati összefüggést a nemzet számbeli ereje s az ezredéves fennállás között a magyar nemzet erkölcsi tulajdonaiban kell keresnünk s azokban találjuk fel. — A magyarságot évezredes küzdelmeiben oly erkölcsi tulajdonságok jellemzik, melyeknek számbeli erejéhez képest egyedül köszönheti nemzeti fennállását s hazája fentartását.

E tulajdonságok közé tartozik a *harczi vitézség és lovagiasság, a király iránti hűség, a szabadság szeretet, politikai és társadalmi intézményeiben a mérséklet és bölcsesség.*

A *harczi vitézség* által szerezték és tartották meg az ősök a hazát! Szabadság szeretete által küzdötte ki a hatalom túlkapásaival szemben a nemzet az emberi és politikai jogokat, — *az alkotmányt.*

Mérséklete és bölcsége által politikai és társadalmi intézményeiben alkotta meg az egységes nemzetet, hol győzők és legyőzöttek, uralkodók és elnyomottak soha sem voltak és nincsenek, — hanem az ország bármily nemzetiségű lakosát mérséklete, bölcsessége és lovagiassága által a szeretet eszközeivel igyekezett magához fűzni, részesítvén őket ugyanazon polgári és politikai jogokban s szabadságban, melyekkel maga élt.

E mérsékletnek és bölcsességnek kifolyása az 1867-ik évi alaptörvény, mely több százados ellentétünket az ausztriai örökös tartományokkal mindenkorra elintézvén, a nemzeti fellendülésnek és anyagi megizmosodásnak csodás forrásait zúditotta meg, a magyar nemzeti és állami lét alapjait a második ezredévre biztos bázisra helyezte át.

Az ősök példát adtak nekünk, hogyan kell a hazát szeretni és tovább is megtartani, példájukon lelkesülve, a második ezredév küszöbén szíveimből kiáltok fel:

Éljen a mi jóságos királyunk, I. Ferencz József!

Éljen a magyar nemzet!

Éljen a haza!

C) UJVIDÉK VÁROS.

Ujvidék város közönsége május 13-án ülte meg az ezredik évi ünnepet. A törvényhatósági bizottság díszközgyűlésén dr. *Flatt* Viktor főispán és *Popovits* István polgármester elnökölt; képviselve voltak a közös hadsereg, a hivatalok, iskolák és egyesületek.

Az ünnepi beszédet dr. *Demetrovits* Vladimir főjegyző s *Rohonyi* Gyula törvényhatósági bizottsági tag tartották.

Elhatározta egyszersmind a díszközgyűlés, hogy a királyhoz hódoló feliratot intéz.

A főispán ünnepi megnyitó beszéde így hangzik:

Tisztelt vendégek, tekintetes közgyűlés!

Midőn a magyar állam ezeréves fennállásának ünneplése végett Ujvidék szab. kir. város tisztelt közönsége egybegyűlt, első és szent kötelességünk, leborulni a mindenható Isten előtt és hálatelt szívvel köszönetet rebegni azon végtelen kegyelméért, a melylyel megengedte, hogy a magyar nemzet viszontagságos múlt után, ez áldott földön megérje a honfoglalás ezeréves fordulóját.

Hányszor állott végromlásának küszöbén a magyar, hány súlyos megpróbáltatáson ment keresztül e nemzet, melyet a fenyítő csapásokkal megjavított, a megpróbáltatásokkal megacézélt a bölcs és jószágos gondviselés, beleoltván egyúttal a honfi keblekbe azt a szívós nemzeti öntudatot, a mely államfenntartó erővel ruházta fel a magyar fajt.

Hála ezért az isteni gondviselésnek!

Áldása legyen hazánkon az új ezredévben!

Ujvidék szab. kir. város lelkes közönségét a haza jó és balsorsa mindíg közelről érintette; most is hazafiúi érzelmekkel veszi ki részét az általános örömből.

Mert hisz van okunk az öröme!

Egy ezeréves múlt után nem az aggkor bágyadtságát, nem az elfáradt vándor szánalmas alakját tünteti fel a magyar nemzet; hanem ellenkezőleg, életerőtől duzzadva, magasra törő ideáloktól lelkesítve, akár csak ifjúkorát élné, látjuk azon ösvényen, a melyen az európai nyugat nagy népcsaládjai haladnak a közműveltség és anyagi jólét nagy céljai felé.

Polgári jogainak és politikai szabadságának teljében mindinkább kibontakozik azon őserő, a mely a magyar nemzetben lakozik s a melyet a külelleneségeinek fegyverei és a belvillongások megsemmisíteni nem, csak megbénítani tudtak olykor, egy időre.

De csakhamar összeszedve erejét ez a kis, de életképes magyar nemzet, újból az európai fejlődés és kultúra védelmében álló világtörténeti missiójának szentelhetette.

A kik méltányolják Magyarországon ezen történeti missióját és tudják, hogy ez ország éppen e miatt, évszázadokon át saját előhaladásán munkálkodni nem volt képes, csodálkoznak hazánk gyors felvirágzásán, különösen ha ismerik

lakosságának felekezeti és nemzetiségi különbözőségét és ezen körülményben az állami és kulturális fejlődés akadályát látják.

Mi, kik hazánk viszonyait közelről ismerjük, jól tudjuk, hogy ezen akadály most nem létezik.

Véres felekezeti harcaink igen is voltak, de az újabb korban ezen harcokat a felekezeti türelem váltotta fel és örvendve látjuk, hogy a haza szeretetében és szolgálatában a felekezetek egymással nemes versenyre kelnek.

A nyelvi és nemzetiségi különbözőség szintügy nem akadályozta Magyarországot politikai fejlődésében és kulturális előhaladásában.

Nem magyar ajkú polgártársaink, mint hű fiai e hazának, erejükhöz képest munkálkodnak annak felvirágzásán; mert tudják, hogy ők nem mostoha gyermekei a magyar hazának; mert érzik ezen közös édes anya keblének melengetését; mert tapasztalják nyelvük tiszteletben tartását, látják kulturájuk fellendülését; mert ismerik a meg nem tagadható tényt, hogy e hazán a szabadság áldásaiban mindenkinek egyenlően van része s hogy itt a törvény és jogok tiszteleté az egyedüli, a mi a haza minden polgárától megköveteltetik.

És mert ezt tudják s ezen erős, mert való tudatban megingatni nem engedik magukat, nem magyar ajkú polgártársaink, kik gyakran a magyarokkal együtt ontották vérüket a haza védelmében, igen becses tényezői ez ország felvirágzásának és úgy reméljük, hogy Magyarország fennállásának második évezredében, a magyar nemzet bármely nyelvű fiai között, az együvé tartozóság tudata és a testvéri érzelem, ápolni és éleszteni fogja a hazaszeretet szent tűzét.

Hazánk örvendetes fellendülése, a legutóbbi évtizedekben, jelesen pedig az 1867-iki kiegyezés óta, egyenesen imponáló mérvéket öltött.

Ez első sorban köszönhető azon dicső fejedelemnek, a ki Szent István koronáját viseli felkent homlokán.

Ki győzné elsorolni azon tündöklő erényeket, a melyek apostoli Királyunkat ékesítik, a kit az isteni gondviselés kedvező kegyelmében ültetett a magyar királyok ősi trónjára; ki bírni szavakkal esetelni a szeretet nagyságát, a mely a magyar nemzet minden fiának szívében honol jószágos királya, népeinek gondos, szerető atyja iránt, ki volna képes leírni a túláradó hálát, a melyet mindannyian érzünk annak megfontolásánál, hogy felséges urunk nemcsak virágzóvá tette ez országot, hanem adott annak az európai népek sorában oly positiót, a mely vérmes reményeinket is túlszárnyalta

És mindezeket csak hűségünkkel, rajongó szeretetünkkel, az általa szentesített törvények tiszteletével viszonyozhatjuk, fohászzkodva a mindenség nagy urához, a népek atyjához, hogy óvja meg apostoli királyunk életét, nyújtsa feléje védő karját, ha baj vagy veszély fenyegetné, tartsa meg felséges nejét, hazánk védő angyalát és az egész legfelső uralkodó családot!

Miután tudom, hogy a tek. törvényhatósági bizottság ezen érzelmektől át van hatva, indítványozom, hogy a legfelső trón zsámolyánál fejezzük ki felséges urunk és apostoli királyunk iránti hűségünket, szeretetünket és ragaszkodásunkat; fejezzük ki örömlünket, hogy az ő bölcs uralkodása alatt ülheti meg hazánk állami életének ezeréves ünnepét és bizzuk meg a városi tanácsot, hogy Ujvidék szab. kir. város közönségének ezen érzelmeit egy legalázatosabb hódoló feliratban kifejezze és azt legfelső helyre eljuttassa.

Azt hiszem, kijelenthetem, hogy indítványom egyhangúlag elfogadtatott a tisztelt közönséget pedig felhívom, hogy kiáltsa velem együtt:

Éljen a király! Éljen a haza!

A főispán éljenzésekkel fogadott beszéde után dr. *Demetrovits* Vladimir főjegyző a következő ünnepi beszédet mondotta el :

Méltóságos Főispán Úr !

Tekintetes Törvényhatósági Bizottság !

Nagyérdemű Közönség !

Hazánk megalapításának ezredik évfordulóját ünnepli a nemzet.

Boldog a nemzedék, a mely e világra szóló ünnepet megérhette s a honalapítás ezredéves emlékezetének megörökítésében részt vehet.

E magasztos örömnépünk emlékezteti a nemzetet az ezredéves múlt nagy eseményeire és alkotásaira s kiváló alkalom arra, hogy e nemzet hasznos tagja volt az európai népcsaládnak a haladás együttes munkájában.

Ritka nagy ünnep ez, a milyent még kevés nemzet ülhetett meg.

Fényes, még a nagy nemzetek történetében is ritka esemény, méltó, hogy azt teljes kegyelettel, kiváló fényvel s a jövőbe vetett lelkes bizalommal ünnepeljük meg.

Az egész ország ünnepel.

De nem is lehetett az máskép ; hazánknak nagynak és erősnek kellett és kell lennie, mert ezt annyi szenvedés és küzdés után megérdemelte ; mert népe nemes gondolkodású s azért elpusztúlhatatlan ; erényei biztosítják jövőjét.

E nagy ünnep kiváló örömnépe az állam alkatát képező községek és közönségeknek s különösen dicső azoknak, a melyekhez történelmi emlékek fűződnek, a melyek hazánk közjava ügyében különös érdemeket szereztek.

Minthogy pedig ilyenekhez tartozik első sorban városunk is, azért örömmel ragadom meg az ünnepélyes alkalmat arra, hogy városunk történelmére s annak hazánk közjavára folytatott működésére és törekvéseire röviden visszapillantak.

* * *

E hely, a hol ma városunk elterül, fontos szerepet játszott a történelemben.

Mint határ átkelő s a vidék emporiuma, régi idő óta egyike volt a Dunamellék legkiválóbb pontjának.

A középkorban egy országos drámának emlékével fűződik együvé. Hazánk múltjának legszomorúbb emlékü korszakában itt dől el az ország sorsa.

Ha városunk őstörténetét kutatjuk, úgy tűnik fel, mintha ember sem lakott volna itt, a hol ma pezsgő nagyvárosias élet, fejlett ipusztría és virágzó kultúra honol.

Vidékünk első népe valószínűleg a jázig volt ; ennek bejöveteléig a legmegbízhatóbb vélemény szerint a hely néptelen volt.

A magyarok bejövetele óta a mohácsi vészig terjedő korban e helyen, a hol ma városunk fekszik, több község létezett; összesen 9 ilyen községről van tudomásunk, melyek egy része azonban a török háborúkban, sőt még az előtt nyomtalanul eltűnt, úgy, hogy a XVI. század vége felé e falvak helyén már csak néhány szerb család kunyhója áll.

Az enyészet után azonban üde ébredés, gyors fejlődés keletkezett; városunk főhelye lesz a granicsároknak, megyei székváros, Bácsmegyének első szabad kir. városa; a legújabb korban pedig a kultúra, ipar és kereskedelem életerős fejlődésével találkozunk itt.

Az örömteljes 1687. évben ugyanis az eszéki diadal hajnalpirja volt Ujvidék környéke újjászületésének; megindult az életerő lüktetése e sivár vidéken: 1694. évben felépült a hídsáncz, a melytől nem messze megtelepedtek a szerb granicsárok, a kiknek gyarmata hivatalosan Sáncznak neveztetett s mivel a Pétervárad erőd joghatósága alá tartozott, „Pétervárad Sáncz“ volt a neve, a mely katonai község tényleg sánczokkal volt körülvéve.

A város belterületét határoló sáncz emléket ma is őrzi a „Sáncz-utcza“.

A Pétervárad Sánczban kétféle nép lakott, a szerb granicsárok, a kik azon területen voltak elhelyezve, a mely a mai alkotmány-utcától az almási templomig terjed, a nyugati oldalon volt a polgári lakosság, jobbra kézművesek, kereskedők, halászok s a várbeli katonaság élelemszállítói.

A Pétervárad győzelemmel, mely a török uralomnak e vidéken végét vetett, teljesen befejeződött a gyötrelmes időköz s kezdetét vette egy újkor, a szervezkedés korszaka.

Ez időtől fogva a Pétervárad Sáncz folyton folyvást fejlődik és gyarapszik.

A már szépen növekvő Pétervárad Sáncz jelentős posztója folytán az itteni katonai hely főkapitányság rangjára emeltetett s mint ilyen, főhelye volt a határvidéknek és székhelyévé lett Bodrog vármegyének, mely itt tartotta első közgyűlését.

Minden intézmény azonban csak addig állhat fenn, míg létezik az ok, mely azt létre hozta.

A határvidéki katonaság intézményét a török ellen vívott védelem hozta létre; s a mint a csaták zaja elcsendesült, a déli vidéken pezsgő élet, népvándorlásszerű letelepülés keletkezik.

A katonai szervezetű határvidék mindinkább kezd veszteni jelentőségéből, Mária Terézia, a dicső emlékezetű királyunk alatt a Pétervárad Sáncz átadatott a polgári hatóságoknak.

Abban az évben, a midőn a nemzeti lelkesedés menydörgő szózata: „Életünket és vérünket“ felhangzott, a király újabb áldozatok tételére kérte a nemzetet; leiratot intézett a megyékhez, melyben sürgős segínyt kért a háború folytatására.

A nemesek, a városok, a községek vetélkedve keltek a Király trónjának védelmére.

Ott találjuk a dicsők között a Pétervárad Sánczot is, a melynek lakossága 80,000 forintot ajánlott fel a királynak hadi szükségletei fedezésére.

Hazánk népeinek áldozatkészsége mélyen meghatotta Mária Teréziát, a ki minden alkalmat felhasznál, hogy hazánk hű népei iránt való hálás érzelmeit nyilvánítsa.

A kitüntetések és királyi kegyek ezerféle nemeivel halmozta el mindazokat, a kik a megpróbáltatások nehéz napjaiban alattvalói hűségüket és ragaszkodásukat iránta áldozatokkal nyilvánították.

E szerencsések közé tartozott a Péterváradai Sándor is.

A Király sietve nyilvánította köszönetét s halálból 1748. évi február hó 1-én a Péterváradai Sándort sz. kir. városi rangra emelte s eltörölvén annak régi nevét, melylyel Péterváradai Sándornak és Mezővárosnak hívatott, úgy annak Neo Planta, magyarul Ujvidék nevet és czímet adott és engedélyezett s azt az ország többi királyi városaihoz hasonlóan szabadalmakkal és kiváltságokkal ruházta fel.

S hogy a városunk iránt tanúsított uralkodói kegynek örökös emléke maradjon, királyi oklevelében megengedi, hogy városunk saját czímerét használhassa, azzal hivatalos okiratait elláthassa és megpecsételhesse.

Városunk czímere a királyi oklevélben a következőkben van beírva :

„Kék paizsnak mezőjében három kerek ezüstsínű torony áll, melynek mindegyikét közepén és tetején párkányzat övedzi ; a tornyok egyenkint különállók, terméskövekből építettek, felső részök párkányzata fogazott, kapuik bezártak, ablakai nyitottak és lövöldözésre alkalmazvák ; sorban egymás mellett állanak a zöld mezőséget átszelő hullámszó Duna mentén ; a középső kissé magasabb és szélesebb, felette Noé galambja röpköd.“

A paizs szegélyét ezen felirat futja körül :

„Ujvidék szab. kir. város pecsétje“.

A zöld rétségen átfutó hullámszó Duna s e mellett épült három torony, melyek ablakai lövöldözésre alkalmazvák, kapuik pedig be vannak zárva, jelenti a Duna partján, zöld rétségen épült Péterváradai Sándort, mely most már zárt várost képez s kapui ez okból vannak bezárva, ellenben nyitott ablakai jelentik azon fontosságát, hogy jövőben is védője legyen a Péterváradai erődnek.

Noé galambja csőrében olajfa ággal a három torony felett török háborúk évadatát, az ezt követő békét, a polgárok között fennállott békés egyetértést s városunk újjászületését jelképezi.

A szabadalmi levélben a Király elismerő szavakkal emlékezik meg azon hazafiás érdemeiről, melyeket e város polgárai és lakói a haza s királyi trón védelmében szereztek.

Mint ezt a királyi oklevél határozott szavakkal elismeri, e város lakosai a város létezésének kezdetétől fogva mindenkor kitüntek vitézségük által s hadi szolgálataikkal a haza közjáva ügyében kiváló érdemeket szereztek.

Ily kiváló érdemek az is, a midőn az örökösödési háborúban a haza oltárára 80,000 frtnyi adományt tettek.

Mindezen érdemeik alkalmul szolgáltak a királyi kegy és elismerés nyilvánítására.

Bács-Bodrogh megyében a Péterváradai Sándor lakosai voltak az első, a kik a királyi kegyben részesültek.

Ez idő, vagyis 1748. óta városunkban az élet erőteljes fejlődésnek indult, a béke és összetartás szellemétől vezérelt polgárok a város jólétének előmozdításán fáradoztak.

Városunk polgársága, daczára vallási és nemzetiségi különbözőségeinek, a társadalmi békét, a közügyek körüli összetartást mindenkor példás jóakarattal ápolta, a minnek eredménye az lett, hogy az egykori Péterváradai Sánctól a mai Ujvidék lett, a hol kellő műveltséget, fejlett ipart, kereskedelmet és gazdaságot látunk ma.

Városunk polgárai a kölcsönös jó viszonyt mindig féltékenyen őrizték; torzsalkodások nem igen háborgatták a közbékét és a szép egyetértést.

A különböző osztályú és nemzetiségű polgárok mindig barátilag segítettek egymást.

A tanácsüléseket méltóságteljes komolyság jellemzi; viharos jeleket, botrányos czivódásokat hiába keresünk azokban.

Ezen példás jó viszonyok alapját azon egyezség vetette meg, mit városunk polgárai még annak szab. kir. várossá történt emeltetése előtt kötöttek.

Városunk polgárságát e kiváló tulajdonságain felül főleg még az is jellemzi, hogy annak a kultúra iránti érdeklődése mindig nagy volt; mindazt, a mi a szellemi haladás előmozdítására szolgál, elismerésre méltó lelkesedéssel karolja fel.

A szellemi művelődést mindig nagyra becsülte s annak nagy fontosságát tulajdonította.

Az iskolák ügyét mindenkor lelkesedéssel karolta fel s a tudományt, mint a műveltség alapvetőjét, a közjólét emeltyűjét, mindenkor teljes erejéből igyekezett ápolni.

A város műveltségének alapját a népiskola adja meg, a mely a különböző osztályok gyermekeit egyaránt részesíti a művelődés áldásaiban s minél magasabb fokon áll egy város népoktatása, annál virágzóbb ott a kultúra.

Városunk népoktatása, tekintve a kor viszonyait, mindenkor előkelő fokon állott. Városunk közönsége a népiskolákra mindig nagy súlyt fektetett.

A megfelelő számú és jó karban tartott népiskolákon kívül van városunknak 2 gymnasiuma, állami polgári iskolával összekapcsolt középkereskedelmi iskolája, szerb felső leányiskolája, állami polgári leányiskolája és iparostanoncz és alsófokú kereskedelmi iskolája.

Mindezek eléggé igazolják városunk kulturális haladását.

Városunk iparát és kereskedelmét illetőleg pedig bátran mondhatjuk, hogy városunk kezdettől fogva mindig első iparúzó és kereskedő városa volt Bács-Bodrogh vármegyének, ipari és kereskedelmi középpontja lett a vidéknek.

Az 1875. évi iparkiallítás diadala volt városunk iparindusztriájának.

Azon körülmény ugyanis, hogy az ország minden részéből, jóformán összes előkelőbb városaiból érkeztek czikkek a kiállításra, bizonyítja városunk iparindusztriájának jó hírét; a múlt sikere biztosíték a jövőre s azt hisszük, jönni fog ismét idő, a midőn városunk iparát az ország közvéleménye még nagyobb elismerésben fogja részeltetni.

És mit szóljak városunk értelmes és szorgalmas földműveseiről s különösen a kertészeti czikkek termelőiről, a fáradhatlan bosztánosokról; azt hiszem, ezeket eléggé dicsérik kertészeti czikkeink, a melyek nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is keresettek s kitünő minőségűknél fogva messze földön páratlanul, verseny nélkül állanak.

Városunk a humánus társulatok ügyében is nagy haladást mutat; van több nemes célú egyesületünk, a melyek igazán magasztos hivatásúak.

Az eddigiekben elmondottakon felül, még említésre méltónak tartom, hogy városunkban, főleg az utolsó időben, a közlekedési eszközök gyarapítása és tökéletesítése is sokat haladt.

Városunk minden nagyobb forgalmú utczája kőburkolattal van ellátva s az utczák kövezése folyton halad.

Behozatott a légszuszvilágítás, a mely remélhetőleg rövid idő alatt villanyvilágítással fog felcseréltetni.

Létesítették a közvágóhídi intézmény, két katonai laktanya, szegényház s új városháza. A város már részben csatornázva van s küszöbön van annak teljes csatornázása és a vízvezeték létesítése.

Mindezek alapján örömmel mondhatjuk, hogy Ujvidéken a városi élet erősen ki van fejlődve; városunk, az egykori Pétervárad Sánca, ma már hazánk legmodernebb városainak egyike.

A mint láttuk, városunk mint a vidék kulturális és forgalmi középpontja keletkezett és pezsdült fel. Városunkat polgárságának erényei, nemes gondolkozása, szép egyetértése, a kultúra, ipar és kereskedelem éltették és éltetni fogják a jövőben is.

Városunk polgárai mindig érdemes fiai voltak hazánkknak; törvényhatóságunk kezdettől fogva kiváló szerepet vitt hazánk történetében s azzal annyira össze van forrva, hogy az ezredéves múltnak a király és a nemzet együttes közreműködésével való megünneplésében a hazaszeretet tüzetől átmelegítve, régi hírnevéhez méltóan kell részt vennie.

Gyűljünk tehát a felséges uralkodó köré, a ki oly atyai gondnal és bölcseséggel vezeti hazánkat a haladás magaslatára, s a ki egy dicső ezredéves múlt letéteményese, oda vezeti hazánkat egy szebb évezred küszöbére.

Ápoljuk és gondosan tartjuk fenn a hazaszeretetet és az alkotmányos szabadság magasztos érzelmeit s egyesítve ezeket a koronás király, az alkotmány és törvény iránti szeretettel, erősen bízhatunk abban, hogy beteljesedik mindnyájunk azon forró óhajta, hogy édes hazánk örökké éljen!

Éljen a király!

Éljen a haza!

Éljen Ujvidék szab. kir. város!

Rohonyi Gyula törvényhatósági bizottsági tag ünnepi záróbeszéde a következőképen szolt:

Méltóságos Főispán Úr!

Tekintetes törvényhatósági Közgyűlés!

Igen tisztelt közönség!

Ezer év előtt, a IX. század alkonyán egy eddig ismeretlen, fénylő csillag jelent meg a keleti láthatáron, a magyar nemzet csillaga.

A végzet könyvében az volt megírva e csillagról, hogy a mily meglepő volt feltűnése, olyan csodálatosan változó lesz sorsa, ragyogása az évszázadokon át.

S vajjon beteljesültek-e a végzet könyvének szavai?

* * *

Kezdetben vérpirosba játszott e csillag színe, vészt, pusztulást hirdetett s egész nyugat égboltja piroslott sugaraitól.

Egy század múlva pedig már oly tiszta, szelid díszfényben úszott, mint a betlehem-i csillag, mely a megváltó születését hirdette az emberiségnek.

Majd vulkanikus kitörések, ádáz beharczok dúltak rajta, melyektől oly rémesen izzó lett, mint a pokol zsarátnoka.

Alig nyerte vissza előbbi fényét, egy üstökös száguldott feléje a távol keletről, számos csillagot elsöpörve útjából.

Ez az üstökös ütközött beléje. A mi csillagunk lebukott a magasból a láthatár széléig, elsötétült.

Olyan rideg, olyan pusztá lett, mint a pólus éje.

De újra kigyúlt, egyre emelkedett, ismét ott tündökölt régi helyén, nem, még feljebb, a mennybolt közepén, fenségesen és három tenger ringó hullámain verődtek vissza aranyos sugarai.

Ámde a láthatáron feltűnt a félhold. Vészt hozó sarlója egyre emelkedett, közeledett.

Az apróbb csillagok egyre hullottak körülötte. Csak a mi csillagunk daczolt egymaga a félhold fényével büszkén, ott a mennybolt közepén.

Egyszerre csak elvonult fölötte a félhold sarlója, melytől a mi csillagunk elhalványodott, erejében megtört s lebukott. És csillagtársai hiába keresték; azt hitték, hogy kialudt, elveszett, hogy elbujdosott meghalni a végtelenségbe.

De újra feltűnt, újra világított. Azalatt támadtak új, hatalmas csillagok az égbolton, de fényét egyik sem vehette el.

Ködök vették körül, felhők eltakarták, de újra kibukkant és még a felhőkön is áttörtek, átcsillantak sugarai.

Még egy kataklizmát kellett kiállania. Lángba borult az egész csillag, hogy azután elhamvadva, közel két évtizeden át mint pislogó mécs, igen világítson a szolgaság rémes éjjeleken.

Végre megjött a régi fénye s a létért küzdő szabadság csillaga folytatta útját a magas égbolton, mely ezer év óta ragyog.

Eddig szólott a végzet könyve, melynek jós szavai beteljesültek. A következő lapon egy új évezred eseményei következtek.

A bölcs gondviselés nem enged bepillantánunk a jövő titkaiba, mert adott egy másik könyvet, melyből tanúságot meríthetünk a múltból a jövőre, a történelem könyvét.

És mire tanít a történelem? Arra, hogy a honfoglaló magyarok hazát keresni jöttek a négy folyam közére s midőn azt megtalálták, megtelepedtek: békében megfértek az itt talált népekkel, kiket csak addig tekintettek ellenségnek, míg fegyver volt a kezükben.

A meghódoltakat testvérökül fogadták.

Arra tanít a történelem, hogy első királyunk, Szt. István jellegét: „Regnum unius linguae fragile et imbecile est“ utódai évszázadokon át követték s a jövevény bessenyőket, kunokat, szászokat, ruthéneket szívesen fogadták s országukba megtelepítették, megosztva velök a hazát, osztozkodva velök jó és balsorsban egyaránt.

Magyarország története fényes bizonyítéka annak, hogy bár 900 éven keresztül számtalan polgárháború zajlott le, a polgárháborúkban különbözőféle érdekek állottak egymással szemben, patakokban folyt a vér, de ezekben sohasem állott egyik népfaj a másikkal szemben 900 éven át.

Arra tanít a történelem, hogy a nagy harcokban, küzdelmekben, melyek az ország függetlenségeért, szabadságáért vívattak, az egész nemzet, az ország valamennyi népe vállvetve küzdött, pusztult, vérzett egyaránt, osztozott a szenvedésekben, diadalokban, hírben és dicsőségben.

Akkor nem kérdezték egymástól őseink: milyen nyelven beszélsz, ha Istenedhez szólsz, és bűnnek tartották volna kérdezni egymástól azt, hogy szereted-e hazádat?

Arra tanít a történelem, hogy nemcsak Árpád és a hét vezér dicső nemzetségéből származtak királyaink, zászlós uraink, hőseink, vértanúink, hanem a wasserburgi Wenselinek, Zothnumudok, Ugrinok, Frangepánok, Csákok, Záchok, Hunyadyak, Dugovitsok és Zrinyiek nemzetségéből.

Ezeknek származását nem fogja senki eltagadni; de senki sem fogja kétségbe vonhatni azt sem, hogy akármilyen nyelven szólaltak meg legelőszőr, akármilyen nyelven tanulták imádni Istenüket, mindnyájan e hazának hű fiai, mind magyarok voltak. Egyetlen egy népe sincsen hazánknak, melyből nem teltek volna elég nagy számmal azok a dicső alakok, a kiknek nevei a magyar történelem lapjain arany betűkkel fejezetül ott ragyognak. Egyetlen egy népe sincs hazánknak, mely ez ősökre, kik véréből való vér voltak, büszkén ne hivatkozhatnak.

A francia forradalom eseményei egy új eszmét dobtak Eris almájaként Európa népei közé s így közénk is, a nemzetiségi eszmét, melynek állambontó, felforgató célzata kétségtelen, mert a történelmi alappal szakítva, a nyelv közössége alapján akar új államokat szervezni.

A nemzetiségi eszme e célzatát nálunk, Istennek hála, nem ismerjük.

Én nem hiszem, hogy a nyelvrokonság vagy egynyelvűség olyan kapcsolat lehetne egyes népek között, melyért fel lehetne oldani azt a kapcsot, melyet egy állampolgárok között a közös harcok, szenvedések, közös balsors és csapások, közös diadal és dicsőség, közös intézmények és történelem alapján évszázadokon fennállott.

Én nem hiszem, hogy akadjon egy nép hazánkban, mely magát idegennek érezné saját otthonában, hűtlen tudna lenni hazájához, dicső őseihez s megtagadná azokat, a kikre méltán büszkék vagyunk.

Mikor az 1848-iki országgyűlés alkotásai eltörölték a rendi alkotmányt és kimondották a közteherviselést: — nem egy népfajnak kedveztek, hanem az egész nemzetet, annak minden fiát az alkotmány sáncaiba felvették, az állam egyenjogú polgárává tették.

Csodálatos, hogy éppen akkor tört ki a polgárháború Magyarországon, melyben egyik népfaj fegyverrel állott szemben a másikkal, hogy egymást pusztítsa s vele a hazát megrontsa.

Nem a szabadság, egyenlőség és testvériség ártott nemzetünknek, mert a rendi alkotmány eltörlésének törvénybe iktatását örömmel fogadta a köznép és köznemesség, s épp úgy üdvözölték az Eszterházyak, Széchenyiek, Bethlenek, Károlyiak, Zichyek, mint a Wenkheimok, Festeticsek, Jankovitsok, Keglevichék és Pejácsevitsék, — önként hozták meg az áldozatot a haza oltárára; de a reactio titkos cselszövő keze sodorta bele a nemzetet a polgárháborúba.

De fátyolt a múltra!

Oszlassuk el a félreértések nehéz ködét, nyújtsunk testvéri jobbot e napon, az állam ezredéves fennállásának emlékűnnepén.

A kölcsönös bizalom és szeretet szállja meg szíveinket s akkor Magyarország nemtője száll le körünk, államiságunk oltalmára.

S ha egymást így megértjük, őszintén szeretjük, ismét fel fog ragyogni a csillag régi helyén, a hol egykor tündökölt.

* * *

Haladj, emelkedjél s ragyogj te fénylő csillag, ragyogj évezredeken át oly kápráztatóan, mint egykor, a mikor az egész világ csodált.

A végtelen, az örök Isten, ki a csillagok járását, sorsát igazgatja, vezéreljen pályafutásodon.

Ha a félhold hatalma nem birt örökre elhomályosítani, nem fog kioltani az éjszaki fénynek vérvörös, rémes pirja sem.

Ragyogj s haladj előre.

És ti lények, e fényes csillag lakói, ne feledjétek, hogy ez a csillag a ti hazátok, ne feledjétek soha, hogy a ti éltetek, tetteitektől kapja e csillag létét, fényét, vonzó erejét, hatalmát és dicsőségét.

Mindenható örök Isten, hozzád fohászunk, halld meg imánkat.

Hálát adunk neked, hogy e napot, ez ünnepet megérni engedéd, hogy a te bölcs kezéd vezérelt egy évezred viszontagságain, szenvedésein, küzdelmein át a másik ezredévbe.

Te oltalmaztad meg külellenségei ellen a mi drága hazánkat, midőn bessenyő és kun, török és tatár megrohanták, hogy megsemmisítsék.

A Te jóságos kezéd heggesztette be a honfikéz által a nemzet testén ejtett súlyos sebeket; a Te gondviselésed támasztotta fel a kétszer meghalt nemzetet halottaiból.

Védj és oltalmazz minket a jövőben, a te kezéd vezéreljen, mint egykor Izrael népét a puszták kietlenében. Támaszd fel lelkeinkben az ősi erényeket, szüntesd meg a viszálykodást, pusztisd ki annak minden magvát és áldd meg királyunkat és a királyi házat s áldd meg a te örök áldásoddal és tedd nagygyá, boldoggá és hatalmassá e nemzetet Amen.

D) ZOMBOR VÁROS.

Zombor város május 12-én tartotta ezredik évi díszközgyűlését. A vármegye is ugyaneznapi tartván ünnepélyét, a város ünnepén az egész vármegye résztvett.

Jelen voltak az ünnepen dr. *Vojnits* István főispán és *Schlagetter* Gyula polgármester, mint elnökök.

Az ünnepi beszédet *Schlagetter* Gyula polgármester mondta el, gyakran félbeszakítva a lelkes éljenzések zajától.

Az ünnepi beszéd szövege a következő :

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

A gondviselés kegyelméből, mely országunkat egy ezredéven át fentartotta, minket is megillet egy sugár; Zombor szab. kir. város közönsége is részt kér az általános, lélekemelő, hazafias örömből; mi is jogunk és kötelességünk meleg érzetével ünnepelni akarunk; hisz a mai napon a hazafias érzés — széles e hazában — egyaránt viszhangzik szegény és gazdag szívében;

és ha méltónak találjuk, hogy minden évnek végnapját és az újnak kezdetét megünnepeljük, úgy bizonyára százszor méltóbb ünnepelni egy ezredév határán, mely egymagába áll, mint egy óriás határkő, a múlt és jövő időknek mesgyéjén;

ugyanazért most, egy ezredév határán és egy másik ezredév küszöbén, habár érzem elégtelenségemet, és a tekintetes törvényhatóság szónoka legyek, még is örömmel szólok, mert van, a mi bátorít és ez azon meggyőződés, hogy oly dolgokról kell szólanom, melyet e teremben mindenki ismer és melyet minden polgára e városnak, a hazának, egyformán érez.

A magyarnak mindig egyik legszebb erénye volt a nemzetiséghez való forró ragaszkodás. Ezt ellenségeink is elismerni kénytelenek. Ez érzületet azon folytonos és elkeseredett támadások, melyeknek a nemzet annyiszor és oly hosszú időközön át kitéve volt, csak annál szívósabbá, annál bensőbbé, annál erősebbé tették; s ha tekintjük a küzdelmeket, az áldozatokat, melyekkel nemzetiségünk fentartatott, csak természetesnek kell találnunk, hogy a magyar nemzetiségéhez, mint múltja dicsőségéhez, annál önfeláldozóbb szeretettel ragaszkodott. Ezen tulajdonsága biztosította fenmaradását a múltban; és ugyancsak a nemzetiségéhez való ragaszkodás fogja fentartani a jövő ezredévben is a magyar nemzetet, mert visszatekintve múltjára, abból mindenkor új erőt fog meríteni a léte fentartásáért való küzdelemhez.

Az elmúlt ezredév egy hosszú küzködés volt és a jelennek nagyszerű eredményei csak nagy fáradságok és fájdalmas nélkülözések árán szereztek meg.

A történelem elmondja az igazat; elmondja a múltnak tanulságos, de szomorú részleteit is; lapjait olvasva, öröm és bú váltakozik minden hazafi keblében,

És a történelem fel fogja jegyezni a mai ünnepnapot is, és erről szóló lapjai mindazoknak, kik szeretik a hazát, úgy azoknak, kik magyarnak érzik magukat, valamint azoknak, kik nem magyar ajkúak bár, de e hazának egyforma hívséggel ragaszkodó gyermekei, csak buzdításul, csak tanulságul fognak szolgálni, hogy népek, melyeket a múlt emléke, a jövő reménye, a jelen szüksége egybefonnak, — egymástól el nem szakadhatnak, egymás ellenségei sem lehetnek, hogy sorsuk egy a közös haza sorsával, s hogy a nagy világon e kívül nincsen számukra hely.

És ha valamely nemzet tiszteletben tartva nagy férfait, kik a közjót, a nemzet javát tűzve ki tevékenységük czéljául, fáradalmaikkal érdemeket szereztek, azon napot, melyet emléküknek szentel, ünnepnek tekinti: úgy bizonyára még inkább van okunk ünnepelni ma, midőn egy ezredév története záródik, mely idő alatt annyi, a nemzet háláját, az utódok benső elismerését kiérdemelt férfiak története emlékét is üljük.

Történetünk kimagasló alakjairól illő, hogy ez alkalommal megemlékezzünk; róluk, kiket mindenkor a hit, a tudás, a bizalom a nemzet hűségéhez és józanságához, a nemzet iránt áldozatkész tevékenység jellemzett, kiknek egyénisége a nemzettel mintegy összeforrott, ugyanazonos.

Szilárd hit és józan belátás vezérelte Szt. István első királyunkat, midőn hazánkat a keresztény államok sorába iktatta, szervezte, biztosítva ekként a nemzet fenmaradását.

A buzgó hit és nemzet iránti nagy szeretet élt Szt. László szívében, midőn törvényekkel biztosítá népét és hazáját: és csak népe iránti szeretet vezette kardját a hunok ellen, kiket e haza hűséges fiaivá tett.

Hit és bizalom a nemzet hűségében, józanságában, életrevalóságában, fogékonyságában volt Könyves Kálmán intézkedéseinek alapja, midőn a múltból, a szív és világ műveiből okulva, vizsgálódva, tudást és felvilágosultságot terjesztett.

Hit és bizalom az isteni gondviselésben, önmagában és az ősi erényben világítja meg IV. Béla tevékeny, munkás életét, midőn a tatároktól elpusztított országot újra alkotta.

A nemzet képességeinek, erényeinek ismerete és azokba vetett hit és bizalom emelte magasra Nagy Lajost, ki a magyar birodalom határait még nem ismert nagyságra kiterjesztette.

Eltűnt ugyan a nagyság, de Magyarország és a magyar nemzet gemmaradt!

A harcban bátor, a munkában fáradhatlan volt Mátyás király, kinek nagy, széles műveltsége a hazára, nemzetre fényt árasztott, s kiről a nemzeti büszkeség érzetével emlékezik meg minden magyar.

Azután jött a mohácsi vész; nehéz idők; de a nemzet szívóssága mindennek még a nyomait is eltünteté, mert nem hagyott el minket az örökké munkáló igazságos Isten!

A következő korszakban egy nyájas, jóságos, fenséges fejedelmi alak tűnik fel, kiről Zombor szab. kir. város közönsége mindenkor hódolatteljes hálaérzetével kell, hogy különösen megemlékezzék, ez Mária Terézia királyunk, kinek uralkodása alatt az ország a belső béke áldásait addig még nem ismert hosszú ideig élvezte s kinek városunk

iránti kegyelmes jóakarátát szabadsomlelvélünk tanúsítja, melylyel városunk a szab. kir. városok sorába emeltetett.

De jött a nemzeti ébredés kora és reá 1848. Ezen korszakbeli napjaink emléke évenként visszatérőleg ünnepeltetik a hazában.

Kiemelkedik azonban közülök gróf Széchenyi István, a nagy reformátor és vele Kossuth Lajos, a népszabadság felkent apostola és ünnepelt bajnoka, kiknek hazafiságtól lángoló, czéltudatos erélye és önfeláldozó munkássága teremtette meg valójában a mai magyar nemzetet; mert hisz addig a nemzet csupán a kiváltságosokból állott, középosztály alig, a nép pedig egyáltalán nem létezett, mert az alkotmányon kívül álló nép egy talpalatnyi földet sem mondhatott magáénak a haza földjéből, az nem volt az övé s nem volt hát miért ragaszkodnia hozzá; Széchenyi és Kossuth munkája volt, hogy a nép is befogadtatott az alkotmány sánczai, annak védelmezői közé.

Ezen korszak lezajlása után lépett előtérbe Deák Ferencz; előrelátó, bölcs, mérséklő szellem, kristálytisztaságú, önzetlen hazafi jellem.

Róla mondja Baja város koszorús költője:

„Oh ritka nagyság, hogy szemközt veled,
Az érték fogalma is elveszett;

Királya is, — nézzétek a nagyot,
Neki csak kézzorítást adhatott.

A túlzás is, mely mindent megdobál,
Ez egygyel szemben tétovázva áll,
Úgy nézi a szeplőtlen alakot . . .

Ő volt, ki a nemzet és király között a félreértést megszünteté, őket kibékíté. Ő, ki a mai virágzó alkotmányt és vele Magyarország mai felvirágzásának alapját megalkotta és nagy rész illeti őt abban, hogy ez ezredéves ünnepen mindenik, ki csak él a négyes folyó és a hármas bérc övezte honban, felemelt homlokkal és feldobogó szívvel, joggal hirdetheti, hogy e világon Magyarországnak a legalkotmányosabb, a legjobb királya!

Ezen ország lakóit mindenkor jellemezte a hagyományos hűség királyához; ezen érület most, hazánknak nagy ünnepén, ha lehet, még fokozottabb, még erősebb vonásokban nyilvánul az ország lakosságának minden rétegeiben.

Ezen jobbágyi ragaszkodás és alattvalói hűség jóságos koronás királyunk, első Ferencz József iránt, hevíti kétségkívül Zombor szab. kir. város közönségének keblét is és bizonyára a tisztelt közgyűlésnek is óhaja, hogy hódolatunkat, törhetlen hűségünket a mai ünnep alkalmából szerett királyunk irányában kifejezésre juttassuk és azt felirat alakjában a legmagasabb trón számolyára helyezzük.

Éljen a király!
Éljen a haza!

VI. BARANYA MEGYE.

A nemzet ezeréves fennállásának emlékére Baranya-vármegye és Pécs szab. kir. város köztörvényhatóságai május 12-én tartották díszgyűléseiket. A közgyűlési termek fenn a vármegye- s lent a városházán is zsúfolásig megteltek; a törvényhatóságok tagjai jó hazafiakhoz illő lelkesedéssel vettek részt az ünnepségen s az ünnepi beszédek a nagy nap méltóságának teljes magaslatára emelkedve, emlékezetessé tették a két törvényhatóság díszgyűlését. A karzatokat díszes hölgyközönség foglalta el s a hazafias szónoklatok hatása alatt megjelent a köny szép szemeikben, melyben legbecsesebb jutalmat nyert a szónok. De nemcsak a gyengéd nem soraiban csalt könyet a szemekbe az ünnepi beszédek varázsa: a kemény férfiszív is meglágyult a múlt szenvedéseinek, küzdelmeinek felidézésére s a szív mélyére ható, ékes, szép szavakkal kifejezett visszaemlékezés mindenkit mélyen érintett és meghatott.

Már fél 10 óraker gyülekeztek a vármegye bizottsági tagjai s kevéssel 10 óra előtt tömve volt a gyűlési terem. Az alispán, főjegyző, a megye notabilitásai s a tisztikarnak nagy része, magyar díszruhában jelent meg. Pont 10 óraker lépett a terembe fényes magyar díszben *Kardos* Kálmán főispán, a nagyszámmal egybegyűlt bizottsági tagok lelkes éljenzése közt. Elfoglalva az elnöki helyet, felállva mondta el költői nyelvezettel, szebbnél szebb gondolatokkal ékes és érzelmes beszédét, melyet a közönség szintén állva hallgatott végig s közben ki-kitörő éljenzéseivel szakított meg. A beszéd következőleg hangzik:

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Imaként szálljon vissza az emlékezet messze időkbe, távol vidékre, hol megszűnik a történelem világa s a hagyomány halvány ködképei tűnnek elő.

Ott, a messze Ázsia sivatagjain egy néptörzs mozdul meg; felszedi sátrait, inkább keresve új hazát, sem mint rabigába kerüljön; elhozza magával egész mindenét, szabadságérzetét s szeretetét a föld iránt, mely táplálja s melyet hazájának nevezhet.

Gyors, viharos felhőként száguld Európa felé s villámként lecsapva, megveti lábát a négy folyam kies partjain s itt — idegen törzsek közt — bízva saját erejében, felüti sátrait; fejedelmet választ, vezérei vérében esküszik örök hűséget s örömmünnepet ül.

Es ma, egy ezredév után, e nép még él; ősi jogaiban, hibáival s érényeivel, — s hálát ad a Gondviselésnek, a magyarok szent Istenének, hogy segíté e napot elérnie.

Avagy nem csodával határos-e, beékelve idegen ajkú és származású törzsek közé, elhagyatva, rokonság nélkül, egyedül, mint védbástyája a nyugatnak és egész Európa haladásának, vérezve folyton, a végpusztuláshoz oly sokszor közel, csak élnie is?

De e nemzet nemcsak él, — él és fentartotta ősi jellegét, zengzetes nyelvzetét, jogait, szabadságérzetét; bizalmát Istenéhez és saját erejéhez.

Küzdött folytonosan! és hogy nyugalomra szállhatott, lázas munkával évtizedek alatt elérte szomszédos népeit, kiknek védője s oltalma volt.

Hálaünnepre jövünk össze, imádság legyen minden szavunk, szeretet minden érzésünk; nyújtsunk egymásnak kezet, hisz' oly kevesen vagyunk s ha majdan egykoron ismét felébred ármány és gyűlölet s egymás ellen törünk: jusson eszünkbe e szent pillanat s egyesüljünk hazánk szeretetében.

Mit vérrel szereztünk, e haza drága szent földjét, munka és szorgalom, s ha kell, vérünkkel tartsuk meg; vezérünk legyen fejedelmünk és királyunk!

Még él az eskü, melyet e nép vérevel szentelt meg, de nem az eskü hagyománya, a szabad nemzet hűsége s ragaszkodása állítá mindenek fölé királyát.

Két szent eszme vezérli a magyart, ez volt szövétneke, sokszor mindene; ez tölté be múltját, ez segítse a jövőben: hazája s a király.

Éljen a haza!

Éljen a király!

A beszéd elhangzása s a viharos éljenzés lecsendesülése után *Kardos Kálmán* főispán megnyitottnak jelentette ki a díszgyűlést és felkérte *Benkő Gyula* szentlőrinczi ügyvédet, az ünnepi szónokot, hogy tartsa meg beszédét.

Benkő Gyula fekete magyar díszben, aranycsattos mentében emelkedett fel helyéről s erőteljes, kellemesen csengő hangon mondta el nagyszabású beszédét, melynek hatásos részei zajos éljenzésre ragadták a díszgyűlés tagjait. A remek beszédet egész terjedelmében adjuk:

Méltóságos Főispán Úr!

Tekintetes közgyűlés!

Ezer esztendő . . . egy nap!

Ezer esztendő csak egy nap az idők meg nem mérhető végtelenében! Abban ezer esztendő annyi, „mint a tegnapi az elmúlása és egy éjnek rövid vgyázása“.

Ezer esztendő csak egy szempillantás a térben és időben, kezdet és végét nem ismerő nagy mindenség a világegyetem örök életében!

De nem így a véges ember, nem így a népek, nemzetek történetében. — Ebben ezer esztendő mint egy végtelen tenger terül el itt előttünk, melynek partjait az emberi szem által be nem látható messzeség ködében csak a gondolat, a képzelet tudja megközelíteni, — végtelennek látszó tenger, a melynek távolában, a melynek mélységében a leggyakorlottabb tengerészt, a beavatott bűvárt és a történészt nem annyira a pozitív tudás, mint a lélek sejtelve vezérli.

Ezt a végtelennek látszó, legtöbbször viharos, háborgó nagy tengert járta be a magyar nemzet ezer éves történetében s akként járta be, hogy „szenvedett bár s bajról bajra hága, hervadatlan volt szép ifjúsága, a jelenben múlt s jövő virúl!”

Ez az ezer esztendő az egész emberiség történetének tetemes részét, két korszakot felölelő nagy idő, melynek mesgyéi között népek, nemzetek, birodalmak támadnak, fejlődnek, virulnak és omlanak, vagy zsugorodnak össze. — Jött és eltűnt a besenyők félelmes hada, elenyészett a kúnok hatalma és ő vele együtt a tatár uralma, mely azt leigázta. A vitéz Boleszláv hatalmas országa idegen nemzetek martalékává lett. A rengeteg Bizanci birodalom a Balkán-félsziget déli alján húzza össze magát. Híre-hamva sincs a sokat rettegető mongolok hadának és letűnt a gyorsan támadt s majd a félvilágot rabigába hajtó félhold ragyogása.

Hát a magyar nemzet?! mely elindult régen, több mint ezer éve, mesék országából, — messze Ázsiából, soha nem járt úton, ismeretlen földre, idegen nép közül, idegen nép közé, csak fényes vezérlő csillagát követve, hont, hazát keresni!!

Hát a magyar nemzet?!

A magyar nemzet ama fényes csillag, Attila és húnjainak, az ősöknek emléke, hatalma és birodalmának szájról-szájra szállott híre által vezérelve, azoknak a nyomán, nehéz küzdelmek közt, lépésről-lépésre, de mindig előre hatolva elérkezett az ígért földre, Attila húnjainak igaz örökébe, a hármass hegy és négy folyam országába, a mi szép magyar hazánkba!

Elérkezett és azt elfoglalta, nem erőszakkal, hanem mint igaz jog, a vér jogán reá szállott ősi örökségét, a jog és igazságtól merített erővel, de minden talpalatnyi földet hazáért lángoló vérével ösztönözve. Birtokába vette, arra rányomta saját nemesi egyéniségének bélyegét s e hon földje és saját nemzeti léte között soha semmiféle viszontagságok által meg nem bontható szerves összetartozandóságot teremtett meg, — birtokába vette és itt hazát alapított, államot alkotott, a mely ezer évnek vihara, sokszor végveszéllyel fenyegető ádáz harczai által csak megezdve, annyi balszerencse közt, oly sok viszály után szilárdabban áll és biztosabb alapokon nyugszik, mint ezer év alatt valaha. Hazát és államot alapított, mely itt az ezer éves történet mesgyéjén nagy ünnepet ülve, lelkesedő örömmel néz múltjára vissza, bár nem elbizakodva, — büszke reménynyel tekint a jövőbe előre!

Vajjon mi volt az az erő, mely ezt a rokotalan, kezdetől csekély számú, örök harcz és háborúban élt, sokszor önmagában is meghasonlott, belviszályok által is marczangolt nemzetet ezer évig fentartotta, de népének számát megsokasította, erejét, hatalmát még inkább növelte.

Nagyon jól tudjuk, hogy eltekintve a honfoglaló harcoktól, mennyi küzdelembe került, míg a hazának szomszédos népei beletörődtek a gondolatba, hogy itt Európa közepén egy messze idegenből ide szakadt népfaj hazát találjon és államot alkosson!

Nagyon jól tudjuk azt is, hogy míg a mi nemzetünk magára hagyatva, hosszú időn által élet-halálharcot vívott a kereszténységet végelpusztulással fenyegető pogány félvilág népével, — addig Európa többi nemzetei annak menedéke alatt bizton élvezték a béke áldásait és csak akkor jöttek nagyobb segítséggel, a mikor azt látták, hogy bár mindig küzdve, karddal a kezében, de már földre roskad s kimerül a harcos, rokontalan magyar s rájuk kerül a sor. És azután ép úgy, mint azelőtt mindig, ezer esztendőn át örökös háború! Ha elpusztult egyik, jött a másik ellen, és ha nem talált mást, harczolt önmagával.

Ennyi bajok között, ennyi dúló harczban mi volt az az erő, a mi felemelte, mi volt az az erő, a mi fentartotta?

Megfelel ám erre maga a történet, ezer évnek története!

Óh, mert ezer évnek története sok tanulságot nyújt, csak legyen, s bizonyára van is, ki megértse.

Megmondja ez a történet a komoly kérdezőnek, hogy fentartották s felemelték a magyart mindenekelőtt saját nemzeti tulajdonai, mire nézve az egykorú történetírók s azok között még az ellenséges nemzetek írói is megegyeznek abban, a mit őseinkről a honfoglalás korából Bölcs Leó mond, hogy t. i. „a magyar bajt, fáradságot nemesen tűr, hideget, meleget kiáll, és a szükségeseekben való fogyatkozást fel sem veszi,“ vagy más szóval olyan nemzet, mely tanult izzadni s izzadás közben hősi bért aratni!!

Továbbá tanulékony és értelmes, minélfogva a nyugoti világ határára telepedve, követte vezérét, a ki a kereszténység kebelébe bevezette, barátának tekintette a nyugot népeit, eltanult és követett sok jót, a mit náluk talált.

Bátor és harczias, kezébe való a nyíl, a lándzsa, a kard, fegyverét biztos kézzel használja, a veszélyt, a küzdelmet soha nem kerüli, soha semmit azért, mert veszedelmes, abba nem hágy, s mint egy régi cseh történetírónál olvasható: „a csatában rettenetes, fut vagy támad, de pihenni soha meg nem áll, mindennap 10 mérföldet lovagol, ellenség, kitől a Jézus Krisztus mentse meg minél előbb Morvaországot“.

Azonban ezek még nem adják meg a feltett kérdésre a teljes feleletet; de a magyar nemzet jellemére nem volna teljes, ha figyelmen kívül hagynók annak sokkal magasabban járó jellem-sajátságát, lovaságát, igazság és szabadságszeretetét. A lovagiasságot és igazságszeretetét, a mely megbecsüli a jót, a hol találja, még ellenségben is, a melynél fogva alattvalóját, idegen társait el nem keseríti, hanem megnyeri, lefegyverzi, és lefegyverezve tartja, fegyvertársává és sorsának osztályosává teszi, a szabadságszeretet, a mely nem abban nyilvánul, hogy a szabadságot kizárólagos tulajdonául tartsa meg, hanem abban, hogy a jó és balsors által hozzá kapcsolt idegen népeket, idegen fajokat is részesíttesse benne.

Ezek biztosították számára nemcsak a vezérszerepet, hanem egyszersmind az idegen népek ragaszkodását, ezek képezték és képezik ma is önmagába beolvasztó erejét!

Hát a minden emberi érzések közt legmagasztosabbik, mely az embert az Istenség eszméjéhez legközelebb emeli, a honszeretet ! !

Ez, — a honszeretet volt fénye a csillagnak, a mely őseinket idáig vezette, — ez volt a tűzoszlop, a mely a pusztában, ezer esztendő szenvedése közt az eltévedéstől, megsemmisüléstől, híven megőrizte.

Közös tulajdona, egy közös érzése ebben a nemzetben kicsinynek és nagyoknak, jobbagynak, királynak ! — Szerelme a honnak élt itt minden szívben, — és e főnkelt érzés hatja át a férfit, hatja át a hölgyet, hű segítő társát honfi küzdelmekben. Ez vezeti vissza, akár merre járjon, és boldog nem lehet sehohlyan a világon, — bármilyen jólétekből vissza-vissza vágyog a hármassal halomnak ősök emlékétől megszentelt honába, melynek messze képét bujdosó magzatja még Calipso keblén is siratja, a kart feléje bátran vágyva nyújt !

Ezer évnek története erős bizonyosság, hogy nem a nemzeti elfogultság ruházta fel ezekkel a tulajdonokkal a magyart, hogy ezek a tulajdonok képezték az erőt, mely őt fentartotta, népeinek számát megsokasította, erejét, hatalmát még inkább növelte.

Ezek a nemzeti sajátságok és elvitázhatlan tulajdonságok tették képessé a magyart arra is, hogy helyét Európa idegen népei között szilárdul megállja és az emberiség művelődésének történetében az isteni gondviselés által számára kijelölt magasztos hivatást betöltse.

Mert a milyen nehéz, és oly magasztos hivatást töltött be a magyar ezeréves életében és e hivatáshoz minden nehéz megpróbáltatás, sőt kísértések között igazán hű maradt. Hiába kínálta barátságával, fegyverszövetséggel a tatár, majd a török. Elutasította s inkább választotta az örökös harcot s végelpusztulással fenyegető veszélyt, mintsem a lelkében élő eszményt megtagadja.

Népek és nemzetek, ép úgy mint egyesek, magas ideálok nélkül soha nem lehetnek nagygyá s nem a temérdek népesség magas számaránya bir itt befolyással, hanem az az eszmény, magas és nemes cél, a melyet lelkükben táplálnak, ápolnak. Nemzetek, ép úgy mint egyesek, akkor érhetik el a valódi nagyság fokát, ha hivatásukat betöltötték s a lelkükben táplált magasztos eszményt megvalósítani, vagy legalább megközelíteni tudták, ha azt a helyet, melyre a sors rendelése őket állította, nemesen megállják.

Ez jelöli meg azt a fokozatot, a mely a magyart a nemzetek rangsorozatában joggal megilleti, — ez adja meg a múlt történetének magyarozatát s ez képezi a jövőben a világrend magasabb szempontjából létjogosultságának megdönthetetlen alapját.

Ezért nem hagyta el soha végkép e nemzetet az isteni gondviselés, ezért volt ő neki őriző pásztora, erős vára és biztonsága az egy örök Isten, „ezért a mi szívünk nem félne, ha az egész föld megrendülne és a hegyek a tengernek közepébe bedűlnének“, — azért, mert a mi nemzetünk az emberiség életében és fejlődésében maga az Istenség legmagasabb céljait szolgálta.

Valóban méltó, hogy e nemzet ezeréves történetének határvonalanál megszentelt örömei s fájdalmai között arczra borúljon előtted örök Isten és hálátelt szívvel emelkedjék feléd, kiről immár megtanulta azt is, hogy azokat soha el nem hagyod, a kik a te igaz útidon járnak.

Méltó, hogy a nemzet ezeréves történetének határvonalánál s az új ezredév kelő hajnalánál nagy ünnepet üljön, hogy ünnep legyen széles e hazában és ez ünnep fénye, melege betöltsön minden honfi szívet.

Méltó, hogy ez ünneplésben részt vegyen vármegyénk, Baranya vármegye, istenáldott ország gyönyörű megyéje, a mely az országnak, e magyar nemzetnek testéből való test, véréből való vér. Méltó, hogy vegyen részt Baranya vármegye eme ünneplésben ép úgy, mint kijutott bő része az ezer év szenvedéseiből, küzdelmeiből is.

Ez a vármegye, mely ép úgy a jelenben, mint az ezeréves történet egész folyamán, helyzeti, nemzetiségi és vallásfelekezeti viszonyai tekintetében mintegy az egész nemzet és ország hű képét mutatja, melynek lakossága, minden vallásfelekezetre, nyelvre és fajra való tekintet nélkül úgy ma, mint a múltban híven ápolta a honszerelmet s híven teljesítette hazafiúi kötelességét és melynek története elejétől végig szorosán összeforrva van az egész nemzet történetével.

Mindjárt a honfoglalás kezdetén Árpád vezére, Edőt, meghódoltatta a megye egész területét s annak biztosítására Szekcsőn várát is épített. A honfoglalásnak emlékét őrzi nem egy helység.

Az első király előre tekintő bölcsességét hirdeti a pécsváradi apátság megalapítása, valamint Szent Péterről nevezett püspöki székes-templom Pécssett, mely kereszténységünknek s ebben megszilárdulásunknak erős bástyája lett.

Ugyancsak itt állott, mint a magyar műveltségnek hosszú időn által világító tornya, a Nagy Lajos által alapított pécsi egyetem, míg Siklósnak vára, mint az alkotmányt féltő szabadságszeretet borongó emléke beszéli régi nagyságunkról, régi hatalomról, régi dicsőségről.

Háromszáz esztendő honfi bánat kelt ki Mohács gyászterein. Rút ármány és pártos visszavonás folytán itt veszett el hazánk vezére, királya, itt ezen a földön estek el nemzetünk hősei, nagyjai, húszezer jó magyar, s ezek között 300 pécsi egyetemi ifjú vérzett el a síkon.

Itt típorta földre nemzeti létünket, innen indult ki az ozmán vad haragja, feldúlni s igába hajtani hazánkat.

Olyan lett az ország, mint egy nagy temető, csoda számba megy, hogy fel tudott támadni.

Ez időtől fogva a mi vármegyénk hosszú másfél századig a török hódoltság alatt az Eszék-től Dárdáig vert 4000 öl hosszú drávai hídon át folyton beözönlő pusztító török hadak széles országútvája lett.

A harc után megmaradt népei elmenekültek, falvai, városai elpusztultak, romokban heverték s velök együtt mindaz, a mit a szorgalom, tudomány és munka addig összegyűjtött.

De ebben a rémes pusztaságban volt valami mégis, a mi a megmaradt igaz honfiakat az elcsüggedéstől, kétségbeeséstől megóvta s egy szebb jövő reményét nekik fentartotta.

A hazaszeretnek a hősök sírjából fel-feltűnő fénye bevilágított a sötét éjszakába, biztatóan, hogy nem vesztet el végkép ez a nemzet, melynél a honszeretnek ily példái vannak.

Mondjak-e más példát, tán nagyobbbat ennél, egyet a sok közül, örök oltárát az életet áldozó hazaszeretnek?!

Szigetvár védelme!! . . .

Igaz, hogy Szigetvár nem a mi vármegyénk és soha nem is volt az, de azért a hősi küzdelemben, a mely falai között és falain kívül, mocsaras vidékén több mint 300 esztendővel lefolyt és a melynél lelkesebb eseményt nem mutat fel sem a magyar történetírás, sem a világtörténelem, — részük volt a mi vármegyénk fiainak is, részt vettek abban nemcsak mint közharczosok, hanem a nemesség közül is sokan, — a mi nagyon természetes egyrésről a vár közel fekvéséből, — másrésről ama ismert körülményből, hogy Szigetvár fenhatósága kiterjedt Baranya vármegyének azzal határos részére is.

Így volt közvetlen része a mi vármegyénknek azokban a harcokban, a melyekről a mily szépen, épen olyan igazán mondja hazánk életben levő legnagyobb írója, hogy „a homéri mesék költői ragyogásával vannak bevonva, csak hogy a harcoknak csodatevő Istenei, a kik a hősöknek segíteni leszállottak, — nem a mesés Olymp mythosi alakjai, hanem a megfogható, a látható és érezhető Isten: a hazaszerető!”

Bizony méltó, hogy minden honfi lelkébe örökéletű betűkkel legyen bevésve, miként írja meg Zrinyi Miklós már előre, elhalt vezértársa, Nádasdy Tamás özvegyének, hogy „ha az édes haza kedves nagyságod előtt, küldjön hozzám néhány lövészt Szigetre, hová Isten nevében bezárkóznom eltökélt szándékom, akarván mindenekelőtt a nagy Istennek, aztán ő császári királyi felségének s a kereszténységnek és ezen végromlásra jutott édes hazának hűségesen, állhatatosan, vidám lélekkel és vérem ontásával, s ha sorsom úgy akarja, életemnek is veszedelmével szolgálni“.

Örökéletre méltó emlékezetül hagyta fenn a történetírás, hogy miként zárkózott be maroknyi, de az utolsó csepp vérig elszánt harczosaival Szigetnek várába, hogy ott a török császár tengernyi hadait bevárja, s azoknak eleibe álljon: miként esküdtek meg vezér és harczosok kölcsönbe egymásnak, hogy a várat eltökélvük mind halálig védelmezni, s miként váltották be esküjüket mind az utolsóig hősi halálukkal.

Romjai e várnak még maig is meg vannak, igazán soha sem épült meg azóta; de nem is volt soha és nincs is rá szükség, hiszen nem a vár volt erős, nem az maradandó, hanem nagy, erős volt a hősöknek lelke és a honfiszivben örök, maradandó azoknak emléke, a kik ott Istenért, királyért, hazáért hősiiesen haltak.

Az örök Istenség gazdag kegyelméből elmúltak a harcok, talán nem is térnek soha többé vissza. Béke áldásait élvezi a nemzet. Nem vért kíván most már a hazaszeretet, hanem komoly munkát s a komoly munkában kitartást, önzetlen buzgalmat, a mely versenyezzen, ámde ne versengjen, itt a hazában ép úgy, mint kifelé idegen népekkel!

Vaj' tud-e e nemzet abban is nagy lenni?! Nincs benne kétség, a nemzet története szolgál a remény alapjául s biztos zálogul, hogy helyét ezen a téren is nemesen megállani s hivatását betölteni fogja.

Ha párhuzamot vonunk az elmúlt és a jövőndő ezer év kezdete között, ha látjuk, hogy nemzetünk nehéz küzdelmek után munkás szorgalommal helyet vívott ki magának a többi művelt nemzetek között, s annak kötelékébe befogadva, ugyanazon eszmék, szellem és világnézet hatása alatt áll, és a műveltségben, tudás és művészet terén azokat, ha nem is egészen érte el, de az utóbbi idők fokozott tevékenysége által megközelítette; ha látjuk, hogy a nemzet és király, kinél nemesebb,

tisztább alak soha nem ült még királyi trónon, egybe vannak forrva, akkor jogosult reménnyel és bizalommal mondhatjuk a legnagyobb magyarral, hogy „minden jelenségek jövődő fényt és nagyságot mutatnak nemzetünknek, a minék megjövendölésére semmivel több jóslói tehetség nem kívántatik, mint előre megmondani, hogy a kisedd makk, ha meg nem romlott, idővel termő tölgyfa leend, és hogy Magyarország nem volt, hanem lesz.“

A múlt és jelenből merített ilyen bizalommal és reménnyel áll itt ez a nemzet, ilyen bizalommal, ezzel a reménnyel tekintek én, ennek a nemzetnek kicsiny porszeme, de igazi tagja, az eltakart kétes jövődőbe !

Pihenés a halál, küzdelem az élet ; én nemzetem, tehát küzdj és bizva bízzál ; az a fényes csillag, a mely őseinket idáig vezette s a mint ezer évben mindig fenntartotta, a hazaszeretet legyen a vezéred.

A szeretet önmagadhoz és ehhez a földhöz, mert ez a föld az ősök ezeréves történelme, balsorsa és szerencséje, dicsősége és elnyomatása, öröme és gyásza által megszentelt föld, a négy folyam és három bércz hona a te igaz hazád.

Ez a föld, melyen annyiszor apáid vére folyt,
A melyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt.
A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned, élned kell.

Pár másodperczig tartó éljenzéssel tüntette ki a közönség az ünnepi szónokot s utána *Szily* László alispán indítványozva, hogy az ünnepi beszédek foglaltassanak jegyzőkönyvbe, felhívta a főjegyzőt, hogy olvassa fel a vármegye közönségének ő felségéhez, koronás királyunkhoz intézett hódoló feliratát.

Kardos Kálmán főispán a vármegye díszgyűlésének határozataképpen kimondja, hogy a feliratot ő felsége számlolya elé terjesztik.

Szily László alispán végezetül felemlíti a vármegye amaz alkotásait, a melyeket a millennium emlékére létesített. Bejelenti a közgyűlésnek, hogy a Mohácson emelt megyei közkórház a napokban már tető alá kerül ; „*Baranyavármegye múltja és jelene*“ cím alatt megjelenő nagyszabású s díszes kiállítású kulturtörténeti és históriai mű negyedik füzeté a napokban jelen meg s a vármegye millenniumi képe is megkészült.

Ezzel a megye díszgyűlése véget ért s az egybegyűlt bizottság zajos éljenzéssel oszlott szét.

A) PÉCS.

Pécs szab. kir. város köztörvényhatósága május 12-én d. e. 11 órakor tartotta díszgyűlését. *Kardos* Kálmán főispán a vármegye díszgyűléséről egyenesen a városházára hajtatott. *Aidinger* János kir. tan. polgármester vendégül fogadta *Benkő* Gyulát, a megye ünnepi szónokát s a tanács asztalánál a saját helyét engedte át neki. A közgyűlési terem padjai szorongásig megteltek s a karzatot is megtöltötte az érdeklődő közönség. Az első és második sort hölgyek foglalták el. A bizottsági tagok egy része itt is magyar díszruhában jelent meg; a többség szalon ruhában.

Kardos Kálmán főispán 11 órakor lépett a terembe. A bizottsági tagok felállottak s megéljenezték az általánosan kedvelt és szeretett derék főispánt, a ki az elnöki emelvényről ismét gyönyörű megnyitó beszédet mondott.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

A távolban kéklő hegyek ormaitól le a messze tengerig: a felföld sivár vidékein, az alföld áldásos rónáin, magasztos ünnepet ül nemzetünk.

Fényben árad az ország szive: székvárosa, a gunyhó, — szegénység díszét ölti; de paloták hatalmas urát és gunyhó szegény lakóját egy érzet lelkesíti s hálával emelkedik lelke az Egek Urához. Mintha őseink szelleme lengene körünkben, hogy adjon velünk hálát a múltakért, öntsön bizalmat a jövő iránt!

Ki ma meg tud maradni a számító ész rideg határai között, kinek szive nem gyúl lelkesedésre, nem érdemli, hogy e hon fiának ismerje, nem érdemli a magyar nevet.

Népek merültek el, nemzetek süllyedtek s e maroknyi nép egy ezredév után még él és önrizzel tekint a múltra, bizalommal a jövőbe.

S ha önrizzet szállhat e hon lakóiba: — e törvényhatóság polgárainak fokozott része van.

A honalkotás első korszaka fényével árasztá; volt híre, dicsősége s hogy megjött a szenvedés kora: vézgett és szenvedett az egész hazáért!

Még állanak a bástyák romjai, melyekből kitört hősi népe; égnek merednek még a minaretek, mint hosszú szenvedésnek néma tanúi; — e bástyák vették fel a védelmet s bocsájták hősi halálra lakóit.

És hogy elmúlt halál és küzdelem, a béke angyala terjeszté szárnyait a sokat szenvedett vidék fölé; e falak mögött találtak menhelyet az emberiség legszentebb eszméi, innen indulhatának messze, hódító útra.

Leomlottak, nincs többé szükségünk reájuk, közös tulajdonunk ma már jog s szeretet, hazánk szent jelvénye alatt egyek vagyunk, egyenlők s szabadok.

És ha ismét küzdésre kell szállanunk, létért, vagy szent eszmékért, bátran nézünk a jövő elé, nem félünk, nem rettegünk, hiszen van erőnk, van gazdagságunk.

Erőnk a honszeretet, hűség és szabadság, — kincscsel megáldá az ég e drága földeket; nem erdőfede térei, nem aranykalászos búzafölde, nem folyói ezüst vize, sem a szőlő bíbortüze: — magyarnak legnagyobb kincse ez a nép, mely lelkesedve áldoz híven erőt, vért, hazáért és királyért.

Éljen a haza!
Éljen a király!

A remek beszéd gyújtó hatást keltett, taps és éljenzés szakította meg többször s hosszantartó éljenzés zárta be. Maga *Kardos* is elérzékenyült s könyek közt, remegő hangon szólította fel *Krasznay* Miklós dr. ügyvédet, az ünnepi szónokot, hogy tartsa meg beszédét.

Krasznay Miklós dr. fekete magyar díszruhában jelent meg a gyűlésteremben s felemelkedve helyéről, frenetikus hatást keltő beszédet mondott. A közönség feszült figyelemmel s nagy lelkesedéssel hallgatta szavait s többszörösen megéljenzte, megtapsolta.

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes közgyűlés!

Az ismert hazai és külföldi írók nyomán történelmi hitelességgel megállapítható, hogy immár ezer év pergett le az örökkévalóságba azóta, a mióta a magyar nép e hazát, a gondviseléstől praedestinált örökséget elfoglalta.

Csakis ezen tény és az időpont meghatározása az, a mi ezen kútfőkből bizalmunkat megérdemli, mert a többi, a mit őseinkről olvashatunk, a mondák körébe tartozik, sőt midőn a külföld történetirői őket barbár, kegyelmet nem ismerő és erkölcstelen népnek tüntetik fel: ennek valótlansága és a rosszakaratú jellemzés indoka könnyen kimutatható.

Mert igaz ugyan, hogy a honalapítás első századában a teljesen idegen és ellenséges indulatú népfajok közé beékelt magyarnak kardja hüvelyében nem pihenhetett, és e kard súlyát megérezte mindenki, a ki ellenségévé szegődött, ámde ha tudjuk azt, hogy a magyar akkor is egy felsőbb lényt imádott, a hadak istenét, egy nőt szeretett: az élete párját, és a meghódított népeket Európa akkori kulturállamaiban dívó szokások ellenére nem szolgaságba vetette, hanem egyenjogú testvérül fogadta; ha bizonyos az is, hogy kereszténység, a szeretet vallása, Európa összes népei közt éppen azért talál a magyarnál leghamarabb és legáltalánosabb befogadásra, mert az egy Isten imádást — a családi élet legnemesebb formájainak tiszteletét és a felebaráti szeretetet harczedzett kebleikben magukkal hozták, és ha ismerjük azt, hogy ez az Ázsiából bevándorlott nép egy oly exact állami szerződéssel telepedett le uj honában, mely 1000 éves alkotmányunknak ma is sértetlen alapkövét képezi; akkor mindazt, a mit eleinkre a vandálizmusból festenek, joggal azon mesék közé sorozhatjuk, melyek a kilenczedik

századnak, a népvándorlás korszakának rémes harcaiból merítették tárgyaikat és szülő okuk a félelem volt.

Hiszen, tisztelt közgyűlés, ennek az Európának, vagy legalább is nagy részének, 1000 év sem volt elegendő arra, hogy a magyart megismerje, másként nem találna annyi hívőre és istápolóra az a sokféle panasz, melyet a nemzetiségi demagógia manapság is ellenünk világgá röpit, a melyek pedig, jól tudjuk, szintén csak mesék, csakhogy ezeket ma nem a félelem, hanem megnyugvással mondhatjuk, az irigység szárnya hordozza, mert a magyar annyi balsors mellett számottevő nemzetté fejlődött Európában.

Tény az, hogy az az Ázsiából, annak a tündéri regékben megénekel valamelyik rejtekéből bevándorlott maroknyi lovas sereg, vitézségével, kitartásával és eszélyességével megalapította Magyarországot és a magyarság hegemoniáját elismertette.

Nem lehet azonban feladatomban, tisztelt közgyűlés, e beszéd keretében az 1000 év történetére még főbb vonásaiban sem kiterjeszkedni, annál kevésbé nem, mert a legjelentősebb tények, melyeket elbeszélhetnék, az csak szomorú és igen sok véráldozatot kívánt esemény sorozata lenne; hisz a zavartalan honfíui örömből oly kevés nap jutott a magyarnak osztályrészüil, hogy azok mint gyöngyszemek tűnnek el a gyásznapok tengerében.

Már pedig a mai nap legyen olyan ünnep, a melyen minden honfíui kebel csordultig teljék meg örömmel és lelkesedéssel és ne vegyűljön a hálaadó szózat közé egy panaszos hang se!

Ti pedig, dicső hősök ezrei, a kik nem Róma és Hellas nagyságáért vívatok hóditó harcokat, hogy neveiteket a történelem emléktábláira véste volna, hanem a hazának, a haza védelmében öntöztétek véretekkel annak minden talpalatnyi földjét, — ti magyar anyák, kik könnytelen szemekkel küldtétek fiaitokat, éltetek reménységeit a véres harcokba, és ti honleányok, a kik áldva borítottátok menyasszonyi fátyolaitokat a csatamezőn dicső halált lelt, hön szeretett ifjú ravatalára: ha az örökkévalóságból sziveinkbe tekintetek, meg fogjátok azért találni ott a kegyelet és hála érzetét, mert nektek köszönhetjük, hogy ezen a helyen mint szabad hazának szabad polgárai állunk.

A midőn mégis e közgyűlési teremben ezeréves fennállásunkat ünnepeljük, meg kell emlékeznünk városunk azon kimagasló eseményeiről, a melyek igazolják, hogy Pécs városa, a mi szűkebb hazánk, a múltban is nagy jelentőséggel és hivatással birt és ezen feladatát polgárai mindenkor méltóan betöltötték.

Ezek között első helyen áll azon tény, midőn Szent István király az 1009-ben alapított püspökségek egyik székhelyévé Pécs-et emelte. Kétségtelen, hogy a város másokban is a fejlődés azon fokán állott, a mely akkoriban a városi rendnek megfelelt és lakói számos kiváltságot élveztek; de mert azon időben a tudományok majdnem kizárólag az egyházak körére szorítkoztak: a püspöki székhely felállítása vetette meg alapját Pécs kulturhivatásának, hogy a tudományok művelésének legyen istápolója.

És csakugyan, Pécsnek falai közt azóta a tudományok találtak otthont, mely nagynevű püspökeink szellemi vezetése és áldozatkészsége mellett folyton szélesbedett. Az 1368-ban felállított tudomány-egyetemmel

pedig az egész ország kulturájának gócpontjává lett, melyet nemcsak magasabb művelődésre vágyó hazai ifjúságunk, hanem a külföld tudósai is felkerestek.

Sajnos, hogy Szigetvár elestével Pécs is a török fenhatóság alá jutott s az alatt sínylett 140 évig, a midőn pedig felszabadult, ismét a ráczok pusztítását kellett kiállania, a mely vandálizmusában a törökökét is felülmúlta. Úgyannyira, hogy a keresztény kultúra ezen fényes metropolisza a 18. század elején a pogányok által visszahagyott rom volt.

A város lakossága azonban hű maradt ősi tradícióhoz és csüggedetlen szorgalommal fogott ismét hozzá a város helyreállításához és felvirágoztatásához, a minek az lőn eredménye, hogy alig egy pár évtized múlva ismét elsőrendű kultur és ipari városként szerepel és ennek tulajdoníthatni, hogy 1780. január 21-én Mária Terézia királynő szab. kir. várossá emelte.

Ha nem is tudnók a történelemből, hogy Pécs város polgárai a múlt századokban milyen hazafiak voltak: megismernők azt ezen oklevélből, melyben az adományozás indokául az foglaltatik, hogy: „Pécs város derék polgárai és lakószai a trón iránt tántoríthatlan hűséget tanúsítottak és a hazának úgy harcban, mint békében, hasznos polgárai és a közjó előmozdítói lenni soha meg nem szűntek.“ Ez a legmagasabb és legilletékesebb helyről jött dicséret dokumentálja Pécs ősi múltjának hazafiasságát.

Azóta városunk hivatása tudatában a rendszeres fejlődés útján haladt előre, és mi, annak mai polgárai, a mily büszkeséggel tekinthetünk vissza a város történelmi múltjára, épp oly öntudattal mondhatjuk, hogy jelenlegi kulturánkban, a mely az egész délnyugati országrész közművelődésének nemzeti irányt adó forrása, a város régi hírneve ragyog vissza.

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes közgyűlés!

A második ezredév hajnala a béke szárnyait találja hazánk felett kiterjesztve és a míg az elmúlt ezer év alatt hatalmas népek omlottak össze és tűntek az enyészet ködébe, a magyar nemzet nem mint roskatag aggastyán, hanem mint harcokban megedzett, tapasztalatokban gazdag, életerős ifjú lépi át a második ezredév küszöbét, jogos önérzettel tartva számot arra, hogy Európa kulturálmái között foglaljon helyet, és ha egyáltalán van biztos záloga a jövődöbeli nagyságnak: úgy a mindenható megáldotta volt a magyart, éppen az ezeréves forduló alkalmára.

Ezen biztosítékok elseje: a király!

A jó és balsors csodálatosan összeműködött arra, hogy királyunk Szent Istvánhoz, a magyar szent korona trónjának megalapítójához hasonlíthasson.

Felruházta őt a jóság és kormányzási bölcsesség mindazon kincseivel, melyek egy nagy és nemes királyi szivben feltalálhatók és osztályosává tette ugyanazon emberi sorsnak, a mely első királyunknak jutott.

Valamint Szent István tette le a keresztény királyság alapkövét, melyen államiságunk majd ezer évig, mint biztos alapon nyugodott, akként királyunk tette le a második ezredévre szóló nemzeti létünk

épületének alapkövét azzal, midőn mély, alkotmányos érzellemmel és előrelátással megvalósulásra segítette azon eszméket, melyekért a nemzet a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében rajongott.

És midőn a korona a legkegyetlenebb emberi fájdalom töviskoszorúját tartotta fején: martyromságát, mely másnak talán szívét zúzta volna össze, oly atyai gondossággal viselte, mintha milliókra menő gyermekei közül csak egyet veszített volna el és ezen egynek elvesztése fölötti keservet a többinek nem szabad érezni.

Nem is kisebb az a hódoló szeretet, melylyel ma 15 millió magyar a trónt körül állja azon érzellemmel, mely ezer év előtt kétszáz ezer magyar kebelében honolt Árpád iránt, midőn őt paizsokra felemelték. És ha ma ez az ország egy templommá változnék, abból csak egy fohász emelkedne az eget urához: tartsd meg Isten királyunkat sokáig!

Jövőnk második biztosítéka a magyar haza szeretetében rejlik.

Nem az öndicséret mondatja ezt velünk, tisztelt közgyűlés, hanem ezeréves múltunk, mely megtanított arra, hogy ha pártos és viszálykodó nép is a magyar, de midőn a hazája, a hazának szabadsága forgott kockán, akkor csak abban versenyez egymással, hogy ki szereti ezt az ősei vérevel és verejtékével megszentelt és megtermékenyített földet jobban; de mondatja velünk saját öntudatunk, mert kell, hogy a nemzet genyusa mindenkinek, a ki magát magyarnak vallja, egy csepp vért a vérszerződésből beleoltott ereibe s ez lelkesít fel és ez érezteti velünk, hogy a haza szabadságának szívünkbe vésett szent jogait büntetlenül nem sértheti meg senki.

Nem akarok Európa jövőjéről sötét képeket festeni, de bármily fajú vagy kimenetelű harcz viharja fog rajta keresztül vonulni, a mely elsöpörheti az ellene szegülő közös intézményeket s velük együtt, sajnos, sok lángész hasznos állításait, meg fog annak ereje törni Magyarországon, mert hiszem és reménylem, hogy a már letett alapokon és magyar ősi erényeivel lassan, de biztosan fel fogja építeni a felvilágosodás és haladás követelményét, a teljes jogegyenlőség maradandó várát, melynek tulajdonában cosmopolitikus idea fel nem burjánozhatott, mert annak minden polgára a trón és haza iránti hűségben és szeretetben egyesül.

És ha azt akarjuk, hogy ez a büszke öntudat, ez a nemes lelkesedés, a mely a mai örömnüpepen kebleinket betölti, a jövő századok magyarjainak keblében is sértetlenül honoljon és a mieinkhez hasonlóan való alappal birjon: akkor tegyünk szent fogadást, hogy a közügyekben minden cselekedetünket csak egy eszme fogja vezérelni: az önzetlen honszeretet, és csepegtessük be annak szavait gyermekeink szívébe már az első imádsággal együtt, és akkor a magyar nemzet nagy lesz, hatalmas, és örökké él.

Ezek után indítványozom tisztelt közgyűlés, hogy ezeréves fennállásunk ünneplésére tartott mai díszközgyűlésből hódoló feliratot intézzünk apostoli királyunk ő felségéhez, megörökítendő igaz érzelmeinket, mely a magyarság ajakán e két szóban hangzik országszerte: éljen a haza! éljen a király!

Következett *Aidinger* János kir. tan. polgármester indítványa. Intézzék a város ő felségéhez hódoló feliratot, mondja ki továbbá, hogy az ünnepi beszédeket szóról-szóra jegyző-

könyvbe foglalja s kinyomatja. Mondja ki végül, hogy a városházát a díszgyűlés asztalára helyezett terv szerint kiépítteti és még az idén megkezdeti a munkálatokat. A díszgyűlés egyhangú helyesléssel fogadta az indítványt s a főispán kimondta a határozatot.

A díszgyűlés végén *Kardos* Kálmán főispán bejelentette *Schwabach* Zsigmond nemes elhatározását, melylyel az ünnepély lélekiemelő hatása alatt 500 koronát ajánlott fel a városi szegények javára. A díszgyűlés köszönettel vette a város szegényei nevében a szép adományt s megéljenezte a jelen volt nemesszívű adakozót.

Ezzel a város díszgyűlése is véget ért.

VIII. BARS VÁRMEGYE.

Az a gyakran használt frázis, hogy: egy érzelem dobogtatta a sziveket Kárpátoktól az Adriáig — aranyigazsággá lett a millennium évében, mert a délvidék ugyanolyan lelkesedéssel ünnepelte a Haza ezeréves fennállásának ünnepét, mint a bércezes, erdőkoszorús Kárpátok városai és megyéi és ezek között Bars vármegye, a melynek ünnepe május 19-én a következőkép folyt le:

A megye törvényhatósági tagjai közgyűlésre jöttek össze, a melyen dr. *Ruffy* Pál alispán a törvényhatósági bizottság tagjait üdvözölte és indítványozta, hogy mint minden ünnepélyes alkalommal, úgy ma is keressék fel a főispán küldöttség által a közgyűlésen megjelenni és elnökölni.

A közgyűlés az alispán indítványát elfogadta és a főispánt a közgyűlésre *Klobusitzky* János elnöklete alatt dr. *Amon* Ede és *Kosztolányi* Sándor bizottsági tagokból álló küldöttség által meghívni határozta.

A főispán ezen meghívás folytán, lelkes eljenzés által fogadva, a közgyűlésen megjelenik, az elnöki széket elfoglalja s a közgyűlést megnyitja.

Majd felemelkedik helyéről, a következő beszédet mondja, melyet a közgyűlés állva hallgat.

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Felséges ünnep az, melyet ülünk.

Gondolataink önkénytelenül visszazárnyalnak régmúlt időkbe, őseink sírjaihoz, őseink dicső emlékéhez.

Igen uraim, őseink dicső emlékéhez!

Nincs nemzet, mely történetének lapjain oly dicső és hatalmas múltat tudna felmutatni, mint a magyar. Nincs nemzet, mely a sorsnak annyi meg-

hányattatása közepette is oly mértékben tudta volna fentartani nemzeti, faji és családi jellegét, mint mi.

Hisz ha végig tekintek e termen, akárhány olyan névre találok itt is, a kiknek egyenesen felmenő ősei résztvettek a honalapítás nagy művében, vagy később annak fejlesztésében.

Ezer esztendőnek története és nagy műve fekszik előttünk s hogy azt megalkottuk, végrehajtottuk és drága hazánkat fentartani, folyton izmosítani tudtuk és birtuk, ahhoz különös isteni gondviselésre volt szükségünk, volt szüksége a magyarnak.

E nélkül uraim ezen világraszóló munkát befejezni, dicsően betetőzni lehetetlen lett volna.

Lapozunk csak a történelemben és látni fogjuk, hogy mily sisifuszi munkát végeztek őseink, mert míg északtól délig, nyugattól keletig forrott a világ alakulása, melynek minden hulláma a mi drága hazánk felett csapott össze, hogy jobbra és balra államokat és birodalmakat zúzzon és döntsön össze, addig mi, kik minden viharok és tűznek göczpontját képeztük, megmaradtunk a magunk országában, a magunk eredetiségében és a magunk nemzeti jellegében.

És mindezt uraim mi szülte, mi eredményezte?

Szülte és eredményezte az a lángoló hazaszeretet, a mely kitartást, erőt adott a nagy mű maradandó megállapítására és a mely lángoló hazaszeretetet egy isteni ihlet lehelt a múltban, a jelenben és lehelni fog a jövőben — míg világ áll — minden magyar szívébe.

Talizmán ez uraim!

Megbecsülhetetlen csodaszerű talizmán, mely egy szétrombolhatatlan vár gyanánt övezi körül a magyar nemzetet, övezi körül azon birodalmat, melyet Szent István apostoli királyunk a szent koronával díszített.

Úgy tekintették őseink, úgy tekintjük mi is a szent koronát, mint nemzeti erőnk és összetartásunk szent symbolumát.

Ezen symbolumnak hatása az, hogy minden magyar már születésének tényével mintegy hűségesküt tesz a szent korona és annak fölként viselője iránt.

Mi, kik itt egybegyűltünk, hogy a nemzeti nagy ünnepét szívünk, lelkünk melegével és lelkesedésével üdvözljük, szintén ezen talizmán hatása alatt esküdtünk hűséget a szent koronának s ha már nekünk a honalapítás nagy művében rész nem jutott, annál inkább vált erkölcsi kötelességünkké a szilárd gránitból emelt vár ezredéves falait tatarozni, fejleszteni, annak szellemi, erkölcsi és anyagi fényét, dicsőségét a legmagasabb fokra emelni, vagyis őseink magasztos példáját követni, nemcsak, de oda is hatni, hogy utódaink se szűnjenek meg a nemes, fenkölt munka szorgos napszamosai lenni. S hogy nemzeti erőnk békés, együttes, testvéries fejlesztésében, nemzeti életünk fentartásában a mostani generáció az utóbbi decenniumokban oly rohamos előrehaladást mutat fel, hogy Szent István koronája ma oly hatalmasan ragyog, azt köszönhetjük azon különös, soha eléggé meg nem hálálható isteni gondviselésnek, mely megengedte, hogy ezen magasztos ünnepen Szent István koronája a legfelségesebb, a legnemesebb, a legalkotmányosabb apostoli magyar király fején ragyog.

A nemzet rajongó szeretete, hódolata, törhetetlen hűsége övezi első Ferencz József dicsően uralkodó apostoli királyunkat s midőn keblünk legmélyebb érzelmeinek hódolatteljes kifejezést adandó, hátaltelt szemekkel tekin-

tünk a Mindenek Ura felé, fohászként fakad ki belőlünk a szó: *Éljen a magyar király!*

Ezzel e mai napra egybehívott ünnepélyes közgyűlést ezennel megnyitom és indítványozom, méltóztassék a tek. közgyűlésnek a szent korona iránti hagyományos és törhetlen hűségünk és alattvalói ragaszkodásunk kifejezéséként ő cs. és kir. Felségéhez, a magyarok apostoli királyához hódolatteljes üdvözlő felíratot intézni.

Ezen viharos éljenzéssel fogadott beszéd elhangzása után az állandó választmány javaslatait ifj. *Mailáth* István, a vármegye főjegyzője a következő szavakkal terjeszti a közgyűlés elé:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes ünnepi közgyűlés!

Elfogult szívvel kelek fel helyemről, hogy az állandó választmány javaslatait ez ünnepi közgyűlés elé terjeszszem. Elfogulttá tett a mai közgyűlés szokatlan ünnepi jellege és jelentősége, mert Bars vármegye közönsége testületileg a mai közgyűléssel vesz részt azon nagy nemzeti ünnepen, mely a Kárpátoktól az Adriáig minden honfi keblét büszke öntudattal tölti el.

Mellőzve a száraz hétköznapi ügyeket, ünnepelni jöttünk ma össze, egy oly nemzeti ünnepet, mely nagyságával ezer évre tekint vissza s melyen az örömet és lelkesedést egy ezeréves múlt fényes napjaiból és dicső példáiból meritjük, mely ezeréves múlt gyásznapjai azonban szomorú tanúságot nyújtanak nekünk s az utóknak arra, hogy mindig gyász borult az országra, valahányszor csak pártoskodtunk.

A történelem igazolja, hogy akkor és addig volt erős a magyar, míg egyetértett s ez az egyetértés volt a mi erősségünk.

Ezer éve annak, hogy egy számra nézve csekély, de egyetértésben erős nép hagyta el ősi hazáját, hogy magának új hazát szerezzen, melyet meg is szerzett. Mint idegen, rokontalan jött a magyar nép a Duna és Tisza partjaira, beékelve magát a nagy szláv népfaj közé. Rokontalan még ma is a magyar sok idegen ajkú szomszédja között, hol mindig csak önjereje utalva, büszkén lép ez esztendőben a nagyvilág elé, hogy ezeréves múltjára hivatkozva, megmutassa, hogy a jövőben is joggal tart igényt azon léthez, melyet magának kivívott.

A népvándorlás korát olvasva, számos, a magyar népnél hatalmasabb népek vándorlását látjuk, kik habár képesek voltak a római világbirodalmat romba dönteni, letűntek nyomtalanul a történelem színteréről, mert cél nélkül bolyongtak és államot alkotni nem tudtak. Mintha ezek példáin okultak volna őseink, midőn létjogot szereztek maguknak az által, hogy a honfoglalás nagy munkája után azonnal államot alkottak s rövid idő alatt a kereszténység felvétele által a civilizált népek sorába léptek.

Egyetértés, pártoskodás azóta sokszor váltották fel egymást hazánk történetében, de hatalmas csak akkor volt e nemzet, ha egyetértett és véresek voltak napjai, mikor pártoskodott. Ez az egyenetlenség

gyakran sodorta az országot az elpusztulás felé, de örködött felette az Isten s nem engedte, hogy elpusztúljon. Ez az isteni gondviselés állította helyre a vész napjaiban az egyetértést s tette lehetővé azt, hogy e szeretett hazát ezer évig fentartsuk.

E napokban hangzott el az egész országban, az Isten minden házában, milliók ajkairól a hálaima ezen gondviselésért, szívünk mélyébe zártuk a hálaérzetet s hoztuk el azt magunkkal e díszes terembe, hol a magyar állam megszilárdításához nem egy követ raktak s a melyben elhangzott beszédek és határozatok nem egyszer igazolták azt, hogy Bars vármegye erős bástyája tudott lenni és volt is e hazának, minden ellene intézett támadással szemben.

S mert a hálaérzet kell, hogy mindnyájunk szívét betöltse a mai napon is, az állandó választmány javaslatba hozza, hogy mindenek előtt fejezze ki a közgyűlés és iktassa jegyzőkönyvébe az isteni gondviselés iránt érzett háláját, hogy a magyar nemzetet ezer évig fentartotta új hazájában.

Ezen ezer év alatt az isteni gondviselés nemcsak fentartotta e nemzetet, hanem adott neki sok oly fejedelmet és királyt, ki együtt tudott érezni vele. S talán ez szülte a magyar faj azon egyik kimagasló jellemtulajdonát, hogy mindig hű tudott lenni és maradni koronás királyához. Ez ezredéves ünnepség örömeit nagyban fokozza azon tudat, hogy azt egy oly koronás király uralma alatt élhettük meg, ki szíve egész melegével szereti népeit s ki kitudta vívni magának az egész magyar nemzet igaz, osztatlan szeretetét. Ki példányképe a lovagiasságnak, igazságszeretetnek, jóságnak s megmutatta, miként kell az adott esküt megtartani. Az ő felséges személye iránt érzett legmélyebb hódolatunknak és alattvalói ragaszkodásunknak az ünnepi közgyűlés már kifejezést adott akkor, mikor ő méltóságának a főispán úrnak indítványát elfogadva, hozzá üdvözlő felirat intézését határozta el.

Ezer év az idő végtelenségéhez képest csak egy törpe parány, de egy nemzet történetében annyira sok, hogy eddig még vajmi kevés nemzet dicsekedhetett ezeréves múlttal. Méltó tehát, hogy megörökített nyerjen az, miszerint a magyar nép ezeréves fennállását megünnepelte. Ehhez képest indítványba hozza az állandó választmány, hogy annak emlékére, miszerint az ezredévi ünnepségen lelkes örömeiben ő is résztvett, mondja ki az ünnepi közgyűlés, hogy ezeréves állami fennállásunk emlékére az alsó-váradai sánczokban, hol őseink gyülekeztek, mielőtt a szláv birodalom s annak fejedelme: Szvatopluk ellen Bars vezér vezérlete alatt a győzedelmes hadjáratra indultak, egy maradandó emléket állít, mely maradandó emlék állítása iránt a részletes előterjesztés megtételére a történelmi és régészeti bizottságot utasítja.

Az egész magyar nemzet történetének nagy keretében méltó helyet foglal el Bars vármegye története. Ezen történelmi múlt emlékeinek és ereklyéinek összegyűjtése és szemlélhetővé tétele czéljából a vármegye közönsége már évekkal ezelőtt egy múzeum létesítését határozta el. Mivel ezen múzeum a kegyes adományok által már is annyira gyarapodott, hogy a későbbi gazdagodásnak alapul szolgálhat, az állandó választmány időszerűnek véli, hogy ezen múzeum a mai ünnepi közgyűlésből kifolyólag nyitassék meg s adassék át a nyilvánosságnak s azért annak ünnepélyes megnyitását a mai napon megtartani hozza

javaslatba. Indítványba hozza tehát, hogy ezen múzeum egy, a főispán úr elnöklete alatt kiküldendő albizottság által még ezen közgyűlés folyama alatt annak rendezőjétől, tekintetes *Dillesz* Sándor úrtól átvé-
tessék, megnyitassék s gondozás végett az alispánnak átadassék.

Az előadói javaslat elhangzása után *Báthy* László tör-
vényhatósági bizottsági tag emelkedik fel helyéről s a
következő szónoklatot mondja :

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági díszközgyűlés!

Midőn arra vállalkozom, hogy pártoljam az állandó választmányának
ama javaslatát, fejezze ki Bars vármegye törvényhatósági bizottsága
háláját az isteni gondviselés iránt, hogy hazánknek ezeréves fennállását
megélni engedé s e háláját iktassa jegyzőkönyvbe is; nem tagadhatom,
miért is tagadnám, hogy a meghatottság vesz rajtam erőt, hogy a
szokottól eltérő, lelkemet a magasba emelő érzelmek hatása alatt állok.

Őseinknek ama vállalata, mikor e maroknyi nép neki indult a nagy-
világnak, egy allegoriát juttat eszembe a vízcsepről és a tengerről. Egy
vízcsepp hullott alá a felhőkből a tengerbe s megpillantván a mérhetlen
tengert, felkiáltott: „Istenem! mily hatalmas a tenger és mily kicsiny
vagyok én!“ S a mint a tengerbe hullott, egy gyöngycsiga magába
zárta. A kicsinyke vízcsepp a csiga kebelében a legdrágább gyöngygyé
változott. Egy maroknyi nép indul neki a nagyvilágnak. A kicsiny
népet befogadja Európa és a kicsiny nép Európa szívében, miért ne
mondanám ki, kimondom, az európai nemzetek egyik gyöngyévé
változott.

Igen! ifjú, erőtől duzzadó nép indul ki őshonából, hódolva a kor
felfogásának, az általános vándorlási vágynak, de vezéreltetve egy
nemesebb czéltől is: birtokba venni egy területet, melyen gyermekeinek
bölcsője ringhasson, hol munkateret találjon a tetterre hivatott férfikar,
pihenőt a fáradalmakban kimerült aggastyán, édes nyugvóhelyet a
hosszú álomra átszenderült halott.

És vándorútjokban elhaladnak tengerek környékén, átkelnek folyamok
hömpölygő vizein, bejárnak erdőborította bérczeket, leereszkednek sík
tájakra, de hazának alkalmas helyet még nem találnak.

Újra útra kelnek tehát. A honalkotás magasztos gondolata erőt
önt a férfiú karjaiba. Újra küzdenek, ezer bajjal, ezer vészszel, míg
elérik azt a földet, melynek vize épen olyan jó, mint az ősz haza
folyóié; hol a fű éppen olyan édes, mint a régi hon térein. Ezt a földet
a vitéz harcz után hatalmukba veszik és hazát alkotnak.

Hogy biztosítsák az elfoglalt föld birtokát, fegyvereik súlyát érez-
tetik a szomszéd népekkel, hogy hódoljanak hadúrnak, merész kezekkel
feldűlják a kolostorokat, üszköt vetnek templomok tetejére és leszakítják
a tornyok ormáról a megváltás szent jelét, a keresztet. De önrzetük
nemsokára elbizakodottsággá lesz, mert a Lech-mezőn gyászos kudarcot
váll a nemzet.

Fennáll-e még továbbra is, vagy osztályrésze pusztulás lesz? Elveszni ifjan, rút sirba dőlni, melyből többé nincs feltámadás? E rémes gondolat ónsúlylyal nehezedik lelkükre, mikor megjelen nemzetünk életében az isteni gondviselés első kétségbevonhatlan jele. Isten férfiút ad a nemzetnek, a ki megtanítja az igaz Isten ismeretére, bevezeti a kereszténység nagy birodalmába, kaput nyit országában a civilizációknak s ezzel a nemzet fennállásának megveti alapját.

Az első, a kiről a nagy király megemlékezik, az Isten, mikor így eszmél: „Omoljanak hadúr oltárai és romjaikon ébredjen új élet, mely erőt és fényt a kereszttől vegyen. Kereszt legyen a hadak új jelvénye, csak ez alatt biztos a győzelem“.

Megtanítja népét a szabad haza igazi szeretésére, mikor azt kiáltja nemzetének: „Fékezve legyen minden túlkapás, de nemzetem legyen szabad és halmas, mert szolgálanczra szorított kezekkel nagy alkotásokra képtelen a nép. Jöjjön a külföld, vándoroljon be, telepedjék le, majd nyerhet dús előnyt, jogot, de honom földén legyen hű magyarrá, hogy hazám kertjében ne tenyészsen gyom“.

Megtanítja a király személyének, az Isten által megszentelt magyar szent korona viselőjének igazi, nem szolgálai tiszteletére, midőn így eszmél: „Tisztelt legyen az új királyi trón, de ne övezzék gyávák, ne hízlegők, mert a trónnak legbiztosabb támasza az önértetes, erős férfiak“.

És midőn a nemzet erre az útra lépett, megenyhült az élet, megtisztult az erkölcs, növekedett a jog tisztelete, a harczhoz békés foglalkozás járult, a nemzet élete, a honnak léte mentve volt.

Igazat mondott tehát az ország hercegprimása a történelmi nevezetességű Mátyás-templomban mondott május 3-iki nagyszabású beszédében, midőn ezt hangoztatá: „Kard foglalta el, kereszt tartotta fenn a hazát“.

A fegyver dicsősége szerezhetett földet, de nem szolgálhatott államfentartó alapul. Egy magasabb eszme, egy fensőbb princípium kellett ehhez, az egy igaz Isten eszméje. Ez az eszme szentelte meg a koronát is, mely, nagyon jól mondja a főispán úr ő méltósága megnyitó beszédében, az ifjú nemzetnek nemzeti symboluma lett. Csak az a fensőbb hatalom, az Isten adhatta meg a hideg ércből készült koronának azt a nimbuszt, melyet az ország hercegprimása oly szépen értelmezett: „Szent koronánk mint védő kerub lebeg király és nemzet felett, mindegyiknek biztosítva kölesönös jogait.“

És azért volt biztosítva nemzetünk fenmaradása, mert hű maradt eszméihez. A kereszténység felvételének napjától a legújabb időkig a történelemnek nincs egy lapja sem, mely a magyart annyira jellemző Isten, haza és király iránti hűség és szeretet erényeit ne csillogtatná, a nélkül, hogy veszítene vele faji önállóságából; a nélkül, hogy veszítene fájával összeforrt fenség ideáljából: a szabadságból.

„Isten, haza és király iránti hűség alkotják a magyar karaktert s a szabadság az a keret, melybe a három honerény beillesztve, mint oltárkép áll a magyar nemzeti állam templomában“.

Közepébe helyzetem a hazát, hogy egyfelől a legfőbb égi hatalom: az Isten, másfelől a legfőbb földi hatalom: a király vegyék közre, hatalmukkal oltalmazzák, védjék meg a hazát.

De első helyre tettem az Isten iránti bizalom, hűség, szeretet érényét. És én egy cseppet sem csodálkozom azon, hogy a magyar nemzet oly hosszú időn át hű maradt az Istenhez, mert a ki oly sokszor látta ügyéért küzdeni az Istent, mint a magyar, annak Istentől elfordulni nemzeti bűn volna; mert ez a nemzet akkor fog elpusztulni, ha nem akarja többé ismerni azt a princípiumot, a melyre építve lett.

Ezeréves történetünk minden lapja elárulja a szent kéz nyomát. Midőn ős jogait féltette, adott Isten aranybullát. Elszórták, kiirtották a vad mongolok, adott lánglelkű IV. Bélát. Midőn kihalt az Árpádház és régi dicsőségünk az idegen királyok alatt homályosulni kezdett, adott Nagy Lajost, Mátyást. Rablánczra fűzték a mohácsi vérmezőn, adott diadalt Budavárnál. Elnyomták legdrágább kincsét: nemzetiségét, alkotmányát, adott 1790-iki országgyűlést. A vész pallosát villogtatták feje felett a szabadságharcz dicsőséges, majd szomorú napjai után és megadta Isten a feltámadást.

Oh, én mindezekben az isteni gondviselést látom, jól mondja azért a nagy francia szónok: „Ama okok hosszú lánczolatai, melyek birodalmakat alkotnak és döntenek meg, a gondviselés titkos intézkedéseitől függenek. Isten az egek magasságában tartja a nemzetek gyepőit s minden szív az ő kezében van. Majd visszatartja a szenvedélyeket, majd megeresztli a féket . . .” Majd lesújt, majd felemel. És jól van ez így. Úgy tesz az Isten szerető népével, mint a gazda a szőlővesszővel. Megmetszi a gazda a szőlővesszőt, a metszés nyomában köny fakad. Hadd könyezzék, hiszen a köny után majd drága szőlőfürt terem rajta. Hadd sújtson is néha az Úr és csaljon könyeket a honfiú szemébe, hiszen a könyek után nemes elhatározások, felébredt öntudat, vitéz tettek fakadnak a nemzet életében.

Az Isten bölcsesége hosszú időre terjedő feladatot rótt e nemzetre is és élni fog, míg e feladatot teljesíteni képes.

Ezer éves immár az alkotás s habár pusztíták gyászos testvérharczok s rombolva tört rá tengernyi ellenség, fennállott annyi vész között, hiszen karakterének első vonása, alkotásának első princípiuma az Istenbe vetett bizalom. „Épen úgy, mint a viharrázta tölgy, melyet bár a rovar odvasít s bőszen támad meg zúgó zivatar, megtépetten is újra élni képes, mert életnedve gyökerében van.“

Helyesen cselekedett tehát az ország első testülete, a törvényhozás, mikor törvénybe iktatván ezeréves létünket, az első pontban Istennek ad hálát hazánk fenntartásáért.

Tisztelettel kérem, kövesse ezt Bars vármegye törvényhatósági bizottsága is.

Midőn e felhívást intézem Bars vármegye törvényhatósági bizottságához, az én szívem már telve van áhitattal, mint a virág megtelik a nyári regg harmatával. Ezen áhitat hatása alatt hálát adok neked Uram! hogy ez a nemzet az én nemzetem! Hála és dicsőség neked, népek atyja, szabadság szent Istene! hogy ezer évig őrizted a magyart világrendítő harcok között. Segíts és őriz bennünket a jövő ezer évben is, kivált most, az állami átalakulás e nehéz napjaiban, legyen újra egygyé a magyar, hogy távol legyen tőlünk az egyenetlenség és mi hálával csókoljuk atyjai jobbotat és áldani fogunk örökké.

Ájánlom az állandó választmány javaslatát szives elfogadásra.

Báthy Lászlónak általános tapssal és éljenzéssel fogadott remek alkotású és ihletszerű magasztos szónoklatának elhangzása után *Kosztolányi* Aurél törvényhatósági bizottsági tag a következő szónoklatot tartja:

Méltóságos főispán úr!

Tisztelt ünnepi közgyűlés!

Évek óta szívdobogva vártuk a mai nagy napot, a melyen alkalmunk van Magyarország ezeréves megalapításának és fennállásának emlékét ünnepelni. A mai nap rendkívüli jelentőségét és nagy fontosságát emeli azon kellemes tudatunk, hogy nemzeti ünnepélyeink a művelt és nagy nemzetek élénk érdeklődésével és meleg rokonszenvével találkoznak.

Ezeréves küzdelmeink, szabadság szeretetünk, tántoríthatlan ragaszkodásunk az alkotmányhoz, hűségünk a koronás királyhoz, hírt, dicsőséget és tiszteletet szereztek nemzetünknek.

A honszerelem lángjával sziveinkben, a lelkesedés, öröm és nemzeti büszkeség ragyogásával szemeinkben gyülekeztünk össze e helyen, a hol Bars vármegyének legszebb és legfényesebb lapjai láttak napvilágot.

Magyarország ezeréves története Árpád, a honalapítónak, Ungvár melletti győzedelmével és a pusztaszeri első országgyűléssel kezdődik és folyó évi június hó 8-án végződik, a mikor a honalapítás évezredes emlékének becikkelyezéséről szóló törvény 4. §-a szerint: „E törvény 1896. évi június hó 8-án, mint Ő cs. és apostoli királyi Felsege dicsőséges megkoronázásának évforduló napján lép életbe; ugyanazon napon úgy az országgyűlés mindkét házának együttes ülésében felolvasandó, mint a magyar korona országainak minden községében közzéteendő és kőbe vésvé az országházában megörökítendő“.

Bars vármegye közönsége ezen közgyűléssel hozzájárul a magyar nemzet nagy ünnepének megörökítéséhez. Ezen mai ünnepünk szemeink elé varázsolja Bars vármegye ezeréves történetének lapjait; ott látjuk arany betűkkel feljegyezve az öröm és bánat, a lelkesedés és kétségbeesés, a jólét és nyomorúság, a harci diadalok és leveretés, az ősszetartás és pártviszály számtalan változatait.

Bars vármegye ezeréves története a Garam partján fekvő Alsó-Várad határában ezer év előtt létezett kis földvárban kezdődik.

A legrégebb történelmi kútforrásunk, Béla király névtelen jegyzőjének krónikája 34-ik részében meg van írva, hogy: „Zuard és Kadoscha, Huber fiai, nemkülönb Huba és minden hadaik az Ypul vizén a Duna mellett átkelének és mai nap a Grón vizén átkelve, tábort ütének a mezőben egy kis földvár mellett, melyet Váradnak neveznek és ezen várat bevévén, ott maradának három nap, Bungér fiának, Borsunak jövetelére várva, kit Árpád vezér nagy sereggel küldött segítségükre. Negyed napon, midőn Borsu erős hadakkal hozzájuk érkezett, a föld népe mind megfélemlt tőlük és senki sem merte ellenük kezét emelni. Akkor ezen négy úr egymás között tanácsot tartva, a hozzájuk hű lakosok kérelmére elvégezték, hogy a sereg harmadrésze a föld népével menjen a Zoulon erdőbe, kik is az ország határszélén mint kőből, mint

fából is erős torlaszokat építsenek, nehogy valaha a csehek, vagy lengyelek lopni és rabolni országunkba jöhessenek. Ekkor közegyetértéssel Borsut küldték ki vitézeivel, kik is midőn a Grón folyó mellett lovaglátnak, egy szarvas elöttük megfutamodva a hegyek tetejére hága, melyet Borsu nagy sebesen, a hegytetején agyon nyilazá. Akkor Borsu a mint azon hegyen körültekintett, azt vette észébe, hogy ott várat építsen. S mindjárt összegyűjtván a pórnépet egy magasabb hegy ormán igen erős várat építe, melynek tulajdon nevét adá, a mint Borsu várának nevezik.“ Bars vára Kis-Koszmály és Kovácsi között elterülő heglányz egyik ormán létezett.

Anonymus krónikája szerint Árpád a Garamvölgyét és Borsvárat Borsnak, Zsitvavölgyét pedig Galgócz és Nyitra várak elfoglalójának: Hubának adományozta Tursok erdőig. Bors és Huba vezérek tehát Barsvármegyének első urai voltak, Bors vezér pedig mint várispán, Barsvármegye első főispánja volt.

Az itt talált szláv nép önként, ellentállás nélkül meghódolt a lovagias Bors vezérnek s ezeréves múltunk fényes tanúsága szerint hű társa volt a magyaroknak.

A magyar dicsőségéből és gyászából, öröme és bánatából kivette osztályrészét. A Sajónál IV. Bélával, a rozgonyi csatában Csák Máté zászlai alatt, Hunyady János győzelmes seregében, a mohácsi gyásztéren, Rákóczy Ferencz csatáiban, a nagy-sallói győzedelmes napon a mi derék tót népünk egy sorba harczolt a barsi magyarral.

Száz év múlva lecsillapul a harczai zaj, a szilajvérű magyar lelkén győzedelmeskedik a kereszt. A honfoglalás és a kard száz évet, a kereszttség felvétele pedig kilenczszáz évet adott nemzetünknek. Első királyunk: Szt. István államalkotó bölcseségének magyar nemzeti létünk biztosítását köszönhetjük.

Hittérítőket nyugatról hozatott és nem a keleti császárok birodalmából. Ha ellenkezőleg cselekszik, valószínű, hogy a magyar is a rokon bolgárok sorsára jut, a kik a keleti egyház befolyása alatt nyelvüket, nemzeti jellegüket, szokásaikat elfelejték, elnyelte őket a szláv tenger. Bars vármegyében ellentállás nélkül, rohamosan hódított a keresztény vallás. Már a XI. század első felében Barson, Zsemleén, Körmöczön, Újbányán, Néveden, Knezsiczen (jelenleg Kis-Apáthi) templomok épülnek. I. Geyza király, kinek Bars vármegye déli részein birtokai, Udvard vidékén fejedelmi laka és saját kápolnája volt, 1075-ik évben a garamszent-benedeki apátságot alapította. A beiktatás a király, a trónörökös László herczeg, Gyula nádor ispán, az esztergomi és kalocsai érsekek, a barsi egyházi és világi rendek és sok ezerre menő nép jelenlétében fejedelmi fényvel megünnepeltetett.

Szent László hősiessége, Kálmán király korát túlhaladó bölcsesége, III. Béla görög műveltsége Magyarországot elsőrangú államok sorába emelik.

Kétszáz éves haladás eredményeit 1240-ben Batu kán mongolainak két évi pusztító hadjáratai megsemmisítették. Bars vármegye Garam-Szent-Benedek és Kis-Tapolcsányig majdnem teljesen elpusztult.

Az ellenség kitarodása után Béla király nagy erélyvel hozzálátott Magyarországot újjáteremtéséhez. Ezen időben telepedtek le Körmöcz vidékén németországi bevándorlottak.

IV. Béla halála után folyton megújuló pártviszályok emésztették Bars vármegye erejét.

Egy századig tartó küzdelmek és megpróbáltatások után a sors keze Nagy Lajos királylyal áldotta meg a nemzetet.

Régi dicsőségünk fényesen ragyogott.

Hírt, dicsőséget, hatalmat és tekintélyt hagyott a nemzetnek örökségül uralkodása alatt. Hazánk határait három tenger mosta.

Hozzá nem méltó utódok alatt azonban hanyatlott az ország, pusztult a nemzet.

Bars vármegyét ezen korszakban a husziták árasztották el. Erzsébet özvegy királyné kegyelméből 1442-ik évben Giskra János huszita vezér a bányavárosok kapitánya lett, a ki az Ulászló király pártjára állott vármegyénket évtizedeken keresztül zsarolta. Lévát, Garam-Szent-Benedeket, Berzencze várat, Kis-Tapolcsányt feldúlta, a garami járást Körmöczig hatalmába kerítette.

Hunyady Mátyás vaskeze megfékezte a cseheket, Giskra meghódolt, Bars vármegye visszanyerte a sokáig nélkülözött békét és nyugalmat.

Mátyás király kétszer látogatta meg Bars vármegyét. 1467-ben, a mikor a Vág vidékén garázdálkodó csehek ellen vezette győzedelmes hadseregét és 1479-ben, a mikor Esztergomból Körmöczre utazott.

Ekkor adta Mátyás a II. Pál pápától kapott vérereklyét ajándékba a garam-szent-benedeki apátságnak, 1483-ban épült fel a háromszor felgyújtott apátsági templom, mely 1881. július 21-én bekövetkezett nagy tűzvészig fennállott.

A magyar nemzet fátuma az volt, hogy legkitünőbb királya: Szent István, Szent László, Nagy Lajos, Hunyady Mátyás fiutódok hátrahagyása nélkül haltak meg. Mátyásnak diadalmas hadjáratai folyamán, dicsősége tetőpontján, 1490. április 6-án bekövetkezett váratlan halála pótolhatlan veszteség volt. Mély gyász borult a nemzetre, melynek súlyát a mohácsi vész után roppant erővel Magyarországra zúdult török hatalom rettenetessé tette.

Magyarország három részre szakadt.

Erdély és a kapcsolt részek Zápolya János király s halála után az erdélyi fejedelmek uralma alá kerültek.

Az éjszakkéleti, éjszaki, nyugoti, valamint a dunántúli határvármegyék a magyar király fennhatósága alatt állottak. Magyarország többi része az Aldunától, a Száva és Drávától fel egészen Hevesmármegyéig a török pasák zsarnok hatalma alatt szenvedett 156 évig.

Ezen korszakban, a mely valóban a pusztulás korszakának nevezhető, Bars vármegyét geographiai fekvése és exponált helyzete a legváltásosabb viszonyokba sodorta. Hős költeményt kellene írnom, hogy méltóan és élethűen előadhassam apáink viselt dolgait. Másfél századig tartó harc és küzdelem, a folytonos bizonytalanság és sanyargattatás szülte, testet és lelket ölö lézas állapot emésztette népünket. A török hódító hatalma rohamosan terjedt a vármegyénkben 1630—1686-ig. Bars vármegye három alsó járása, Lévát, Verebélyt, Garam-Szent-Benedek, Kis-Tapolcsány, Fenyő-Kosztolány és a két Lehottát kivéve, a török hódoltság alatt állott.

1619. szeptember 5-én gróf Forgács Zsigmond nádor a királyhozi hűségre inté a vármegyét, egyuttal szigorúan utasítja, hogy a dicát és

taxát szedjék be és generális insurrexiót rendeljenek el, különben mondja: „a vármegyére szállítjuk a vitézlő népet“! Hét nap múlva, szeptember 12-én pedig Bethlen Gábor manifestuma lett kiadva, melyben Bethlen a vármegyét csatlakozásra szólítja fel, egyuttal „a kassai gyűlésben nekünk adatott auctoritásunknál fogva sub ammissione capitis et omnium bonorum, parancsoljuk kegyelmeteknek, hogy pedig több levelünket nem várván, minden hadi apparátusával személye szerint teljes készülettel jöjjön táborunkba“.

A helyzetet veszélyessé tette, hogy Dóczy András, ez időben vármegyénk főispánja, mint szathmári várkapitány, a király táborában, Kisfaludi Liphay Imre kitűnő alispán pedig Konstantinápolyban volt követségben.

Bars vármegye rendjeinek bölcsesége és szabadságszeretete megoldotta a dilemmát, Bars vármegye fiait ott találjuk az erdélyi fejedelmek seregében, harczolva a sokszor veszélyeztetett vallásszabadságért és az ősi alkotmányért, ott találjuk a magyar királyok táborában, vagy a végvárakban is, vérüket ontva a hazáért a török elleni harczokban. Az otthon maradt rendek pedig időt s költséget nem kímélve, daczolva az utazás veszélyeivel, vármegyei gyűléseken gyógyítják a megye ezer bajait, 1612—1619-ig Garam-Szent-Benedek, Ar.-Maróth, Kis-Tapolcsány, Nagy-Ugrócson felváltva 95 vármegyei gyűlést tartottak.

A szegény nép pedig fizette az adót a török pasáknak, a kurucz vezéreknek és a labancz generálisoknak. Koháry István, a lévai várkapitány hős csatája, a nagy vezekényi győzőknek 1652. aug. 26-án a csatatéren bekövetkezett hős halála apáink honszeretetének és vitézségének örök emlékei.

1686. szept. 2-ika feledhetlen emlékü Bars vármegyében. Budavárát a szövetséges seregek, a melyekhez vármegyénk 431 lovas katonát adott, — vissza foglalták. Vármegyénk a töröktől örök időkre megszabadult.

Nem sokáig élvezhette a nemzet a kivívott győzelmek gyümölcseit. Az idegen származású katonaság jogot és törvényt tipró erőszakossága, a mindenfelé megindult vallásüldözés II. Rákóczy Ferencz zászlai alá vitte a nemzetet.

Bars vármegye a szabadságszeretetétől lelkesítve, Rákóczy táborába siet. 1707. évben az ónodi országgyűlésen Bars vármegye két követe: Kazy János alispán és Kosztolányi Gábor főjegyző az abrenuntiatio kimondását elfogadják.

XIV. Lajos kétszínű politikája, a hadseregben kitört viszálykodás, a nemzet kimerülése, végzetes lett a szabadságharczra. Rákóczy Ferencz szerencsecsillaga a majtényi síkon lehanyatlott. 1711. május 1-én megkötöttetett a szathmári béke.

A nemzet két tapasztalattal lett gazdagabb, hogy a külhatalmak minden szabadságharczunkban cserben hagytak s hogy a magyar ősi bűne, a pártviszály, romba döntött minden kivívott eredményt.

A megfogyatkozott nemzet kibékül uralkodójával s élvezi a béke áldásait. Magyarország lakossága alig volt három millió. Az örökösödési háborúban a pozsonyi országgyűlés korszakalkotó lelkes nyilatkozata: „moriamur pro rege nostro“ végig röpillt széles e hazában, a legnagyobb mérvű áldozatokra, köztettekre buzdítja a magyart.

Bars vármegye Pálffy táborába küldi vitézeit.

A győzelmes hadjárat eredménye fényes bizonyosága annak, hogy a magyar nemzet hűsége és vitézsége a trón legerősebb támasza.

A nagy francia forradalom a magyar nemzetet is felébreszti százéves tespedéséből. Lelkes írók bátor csoportja a latin és német műveltség keblén haldokló magyar nyelvet feltámasztja. Nyelvében él a nemzet! ez a jelszó országszerte. Bars vármegye a nemzeti és alkotmányos ébredés korszakában a vezérlő vármegyék között díszes helyet foglal el. Ezen teremben már 1830-ban magyar lett a közgyűlés nyelve. A jobbagság eltörlése, a sajtószabadság, az általános teherviselés, a vallásszabadság iránti indítványok napirendre kerültek Bars vármegye közgyűlésein. Plathy Mihály arany tolla, idősb és ifj. Balogh János szónoki ereje és varázsa nemcsak e teremben, hanem az országgyűléseken is propagandát csinált ez elveknek s híressé tette vármegyénket. Balogh János barsi követ egyik beszédében Wesselényit védve, felségsértési vád alá helyeztetett. Bars vármegye új követválasztásra utasított. A vármegye azonban újra megerősítette Baloghot, a kormány pedig megszüntette ellene a keresetet.

Az egész vonalon megindult a lázas tevékenység Magyarországot a művelt és szabad nemzetek nivójára emelni.

Az 1848. év emléke Magyarország történetében arany betűkkel van feljegyezve. A szabad nemzetek legdrágább kincse, a sajtószabadság, évszázadokon keresztül elfojtott keserűségeknek és vágyaknak útát tört és kifejezést adott.

Ellenségeink féltve befolyásukat, a melylyel évszázadokon keresztül annyi átkos visszavonást és szerencsétlenséget zúdítottak nemzetünkre, a trón és nemzet közé állottak, az összeütközés elkerülhetlen lett. Nemzetünk nagy megpróbáltatáson megy át. Testvéreink, a kikkel évszázadokon keresztül közös erővel védtük a hazát és a nyugoti keresztény műveltséget a török hatalom pusztító hódításai ellen, — ellenünk lázítatnak. Ifjak és öregek, szegények és gazdagok fegyvert ragadnak a haza védelmére. Bars vármegye is kivette részét a vérkeresztésből, a nagy-sallói honvédelmek a jövő évezred nemzedékeinek hirdetni fogja Bars vármegye áldozatkészségét és hazaszeretétét.

A magyar szabadság fényes csillaga Világosnál elhomályosult. A harci zajt dermesztő csend váltotta fel, melyet csak az árvák és özvegyek zokogása s mátyujainak fájdalmas sóhajtása szakított meg. A nagy csapás földig sújtotta, de meg nem törte a magyart.

A szivekben élt a remény, hogy: „Még jönni fog, mert jönni kell egy jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán“. Reményeink teljesedtek. 1867. június 8-án királyi eskü szentesítette alkotmányunkat. Tizenöt millió ajakról hangzott el a lelkesedés szava, hogy:

„Éljen a király!“

Alkotmányos életünk 28 év óta a legbölcsebb és legalkotmányosabb apostoli királyunk ő Felsége dicsőséges uralkodása alatt, kinek magas személyét Kárpátoktól Adriáig Magyarország minden hű fia hódoló tisztelettel és rajongó szeretettel veszi körül; egy század keretét betölthető haladásunk a nagy nemzetek bámulatát és elismerést vívta ki.

Tisztelt közgyűlés !

Ezeréves történetünkben a magyar nemzetnek három kiváló erénye tüündöklök a legfényesebben, a mely erények az egész világ előtt tisztelgetet szereztek a magyar névnek : a koronás király iránti tántoríthatlan hűség, a lángoló hazaszeretet és az alkotmányhoz való törhetlen ragaszkodás.

E vezérelvek jelölik meg az utat, melyen a második ezer évben haladnunk, hazánk és nemzetünk, az egységes magyar nemzet javát és nagyságát egyesült erővel szolgálunk, a nemzeti szellemet, műveltséget ápolunk, előmozdítanunk kell. Ez úton haladva nemzetünk, mely a lefolyt évszázadokban háromszor állott a végpusztulás szélén s mindannyiszor megedzve, a szerencsétlenségben friss erővel új életre támadt, önfeláldozásával és hős tetteivel megszégyenítette ellenségeit. A magyar nemzet, a melynek itt Európa közepén missiója van, örökké élni fog.

Hogy tehát Magyarország ezeréves fenállásának és megtartásának emlékéért Bars vármegye múltjához méltóan megörökíthessük ; emeljünk az alsó-váradí sánczokban maradandó emléket. Az ez irányban tett indítványt elfogadom.

Ezen tudományos értékű, alapos tanultsággal telt, lendületes és lelkes éljenzés és tapssal fogadott beszéd után *Dillesz Sándor* törvényhatósági bizottsági tag, mint a vármegyei múzeum rendezője, a múzeumot a következő beszéd kíséretében adja át a vármegye közönségének :

Méltóságos főispán úr !

Mélyen tisztelt közgyűlés !

Az ország összes törvényhatóságai, városai és testületei lelkesülve, lélekemelően ünneplik ezeréves múltunkat. De oly magasztosan, oly kegyeletesen s az ünnephez annyira méltóan talán egyik sem, mint Bars vármegye törvényhatósága.

Hisz lehet-e szebben, lehet-e méltóbban, lehet-e magasztosabban ünnepelni a múltat, mint azzal, midőn emlékeinek kegyeletes megőrzésére templomot emelünk, csarnokot nyitunk.

Midőn Bars vármegye törvényhatósága elhatározta, hogy az ezredik év ünnepére múzeumot nyit, dicsőséges múltját egy fényes lappal szaporította.

Bebizonyította, hogy nemcsak a hadi dicsőség, nemcsak az államkormányzati bölcsesség fegyvereit tudta mindenkor dicső múltjához méltóan ragyogtatni úgy, a mint azt hazánk java a különböző történeti korszakokban kívánta, de bebizonyította azt is, hogy a béke áldásos fegyvereit is hozzá méltóan tudja használni.

Helyes érzékkel jutott annak tudatára, hogy a vármegye szent földjén klasszikus talajon áll.

Oly földön, melyen a kelet és nyugot népeinek háborgó hullámai sokszor csaptak össze s tajtékozva törtek meg, itt hagyva halottaik csontjait, fegyvereit, szokásaik és műveltségük emlékeit.

Ezen szentelt föld, e téren még alig ismert kincses bánya, mely csak művelőkre vár, hogy belőle a tudomány forrásai nyiljanak.

Hogy ezen eszmét mennyire megértette s mennyire méltányolta vármegyénk lelkes közönsége, ékes bizonyítékul szolgálnak az adatok, melyeket ezúttal legalább sommásan bejelenteni kötelességem tartja.

Az adományozók hosszú sorát tekintve, névszerinti és részletes jelentésemet külön terjesztettem be.

Ezen kimutatás szerint a vármegye múzeumának állaga a következő: I. A „Levéltár“ érintetlenül hagyásával, a vármegye tulajdonában levő tárgyakból behelyezett 200 darab, II. egy a vármegyében birtokos lakos és az ügyért lelkesülő házaspár ajándéka 1896 darab, III. 42 további adakozó ajándéka együtt 590 darab, immár tehát összesen 2686 darab tárgy van múzeumunk birtokában.

Méltóságos főispán úr!

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Oly kezdet ez, milyennel az Országos magyar nemzeti múzeumnak alapvetése óta nemcsak országunk, de a művelt külföld egyik ilyenmű intézete is alig dicsekedhetik.

Nekem jutott a megütszelő feladat, hogy múzeumunk gyűjteményeit rendezzem s az eddigi eredményt mai ünnepünk napján a törvényhatóságnak bemutassam.

Megbízatásomban eljártam, a tárgyakról soros leltárt vettem fel s a mennyire a hely és tárlók engedték, azokat ki is állítottam.

Természetes, hogy ez csak ideiglenes jelleggel történhetett.

A sok tekintetben igen becses és figyelemre méltó anyag tehát még feldolgozásra vár.

A fényes kezdet feljogosít azon reményre, hogy a folytatás sem lesz kevésbé eredményes s bizalommal nézhetünk azon szép jövő elé, hogy Bars vármegye múzeuma rövid idő alatt nemcsak ezen vármegyének, nemcsak édes Hazánknak, de a művelt nemzetek tudományos világának is közkincsévé váland.

Midőn ezekben szerencsés vagyok kiküldetésemről beszámolni, mély tisztelettel kérem fel a főispán úr ő méltóságát, hogy a múzeumot megnyitni, azt Bars vármegye törvényhatósága részére birtokba venni és mint ezeréves múltunk egyik emlékét, továbbfejlesztés végett is a vármegye alispánjának gondozása és oltalmába átadni méltóztassék.

Ezen intézetünket fejlesztve, a tudomány nagy kincsét hagyjuk utódainkra, kiknek végtelen sora hálásan emlékezhethet majdán Bars-vármegye most élő bölcs vezetőiről és hazafias, lelkes közönségéről.

Egyben kérem ő méltóságát és a közgyűlést a múzeum megtekintésére.

A közgyűlés még azt is elhatározta, hogy feliratot intéz a felségekhez.

Ezzel az Aranyos-Maróthon tartott lelkes ünnep véget ért.

A) KÖRMÖCZBÁNYA.

Körmöcz szab. kir. és főbányaváros a millennáris ünnepségek alkalmából június hó 8-án tartotta meg nagy lelkesedéssel a városi díszközgyűlést, a melynek lefolyása a következő volt:

Miután az egybegyűltek elfoglalták helyeiket, az elnöklő polgármester előterjesztette, hogy a honalapítás évezredes emléke törvénybe iktattatott.

Mínthogy ezen magasztos törvény, a milyennel a mienken kívül semmiféle nemzet törvénytára nem ékeskedik, a magyar nemzet ezeréves múltjának megdicsőítését megörökíti és mély bölcseséggel azon alapot megjelöli, mely egyedül alkalmas nemzeti nagyságunk, dicsőségünk és erőnk fejlesztésére, mínthogy ezen törvényben dicsőségesen uralkodó legkegyelmesebb Urunk és Királyunk, Ő császári és Apostoli Királyi felsége, Első Ferencz József atyai szive nyilatkozik meg hű magyar nemzete irányában, ezen törvény ünnepélyes kihirdetése végett a városi képviselőtestület ezen rendkívüli díszközgyűlésre hivatott egybe, a melyet a polgármester ezután megnyitottnak jetentett ki.

Erre *Szmethanovics* József főjegyző a díszközgyűlés előtt felolvasta a honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról szóló 1896. évi VII. törvénycikket és miután azt ünnepélyesen kihirdették, *Raab* Károly városi képviselő a következő ünnepi beszédet tartotta:

Tekintetes közgyűlés!

Történelmileg, a mint a polgármester megnyitó beszédében jelezte, kettős jelentőségű napon gyűltünk egybe ezen közgyűléshez.

Egyik jelentősége az épen most felolvasott és kihirdetett törvény a honalapítás ezredéves emlékeinek becikkelyezéséről, mely a mai napon, tán épen most, rég nem látott pompával, a korona jelenlétében, az országgyűlés mindkét házának együttes ülésében, az ország sok tanácskozási termében felolvastatik s közzétetik.

Ilyen ünnepélyes alkalommal nem illik a törvényt bírálgatni, hogy jó-e? vagy rossz? Tetszik, nem tetszik-e? De ezen törvény lelkünkől beszél, midőn mindennek előtt az isteni gondviselésnek ad hálát a haza ezredéves fennállásának alkalmából. — Megtettük ezt mi is már, midőn múlt hó 10-én a városunkban képviselt három vallás templomában külön-külön áldottuk a népek atyját; ma azonban mint politikai testület, mint város találkoztunk egy mindnyájunknak közös oltárnál, a hazaszeretet oltáránál, hogy hazafiúi örömmel magasztaljuk a nemzetek sorsát intéző bölcs és jóságos isteni gondviselést mindazon jókért, melyeket hazánkkal egy hosszú évezreden át tett.

S van elég okunk hozzá! Nem kisebbítjük az által az emberek, a honalapítók s honfentartók halhatatlan érdemeit, a midőn mindenek előtt Istenről emlékezünk meg.

Nem vak véletlenség az, hanem az isteni gondviselés jóságos intézkedése, hogy a nagy földkerekség éppen ezen áldott darabját, melynek szép Magyarország a neve, nyertük osztályrészüln.

Nem pusztán emberi érdem, hogy a harcziás, szilaj magyar nemzet nemsokára itt való letelepedése után bölcs királyt kapott: Szent Istvánt, ki valódi apostoli buzgósággal kereszténynyé tette nemzetét s számára így mindenkorra kijelölte az utat s a nemzet azután oly hű fia lett a ker. egyháznak, hogy a századokon át vérént ontotta érte, egyszersmind bástyául szolgálva az egész európai nyugatnak a reá törő török ellen. Nem lett volna elégséges pusztán emberi igyekezet és akarat új életre támasztani a nem egyszer sírba döntött nemzetet. Isten áldására volt szükségünk, hogy századok mulasztásait pótoljuk s midőn helyre hoztuk, hazánkat az évezred határán a gazdaszat, az ipar, a kereskedelem, a népoktatásügy, a tudomány és a művészet terén oly előrehaladott állapotban látjuk, a milyenről néhány évtized előtt még nem is álmodhattunk, s midőn az európai művelt államok sorában méltó helyet foglalunk el, adjunk őszinte hálát az isteni gondviselésnek, hogy a hazát alapítók fegyverét megáldotta, hogy a hazának sok derék, bölcs királyt adott s hazánkat hosszú ezer éven át nem egy küllenségtől megszabadította, sőt nem egy belviszályban, midőn saját fiai esztelenül ásták sírját, megoltalmazta, fentartotta, úgy, hogy míg sok más nagyszámú s hatalmas nemzet letűnt a föld színéről, magyar hazánk fennál, él és gyarapszik.

S ezen hálánk annál örvedetesebb, annál önértetesebb lehet, mert azon 1000 esztendőből a mi kedves Kőrmöczünk körülbelül hatszáz évre pillanthat vissza, azon jól eső tudatban, hogy a haza mai virágzó állapotához mint nem utolsó tényező, mint a felvidék egyik, noha német nyelvű, de mindig hazafias érzelmű emporiuma, közvetve szintén hozzájárult. Az elmúlt századokban tán boldogabb időket is látott; helye a haza politikai organizmusában tán kimagaslóbb volt, mint ma, de hátaskörünkben hazaszerető szívünk teljes melegével, különösen oly vezetők alatt, a milyenek a közelmúltból Campiom Sándor, a tiszta jellem, a jó polgár és hazafi s a jelenben Chabada József, az ernyedetlen munkásságú, figyelmét mindenre kiterjesztő, e város javát őszintén szíven viselő polgármester alatt, meghozzuk a megváltozott viszonyok között és daczára is áldozatainkat a hazaszeretet oltárán; — hogy csak egyet említsek, a tanügy terén már-már erőink megfeszítésével nemcsak magunk javára, nemcsak a vidék, de közvetve általjában a haza érdekében.

S tegyük ezentúl is, a mi tőlünk telik!

Az elmúlt évezred mesgyéjén, az újnak küszöbén az legyen éppen szent fogadásunk: elődeink példájának nyomán haladva, ápoljuk a valóságosságot, mert csak ezen az alapon lehet a tiszta erkölcs s a becsület, megbízható jellemek, a kötelességeiket híven teljesítő polgárok és hazafiak nevelése.

Szeressük a hazát s míveljük a közös anya, a haza nyelvét, a magyart s mi behoztuk ezen tanácstermünkbe, hol azelőtt a német szó hangzott, behoztuk egész közigazgatásunkba s terjesztjük — is-

koláink által : terjesszük fokozott mértékben ezentúl is. — Mint ugyanazon anyának gyermekei, tekintet nélkül arra, hogy mi módon s mely nyelven imádjuk ugyanazon egy Istent, szeressük egymást s éljünk egymással békében, mint Testvérek, egyik lévén mint Testvérek a közös anya, a haza iránti lángoló szeretetben.

Így fogunk ki-ki a maga körében hozzájárulni a haza boldogításához. Így azután a millenniumi törvény nemcsak az új országház falán fog márvány lapon arany betűkben tündökölni, nemcsak levéltárunkban lesz elhelyezve, de szívünk tábláira vésve buzdítani fog Isten iránti hálából s a haza iránti szeretetből polgári s hazafiúi kötelességeink hű s önzetlen teljesítésére.

Kettős jelentőségűnek mondtam a mai napot, mely a millenniumi ünnepélyek és örömök zenithjét, tetőpontját képezi s én helyeslem, hogy városi előljáróságunk a díszülést éppen mai napra hívta össze. Az egyik jelentőségnek igyekeztem már gyenge erőmhöz képes kifejezést adni. Legyen szabad még a másik jelentőségét is néhány szóval méltatni.

Ma van 29 éve annak, hogy dicsőségesen uralkodó Királyunk, I. Ferencz József, a midőn megelőzőleg a haza halhatatlan bölcse, Deák Ferencz, gyászos idők után az uralkodó és a nemzet jobbját a kibékülés jeléül egymásba tette volna, Szent István koronájával koronázva lett. — Azoñ a napon a király és a nemzet egybeforrt s egybeforrva maradt s a minékünk jó alkotmányunkat néha válságos helyzetben is respektáló, most a haza örömében egész felséges házával őszintén részt vevő, velünk ünneplő Királyunk van, ki bizalmát a nép ősi erényébe, a nép vallásosságába, a haza iránti szeretetébe, az uralkodó házhoz való ragaszkodásába helyezte : úgy legyünk mi is istenfélő, a királyt és hazát szerető és törvényt tisztelő népe.

Hogy a haza oly rövid idő alatt azzá lett, a mi, azt nagyrésztben mostani Királyunk, Ő felsége békeszeretetének, alkotmánytiszteletének igazságos érületének, példás munkásságának köszönhetjük.

Nem lehet forróbb óhajunk és imánk ma a koronázás forduló napján, mint az, hogy a korona a jó Király fejedelmi homlokát még számos esztendőn át díszítse. Az isteni gondviselés hosszabbítsa meg még hosszú időre drága életét s erősítse testileg, lelkileg, hogy még soká örvendhessen a haza gyarapodásnak és boldogságának.

Legyen boldog a haza ! Éljen a király !

Miután az ünnepi szónok legbensőbb lelkesedéssel és meg-megújuló zajos éljenzéssel fogadott beszéde elhangzott, ugyan ő a következő indítványait terjesztette elő a városi díszközgyűlésnek :

1. Üdvözljük hazafias örömmel a közzétett 1896-ik évi VII. törvényczikket.
2. Adjunk jegyzőkönyvünkben kifejezést Isten iránti hálánknak, hogy hazánkat ezer éven át megoltalmazta.
3. A koronázás napjának fordulóján fejezzük ki hódoló ragaszkodásunkat a dicsőségesen uralkodó királyunk, I Ferencz József ő cs. és apostoli kir. felsége iránt.
4. A mai díszgyűlésről felveendő jegyzőkönyvet írjuk alá mindnyájan,

Ezen négy indítványhoz *Szmethanovics* József főjegyző azon ötödik indítványt fűzi, miként az imént *Raab* Károly városi képviselő által nemes szónoki hévvel elmondott magas szárnyalású ünnepi beszéd, mely az összes jelenlevőket a legtisztább hazafias lelkesedés magaslatára emelte, ezen ünnepélyes pillanat emlékeül a mai díszközgyűlés jegyzőkönyvének lapjain megörökítették.

Az indítványt természetesen egyhangúlag elfogadta a rendkívüli közgyűlés, a mely a király és a haza lelkes éljenzésével ért véget.

Körmöcz város közönsége a millennium alkalmából a következő határozatokat hozta: 1. A város szolgálatában működő összes nyugdíjképes tisztviselőknek egy havi fizetés és a millennáris évet mint nyugdíjévet ajándékozta. 2. A városi polgári menedékház alapjaihoz 5000 forinttal járul.

A nagyközönség június hó 10-én ünnepelt. A városház-téren volt a gyülekezés délben 12 órakor. A tűzoltói zenekar hazafias dalokat játszott, a daloskör énekelt, majd pedig *Takács* György polgáriskolai tanár mondott emelkedett szellemű, költői szépségekben gazdag ünnepi beszédet. Este tánczvigalom volt, mire az ünnep, külsőségeiben véget ért.

B) LÉVA VÁROS.

A millennáris ünnepségek fényes sorozatából Léva városa is méltókép kivette részét. Az ünnep központja természetesen a díszközgyűlés volt.

Máriássy István városi polgármester az ünnepélyes alkalomhoz méltóan földíszített városi tanácsteremben az elnöki széket elfoglalván, a városi képviselőlet 53 tagja és nagy hallgatóság jelenlétében a legmélyebb megilletődés hangján következő megnyitó beszédet intézte a díszközgyűléshez:

I.

Nagyérdemű tekintetes díszközgyűlés!

Meghatottsággal üdvözlöm a képviselőtestületnek a mai díszközgyűlésre megjelent érdemes tagjait, mely közgyűlést a honfoglalás ezredik éve emlékének megünneplésére szentelünk!

Tudósaink a hagyományok, a kutatások és a történelmi adatok egybevetése szerint: a honfoglalás ezredik évét a most folyó 1896-ik

évre teszik, melyet a nemzet és a Király elfogadván. — Ünnepet ül most a Magyar nemzet minden hű fia . . . s kegyelettel gondolunk honfoglaló őseinkre, kik e Hazát megszerezték, valamint azon elődökre, kik a megszerzett Hazát annyi évszázadokon át számunkra megtartották!

* * *

Ezer év! . . . mily végtelenül messze nyúlik ez a múltba . . . képzeletünk odáig nem hatol, csak lelkünkben ég a titkos vágy, megtudni azt: honnan s miként jöttek őseink e földre . . . mely ezer évig adott a magyarnak hazát és otthont, holott ezen hosszú évszázadok alatt nemzetek pusztultak és újak keletkeztek! . . .

Higyjük el, hogy őseinket nem éppen a harci vágy, — hanem egykori otthonukban élvezett szabadságuknak talán a szomszéd törzsek által történt korlátozása vagy veszélyeztetése vezette egy új hazát keresni, hol államot alkotva, abban a szabadságot önmaguknak megtarthassák és élvezhessék.

Erre vall az utónemzedéknek őseinktől öröklött szabadságszeretete, lobbanó véralkata, harci bátorsága, lovagiassága, vendégszeretete, mely tulajdonságok őseinknek erényei voltak.

Honfoglaló őseink vitézségét és harcias bátorságát bizonyítja azon hódítás, melyet bejövételünk idejében az itt talált szlávok, bulgárok, longobardok, morvák, németek stb. törzseknek legyőzésével elérték, de egyúttal az elfoglalt területnek megtartásával igazoltatik.

Föl nem tehetjük, hogy ezen honfoglalás idejében az itt lakott törzsek védtelenül vonultak vissza . . . vagy gyáván hódoltak volna meg . . . bizonyonnyal ők is erős küzdelmet s védelmi harcot folytattak, mely azonban őseink vitézségén megtörött s innen ered amaz igaz közmondás: hogy őseink vérrel szerezték e Hazát! . . .

* * *

Hagyományok szerint az ezer év számíttatik Lebedia, Etelköz, Prut, Szeret folyók tájáról, — Álmos ősapánk vezetése alatt csoportosult hét vezér népének a szent földre történt elérése idejétől, vagyis 896-ik évtől; — történészeink őseink bejövelele helyéül a Kárpátok Vereczkei szorosát, Munkácsot és a győzelmes harczok után a fejedelem választás helyéül Pusztaszert nevezik meg, mely utóbb nevezett helyen a honfoglaló hét vezér törzse és népe Álmos ősapánknak fiát: Árpádot fejedelemmé választotta s az ő vezérlete alatt megkezdették az államalkotás nagy művét, megállapították a vérrel szerzett hazának határait, felosztották e drága földet s ezáltal határt szabtak a vándor (nomád) életnek, megalkották a tulajdon fogalmát és az állandóbb tartózkodást, valamint a folytonos harczok helyett a békés foglalkozást életre hozták . . .

Hazánk sorsának további fejlődését, a pogány hit elhagyását, a keresztény hit felvételét s ezáltal a nyugati hatalmakkal a keleti népek betörései ellen történt szövetségést; — valamint később István király választása által a monarchikus államrendszer megalkotását történelmünk már hű adatokkal sorolja fel, de felsorolja a történelem véres betűkkel azt is: hogy a honfoglalás nagy műve után újra következtek a nagy küzdelmek, melyeket e hon megtartásáért a honfoglaló ősök utódainak megvívni kellett, — miután helyzetünknel fogva válaszfalat képeztünk a nyugot és kelet versenye között, mely áramlat hullámai nem egyszer veszélylyel fenyegették drága hazánkat!

Íme a tatárjárás, az ozmanlik betörései, — Mohács, Szigetvár, Sajó, Muhi, Kenyérmező stb. mind nehéz napok voltak, de az Isten jóvoltából voltak Hunyadiak, Zrínyiek, Jurisicsok, későbben Bocskaiak, Rákócziak és sok vitéz honfiak, kik megtámadott hazánkat kifelé, a megtámadott szabadságot és a nemzet jogait bent az országban védelmezték!

Ezen védelem sok áldozatot kívánt s valamint a harcmezőn sok jelesünk hősi halált szenvedett, úgy bent az országban szabadságunk és alkotmányos jogaink védelmében is számtalan elhullott mátyrt jegyzett fel a történelem! — Ime a Zrínyiek, Nádasdiak, Frangepánok, Hajnóczy, Martinovics, Laczkovicz, Szentmarjay, Zsigray és sok mások vértanúi halált szenvedtek a szabad eszmék védelmében, míg Vesselényi, Lovas, Kossuth és sokan börtönbe vettek, mert szerették a hazát, a szabadságot és igazságot!

II.

Az imént megnevezett szabadságszerető mátyrtjainknak — s ezeken kívül számtalanoknak kicsordult vére és szenvedése felébresztette az alvó nemzetet s már 1825. és 1840-ik években a magyar nemzet vérző szive erősen lüktetett s egyrészt jogain ejtett sérelmek orvoslását követelte, másrészt az akkoron fennállott kiváltságos osztály saját jogait a nemzet összes polgáraival megosztani elhatározta, ezen mozgalom és elhatározás szülte az 1848/9-ik évet és az akkoron királyi szentesítéssel nyert jogok megvédésére megteremtette az önvédelmi harcot és nem a helytelenül elnevezett forradalmat.

Forradalmak csak jogok kieroszakolására vagy a fennálló törvényrendszer szétbontására támadnak, de királyi szentesítéssel adott jogok megvédésére a felvett küzdelem csak jogos önvédelemnek mondható!

Az 1848/9. évi törvényeink megvédéséért folytatott önvédelmi, másként szabadságharcunk — egy hős nemzet dicső harcza volt, melyet Európa szabad nemzetei rokonszenyvel néztek, a nehéz küzdelemben velünk éreztek; — de a nemzetközi viszonyok reánk kedvezőtlenül alakultak és a már legyőzött közvetlen elleneink segélyére küldötte egyik önkény uralmú hatalmasság túlszámú seregeit . . . kik ellen a győzelem lehetlenné vált.

A nemzeti hadsereg letette fegyverét, megnyíltak a börtönök rideg falai, megcsördültek a rablánczok, emelkedtek a halálra ítéltk golgotái

s jött a nemtelen bosszú ördöge, mely jogot nem ismert, csak pusztítást s öldöklést lehel!

Óh — ti megdicsőült szabadságharczunk óriásai és hősei, — kiket Arad, Budapest, Pozsony hantjai takarnak, kegyelettel emlékezünk meg rólatok ezeréves fennállásunk ünnepén, melyet Ti meg nem éltetek! — Szívünk vérzik értetek, kik ártatlanul, a királyi szentesítéssel adott jogok védelmében mátyrhalált szenvedtek! . . . Ámde hősi haláltokkal megváltottátok a magyar nemzet jogait, alkotmányát és szabadságát, mert ime, sírhalmaitokból feltámadt a magyar nemzetnek szünetelt alkotmánya, melynek jelszava: a szabadság, testvériség és egyenlőség!

III.

A magyar nemzet ezeréves fennállása alatt hogy mily nagy küzdelmek, harcok, átalakulások lehettek és voltak, ennek valószínűségét a mostani nemzedék idejében lezajlott harcokból és átalakulásokból következtethetjük, — ime, észak- és délamerikai köztársaság harcjai, Orosz—Törökország harcjai, Porosz és akkor még Ausztria, valamint Porosz- és Franciaország véres küzdelmei alig 40 év alatt folytak le, hát még ezer év alatt hány ilyen óriási küzdelem lehetett!?. . . de valamint a harcok és viszályok nem lehetnek állandók, úgy a gyűlölet sem tarthat örökké s közbe-közbe a béke angyala is leszáll az emberek lelkébe s helyet kér az élők között!

A magyar nemzet és a korona között 1850—1860-as években fennállott szomorú viszonyok az események sorrendje szerint sem állhatnak fenn sokáig, a jog és igazság felszínre került és a nemzet és az uralkodó között fennállott feszültség béke után sóvárgott, — a múltak fájalmát az idő enyhítette s megkíséreltetett a kölcsönös közeledés, mely békét és a békés haladást irta zászlójára.

A villafrankai béke meghozta az 1861-ik évi engedményeket, — a szadovai napok meghozták az 1867-ik évi kiegyezési kísérleteket, — a nemzet kifáradt a szenvedésekben s visszavonási álláspontjában (passiv ellenállásban) érezte a haladásban való korlátozását, -- módot keresett alkotmányos jogainak megőrzése mellett az uralkodóval való kibékülésre . . . s viszont Ausztria helyzete a veszített csaták által Magyarország kibékítése nélkül napról-napra gyengült s bonyodalmakba keveredett, mely körülmények a bécsi férfiakat is Magyarországgal kibékülésre indították!

A kibékülés módja nehéz volt; — midkét fél a következetességet vette a kiegyezés alapjául, mely elfoglalt álláspont a kiegyezést hátráltatta!

Ámde az uralkodó jósága és népei iránt való szeretete, — valamint a halhatatlan emlékü s megdicsőült Deák Ferencz, a nemzet bölcse, megtalálták a nemzet és a korona között létesítendő kiegyezési alapot, mely kétoldalú kiegyezés a nemzet és az uralkodó által elfogadtatván, ez képezi a magyar nemzet magnachartáját, ez hozta meg az 1848-ik évi törvények alapjára fektetett alkotmányunkat és felelős kormányunkat.

Mint a világon semmi nem tökéletes, s mint igaz az : hogy nincsen a világon olyan alkotás, a mely mindenkinek tetszenék, úgy ne csodáljuk, ha egy rémuralom után létrejött kiegyezés mindenben nem tökéletes, mindenkit ki nem elégít! — Ezt tapasztaljuk mi is : hogy a népképviselőre fektetett parlamentünkben az 1867. évi kiegyezéssel több politikai párt elégedetlen, — akik ezen kiegyezés megdöntése mellett a független és önálló Magyarország megteremtését kívívni törekeshnek!

Hiszem, hogy nincs olyan magyar ember, hogy nincs olyan párt, mely a magyar nemzet függetlenségét és önállóságát lelkében ne kívánná, de nem szabad elfelednünk, hogy az 1867-ik évi kiegyezés a nemzet és az uralkodó közt jött létre s hogy ezen alapul alkotmányunk és törvényük! És nem szabad elfelednünk, hogy ezen kétoldali szerződés érvényben maradása csak addig biztos, míg a szerződő felek azt megtartják, vagy kölcsönös egyetértéssel nem módosítják, — s miután a szerződő felek egyikének : a nemzetnek nincsen latba vehető olyan ereje, hogy megtámadás esetében a kiegyezésben fektetett alkotmányos jogait megvédhesse, — még ellenben a kiegyező másik félben : jóságos uralkodónk lelkében a kiegyezés megtartására vonatkozó alkotmányos érzület, jóság és bölcsesség, hazánk történelmében példátlan nagyságban fennáll . . . s mert Felsőleges Uralkodónk ezen kiegyezésnek megtámadása esetében annak érvényességét hatalmának latba vetése által megvédeni is képes, akkor tartsuk tiszteletben az 1867-ik évi kiegyezési alaptörvényt, melynek védpajzsa alatt nemzetünk tekintélyt, erőt és békességet élvez!

Adja Isten, hogy a magyar nemzet a második ezredévbe való belépése folyamán a haladást, a tekintélyt és a békét minél tovább élvezze és fokozza, valamint koronás királyát oly igaz szerettel, hűséggel és hódolattal környezze, mint ezt a most élő nemzedék teszi, adja Isten, hogy alkotmányos és bölcs királyunk a magyar nemzet felvirágzását még sokáig szemlélhesse!

A megnyitó beszéd végső sorait a hallgatóság lelkes éljenzése követte, miközben *Lakner* László képviselő, testületi tag helyéről felemelkedvén, a hallgatóság lekötött figyelme és elragadtatása mellett, mélyen átértzett szónoki hévvel a következő alkalmi beszédet mondotta :

Tekintetes képviselőtestületi közgyűlés!

Ezen ünnepélyes pillanatban lelkem mély megihatottságánál így kiáltok fel : Ünnepet üljön, zászlódiszt öltson egész Magyarország! Örömtüzek lobogjanak hazánk bércein és rónáin! de öröm lángoljon a mi sziveinken is, — minden magyar ajakáról hála fakadjon az Egek Urához, hogy ezer évig megtartotta a magyart! S midőn a hála oltarán adózunk, egyuttal fohászkodjunk eképen : Isten áldd meg a magyart a jövő ezer évben is!

Tekintetes közgyűlés!

Midőn először látva Feszti Árpádnak genialis felfogású és művészi kivitelű körképét a honfoglalásról: áhitattal elmerengve Árpád daliás alakján, a mint vezérkarától környezve, ott a Vereczkei magaslatok egyikéről végig nézi a már megnyert ütközetet s széttekint az elfoglalt területen, — azon kérdés villant meg agyamban, vajjon gondolt-e a nagy honfoglaló arra, hogy népe itt ezer évig élni fog? Azt vélem, még a győzelemittas vezérnek sem voltak ily merész álmai, hiszen a történelem, az életnek ezen nagy mestere, azt mutatja nekünk, hogy csak ritka népnek jutott kivételesen azon szerencse, hogy magát ily hosszú időn át fentarthassa. Példa gyanánt hivatkozom saját földünkre, édes hazánkra; próbáltak itt már szerencsét a magyarok előtt mások is, hisz itt voltak a deákok, gepidák, gótok, románok, hunok, avarok, szlávok, kik hosszabb-rövidebb időn át itt tartózkodtak, de lábukat állandóan megvetni s magoknak hazát alkotni képesek nem voltak, ez csak a magyaroknak sikerült! Árpáddal kezdődvén a vezérek kora, tartott száz esztendeig s 997-ben Géza vezér örök álomra hunyván le szemeit, fia, István, egy szelid lelkületű s az államférfiúi kellekkel felruházott fejedelem, éles szemekkel belátván azt, hogy népe a pogány hitben itt magát fenn nem tarthatja, — szakítván ősei hitével, a kereszténységre tért és népét is — bár egyrészének erős ellenkezése daczára — a kereszténység karjaiba vezette s midőn Krisztus után 1000-ik évben magát Esztergomban királylyá koronáztatta, ezzel az alkotmányos magyar királyságot megállapította, országát a kereszténység alapjaira fektetve, oly bölcs intézményekkel látta el, melyek részben máig is fennállanak még s egészében pedig az ország máig való főmaramadásának akkori létföltételét, biztosítékát képezték!

És ha most a történelem szárnyain végig röppenünk az ezeréven át, előttünk látjuk a nemzetnek magasztos nagy napjait — örömeit, és mellette felváltva a nehéz megpróbáltatások és szenvedéseket, melyekből őt az isteni gondviselés különös kegyelme mellett saját kitartó ereje és vitézsége, de szerintem legkivált erős hazafias érzülete mentették meg, mert a míg egyrészt a történelem arany lapjain ércznél is maradandóbban vannak megörökítve Szt. István, Szt. László uralkodása, IV. Béla második honalapítása, az Európát megreszkettető anjoui Nagy Lajos uralkodása és a Hunyadiak kora, úgy másrészt a belvilongások, tatárok pusztítása, a hosszúra nyúló török hódoltság, továbbá a dogetták alatti nemzeti hanyatlás és legfűltettebb kincsünk: a magyar nyelv ellen a múlt század végén, a legutóbb az ötvenes években intézett hatalmi támadás, — mind-mind létében fenyegették a magyart! Mégis elmondhatom a költővel: „és annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után él nemzet e hazán“, sőt nem csupán hogy él, de daczára annak, hogy évszázadokon át ő volt nyugotnak védbástyája a keleti berohanások és pusztítások ellen, mialatt életküzdelseivel elfoglalva, sem ideje, sem alkalmá nem volt a nyugoti népekkel való együttes haladásra, ma már saját művelődése, saját tetterejenél fogva méltó helyet küzdött ki s foglalá el magának az európai kulturnemzetek soraiban. — Vajjon mit hoz reánk a jövő, azt előttünk mély titok leple fedi, az Isten kezében van; s ha én, mint hazámnak, városunknak egyszerű polgára, de mégis a nemzet nagy testének bár parányi részecs-

kében tagja, elmerengek hazám sorsa felett, képzeletemben úgy alkotom meg jövőjét, hogy nemzetünk élete ezúttal sem lesz oly nyugodt, mint holdvilágos éjben egy síma tónak tükre, de lesz, mint minden nemzeté, változatos, hullámzó s emberi számítás szerint ugyanazon tényezőkkel fog szemben állani, mint ez a múltban történt, csakhogy ezidőszert partvillongás a magyarok között nincsen s ma már első királyunk egyikének azon keserű mondása : átok veri meg a magyart, mert ez a nép soha együtt nem tart, — reánk nem alkalmazható ; igaz ugyan, hogy a magyar természeténél fogva pártoskodásra hajlandó és ennek a politikai életben így is kell lennie, de ma már minden pártnak, minden magyarnak czélja a haza üdve, a haza boldogsága s csupán az erre vezető utak megválasztásában térnek el egymástól, de ha a haza veszélyben forog, nincs többé párt, nincs nézetkülömbőség s vállvete rohanának a ránk törő ellenségre !

Az országok közötti háború, — hála a kultúra haladásának s az uralkodók békés szellemének, ritkulni látszik, de nem csoda, hisz a legjobb hadi erővel felszerelt állam is rettegve fél — mert a hadi szerencse esélyei kiszámíthatlanok — egy veszített háború irtózatossá következményeitől ! De még ily veszített ütközetnél is végzetesebb lenne nemzetünkre nézve, ha egy újabb nemzeti hanyatlásba esnék a magyar, ha jellegének egyedüli biztosítékát, legdrágább kincsét, a nyelvért elhanyagolná, vagy a hatalom ez irányú nyomásának ellentálni képes nem lenne, mert ha ez — mit Isten ne engedjen — bekövetkeznék, akkor tekintve azt, hogy kedvezőtlen földrajzi helyzetünknel fogva alig van szomszédunk, ki tőlünk valamit birni ne akarna, tekintve azt, hogy Európa közepén, mint rokon nélkül, egyedül álló maroknyi nép, a hatalmas germán és szláv törzsek közé beékeltlen, a szétmorzsoltság veszélyének vagyunk kitéve — akkor, mondom, bekövetkezhet az is, hogy lehet majd e föld népe művelt, gazdag és erős, lehet a föld virágzó — de magyar nem lesz többé soha ! . . .

Ekkor már én rég nem leszek s a csendes emberek közt lesz helyem, de magyarral érző szívem azt súgja, hogy vérem akkor is élni fog, élni fog gyermekeim és maradékaimban s ez a vér akkor is hangosan fog felkiáltani : az ilyen Magyarország nekem nem hazám többé, nekem ezen Magyarország olyan idegen, mintha csak Arábia sivatagja, vagy Montenegró hegyeiről lenne szó . . .

De félre most az ilyen bús sejtellemmel, mely különben is csak hazám iránt való hű ragaszkodásom s nemzetem iránti szeretet teljes aggodalomból szállott ajkamra, hisz mi ünnepelünk ma, ünnepelünk pedig ezredéves életünk határán, melynek dombján egy pillanatra megállva, hálás kegyelettel adózunk a honfoglaló és honfentartó hősök emlékének s örömmel tekintvén a múltra, reménnyel üdvözöljük a jövőt !

Istenbe helyezett erős hit és saját életrealitásunk s hazafiságunkba vetett bizalommal indulunk a másik ezer év felé, könyörögvén a királyok királyának trónszámolya előtt, áraszsza jövőben is úgy, mint a múltban, áldását és kegyelmét a magyar nemzetre ; boldogítsa jövőben is oly fejedelmekkel, kik példaként említették, szellemébe újra dicső, magasztos napokat hozzanak a magyarra !

Mindaddig, míg a felséges Habsburg-lotharingiai uralkodó ház élni fog, — adjon mindenekelőtt azok soraiból minél gyakrabban oly

kötelesség érzéstől áthatott, népeit szerető bölcs fejedelmet, mint dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunk, kinek felszentelt homlokán álló korona saját uralkodói erényeitől s népei ragaszkodó hűségétől fényesen ragyog, kit az alkotmány és királyi esküjének lelkiismerettel megtartásáért népe rajongással szeret, a külföld pedig csodálattal tisztel!

De adjon az isteni gondviselés a magyarnak állandó hazafias szellemet, szabadság iránti vágyat és nemzeti erős érzületet és ennek ébrentartására adjon időközönként Rákóczyakat, kik mint a szabadság fényes oszlopai, világítsanak neki, ha pedig ennek daczára nemzeti hanyatlás, szunnyadás fogná el, küldjön Széchenyi Istvánokat, kik letargikus álmából felrázzák, adjon Kossuth Lajosokat, kik mint szellemi óriások, világrendítő események közepette nagy tettekre buzdítsák a nemzetet, ha pedig a politikai ösvényen valótra jutna, midőn az elhatározás miatt küzdelem és habozás fogja körül, teremtsen neki — mindenható erejénél fogva — Deák Ferenczket, kik elméjük isteni szikrájával s hazafiúi bölcseségükkel vezessék a nemzetet, újra elmondván neki a jogok védelme tárgyában, hogy a törvényes térről soha le ne lépve, legyen egyetértő a kitartásban s kitartó az egyetértésben, mert mit a hatalom erőszakkal elragad a nemzettől, azt idők javultával ismét visszaszerezheti, de miről a nemzet önmaga mond le, azt elveszítette örökre.

Ha mindezeket megszívleli, szem előtt tartja a nemzet, ha eddigi múltjához hű marad s ha az isteni gondviselés őt ezúttal is pártfogó kegyelmével és áldásával kíséri, azon biztos öntudattal lépünk a második ezer év felé, hogy a legnagyobb magyar: Széchenyi Istvánnak jóslata teljesül, azaz: „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

Tekintetes képviselő testületi közgyűlés!

Ismervén Léva város közönségének hazafias érzületét, tudván azt, miszerint e városnak minden polgára, társadalmi osztály és vallásfelekezeti különbség nélkül magyar s a hazaszeretet oltára körül egy megoszthatlan egészet képez, ismervén továbbá a polgárságnak isteni félelmét s ebből folyó vallásos érzületét, indítványozom:

1-ször: mondja ki határozatilag a képviselőtestület közgyűlése, miszerint leborulva a mindenható Isten előtt, szívből jövő mély háláját fejezi ki azon kegyelemért, melyet a magyarnak ezeréves életét megérméngedte — alázattal esedezvéni isteni Felsége előtt, miszerint oltalmában, áldásában jövőre is megtartani kegyeskedjék;

2-ször: millennáris emlék gyanánt egyrészt a szegények gyámolítására tegyen *3000 frt szegényházi alapítványt*, másrészt pedig a város haladásának elősegítése gyanánt a piac-tér kikövezésének céljaira *20,000 frtot* szavazzon meg, illetőleg a mennyiben már az elvi elhatározás már előbből megtörtént, mai napon a törvényesen előirt szavazást eszközölje; — ismételten ajánlom indítványomat.

A lelkes szónoki hévvel elmondott beszédek hatása alatt az előterjesztett indítványokat a képviselőtestület lelkes éljenzéssel fogadta.

Elsősorban is háláját fejezvéni ki a gondviselésnek, hogy a magyarok 1000 éves létét oly csodásan megérméngedte.

Elhatározta továbbá a képviselőtestület, hogy millennáris emlék gyanánt egyrészt a szegények gyámolítására 3000 frtos alapítványt létesít s a már épülőben levő *szegényház berendezési céljaira 552 frt 89 kr. költséget megajánl*, másrészt pedig : a város haladásának elősegítésére, a belső piac-tér kikövezésének céljaira 20,000 frtot megszavaz és a mai díszközgyűlés indokát, lefolyását és tényét jegyzőkönyvileg megörökíti, valamint jegyzőkönyvi köszönetet szavaz *Lakner László* képviselőtestületi tagnak az ünnepély méltóságára elmondott lelkes szónoklatáért.

A díszközgyűlésnek egyéb tárgya nem lévén, elnöklő polgármester a következő beszédet intézte a jelenlevőkhöz :

Midőn Léva város képviselőtestületének — ezer éves fennállásunk ünneplésére megtartott díszközgyűlésnek befejezését jelentem, — egyúttal meghatottsággal konstatalom, hogy Léva város képviselőtestülete a mai díszközgyűlésben hozott határozatai által méltó emlékekkel járult ezen örömnapi magasztosságához.

Áldozatot hozott a humanizmusnak, áldozatot hozott a város emelésére, mely két irányú cselekvénye a város közönségének dicsőségére válik !

És most, midőn az első ezer év számításából a második ezer évbe lépünk, emeljük fohászatunkat az Egek Urához és kérjük, hogy védekezze meg szeretett magyar hazánkat a szerencsétlenségek és szenvedésektől, adjon erőt a nemzet fiainak, hogy válságos időben e hazát megvédelmezzék, erősítse bennünk az egyetértést és a hazaszeretetet, hogy a magyar nemzet állami nagysága mielőbb megvalósuljon ! Mondjuk és kérjük :

„Isten áldd meg a magyart !“

A zárbeszéd elhangzása után a közönség a haza, a király s a magyar nemzet éltetése között szétoszlott.

VIII. BÉKÉS VÁRMEGYE.

Békés vármegye hazafias közönsége a megye fellobogó-zott székhelyén: Gyulán ülte meg a millennium nagy ünnepét.

Az ünnep magvát itt is a törvényhatósági díszgyűlés képezte, mely a következőkép folyt le:

Vizeki Tallián Béla főispán a nagyszámú, díszmagyarba öltözött bizottsági tagok díszes csoportjától kísérve, a jelenlevők lelkes éljenzése között az ülésteremben megjelenvén, a megállapított tárgysorozat értelmében felhívta a törvényhatósági bizottságot, hogy mielőtt ünnepi közgyűlését megkezdené, mondjon hálaímát az Egek Urának, hogy a magyar hazát egy ezredév küzdelmeiben megtartotta és e célból a gyulai négy hitfelekezet templomaiban tartandó hálaadó isteni tiszteleteken küldöttségileg vegyen részt, egyszersmind kijelölte saját személyét is a római katolikus, dr. Fábry Sándor alispánt az ev. református, dr. Bartóky József vármegyei főjegyzőt az izraelita és Oláh György tisztii főügyészt a görög keleti templomokba induló küldöttségek vezetőiül, melléje beosztván a megjelent bizottsági tagokat.

Az isteni tiszteleték bevégezése után a küldöttségek a székház termébe visszaérkezvén, elnöklő főispán az ünneplő közgyűlést a következő beszéd kíséretében nyitotta meg:

Tekintetes vármegyei közönség!

Mélyen tisztelt ezredéves jubileumi díszközgyűlés!

Egy klasszikus korszakbeli állambölcs szükségnek tartja nemcsak az egyénre, de a nemzetekre nézve is, hogy nagyobb lustrumok után magukba szálljanak, visszapillantást vessenek a múltba és a történelem tanulságaiból vonják le a következtetéseket s ezekből okuljanak a jövőre.

Egyezer év nagy idő még a nemzetek életében is Nagy kegye a Mindenhatónak, hogy ezt meghagyta érnünk. A magyar nemzet — a kiválasztott népek közé jutott — ünnepli ezeréves fennállását!

E magasztos — a magábaszállásra, erkölcsileg kötelező pillanatban tekintsünk mi is elfogulatlanul, nyílt, zavartalan szemekkel vissza a múltba; kutassuk: a magyarok Istenének kegyén, oltalmán kívül minek köszönhetjük fennállásunkat? melyek állami életünk alapvető fundamentumai? mert Machiavelli szerint minden állam csak azon alapon állhat fenn, melyen alakult, — a *múlt* és a *jelen* sajnos hibáin pedig okuljunk s tanuljunk és ehhez képest munkálkodjunk, hogy midőn mi, a mai nemzedék, földi pályafutásunk végére érünk, Szent Pál apostollal elmondhassuk: »jó harcot harcoltunk, a harcot befejeztük.« *Rakjuk* le másodszer helyes fundamentumait szerető hazánk életének egy újabb

év ezredére, mint ezer év előtt elődeink, hogy az utókor elismerő hálájára magunkat méltókká tegyük.

A keleti népek vezéreinek kiválasztásánál két legendaszerű irányzat észlelhető:

Az egyik realiztikus és ez a testileg legerősebbnek, legügyesebbnek adja kezébe a vezéri botot. A másik metaphysikai alapon nyugszik és azt tartja a korán egy tételéből kiindulva, hogy a kit Allah vezéri missióra kiválaszt, annak előbb szívét, agyát kiveszi és abba beilleszti a jószág érzetét és a bölcseséget. Valóban bámulnunk kell, mily szerencsével és előrelátással választották meg elődeink az Árpád családot uralkodó vezéri nemzetséggé, melyben az ősi erőből duzzadó erély mellett a jószág és bölcsesség oly kiemelkedően egyesült, valódi látnoki tehetséggel építették fel ezek a magyar állam épületét és biztosították ezáltal évezredekre annak fennállását.

Az Árpádok fegyverrel hódítják ugyan meg az új hazát, de csakhamar belátják, hogy országukat csak institutiókkal lehet megtartani, s követik e tekintetben a rómaiakat; az institutiók reczipiálásánál, az ország geographiai, politikai kikerekítésénél, a keresztség felvételénél megelőzik, megvalósítják a 19-ik század második felében szereplő három nagy férfúnak: gróf Tolstoj Leonak, Guliot Rudolfnak és John Brightnek magasztos eszméit és reális tanait egybefoglalva és ezzel valóban csodálatunkat költik fel!

Nem kevésbé bámulatosak az Árpádok diplomatiái magas tulajdonságai, melyek különösen a nyugat és kelet közötti nemzetközi érintkezésben valóságos remeklésnek nevezhetők s im ezekben constatálhatjuk a helyes alapokat, a melyekre hazánk alkotmányos épülete fektetve lett s a melyek annak fennállását ezer évre biztosították.

Ezek után nem is lephet meg, hogy az így szervezett állam hódított, hogy a meghódított népek a magyar állameszméért csakhamar lelkesedéssel harcolnak, sőt érte mátyrhalt szenvednek.

Európa népei a magyar nemzetet az »inclita ac nobilis gens« megtsztelő jelzővel illetik és politikai superioritását annyira elismerik, hogy midőn a signoriánál accreditált pápai követ az európai politikai helyzetről, melynek szálai akkor Velenczében folytak össze, a Curiának jelentést tesz, ennek végén megjegyzi: »Meglátjuk, mit csinálnak a Rákoson«.

Igaz, az institutiók feudalis jellegűek voltak. Ez azonban nem akadályozta meg azt, hogy arany bullája legyen a magyarnak, hogy a nemzet a népből válaszszon egy nagy királyt, a kinek neve a történelem annaleseiben örök időkre dicsőséget áraszt a magyar nemzetre! A feudalismus daczára a rendi alkotmányos kiváltságok összeütközése, a korona előjogainak kiterjesztési kísérleteivel, egyttal védelmi harca volt mindenkor a nemzeti jogoknak is. Míg végre 1848 ban a feudalis nemesség maga mond le páratlan önfeláldozással előjogairól!

Felemelő visszatekintés ez! Fénye megvilágítja és felmelegíti honfűi kebleinket, de ezen fényen át átsurran egy sötét árny, évezredes átka a magyarnak, mindnyájan tudjuk jól ismerjük, a *pártoskodás!* Ezentúl is megmaradjon? Sajó, Mohács ennek következményei! Ismétlődjenek? Könyezzen továbbra is a magyar nemzet Niobéja?

Hány magyar vézett el magyar testvéri szablyacsapások alatt! Hány magyar nemes, hű sziv tört meg magyar áskálódás folytán! Hány magyart száműzött a magyar! A pártoskodás gyűlölete folytán hány magyar — fájó még kimondani is — volt üldözött saját hazájában! Kontot, Hunyadi Lászlót

magyarok árulják el, gyilkoltatják meg! És ma jobban összeforrtunk és jobban szeretjük és kíméljük egymást, mint akkor? Sajnos, semmivel sem! csak a fegyverek mások most! Ez így tovább nem mehet! nem szabad mennie külső és belső ellenségeink örömére s vesztünkre.

Okuljunk! Tanuljon végre a magyar a maga kárán!

E szent alkalommal igérjük meg ünnepélyesen, hogy ezentúl szeretettel karoljuk át egymást! hisz oly kevesen vagyunk. Béküljön ki a magyar — a magyarral!

Rakjuk le új alapkövét államunknak a szeretet, bölcsesség és munka fegyvereivel!

Igérjük, hogy minden erőnket csak a haza jólétére s nagyságának emelésére és erősítésére irányítjuk, s ha áldozatok árán is, örömben és bánatban, szerencsében és sűjtottan egyek leszünk.

Igérjük, hogy Magyarország a népjog, a szabadság s hazafiúi önfeláldozás hazája lesz mindig.

Igérjük, hogy nagyjainkat már életükben igazán és őszintén megbecsüljük és tiszteljük.

Igérjük, hogy a szeretet, az idealismus vallásához mindenkor hűk maradunk.

S végül fogadjuk meg, hogy hálául, áldozatul személyes gyűlölségeinket s ellenszenveinket letesszük a haza oltárára!

Tekintsünk fel egy magasztos példára, tekintsünk fel dicsőségesen uralkodó apostoli királyunkhoz, a kiben a kiengesztelődés nemes motívumai oly fenkölt szellemileg megnyilatkoztak, úgy, hogy az a kapocs, mely a nemzetet felkent királyához és a haza imádott védangyalához, Erzsébet királynéhoz fűzi, ma már Szent István birodalmának legerősebb oszlopát, biztosítékát képezi.

Átlépve az ezredév küszöbét, önmagunkkal kibékülve, kiengesztelődve, a pártoskodástól megtisztulva, nyissuk meg a magyar politikai élet egy boldogító korszakát!

Részemről átérezve e pillanat magasztos nagyságát, históriai jelentőségét, áhitattal lépek ezen korszaknak a küszöbére és hazánkat a magyarok Istenének és védasszonyunknak oltalmába ajánlva, Békés vármegye ezredéves jubileumi díszközgyűlését ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

A megnyitó beszédet követő lelkesült és többször megújuló éljenzés elhangzása után *Szabó* János törvényhatósági bizottsági tag a következő ünnepi beszédet mondotta:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottsági közgyűlés!

Ünnepelő közönség!

Keves nemzetnek adatott és adatik oly ünnepet ülni, mint a milyen ünnepnek fénye a magyar haza egeről ez évben, a művelt világ minden határaitra szétárad. Ezer év betöltve a magyar nemzet életében! Kibeszélhetetlen érzések és gondolatok támadnak szívünkben és lelkünkben, midőn a magyar nemzet ezeréves korszakának végső határánál a megtartó és gondviselő Isten örök jóságának bizonyága előtt ünnepelve

állunk! Mily sok küzdelem és diadal, mily sok gyász és köny, mily sok remény és csalódás, mily sok csüggedés és lelkesedés, mily sok vétség, bűnhődés és tanúság, mily nagy hűség és önfeláldozás, mily sok csodaszerű történet s ezer évnek térein mily sok temető, de egyszersmind mily dicső feltámadás emléke van kötve ez ünnep jelentőségéhez s épen azért, mily hatalmasan felemelő bizalom kél a lelkekben ennek áldásairól!

Felemelő bizalom! különösen midőn látjuk, érezzük, hogy mostani nemzeti ünnepünk a maga bensőségében és terjedelmében nemcsak a nemzet sóvárgásának nyilvánulása, mint a milyenek voltak századokon át szentelt számos nemzeti ünnepeink, hanem a velünk együttérező Király igaz ünnepe is, éltető, terjedő, vonzó világot vetve atyai szívének és bizalmas lelkének fényárjával, hű magyarjai szent emlékeire, nagy gyászaira, jelen diadalaira, jövő reményeire, szent fogadásaira! Felemelő bizalom, midőn ez egyesült ünnepen jelent, jövőt átható erőben árad reánk a Király szívének hű magyarjait éltető áldása s a magyar nemzet millióinak szívéből ily erőben száll a magasságba a szent lelkesedés ez imája: éljen a király! Felemelő bizalom! midőn a művelt világ népei és hatalmasai mindezekben a magyar nemzet életének jogosultságát, törekvéseinek igazságát láthatják, hallhatják és érezhetik!

E diadal zászlójaként van ma kitűzve a mi ünneplésünk is, a magyar haza és nemzet ezen egyik bástyájának: a mi vármegyénknek ormán s e mi ünneplésünk feladata, hogy ama zászlót az igaz lelkesedés szárnyalásaiban, az ünnepély hangulatához méltóan lobogtassuk. Igen, hogy lelkünk tükrözze vissza, a mennyire lehet, állami életünk ezeréves küzdelmeinek, győzelmeinek hatását, jelentőségét, hirdesse önérettel ennek dicsőségét, de ennek ragyogó fényében is őrizze meg a szerénység méltóságát, érezze az egyébként dicső, de mégis véges emberi erő csekélységét, szemben az örök alkotó erők egyedül feltétlen hatalmával s ezek mellett nézzen be az emberi értelem szemeivel a távol jövő mélyen sötét titkaiba s ismerje fel abban, a lelkesedés ezer meg ezer káprázatait között, a bölcs és igaz remény valóságának hajnalcsillagát; mindezek felett pedig, hogy — a mi az Istenben nyugvó léleknek legfőbb vágya és szüksége: buzogja ki a nemes érzésektől megtelt szív a hálát a népek és nemzetek Ura Istene iránt s áldja még poraikban is a bölcs, igaz nagy honfiakat önfeláldozásuk, hűségük s meg sem szégyenítő reménységük reánk örökölt kincseiért, sőt áldja az Isten örök végzetét még a nehéz megpróbáltatások szenvedéseierért is, hogy azokból a nemzet tanúságot, jobbulást és erőt tudott meríteni: ez a mai ünnep célja és feladata!

Nem tekinthetjük át az ezer év történetének különben is beláthatlan sorait, de az ezeréves múlt tengeréből kiemelkednek állami életünknek egy-egy kimagasló bércei s láthatjuk ezek csúcsain, hogy a leáldozott ezeréves korszak visszavetett sugarai megvilágosítják a századok nagyobb alkotásait s érezzük, éreznünk kell, hogy e visszavetett fény egyesül lelkünkkel, soha el nem múló, a szülékről az utódokra átszármazó erőben! S ezt látva és érezve, az emlékezet, hála és bizalom hangján szól ma minden igaz magyar lélek s az ünnepélyes emelkedettség e magaslatán, mintegy közelebb az éghez, ez oltár előtt, emlékezetével a múltba, hálájával a magasba, bizalmával a jövőbe tekint.

Miként lehetett, hogy az ősz hazából új hont keresni és foglalni harcra kelt magyar (alig 300 ezer fegyverforgató) merész vállalkozásának már első századában el nem vezett a néparadat egymást felemészítő hullámai között: midőn nemcsak bent az új haza népeit volt feladata egy új államalkotó tagjaiul összetartani és biztosítani, de a magyar haza határain túl folytatott harcok által is meg akarta bizonyítani erejét, hatalmát, tekintélyét s új hazájához való jogos ragaszkodásának nagy elhatározását az etelközi és pusztaszeri szerződés jelentőségével!

Épen ezek a szerződések, melyek, mint a nemzeti egység és alkotmányos szabadság alaptörvényei, példátlanul állanak abból az időből minden más népek és nemzetek életében, ezek voltak fő biztosítékai a magyar nemzet állami megszilárdulásának és fejlődésének. S a körülmények mily bölcs mérlegelése, az államalkotó tényezők mily kellő időben való felismerése jellemzik a magyar nemzet intéző nagyjait már a honfoglalás első századában. A nyugaton és keleten szenvedett nagy veszteségek intését, a nagy győzelmet aratott Ottó által a nyugati római császárság visszaállításának s a keleti római császársághoz való közeledésnek jelentőségét felismerték e kettő közé ékelt magyarok s az utolsó vezér az atyja által irányított úton nagy elhatározással indul az ősi vallás teremője felé, hogy a kereszténységben és általa életet nyerjen a magyar királyság is. S itt kezdődik a magyar nemzet ama jelentősége, mely szerint lelki életének világává Európa közkincsét, a keresztény hitet és polgáriassodást tevén, nemcsak megszűnt itt idegen elem lenni, de e magasztos erkölcsi tényező hatalmával ősi erényeit egyetemes nagy érdekek szolgálatára szentelhette fel s ezáltal egyetemes közszükséggé lett a magyar államélet fennmaradása, erősödése. S a királyság létesítésénél mily nagy bölcseséget, mily körülmekintő óvatosságot tanúsít az utolsó vezér, István! Hogy egyrészt a hűbéres alárendeltségtől megóvja a nemzetet, másrészt, hogy az általa alapított magyar püspökségek megerősítését, mindennekefelett pedig királyi tekintélyét annál jobban biztosítsa, a királyi koronát nem a császártól, hanem a pápától kéri s az akkori világ két hatalmas szellemének: Istvánnak és Szilveszternek összetalálkozása s egymást megértése által, megalapított a szabad magyar királyság, melynek feje az önálló magyar egyház fejévé is emeltetett; csak annyit áldozván fel a magyar nép szabadságából, a mennyit a kereszténység megszilárdításának érdeke a régi hit elleni küzdelemmel szemben megkövetelt. S ime, kevéssel több, mint egy század lefolyása alatt, a sokszor dúló harcokban romboló nép a keresztény műveltség építő tényezőjévé, Európa államalkotó nemzetévé emelkedik.

S hova emelkedett e nemzet jelentősége?

Még nem volt a magyar királyság száz éves, midőn a keresztény világ fejedelmei László magyar királyt a keresztes hadak fővezérévé választották.

A magyar királyság ősi alkotmányában, az ehhez való hű ragaszkodásban, királyaink bölcsességében volt és van letéve alapja a magyar államélet amaz erejének, a mely a legnehezebb körülmények között is fenntudta tartani e nemzetet még abban a nagy élethivatásban is, mely őt e helyen kelet és nyugot között egy folytonos őrállói feladat teljesítésére rendelé!

S a szabadságnak ama nagy törvénye, mely egygyé vált a nemzet életével, hogy t. i. a meghódított népek és országok is a közös alkotmány védelmében és állásában részesültek és részesülnek, hogy ez a nemzet testvéreiként, a magyar nemzettest tagjaiként ápolta, védte és becsülte a magyar korona népeit, ez az az erő és szabadságszeretet, mely habár sokszor ellenséget nevel is ott, hol a szabadság nagy világossága a gyenge szövet és kalandos lelket kápráztatja, de végre is az egyenlőség, szabadság és testvériség örök követelményei hatalmával az igazság diadalra kell, hogy vezessen! Az örök törvények kérlelhetlenül betöltik a maguk erejüket, vagy az áldásban, vagy a csapásban, a szerint, a mint azokat az egyén, a család, a társadalom, a nemzet tiszteli, követi vagy megveti. S mivel valamelyik nemzet élete, fejlődése és fennmaradása nemcsak a belső erőktől függ, hanem a külső körülmények, viszonyok és erők követelményeitől is, milyenek éghajlat, földrajzi fekvés, természeti erők, az a szerencsés és öntudatos állam, mely ezeket a belső és külső erőket a maguk jelentőségükben és elkötelezésükben felismerni, felhasználni tudja s ez által saját érdekét közérdekké tenni elég bölcs és igaz. Ez az a missió, mely kis nemzetet is nagygyá tesz, mert e missió betöltése sokszor egy világrész politikai és kultur életére elhatározó befolyással van s így nélkülözhetlen.

Ily bölcsesség, ily hűség, ily politikai érettség, ily elvek, ily törvények s a vérözöntől áztatott s áldásokban gazdag haza iránt példátlan honszeretet, mely jobbainkban mindig nagyobb és erősebb, mint az ellenség iránti gyűlölség, az a honszeretet, mely jobbainkban a pártküzdelmek között is mindig sértetlenül maradt, ezek jellemzik nemzetünk magatartását, törekvését, örömét, szenvedéseit, győzelmének dicsőségét, leveretésének gyászát, himnuszait, elégiáit, barátaihoz való viszonyait, belső ellenségei iránti indulatát, a kikkel szemben is — és sokszor saját hátrányára — mindenkor következetes volt a szabadság tiszteletéhez. A pártharcok következményeinek, olykor a főnemesség leigázó hatalmaskodásának, némely királyok jogfosztásainak, másrészt a királyi hatalom ellenében a visszahatásból származott nagy korlátozásnak szomorú helyzeteiből is a józan szabadság törvényeinek felismerése, az ezek iránti hűséghez való visszatérés mentette ki a nemzetet, még akkor is, midőn egyes tagjai, nagyjai és pártosai visszaélve a szabadság jogaival és kiváltságaival, belviszályok dúló harcaiban emésztették hosszú időn át a különben is próbákra tett nemzet erejét.

A politikai érettség, szabadság, nagy hazaszeretet, az önfeláldozó hősiesség, vitézség mellett a tudomány és művészet erejével épült és állott fent nemzeti életünk. Már Könyves Kálmán, ki felvilágosult szellemeivel korát megelőzte, bárha sötét folt is van emlékéhez kötve, tudta, hogy a műveltség a nemzetek egyik főereje: a műveltség kérlelhetetlen ellensége pedig a babona és tudta, hogy a tudomány művelése a nemzetek fejlődésének, haladásának, életerejének egyik gazdag forrása, s a második honalkotónak, IV. Bélának is első gondjai közül való volt, hogy az elpusztult országban, a mennyire lehetett, a vallás, tudomány és ipar új apostolainak, művelőinek bepalántálását és ezek hatásának terjesztését, az ország új felépülését ily módon is biztosítsa. Az anjouk s kivált a nemzeti király: Mátyás alatt művészet, ipar és tudomány virágzása is nagygyá tette a nemzetet.

S e szellemi erők nagysága fokozta a magyar nemzet hősies bizalmát, vitézségének erejét annyira, hogy azt az egész nyugat az Ozmán pusztítás és terjedés meggátolásának nagy feladatára hívott bátyjaként megtisztelő bizalommal, megnyugvással tekinthette s e védelem áldását birhatta, míg végre a méltatlan királyok szétzüllesztő tehetségtelensége miatt meghasonlásban is elgyengült nemzet, melynek dicsőségét egykor Árpád, Nagy Lajos, a Hunyadiak világra szóló nagyságban hirdették, mely török-tatár pusztításait századokon át dicsőségben élte túl, a nemzet, mely bátyaként állott Nyugat-Európa élete mellett, összeroskadt Mohács térein s az az ország még önbizalmában is megrendült, melynek határa alig másfél századdal azelőtt még nem fért meg a Kárpátok és Adria között, hanem három tenger határain pihent meg.

Gyászos idők! szomorú sors emlékeinek hosszú sora! Midőn a nemzet századokon át széttépetve törekvéseinek s állami életének egységében, idegen hatalmak versenydíja lett s most az ígéretek csábjai, majd az erőszak fegyverei között folyvást gyengült ősi jellemének és jobb jövője iránti reményének erejében. Ti gyászos idők! Nem idézzük vissza szomorú emlékeiteknek nagy sokaságát! Sőt a hála érzése kél fel sziveinkben, hogy azoknak titkos és nyilvános pusztításai között sem veszett el nemzetünk.

Hála az isteni gondviselésnek, ki örök kegyelemmel megújító erőt adott e megbűnhődött népnek. Támadtak nagylelkű férfiak a nemzettest romjai közül, kik a szomorú helyzet keservei között a nemzet iránti szeretet által megszenteltetve és látva az erőt, mely bár szunnyadva, de még élt a nemzet fiaiban a múlt dicsőségéből s a még meglevő kincsekből a jobb jövő alapját megvetették. Támadtak hatalmas védelmezők Erdély fejedelmeiből, támadtak alkotmányos szellemű királyok a magyar trónon, kiknek egy-egy alkotmányos ténye, szabad szellemű intézkedése előbb-előbb vitte a magyar nemzeti ügy fejlődését, támadtak, mikor legnagyobb szükség volt, hadvezérek, államférfiak, kik fegyverekkel, vagy befolyásukkal, szellemük hatalmával élesztették és ébren tartották a magyar nemzeti szellemet, vagy élő tiltakozások lettek az elnyomatás ellen: támadtak tudósok, kik a léleknek általános és magyar szellemű kincseivel a táplálták az elmaradt és korcsosulásnak indult nemzetet, támadtak lantosok, költők, szónokok, kik látnoki tehetségük biztatásával, vagy a nemzeti lant elégiáival, himnusaival vagy szózataikkal feddették, buzdították, vagy bizalomban tűrni tanították a népet, hogy új erőket gyűjtve, megedződve, készen találja egy jobb jövőben az idő teljessége. Támadtak férfiak, kik az anyagi téren való haladásra is intették, vezették a nemzetet tanításaik, példaadásaik által, hogy a gazdászat, ipar és kereskedés terén is emelkedjék az államalkotó erő. Támadtak önzetlen nagyok, kik minden kényszerítés nélkül lemondtak jövedelmük egy jelentékeny részéről, önként szabadították fel a népet a jobbágyság rabsága alól, hogy ez anyagi áldozat árán lelkeket nyerjenek meg a haza és nemzet életének. Támadtak bölcs törvényhozók, kiknek bölcsesége forrásából a köztelherviselés, közadózás törvénye és a jobbágyság megszüntetése, a honvédelem egyetemessé tétele által újjászületett a haza!

És voltak magyar anyák, kik a vallásosság és családi erények oltára mellett felemelték a hazaszeretetet és nemzeti hűség oltárát is,

hogy azok lángjánál családról-családra, firól-fira szálljon és terjedjen a hazafias lelkesedés vesztá-tüze, voltak hősiességben példaadó, vagy az elhatározó feladatok élén áldó nemtőként őrökdő nők, kik között volt nemcsak a nemzeti lét nagy temetőjét, Mohácsnál behantoló kegyes özvegy, de volt századokkal később, ki a nemzet feltámadásakor, a megnyílt sírnál királyi férje, a bölcsesség és jóság nagy apostola, I. Ferencz József mellett mint Isten anygala állott és szeretetével, engesztelődésével, örömevel, reményével, bizalmával élő hirdetője lett és élő bizonyosága mind e mai napig ama szózatnak: „Nincs a holtak között a magyar — feltámadott!” Angyali nemtőnk! Magyarország nagy asszonya! Erzsébet királyné légy áldva! A te anyai gyászod a mi nemzeti gyászunk! A te megvigasztalásod a mi nemzeti kincsünk!

Ennyi áldás és küzdelem nyomain derült fel századok sötétségéből, egy-egy biztató fénynek fel-fellobbanása után ama világosság, mely a kibékülés hajnalából kibontakozva, azóta a nemzet állami életét fokról-fokra fejlesztő és biztosító intézményekkel, alkotásokkal gazdagította a nemzetet s ezek koronájául ma már a törvény előtt s a nemzeti érdemre nézve nincs különbség nagy és kicsiny, nemes és nem nemes, úr és szolga között, sőt a magyar nemzetnek szabadság iránt való nagy szeretete s az a bölcsesége, mely az idők jeleit meg tudta választani és érteni, ime, lehetővé tette, hogy ma már igaz egyenlőségben és testvériségben van egyesítve a haza minden fia, vallás és nemzetiség különbség nélkül, vajha ők s mindnyájan így akarnák! hogy ezáltal minden egyes szívben fakadna egy-egy életgyökere a haza nagy előfájának, melyről igaz itélet szerint tudnia és éreznie kell minden magyar honpolgárnak, hogy az lombjaival, mint egyenjogú fiait, egyformán védelmezve takarja.

Ti nagyok! ti dicsők! kik ezer év lefolyása alatt örömben és gyászban, leveretésben és győzelemben Isten gondviseléséből és áldásaiból a magyar nemzeti élet forrásai voltatok, nem soroljuk el a ti csoda dolgaitokat, legtöbbjeiteknek sírjai is ismeretlenek, de mégis itt vagytok közöttünk a mi ünneplésünkben, ez csak egy csillagfény, a mi láthatárunkról leáldozott nagy lelketek örök lángsugarairól, ezek ragyognak a mi indulatainkban, a mi lelkesedésünkben, a mi reményünkben! Nem élvezhettétek ezt a szabadságot, mely ma minket életet és mégis hívek voltatok mindhalálíg! Most a béke idején még hatalmasabbnak kell lenni a hűség és áldozatkétség erejének, ma nem kell harczra szállani külső ellenségekkel, ma minden erőnket a mi belső világunk építésére fordíthatjuk. Ma csak egy harcz van, melyet fel kell vennünk, melyet folytatnunk kell, és pedig fegyverszünet nélkül, és ez a haladásnak, a kulturának soha nem pihenő harcza az államalkotó és nemzetet fentartó tényezők minden részeiben: a tudományban, művészetben, irodalomban, vallásérkölcsi életben, iparban, kereskedésben, nemzetgazdaságban, a nélkül, hogy szükség esetére a katonai hadviselés követelményeiről a hadseregnek vérünkéből való vér voltáról s szellemünknek velük való közléséről elfeledkeznénk. És vajjon az a vetés, melyet jelenben a nemzeti élet mezején családunk tagjainak, honfitársainknak szívében-lelkében elhintünk, olyan-e, mely áldásos aratást ígér utódaink boldogítására? Vajjon a mi munkánk a jelenben méltó-e az ősök hűségéhez, hagyományaihoz, erkölcsiéhez s ama boldogító várakozáshoz és vígasztaló reménységhez, melyben szemeket lehunyták?

Nem kívánjuk magunkat veletek összehasonlítani, de felfogadjuk, hogy szellemetek törvényeit és nagyságát mentől jobban felismerni akarjuk, hogy legyetek a mi példányképeink, nagy lekötelezéssel fogadjuk, hogy hozzátok méltók lenni s emléketeket így áldani igyekezzünk! A magyar haza és nemzet jelentősége: élet! Ezt aényt a köztudat egeről letagadni, a történelem lelkiismeretéből kitörülni nem lehet, de a jelentőséget elveszteni nem lehetetlen. Hogy élet lesz a magyar jelentősége a jövőben is, ezt ezer év bizonyossága teszi jogosulttá s ezt fogadjuk a jelenben s ezt követeljük jövőre nézve az ifjúságtól. A zászló, mely alatt ezer meg ezer híveink küzdöttek és nem hiába estek el, fent lobog diadalomban! s a vérnek és léleknek kincseivel megszentelt eme lobogót nem hagyjuk el soha.

Itt élnünk, hallnunk kell!

Így lesz az ezerévi háláünnep a fogadalom és szent elhatározás ünnepe is, melynek áldó hatása kiterjed messze jövőre!

Ily elhatározásban indulunk el a második ezerév jövője felé az Isten, haza, nemzet és király iránti hűség szent nevével!

Másik ezred hajnalfénye!
Magyar nemzet szép reménye!
Hogy valósulj, küzdünk, esdünk,
Ez az imánk, — az az eskünk!

Milliók imája, gondja,
Kérve, bízva ezt is mondja:
Jó királyunk szent hűsége,
Szállj a késő nemzetségre!

S Te, ki néped hű szívében
Voltál és vagy ezer éven:
Hadúr! s nekünk örök Isten!
Erőd védjen, lelkesítsen!

S ha jó, mint jött vész ezernyi,
Nemzetünket porba verni,
Győzelmes had is lesz velünk:
Egy évezred, — és felkelünk.

Viradj másik ezred fénye!
Nagy, szent czélok böles reménye,
Valósulj a magyar égen, —
El nem muló dicsőségben!!

Éljen a Haza! Éljen a Nemzet! Éljen a Király!

Az ünnepi beszéd által keltett lelkesedés harsány hangjainak lecsillapulta után dr. *Bartóky* József főjegyző a vármegye közönsége által ő császári és apostoli királyi Felsőségéhez intézendő hódoló felirati javaslatát olvasta fel.

Lukács Endre várm. tb. főjegyző terjeszti elő ezután a magyar országgyűlés képviselőházához intézendő felirat szövegét és *Csánki* Jenő vármegyei II-od aljegyző előterjeszti a magyar országgyűlés főrendiházához intézendő üdvözlő feliratot.

A közgyűlés elhatározta, hogy a vármegyei tisztikarnak a millennium évét duplán tudja be a nyugdíjba.

Ezután a vármegye alispánja, dr. *Fábry* Sándor szólalt fel, ki a törvényhatósági bizottság utóbbi határozatában a tisztikarba vetett teljes bizalom és elismerés kifejezését látván, azért maga és tisztársai nevében hálás köszönetét nyilvánította, majd a következő és az általános lelkesült hangjaitól többször megszakított záróbeszédet tartotta:

Mélyen tisztelt megyei közönség !

Azon önfeláldozó küzdelemben, melyet a magyar nemzet hazájáért egy ezredéven át hősiesen megvívott, egyik legjelentősebb szerep a vármegyéknek jutott.

A vármegyéket hadi szervezetükben még a honalapító vezérek alkották meg, bölcsen, önálló védelemre berendezett függetlenséggel, a mint arra, e minden rokon, minden szövetséges nélkül egy idegen világrész ellenségei közé ékelődött nemzetnek felette nagy szüksége volt.

E bölcs szervezet volt a hazának palladiuma. Minden egyes törvényhatóság mint egy-egy külön kis ország, külön is védelemre állt a döntő harc után a hon függetlenségeért, s a vármegyék önállóságán törött meg tényleg igen sokszor az állam és nemzet szétbontására irányult minden támadás.

Mint egy legendabeli százkarú hős, száz karral küzdött ez ország is megyéiben függetlenségeért s mint a mesebeli hős, ha egy-két karját levágták is, többi karjával győzelemmel küzdött tovább s ezek védelme alatt kiújult a sebesült kar is; úgy védték meg a hazát a törvényhatóságok s életre keltették az elvérzett társat is.

Így a törvényhatóságok történelme egy a nemzet történetével. Termeikben intézték az ország közügyeit, csak természetes, ha e termekben is, végig e hazán, impozánsul ünneplik meg az ezredév hálaadó ünnepét s ha ez ünnepeken egyszersmind megemlékeznek az országgal közös saját sorsukról is.

E megye is részt kér az ország ünnepéből, mint busás része volt annak harcaiban.

Borongva nézek megyénk múltjának homályába. Egy-két halvány fénysugár tör elő csupán a történelem ködéből s pusztulásról, testvéri harczról, ádáz küzdelemlről hoz szomorú hírt nekünk.

Szegény megyénk, mintha felfogója lett volna az országot ért összes sorscsapásoknak, mind átszenvedte azt. Örömeiből, fejlődéséből vajmi kevés jutott neki, fájdalmaikat, viszontságait, mint a gyűjtő tükör a sugarakat, úgy fogta fel s úgy tükrözi vissza.

Alig hogy megerősödött a hon szervezete s alig hogy az első koronás király áldott keze nyomán megfakadt hazánkban a nyugat fenseges erkölcsé, a kereszténység : vármegyénkben a rhabonbánok és gyulák ősi vallásának hívei hitükért harcra keltenek a párttűző Vata vezérlete alatt a felkent király ellen s dúló csaták gyérítették meg itt az ősi nemzedéket.

És mintha a párttűzés szelleme honosult volna meg ezzel e megyében : századról-századra, egész a XIX-dik század modern szocialismusáig, a zendülés újra meg újra felújult itt. Szomorú bizonyságok erre Dózsa, Peró, Fekete Iván, Törő és a többiek lázadásai.

A harcz és küzdelem volt általában a középkor munkája s az volt ez ország sorsa ; de e megyéé a pusztulás !

A tatár hordák itt nem találtak ellentállásra a havasok bérceiben, az erdők rengetegeiben, eltiporták, előlték a kezdődő kulturát, mint előli a nyiló bimbót a zúgó szél fagya. Csak egy kicsiny néptöredék menekülhetett a Sárrét ingoványos lápjai közé, meghúzodva ott, míg elvonul a zivatar s a kicsiny törzsből kihajtott újra a megye, mint kihajt gyökereiből újra az életerős fa.

Megerősödött e nép is. Áldott e föld. Megszentelt az a honalapító Árpád hadainak Hadúr vezérlette lépteitől. Béla király névtelen jegyzője kétszer is említi krónikájában, hogy e dús mezőkön vonultak át őseink honszerző első útjukban. Áldott e föld az ő lépteiktől s nem tudta soha letörölni ez áldást a sok sorscsapás.

Virágzó falvak alakultak itt lassanként a tatárvesz után. A folyók öntözte dús róناسág kedves szállóhelye volt mindig a magyarnak. Karsú tornyú szentegyházak emelkedtek ki a messze lapály délibábos kődeből, kolompoló nyájak serege tanúskodott a nép gazdagságáról s fejlődött a nép vagyonban, erkölcsben.

A XVI-ik században 71 virágzó község volt már e megyében a mostani 28 helyén, szétszórt, népes falvak, vendéglátó nemesi curiákkal, várkastélyokkal, majorsági birtokokon dolgozó serény jobbágyokkal, előkelő, vitéz, hős daliákkal. — Bölcs szétosztása volt a népnek az ősköztől, 71 faluba. Jól tudták, hogy mezőgazdaságot okszerűen üzni csak megoszlott népességgel lehet.

Népes város Gyula, szolgálta a kulturát, a humanizmust felsőbb iskolájával, ösmert iparával, kolostoraival, közkórházával, szegényházával, s menedéket nyújtott erős várában.

Mohács előtt népes, gazdag s dicső volt e vármegye. És mind hova lett ez ? Hova lettek a virágzó falvak, az erős falú szentegyházak, az ágyúktól terhes bástyák, a dicső elődök, kik itt uralkodtak valaha ? Hova lettek a Maróthyak, a Haranghyak, a Veérek, az Ábránfyak ? s a többi sok ős család ? Még a koruk egyetlen emléken, a gyulai várromon síró szellő sem susogja talán már nevüket ! Vajjon van-e az újabb nemzedékben csak egy is, ki áthozta e korra nemes vérüket ?

Elpusztultanak ők !

Mint az özönlő áradat borította el 1566-ban a török e vármegyét és sodorta el népét, gazdaságát. Az egyetlen harczban, az álnok árulásban vesztés lett a vitéz magyar sereg, elesett a végmenedék, az erős gyulai vár és 129 évig tartó rabiga sötétsége szakadt a megyére.

Elpusztultak, részben elbujdostak a megye urai, csak a jobbágy maradt meg itt e szomorú korszak alatt, megtizedelve bár — mégis

híven a röghöz, melyen született, melyet munkált, elviselve azért még a rabigát is. E derék néposztály őrizte meg e megye nevét s tartotta fenn híven emlékét a 129 hosszú év alatt, midőn a megye határai szétbomlottak és alkotmányi szempontból fogalma is megszűnt.

Talán e derék néptől ered a megyének mai democraticus szel-
leme is?

A török hódoltság volt a második pusztulása e megyének, de nem volt az lakosaiban is megsemmisülése.

E megsemmisülés 1694-ben következett be, Gyula vára vissza foglálásának s ezzel a megye felszabadításának harczában.

A legnagyobb áldozatot hozta meg ezért a lakosság. Hogy a gyulai vár török őrsége élelelemhez ne juthasson, ki lett költöztetve a Marostól a Hármás-Kőrösig minden élő lény, elégetve a termés, feldúlva az éléskamrák. Szülőföldje felszabadításáért feláldozott mindent a hű jobbágy nép, elköltözött innen s a folytonos harcz helyére a békeig vissza sem térve, nagy részben elzüllött az.

A megye felszabadult, a gyulai várból elvonult az ellen, azonban üreseké váltak a különben is gyér népű falvak is. Dudva borította el a termő földet, posványt alkotott a gondozatlan meder, a megsemmisülés, a halál légköre szállott az elhagyott földre.

A bécsi udvari kamarának 1698-ban helyszíni szemlére kiküldött tisztviselője, Linder Keresztély jelentésében azt írja, hogy bejárta volt Békésmegye területét Gyula-Vári romjaitól Szent Andrásig s „puszta és lakatlan e vidék, csak a dúvadak és égi madarak tanyája az.“ Egyedül Békésen talált rozzant kalibákban 10, mond tíz embert.

Az 1869-iki *karloviczi békekötés* után a szétmállott lakosság lassanként felkereste régi fészkeit. Kezdték újra megnépesedni az elhagyott tanyák, szervezkedett újra a szívós őslakó.

1703-ban hazaszeretete, függetlenségi érzete már a Rákóczy felkeléshez is hozzá fűzte a töredék népet, azonban ennek harcaiban az ellenpárti ráczok oly kegyetlenséggel dúlták fel és pusztították ki a zsenge erejű megyét, hogy e negyedik pusztulása volt a legnagyobb. Az avar füvet gyökeréig perzseli el a futó láng.

Az állandó békét biztosító szatmári békekötés után mégis visszavissza szállingóztak a szétriadt lakók gyér maradékai. 1715-ben már újra 7 kicsiny községben volt lakosa a megyének.

És mintha megelégette volna a sors a csapásokat azzal a néppel szemben, mely annyi megpróbáltatást híven ki tudott állani, az újjáalakulás immár állandóvá vált. A vezér nélküli, elsatnyult törzs ugyan nem volt képes már termőágot hajtani, de a Mindenható kegye, jótékony idegent, az áldott emlékű Harruckernt küldötte a megyébe, ki új ágot oltott az ősi törzsbe, derék jövevényekkel népesítette meg a vármegyét.

Újja született a megye! A dús anyaföld szinte lehelte az életet! Benépesült újra a pusztaság, a munkás szántóvető feltörte újra az eldurvult talajt és ime most: a mocsarak helyén zöld lombú ákácok közül fehér tanyák csoportja kandikál ki, dús népű városok sudár tornyának vidám zenéjű harangja cseng át az áldott földeken és hív háláadó imára!!

Óh, de mennyi harc, küzdelem, kinszenvedés után, takaratlan csontokon keresztül jutottunk el ide!

S ime, felvirradt a millennium százada! A múlt század nehéz szervező munkáját az új ezredév derengő hajnalán áldás tetézi be.

Védelem volt a munkája e megyének egy ezredéven át, most munkája az alkotás. A kardot az eke váltja fel, a vért a verejtek, a harcot a szeretet. Az ökölbe szorított kéz kinyílik s nyomán a munka áldása, a humanismus s szeretet fakad.

Alkotmányunk helyreállta óta, századok kényszerű veszteglését rohamosan igyekszik pótolni társadalmunk. — Intézmény intézményre létesült s mint a munkás hangyaboly, úgy fejleszti jólétét, erejét, műveltségét az új hajtás, az új megye.

A millenniumi ünnep közeledtével még fokozottabb erővel látott hozzá az alkotásokhoz a közönség. Befejezett műveket óhajtott a millenniumra, hogy beszámoljon, tanúbizonyságot tegyen haladásáról.

Az alkotásokról itt megemlékezni nekem jutott osztályrészemül. S valóban helyér való itt — kérdés nélkül — megemlékezni alkotásainkról, hisz a millennium nem csupán a történelem egyik jelentőséges fordulópontja, de egyszersmind az emberi haladás ünnepe — oly határkő ez az idők folyásában, mely múltat és jövődőt egyaránt jelez s jelen fejlettségünk jövődönk bázisa.

A béke beálltával, a szervezkedés után, elsősorban is újra a harcot vette fel a lakosság, de most már az elemekkel. — *Szabályoz'ta* csapongó vizeit, hogy megvédje ez elemektől is éltet adó honát. Gigási munkát vitt véghez e részben az érdekelttség. 39 millió forint lett befektetve a Kőrösök és Berettyó védgátjaiba az utóbbi évtizedek alatt s 840,000 hold ős ártér lett megmentve ezáltal a kulturának. Belvízeinek levezetésének nagy munkája is serényen folyik s megtörtént a kezdeményezés az öntözésre is. Nagy horderejű határozatot hozott e részben legközelebb a megye s e magas czélt leend hivatva szolgálni a közel jövőben a 180,000 forint költséggel újonnan berendezett élővíz csatorna.

Közvagyonosodásunkat emelik a közgazdaság életerei, *a vasútak és műútak.*

Megméltóztatik engedni, hogy az alkotások nagyságának mértékül rövidesen a befektetési összeg megjelölését használok s ekként jelezem, hogy egy millió jóval felülhaladó megyei és községi hozzájárulással építettük ki megyei vasútainkat és 1.350,000 forint költséggel kiépítettük az összes vasúti állomásokhoz vezető s azokkal kapcsolatos egyes útszakaszokat. A millennium alkalmából s annak emlékére is 1.200,000 frt költséggel kiépítettük összes forgalmasabb útjainkat. Ez legnagyobb millenniumi alkotásunk. Egy millió forinttal terheltük meg úti alapunkat, hogy biztosítsuk a megyénket keletől — nyugotig átszelő állami műút létesítését. Folyóinkon merész ívű vashidakat emelünk közel egy fél millió költséggel.

Mennyi millió!! Mennyi pénzáldozat! Felér-e vajjon ez az elődök véráldozatával s megfelel-e haladásunk a jelenkor követelményeinek??

Még tennünk kell!!

Mezőgazdaságunk belterjesebbé tételére a millennium alkalmából és annak emlékére megyei földműves iskolát létesítünk Csabán, melyhez 45,000 forinttal járult a megye, 40,000 forint értékű adományyal Csaba.

Megindult a millennium alkalmából az egész vonalon a *fásítás*. Külön szabályrendelettel mondattuk ki, hogy 6 év alatt a megye összes útai befásítandók, — hogy viránná válják ezzel a megye. — E szép munka az idén kezdetett meg és 43,000 darab csemete lett a tavasszal az útakra kiültetve és 1.400,000 darab vár a faiskolákban kiültetésre. A megye maga is résztvett a millenniumi faültetésekben, 180,000 db szederfa csemetét ültettettem el, hogy megvessük alapját a selyemtenyésztésnek.

Közgazdaságunk, közigazgatásunkat van hivatva szolgálni a megyei *telephon*, melyet 45,000 frt költséggel millenniumi alkotásként létesített a közönség s ezen alkotással megelőztünk minden más megyét.

A közigazdaság egyik alapfeltétele a *hitel*. Ezt 21 pénzügyi intézet szolgálja jelenleg a megyében élénk forgalommal, mit tanúsít az, hogy ez intézeteknek például tavaly 110 millió forint forgalmuk volt. Országos jelentőségű mozgalom kezdeményeztetett e részben a törvényhatóság részéről, községi és megyei hitelintézetek szervezése iránt.

Mindezek, valamint a *házi-ipar* csíráinak életrekelteése tárgyában foganatba vett intézkedések, egyszersmind a szocializmus orvosló eszközei is.

Az anyagiak mellett a *szellemiekre* is áldozott a megye lakossága, 3 felsőbb és 138 népiskolában 50,000 gyermek nyer tanítást. A millennium alkalmából még 10 minta *kisded-óvó* megyei költségen való létesítése is vétetett tervbe, hogy ezekben is alapját vessük meg a hazafias kulturának, közművelődést egy lelkes egyesület szolgálja s a vármegye 18,000 forintos alapot létesített a *közművelődés* nemes érdekeinek előmozdítására.

A millennium alkalmára megirattuk *megyénk történetét*. Nem a hiúság vezetett arra minket, ide származottakat, hanem a kegyelet az ezen földet hősieken védett elődök iránt, hogy megörökítsük emléküket s hagyományul adjuk az utódoknak. A millenniumra jelent meg e nagy értékű díszmű s 10,000 frton felül áldozott arra a megye.

A millennium alkalmából leplezzük le a megye egyik nagy fiának, *Erkel Ferencnek* szobrát. Kegyeletünknek szerény, de díszes jelképe az!

A *közegészség* javítására a legutóbbi években tizennyolcz ártézi kút furatott a megyében. Százezerre menő költséggel a megye közkórházat létesített, melyben 120 beteg nyer ápolást és községeink magánkórházai, két árvaház szolgálja a humanizmus ügyét s remélhetőleg társul ezekhez nemsokára a megyei árvaház, melynek létesítését a megye a millennium alkalmából határozta el.

Haladásunkat bemutattuk a nemzeti kiállításon is, 10,000 frtot költvén erre a célra és ünnepeljük a millenniumot délczeg bandériummal is.

Községeink, testületeink mind nemes versenyben igyekeznek haladásukról tenni tanúságot a millennium alkalmából s a megye alkotásaival együtt tesznek egy egészet az ő műveik.

Nem világra szóló alkotások ezek, hisz az embernek csak tervei isteniek, foglalkozása hangyafoglalkozás; s csak lelkünk közös az éggel, karjaink földiek, de mégis alkalmasak ez alkotások arra, hogy bizonyosságot tegyenek azon igyekezetünkről, hogy méltó utódaivá legyünk a nemes elődöknek s együtt haladjunk a haladó koral.

Jelen haladásunk veti meg jövőnk fejlődésünk alapját, melynek erkölcsi basisa, e megye lakóinak mindenkori erénye, a hazaszeretet, továbbá az ezen megyét különösen jellemző józan demokratizmus, mely az érdemet önmagáért becsüli meg és a tiszta erkölcs.

Mindezek képezik reményeinknek alapját, hogy az Isten kegyével : „Békés vármegye nemcsak volt, hanem lesz is !“

És most, midőn ezen zárszó beszéddel e magasztos ünnep véget ér, lehet-e mással befejezni azt, mint imával, hálaadó imával az Egek Urához a múltért, könyörgő fohászszal a jövőért :

Isten áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőséggel.
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel !
 Balsors, a kit régen tép,
 Hozz reá vig esztendőt,
 Megbűnhötte már e nép
 A múltat s a jövőt !

Ezen lelkes éljenektől kísért beszéd elhangzása után elnöklő főispán a hitelesítő közgyűlés határidejűl 1896. évi május hó 14-ének d. e. 11 óráját tűzvén ki, az ünnepi közgyűlést a legelső magyar ember, dicsőségesen uralkodó királyunk éltetésével berekesztette. Az ünneplő közönség harsány és többszörösen megújuló lelkes éljenzése követte szavait és az egybegyűltek a „Szózat“ éneklése közben hazafias ünnepi hangulatban oszlottak szét.

IX. BEREG MEGYE.

Bereg megye május 12-ikén ülte meg az ezredik évi ünnepet nagy fényvel, lelkesedéssel. Méltó feljegyezni, hogy ebben a vármegyében indult meg 1889-ben a mozgalom, az ezredik esztendőnek országosan való megünneplésére.

Az ezredik évi díszközgyűlésen *Lónyay* Sándor gróf főispán elnökölt. Ünnepi közgyűlés előtt minden templomban isteni tiszteletet hallgatott az ünneplő közönség.

A vármegyei székház díszes nagy terme, mely ez alkalomra még külön lobogódíszet öltött, ritkán látott oly nagy és ünnepi díszbe öltözött közönséget, mint a díszközgyűlés alkalmával.

Pontban 10 órakor *Jobszty* Gyula kir. tanácsos alispán, emelt szót a díszközgyűlésen, ki főispán ő méltósága meg-

hívására Komlóssy György felvidéki főszolgabíróát küldötte ki, kinek meghívása folytán néhány percz múlva megjelent a gyűlésteremben *Lónyay* Sándor főispán meggyeszi bársony díszmagyarban s a következő hatásos, éljenzések által több ízben megszakított beszédben nyitotta meg a gyűlést.

Mélyen tisztelt díszközgyűlés!

Bereg vármegye főispánjainak hosszú sorozatában nekem juttatta a gondviselés azon szerencsét, hogy ezredéves fennállásunk ez ünnepén elnökölhessek.

Elfogulva lépek e helyre, szívem annyi érzelem, lelkem annyi történelmi reminiscencia behatása alatt áll, hogy tulajdonképen természetes lenne, ha Hazánk múltjával foglalkoznám. De nem teszem! A magyar történet minden küzdelmei, gyászos eseményei, csalódásai és végre fényes sikereivel minden honpolgár szívébe be van vésve.

Vármegyénk történelmének is csak három fő momentumára akarok most reflektálni. Büszkén tekintek a legrégebb múltba; ez volt az első vármegye, melyet Árpád fejedelmünk alapított; ez a hely volt az a sarkpont, a honnan kiindulva, meghódította Hazánk áldott rónáit.

És, uraim, az első szülött vármegye hű maradt később is tradícióihoz, több századdal később Rákóczy zászlai innen indulnak ki ismét a szabadság és jog jelszávaival. Ez a második történelmi momentum, a melyre reflektálni akartam; a harmadik pedig — talán megfogja önöket lepni, uraim, e kijelentésem: a jelenkor.

Igenis, állítom, ma is elől van példájával Bereg vármegye, honunk egyes vidékein dúl a felekezeti és helylyel-közzel nemzetiségi harc, a vármegyeházak termeiben a politikai szenvedély.

Itt nemzetiségeink és a különböző felekezetek szerető testvéreink az Úrban; és *szeretett egyenjogú testvéreink* a közös édes anya, imádott hazánk ölében.

E teremből uraim, számúzva van a politika, itt csak a komoly törekvés és becsület s munka honolnak.

Én büszkén tekintek vissza a múltba, bizalommal a jövőbe; szegények vagyunk ugyan javakban, de gazdag e vármegye hazafiságban és a múlt szent emlékeiben s ezért meggyőződés, hogy Bereg vármegye az új ezredévben sem tagadhatja meg magát: elől fogja az igaz úton lobogtatni ezentúl is vihártépett zászlaját.

E magasztos perczen pedig, a midőn ide értünk az új ezredév határkövéhez, feltűnik szemeim előtt dicső királyunk, a világ első fejedelmének magasztos, jóságos alakja. Az ő százszoros éltetésével kezdődjék e gyűlés, a melyet ezennel megnyitottnak nyilvánítok.

Majd Komjáthy Béla felkért ünnepi szónokot véletlenül ért családi gyász miatt csak kevéssel előbb felkért ünnepi szónok, dr. *Buzáth* Kamill polgármester emelkedett fel s mondotta el remek alkalmi beszédét, melynek közvetlensége és nagy hatása lépten-nyomon tapasztalható volt a közben többször felhangzó zajos és lelkes éljenekből, mely a beszéd

végeztével ő Felsőge nevének említésekor viharszerűen tört ki. Valóban — tekintve az idő felette rövid voltát is — dr. *Buzáth* Kamill ez alkalommal is egy kiválóan fényes tehetségű szónoknak bizonyult, ki mindig kitűnően megállja helyét. A nagy hatású beszéd a következő volt:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Midőn hazánk ezredéves fennállását ünnepelve, nekem jut a kiváló szerencse, hogy e vármegye közönsége hazafias érzelmeinek kifejezést adjak, — meghatva, remegve emelek szót.

Lelki szemeim előtt elvonul a múlt, a szenvedések és dicsőségek, a küzdelmek és sikerek korszaka. — Szívem úgy dobog, mintha hallanám a felettünk lebegett vészfélhők zúgását, úgy dobog, mintha hallanám a legnagyobb magyar kitörő lelkesedését, Kárpátoktól Adriáig, viszhangzó jelszavát: „Magyarország nem volt, hanem lesz.“

És én még sem idézem emlékünke a történelem gazdag epocháit, mert erős hitem és meggyőződése, hogy a történelmi tudat ott honol úgy is minden igaz hazafi szívében, erős hitem és meggyőződése, hogy a történelmi tudat ma már közkinccse a nemzetnek.

És az ezredév megünneplése is azért jelent nagy nemzeti erőt, mint egy jeles publicistánk megírta, mert szembe állít nekünk egy múltat, melyet eddig a homály takart, — voltunk ezred évig, — és mikor vissza tekintünk e múltra, — feltűnnek minden erényeink és feltűnnek egyúttal minden bűneink, melyeket nem mosott le rólunk semmi zivatar.

És miért lapozgassam a történelem lapjait, — hisz mit dalol a költő e hazáról?

»Téged még az erős természet szüle magából,
Hogy mint embernek gyarló munkája, feletted
Porba ne szállna tetőd, hanem állna, míg emberek élnek.«

Ez a történelmi tudat, ez az őserő, ez az isteni gondviselés örködött első sorban állami létünk felett, — ezt aényt örökíti meg államunk törvényhozása s az ünnepélyességek kezdetén ezért emeltük első fohászunkat a mi, — a magyarok Istenéhez!

De a múlt csak példa legyen most.

Ezredéves állami létünk alatt az első öt században minden kar, minden szív a honalkotás tusájával lett elfoglalva, — mi természetesebb tehát, hogy a társadalom belső berendezése soká késett, soká váratott magára.

De a föld, melynek minden hantján a szűz ifjúság termékenyítő jelei mutatkoznak, melynek kebelében annyi eltemetett és soha ki nem ásott kincs hever, kijelölték nekünk az utat már a múltban és kijelölték nekünk az utat, melyet a jövőben követnünk kell.

És ki az, ki igazán szeretve hazáját, ne kívánná, hogy az boldog és boldogsága közös és egyetemes legyen, mint a napvilágé, mely azért,

hogy mindenkire ragyog, fényében nem gyengül, s azért, mert mindenkit egyenlően hevít, erejében nem fogyatkozik?

„A hazaszeretnek ez az ünnepélyes manifestatiója a közjólétnek oly neme, mely besugárzik a szegények kunyhójába s felderíti a gazdagok palotáját, mely kedvessé és szentté teszi e hont, csakis a köztevékenység által érhető el.“

Am nézzük a virágzó országokat, hol nemzetiségben erős, kifejtett, jólétben és műveltségben páratlan nagyságú népeket találunk, vajjon nagyszerű intézményeiket, az ipar és kereskedelem emeltyűit, a tudomány és művészet emlékeit, a gazdaság, közművelődés és belső rend csodálandó rendszerét nem-e a népek öntevékenysége teremtette meg.

Ezért mondja ez állapotokat festve egy jeles közjogi írónk, hogy a köztevékenységtől függ a nemzetek nagysága, kifejlődése, közművelődés és jólétének egész összege!

De van még egy szentebb érzelem, mely mindenkor ott derengett hazánk ege felett. Ha harczot folytatott, vagy a béke művét ápolta, csak úgy győzött, csak úgy aratott diadalt, csak akkor emelte fel a nemzetet, ha az az egyéni és közszabadságot tisztelte, ápolta és fejlesztette.

A történelem minden lapja tanusítja, hogy a harci dicsőség is csak a szabadság védelmében és nem annak elnyomásában terem.

A jelen kor tanúja, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos eszméi nélkül, mint oldott kéve, széthullt volna nemzetünk. Az alkotmányosság, a köz- és egyéni szabadságok iránti tisztelet adta meg ez államnak első tekintélyét, ez biztosította jövőjét és haladását.

„Ez a nemzet életét és vérét mindenkor kész hazájáért és királyáért feláldozni, csak szabadságát nem adja fel soha sem!“

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Hazai történelmünk nem egy lapját gazdagítja vármegyénk története is, ősi magyar szokás büszkeséggel örködni a hagyományok felett.

Mint szent a családi ereklye, tisztelt az ősi hajlék, úgy szent és tisztelt a történelmi hagyomány is, mely vármegyénk rögeihez van kötve.

Én csak azokat sorolom fel, melyektől még ma is viszhangzik ez ország, mely imádott hazánk figyelmét felénk irányítja, hazánk e végvidékére, hol az egységes és oszthatatlan magyar nemzet tagjai, a magyarok és ruthének testvéries egyetértésben élnek és közösen munkálják a haza üdvét és boldogságát.

E vármegye területén villogott meg először honszerző Árpád fegyvere.

Munkács vára Zrinyi Ilona hősi védelmét hirdeti.

És e vármegye székhelyén, Beregszász város piacán bontották ki II. Rákóczy Ferencznek szabadságért küzdő zászlaját.

Mi úgy érezzük, mintha e történelmi hagyományokkal erősebb kapocs is fűzne bennünket hazánk e földjéhez. Mi büszkék vagyunk arra, hogy Bereg vármegye volt a haza bölcsője, büszkék vagyunk arra, hogy Bereg vármegye volt a szabadság első hirdetője.

És ki tudja, mit rejt a jövő, de mi hisszük, hogy ha megmozdul az a nagy tenger, mely óriási terjedelmével, colossális hatalmával mindent elnyeléssel fenyeget, vagy érjen bennünket bárhonnán a támadás, mi

hisszük és reméljük, hogy mint egykoron a maroknyi görög nemzet a perzsák milliói ellen folytatott küzdelmükben megmutatták, hogy mit tehet egy nép, melynek lelkét szabadság és honszerelm vágyai töltik el, e maroknyi magyar nemzet is megfogja mutatni, hogy ha kell, a haza végvidéke, úgy lehet a haza bölcsője, temetője lesz ellenségi hadának, mert

»A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétéke,
Büntetésit már átszenvedte ő,
De erénye is volt, s jutalmat érte még nem nyert:
Jutalma lesz majd a jövő.«

„Megtartani, felvirágoztatni s boldogítani az őseink által elfoglalt s nekünk örökbe hagyott hazát, ez a nagy és nemes hivatás vár a nemzetre“, mint hazánk legelső főpapja magát kifejezte.

És mi a köztevékenység mezején mindenkor megfogjuk találni az irányt, melylyel imádott hazánk üdvét előmozdítjuk.

Erős hitem és meggyőződése, hogy az új ezredév küszöbén e vármegye közönsége már is életjelt ad hivatottságáról s maradandó alkotással fog igyekezni az ezredévet megünnepelni és emlékezetessé tenni.

„Megtartani, felvirágoztatni és boldogítani az őseink által elfoglalt s nekünk örökbe hagyott hazát ez a nemes feladat vár a mi dicsően uralkodószertett királyunkra is.“

Az ő alkotmányos hűsége biztosítéka közszabadságainknak s viszont a mi tántoríthatlan ragaszkodásunk biztosítéka az egyetértésnek s ezzel együtt a haza felvirágzásának és zavartalan fejlődésének.

Tudom, hogy e vármegye közönsége egyhangú lelkesedésének, hazafias érzelmeinek adok kifejezést, midőn indítványozom, hogy Ő Felségét, a legalkotmányosabb uralkodót, — biztosítva tántoríthatlan ragaszkodásunk és hűségünkről, — az ezredév megünneplése alkalmából hódoló felirattal üdvözöljük!

»A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll,
Lelje népe boldogságán örömét,
Hír, szerencse koszorúzza szent fejét.«

Éljen a haza!
Éljen a király!

Az ünnepi szónok által indítványozott hódoló felirat intézése Ő Felségéhez a közgyűlés által nagy lelkesedés közt egyhangúlag elfogadtatott.

Ezután Kovács Lajos főjegyző terjesztette elő a megye millennáris alkotására vonatkozó azon javaslatot, mely szerint a községi szegényalapok összegyűjtésével mintegy 41,000 frtot ajánl fel egy Beregszászban létesítendő szegény menházalap javára, mely szintén határozatilag lett kimondva.

Főispán ekkor a díszközgyűlést lelkes éljenzések közt bezárta.

A) BEREGSZÁSZ VÁROS.

Beregszász város polgársága, hazafias érzelmeitől vezéreltetve, szintén nem akart elmaradni az országos közörömben való részvételből, mely ez évben hazánk ezredéves fennállása emlékére mindnyájunknak szívét eltölti. Július hó 28-án szentelt ezredéves fennállásunknak emlékünnepet, mely úgy egyes részleteiben kitűnően sikerült, mint összhatásában hivatva van maradandó nyomokat hagyni fényével, pompájával a jelenvoltak szívében és lelkében sok időre.

Az ünnepély fénypontját a Rákóczy-téren lefolyt ünnepi részlet, a Közművelődési Egyesület díszközgyűlése és a beregszászi nők által felszolgált ünnepi társasbéd képezte, mely utóbbinál a város hölgyei ismét fényes tanújelét adták minden nemes és szép iránt való meleg érdeklődésüknek s fáradhatlan buzgalmuknak, a miért a közönség osztatlan elismerését és háláját méltán megérdemlik.

Az ünnepélyt a Rákóczy-téren a beregszászi egyesült dalárdák nyitották meg, előadva kifogástalan szabatossággal a „Hymnus“-t Erkel Ferencztől, Almásy Sándor kitűnő vezetéssel.

Ezt követte dr. *Buzáth* Kamill hatásos ünnepi beszéde, melyet a szónok igazi hazafias érzelemtől áthatott, meleg hangon s teljes lelkesedéssel mondott el s így vele nagy hatást ért el a több ezerre menő közönség előtt.

Az ünnepi beszéd a következő:

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Itt, imádott hazánk végvidékén, hol szelíd emelkedésű hegyeink lábai alá az Alföld kalászkóttól rengő sík rónasága borúl, itt, e történelmi nevezetességű téren, hol Esze Tamás, Rákóczy vezére legelőbb bontotta ki a szabadság zászlaját, itt, hol még együtt élhetünk mindazzal, mi magyar, de egyuttal már őrszemet is állunk, hogy védbástyái legyünk, összegyűltünk hazám ezredéves fennállásodnak ünnepén, hogy mi is zengjünk „Te Deumot“ a múltnak és „Veni Sanctet“ a jövőnek.

Már meggyűltak hegyeinken az örömtüzek, már láttuk lobogni a legutolsó kunyhóban a mécs világát, már ünnepet ült e városban a haza reménysége, ifjúsága és állami életünk legősibb intézménye, a vármegye; és ma, midőn a „Bereg vármegyei magyar közművelődési egyesület“ is ünnepet ül e városban, összegyűlt e város polgársága is, hogy ezzel is documentálja, miszerint abban a nagy munkában, mely a jövő ezredév

legnagyobb és legmagasztosabb feladatát képezi, a magyar kultúra teljesítésének nagy munkájában minden bizonynyal e város polgársága lesz a legelső, kik missiójukat mint eddig, úgy ezután is becsülettel betöltik.

Tisztelt közönség !

Egy ezredév borult a láthatár alá a honfoglalás óta. Előbb a húnok, keleti góthok, longobardok, avarok, majd a IX-ik században különösen Szvatopluk szlávjai igyekeztek maguknak itt államot alkotni. Mind eltűntek és eltűntek végleg, csak egyedül a mi nemzetünk, a magyarok nemzete tudott itt oly hazát alkotni, mely oly sok balszerencse és oly sok vizsály után immár egy ezredévet dicsőségesen átélhetett.

És minő ezredév volt ez !? A küzdelmek és sikerek, a szenvedések és dicsőségek korszaka. Nincs ott pihenés sohasem, mint a tengeren, midőn hullámaid szélvész kergeti. Folytonos küzdelem a szabadságért, nemzeti egységért és függetlenségért : ez a mi nemzetünknek legrövidebb, dióhéjba szorított története e század közepéig.

Azután feltűnt egy üstökös, melynek utófénye bevilágítja az egész láthatárt ; majd ismét rá jött egy fergeteg, mely elsepert magával minden reményt. Az igazság szava elnémult a zsarnokság keze alatt. Oly szomorú korszak volt ez, mint midőn Michel Angelo alvó szobrának talapzatára e szavakat véste : „Kellemes dolog aludni és még kellemesebb kőből lenni, míg a szolgaság és nyomor tartanak. Szerencsém, hogy semmit sem látok, semmit sem hallok, valahogy fel ne keltsetek ; beszélj csendesen.“

De a suttogók szavát meghallgatta a magyarok Istene és vezérül küldte e három csillagot : szabadság, egyenlőség, és testvériség ! Ott fog e három csillag ragyogni hazánk egén mindenkoron. Változzanak bármint a viszonyok, annak tüneményei már mindenkor láthatók lesznek.

* * *

Dicső glóriában tündöklő szép hazám ! Oltárodon hányszor szárítád fel a sokat szenvedett nemzet könyeit ! . . Most a béke angyala őrködik munkás néped felett. Zöld kalásztól reng egykoron vérral áztatott mező, pezsgő élet zajlik pusztáidon, csillogó bércezed ma már nem vadon, kifelé tisztelt és hatalmas vagy és bent egy egységes és oszthatatlan nemzet virraszt jóléted felett . . .

Telve reménnyel sziveinkben, az új ezredév küszöbén légy üdvözölve általunk, fogadd hű fiaidnak legbuzgóbb imáját, szent fogalmát :

„E nagy világon e kívül
Nincsen számunkra hely,
Aldjon vagy verjen sors keze,
Itt élünk és halnunk kell !“

Tisztelt közönség!

Az állam consolidálásának magasztos munkáját folytatjuk az új ezredév küszöbén; ennek a szent czélnak óhajtjuk egész életünket szentelni; de hol az a tér, hol mindannyian közreműködhetünk, hová mindannyian hordhatjuk a követ, hogy az épület szilárd és hatalmas legyen?

Itt vannak, tisztelt közönség, a városok, hol ipar, kereskedelem, emberbaráti, közművelődési és közgazdasági intézmények, mint egy melegágyból fakadnak és virágoznak. Hol minden polgár oly közel látván magához minden tárgyban a hazát, azt mind családját szereti. Dicsősége saját dicsőségét képezi. Jólétében, erejében és kifejlődésében önüdvét és boldogságát találhatja fel.

„A melyik polgár nem tud, vagy nem bir hű lenni a városhoz, melynek levegőjét szívja és kenyereét eszi, az nem tud hű lenni hazájához sem.“

Végzem szavaim azzal a szép mesével, melyet egy alkalommal Fenyvessy Ferencz országgyűlési képviselő mondott el:

„Egyszer az egekbe törő fák elmentek panaszra az Istenhez, hogy honnan van, hogy őket az Isten felnőni engedi, magasra növeli lombdús koronájukat, erőssé teszi sudarukat, melyet a legerősebb szélvihar sem tudna ledönteni és mégis egy hitvány fejsze ki tudja őket vágni, le tudja őket gyilkolni. Az Isten azt válaszolta: a fejsze nem tudna téged kivágni, ha nem segítene neki saját társad: egy darab fa.“

Ilyen darab fától mentse meg az Isten városunkat!

És most emelkedjünk fel lelkesedésünk szárnyain ahhoz, a ki minden magyar ember előtt a legnagyobb. Bölcsesége fényével és atyai szeretetének melegével vezeti ő be a nemzetet az új ezredévbe. Mint a templom az istenség eszméjével, úgy van összenőve a haza az ő szeretett királyával. Kiáltunk tehát egy szívvel és lélekkel.

Éljen a haza!

Éljen a király!

Ezután ismét az egyesült dalárdák adták elő szépen, hatással Schubert Ferencz „Ifjú vágya“ című szép darabját, mit követett Törös Sándor lelkes, gyűjtő szavalata, ki Dömény Józsefnek „Ezredéves ünnepélyen“ című pályadíjt nyert költeményét adta elő.

Befejezte a rövid, de lelkes ünnepélyt a „Szózat“ Egressy Bénitől, előadták ismét teljes szabatossággal az egyesült dalárdák.

Ugyanaznap tartotta ünnepi közgyűlését a beregvármegyei magyar közművelődési egylet *Warga* Sándor elnöklete mellett; délben pedig a beregszászi nők által rendezett ünnepi ebéd zárta be a szép ünnepet.

Délután sikerült népünnepély, este pedig fényes tánczestély volt.

B) MUNKÁCS.

Munkácson, a honfoglaló magyarok első pihenő helyén, május 9-én tartották meg az ezredik év ünnepét.

Reggel harangzúgás szólítá imára az ifjúságot, az összes tanintézetek növendékei felekezetek szerint tanárjuk és tanítójuk vezetése alatt saját templomaikba vonultak s minden templomban fényes ünnepségek között buzgó áhitattal emelkedett fel a növendékek ajkáról a zsolozsmaszerű Hymnus az Ég urához: Isten áldd meg a magyart!

A róm. kath. templomban az egyházi szertartás végeztével az állami elemi iskola disz zászlóját Forgách János prépost és főesperes szentelte fel, buzgó imát küldvén a mennyei atyához s buzdító beszédet intézett a növendékekhez, intvén őket, hogy mindenkor hívek maradjanak az elibük kitűzött zászlóhoz s a honszeretethez.

Isteni tisztelet után minden templomból a főgymnasium szépen feldíszített tornacsarnokába sereglett a város intelligens közönsége. Most az elég nagy terem is kicsinynek bizonyult, mert fele sem fért be a díszes közönségnek.

Az iskolai ünnepet az ifjúsági énekkar nyitotta meg, szivreható, komoly ünnepélyességgel adva elő a felséges zenéjű „Hymnus“-t négy szólamú vegyes karban, mely után *Fankovich* S. igazgató megnyitó beszédet tartva, átadta a szót *Danielovics* K. tanárnak, ki mélyreható tanulmánynyal kidolgozott s a magyarok egész történelmén átvonuló remek szónoklatával elragadta a nagy közönséget. Igen szép ünnepélyes hangulattal szavalt Szántó Soma tanár, nemkülönben ifjú tüzes vérrel szavalt Hofman Ottó VI. osztályú növendék. Az ifjúsági énekkar közben nagy praecisitással adta elő a „Szülőföldem“ című nagyszabású műdalt, mit a közönség szünni nem akaró viharos tapssal jutalmazott. Végül a „Szózat“ eléneklése után kivonult a nagyközönség az iskola tágas udvarára, hol a 35 darab millenniumi emlékfa bemutatása mellett a „Szózat“-ot az összes közönség elénekelte s ezzel az ünnepély véget ért.

A polg. leányiskola ünnepélye 11 órakor volt ének, szavalat és zongora előadásokkal, de ezen kedves és szép előadásokban csak igen kevesen gyönyörködhettek, mivel az intézet nagynak nevezett kis terme a nagyszámú közönségnek alig egy tizedét fogadhatta be.

Délután 2 órakor megtelt az áll. el. iskola szépen díszített nagy tágas udvara a legválogatottabb közönséggel. Ott voltak az egyházak, a hatóságok tisztviselői, az uradalmi tisztikar, a közös hadsereg és honvédség tisztikara, tanintézetek tanárai és tanítói, a munkácsi dalegylet saját zászlója alatt, az áll. elemi isk. fiú- és leány-, a polgári leány- a görög kath. fiú- és leányisk. növendékei, a főgymnasiumi ifjúság s a város összes intelligens lakossága. Munkácson még ennyi nép egy tömegben összegyűlve soha nem volt.

Pontban fél 3 órakor megérkezett a zászlóánya helyettese : Borzsay Gyuláné úrhölgy ő nagysága, 24 koszorús leány és 40 fehérbe öltözött iskolás leányka kíséretében s helyet foglalt az e célra készült pavillon-szerű, lobogókkal s virággal gazdagon díszített pompás emelvényen. A koszorús leányok mint mennyei angyalok vették körül a zászlóányát ; az apró fehérruhás leánykák pedig mint angyalka-gyakornokok, a feljáró lépcsőkön foglaltak helyet.

Az ünnepet Forgách János áll. isk. gondnoksági elnök nyitotta meg, lelkesítő beszédet tartván a növendékekhez és a megjelent igen díszes és impozáns közönséghez.

Azután Sütő Kálmán ev. ref. lelkész, bereg megyei esperes, az állami elemi iskolának dupla nemzeti színű selyemből, magyar czímerrel kihimzett díszzászlóját gyönyörű, lelkes és a honszeretettől áthatott buzdító beszéd kíséretében ünnepélyesen megáldotta. *Sárkány* Gábor igazgató a felszentelt és megáldott zászlót kezébe vevén, a növendékekhez lelkesítő beszédet tartott, melyre a munkácsi dalegylet Orosz J. karnagy vezetése alatt Huber Károlynak „Nemzeti zászló“ című remek művét gyönyörű szabatosággal s honfíui lelkesedéstől áthatva énekelte el. Ezt követte a szegek verése.

A díszzászlóba szeget vertek rövid jelmondat kíséretében : az avató lelkész, a gondn. elnök, a zászlóánya és koszorús leányok, az egyházak, hivatalok, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, Szathmáry Károly min. tanácsos, Halász Ferencz kir. tanácsos tanfelügyelő, a közös hadsereg és honvéd tisztikar, munkácsi uradalom, egyletek, tanintézetek, a beregszászi állami elemi iskola, a helybeli óvodák és elemi iskolai tantestület képviselői, továbbá egy elemi iskolai fiú és leány növendék.

Ezután a díszesen megkoszorúzott magyar királyság térképe előtt, — mely térkép két oldalán Halász I. és Peruzzi I. elemi iskolai növendék díszmagyar ruhában állott — szép és értelmes előadásban Grünfeld R. magyarosan öltözködött leányka röviden elmondta Magyarország fontosabb földrajzi fogalmait.

Az ünnepet megkezdte az állami iskola IV., V., VI. fiú- és leány osztályok egyesített énekkara Porcsalmi L. állami tanító ügyes vezetése alatt. Megkezdésül a „Hymnus“-t, közben a Honfidalnt s végül a „Szózat“-ot énekeltek el igen szép összhangzattal. Több fiú és leány-növendék szavalata után Balázsi Andor V. osztályú növendék, mint az intézet legkiválóbb növendéke, lelkesítő beszédet tartott növendéktársaihoz s a megjelent díszes közönséghez, s a gondnoksági elnök bezáró beszédével az iskolai ünnepek véget érték.

Este a „Csillag“ vendéglő nagytermében a főgymnasiumi tanári kar többek szíves közreműködésével a budapesti orsz. tornaünnepélyre felránduló szegényebb sorsú tanulók javára élőképekkel egybekötött műkedvelői előadást rendeztek, mely minden tekintetben fényesen sikerült. A szereplők kitűnően föltöltték be helyüket, a közönség pedig oly lelkes pártfogást mutatott a jótékony cél érdekében, hogy már napokkal előre minden jegy elkelt. Előadás után a sikerült kedélyes táncmultság reggelig tartott.

Vasárnap általános ünnep. Minden felekezet saját templomába gyűlt össze hálát adni a gondviselésnek, hogy nemzetünket 1000 évig e helyen fenntartotta s kérni Istent, hogy tartsa meg a magyar nemzetet

és a szép hazát mindörökké boldogságban és meglegeedésben. Az izr. hitközség külön ez alkalomra Lembergől egy főkantort és templomi énekkart hozatott, ezek közreműködése nagyban emelte az ünnep fényét.

Este a várhegy fényesen ki volt világítva s hajnaltól késő estig mozsárdurrogás hirdette a milleniumi ünnepet.

Most már az ünnepek lezajlása után, honfiúi lelkesedéstől áthatva, minden igaz honfi egy szívvvel és lélekkel mondja: „Éljen a haza!”

X. BESZTERCZE-NASZÓD VÁRMEGYE.

Besztercze-Naszód vármegye május 17-dikén tartotta meg ezredik évi ünnepi közgyűlését *Beszterczén*, a vármegye székhelyének dísztermében, mely ez alkalomra fényesen fel volt díszítve. Gróf *Bethlen* Pál főispánt küldöttség vezette az ünnepi közgyűlésre. A jegyzőkönyvet *Takács* Károly főjegyző szerkesztette.

A főispán nyitotta meg az ünnepi közgyűlést a következő beszéddel:

Mélyen tisztelt törvényhatósági ünneplő díszközgyűlés!

Gyűjtsuk meg honszeretetünk lángjánál az örömtüzeket, hogy ragyogják be fényökkel az egész művelt világot, mert édes hazánk ezeréves fennállásának dicső ünnepét üli.

Csodás tünemény a világtörténelemben, hogy valamely nemzet állami fennállásának ezredévét elérje; s mily magasztos érzés kell, hogy megdobogtassa minden magyar szívet, midőn a gondviselés hazánkat részesíti e rendkívüli kegyelmében; éppen hazánkat, mely pedig a Kelet és Nyugot határvonalán a kereszténység, a közművelődés, az emberi jogok védelmében annyi titáni küzdelmet vívott meg.

Méltó, hogy kegyelettel és hazafiúi hálával emlékezzünk meg történelmünk nagyjairól s a magyarok Istenének áldását kérjük szent poraikra; mert ők lángoló honszeretetük és dicsőséges küzdelmeik édes gyümölcseit élvezzük ma, midőn megmutathatjuk a világnak, hogy ezer év alatt, daczára a kiállott véres küzdelmeknek, daczára a vad hordák pusztító dúlásainak, a szomszéd államok ellenségeskedéseinek, és fájdalom, a gyakori belviszályoknak, nemcsak hogy el nem pusztult e nemzet, hanem megszaporodva, megerősödvé, oly haladást tett, hogy sok tekintetben példát vehetnek tőle a többi művelt nemzetek.

Ezer év dicsőségére tekinthetünk vissza; és ezer év történelme megtanít bennünket, hogy szerencse és balsors között egyaránt, dicső vezéreink, bölcs királyaink, lánglelkű államférfaink biztos kézzel kormányozták nemzetünk hajóját a legnagyobb viharokon át; mert mindenkor feltétlenül támaszkodhattak a

magyar nemzet szívós jellemére minden oly törekvéssel szemben, mely nemzeti jellege ellen irányult.

Világra szóló, ragyogó pompájú ünnepélyekkel üli meg Magyarország, egész Európa-képviselőinek részvételével, magasztos történelmi jubileumát s ez ünnepet dicsfényével árasztja el népeinek rajongó szeretetétől és hálaérzetétől körülvelt s a nemzettel együtt ünneplő Apostoli Királyunk felkent alakja, kinek mindenek felett álló alkotmányos érzülete tette lehetővé, hogy mint szabad nemzetnek, nemzeti kulturánk szabadon fejlődhessek.

S az ország örömeiben, mint minden alkalommal, nemes szívének melegevel osztozik Felséges Királynénk, a nép bálványa.

De a magyar állam és a consolidált magyar társadalom jubileuma teljes csak úgy lehet, ha az ünneplésből kész örömmel részt adunk a haza minden polgárának; s ha magyar faj és az egész magyar nemzet hazafias tagjai közötti tömörülésre és testvéri egyesülésre egymásnak kezet nyújtunk, hogy e haza minden polgára, nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül, a közös haza szeretetétől áthatva kezdhesse meg a második ezredév közhasznú, vállvetett munkáját.

Éljen a haza!

Éljen a király!

A lelkeket és sziveket megindító beszéd nyomán felhangzott zúgó éljenzés megszűnte után *Takács* Károly vármegyei főjegyző az általa szerkesztett és a közgyűlés által elfogadott s Ő Felségeik a Király és Királynéhoz intézendő hódoló feliratot olvasta fel az ünneplő közönség felállása és mozsarak durrogása mellett.

Az Ő Felségeik felséges személyét éltető éljenzések lecsillapultával *Kuales* Godofréd alispán az 1896. évi június hó 8-án Budapesten végbemenő millenniumi hódoló felvonulás alkalmából készített s abban résztvevő s most teljes díszben megjelent banderisták által viendő vármegyei lobogót avatta fel, lelkes beszéd kíséretében.

Miután az ezt követő éljenzés elhangzott, felolvastatott a *Kuales* Godofréd alispán által szerkesztett s Besztercze-Naszód vármegye múltjára visszapillantást vető munka, mely így hangzik:

Méltóságos Gróf Főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Hogy hazánk keleti határvonalai már a honfoglalás idejében érinték az itt délnek húzódó Kárpátok gerinczét s hogy ezen természetes határlánczon belül vármegyénk jelenlegi területe is már akkor a magyar birodalom testéhez tartozott, ahhoz semmi kétség sem férhet.

Az akkori korba visszanyúló történelmi adatok szerint egy nomád nép, a *kumánok* lakták ezen területet, kiknek meghódítása a harczedett honfoglaló ősöknek nem nagy gondot okozott s a kiknek egyszerű

pásztoréletét a Duna és Tisza táján tömörülő hódítók sem igen zavarták. A népvándorlás korát megelőző időkből azonban a rómaiak korából, bányászatra alkalmas telepnek kínálkozott a Szamos felső völgye s már a legelső magyar királyoknak volt gondjuk rá, hogy ezen telep felvirágoztatása s főleg a határszéli részek biztosítása céljából polgáriasultabb, állandó lakosságot telepítsenek a külföldről ide. Okmányok mutatják, hogy Radna a 12-ik század végén már egy fejlett német telep volt, melynek az ország nyugoti része felé a maga élénk összeköttetései bizonyára csakhamar megnyíltak.

Valószínűleg ugyanezen időben, de nem ily rohamosan fejlődve létesült Beszterce is, mely eredeti szláv nevét „*Bisturche*“-t „*Nozná*“-val cserélte fel.

Az ezen vidékre gravitáló település nem egyszerre ment végbe, hanem lassanként; úgy, hogy Beszterce és vidéke csupán II-ik Gejza, sőt Zsigmond idejében nyer csak jelentékeny számú honosultakat.

A későbbi település szükségét azonban közbejött irtóháborúk is okozták, melyek nemcsak itt, hanem a haza más részein is meg-megritkították a népességet. Ezen irtóháborúk között a legiszonyúbb volt a IV-ik Béla idejére eső *mongol hadjárat*, mely az országba rontó három öldöklő raj közül az egyiket a radnai havasok felől, éppen ezen vidéken át vezette hazánk belsejébe. A bevonuláskor megmenekült ugyan e vidék a kegyetlen pusztítástól oly módon, hogy Radna kénytelen volt *Kadan* mongol fővezérnek 600 harczost állítani a saját hazája ellen; midőn azonban ugyanezen úton visszavonult a vad tömeg: Beszterczét, Radnát és vidékét teljesen elpusztította, úgy, hogy az utolsó Árpádok (Kun László és III-ik Endre) kénytelenek valának Beszterce adójának kétharmadát elengedni.

Az országos csapásban tehát a mi vidékünk is súlyosan osztozott. Ezen iszonyú pusztítást, mely vagyont és életet egyaránt szörnyűképpen megdézsmált, nehezen épülhetett ki e vidék; de hála a sorsnak, mégis kiépülte.

Ösztönszerű vonás az életrevaló népnél, hogy a szerfőlötti súlyos csapások fokozottabb tevékenységre serkentik. Kedvező politikai viszonyok is lökést adtak azon buzgalomnak, mely ezen vidék lakosságát a jobbléthez segíté. *Nagy Lajos* idejében a magyar és lengyel királyság egyesítése ezen vidékről élénk kereskedelmi érintkezést nyitott Lengyelország felé, mely főleg akkor indult hatalmasabb fejlődésnek, midőn az özvegy királyné: *Erszébet*, ezen kereskedelem szabadságát Beszterce részére biztosítá.

Ugyanezen királynőnek köszönheti e város a saját önkormányzati jogait is, a ki ennek magán- és birtokjogi ügyeit előbb külön bírák, azaz királyi ispánok (comesek), azután a saját választott bírái és végül közvetlen a király fennhatósága alá rendelte. Ezen közigazgatási külön szervezet idővel a maga körébe vonta a vidéki községeket is; úgy, hogy azok a besztercei főbíró elnöklete alatt provinciális képviselőkből alakított gyűléseken hozták a saját ügyeikben határozatokat.

Nagy Lajos személyesen is meg-meglátogatta Beszterczét. Ő adományozza 1353-ban ennek a Bertalan napi vásárjogot; 1366-ban pedig a bírák szabad választási jogát biztosítja s a város felsőbb bírósági székhelyéül Nagy-Szebent jelöli ki,

Még nagyobb jelentőségre emelkedik e vidék *Zsigmond* király idejében, ki 1405-ben a felsőbb bíróság székhelyét ide helyezi át. A települést azzal segíté elő, hogy minden ide költöző szabad polgárnak adómentességet biztosít bizonyos ideig. A szabad kereskedelmet Nagy-Bányától Moldova felé is megnyitá, így e város és vidéke egy hatalmas, virágzó kereskedelmi központtá fejlődött, mely a keleti kereskedelmet csaknem kizárólag ezen szárazföldi úton közvetíté nyugat felé, mi által csakhamar fejlett és gazdag lőn. Ő adományozá a czegői nemesek kihalása után gazdátlanul maradt *Fáta*, *Bocsonya*, *Czegő* és *Tekes* nevű birtokterületeket a nagy-demeteri és törpényi lakosoknak.

Zsigmond a Besztercze és vidéke által korábban nyert kiváltságokat is megerősíté.

Utó dai is, mint *Albert* és *I. Ulászló*, hasonlóan támogatták ezen jogokat ; ez utóbbi meg éppen elrendelte, hogy a Beszterczéhez tartozó községek elajándékozhatók ne legyenek.

V. Lászlónak azonban nem praejudikált ez a királyi rendelet, mert a nagy *Hunyadi* érdemeit azzal jutalmazá, hogy őt Besztercze örökös grófjává tevé s neki ajándékozá az itt szedhető kincstári illetekeket is.

Ezen örökös grófsághoz tartoztak : Besztercze, Lekencze, Vermes, Szász-Szt.-György, Dipse, Fehéregyház, Tacs, Királynémeti, Szépnyr, Bessenyő, Malomárka, Budak, Zsolna, K.-Demeter, Petres, Ujfalu, Vinda, Asszu-Besztercze, Jád, Pinták, Felső-Aldorf, Nagy-Demeter, Törpény, Zselyk, Alsó-Aldorf (a mostani Alsókülváros), Nagyfalu, Szt.-Iván, Radna és a Szamosvölgy falui.

Hunyadi a várhegyen álló erődbe várkapitányságot szervezett, melynek a városban egy *Bécs* nevű házat s a határ déli részében egy dűlőt adományozott. Ő a város jogait mindig respektálta és minden tekintetben a lakosság megelégedésére gyakorolta kegyúri jogait. Halála után azonban rosszabb idők következtek. Fia *Mátyás* király örökölvén e grófságot : nagybátyjának, *Szilágyi* Mihálynak adományozta azt, kinek tőrhetetlen uralma ellen nyílt lázadásban tört ki a lakosság 1458-ban, de leverettek a lázadók s a város e csatában sokat szenvedett.

E bajon az igazságos király segített, ki a grófságot megsemmisíté s a lakosok szabadalmait 1464-ben nemcsak megerősíté, hanem a várat is eladá nekik 6000 arany forintért ; megengedvén, hogy azt lebontsák. Ebből építették aztán a város körfalát. Mátyás király 1478-ban a régi törvénykezést visszaállítá, a királyi ispánságot eltörölé s 1484-ben a vámmentességi jogokat is megerősíté. Engedélyt adott a sóskútak szabad használatára s végül *1475-ben egyesíté Radnát és a Szamosvölgyét* Besztercze vidékével, — törvénykezési és adózási tekintetben ezen város főkirálybírósága alá rendelvén annak községeit. Az ő idejében a közlekedési utak is javítottak ; a szomszédos országokból be-beütő rablóbandák kiirtása czéljából pedig Asszu-Besztercze, Jád, Pinták, Aldorf és Ujfalu községeknak *pallos jogot* (jus gladii) adott.

Mátyás uralkodása idejében ezen kedvező viszonyok kihatottak a vidékre is. Radnán az addig parlagon heverő bányászati ipar újból virágzásnak indul ; *Förster Farkas* és *Lulai János* beszterczei lakosok, mint ottani nagybirtokosok emelték azt magasra, mely érdemükért szabad itálárulási jogot is nyertek ; ezt azonban nem élvezték sokáig, mert Radna 1520-ban Beszterczétől emanczipáltatott, önálló, szabad községgé

emeltetett, czímert és pecsétet kapott s a kincstári illetékek beváltására Nagy-Bánya lett részére kijelölve.

A 16. század elején 1506-an a beszterczeiek birtokába került a Borgó völgye is, midőn t. i. *Bethlen Miklóstól* Alsó- és Felső-Borgót 600 arany forintért megvették.

Már közel 400 évvel ezelőtt felölté hát vármegyénk területében a mai alakot.

Ugyanazon időből ezen terület népességi viszonyairól is vannak adataink. Beszterczének akkor 560 birtokos gazdája és 138 házbéres családfője; vidékének 1393 telkes gazdája és 50 bérlője; a radnai vidéknek pedig 193 telkes gazdája volt, a mi mintegy 12,000 lélekszámnak felel meg.

Hogy az ipar, kereskedés ezen korszakban élénk fejlődésben volt s hogy a mezőgazdaság művelése mellett ezek nyomában a kulturális téren is megfelelő haladás mutatkozott: azt az általános fejlődés és haladás nemcsak feltételezi, de igazolja is.

A török beütések idején s főleg a mohácsi vész után bekövetkezett kettős királyválasztás alatt ezen vidék is osztozott mindazon csapásokban, melyek általában hazánkat és ennek keleti részét, Erdélyt érték. Városunk és vidéke, mint szabad *Királyföld*, épp úgy kötelezve volt külön bandérium állítására, mint a nemesek és más vármegyék. Ezen seregek fölszerelése és fenntartása anyagilag súlyosan nehezedett e vidékre.

Szapolyai Fános a Ferdinánd ellen való küzdelemben *Péter* moldvai vajda szövetségéhez folyamodik s hogy e viszonyt annál inkább biztosítsa: Radnát és Beszterczét neki ajándékozá.

A lakosság ezen ajándékozásról s főleg a fizetési kötelezettségek teljesítéséről hallani sem akart. — Ennek következtében 1529. őszén sereggel jött be a vajda s Beszterczét ostrom alá fogta, mire a város kénytelen volt megfizetni az adót. — 1542-ben ismét megtagadta a város az adófizetést; a vajda megint betört s felgyújtással fenyegetvén a várost: 4500 arany forintig zsarolta meg azt.

Békésebb idők jöttek vidékünkre *Izabella*, *Fános Zsigmond*, *Báthori István* és *Báthori Kristóf* erd. fejedelmek alatt. Ezen korszak kedvezett azon szükségnek, hogy a gyakori háborúk és pusztítások alatt parlagon maradt mezőgazdaság, aláhanyatlott ipar és kereskedelem újra felföldüljön s behegeszsze a kapott sebeket. — Ugyanezen időre esik a reformáció elterjedése is; úgy, hogy a 16. század közepén városunk és vidéke már egészen protestáns volt.

A lakosság a békés időt a város újabb megerősítésére is felhasználta. 1563-ban nemcsak templomát és első iskoláját építi fel, hanem a a kőkerítésen kívül földből egy külön körgátat is emel. A kereskedés azonban mindinkább helyi határok közé szorul. A kelet-indiai tengeri út felfedezése ugyanis a keleti kereskedelem irányát megváltoztatá; a törökökkel és németekkel váltakozó háborúk pedig a lakosság anyagi erejét elvonák attól. Az ipar s a tudomány azonban annál inkább emelkedett; mígnem *Báthori Zsigmond* idejében újabb visszaesést előidéző csapás érte e vidéket. 1602-ben t. i. midőn *Báthori Zsigmond* már harmadízben választotta meg magát fejedelemmé, Rudolf császár hiénája: *Básta* — Mihály oláh vajdával szövetkezve — dülta fel Erdélyt. *Básta* azonban

Mihály vajdát nemsokára megöleti s egyedül lesz zsarnokává Erdélynek, Ekkor ütött e vidéknek a bosszúállás órája. Besztercze t. i. Báthori Zs. fejedelemhez pártolt vala s Básta azért jött ide, hogy megbüntesse. Székely csapatok védték a várost s így Básta erőszakos fellépése semmit sem használt. A hosszú védelem alatt azonban éhség és ragályos betegség ütött ki a bezárkózott lakosság körében s ekkor a vidéki nemesek, kik Básta kegyetlenkedései elől ide menekültek vala, továbbá a székely csapatok szabad elvonulásának feltételei mellett a város megadta magát. Az idegenek elvonulása Budak felé vette kezdetét. Básta vad hordái azonban az elvonuló csapatokra vetették magukat s egy irtózatos vérfürdőbe fullaszták a nagyrészben fegyvertelen tömeget. A várost nehéz hadi sarcz alá vetette Básta, mihez még tűzvész is járult s az így támadt fejtelenség közben katonái kirabolták a várost. Básta pusztításai a vidéki falvakat már korábban semmivé tevék s elvonulása csak akkor következett be, midőn nem volt sem itt, sem a vidéken több pusztítani való.

Ezen iszonyú csapást csak hosszú idő alatt heverhető ki vidékünk, a miben *Bethlen Gábor* bölcs fejedelem sokat segíté. A javuló állapot azonban nem sokáig tartott; az erdélyi fejedelemségért vívott későbbi harcok *II. Rákóczy*, *Barcsai*, *Kemény* és *Apaffy* alatt ezen vidéket ismét megrázkódtaták. Ehhez járult a törökkel szövetséges szomszédos tatárok gyakori beütése, mik alatt e vidék népessége nagyon megapadt.

A tatárok legutolsó betörése 1717-ben történt, midőn Radnán elkezdve, az egész megyét sivataggá tevék. Ezen pusztító háborúk nyomában roszt termő évek, sőt dögvész is jártak s a lakosság sorsát fölötte nehéz viszonyok közé juttatták.

A 17. század tehát a legsötétebb lapja ezen vármegye történetének. Csupán a sáskajárás 10-szer tette tönkre ezen században a termést. Az uralkodó hatalom gyakori változása, a megújuló harcok, adóteher és hadi sarczok, a többször ismétlődő dögvész és tatárpusztítás tönkre tevék e vidéket is. Ezen sors azonban közös volt az erdélyi többi részekkel is; hisz csupán a Báthori Zsigmond korában 8 év alatt 12-szer cserélt urat Erdély.

A 18. század elején is érte egy újabb veszedelem Beszterczét. Pekri Lőrincz 1705-ben a város ostromlására küldetett; azt elfoglalta s vidékével együtt feldúlta.

A vallásháborúk elcsendesedésével, az erdélyi fejedelemség megszűntével s még inkább a török uralom végleges megtörése után bekövetkezett jobb idők ezen sokat szenvedett vidék újraébredésének kedveztek. *III. Károly* s főleg *Mária Terézia* sokban segítettek a nyomasztó helyzeten; alattuk az adóügy és törvénykezés ismét rendeztetett.

A nagy királynő 1762—1766-ban Radnát és a szamosvölgyi községeket Beszterczétől elveszi s a keleti határvédelem biztosítása céljából ezen elszakított részekből állítja fel a II. határőrezredet, *Naszód* székhelylyel. Ezen határvédelem nem csupán a betörések ellen, hanem a keletről gyakran behurczolt dögvész megakadályozása végett is létesítetett.

II. József alatt Erdély többi részeivel együtt ezen vidék is megyei szervezetet nyer, de csak rövid ideig, mert a 11 megyére kikerített Erdély csakhamar 3 közigazgatási kerületre osztatott fel, t. i. a *magyarok*,

székelyek és szászok földjére. Az ő idejében ejtetett meg az első általános népszámlálás is.

I. *Ferencz* uralkodása alatt nyitattott meg a közlekedés a Borgó völgyén át Bukovina felé; 1817-ben fejeztetett be az itt kivezető országút építése.

Ugyancsak ő adományozá a városnak a májusi és novemberi országos vásárjogot is.

Végül a történelmi író a megyének, az alkotmányos korszaktól a mai napig terjedő történetét vázolja.

A mély tanulmányra valló felolvasás után a taps és éljenriadal hangzott fel, mire az ünnepély véget ért.

A) BESZTERCZE VÁROS.

Besztercze város szintén május 17-én tartotta meg ezredik évi ünnepélyét. Miután a vármegyei ünnepély is e napon Beszterczen folyt le, a város külön ünnepet nem ült, hanem szívvel-lélekkel csatlakozott a megyei ünnepélyhez. E napon a város az u. n. „Városi árok“ melletti úton, az Erszény-utcától a fűzfamalomig 43 drb gesztenyefát ültetett el az ezredik év emlékére s a „Beszterczei-kör“, városi polgári iskola, valamint állami elemi iskola részére is adományozott millenniumi fákat.

XI. BIHAR VÁRMEGYE.

Bihar vármegye hazafias díszközgyűlése s ünnepsége május 12-én folyt le Nagyváradon. Az ünnepi közgyűlésen dr. *Beöthy* László főispán elnökölt.

A főispán délelőtt 10 órakor kíséretével a vármegye székházának tanácstermébe belépve és a nagyszámmal magyar díszben és ünnepi ruhában megjelent bizottsági tagok éljenzése közben elnöki helyét elfoglalva, a következő beszéddel nyitja meg a közgyűlést :

Melegen üdvözlöm Bihar vármegye törvényhatósági bizottságának megjelent tagjait és bizonyos nemével a megilletődésnek, melyet a hazafíúi öröm, a jogosult hazafíúi büszkeség támaszt bennem azon felemelő gondolatra, hogy államunk anyyi átélt viszontagságok daczára fennállásának ezredik évébe lépett.

E nagy jelentőségű tény általános, országos ünnepléséből méltán és joggal veszi ki a maga részét a vármegye is, mert a vármegyei intézménynek története egykorú hazánknak, mint egységes államnak, állandó alapokon történt szervezkedésével és történetének e hosszú kilencz századot felölelő folyama alatt a vármegyéknek mindig az képezte legfőbb törekvését, melynek ma ezredik évét ünnepeljük, hogy hazánkat mint alkotmányos, egységes és nemzeti államot fenn-tartsák, biztosítsák. Éppen ezért a mai ünnepély a vármegyékre nézve nemcsak a magyar állam ezeréves fennállásának, hanem saját hazafias törekvésük elért fényes sikerének ünnepe is. Eme körülmény kölcsönöz a mai ünnepnek különös jelentőséget, különös méltóságot s a mai napra egybehívott rendkívüli közgyűlést ennek kiemelésével kívántam megnyitni.

Átadta ezután a szót dr. *Schlauch* Lőrincz bíbornok, nagyváradi lat. szert. megyés püspök, bizottsági tagnak, ki a jelen voltak általános figyelmétől kísért és a kitörő éljenzés és helyesléssel sűrűn félbeszakított következő beszédével okolja meg felszólalása végén előterjesztett indítványát:

Tekintetes közgyűlés!

A hazaszeretnek szent tüze ég ma lelkünkben, tisztábban és melegebben, mint bármikor. Magasra száll lelkünk, ég felé tör, hogy felkeresse a szeretetnek örök forrását: az Istent, kit egy ezszen át nemzetünk sajátjának: „Magyarok Istenének“ nevezett, hogy hálát adjon azon kimondhatatlan jószágért és kegyelemért, melylyel az európai nemzetekhez aránylag kis magyar nemzetet annyi balsors közt fenntartotta és nem engedte elmerülni az őt körülözlő idegen fajú és ajkú népeségbe.

Hány nemzet tűnt már el ezer év óta Európa térképéről, hány ország veszett el, mennyi korona lett összetörve, hány hatalmas dynastia lett eltemetve az enyészet tengerébe!?

És édes hazánk kies rónáin, ott, a hol ma virágzó városok vagy falvak állanak, a hol ma dús vetemények zöld színben pompáznak, mennyi rom van eltemetve? Van-e arasznyi föld, melyet fel nem dült volna a száguldó és öldöklő ellenség, vagy nem pirosított volna magyar vér? És e romokhoz mennyi keserű emlék fűződik s a vér mennyi lelkesedésnek, mennyi szeretetnek, mennyi áldozatnak és könynek volt az ára?!

A feldült földet az idő és a békének fegyvere: az eke kiegyenlítette; a vér is felszáradt, vagy új életnek nyújtott tápanyagot; de az emlék, mely mindezekhez fűződik, nem halt ki. Csak a mi anyagi volt, porladozott el, a szellem él.

Őseink szelleme száll ma fel sírjaikból; ezer évnek évkönyvei nyílnak ma meg, melyeknek lapjaira érczbetűkkel írta fel a részrehajlatlan történelem nemzetünk életének phasisait. E lapokban rakta le az isteni gondviselés a magyar nemzet életének bölcsészetét, mely a gondolkozó hazafi előtt feltárja a múltnak titkait és a midőn oktat: következtetést enged vonni a jövő esélyeire, törekvéseire és reményeire.

Ki az, a ki e lapoknak bármelyikét is ki akarná tépni? és melyiket? Tán azokat, a melyekben a nemzetnek tévedései vagy borús napjai vannak feljegyezve? De nem szakítanók-e ki ezekkel azokat is, a melyekre apáink a nemzet dicsőségét irták. Nincsen fény árny nélkül! és ha mi egyéni múltunkat, bármily zivataros volt légyen is az, szeretjük; kevésbé fogjuk-e szeretni nemzetünket, ha tán tévedett vagy vétkezett! Nem nemzet az, melynek nincsen történelme: a történelem pedig a küzdelmeknek, a családásoknak, a szenvedéseknek és diadalmaknak lánczolata.

Ne érintsük tehát azokat!

Az Isten keze írta azt oda!

Klio csak eszköz volt. Mert a mely nemzet annyi balszerencse közt, elszigetelve a nagy néptömeg közt, mint egy kis oázis, ezer évig fenn tudott állani és nem szűnt meg magyar lenni: annak életerejében egy égi mozzanat rejlik, mely azt fenntartotta és fenn fogja tartani.

A magyar nemzet ezeréves életének van psychológiája és a ki azt meg akarja érteni, a ki a múltnak kulcsát birni kívánja, annak e lapok segítségével le kell szállani őseink lelkébe, szellemébe, szívébe, mert csak így magyarázhatja meg nemzetünknek hajlamait, természetét, jellemét, szóval szellemi életét; csak így kapcsolhatja össze okosan a múltat és a jövőt, csak így lehet igazságos a múlt és nyugodt a jövő iránt.

Két törvény van, a mely a népek életét befolyásolja: a természeti törvény, mely kényszerítő hatással bír, mint általában a természeti törvények; és az erkölcsi törvény, mely a szabadságnak szülőanyja. Az előbbi ösztönszerűleg működik és a göröngyhöz lánczolja a népeket; az utóbbi szabad röptőt ad a szellemnek és a művelődés tágas mezejére vezet.

Ha ezeréves fennállásunknak titkos rugóit keressük, ha haladásunknak vagy hátramaradásunknak indokait, nemzeti katasztrófáinknak közelebbi vagy messzebben fekvő okait kutatjuk; ha átölelünk egész korszakokat, csoportosítunk mindent, a mit a hazai történelem feljegyzett: akkor fel fogjuk ismerni azon irányelveket, azon eszméket, azon tényezőket, azon impulsiv erőket, a melyek nemzeti életünket fenntartották vagy fejlesztették; de semmi esetre sem fogjuk ezeket visszavezethetni pusztán természetszerűleg, tehát kényszerrel működő erőkre, vagy egy inkább állítólagos, világot mozgató törvényre, mely öntudatlanul vezette vagy hajtotta volna nemzetünket egy ismeretlen cél felé. Mert ha ezen tudományos elméletet elfogadnók, ezzel lerontanánk minden idealizmust, mely nemzetünk legjobbjait lelkesítette, őseink minden érdemeit eltagadnók, értéktelenné tennők mindazt, a mit a hazáért tettek. A materialistikus világnézetben az idealizmusnak nincsen helye.

Csak erkölcsi törvényben és felelősség és érdem, csak annak van morális értéke, a mit szabadon teszünk. — Csak az erkölcsi világban van szabadság, csak a szabad fejlődésben van igazi művelődés. Csak azon nemzetnek életében van biztosíték, hogy fennmarad, a melyben az isteni erő, mint az erkölcsi világ alapja s éltetője, uralja az élet phasisait.

A honfoglalásnál a nyers erővel és hatalommal találkozunk, mint minden gyermekkorát élő nemzetnél. De már a nemzetnek Szent István által történt megalapításánál és később annak Szent László általi megszilárdításánál észlelni lehet hatását azon erkölcsi tényezőknél, melyeknek

kútforrása a kereszténység örök elveiben volt. Ők az éghez kötötték nemzetünknek sorsát és ezáltal mindazt, a mi a magyarban, a természet ezen büszke fiában, akár gondolkozás, akár érzelem tekintetében nemes, igaz és emelkedett volt, átszellemítették; a mi ösztön volt, azt önéretté tették.

A harcias csoportok, melyeket a hadi zsákmány közössége és a veszély érzete tartott össze, egy nemzettestté lettek és e nemzettestben a kereszténység két gondolatot nemesített meg. Két gondolatot, mely a magyar névtől elválaszthatatlan lett, melynek ápolói, védelmezői dicsőítettek, megrontói közmegevetésnek tétettek ki. E két gondolat: a szabadság és a hazaszeretet volt. E gondolatok a magyarnál mintegy dogmává lettek.

A haza neve szent volt előtte, ezért élt, halt; a küzdelmek közt ez volt jelszava, szomorú napjaiban ez volt reménye és vigasztalása. Elfelejtett mindent Istenen kívül, csak a hazát nem; eltűrt mindent, de a haza megbecstelését soha. A hazaszeretet nemzeti kultusz lett, a hazaárulás pedig gyalázat volt.

Ma is az!

Egész valója felháborodott a gondolatra, hogy a magyar bármikor dicsőítse az erősebbnek jogát, hogy bármikor önként meghajoljon az erősebbnek hatalma előtt. Szabad akart lenni mindig, szabad lelkiismeretében, szabad polgári életében, szabad családjának szentélyében, szabad egyéni jogaiban. Inkább megtört, de nem hajlott meg.

Né keressük tehát nemzetünk múltjában a tudósok által képzelt materialisticus irányelveket, hanem keressük az erkölcsi törvényeket és ezeknek szerzőjét: az Istent, ki útát mutatott neki, midőn Ázsiából megindult hazát keresni és vezette a civilizáció határára, hogy itt véd fala legyen a kereszténységnek, védője, és sokszor áldozata a művelt Európának a pogányok ellen vívott harczában, hogy itt küzdve fenntartsa magát, fejlődjék és egykor faji és nemzeti tulajdonságainak megőrzése mellett a nyugatnak művelt nemzetével versenyezzen; versenyezzen mint előharczos a szabadságszeretletben, a minden szép és nemes iránti lelkesedésben. Ott elenyészett volna, itt fennmaradt; ott a vad népek dúló harcaiban tán legyőzve, a szolgaság igája alá került volna, itt szabad nemzet lett — és a mire nemzetünk mindenkor büszke lehet, — az európai művelt nemzeteket mintegy megelőzve, megteremtette a hatalmas angol nemzettel majdnem egyidejűleg az „Arany-Bullát“, a szabad Magyarországnak „Magna Chartáját.“

Béla király névtelen jegyzője mint történelmi tényt hozza: hogy Pusztaszeren a hét magyar vezér Álmossal — Constantin császár szerint Árpáddal — vérszerződést kötött, melyben nagy vonásokban bennfoglaltnak a majdnem ezeréves magyar alkotmánynak alaptételei, t. i. egy fejedelem, öröklési joggal Árpád családjában, a törzsök és nemzetiségek jogos részvétele a tanácskozmányokban és a kormányzásban.

Ime egy majdnem unikum az európai nemzetek történelmében!

Egy maroknyi, a kulturának alantos fokán álló, Ázsia sivatagjait alig elhagyott nép megelőzi majdnem ezer évvel a modern államelméleteknek főelveit.

A központi hatalom korlátozása a periphericus erők által és ezeknek szabad concentricus működése az államfenntartó hatalom erősbitésére; — ez azon két alapelv, mely a pusztaszeri szerződésben nem-

csak rejlik, hanem mely az életből keletkezve, a nemzet életébe átültetve, képezi nemzetünk ezeréves évkönyvének legfényesebb lapját. E két tényezőnek egyensúlyában feküdt a nemzet politikai életének számos sikere. Megsértve, sokszor a szenvedélyesség vagy a hatalom által veszélyeztetve, mégis e körül forgott nem egyszer a nemzetre nézve a lét vagy nemlét kérdése.

Ezen alapelvek nyilvánultak Szt. István azon bölcs intézkedésében, melylyel a vármegyei rendszert megalapította. És a ki a múltak iránti kegyeletet kiváló magyar erénynek tartja: az nem fogja megtagadni ezen alkotás iránti tiszteletét sem és a nélkül, hogy félnem kellene attól, hogy a „laudator temporis acti“ névvel illetessem, ma, e nagy napon, a midőn az egész nemzet ünnepel, mélyen meghajlok azon szent alak előtt, kiben nemzetünk első nagy királyát tiszteli; meghajlok azon elv előtt, melynek alapján ezen intézményt teremtette; meghajlok azon kimondhatatlan szolgálatok előtt, melyeket ez a nemzetnek jó és rossz napjaiban tett; és ha jogosult az általános öröm s hála, jogosultnak kell tartanunk azon testületek ünneplését is, melyekből századokon át a nemzet politikai, jogi, igazságszolgáltatási és közgazdasági életére annyi haszon, annyi fény áradott.

Biharvármegye is nemes büszkeséggel tekinthet vissza viszontagságteljes múltjára és Tekintetes Közgyűlés! ha e gondolatnál lelkem a szokottnál magasabbra száll, oda, a hol ma az érzelmek hatalma elnyomja a legékeesebb szavak varázsát, a hol az emlékek nagysága éreztetni az emberrel azt, hogy mily túlmerész lehet az, a ki annyi fényt, annyi nagyságot szegény szavakba akar öltöztetni; oda, a hol apáink dicsőült lelkei velünk ma szellemileg egyesülve, a nagy Istennek újólag felajánlják hazájuk, nemzetük, gyermekeik boldogságát; akkor, Tekintetes Közgyűlés! méltóztassék a kifejezések fogyatékoságát a nyelv szegénységének tulajdonítani.

Szent helyen állunk ma!

Szent László, történelmünk legmagasztosabb alakja, a legmagyarabb, a legbölcsebb, legnagyobb király szentelte azt meg. Megszentelte mély vallásosságával, páratlan vitézséggel, hazájának szeretetével, tetteivel, életével, sírjával. Ezzel az országnak egy megyéje sem dicsekedhetik. Ide zarándokoltak király-utódjai. Lábaihoz temetkeztek királyok, királyi hercegek, országnagyok, Mária királyné, Zsigmond császár és király itt vannak elemelve. IV. László, III. Endre itt tartottak országgyűléseket, Báthory Zsigmond, Pázmány Péter itt születtek. 1604-ben Bocskay volt a vár ura és hogy ne hiányozzék a tragicum sem, Báthory Gábor itt öletett meg, itt volt fogoly Tököly. — Mindezek oly emlékek, melyek a mai ünnepnek keretében méltó helyet foglalnak.

Biharvármegye két testvérországnak határán lévén, a politikai és harci mozgalmak minden kellemetlenségeit századokon át volt kénytelen tűrni; de hazafias és magyar jellegét mindenkor híven meg tudta őrizni az alkotmányos küzdelmekben, melyek sokszor hevesek, sokszor szenvedélyesek voltak, mindenkor első helyen állott. Sok küzdőnek nemes utódait ma is van szerencsénk itt tisztelhetni.

Általában a vármegyék a szabadságnak és hazaszeretnek tüzhelyei, sokszor utolsó menhelyei, mindenkor azonban bátor védői voltak. A nemzettel éreztek s nemzettel fejlődtek, mert annak constitu-

tiv tényezői voltak, sokszor egymást a haladásra nógatva, sokszor a rohamosan előretörekvőknek üdvös gátakat emelve.

De ezen működésbe belejátszott a mai korban a nemzeti életnek oly ritka ideális felfogása, tán nem egyszer az elvont elmélet is.

Az időnkint beállott harcokban az ellentétek kiegyenlítése a jóakarát, a hazaszeretet, az élet jótékony behatása alatt eszközöltetett. A kiket a zöldasztal elválasztott, azokat a társadalmi élet kiengesztelte, mert egy szabad nemzet szabad fiai lévén, tisztelték a vélemény meggyőződés szabadságát is. Őseink bölcsesége mindig számolt a körülményekkel és megtudta vonni a határvonalat, a hol az államhatalom megszűnjék és a törvényhatóságok közreműködése érvényesíttessék és viszont.

A fő mindig az volt, hogy a törvényhatóságoknak annyi szabadság biztosíttassék, hogy erkölcsi erejét kifejthesse, de a szabadság annyira ne tágíttassék, hogy a nemzetnek akár fennállása, akár fejlődése szenvedjen. A szabadságot nem állították fel elv vagy axioma gyanánt, náluk a szabadság nem volt elv, hanem több ennél, tágasabb, mint bármely politikai eszme. A szabadság őseinknél történelmi tény volt, mely előtt meghajolt mindenki. Századok vívmánya volt és az maradt s élt a nemzetben még akkor is, midőn elnyomva csak sírhatott. Nem az elv teremtette a szabadságot, hanem a magyar jellem, mely századokon át teremtette magának a tény, mely megdönthetetlen jog lett. A szabadság nem az abstract képzeletben, hanem a történelemmel egybeforrt nemzeti szervezetben feküdt, melynek a szabadság oly kiegészítő részét képezte, hogy ez a nélkül nem is képzelhető. A szabadság csak ott virágozhatik, a hol az a nép életével összeforrt. Gyermeknemzetnek nincsen szabadsága, fejlett nemzet szabadság nélkül nem létezhetik.

Az 1848-iki alkotmány szélesebb alapokra fektette államszervezetünket, de a nagy épületnek úgyszólván csak vázlatát adta, a kiépítést az eszmék fejlesztő hatalmára és a nemzet bölcseségére bízta.

A szellemek tehát a régi és új közti választás útjára állítottak, de a komoly államférfi előtt egynek világosan kell állani és ez az: hogy az új alkotások által nem szabad az alaperőket gyengíteni, a melyeken a magyar állam nyugodott, nyugodott századokon át és nem szabad azokat felcserélni oly ephemer vívmányokkal, melyek inkább az elméletnek, mint a gyakorlati életnek képezik dicsőségét.

Ezredéves fennállásunk bizonyítja, hogy őseink fel tudták találni az egyensúlyt, a melynek köszönhető a nemzeti egységnek fenntartása.

Igen, a nemzeti egységnek fenntartása, az egységes államnak kiépítése, mely magyar legyen, ez volt jó és balsors közt mindig főtörekvése nemzetünknek és hála a nagy Istennek, ezer év után ma előttünk áll az alkotmányos magyar monarchia, melynek élete magyar, jellege magyar, királya magyar.

Századokon át folytatta a nemzet a küzdelmet, azért, hogy megtartsa magyarnak e hazát. Ez volt eszményképe államférfiainknak a múltban, ezért rajongunk a jelenben is. Küzdött önmagáért, küzdött másokért, sokszor önkárával, de küzdött, fájdalom, önmaga ellen is; úgy, hogy a gondolkodó és aggódó hazafi elméjében nem egyszer megfordult Bölcs Leó császárnak azon állítólagos mondása: „Jugi impatiens, libertatis incapax.“ Az igát túrni nem akarja, a szabadsággal élni nem tud.

Trónviszályok, melyek az ország békéjét feldúlták; a szomszéd fejedelmek és a magyar trónra áhítozók cselszövényei, melyek pártokra szakították a nemzetet; az oligarcháknak túlkapásai; a nemességnek erőszakoskodásai, melyek a nép féktelenségét és kicsapongásait felidéztek, makacs pártoskodások, ezek mind-mind sötét, fekete lapok. Hanyatlottunk azért, olykor a pusztuláshoz közel állottunk, de Istennek hála, megmaradtunk.

Ezer év alatt a magyar körül minden más lett, csak ő maradt meg nemzeti szokásaiban, családi életében, faji sajátágaiban változatlanul. Még azokat sem absorbeálta, a kiket mint őslakókat a honfoglalások itt talált vagy később betelepített, noha ezek az ethnographiai assimilatio tapasztalása szerint a magyar elemet könnyen felszívhatták volna. Hogy ez nem történt, ez a magyar suprematiájának önérzete volt, ez öntudata volt annak, hogy ő szerezte fegyverrel e hont, ez azon erkölcsi meggyőződés volt, hogy e hazának magyarnak kell maradnia, mint az volt, a midőn Európában legerősebben megjelent. Mert Szt. István mint magyar államot vezette be azt az európai nemzetek közé, az ő, illetőleg Árpád véreből nyerte az ország királyait és később a kiket választott, magyar királyoknak neveztek. Nem volt idő, a melyben Magyarország Európa térképéről eltűnt, vagy ezen nevét elvesztette volna. Az államot a magyar teremtetten és a midőn állami önállóságát megtámadatva látta, ő volt az első, a ki a küzdőterre lépett, vérét feláldozván, hogy azt megvédehesse. Az országban lakó összes népességek melléje állottak és küzdöttek vele együtt s adtak hősokeket, kik a magyar hegemoniája, a magyar név alatt, az egységes magyar állam zászlaja alatt harcoltak és meghaltak.

A magyar állam eredete tehát egy ezredévre vezetendő vissza. Fejlődött, sokszor a viszontagságok által fejlődésében megakadályoztatott, de azon ideális szempont, hogy állami individualitását és ennek magyar jellegét fenntarthassa, mint aranyfonál szövéődött át ezeréves küzdelmeiben. Voltak idők, a melyekben megsemmisülve lenni látszott. Sajó, Mohács, a török uralom, végveszélylyel fenyegették, de a nemzet, mint a phönix hamvaiból, mindannyiszor feltámadt.

Nem adta fel ezen individualitását még akkor sem, a midőn annyi balszerencse, annyi belviszály által meggyengítve, politikai szükségből magasabb állami raison által indítva és azon meggyőződéstől vezetve, hogy egymaga nem állhat ellen a barbár néptengernek, mely egész Európát a Fekete-tengertől az Oczeánig elnyeléssel fenyegette, a szomszéd Ausztriához csatlakozott, ugyan egy fejedelem alatt, elválaszthatatlanul és oszthatlanul; de a Szt. István koronája alá csatolt részekkel együtt saját külön állását biztosította.

Azóta nem ugyan abszolút függetlenséggel, a mit már magának a szövetségnek fogalma is kizár, de mint egy európai nagyhatalomnak egyenjogú és nemzeti individualitását minden alkalommal hangsúlyozó tagja, mint egy önálló nemzetnek minden attributumaival bíró állam áll ma Európa színe előtt.

A mi tehát a magyar történelem lapjain arany betűkkel van felírva, a mi egy hosszú munkában, áldozatokban, szenvedésekben s — nincs mit tagadnunk — hibákban, de dicsőségben is gazdag múltnak gyümölcse s a mi őseinknek drága hagyománya, a mit sem a pragmatica

sanctio, sem az 1867-iki kiegyezés nem semmisített meg, sőt inkább ezekben birja ma is, midőn ugyanazon veszélyek, csak más formában fenyegetnek bennünket, legerősebb garantiáját: az a magyar állam egysége.

Ezen állami egység, melynek eszménye Magyarország összes népeinek egész múltját betölti, mely közös áldozatok, közös dicsőség által fenntartva és annyi közös emlék által megszentelve lett, ezen ideál, melyet nem birt lerontani a hatalom időnkénti túlkapása, nem a reménytelenség súlya alatt síró hazafiúi fájdalom, ezen állami egység képezi Magyarország összes népeinek elválaszthatatlan, osztatlan örökségét. Ez képezte politikai múltunknak alapját, minden reményünknek és hazaszeretettünknek foglalatját, melyről ha a nemzet egyetlen egyszer lemondott volna, menthetetlenül elveszett volna.

S ezen egységes nemzet, mely születésében, növekedésében, magán-és közéletében, törvényhozásában, jogszolgáltatásában magyar volt, ezen egységes nemzet, mely mint állam, egy gondolataiban, érzelmeiben és tetteiben, nemes, felséges király bölcs és Isten áldotta uralkodása alatt él, ez a nemzet ma is magyar és a haza, melyet mienknek nevezünk, magyar.

Ez a haza a mienk!

Ezer év nem birta tőlünk elvenni; s bízunk a jó Istenben, hogy nem fogják elvenni azon törekvések sem, melyek a nemzeti egység szétbontására irányulnak, hogy nem fogják tőlünk elvenni a vallás és haza nélküli azon századvégi eszmék sem, melyek egy ideális emberiség káprázataival becsempészik magukat társadalmunkba és politikai életünkbe, eszmék, melyek mellett megmarad az ember, de elvesz a hazafi. Syreni hangok ezek, melyek rontanak nem fegyverrel, hanem eszmékkel, melyek lerontanak vallást, erkölcsöt, hazaszeretetet; pedig ezek képezik az egyedüli védpaizsot a nemzeti süllyedés ellen. Törültsenek el ez érzelmek és meg fog semmisülni a nemzet.

E haza a mienk! de őseinké is, kik számon kérik tőlünk a drága örökséget. A sírok, melyekben nyugszanak, nem némák. A hamvaknak is van szavuk. Őseink hagyománya nagy kincs, ez képezi gyökerét azon terebélyes fának, melyet Szt. István, Szt. László, annyi dicső királyaink és buzgó őseink ápoltak, melynek árnyékában ma mi, egykor pedig utódaink fognak megpihenni. Ha e fának gyökere kiszárad, utána indul az egész fa.

És hogy e haza ma is a mienk, uraim! ismét oda mutatok a nagy fentartóra: az Istenre! ki a legszentebb érzelmeket, a melyekkel a magyart megajándékozta: a vallásosságot, az erkölcsök nemességét s tisztaságát, a szabadságot és a hazaszeretetet felhasználta arra, hogy itt e helyen, ez áldott országban egy szabad állam létesüljön s fennálljon tanúságául annak: hogy csakis ezeknek ereje, ezeknek hatalma tarthatja fenn törhetetlenül a népeket és a nemzeteket: valamint fenn-tartotta nemzetünket ezer évig.

Élni fogunk, mert a jó Isten is úgy akarja. Van alkotmányunk! Népünk vallásos és szereti hazáját, nem haltak ki még azon erények, melyek múltunkat oly dicsővé tették. A nagy Isten adott nemzetünknek egy fennkölt lelkű, aranyszívű királyt, ki ma a nemzettel egy, vele együtt érez és ünnepel. Dicsfény környezi őt, melylyel ritka fejedelem

dicsekedhetik ; népeinek szeretete, mely őszinte ; hűség, mely történelmi ; odaadás, mely egy büszke nemzetnek legszebb ajándéka. Elni fogunk !

Az elmondottak után indítványozom, *mondja ki a vármegye törvényhatósági bizottsága, miszerint a magyar állam ezeréves fennállásának emlékét, a legbensőbb hálával az isteni Gondviselés iránt és bizalommal a jövő iránt, lelkes örömmel iktatja jegyzőkönyvébe.*

Tisza István bizottsági tag pártoló felszólalása után a közgyűlés az indítványt lelkes éljenzések közt a következőkben fogadja el :

A honalapítás ezredik évének május hó 12-ik napján díszközgyűlésre egybegyűlt törvényhatósági bizottság, a midőn hazafias kegyelettel emlékszik meg egy hosszú és viszontagságteljes múlt kiváló történeti eseményeiről, melyeknek hatása alatt, Istennek kedvező kegyelméből, hazánk és nemzetünk magát nemcsak fenntartotta, de önállóságát, alkotmányát megvédve és egyéniségét eredeti mivoltában megőrizve, az idők folyamán egyre fejlődött és gyarapodott és ma anyagilag megerősödvé és szellemileg előre haladva, a legjobb reményekkel, bátran lépheti át fennállása második ezredévének küszöbét ; a midőn megnyugvással konstatálja, hogy fennmaradásunk, emelkedésünk és felvirágzásunk küzdelmes munkájában az ősi intézmények feltékeny megőrzése, a nemzeti szellem gondos ápolása és a közszabadságok soha meg nem szűnő gyámolítása által e vármegye közönsége a történeti homályba visszanyuló működésével, minden időben és a legválságosabb körülmények között is, szívós kitartással és lankadatlan buzgalommal résztvenni igyekezett : a magyar állam ezeréves fennállásának emlékét a legbensőbb hálával az isteni gondviselés és bizalommal a jövő iránt, hazafias örömmel iktatja jegyzőkönyvébe.

A fényes, díszes és lelkes ünnepség erre véget ért.

A) NAGYVÁRAD VÁROS.

Nagyvárad május 11-én ülte meg a honalapítás ezeréves fordulóját. Az ünnepen dr. *Beöthy* László főispán és *Sal* Ferencz polgármester elnököltek, díszmagyar ruhában.

Dr. *Beöthy* László főispán a közönség gyakori éljenzajától megszakítva, a következő beszéddel nyitotta meg az ünnepélyes közgyűlést :

Mélyen tisztelt ünnepi díszközgyűlés !

Örömmel üdvözlöm Nagyvárad törvényhatósági bizottságának szép számmal megjelent tagjait, s teszem ezt áthatva a jelen pillanat ünnepélyes, magasztos és lélekemelő voltától ; áthatva ama ténynek magában véve is kiváló jelentőségétől, hogy államunk ezeréves fennállását ünnepelheti. E tény a mily mér-

tékben örvendetes, éppen oly mértékben felette tanulságos is reánk nézve ; mert e ténytől megtanulhatjuk, hogy a nemzetek fejlődésének útjában nem támadhatnak oly akadályok, nem merülhetnek fel oly nehézségek, melyeket a hazafiúi eszmék mellett való kitartás, az ebből eredő önfeláldozásra kész hazafiúi lelkesedés diadalmasan leküzdeni képes ne volna.

S a múltból vett eme tanúság egyik biztató záloga reánk nézve a jövőnek, mert az meg fogja nekünk mutatni az utat, melyet követnünk, a szirteket, melyeket elkerülnünk kell. Éppen azért a jelen ünnepély nemcsak az elmúlt ezer évnék, de a szebb jövőnek is ünnepe ; meg vagyok róla győződve, hogy mindnyájan a dicső múlt iránt érzett hálas kegyelet s hazánk jövője iránt táplált rendíthetlen bizalom érzetével lépjük át a második ezer év küszöbét.

Ezzel a mai napra összehívott díszközgyűlést megnyitom.

Felkérte ezután *Ritoók* Zsigmond bizottsági tagot, ünnepi szónokot, ünnepi beszédjének megtartására. *Ritoók* Zsigmond a megilletődésnek, hazafiúi lelkesedésnek, éljenzések által gyakran megszakított csendjében, hévvel tartotta meg szónoki szépségekben gazdag beszédét, melyet *Hlatky* Endre indítványára szószerint jegyzőkönyvbe iktattak s kinyomattak.

Az ünnepi beszéd így hangzott :

Tisztelt Törvényhatóság !

Uraim !

Egy fenséges eposz áll előttünk. Nem emberi mű. Egy fenséges eposz, melyet a magyar nemzet tetteivel Isten hatalmas újja ira be Európa történetébe, mely egyes részeiben nagyon is zordon, de a mint szenvedésekkel és tragikummal, úgy hősök alakjaival, dicsőséggel s a hazaszeretet áldozataival is gazdag.

Az ezeréves idő múlása állít meg, hogy visszatekintsünk erre a múltra, felhív az elmélkedésre, hogy a múltból tanulságot, a jövőhöz reményt és bizalmat szerezzünk.

Mert ezek a napok nemcsak az örömeink, hanem az elmélkedésnek s a megfontolásnak komoly napjai is. Sok tanúság rejlik állami életünk ezeréves múltjában, az ősök dicsőségében, de talán még több a tévedéseikben és szenvedéseikben.

Kisebbszerű hatalmi eszközökkel nagyobb feladatok elé alig volt állítva Európában az okoron innen egy nemzet, mint a magyar.

Hatalmas népek, melyeknek egyike is képes volt megrázni és megdönteni egy világ birodalmat, egymásután merültek el, majdnem nyomtalanul, ezen a földön, melyet hazánkknak nevezünk : egy tenger ez, melynek mélyében kihalt népek romjai és emlékei fekszenek. Azok után, kik itt megbirkóztak a népek áradatával s a nyugotnak már némileg rendezett hatalmával s e közben elbuktak, a magyar népnek csekély létszáma — részére jövőt e helyen nem ígérhetett. És ime ! e nép feltűnését követő alig egy század után szentek és hősök neveit iktatja be a történelembe s rövid idő alatt szerződéses alapra fektetett alkotmányos államot alapít e földön, a mai határok közt, s mint önálló

államot, az *első*, az *egyetlent* és az *utolsót* — ha Isten e nemzetnek kedvez.

Mi tartotta fenn ezt a nemzetet?

Az emberiség fejlődése legfőbb tényezőjének, a nagy — az örökigaz — eszméknek befogadására s megfelelő intézmények alkotására való képessége.

Egy Isten-ihlet, mely megszállja a szent királyt és a nemzetet, hogy elfogadják a kereszténységet.

Az a regeneráló képesség, mely minden nagy szerencsétlenség után nyilvánul, melynek erejével ama pusztulás után, melynél nagyobb egy élő népet nem ért, a csaknem kiölt nemzet rövid idő múlva Európában a vezérlő nemzetek sorába emelkedik.

Vezérférfainak, de a nemzetnek is kulturális fogékonysága, melynek egyik szép emléke, hogy a renaissance Olaszország után e haza földjén hajtotta első virágait s mely fogékonyságnak volt következménye, hogy hazánkban még a harcok zajában s a pusztulás közepette is főiskolákat emeltek, a vallás és tudományosság szolgálatára alapítványokat tettek, melyekhez gazdag és szegény hozzájárult.

Az állam alkotmányos szervezetéhez való hűség s az a képesség, mely erőt adott intézményeit időszerűleg a fejlődés törvényeinek megfelelően átalakítani, melynek koronája, hogy törvényhozása 1848-ban felszabadította az embert, a földet, a munkát, a gondolatot s lemondott igazságtalan előjogokról, jogokat osztott azoknak, kiktől a múltak önzése s elfogultsága bizonyos jogokat megvont.

És fenntartotta a hősiesség, a haza és a szabadságszeretet. Hősiesség azonban nem a háború imadását, nem a rombolás szeretetét, nem az emberiséget pusztító, államokat eltipró erőszakoskodást, nem a nyers erő igazságtalanságait, hanem a megtámadott haza védelmében, az életben az életnek önzetlen feláldozását értem. És bármit mondjon rólunk az az elfogultság s az ellenséges indulat, történelmünknek egyik legszebb vonása, hogy e nemzet fiai a hősiességet a haza és szabadság védelmében fejtették ki. Míg legelőbb nagy nemzet harci dicsőségét gazdag s művelt államok feldúlása, városok lerombolása, népek kiirtása képezi s hőseik e közben szereztek babérait: a magyar állam 900 éven át csaknem mindig védelmi háborút folytatott; védelmi baborút, tehát mindig igazságosat, vagy legfőlebb megtorló eljárásra engedte magát ragadtatni.

És a mi még jellemzőbb: a magyar nemzet hőseit a honfoglalás után egyedül a haza védelmében folytatott szabadságharcokból és küzdelmekből veszi.

Ezekben a küzdelmeinkben aztán vannak hőseink. Van Curtiusunk, nem költői képből, mint a római rege Curtiusa, hanem valódi testből és vérből, ki a mélységbe veti magát, hogy a haza határait védő falakról a győző ellenséget magával ragadhassa és meghal. Van Curtiusunk, ki ismerve a vezér ellen szőtt tervet, kinek sorsától a haza sorsa függött, megváltja a vezér életét a magáéval, elfogadja az ellenséges csapásokat és meghal.

Vannak, és hányan vannak, kik a halálos mélységbe vetik magukat azzal a gondolattal, hogy használnak vele a hazának.

Van Washingtoni jellemű hadvezérünk, ki midőn az állam bénulva áll a fejlődő veszélyek előtt, a maga és barátai által gyűjtött harcosokkal s a hit erejével a világtörténelem egyik legszebb győzelmét vívja ki s megmenti a hazát, elfogadja az uralkodói kötelességeket uralkodás nélkül s mikor fejedelmi hatalommal rendelkezhetnék, megelégszik azzal, hogy Magyarország kapitánya legyen.

Van Leonidasunk és vannak thermopylei hőseink, kik megesküsznek, hogy megvédik a hazai föld reájuk bízott kicsinyke darabját, vagy meg fognak halni; kik egy csekély romladozó várral nyugot Európát fedezik s feltartóztatják az Ozman hatalmat, mely egy világrész ellen győzelmesen tudott háborút folytatni. És hőseink is meghalnak ugyan, de a százezer harcosos győző vezérét, a hatalmas szultánt, a vár romjai előtt a szegyen vagy düh öli meg.

És a drégeli nap hőse! „Ruszttem maga volt ő“, mondja a költő a győző ellenség ajkán.

Kőszeg, Eger, Budavár s maga épen ez a mi városunk is, büszke emlékei a magyar hősiességnek s a hazaszeretetnek.

Le kell mondanom a nagy és vonzó példák felsorolásáról. Hősök sora ez, kik egy elpusztult ország romjai közt egy talpalatnyi földön vetik meg lábaikat s a védett hazai földet, mely nekik sírnak is alig volna elég, megvédik, vagy meghalnak érte.

Nem volna szavam dicsőítésekre, ha mindannyi egy Bayard, a francia lovagság mintaképe volna is, ha dicsőségüket más államok nyomora sötétítené el, de a mi hőseink a veszélyezett, a megtámadott haza védelmében áldozták életüket.

Így tartotta fenn e nemzet ezt a hazát.

És talán mindezek mellett elveszett volna a szabad, az önálló állam, ha a magyar nemzet másik kiváló sajátsága — a szabadságszeretet nem örködött volna felette.

De az önálló államot is fenntartotta az a legyőzhetetlen, kiirthatatlan szabadságszeretet, mely e nemzetnek alkotó elemévé, lényévé vált, mely e nemzet előtt többé nem eszköz, hanem rajongással, önfeláldozással imádott ideál.

Egy százados szabadságharczot mutathat fel e nemzet történelme, Vérézve, leverve, üldözve és bujdokolva, újra és újra felkél, nem követelve egyebet, mint szabadságot, vallásszabadságot, politikai vagy alkotmányos szabadságot. Nincs hatalom, mely tartamosan elnyomhassa, nincs bánásmód, mely megszelídíthesse, ha a szabadságát veszélyezve látja.

És a századunkban megújult szabadságharcz bebizonyítja, hogy a nemzetben épen megmaradt a szabadságszeretet és hősiesség s hogy ez a mi áldott földünk termékeny nemcsak nemes érczekben és gabonában, hanem a mi becsebb: az ősök nemes szellemét öröklött férfiakban is.

Áldott legyen a haza és szabadságvédő hősök emléke e földön örökké! Áldottak legyenek hamvaik, melyek szenteltté teszik nekünk ezt a földet. Áldott legyen a hamvaikból felszálló por is.

Sok tanulság rejlik az ősök dicsőségében, de talán még több tévedéseikben és szenvedéseikben.

Egyrésztől a féktelen nagyravágyás, másrésztől a közöny, az önzés, a gyűlölködés, a szűk látókör, a korona tekintélyének hanyatlása idézték elő a mohácsi veszedelmet, így tanítja a történelem. És hány-szor ismétlődött e nemzet állami életében, hogy ezek a bűnök, tévedések, politikai hibák, az erők mérlegelésének hiánya, s ha az állami élet vezérlő tényezői nem értették meg egymást, veszedelembé vitték a hazát és a nemzetet.

Az ily bűnök és tévedések nyomában azután törvényszerűleg következett a bűnhődés, az a súlyos átok, a mely alatt pusztult az élet, a vagyon, pusztult a nemzet fizikai, értelmi és erkölcsi ereje. Nem azok a legsötétebb lapjai a mi történelmünknek, a melyekre a vesztett csaták vannak feljegyezve, történelmünknek legsötétebb részei azok, midőn a haza polgárai között dülő viszály alatt hiénák csaptak rá a haldokló nemzetre, idegen vadak, milyeneket nem hozott létre ez a mi áldott földünk soha; kik jellemzetes elnevezéssel bujdosókká tették a nemzet egy részét saját hazájában, reájuk az igazságszolgáltatás nevének beszennyezésével vad, megbecstelenítő, kínzó ítéletet hoztak; kik a korona és a nemzet közzé ékelték magukat s a nemzet és fejedelme közt létezett űrt gyűlöletesen tágiták s lépten-nyomon préda után leselkedtek. Ez a salak nem közelített a haza határához, midőn a nemzet és királya egyet értett s az egység által erős volt, midőn az alkotmány védelme alatt a törvény uralkodott; de mindig itt volt, ha a viszály, az erőszak uralma reményt nyújtott a prédához.

* * *

Vajjon a múltaknak, az ezeréves küzdelemnek, erényeinknek és hibáinknak ismerete s a jelen megfigyelése felháboríthat-e, hogy most már erős hittel és meggyőződéssel ismételjük a legnagyobb magyar, nagy jövőt ígérő profetiáját: „Magyarország nem volt, hanem lesz!” vagy pedig fájdalmas és keserű lemondással alkalmaznunk kell azt a másikat, — azt a sötét jóslatot: „eljő az idő, mikoron szent Ilion leomlik.”

Barátainktól és elleneinktől halljuk akárhányszor, hogy nincs jövőnk. Mondják, hogy az erkölcsi romlottság, az anyagiasság, a politikai gyűlölködés, a nemzet testét alkotó részeknek szakadozottsága, nemzetiségek, vallásfelekezetek, osztályok és érdekek háborúja, elvesztik ezt a rokontalan, ellenséges elemek által környezett nemzetet. És valljuk meg, néha, sötétebb napokon, agyunkba vágja karmait a kétkedés, ha ezer bajunk közt a jövőre s a jövő nagy feladataira gondolunk.

De vizsgáljuk a dolgok állását!

Igaz, hogy az erkölcsi romlottság olyan súly, a mely alatt a leg-szilárdabb intézmények is szükségképpen összeomlanak.

Az erkölcsi sebek: mérgezett sebek.

De vajjon úgy vagyunk-e azzal az általános erkölcsi romlottsággal, a mint hirdetik?

Nem akarok védője lenni a jelen kornak, de óhajtanám, hogy szavaim oly erősek volnának, a mily erős a meggyőződésem, hogy

elmondhatnám: ne hidd — oh nemzetem! ne hidd! mert ha elhiszed, ez a hit megront, ez a hit saját fajod megvetésére tanít.

Munkátlan, léha emberekre mutatnak! De hiszen a ki nem munkás, az nincs szerves összefüggésben a nemzet testével. Vannak erős, egészséges munkásaink úgy a szellemi, mint az anyagi foglalkozások terén. A legegészségesebb fán is vannak silány hajtások, melyeket egy nyári nap melege gyorsan kihajtott, egyszersmind megfonnyasztott s melyeket az első vihar, mint száraz galyakat, leráz, de a törzs ép és egészséges marad.

Az emberi méltóság, az egyéniség törvénye tiltakozik a tömeges elítéltetés ellen. A ki előtt mindenki gyanús, az maga hirdet erkölcstelen tant. A ki az általános erkölcstelenséget hirdeti, az tudva vagy nem tudva, a társadalom erkölcsi alapjait rázza, mert a társadalom erkölcsi alapjai közé tartozik a bizalom.

A vagyonszerzés magában nem bűn, csak erkölcstelen ne legyen s el ne ölje az emberi nemesebb hajlamokat. Jól tudjuk, hogy az anyagi irányzat soha nem volt nemzeti sajátágunk, ezzel a hibával hamarabb lehet terhelni nyugot bármely más nemzetét, mint éppen a miénket, sőt elmaradottságunk egyik alapoka éppen a vagyontalanság. És legyünk igazságosak. Az állami élet fokozottabb igényei, közművelődési és emberbaráti intézményeink fentartásának és fejlesztésének szükségletei, tehát épen szellemi és erkölcsi érdekeink is arra utalják az állam polgárait, hogy anyagi érdekeikkel fokozottabb mértékben foglalkozzanak.

A nemzet erőinek szétszakadozottsága valóban szerencsétlenség, sőt veszély s erre a jelenségre bizonyára elmondhatjuk, hogy sokat feledtünk és keveset tanultunk a múltból. A társadalmi s néhol már csaknem kasztszerű osztályokkal szemben azonban bízom e nemzet értelmi erejében s nem tudom elhinni, hogy ez — a fájdalom, uralkodni látszó elkülönzési irányzat, — melyet szeretnék izléstelen divatnak nevezni, — hosszabb időn át fenntarthassa magát. A nemzetiségekkel szemben a magyar nemzet szabadságszeretete, s ha az állami élet feltételei támadtatnának meg, az állam hatalma s az a jogos feltevés nyújt biztosítékot, hogy ha a nemzetiségek nem tudnának felemelkedni a szeretetig, saját érdeküktől vezetettve felfognak emelkedni az igazságig s nekünk ez elég.

Az összehasonlítás a múlttal, különösen a múlt dicsőséges napjaival ne tévessze meg ítéletünket, midőn korunkat bíráljuk.

Ha keresni akarjuk, a mi korunknak is megtalálhatjuk hőseit, csak hogy ezeket nem a dicsőség napsugaras fényében, nem is szükségkép a közélet zajában, hanem talán a tudós szobácskájában, a kézműves műhelyében, vagy a család zárt rejtekében, vagy épen ott lehet találnunk, „hol a becsület és nyomor füstfogta konyhóban honol“, bizonyosan ott, hol az izmok és idegek feszülnek, a verejték omlik, önzetlenül, nemes célokért, lehet, hogy csak egy igazságért, vagy a családért, vagy egy embertársunkért, mindegy, csak legyen az önfeláldozó munka a házára s embertársainkra üdvös.

Ne tévessze meg ítéletünket az összehasonlítás a múlttal.

Nem azok a fegyverek támadnak, mint a múltban; nem is azokkal a fegyverekkel védekezhetünk, mint elődeink. Bizonyosnak látszik előttem, hogy a béke korszaka alatt küzdemeinkben csak a

munka, az értelmi túlsúly s az erkölcsi fensőség vezethetnek győzelemre. A jövő legnagyobb hatalma lesz a munka, legélesebb fegyvere az értelem, legbiztosabb alapja marad mindenkorra a tiszta erkölcs.

Jól tudom, hogy nagy problémák előtt állunk, melyeknek megoldása lehet, hogy két világrész arczatát változtatja meg s reánk annyival súlyosabban nehezedik, mert kevesen vagyunk. De mindezek megfigyelése után sem ingadozik reményem a nemzet jövőjében.

Maga a nemzet egészében véve — s nemcsak az ethikai, hanem a politikai nemzetet is értve, — ép, egészséges és erős, munkabíró, vallásos, hitéhez és intézményeihez hű, szellemi emelkedettségre képes, tudományos és emberbaráti intézményekben habár nem is gazdag, de gazdagabb, mint volt valaha, köznevelési ügye a fokozatos fejlődés útján van. A magyar tudományos irodalom ugyan nem áll azon a színvonalon, a melyen a nyugot tudományos irodalma, de művészete és szépirodalma a nyugot nagy nemzetéinek művészetével és szépirodalmával versenyre kelhet s minthogy a természet törvényei szerint a virágzás korát a gyümölcsözés kora követi, tudományos irodalmunk is reményre jogosít. A nemzet értelmi ereje elismerten magas fokon áll. Az állam hatalmi állása: a béke biztosítéka, és a mit annyi és oly súlyos következményű félreértés után a boldogság érzése nélkül alig említhet a magyar: a nemzet királyával egyetértésben van.

Kevesen vagyunk, az igaz, de állott már e nemzet viharok előtt, kevesebb eszközökkel és kevesebb létszámmal s megállotta helyét; az isteni kegyelem és gondviselés oltalma alatt megállja most is.

És ez a remény, ez a meggyőződés, mondhatnám: ez a tudat, — mely nélkül trivialis lenne ez a mai ünneplésünk, — jogosít minket arra, hogy a honalapítás ezeréves fordulóját megünnepeljük s ez által az isteni kegyelem is gondviselés iránt halánkat, múltunk iránt kegyeletünket, jövőnk iránt rendületlen bizalmunkat kifejezzük.

Indítványozom tehát, mondja ki a városi törvényhatósági közgyűlés, hogy a magyar állam ezeréves fennállásának ünnepélyét, melyhez hazafiúi lelkesedéssel s a nemzet jövőjébe vetett rendületlen bizalommal hozzájárul, a törvényhatóság jegyzőkönyvben megörökíti.

Lelkes éljenzaj és tapsvihár között egyhangúlag fogadták el szónok indítványát.

Kunyhóssy János indítványára azt is elhatározta az ünnepi közgyűlés, hogy a városi árvaházat szeptember hóban megnyitja, a lelenczházra 10,000 frtot szavaz meg s végül, hogy a Kőrös-jobbparti új sétahelyet „Ezredik évi emléktér“-nek nevezi el.

A főispán az örökké emlékezetes díszközgyűlést a király és királyné éltetése mellett zárta be.

XII. BORSOD VÁRMEGYE

Borsod vármegye június 1-én tartotta meg Miskolczon ezredik évi díszközgyűlését.

A díszközgyűlésen báró *Vay* Elemér főispán elnökölt. Lendületes szavakkal előadja a közgyűlés magasztos célját, mely a magyar állam ezeréves fennállása emlékének a megünneplésére irányul. Ezen megnyitó beszéd elhangzása után báró *Vay* Béla, valamint *Lévay* József nyugalmazott alispán, a magyar akadémia rendes tagja, kiváló ékesszólással tartott és folyton tetszéssel kísért alkalmi beszédekben méltatták a magyar állam ezeréves fennállásának nagy jelentőségét. Visszapillantást vetettek a lezajlott idők viszontagságaira, hűen ecsetelték mostani alkotmányos helyzetünket és biztató reményt fejeztek ki országunk, magyar nemzetünk jövőnd virágzása, boldogsága iránt.

Ezután dr. *Tarnay* Gyula alispán szellemes beszédben indítványozza, ragadjuk meg ezen szép alkalmat is arra, hogy törhetetlen alattvalói hűségünk és ragaszkodásunk jeléül Ő császári és királyi Felségéhez hódoló feliratot intézzünk. Ezen indítványt általános lelkesedéssel elfogadták és a vármegye közönsége részéről Ő felségéhez intézendő hódoló feliratot Molnár Bertalan főjegyző a közgyűlés színe előtt felolvastván, azt helyben hagyták és báró Bánffy Dezső m. kir. miniszterelnök urat kérték meg, hogy eme feliratot legfelsőbb helyre juttatni kegyeskedjék.

A főispán megnyitó beszéde a következő :

Tisztelt közgyűlés!

Tisztelt Uraim!

Borsod vármegyének volt már nagy és fontos eseményeket érintő, nem egy díszgyűlése, ünnepélye, de merem állítani, hogy olyan, mint a mai, melynek indító oka oly magasztos, oly dicső és oly komoly, ilyen díszgyűlése, ily ünnepélye még nem volt és e teremben, e falak között nem is lesz többé soha. Ezeréves alkotmányos létünket, az ezeréves Magyarországot ünnepelni jöttünk ezúttal itt össze; ünnepelni édes hazánk azon fényes múltját, mely a legváltozatosabb időkből is csak dicsőséget hagyott reánk s melynek minden korában, ha szükség volt rá, ott találjuk az igaz, tiszta, önzetlen hazafiság megnyilvánulását. Igen, ünnepelni és dicsőíteni jöttünk ma itt össze azon ezeréves múltat, mely megadja a jövő reményét. Ünnepelje hát Borsodvármegye e mai napon itt e díszgyűlésen, de ünnepelje e falakon kívül lelkes közönségének minden egyes tagja, szive egész melegével, ennek összes legszebb és legszentebb érzelmeivel, lelke mélyéből e dicső ezeréves, szeretett hazát.

A báró Vay Béla főrendiházi alelnök által elmondott s eljenzésektől gyakran megszakított alkalmi beszéd a következő:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes bizottsági közgyűlés!

A magyar nemzeti büszkeség szól belőlem, midőn ma Borsod vármegye bizottságának millenniumi díszgyűlésén szót emelek. Igenis, büszkék lehetünk mi magyarok és büszkék is vagyunk, büszkék múltunkra, jelenünkre és jövőnkre. Büszkék vagyunk múltunkra, mert ha eredetünket csak a népvándorlás korára is visszszük vissza, úgy találjuk, hogy a népvándorlás népei csak futó csillagok, rohanó üstökösök voltak, melyek a mint feltűntek, felragyogtak, éppen oly hirtelen el is tűntek s feledésbe mentek, míg a magyar — midőn mint üstökös tűnt fel a Kárpátok felett, letelepedve e bérczövezte négy folyamú hazában, rögtön fényes nappá változott s helyben maradvá, már ezer év óta fénylik és tündöklök itten s osztja szerte áldásos melegét. Igenis, mert a magyar nemzet soha sem volt önző, soha sem volt zsarnok, sőt mindig szabad-elvű volt. Megkívánta magának a kellő szabadságot, az alkotmányt, már első fejedelmei alatt is, de azt szívesen megosztotta mással is, meg a meghódított népekkel, meg azon idegen népekkel, melyeket későbbben hívott be a magyar alkotmány védelme alá, csak azt kívánván tőlük, hogy jó honpolgárok legyenek, hívei az alkotmánynak s az alkotmányos fejedelemnek. Sajnos, de igaz, hogy e tekintetben nem mindig váltak be az idegen népek. Jó tettért azonban soha sem várjunk hálát s a jót, a helyest mindig csak magáért a jóért, a helyesért kell cselekednünk, hiszen a napnak éltető sugarai is egyformán szokták megvilágítani a szépet és a rútat, az erényt és a bűnt. Mit szóljak a nemzet ezredéves történetéről. Ily hosszú idő alatt voltak a nemzetnek dicsőséges és nagy napjai s boldog korszakai, de voltak titáni harczi és gyászos belviszályai is, melyek vérbe-lángba borították a hazát s gyengítették a nemzetet. Büszkék lehetünk azonban arra, hogy annyi baj, viszály és háborúk között mindig megértette az idők intő szavát a kellő haladásra, s hogy szabadelvűségének köszönhető az, hogy a francia forradalmak által mindenütt előtérbe tolt szociális kérdések minket kevésbé érintettek.

Igenis, mert az igazság és méltányosság érzete s az igaz szabad-elvűség adta meg nálunk a nép alsóbb rétegeinek azon jogokat, melyeket másutt csak vérrel szerezhettek meg. És úgy történhetett az, hogy egységesnek, nagynak és hatalmasnak találta a nemzetet az 1848-iki szabadságharczunk, — melyre mindnyájan büszkék vagyunk, — hiszen azon nagy napokban mutatta ki a nemzet szabadságérzetét, hazaszeretetét, egységét, áldozatkészségét és vitézségét. Ezek a múlt büszkeségei! És a közel jelen? Hát nem telik-e be szívünk büszke önérzettel, ha visszagondolunk a 48 utáni gyászos évekre, melyekben alkotmányunk szünetelt. Soha sem volt a magyar oly egy, oly kitartó, mint az ötvenes években. De viszont büszkék lehetünk arra a józan honfíui mérsékletre is, melyet Deák Ferencz vezetése alatt tanúsított a nemzet, midőn alkotmányunk élvezetét visszanyerve, azt bölcs mérséklettel

gyakorolta, mintha az soha meg nem szakadt volna és azóta folyton és ernyedetlenül fejlesztette azt és mindig szabadelvű irányban. Végre nem legnagyobb büszkeségünket képezi-e az, hogy ez időkből a magyarok Istene adott nekünk egy oly fejedelmet, ki megértve a magyar nemzetet, mint első magyar ember állott a magyar alkotmány erős talpatzájára, példát adva nekünk, hogy miként kell alkotmányosan munkálkodni, az alkotmányt megszilárdítani, jogokat megtartva, kötelezéseket is híven teljesíteni, az igaz szabadelvűséget gyakorolni s a magyar hazát nagygyá és boldoggá tenni. Nagy fejedelmünk, koronázott apostoli magyar királyunk! de van jellemünk! de nagy a magyar nemzet büszkesége. Ily múlt s ily jelen után büszkén tekintünk a jövőbe s Vörösmartyként „népek hazája, nagy világ“ hozzád bátran kiáltunk, ily büszke múlt, annyi hős küzdelem s ily győzelmes jelen kéri és követeli nemzeti életünk elismerését. Ime, meghívtunk titeket, im előttek ezredéves kiállításunk, nézzétek meg azt s látni fogjátok, hogy létérti küzdelmünk között sem feledkeztünk meg művelődésünkről s hogy abban a kor színvonalán állunk. Mi kevesen vagyunk ugyan, de bátrak és erősek! és érezzük, hogy képesek vagyunk betölteni azon szerepet, melyet a gondviselés nekünk szánt, hogy erős bástya legyünk a még meg nem állapodott kelet s a civilizált nyugot között, s miként eddig és mindig rajtunk tört meg a kelet felől jövő veszély, úgy mi vagyunk s leszünk azon aranyhíd, melyen a nyugoti civilizáció kelet felé halad. Népek és nemzetek! Im nézzétek s jegyezzétek meg magatoknak három színű zászlónkat, fent a veres, mely azt jelenti, hogy hazánkat lángolóan szeretjük s azt vérünk árán is meg fogjuk tartani. Közül a fehér, tiszta szándékunkat, barátságos jóindulatunkat jelenti, végre alól a zöld, Istenbe vetett hitünk a remény, hogy Széchenyi szavai szerint a magyar nem volt, hanem lesz.

Lévay József nyugalmazott alispán alkalmi beszéde a következő volt:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes közgyűlés!

Soha sem volt talán nemzetünk viszontagságos életében esemény, akár békés napok, akár harczviharak idején, mely annyira áthatotta volna egy érzellemmel a szívetket, mint ezer évi fennállásunknak jelen dicsőséges ünnepzése. Bármerre tekintünk e széles hazában, napok, hetek óta még mindig és mindenütt a hála oltarai füstölögnek körülöttünk. A legkisebb falu, a legalacsonyabb kunyhó sem marad ihletés nélkül. Mindenhova vetődik a felmagasztaló öröm és önérzet egy-egy sugára s gyermekek ajkáról is folyvást hangzik a dicsőítő szózat.

Nem is egyetlen egy nap mulékony csillámu ünnepe ez. Ünnepe nekünk ez az egész esztendő alatt, mely bőséggel áradozik, hazafias érzelme ennek a nagyszívű nemzetnek, mely egykor vitéz, kegyes és igazságos fejedelme, Szent László király halálát is nem egy néhány rövid napig, hanem 3 évig tudta siratni. Ott voltunk ugyan már mi lélekben ama magasztos ünnepélyen is, midőn nemrég Mátyás király

templomában felséges urunk és felséges asszonyunk a királyi család tagjaival együtt a nemzethez csatlakozva, egybe olvadt hálaimát rebegtek a Mindenhatónak ezer évi fennállásunkért. Meghatva szemléltük azon lélekemelő ünnepet is, melyet székvárosunk hazafias lakossága szentelt az ezredév emlékének. Borsod vármegye törvényhatósága azonban a maga részéről e terem falai közt óhajt hangot adni ünnepélyes érzelmének. — Mintegy saját családi tűzhelye mellett akar kegyeletesen foglalkozni ezredéves múltunk emlékével. Hiszen ki is ünnepelhetne most méltóbb joron és méltóbb okon, mint a vármegyék, melyeknek életgyökere szinte a honfoglalás korába nyúlik vissza, melyeket, mint kezdetleges szirtdarabokat, símitottak és idomítottak az évszázadok hőmpölygő hullámai, míg belőlük az alkotmány védbástyái alakultak, tisztetanúi, előmozdítói, majd védelmező erős szervei a nemzet közéletének. És míg közöttük is nem első sorban hívatott-e az ünneplésre a mi kedves Borsodunk, melynek földje színről-színre látta egykor a honfoglaló hőöket, melynek szeme előtt hallgatag fenségben vonulnak el most a régmúlt idők képei: Árpád diadalmas serege, a mint a Sajón átkelve, síkjainkon megpihen, Bors vezér, a mint a fejedelemtől nyert eme tündéri szép vidéket birtokba veszi és saját nevével örökíti, majd a sajói gyászos ütközet éppen azon tereken, hol egykor a honfoglaló vitézek tanyáztak, s annyi más emléke a dülő fürgetegeknak, melyek hazánkon átrobogna, vármegyénket is érintették.

Teljék el szívünk mély hálával a gondviselő Isten különös kegye iránt, hogy nemzetünket, vármegyénket ezer éven át védelmezte és megtartotta. Változzék templommá ez a terem és oltárai körül magasra lobogjon honszerelmünk lángja. Olvadjanak egy imává sziveink háláérzelemmel a múltért, esedező reménnyel a jövőért, ő hozzá, a mi Istenünkhöz, a magyarok Istenéhez. Mert az ő kezét ismerjük fel ezredéves múltunk folyamán. Az a pár százezernyi lovas sereg, mely ezer év előtt Ázsia fensíkjairól a Kárpátokon át ide özönlött, bámulatos gyorsasággal vetette itt meg a lábát. Akár a szomszéd vándornépektől szorítva, akár a nyugoti császár segélykerő felhívására, akár Attila húnjainak regés emlékei után indulva jöttek, egyszerre honn találták itt magukat.

A maroknyi nép, mint Isten választott népe, előkészülve és tömörülve, erős önbizalommal villogtatta meg fegyverét Pannonia földjén, hozva magának természetének ritka tulajdonait: az ellenállhatlan vitézséget, a függetlenséget és szabadságszeretetét s a józan ész és bölcseség drága adományait, sőt hozva vérszerződésileg lerakott sarkköveit az alkotmányos fejedelemségnek is. Nem ideiglenes birtokának tekinti a meghódított földet, melyet csak ki kell zsákmányolnia, hanem jogos és állandó tulajdonának, melynek már haza nevet ad, melynek göröngyétől ébred soha el nem alvó honszeretete. Emberies bánásmódban részesíti, sőt keblére öleli a meghódított népcsaládokat, — meghagyja a családoknak szabadságát, az előkelőbbeknek földbirtokot osztogat s mintegy társul fogadja őket. Harcot kedvelő ösztönei eleinte rablókalandokra ragadják s réme lesz a szomszéd tartományoknak, de egy nagy vereség Augsburgnál észére téríti; kalandvágyát visszafojtja, törekvése forduló pontot ér s békét hagy szomszédainak, a kik nyugodtan, sőt örömmel látják, hogy félelmes társuk immár belügyeinek rendezésére fordítja figyelmét

s hogy a nyugoti kereszténység felvétele által belép a körülte élő népek azon erkölcsi közösségébe, mely előtte is megnyitja útját egy addig ismeretlen magasztos irányú fejlődésnek. De ez a fejlődés nem esett saját nemzeti alaptulajdonainak és jellemének rovására. Mindig megóvta eredetiségét és függetlenségét. Nem érvényesülhetett az ellen sem a német, sem a görög befolyás, sem a pápai hatalom. Intézményeit igazgatásának és honvédelmének, szervezetét a maga lelkületének és jellemének követelményei szerint alkotta meg s az életre bírta azok bővebb fejlesztését. Újítási viszketegből el nem dobtá a régít, de viszont nem zárta el fülét az idő hangos intése előtt. Meg nem szűnő harcrai közt hatalmi körét olykor messzire kiterjeszté, olykor szűkebbre kellett vonnia, de szabadságát, függetlenségét s államalkotó szerepét a négy folyam határai közt soha fel nem adta. Magyar akart lenni mindig s ez az erős akarat mint első örökség szállt nemzedékről nemzedékre. Ez élt mibennük az Árpád királyok elhunytát követő ötszáz év zivatarai között is, midőn nemzetünk hajóját a hullámok hol szédítő magasra emelték, hol mély örvénybe sodorták, de soha szét nem zúzhatták. Nagy Lajos s Mátyás koronájának fénye csakhamar elborúlt az utánok feltörő külső és belső zavarokban, de hatását folyvást érezte a magyar nép lelkiismerete. Mohácsnál megnyílni látszott sirunk, de széleiről visszarántotta a nemzetet az eszély és szívós kirtatás és arra bírta, hogy szilárd fennállásának biztosítékát egy hatalmasabb szomszéd szövetségébe keresse. Mindig fogékonyak voltunk a műveltség iránt; ipar, kereskedelem, művészet reánk is élénk hatást gyakorolt, de hogyan szentelhettük volna teljes erőnket a béke műveinek, midőn szemünket folyvást az örhe-lyekre kellett függeszteniünk és kezünket szüntelen kardunk markolatán kellett tartanunk. Örömmel fogadtuk a szellem megújódását, a lelkiismereti szabadságot, de hogyan élvezhettük volna áldását teljes mértékben, midőn annak gyökérszáleit is vérrel kellett öntözgetniünk. Védfigyanánt oltalmaztuk kelet rohamai ellen a nyugati műveltséget és a kereszténységet, de magunk szükségében segélyt még a védetteknel sem találhatunk.

Sokat eltúrt, sokat feledett ez a nemzet, de önmagáról, a maga létfeltételéről, nemzeti mivoltáról, szabadságáról soha meg nem feledkezett. A királyi önkény túlkapása ellen az arany bullával felelt, később is megtámadott jogait fegyverrel védte és sarkolatos törvényekkel biztosította. Ha elragadta is olykor természetéből eredt lobbanó heve, mértéktartásra és a hiba jóvátételére bírta később a józan meg-gondolás. Pártos szenvedélye gyakran idézte fel önmaga ellen a rom-bolás fázisait.

Eszének vagy szerencsésének tulajdonítsuk-e, hogy végre bel-harczaiban is többnyire a nemzeti érdek követelményeinek tudott érvényt szerezni, hogy mindig támadtak gondviselészerű fiaik, kik nagy szunnyadozásaiból felrázták, vagy túlzó fellángolását mérsékelve, helyes irányba vezették. Bölcs Leo nemcsak azt jegyezte fel a magya-rokról, hogy gyermekségüktől fogva lovakok s a gyalogjársát nem szeretik, hanem azt is, hogy ez a nemzet „jugi im patiens libertatis incapax“ azon igát tűrni nem tud, szabadságra képtelen. Ezeréves életünk a tanú reá, hogy valóban van-e szavokban bizonyos mértéke az igazságnak, de csupán annyi, hogy a magyar csak néha nem tudott

okosan élni a szabadsággal, igát tűrni azonban soha sem tudott. Magán-életét, úgyszólván egyéni alakját vonzóvá tette veleszületett nyájassága, mély emberbaráti érzelme, lovagiassága és vendégszeretete, mely a vele érintkezőket rokonszenvre hangolta és gyorsan meghódította. Könnyen s gyakran könnyelműen is tárta ki egész nyílt szívét a hozzá közeledő előtt s viselete folyvást czáfolhatlan igazolása volt annak a közkeletű szólamnak, hogy „jussait nem hagyja, de ha vele bánni tudnak, az ingét is odaadja.“ Ezek, tisztelt közgyűlés, csak töredékvonások ama nagyszerű képről, melyet ezeréves múltunk tüköréből szemlélünk. Árny és fény, bú és öröm, dicsőség és szenvedés váltakozva ömlik el azon, de a nemzet önérzettel, sőt büszkén tekinthet rá mindenkor. Emberül megálltuk helyünket a népek eme örállomásán, melyre bennünket a végzet kirendelt. Erőben, számban, belső értékben csodásan gyarapodtunk s még olykori leveretésünkben is erőt adott nekünk maga ez az édes hazai föld.

Valóban nem üres kérdés az, hogy vajjon nem volna-e most más képe Európának, ha itt nyugot és kelet határának érintkezése pontján az akkor szétszállott, tehetetlen népek között állandó államot nem alkot a magyar s fel nem fogja mindjárt, mint egy erős kőszirt, a szláv áradat hullámain, később a török és tatár rohamokat. Óh, bizony nagy érdemünk maga az a nagy történelmi tény, hogy magunkat itt ezer évig fentartottuk. Ez valamint dicsekvésünk forrása, úgy támogatója azon hitünknek is, hogy mily távoli magas czélokot tűzött mi elénk a gondviselés és hosszú időt is enged még azoknak elérésére. Mert senki sem állíthatja meg az idő kerekét. A haladó korszellem ha lassan is, ha nehéz küzdelemmel is, de ellenállhatlanul hódít és előre tör. Ime, tisztelt közgyűlés! annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, eljutottunk állami létünk jelen magaslatára, honnan nyugodt pillantást vehetünk zivataros múltunkra és elfátyolozott jövőnkre. Igazságot szolgáltató nekünk a végzet, küzdelmeink és szenvedéseinkért kárpótolni kezd bennünket a szabadság, melyért élni és halni mindig készek voltunk és ma is készek vagyunk. Ime! dús kalásztól hullámzanak a békés göröngyök, melyet sokszor vérünk termékenyített. Új, pezsgő élet, mintegy új teremtés lendül fel a haza térein, hol elébb a szabad munkásság bilincsbe verve szunnyadozott vagy töprenkedett. A nagy szívű, jó és bölcs király és a nagyszívű lovagias nemzet végre megtalálta és megértette egymást s egyetértésükből rohamos erővel sarjad mindkettőjük hatalma és boldogsága. Három évtized alatt szinte háromszáz év mulasztását pótoltuk. Ime, a hámuló világ mintegy tükörben szemlélheti most szellemi és anyagi haladásunk változatos képeit és mérveit. Saját szemével győződhetik meg arról, hogy ennek a nagyra nőtt és sokáig nem ismert vagy félreismert nemzetnek, mely ez áldott földön hazát foglalt, ereiben még mindig fiatal vér buzog, hogy jogos remény-nyel lép át a második ezredév küszöbét, hogy méltó letéteményese marad azon fontos missiónak, mely Európa államrendszerében a magyar nemzetre vár.

Mit rejt számunkra a jövőendő? Nem tudjuk. Az Isten ezer év előtt is az volt, a ki ma, s a világrendet most is ugyanazon törvények szerint vezeti. A vitézség, a haza és szabadság szeretete, az önmérséklet és a józan bölcsesség őseink erényei, akkor is kedvesek

voltak előtte, most is kedvesek. Úgy kell éreznünk és cselekednünk, mintha a gondviselés mindegyikünkre külön-külön bizta volna a haza sorsát. Te földműves, midőn arczod verejtékével hinted a magot a fukar földbe, gondolj a hazára ; te iparos, midőn ügyességed és kezed szorgalmával a szerencsét meghódítani indulsz, gondolj a hazára ; te művész és szellemi munkás, midőn eszméidnek alakot adni törekszel és te édes anya, midőn gyermeked első rebegését hallgatod és szellemét ébresztgeted, gondolj a hazára. Ezer év nem hiába múlt el felettünk. Tanít az minket és kötelez : okosan élni a szabadsággal és és kellőképen érezni becsét, óvakodni a könnyelmű elbizakodástól épp úgy, mint a rövidlátó csüggedéstől, túrni, szeretni, keblünkre ölelni e hazában mindenkit, csak azt nem, a ki a haza ellen tör. Ezt súgják nekünk az évszázadok, ezt a dicsőült ősök szellemei, melyek most leszálltak közénk a magasból, velünk örülnek, velünk remélnek, sőt talán bírálják is bennünket. Higyjük, hogy saját Istenünk őrökdi felettünk, de higyjük azt is, hogy sorsunk intézését főleg önönszivünk, eszünk és akaratunk hatalmába tette le. — Akarjunk élni, élni fogunk. Meghallgatja az ég szivünk közös dobogását, hogy minden ember legyen ember és magyar, a kit e föld hord és egével betakar. És kegygyel tekinti zászlónkon eme tündöklő jelszavakat : Isten és király ! Haza és szabadság !

A Tarnay Gyula alispán indítványa a következő:

A honfoglalást ünnepeljük. Ünnepli a király — együtt, egy gondolatban egyesülve, egy érzelemben összeforva s az igazi alkotmányos élet geniusa koszorúzza meg e fenséges gyertétést. Magasan dobog fel a honfiszív, ha látja, hogy a legelső magyar ember a király ; magasan dobog fel, ha látja, hogy szelid lelkének biztató varázsa vagy szivének megnyilatkozása most is lelkesítőleg hat e nagy nemzeti ünnepen. Egyébként is jölesőleg megszoktuk már, hogy elsőnek látjuk őt ott, hol a jők legjobbjai a magyar haza üdvén, a magyar nemzet boldogulásán munkálkodnak. Apostoli királyunk mindig osztozik a nemzet örömeiben, részt vesz fájdalmában s tevékenységének nemes példájával mindenki előtt messze elől jár. Királyi példája megnemesíti a munkát, melyre a nagy átalakulások idején kiválóan szüksége van a magyarnak. — Mert tényleg a nagy átalakulások idejét éljük. Hisz mindnyájan tudjuk és érezzük, hogy ha drága hazánk fennállásának második ezredvét biztosítani akarjuk, ezt a földet, melyet ezer év előtt fegyverrel foglaltak el a mi dicső elődeink, most a második ezredévben nekünk, a késő unokáknak, kulturával, műveltséggel s édes magyar nyelvünk bűbájával és zengzettségével kell újra meghódítanunk és megtartanunk. Úgy tetszik nekem, mintha Szent István királyunk korát látnám megismételve a második ezredév hajnalán. A mi drága Imre herczegünk, a nemzet büszkesége, biztató reménysége és szemefénye szintén ifjan, korán, váratlanul sirba szállt s nagy királyunk felséges személye a szenvedések, kötelességtudás, a kötelességteljesítés és példátlan munkásság emésztő tüzében mintegy szentté magasztosul. Bajor herczegnő volt Szent István alkotásainak is osztályos társa és részese, bajor herczegnő a mi koronás védangyalunk is, aki nagy királyunk nehéz gondjaiban a magyarok rajongó szeretete és odaadó mély tiszteletének közepette pá-

ratlan szívjósággal osztozik. Drága életükért remeg a nemzet és milliók esdő imája könyörgi le rájuk a Mindenható áldását. A magyar nép szeretete, a magyar nemzet törhetlen hűsége és rajongása legszebb ékköve Szent István koronájának. Szólaljon meg törvényhatóságunkban e nagy nap ünnepén is a törhetlen hűség. — Járuljunk a trón elé a mi ragaszkodásunk és rajongó szeretetünk megnyilatkozásaival. Azért is kérem indítványozom, hogy ez ünnep alkalmából Borsod vármegye közönsége felséges urunkat, királyunkat feliratilag üdvözölje s hódolatának bemutatásával törvényhatóságunk tántoríthatlan hűségéről és ragaszkodásáról biztosítsa.

Az ünnepi közönség felemelt szívvel hagyta ott az ünnepség színhelyét, a régi vármegyeházat s sok ideig állott a kiváló szónoki beszédek hatása alatt.

A) MISKOLCZ VÁROS.

Magyarország ezredéves fennállásának emlékére az egész hazában ünnepet ült a magyar nép. Minden város, falu, minden legkisebb helység, minden palota és kunyhó, a hol csak magyar ember lakik, örömtelt szívvel szentelt egy napot az ezredév emlékének, a melyen hálát ad az Egek Urának, áldozatot hoz imában, szent fogadással ; örül, vigad. Miskolcz, a magyar haza e tiszta magyar ajkú és magyar érzelmű, hazafias város lakosai május 10-én ünnepelték e nagy napot.

Délelőtt a Mindenhatónak hálaimát mondott minden felekezeti templomban az oda gyülekező közönség, délben díszközgyűlésben adott kifejezést e nagy nap jelentőségének s jeles szónok méltatta e nagy történelmi fordulópontot. Délután 1 órakor mindnyájan összegyűltek a városmajor udvarán, honnét hosszú, rendes sorokban vonultak ki a Haliczkára, hogy ott hazafias dalok éneklése és emelkedett hangulatot keltő szónoklat meghallgatása után az általános örömeinek szenteljenek néhány órát.

Délelőtt az összes egyházak templomaiban hálaadó istentisztelet volt. Reggel 8 órakor a minoriták templomában, 9 órakor a Kossuth-utczai és az avasi ref. templomokban és az ágostai evangélikusoknál, 10 órakor az izraeliták új imaházában, 10 és fél órakor a mindszei róm. kath. plébánia-templomban szállt az ima az Egek Urához. Résztvettek benne: a vármegye, a város, a katonaság, az összes testületek, társulatok, egyletek.

A város díszközgyűlését fél 11 órakor tartották meg, melyen *Zelenka* Pál ág. ev. püspök mondott remek emlékbeszédet.

Délután 2 órakor vette kezdetét a népünnepély. A díszfelvonulás a Haliczkára nyitotta meg a népünnepségek tarka sorozatát, melyhez hasonló még nem volt a város falai között. A menet a Major-utcán és ennek közvetlen környékén gyűlt össze és innen vonult a Városház-tér, Széchenyi-utcza, Király-utcza és Búza-téren át a „Haliczka“ tágas térségeire ebben a sorrendben: 1. Két lovas rendőr elől. 2. Főkapitány. 3. Gatyás bandérium, élén a m. rendőr hadnagygyal, a város zászlójával, gyülekezési hely a városház-téri négyes lámpa mellett, — rendező a m. r. hadnagy. 4. Lovas és ökrös-szekértábor, gyűl. hely Kis-Hunyad-utcza északi oldala, rendezők Kazay József, Nyusztai Vilmos, Molnár Sándor, Brujmann Lajos. 5. Uri fogatok, gyűlhely Palóczi-utcza déli oldala a Zárda-utczáig, rendező Kalas Imre, Maruzsák Károly. 6. Áldozat ökrök, gyűlhely N.-Major-utcza, Fazekas-féle ház előtt, rendező Bodnár Béni. 7. Pék szekerek, gyűlhely N.-Major-utcza, Bizony-féle ház előtt, rendező Bodnár Béni. 8. Czigány zenekar, gyűlhely Kun Kálmán-féle ház előtt, rendező Bodnár Béni. 9. Előbbi után 1000 lépésnyire kerékpárosok, gyűlhely a városháza udvara, rendező Pfliegler Bertalan. 10. Tűzoltó-egylet. 11. Dalár-egylet. 12. Polgári dalos-egylet. 13. Vasúti dalkör. 14. 48-as honvédek, gyülekezési hely városi major-udvar, rendezők Duronelly József, Vithen Károly, Darvas László, Pásztor Zoltán. 15. Díszkocsi, gyűlhely v. major-udvar, rendező Schlick Gyula. 16. Fehérbe öltözött leányok. 17. Czigány zenekar, gyűlhely városház udvar, rendező Hercz Ödön és Somogyi László. 18. Ipartestület. 19. Izr. ipartársulat. 20. Iparos ifjak önképzőköre. 21. Polg. betegsegélyző-egylet, gyűlhely v. major-udvar, rendezők Fekete Bertalan, Kis Károly, Szlavkovszky Imre és Korányi Boldizsár. 22. Czigány zenekar. 23. Magyarosan öltözött polg. nők, gyűlhely v. major udvarán, rendezők Pegyó Róbert és Steinberger Dezső. 24. Aggharczosok, gyűlhely v. major-udvar, rendező Cseley Andor. 25. Banderium (mandlis) gyűlhely Nagy-Major-utcza, városi majoron túl, rendező Darvas L.

Az ünnepély minden ízében nagyszerűen sikerült, úgy, hogy a legfiatalabb generáció, melynek emlékezete vissza fog nyúlni ezen ünnepnapig, soha sem feledi el a miskolczi ezredik évi ünnepet.

XIII. BRASSÓ VÁRMEGYE.

Brassó vármegye ünnepe május hó 16-án d. e. 11^{1/2} óra-
kor kezdődött a városi tanácsház termében, a mely nagyon
szépen fel volt díszítve zöld galyakkal, növényekkel és zász-
lókkal a magyar állam és a város színeiben.

A terem zsúfolásig megtelt magyar és szász polgárokkal.
Román testvéreink közül alig egy-kettő jelent meg. Képvi-
selve voltak az összes hatóságok is.

Fél 12 órakor küldöttség ment *a főispánért*, a ki csak-
hamar megjelent és lelkesült „éljen“ felkiáltások által fogad-
tatva, az ünnepélyes közgyűlést a következő beszéddel nyi-
totta meg.

Tekintetes törvényhatósági ünneplő közönség!

Hazañas, lelkes örömmel üdvözlöm önöket, midőn a magyar állam a má-
sodik ezredév küszöbén az ezeréves dicsőséges honfoglalás magasztos ünnepét
üli. Megelégedéssel tekinthet — igen tisztelt uraim — a magyar nemzet az
ezeréves múltra, mert a míg számos hatalmas népek és államok elenyésztek, a
magyar állam mindig erőteljesnek mutatkozott és a nemzet ismételtlen fényes
tanúságát adta annak, hogy képes az országot kormányozni és a századok
viharei ellen sikerrel megvédeni.

Szent István, dicső emlékü nagy királyunk alatt — a ki az egész közép-
kornak egyik legkiválóbb fejedelme és államférfia volt, — a szent keresztiséget
felvéve, a magyar nemzet a történelemnek gyakran fontos tényezője volt; a
Corvinok uralkodása alatt hatalmi állást foglalt el és a keresztény civilizáció
ellenségeivel szemben Európa védbástyáját képezte.

Nagy volt a dicsőség, de nagy volt az ára is: a nemzet szellemi fejlő-
dését a századok küzdelmében eltöltött hosszú harcok megakadályozták és egy-
más után pusztultak el az egykor oly virágzó kulturájának emlékei.

Azonban ezer év viszontagsága után méltó büszkeséggel mondhatja a
nemzet, hogy a művelt nemzetekkel a közművelődés minden terén egyenrangú-
nak érzi magát, hogy Magyarország szabad és magyar; a hazaszeretetlen és
a felséges uralkodóház iránti törhetlen hűségben egyesült az országnak minden
lakója a múltban és habár nemzetiségi és politikai indokok el is választják
egymástól a jelenben, bizonyára egyesülni fog a közös haza és a felséges trón
védelmében a jövőben is. A magyar nemzet megnyugvással mehet a jövő szá-
zadok elébe és teljes reménnyel, hogy meg tudja és meg fogja őrizni az ősök-
től átvett örökét.

Kérve a Mindenhatót, hogy szeretett hazánkat s királyi családunkat vegye
a jövő ezredévben is mindenható oltalma alá, tartsa meg Magyarországot a
haladás, fejlődés útján, s engedje meg, hogy minden ajkú lakója testvéri egyet-
értésben és egyesült erővel munkálkodjék boldogulására, — a közgyűlést meg-
nyitottnak nyilvánítom.

Isten áldja szeretett hazánkat és koronás királyunkat!

Utána *dr. Jekel Frigyes* alispán tartott ünnepi beszédet, mely a következő:

Méltóságos cs. és kir. kamarás főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

A hely, melyen állunk, szent; hírnevessé tette egy régi szász város, egy kerület, egy vármegye dicső története. Mert e helyen érvényesültek hosszú évek során át Brassó szabad királyi város, a volt brassói kerület, a mostani vármegye ügyei; de nem egyszer vettük fontolóra itten az egész országot érdeklő ügyeket, és pedig országszerte elismert tárgyilagossággal és hazafias szellemben.

De vajjon mi az a cél, melyre ma gyűltünk itten össze? Megünnepelni a magyar állam ezeréves fennállását.

Minden helye e honnak megemlékezik e magasztos eseményről. Országunk szive, a főváros pedig egy évezred alkotásait mutatja ez alkalomból be. Az ünnepélyek e góczpontjától távol esik ugyan vármegyénk, de osztozik az ország örömében és lelkesedésében.

Brassó vármegye is a hazaszeretet adóját rójja le, midőn a tek. törvényh. bizottság múlt hó 27-én hozott határozatából kifolyólag a mai díszülést megtartja.

Ezer év! Egy percz a gondviselés előtt, hosszú idő és próbakő egy állam történetében. Mennyi öröm és bánat, dicsőség és gyász, összetartás és pártviszály pontosul ily időszakban össze.

Ritka az a nemzet, mely oly életképességet tud felmutatni, mint a magyar. Azok a viharok, melyek államunk felett nem egyszer vonultak el, azok a támadások, melyeket tatárok és törökök Magyarország ellen intéztek, számban nagyobb, erőben hatalmasabb nemzeteket is elpusztítottak.

De kevés állam is létezik, mely a gondviseléstől szebb feladatot nyert volna, mint éppen Magyarország. A lefolyt ezer év alatt nem egyszer kellett a Nyugat műveltségét a Kelet barbarizmusa ellen, a kereszténységet a török hatalom ellen megvédeni. Nem egyszer hamvadtak el az ország templomai, iskolái, városai, falvai, nem egyszer hurczoltattak ezrenként magyar állampolgárok fogságba.

És ezen szomorú időszakokban nem egyszer küzdött polgár a polgár ellen életre-halálra. — Valóban csoda, hogy a magyar állam még létezik.

A mai ünnepet nem ülhetjük meg szebben, mint ha állami életünk ezen határkövénél egy rövid visszapillantást teszünk Magyarország ezeréves múltjára.

* * *

Nevezetes mozzanat lehetett, a mikor, mint a hagyomány ecseteli, a hét vezér és a törzsek egy nagy nemzeti gyűlésben *Árpádot* választották fejedelemmé.

Fontos mozzanat lehetett, a mikor a vezérek a hagyomány szerint felmetszett karjaikból a szent edénybe néhány csepp vért eresztettek és vallási esküt tettek, hogy míg *Árpád* nemzetsége él, mindig abból legyen

a nemzet fejedelme; Árpád pedig megesküdtött arra, hogy a nemzet ügyeit mindig a vezérek megegyeztetével fogja vezetni.

A honalapító Árpád utódjai közül kimagaslík *Szent István* király, a ki szervezé a magyar államot és megalapítá a magyar keresztény egyházat. Fontos pillanat volt, a midőn Szent István, mint első apostoli király, Esztergomban megkoronáztatott. Bölcsen tudta a különböző népelemeket jogára alatt egyesíteni, — intő például arra, hogy a magyar korona földjén lakó népek közös boldogulásuk végett testvériesen ragaszkodjanak egymáshoz.

Legfőbb érdeme, hogy az államot szilárd alapra helyezte, hogy a királyság alapítása által az államnak belső egységet, közjogi kapcsolatot adott, hogy a kereszténység terjesztése által a nemzete és a többi művelt népek közötti válaszfalat ledönté és biztos kézzel jelölte ki nemzete számára a nyugat-európai műveltség ösvényét, melyen haladva, egyedül biztosíthatja jövőjét.

A külföldről betelepített vendégeket, különösen németeket, kik a városi polgárság zömét képezték, nagy kedvezményben részesíté, mert munkálkodásukat kellően tudta méltányolni.

II. Géza uralkodását kiváló fontossá teszi az ország gyéren lakott vidékeinek tömeges és tervszerű, és pedig első sorban német gyarmatosokkal való betelepítése. *II. Géza* telepíté be nagyobb részét az erdélyi szászokat, a későbbi Királyföld lakóit is, a kik „ad retinendam coronam“ jöttek be.

A német és főleg a szász települőknek a társadalom és ipar körül szerzett érdemeik egy híres magyar író szerint tagadhatatlanok; mindenütt irtják a rengetegeket és műveltté teszik a vidéket, nyomukban gazdag városok és telepek keletkeznek. Azt lehet mondani, hogy míg a magyarok teremtették államunkat, a németek és szászok alkották városainkat.

Dr. Teutsch azt mondja történelmében ezen bevándorlásról: „A távoli országrészben, a Maros, Olt és a két Küküllő között, mely most a szász székeket foglalja magában s egy szép kertnek látszik, akkor azonban pusztaság volt, *Géza* király uralkodása alatt — általa hívatva — német telepések ütötték fel lakhelyüket.“ Népünk szabadságleveleiben ekként van ez megírva: „A német telepese az erdőségen túl — mond *András* király — nagyatyánk, a kegyes *Géza* király által hívatlak be,“ és bevándorlásuk után néhány évvel *Gregorius* pápai követ az országot, melyet nekik *Géza* adott, határozottan sivatagnak nevezi. A szászokról áll a költő eme szava: „Igen, mi teremtettük magunknak ezen földet, saját kezünk szorgalma változtatta az őserdőt, mely különben a medvék tanyája volt, emberi lakhelyé.“

A szászok nem vettek részt a honfoglalásban, de igen is majdnem 700—750 éven át a kultúra fejlesztésében és azért ma sem maradhatnak el a mai ünneptől.

II. Endre uralkodása híreves, mert 1222-ben az arany bullában biztosítá a nemesség jogait, ez a carta magna századokon át volt alkotmányunk alapköve. Ugyanaz biztosítá 1224-ben az u. n. nagy kiváltságlevélben a szászoknak *II. Géza* részéről engedélyezett kiváltságokat.

II. Endre a német lovagrendre bízta a Barczaság védelmét és csakhamar keletkeztek várak és telepek. És mikor a lovagrend 1226-ban

távozott, a szász települők visszamaradtak, a Barczaság csakhamar átalakult egy egészszé és így csirája a provincia Barcensis, a későbbi districtus és a mostani vármegyének.

Kütfőnk így szól erről: Alig hogy megtelepült a német lovagrend, nemsokára védvárak emelkedtek az új gyarmat határain; éjszak felé kis dombon Földvár (Marienburg), talán a lovagok fő lakhelye; a Prázsmár patakán túl a prázsmári vár (Kreuzburg), tovább a büszke őrtorony (Warte) a Brassó melletti magas sziklacsúcson; dél felé a rozsnói sziklavár és a Feketehalom melletti vár (Schwarzburg). Innen vezették a lovagok egyúttal a polgári kormányzást is Nemsokára azonban elszakították a lovagok a kapcsolót, mely őket a magyar koronához csatolta s csakhamar a lovagrend egy önnálló állama állt fenyegetően a határon. *András* az adományozást visszavette; a lovagok elvonultak és elfoglalták azt a földet, a mely a mai Poroszország alapja lett s nemsokára feledve lett a Barczaság rövid ideig tartó birtoklása. A telepések azonban, kik ezen kis országban elhelyezkedtek, megerősedtek s izmos egészszé fejlődtek. A szászok évszázadokon át a határ erős védői és a magyar birodalom díszai valának.

Árpád fi-ága, melyből még sok tekintélyes és tudós király származott, *III. Endrével* kihal.

Az *Árpád-ház* érdemei a honfoglalás, az ország alapítás, az európai műveltség és kereszténység befogadása és terjesztése, az ország jólétének előmozdítása és függetlenségének megvédése. Az *Anjoukat* megilleti a legnagyobb kitüntetés, melyet fejedelemről mondhatni: országukat a műveltségnek magasabb fokára emelték. Külső fény dolgában hazánk *Nagy Lajos* alatt érte el a nagyság tetőpontját; tíz ország tartozott a magyar koronához és az egyesített országok határait három tenger mosta. Magyarország keleti Európának nagyhatalma volt. Az igazságszolgáltatás, a honvédelem újjászervezése, a városok, a kereskedelem és kultúra fejlesztése körül hervadhatatlan érdemeket szerzett. Számos oklevél beszél erdőirtásról, a gabnaföldek szaporodásáról, a nemes érczbányák és pénzverdék virágzásáról.

A szászok és különösen a brassóiak kereskedelme ezen nagy uralkodó alatt a fejlődés legmagasabb fokára emelkedett. Egy híres német író azt mondja: Lajos király a szászok és a brassóvidékiek ezen kereskedelmét nemcsak változhatlan hűségük s a neki tett szolgálatok jutalmául pártfogolta és hogy számuk és hódolatuk gyarapodjék, hanem azért is, mert ez az országnak, sőt az egész birodalomnak becsületére és hasznára volt. Lajos király eképpen dicséri őket 1370-ben: „A szászok birodalmamnak azon polgárai, kiknek erején ama határok biztonsága mint szilárd oszlopokon nyugszik s kiknek változhatlan hűségét a tapasztalat folyton dicséretesen beigazolta.“

A *Hunyadiak* kora is történetünk fényes lapjai közé tartozik. A milyen korszakalkotó *Mátyás* király a hadi történelem lapjain, uralma épp oly életbevágó a belreformok terén. Nevéhez híres törvények fűződnek, a törvény előtti egyenlőség elvét ő ültette be a hazai törvényekbe. „Meghalt Mátyás király, oda az igazság.“

Az ő uralkodása alatt virágzott a tudomány s a Corvin-könyvtár a pápáéval egy sorban állott. A központ az udvar; a budai és visegrádi paloták előtermeiben messze földről jött fényes követségeknek

hosszú sorával találkozunk. Egyik a svájci kantonok ajándékait hozza és viszi, a másik orosz földről érkezett; ott találjuk a pápai nunciust. Egy még messzebb földről jött követségben örményt, georgiai és perzsa követek napbarnította arczeit látjuk. Az európai fejedelmek kicsinye, nagyja bámulattal tekint Mátyás királyra.

És ezen nagy király szintén védelem alá vette a szászokat, — azoknak érdemeit elismerve a következő szavakkal: „A szászok a magyar korona egyik kiváló népe; az országot városokkal és falvakkal ékesítették, növelték s ezek, valamint az ő vitézségök képezik a távoli határon az ország erejét, támaszát és védfalát.“

Utászló idejéből származik Verbőczy I. tripartituma, melyet annál inkább kell itt felemlítenem, mert ezen hármaskönyv jogtörténelmünk valóságos tárháza, a hazai jognak legtekintélyesebb kútforrása. Verbőczynek műve csakhamar általános érvényt nyert.

Szomorú idők következnek. Szolimán szultán Mohácsnál tönkre veri az egész Európától magára hagyott magyar sereget. Csakhamar három részre szakadt a régi hatalmas birodalom. Ezen részek felett Törökország, az erdélyi fejedelemség és a *Habsburg-házból* való magyar királyok uralkodtak.

Ez állapotot még zavarosabbá tevék a reformáció és ellenreformáció hullámai. De szomorú a sorsa a különvált Erdélynek is, a melyben különben a 3 nemzet (a magyar, székely és szász) törvényt alkotó testület.

A három nemzet alkotja — habár csak sokkal később — az *approbatae, compilatae, constitutiones* és az *articuli novellares* című törvénykönyvet. A szász nemzet, mely ilykép mindig az országot teljes odaadással szolgálta, alkotá *statuta jurium municipalum Saxonum in Transylvania* című törvénykönyvét. Erre nézve következőleg nyilatkozik a többször idézett író: „E szabályzatot *Báthori István* emelte 1583-ban törvényerőre, 69 évvel azután, hogy Verbőczy három részből álló törvénykönyvében a magyaroknak mindenre kiterjedő saját jogi rendszerét megteremtette. Ezek a jogi szabályok, melyek az akkori kor álláspontjából tekintve, nem voltak oly fogyatékosak, mint a minőknek most látszanak, atyáinknak harmadfél századnál tovább nyújtottak jogvédelmet fenytő és polgári ügyekben és oltalmazták a szászok önállóságát és szabadságát.“

1606-tól azonban kezdődik Erdélynek legfényesebb ideje és tart fél századon át. Nemzeti fejedelmek alatt polgári, de különösen vallás-szabadság, vagyonosodás és hatalom lett osztályrésze. A külpolitika terén pedig hatalmi tényező lesz egész Európa szemében, a fejedelemség a kulturának és az alkotmányoknak fentartója.

Különösen korszakalkotó *Bethlen Gábor* uralma. (Korunk egyik legnagyobb történésze: Ranke, az ő trónraléptétől keltezi az egész Európát behálózó 30 éves háborúnak jelentőségét.) De szomorú idők oly kevésbé hiányoztak, mint Magyarországon. Javulás állott be, midőn *Lipót* alatt sikerült a német és magyar katonasággal 1686-ban Budavárát, a következő években Magyarország nagy részét visszafoglalni. Erre Erdély is a Habsburgok, mint a magyar királyok kormányzása alá adta magát, biztosítván külön törvényhozása és alkotmánya, de

biztosíttatván ezen uralkodóház részéről az országnak a lassú, de biztos fejlődés útja.

A *III-ik Károly* alatt létrejött *pragmatica sanctio* a magyar trónt a Habsburgok női ágának is biztosítja. Ezen törvény által trónra jutott Mária Theresia, kinek uralkodása oly áldásos volt Magyarországra nézve és ki a legjobb uralkodók közé tartozik. Megható pillanat lehetett, a midőn a minden oldalról megtámadott fiatal, szépségben ragyogó királynő, a kiben a női kedély legvonzóbb vonásai férfias tetterővel egyesültek, gyászruhában jelent meg a pozsonyi várba összehívott rendek előtt és bánatos szavakban kérte a rendek támogatását és midőn a túlradó hangulat e szavakban tört ki: „Vitam et sanguinem! Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!”

Időm nem engedi meg az egyes, sokszor oly jeles királyokat, uralkodásuk ideje alatt előfordult fontosabb mozzanatokot és a nemzet törekvéseit, terveit és szenvedéseit — habár nagy vonásokban is — érinteni; de kiemelhetem, hogy az erdélyi fejedelmek és a magyar királyok a brassói vidéket és szászokat is védelemben és elismerésben részesítik; így nyilatkozik Ferdinánd király még 1527-ben „... Ebben ismerünk a ti kitűnő ragaszkodástokra irántunk és a szent korona iránt, ebben a ti kiváló hűségtekre. Ezen tetteitek nektek és gyermekeiteknek még utódaink előtt is becsületetekre és dicsőségetekre fognak szolgálni.”

A szabadság-, a vallás-, az alkotmány- és a legmagasabb eszmékért folytatott százados harcrai miatt elmaradott Magyarország, figyelve gróf *Széchenyi István* buzdító szavára, a századok mulasztásait igyekszik pótolni és csakhamar megindul a munka minden vonalon: itt folyamokat szabályoznak és csatornákat ásnak, ott gazdasági egyesületet alapítanak, amott jótékony intézeteket létesítenek és gyárakat építenek stb., mert a nagy *Széchenyi* kiadja a jelszót: „Magyarország nem volt, hanem lesz!”

Az 1847-iki emlékezetes országgyűlést V-ik *Ferdinánd* király magyar trónbeszéddel nyitotta meg. Korszakalkotó jelleggel bírtak az 1848-iki törvények. Ezek szerint hazánk közbizalmi állását felelős m. kir. miniszterium védi; a rendek népképviselői nyugvó választásokat rendeltek el jövőre nézve, kimondták a közös adózás és teherviselés, valamint a törvény előtti egyenlőség elvét, eltörölték az ősiséget, az úrbírséget és kapcsolatos intézményeket, az úriszék és földesuraknak mindennemű hatóságát megszüntették, a sajtót szabadnak és a keresztény vallásokat egyenlő jogúaknak nyilvánítják. Az 1848-iki törvények az 1825—45-iki haladási korszak természetes zárkövét képezik.

Az 1848-iki törvények életbeléptetését megakadályozták a csakhamar beköszöntött forradalmi események. De az oly lelkesedéssel és eredménnyel folytatott szabadságharcnak csakhamar vége volt; *Görgey* 1849. évi augusztus hó 13-án Világos mezején letette a fegyvert, az alkotmány felfüggesztetett, az 1848-iki törvények eltöröltettek. Az erre következett szomorú absolutistikus idők a szerencsétlen 1866-iki háború lezajlása után véget értek, a mikor ugyanis dicsőségesen uralkodó királyunk, Ő cs. és kir. felsége, az ország nagy bölcse: *Deák Ferencz* tanácsára a nemzetnek békejobbot nyújtott és az alkotmány helyreállított.

Ausztria, mely hasonló alkotmányt kapott és Magyarország, melynek elválaszthatlan részét ezentúl Erdély is képezi, a dualizmus alapján, mint egyenrangú felek, kiegyezkedtek egymással.

I. *Ferencz Fozsef* ő felségének és felséges nejének koronáztatása (1867. évi június 8-án) és a Horvátországgal való kiegyezés a monarchiának dualisztikus alapon való szervezését fejezte be.

Ő cs. és kir. felsége pedig országainak népeit boldogítja és kegyelmében részesíti őket különbség nélkül. A szászokhoz is intézett ily boldogító szavakat: „Trón és állam, a melyért ti szászok küzdöttetek, méltó elismeréssel fog nektek adózni és kellően meg fogja becsülni tudni azon őseink által annyiszor dicsérettel kiemelt vitézségeket, kitartásokat és hűségteket, különösen pedig a rend és törvényesség iránti érzéketeket s a köztetek meghonosult szabadság okos használatát, mely tulajdonságaitok az állam fennállásának és fényének zálogát képezik.“

Vármegyénk és ennek történeti előzményei is, a provincia Barcensis és a brassói districtus, eddig mindig fáradoztak az ország jólétének emelése és a kultura fejlesztése körül. Egy történetiró a következőket jegyzi meg erre vonatkozólag:

„A telepések, kiket a Barcza vidékére 1211-ben behívott német lovagrend ide telepített, ennek elvonulása után nemsokára erőssé fejlesztették a vidéket.

Lajos király alatt a Barczaság szép virágzásnak örvendett. Mint korábban a német lovagok, úgy most a német polgárok védelmezték a szép kis országot. Ezért dicsérte Lajos oly sokszor az ő változatlan hűségüket és segítette elő jólétüket; ezért engedte meg nekik, hogy pecsétjükön a nyitott királyi korona alatt házának jelvényét; az ezüst liliomot használhassák.

Kezdetben a Barczaságnak külön grófja volt, majd a Királyföld oszthatatlan részévé lőn. A későbbi brassói kerület azonban Brassó városával együtt, mely oly férfiakat mutathat fel, mint Honterus J., Weisz M., századokon át a határ erős védelmét s a magyar birodalom díszét képezte.“

A hétfalusi községek, melyek a töröcsvári uradalommal kerültek Brassó város birtokába és ezen falvak szorgalmas lakói, valamint a többi helyeken élő magyarok és románok, minden irányban előmozdították a kulturát.

Az 1876. óta létező Brassó vármegye pedig *Szentiványi Gyula*, gróf *Bethlen András* és ürmösi *Maurer Mihály* főispánok vezetése és *Roll Gyula*, *Tompa Sándor* alispán és csekély személyc.n közreműködése mellett törekedett e vármegyét terhelő nehéz feladatokat igazságos és méltányos módon megoldani.

Legalkotmányosabb uralkodó királyunk alatt szép fejlődésnek indult meg a magyar állam. A tudomány és művészet, a kereskedelem és az ipar, a közlekedés és a gazdaság terén óriási a haladás. A munka minden oldalon és vonalon megindult és Magyarország a legalkotmányosabb fejedelme alatt évszázadok mulasztásait is képes volt pótolni. A millennáris kiállítás részrehajlatlan megtekintése csak bizonyíthatja ezen óriási haladást. Igaz, még sok feladat vár reánk a kultura, a nemzetgazdaság és politika terén.

De államunk alkotmányos és mint ilyen nyújt biztosítékot arra, hogy a még megoldandó kulturális feladatokat közös erővel oldjuk meg; biztosítékot nyújt arra is, hogy az alkotmány és a közszabadság keretén belül a nemzetiségek is magukat fenntarthatják, ápolhatják s hogy az egyes nemzetiségek mindazon igényei, melyeket a közügyekre nyerendő nagyobb befolyás és méltányos képviselőlet iránt támasztanak, összhangba hozassanak a magyar állam fennállása és fejlődése érdekeivel.

Az ezen igények iránti harc még tart, sőt hevesebb, mint valaha.

Más országokban is elkeseredett érdekharc folyik az egyes osztályok, egyes nemzetiségek közt; de azt látjuk, hogy midőn a haza ünnepe, a haza veszélyeztetett közös érdekei forognak kérdésben: félretéve minden haragot és elkeseredést, egyesülve, együtt harcolnak, egyesülve ünnepelnek.

Így légyen ez nálunk is, mert alkotmányos államban minden honpolgár és így minden nemzetiség tagja érvényesítheti törvényes és alkotmányos úton és módon jogait és igényeit.

Azért törekedjünk egy közös cél felé.

Azért ünnepeljünk együtt a mai napot; azért is ünnepeljenek együtt a vármegyében lakó nemzetiségek is: a magyarok, a szászok, a kik ezen szép területen a kulturának alapkövét rakták le és kiknek jelentőségét csak az tagadhatja, a ki tagadja a történet valóságát, az igazságot. Hiszen a kiállításban a német ajkú lakosság jelentőségét az ipar és kereskedelem sok czikke és csarnoka jelzi; a mintafaluban pedig 4 ház képviseli, — jeléül annak, hogy Magyarország fejlődésében ők is elsőrangú helyet foglaltak el. *Dr. Fókai Mór* pedig egy cikkben azt mondja:

„Hogy a németeknek — köztük a szászoknak — mily nagy része van a kulturában és Magyarországnak az Izlam uralma alóli felszabadításában, erről elég híven tanúskodnak történeti könyveink s a főváros legkisebb pontja, a „Sváb-hegy“, hol a német segédcapatok a nagyvezér seregei ellen harczoltak, hangosan hirdeti a német nép emlékezetét.“

De ünnepeljenek velünk a román testvérek is, kik éppen az utolsó időben minden tekintetben oly óriási haladásokat képesek felmutatni.

Egy tekintélyes román honfi mondja: „Ha visszatekintünk hazánk múltjára, a legfényesebb időnek egyike az, midőn a románok a magyarokkal vállvetve védték a hazát és a kereszténységet a félhold támadásai ellen; számos román származású nemes tündöklött a harcban vitéz tetteivel és számos román közvitéz nyert abban az időben hősiességével nemességet. A veszélyben forgó haza egygyé forrasztá fiait, bámulatos hőstettekre buzdítva őket; a román hősök e harcban lelkesedéssel, tántoríthatlan hűséggel szolgálták a hazát, a legmagasabb állásokig emelkedve és hervadhatatlan érdemeket szerezve.

Nemességünk — folytatja az említett román hazafi — a többi nemességgel egyenlő jogokat élvezett s midőn a szabadság és egyenlőség a privilégiumoknak véget vetettek, a mi volt jobbágyaink is felszabadultak s a haza szabad polgáraivá lettek és mint ilyenek, az alkotmány biztosította jogokban részesülhetnek.“

A magyar állam fennállása és fenntartása a haza összes fiainak közös érdeke. Az újabkori népfeljődések és csoportosulások szerint egyedül az osztrák-magyar monarchia és ebben megint a magyar állam azon állami szervezet, melyben a közszabadság fejlesztésével jövőnket biztosíthatjuk, míg ha összeroskad, eltemet bennünket is.

Ő cs. és apost. kir. Felsége az ezredéves országos kiállítás megnyitása alkalmával azon reménynek kegyeskedet kifejezést adni, hogy habár a politikai küzdőtéren sokan különböző és eltérő utat választanak a hazafias érzelmeik érvényesítésére, a magyar szent korona iránti hűségben, a hasznos munkánál, a tudományok terjesztésénél és ez által az ország javának és dicsőségének előmozdításánál a hazának minden polgárát egyesítve és egyetértésben lehessen találni.

1544-ben határozatilag kimondotta a három nemzet (a magyarok, székelyek és szászok):

„Minthogy mindnyájunknak csak *egy* hazánk van s ez mindenküntől egyforma szeretetet kíván, szükséges, hogy mindenki buzgalommal és egyenlő hűséggel viseltessék iránta s hogy kötelességei alól magát senki ki ne vonja, akár védelmet, akár pénzáldozatot követeljen a haza jóléte.

Elhatározták ennél fogva, hogy mind a három nemzet: magyarok székelyek és szászok, az ország régi szokása és alkotmánya szerint a terheket egyenlően viseljék, a minthogy a haszon is, mely a haza jólétéből ered, mindnyájokra egyformán háramlik.“

Ő cs. és apost. királyi Felségével együtt kívánhatjuk ennél fogva, hogy ezen összhang és testvéries egyetértés terjedjen ki áldásthozólag mindarra, a mi Magyarország boldogítására és jövőjének biztosítására szolgálhat és hogy az eddig elért siker minden elbizakodás nélkül hathatós ösztönül szolgáljon további munkásság- és haladásra, hogy egy mértékkel méressék minden polgár és hogy az igazság, mely fentarthatja a birodalmakat és trónokat, uralkodjék, a meddig csak Magyarország határa terjed.

Áldja meg a jó Isten felséges uralkodónkat, a ki a magyar államot a második ezer évbe nem a fegyverek zörejével, hanem bölcseségének fényével és szeretetének melegével bevezeti.

Áldja meg a jó Isten drága hazánkat, hogy legyen a szabadság, az alkotmányosság és az igazság otthona a második ezredévben is mindörökké.

Éljen Ő cs. és kir. Felsége!

Éljen a haza!

Úgy a főispán, mint az alispán beszédét sokszor szakították félbe a hallgatóság lelkesült „éljen“-ei.

Az ünnepi beszéd után előadta az alispán és a közgyűlés elfogadta az ő császári és királyi Felségeikhez intézendő felirat szövegét.

Végül a főispán kinevezte Schullerus Ede árvaszéki elnököt, Kostend Vilmos főszolgabíró, Muntean Jordán árvaszéki elnököt tiszteletbeli főjegyzőkké; Zonda János szolgál-

birót, dr. Hnidy Ottó aljegyzőt tiszteletbeli főszolgabirákká; Bíró Sándor aljegyzőt tiszteletbeli szolgabíróvá és Miklós József irnokot tiszteletbeli irodaigazgatóvá.

Ezek után a főispán néhány lelkes szóval áldást kívánva a magyar haza második ezredévére, az ünnepélyes közgyűlést bezárta és lelkes éljenzés által kísérve távozott.

A közgyűlés bezárása után a jelenlévők aláírták az ő cs. és kir. Felsőgeikhez intézet felirat szövegét.

Délután 1 órakor fényes díszebédre gyűltek össze magyarok, szászok és néhányan a románok közül, hogy azt a lelkesedést, a melyet a zöld asztalnál elmondott szép beszédek keltettek keblükben, a fehér asztal kedélyessége által fokozzák. Több mint 250 ember vett részt ezen a díszebéden, a mely valóban nemcsak fényes, hanem a mi az ilyen fényes ebédeknél ritkán szokott megtörténni: nagyon kedélyes is volt. Úgy a fényt, mint a kedélyességét az ebédnek nagy mértékben emelték a katonaság képviselői.

A díszebédnél *Maurer Mihály* főispán poharát ő Felsőgeik a *király* és *királyné* egészségére üritette. Felköszöntőjéről, — mely a sablonos felköszöntőktől eltérőleg, egy igazán szép, mert rövid, találó és mindenekfelett alkalmi, a millenáris kertbe beilleszkedő felköszöntő volt, — dicsérettel kell itt megemlékeznünk. Visszatekintett a magyarok ezredéves történetére, abban a vezérekre, fejedelmekre és királyokra és azoknak alkotmányos érzületére s azután konstataulta, hogy az alkotmányra tett esküjét egyik sem tartotta meg oly szigorú következetességgel, mint dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József királyunk, kinek az Isten megengedte, hogy ő vezérrelje be a magyart a második évezredbe.

A felköszöntőt felállva hallgatta végig a társaság és végeztével éljenzésekbe tört ki, a zenekar a Kölcsey „Hymnus“-át játszotta, a társaság azt is fennállva hallgatta; kint a Bethlen-téren pedig megdördültek a cs. és kir. tűzérség ágyúi és 24 díszlövéssel üdvözölték a szent haza életének ezredik évfordulóját. Egy oly megható pillanat volt az, a melyet egyhamar nem felejt el senki Brassóban.

A lelkes éljenzés lecsillapulta után és miután a zene elhallgatott, *dr. Fekel Frigyes* alispán állott fel és rámutatva a nagy ünnep jelentőségére és arra, hogy mit köszönhet a magyar hazának minden nemzetiség, levezette azt az igazságot, hogy a magyar haza ezredéves fennállásának ünnepéről sem a szászoknak, sem az oláhoknak, sem más nemze-

tiségűeknek nem szabad, nem illik elmaradniok és hogy a nemzetiségek is, melyek jogaikat és igényeiket alkotmányos úton és módon érvényesíthetik és a szabadság keretén belül fejlődhetnek — a magyar állammal állanak vagy esnek, és poharát e hazára emelte. Frenetikus taps és „éljen“-vihár követte a hazafias érületű derék alispán szavait.

Az alispán után *Herfurth Ferencz* szász ev. főesperes állott fel és poharát a magyar kormányra emelte. Beszédében hangsúlyozta, hogy 700 éve már annak, hogy a szászok ide bevándoroltak és ime, még mindig szászul beszélnek, a mi a magyar nemzet türelméről és szabadságszeretetéről tesz bizonyosságot. Fejtegette, hogy minő szép feladatot teljesített a magyar, mint a magasabb műveltségnek és nemesebb erkölcsiségnek („höherer Bildung und edlerer Gesittung“) hordozója és rámutatott arra az igazságra, hogy a mint a magyart a szabadság és a művelődés tartotta fenn, úgy a szász nép is csak addig maradhat fenn, míg ezt a két éltető elemet tőle el nem vonják. Általános tetszés fogadta Herfurthnak szavait.

Herfurth után *Jakobi* helyettes polgármester a katonaságra, a katonaság részéről pedig *Fedra* tábornok a várnagyra és a főispánra, *Rombauer Emil* a hazára, *Schmidt Károly dr.* országgyűlési képviselő a főispánra, *Moór Gyula* magyar evang. főesperes a hazafias és tapintatos szász alispánra emelte poharát.

Ezzel bezáródott a felköszöntők sora.

A) BRASSÓ VÁROS.

Június 7-én, vasárnap ünnepelte a brassói magyarság hazánk ezredéves fennállásának emlékét és dicsőségesen uralkodó királyunk megkoronáztatásának évfordulóját.

Felvirradt a várva várt nap s habár délelőtt a borongó felhők azzal rémítettek, hogy az eső elmossa az ünnepet, délután 4 órára gyönyörű tavaszi idő, derült, tiszta kék ég mosolygott le az ünneplőkre.

Már 3 óra után fel és alá hullámozott a nép az utcákon, majd pedig beláthatatlan sokaság gyülekezett össze a Bethlen-téren, a főispán lakása előtt. Egyenként érkeztek a

hazafias testületek szép zászlóik alatt. A „Brassói Magyar Dalárda“, a „Magyar Polgári Kör“, a „Kereskedő Ifjak Köre“, az „Iparos Ifjak Önképző Egyesülete“, a „Csizmadia társulat“, a „Kőmives társulat“ egymásután vonultak fel, mindegyik impozáns szép számmal és mintaszerű rendben, ünnepélyesen. A csizmadia társulat maga mintegy 160 tagot hozott az ünnepélyre és nem sokkal kevesebbet az Iparos Ifjak Önképző Egyesülete. Általános felünést keltett a kereskedő ifjak felvonulásának elegantiája.

Midőn a sokaság fölvonult és a főtéren elhelyezkedett, a városi zenekar rázendítette a magyar nemzeti Hymnust. Az emberek levették kalapjukat és csakhamar 10000 torokból hangzott ég felé a nemzet imája:

„Isten áldd meg a magyart!“

A „Nemzeti zászló“ című gyönyörű dal eléneklése után dr. *Vajna* Gábor ügyvéd, a „Brassói Magyarország Intéző Bizottságá“-nak egyik alelnöke lépett a tanácsház erkélyének emelkedettebb helyére és mondotta el hatalmas ünnepi beszédét, a mely nemcsak szerkezete s az eszme gazdasága és választékos irálya, hanem különösen az ezredévi témának másoktól eltérő, egészen új irányú tárgyalása által tünt ki.

A beszéd a következő:

Tisztelt ünneplő közönség!

Az állam — hazánk egyik korán elhunyt kiváló jogbölcészének ismert meghatározása szerint — valamely népnek, nemzetnek, a joguralom létesítése, szellemi és anyagi fejlődésének előmozdítása céljából, határozott területen, közös főhatalom alatt szervezett állandó egyesülése. A modern államtudomány ezen fogalmi meghatározása természetesen általános jellegű, a mennyiben többé-kevésbé *minden államra* alkalmazható; azonban igazi értelme csak akkor lehet, ha abba ezeréves szeretett hazánkat beleképzeljük, úgy, a mint van: dicsőségben és szenvedésekben gazdag történelmével; őseink vérével és porával megszentelt drága földjével; — a Kárpátok erős gyűrűjével; a négy folyammal; harci eredményeinkkel és a törvényhozás által alkotott intézményeink és erősségeink nagy sokaságával; a hon fiai- és leányainak lelkesedésével, áldozatkészségével és igaz vallásosságával; felekezeti és nemzetiségi türelmével — és véghetetlen égő honszerelmével. Ezen értelemben a tudomány elébb idézett meghatározása csak reánk: a magyar nemzetre, csak hazánkra: a magyar hazára talál. Mert nincsen a világnak nemzete, mely történelmében e fogalom tartalmának alkotó elemeit akár a *közös* főhatalom intézményes szervezése, akár a joguralom megteremtése és fentartása, akár pedig a szellemi és anyagi fejlődés iránti törekvés tekintetében előrelátóbb alapossággal, szabadabb

szellemben és nagyobb kitartással igyekezett volna a letűnt századok során megvalósítani. A mi pedig a fogalom egyik legfontosabb ismérvét, a szervezettséget és a szervezet állandóságát illeti, erre nézve olyan egyedül álló, gondviselészerűen kiváltságos bizonyítékunk van, a milyenre az európai nemzetek családjában senki sem hivatkozhatik és ez maga az idő lefolyása, maga a dicsőséges ezer esztendő.

Szónok itt történelmi visszapillantást vett az ezer évre. Majd így folytatja beszédét :

Hogy ez a kép, melyet alkotmány és jogtörténelmünk világánál rajzoltam — bármily halványok legyenek is a vonások, melyekkel gyarló tehetségem kiszínezi igyekezett — magában véve lelkesítő és jogot ad arra, hogy az első ezer év határán állva, hálatelt szívvel ünnepeljünk : ezért hálával mindenekfelett a nemzetek sorsát intéző örökkévaló Istennek tartozunk, mert felettünk volt mindig áldó szent keze, a vész között Ő védelmeze, mert megáldotta honalapító őseinket, dicső királyainkat bölcseséggel, hogy oly alkotmányt adjanak a nemzetnek, melynek védelme alatt bátran daczolt ezer év viharával, viszontagságaival. Mert dicsőséget juttatott osztályrésziünkül, hogy el ne csüggedjünk s szenvedésekkel is meglátogatott, hogy megedződjünk. Mert hősokeket támasztott porainkból, kik tiszteletet szereztek nevünknek széles e világon és államférfiakat adott a korona tanácsába minden időben, kik előrelátó gondossággal vezérelték nemzetünk hajóját végzetteljes pillanatokban.

Szónok beszédét a haza és király éltetésével végzi.

Frenetikus tapsok és éljenzés szakította félbe többszörsen a kitűnő szónok beszédét, melyet a „Gazetta Transilvaniei“ oláh ujság szemben lévő szerkesztőségi irodájának ablakában ezen ujság szerkesztőségének tagjai is mindvégig feszült figyelemmel hallgattak és a melynek végeztével a hallgatóság közül többen feljöttek az erkélyre a szónokhoz, hogy üdvözljék ; a lent maradt sokaság pedig szünni nem akaró tapsviharban és éljenzésben tört ki, míg a szónok újra meg nem jelent az erkélyen, hogy a kitüntetést meghajlással megköszönje.

Az ünnepi beszéd után a „Király-hymnust“ zendítette rá a Brassói Magyar Dalárda a városi zenekar kíséretével, és azután *Fózsa Mihály* az Intéző Bizottság titkára szavalta el Lamperth Géza : „Nemzetem ezredéves ünnepén“ című költeményt, mely nagy hatást tett a hallgatóságra.

A szavalat után a Brassói Magyar Dalárda a „Szózatot“ intonálta a városi zenekar kíséretével és a főtéren álló nagy sokaság ezt is levett kalappal hallgatta, majd pedig maga is rázendítette azt és csakhamar 10000 ajkról hangzott fel :

„Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar!“

A „Szózat“ után a városi zenekar eljátszotta a Hunyadi indulót és azután Bíró Sándor és Józsa Mihály rendezők újból felállították a menetet és az óriási embertömeg azon sorrendben, a mint a Bethlen-térről jött, újból megindult és a városi zenekar által játszott szebbnél szebb indulók hangjára végig vonult a lópiacson, a Leányiskola-utczán, Árva-ház-utczán, Színház-utczán, Kapu-utczán és Rezső-köruton végig a Bethlen-térre vissza, mindenütt éltetve a hazát és különösen a királyt, a kinek tiszteletére e körmenetet rendezték.

A merre a menet elvonult, mindenütt megnyíltak az ablakok és megteltek kíváncsi nézőkkel, a kik gyönyörködve szemlélték az impozáns menetet.

A Bethlen-téren a zene elhallgatása után Moór Gyula ev. főesperes, az Intéző-Bizottság alelnöke tartott egy, ez alkalomra készült emelvényről bezáró beszédet, többször félbeszakítatva a hallgatóság lelkesült éljenzéseitől.

Ezen beszéd után a városi zenekar játékának hangjai alatt a lelkesült közönség éltetve a hazát, a királyt és az intéző-bizottságot, a legszebb rendben szétoszlott.

Este 8 órakor az „Európa“ vendéglő nagytermében közvacsorára gyűltek össze az ünneplő magyarok. A terem zsúfolásig megtelt és sokan kénytelenek voltak a mellékhelyiségbe vonulni, sőt némelyek már ott sem kaptak helyet. Előkelő szép közönség gyűlt össze: lehetett együtt mintegy 4—500 ember, közöttük igen sokan a hölgyek közül. Ilyen népes közvacsora még alig volt Brassóban.

XIV. CSANÁD MEGYE.

Csanádmegye székhelyén: Makón, ép oly magasra csapott az ezredik évi ünnepségek lángja, mint az ország minden más pontján.

A hivatalos ünnep május hó 11-én folyt le a megyeház közgyűlési termében.

Díszközgyűlés volt itt, a melynek lefolyásáról a pontosan fölvetett, kinyomatott és szétosztott jegyzőkönyv így számol be:

Dr. Meskó Sándor kir. tanácsos, alispán szívélyes szavakkal üdvözli a megyei bizottság nagyszámban megjelent

tagjait, valamint a meghívott hatóságok és testületek képviselőit s az ország ezeréves fennállásának emlékére tartandó ünnepélyes rendkívüli közgyűlést megnyitottnak nyilvánítja.

A vármegye alispánja előterjeszti ezután, hogy a fennálló ősi szokáshoz képest a főispán meghívására küldöttség menesztessék.

A megbízott küldöttség hivatásában eljárván, rövid idő múlva a főispán a közgyűlésben megjelenik s a bizottság, valamint a meghívott hatóságok és testületek szivből fakadt éljenzései között az ünnepélyes közgyűlést a következő beszéddel nyitja meg:

Mélyen tisztelt ünnepélyes törvényhatósági közgyűlés!

Szeretett hazánk ez évben ünnepli ezredik évfordulóját ama végtelen isteni kegyelemnek, hogy őseink e hazát elfoglalták, de nemcsak meghódították azt, hanem a mit fegyverrel, bátorsággal és vitézséggel szereztek, azt ha kellett, fegyverrel meg is védték, bámulatos bölcseséggel és üdvös törvények alkotásával európai színvonalra emelve, napjainkig teljes épségben megtartva, csonkítatlanul adták át nekünk, mi pedig a kezdődő második évezrednek.

Pedig, uraim, ha meggondoljuk, hogy a lefolyt évezred alatt hány nemzet és nép töröltetett el a föld színéről, hol vannak az egykori hunok, avarok és hazánk akkori hős lakói? bizony rájuk illenék az írások eme szavai: »At placuit Deo, et dissipati sunt!!!«

És eme európai értelemben vett csekély számú nemzet, mely a távol keletről, onnan talán az Ural vagy Kaukázus hegység tájékáról, valami isteni sugalat által ösztönözötve, vándorbotot és kardot vett kezébe, hogy a megsozkodott népnek új hazát alkosson, a magyar fajnak.

A ki megszokta a világeseményekben a gondviselés útját kutatni és szemlélni, a ki hiszi, tudja, sőt meg van róla győződve, hogy nemcsak az egyes emberek, de még inkább a nemzetek sorsát nem a sokak által összesített véges és azért gyakran tévedhető gyarló emberi ész, de azon hatalom intézi, melynek nincs kezdete, sem vége, mert örökkévaló, az egész föld is csak az ő trónjának számolya.

Üssétek fel csak uraim hazánk történetének bármelyik lapját és ott az átélt eseményekben mindenütt lángbetűkkel feljegyezve fogjátok találni az isteni kegyelem és oltalom folytonosságát és nagyságát.

Óh, hányszor állott már uraim e nemzet és vele együtt az édes haza is az enyészet küszöbén? Példa rá Géza vezérsége idejében az augsburgi csata, a honnan alig néhány száz ember menekülhetett, de azok is csúffá téve, megcsonkítva, elrettentő például küldettek haza Németországból.

Példa rá Borsod megyében a Mohi pusztán, a Sajó folyó mellett a tatárok ellen vívott öldöklő csata, mely után maga a király, IV-ik Béla, a csekély számú életben maradt magyarsággal a borsodmegyei hegyek között keresett és talált menedéket.

Példa rá a várnai csata, melyben elesett maga a hadsereget vezérlő Ulászló királyunk is.

De mit mondjak a mohácsi vészről? Talán elég lesz egy halhatatlan nagy költő szavait idéznem, ki eme vészt így jellemzi: »Nemzeti nagy létünk gyásztemetője Mohács.« Mohács terén veszett el tehát a független Magyarország és a Csele folyóban temetkezett az utolsó önnálló magyar király, a győztes török hadsereg pedig szabadon száguldozott végig e hazán.

Ezreket és ezreket a hon lakosai közül rablánczra fűzve hurczolt ki a távol keletre, hogy ott mint rabszolgákat értékesítse.

Másfél századig e hazán uralkodva, uralmát csak a pusztulás, a feldúlt városok és községek romjai jelezték.

A kétségbeesés jajkiáltása hangzott szerte e hazában és midőn ennyi vész és vihar közt, emberileg úgy látszott, hogy már-már vége e szép hazának, az Ur az orkánban ütötte fel ítélő székét és megmentette nemzetünket az örök ítétlettől!!

Ha tehát meg is engedte Isten, hogy hazánk és fajunk életrevalósága a megpróbáltatások tűzkemenczében mérlegeltessek, de örök szeretettel őrködött felette és a szenvedésekhez erőt, a megpróbáltatásokhoz türelmet adott, az elbizakodottság ellen pedig mérséklettel áldotta meg.

De talán legkegyelmesebb volt a jelen nemzedékhez, melynek megengedte érnei, hogy egy bölcs és alkotmányos fejedelem uralkodása alatt élvezze a béke malasztjait, lássuk hazánkat virágzónak, a magyar fajt pedig észben, erőben, számban és műveltségben oly magasan állni, mint nem állott Árpádtól kezdve idáig soha.

Bízva tehát Istenben, jogaink és törvényeink szentségében, bízva Szent István utódának bölcsességében és nemzetünk iránti valódi atyai szeretetében, nyugodtan lépünk be az új évezredbe, meg lévén győződve, hogy azok is, a kik utánunk jönni fognak, a haza és trón iránti szeretet lángjától hevítve, ha balsorsunk úgy hozná magával, mindent, a mi becses és drága, felfognak áldozni, csak egyet nem, t. i. a hazát, és azt megfogják védeni még a pokol kapui ellen is.

Ezek előre bocsájtása után a bizottságnak mélyen tisztelt tagjait szivemből üdvözölve, a mai napra kitűzött ünnepélyes közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

A főispán indítványozza ezután, hogy Ő cs. és apostoli királyi Felségéhez a magyar nemzet iránt tanúsított állandó hajlandóságáért s az ország alkotmányának megőrzéséért hódoló hálafelirat intéztessék.

Az indítványt közlelkesezettel elfogadták, mire Kristóffy József vármegyei főjegyző a következő emlékbeszédet tartotta:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Mélyen tisztelt vendégeink!

Félve szólamlok meg, tekintetes törvényhatósági bizottság, eme nem kevésbé fényes, mint nevezetes közönség előtt, mert érzem egyrészt az idők nagy jelentőségét, melyekről nékem ezen ünnepélyes perczben emlékezniem kell, de másrészt érzem gyengeségemet, mint érzi a ma-

dár, midőn bámuló szemekkel kíséri a sasok szárnyalását, de őket követni nem bírja.

De megkísérlem mégis elnyomni lelkemben az aggódás érzetét s ezt eme lélekemelő pillanatban annál könnyebben tehetem, mert egy ezredév összes dicsőségéről és szenvedéséről emlékeztén, érzem, hogy lelkemben a szorongást a hazafias lelkesedés tisztító tüze váltja fel.

Nemzetek jöttek, nemzetek mentek, trónok összerogytak, koronák összetörttek, sok fény, sok dicsőség elmerült és ime, egy ezredév küzdelmei után mégis a maga földjén él és uralkodik a magyar!

A számok, melyek ezen küzdelmes útat jelzik, beszélni nem tudnak, de fennen beszélnek a történelem lapjai s a földteke minden zugában hirdetik, hogy ezt a földet vérrrel szerezte meg ezer év előtt a magyar s századok viharai között ismét csak ennen vérével, vagy a balsors tépesei között arczának verejtékével öntözé.

Hol a nemzet, t. uraim, Európa földabroszán, melyről a történelem ezeréves tanúságot tesz?

A művelt Hellas csak néhány századot élt, Róma ledől s „rabigába görnyedt.“ Csak a magyar, ez a maroknyi nép állta meg helyét, mint a vihartépte ezeréves tölgy, mely azért minden tavasszal új virágot hajt s minden tavasszal friss zöldbe öltözik.

Ime az ősi raj ősi ereje, a mint a honszerzések csatabárdot villogtat, majd a fegyverek hatalmán államot alapít s az ősi erőt átömlesztli a nemzetlét szerveibe, hogy egy ezredév után a közszabadság tudatának fenntartója és fejlesztője legyen.

És „ha meggondoljuk t. uraim, hogy ily nagy idő alatt mennyi és mily hatalmas népek züllöttek el, vagy jellegüket elvesztve olvadtak más népekbe, ha meggondoljuk, hogy nemzetünk minden rokon és testvér nélkül élt és él másfajú népek között, nem eldugva kősziklák mögé, hanem ki a síkra állítva, ha olvassuk a történelem lapjain, hogy ezer év alatt mily óriási hatalmak zúdíták fel ellenünk százezreiket, hogy nemcsak ellenünk küzdöttünk életre-halálra, hanem, fájdalom, szakadatlanul önmagunkkal is, ha végül meggondoljuk, hogy a nemzetlét egyik feltételének, édes anyanyelvünknek századokon át teljes elhanyagolása mellett is fenntartottuk nemzetiségünket, ugy égre tekintve, el kell ösmernünk, hogy Isten keze tartott fenn bennünket, Isten keze vezérelt ki régi hazánkból“ s ősi erőnk mellett Isten keze segített fenntartani ezt a földet, e földön új hazánkat s hazánkban szabadságunkat.

Mert a magyar haza egyidős a magyar szabadsággal.

A Kárpátok égbe nyúló sziklái alatt megáll egy rohanó áradat, a honszerzésre indult ősi nemzetség s szabad akaratból és közgyetértéssel vezérévé, parancsolójává választja magának és fiai fiainak mind utolsó iziglen Álmost, Ügek fiát, mondván „a mai naptól fogva téged ismerünk el vezérünknek, parancsolónknak, a hova szerencséd vezetend, mi követni fogunk.“

Ime, uraim, az első szabad választás, első aktusa a magyar állami életnek, mely ezer éven keresztül alkotmányos intézményeinknek és közszabadságunknak erőforrását képezte.

Ki tanította őket erre, nem tudom, ki lopta szívükbe a szabadságérzet első szikráját, nem keresem, a mint hogy hiába keresném, ki adott a virágnak édes illatot, ki adott a madárnak szabad szárnyat, hiába

keresném, hiszen a szabadságvágyat megtanulni, mástól elsajátítani nem lehet, a szabadságra születni kell, mint a hogy szabadságra született az első magyar, kit a monda szerint sasok nemzettek.

A fogamzás titkában, az anyák emlőiben, ifjak szerelmében, férfiak cselekvésében, aggok halálsóhajában, mindenütt rejlik oly népnél, mely arra született; a szabadság érzete s nemzeti genius gyanánt jelenik meg a népek cselekvéseiben, a mint megjelent őseinkében is, midőn első vezérüket szabadon választák.

Így indult honszerző útjára a magyar. De mielőtt kardjának súlyát az ellen megérezé, még egyszer megállt a rohanó áradat s áldozatát Hadúrnak bemutatván, esküvel erősített szerződést kötött.

A vér kiszökött a felnyitott erekből s a hét vezér elmondá a szent esküt: hogy a főnökök, kik Álmost s ennek fiát Árpádot s utódait szabad akaratból fejedelmükké választották, sem maguk, sem utódaik a fejedelem tanácsából s az ország kormányzatából soha, de soha ki ne zárassanak.

Ime, t. uraim, az első alkotmány, melyet nem fakó pergament őrzött meg, csak vérral irtak a történelem lapjára s mégis a magyar nemzet ezeréves fennállásának és alkotmányos életének egyetlen ősi alapja maradt.

Csak szabad nép szabadon választott fejedelemmel köthet ily nagyszerű fogadást, melyben az alkotmány legfőbb biztosítója, a hatalomban való részesedés félreismerhetlen kifejezést nyer.

És nem hiába, vérben született ez a szerződés, de ezer évig vérben is maradt a magyarnak s ezt a jogát sokszor vérével öntöze.

Hol vagytok statusbölcsek, lángeszű államalkotók, kik homokra épített országok fentartásának titkát bölcsek köve gyanánt kerestek?

Jertek és tanuljatok a magyartól, kinek földje se volt s már is alkotmányra esküdött s vele született szabadság érzetével megtalálta a nemzetlét nagy titkát, melyet előtte mások hiába kerestek.

Véreim! Magyarok! Álljunk meg egy perczre és olvassuk szent borzalommal apáink szerződésének megpecsételt szavait, álljunk meg a szent edény felett, melybe az alkotmányért az első vércseppek hullottak s ha idegen jönne, ki ünnepségünkön mély kegyeletünk okát kíváncsin kérdezné: büszkén válaszoljuk, hogy ime e szent edényből nőtt ki a magyar alkotmány, mely ezeréves fennállásunk titkát és nemzetlétünk legerősebb oszlopát képezi.

A honfoglalás dicsőséges művét befejezte a magyar. A vitézséggel szerzett haza térei elegendők a nemzet befogadására s mégis idegen földre száguldnak a harczias törzsek. És midőn érzik, hogy veszteségeikkel életerejük is kimerül, midőn látják, hogy legyőzhetlenségük varázshite eltűnik, kik csatabárdaikat villogtatták a honfoglalásért, most a kereszt jelvényét tűzik ki a hon megtartásáért.

Európa szívében ezentúl nem idegen a magyar. A nemzet ős természetű a szent hit nemesítő hatása alatt gazdag forrásává leszen a legszebb erényeknek. A szilaj harczai kedv bajnoki hévvé tisztul, a szákmányolás merész vágyát fékezi a jog tisztelete s nagylelkűség szedi le a szolgák ezreiről a rabság bilincseit. Elnémulnak a táltosok szavai s az igaz hit szolgáinak ajkain zendül meg az oktató ige, a sátrak állandó lakhelyekké, a kardok sarlókká, a lándzsák ekevassá alakulnak

s Hadúr oltárai felett merész alkotású templomok törnek a magasba, ép úgy, mint a hit, melynek kebelében felsarjadoztak.

Ime, uraim, így vonnak őseink a kereszténység felvétele által védő falat a fiatal magyar haza épülete mellett, így lett a magyar nép homlokáról lecsurgó keresztvíz az erkölcsi újjászületés fürdője s a befogadott új vallás a társadalmi és politikai élet, jobban mondva a nemzetlet megizmodásának második leghatékonyabb tényezője.

Elindult ezután századokig tartó nehéz útjára a magyar. Egyik kezében apáink vérell szerződésével jogot és szabadságot, másik kezében a kereszttel a művelt népek sorában helyet és szót követelt. Ámde ezeréves útját öröm helyett bánat, legtöbbször özvegyek, árvák siralma jelzik. A szakadatlan harczok alatt csakis a vitézség pálmája s nem a béke olajága virul s a nemzet, mely egyik kezében kardját a haza védelmére, másik kezében az ekét földje művelésére tartá, önön lelkének művelésére gondot fordítani nem tudott.

Később az idők még sötétebbé, a napok szomorúbbakká válnak. Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, a népfaj a népfajt mészárolja, engesztelhetetlenül és örülten.

Keresztet rajzolnak vérből a házakra, hogy azokat leégessék, Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, a mit békében építettek. Az ég boltozatán pedig lángbetűkkel felírva vonul végig a pártoskodás átka : — a „flagellum dei!“

Hagyjuk e sötét képeket, uraim, melyekből sem vigaszt, sem tanulságot meríteni nem tudunk s a történelem lapjain századokat fordítva, nézzük a hajnal hasadását, fénylő arcát a szabadság napjának, melynek termékenyítő melegében ősi alkotmányunk is revelálta magát.

Százados küzdelmekről kimerülve, megtépve, egyik lábával sírjában állott a magyar. Már szőtték ősi dicsőségéből halotti szemfedőjét, midőn egyszerre megmozdult a föld. Valami tűz támadt kebelében, melyre a sors egy Vezuvot hengerített s most rengés és rázkódás közt utat keresett az ég felé.

A Prometheus tüze volt.

És csakugyan eljöttek az idők, midőn a népek lelke, mint a menynek kapuja, megnyilatkozott és benne a szabadság érzete csoda módon revelálta magát, mint egykor az isteni vallás magát a Megváltóban revelálta.

A hosszú szenvedés, a sok túrés egy felleggé szűrődött össze a népek lelkében, mely néhol leütött, mint a menykő, néhol pedig, mint záporosó, áldása lett a földnek, melyre hullt.

Az emberek lelkének zajlására a magyar is felriadt hosszú álmából, a fátum, mely Európa népeit megragadta, talpra állítá a magyart is s a szent pillanatokban megtérve ősei erényéhez, a pártok egyszerre eltűntek szivéből és előlépett a haza szent és a korona ősi képe s e kettő körül, mint oltárkép körül gyülekezett össze az imádó hazafiak serege.

A történelem pedig márványba véste a szent ígéket : hogy Magyarország független s többé nem gyarmat hogy a lélek, e ropant óriás, kiszabadult rozsdás békőiből s a sajtó szabad! hogy egyenlő jogok egyenlő terhekkal járnak! s végül, hogy a föld, melyet a nép bir, szabad s szabad a nép, a mely azt bírja!

Álljunk meg, uraim, egy perczre alkotmányos küzdelmeink záróköve felett, melynek márványlapja alatt hősök csontjai porladoznak, de melynek fölébe nemzeti hitvallásunk temploma, a magyar állam fényes palotája épült.

Álljunk meg, uraim, s még egy pillantást a múltakra vetve, hallgassuk a történelem intő szózatát, mely ezredéves fennállásunk ünnepén jobban, mint valaha, fülünkbe cseng: hogy nekünk magyaroknak egy ezredév lezajlása után még ma sincs drágább kincsünk őseink hiténél, nincs drágább talizmánunk őseink alkotmányánál, mely a szabadság, testvériség és egyenlőség általánosító nagy elveiben revelálta magát.

Íme, t. uraim, előttünk áll a kérlelhetlen históriai igazság s időn, enyészetten keresztül átragyogva hirdeti: hogy elvész az ország, melynek szabadsága s alkotmánya nincs s ezredévig is fennmarad az ország, melynek alkotmánya és szabadságszerető fiai vannak.

Az igazságnak pedig ezer szája van, de csak egy szive. Véreim, magyarok! Ha mi a históriai igazságnak ezt az egy szivét házi tüzhelyünk oltárképébe helyezzük, ha alkotmányunkhoz és szabadságunkhoz avval a hűséggel és szívóssággal ragaszkodunk, mint őseink tevék, akkor az új millennium hullámverései szintén megtörnek a mi országunk sziklaerején, mert minden babér elhervad, minden emlék romba dől, de a mi egy nagy eszmével él, a felett az időnek nincsen hatalma soha!

„Isten, Király, Haza!“ e háromas jelszó alatt szerezte és tartotta meg e nemzet ősei erényeit, e jelszó alatt öntözte elődeink vére a haza szent földjét, e jelszó alatt kell azt most a jövőnk munka verejtékének öntöznie.

E munka a magyar társadalom megalkotásának nagy és nemes munkája, mely az új ezredév kétes homályából nemzetcéljaink vezérszillaga gyanánt ragyog elébünk.

Jól tudom, t. uraim, hogy addig ezer új eszme fut át a velőkön, hogy indítvány váltja fel az indítványt, s a magyar társadalomért a legkülönbözőbb tervek fejedeznek, de azt is tudom, hogy „jönni fog, mert jönni kell, egy jobb kor“, mely után az idők méhe ismét megnehezül s ha nem is rengés és rázkódás között, de a béke meleg ágyában megszületik a magyar társadalom s vele együtt azon ideál, melyért, bár különböző eszközökkel, de mindannyian egyforma lelkesedéssel küzdünk: hogy a mi országunk, a mi magyar hazánk valamikor teljesen önálló, független és hatalmas legyen!

E nagy ideál hatása alatt fordulunk hozzád nemzeti ünnepünkön Urunk, Istenünk. Te tudod, hogy égő csipkebokor csodája ez az ország, mennyit borítá láng és még sem emésztődött fel — a Te jelenlétéd miatt.

Egy egész nemzet fiai, milliók és milliók borulunk előtted arczra, hálát adva véghetetlen jószágodért, hogy kivezetéd őseinket e szép hazába, hogy szomorú napjainkban el nem hagytál s kegyelmeddel ezer évig fenntartottál.

Istenünk! magyarok Istene! Nyújts mifelénk „védő kart“, áldd meg a mi magyar Hazánkat és éltesd a mi Királyunkat!

Az éljenzéssel fogadott emlékbeszéd után Szentés Vi-dor bizottsági tag indítványozza, hogy az elmondott beszédek a vármegye jegyzőkönyvébe iktattassanak s ezen jegyzőkönyv kinyomatván, a bizottság összes tagjaival s a községekkel közöltessék.

Ezen indítvány elfogadtatik s ehhez képest az elmondott beszédek a vármegye jegyzőkönyvébe felvétetni, a jegyzőkönyv kinyomatni s a bizottság összes tagjaival és a községekkel közölni rendeltetik.

Ezután az ország ezredéves fennállásának megünneplése alkalmából Csanád vármegye közönsége által mai napon megtartott díszközgyűlésen határozatilag kimondották, hogy a közelben létesített és már rendeltetésének átadott megyei fiú- és leány-árvaház, a magyar-csanádi állandó híd, továbbá a makói főgymnasium, mint örök állandó művek, a magyar nemzet ezredéves fennállásának emlékére emeltetvén: ezen, az ország és Csanád vármegye kulturális és közgazdasági érdekeinek előmozdítására szolgáló intézmények, millennáris emléktáblákkal láttassanak el.

A főispán pedig e nap emlékére a megyei fiú- és leány-árvaház javára 2000 koronás alapítványt tett, miért is ezen jótékonyságáért jegyzőkönyvileg köszönetet szavaztak az alapítványozónak.

Ezzel az ünnepélyes közgyűlés véget ért.

A) MAKÓ VÁROS.

Csanád vármegye törvényhatósági bizottsága által tartott díszközgyűlésen kívül megünnepelte az ország ezredéves fennállását Makó város közönsége is. Május 9-én, szombaton folytak le az iskolai ünnepélyek a különböző hitfelekezeti elemi iskolákban, úgyszintén az állami főgymnasiumban, hol *Tóth Sándor* igazgató és *Madzsar Gusztáv* tanár tartottak hazafias beszédeket. Az ünnepélyen részt vett a megyei tisztikar, élén a főispánnal s az alispánnal s Makó város intelligentiája.

Este *Peterdy Sándor* színtársulata díszelőadást rendezett a színpadon. Másnap, május hó 10-én d. e. 10 órakor hálaadó isteni tisztelet volt a római kath. templomban. A vármegye, a város tisztikarának, a járásbíró, pénzügyigaz-

gatóság jelenlétében. Az ünnepi misén *Henny Sebestyén* prépost czelebrált fényes segédlettel. Innen az egész közönség kocsikon az ujjvárosi ev. ref. templomba vonult át, hol *Csécsey Miklós* lelkész tartott emelkedett szellemű beszédet. Délután folytak le a népünnepélyek az ujjvásár-téren, hol közel 10,000 ember vigadozott a szabad ég alatt. Egy emelvényen *Szell György*, Makó város polgármestere, *Szentes Vidor* kir. közjegyző s *Molnár Albert* gymnasiumi tanár tartottak lelkesítő beszédeket, míg azalatt a népség többi része táncban s a tréfás versenyekben talált szórakozást. — Az egész ünnepély a legszebb rendben folyt le.

Este a város ki volt világítva.

Másnap délelőtt folyt le a díszközgyűlés, a melyen a többek között *Lonovics József* főispán s *Lonovics Gyula* földbirtokos 2000—2000 koronás alapítványt tettek az árvaház javára. Délben 150 terítékű bankett volt, a melyen részt vett az egész intelligencia. Ünnepi szónokok voltak *Lonovics József* főispán, *Meskó Sándor* alispán, *Szentes Vidor* kir. közjegyző. Felköszöntötte dr. *Návay Lajos* a főispánt, *Török Imre* főügyész az alispánt, dr. *Dózsa Sámuel* a főjegyzőt. Este a színházban díszelőadás. — Június 8-án ünnepélyekre csaknem az egész város felvonult Budapestre.

A bandériumban részt vett minden községből egy ember *Mária Therézia* korabeli huszárnak öltözve, összevéve harminczan.

A hódoló bandériumban részt vettek: *Lonovics Gyula* zászlótartó, *Kristóffy József* vármegyei főjegyző, *Füzesséry Kálmán* tb. főügyész, *Farkas Mór* fősolgabíró, ifj. *Csécsey Miklós*.

Emléktáblával lett ellátva a kir. főgymnasium, az árvaház, a magyar-csanádi vashíd.

A vármegye közönsége a tisztviselőknak május havára a fizetést kétszeresen utalványozta ki.

XV. CSÍK VÁRMEGYE.

A magyar állam ezredéves fennállásának emlékére rendezett díszközgyűlést a vármegye törvényhatósági bizottsága a vármegyeház nagytermében május 10-én d. e. tartotta meg, melyen a tagok nagy számban jelentek meg. *Becze* Antal alispán délelőtt fél 10 órakor a gyűlést megnyitván, indítványozta, hogy a főispán a díszgyűlés vezetésére leendő meghívása végett zsögödi lakására egy tekintélyes küldöttség választassék, mi megtörténvén, a gyűlést felfüggesztette s a küldöttség, melynek élén 24 tagból álló lovas bandérium haladt, Zsögödbe vonult le, hol *Murányi* Kálmán tartott beszédet. Félóra elteltével a bandérium és küldöttség élén a főispán teljes díszben a gyűlésen megjelent és a törvényhatósági bizottságot a róm. kath. templomban tartott hálaadó isteni tiszteletre vezette. Isteni tisztelet után a törvényhatósági bizottság tagjai a megyeház nagytermét szorongásig megtöltvén, a karzatot díszes hölgyközönség foglalta el és a főispán a díszgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg.

Tek. Törvényhatósági Közgyűlés!

Ezeréves történelmi ünnepét üli ma nemzetünk. Két évezred elváltató mesgyéjén megállva, a legelső szó, mely az ünnepélyes közgyűlésen felhangzik, nem lehet más, mint a szív legmélyebb hálaérzetének kifejezése a népek sorsát intéző isteni gondviselés iránt, hogy megadta hazánknak, nemzetünknek ez évfordulót.

A magyar nemzet ezeréves állami múltja!

Kinek szive ne dobogna hangosabban e gondolatra!

Tíz évszázad sok nemzetet látott születni és sokat elsepert az idők vihara. De a »Kelet népe,« mint bennünket neveztek, él, nem megfogyva, sem megtörve, de él ifjú erőben, követelve magának az európai művelt nemzetek sorában.

A világtörténelem legnagyobb áramlata, a népvándorlás utolsó hulláma csapásai sodortak ide bennünket. Honnan? Ki tudná megmondani? A történelem fátylaja nem képes bevilágítani e kérdés homályába. Csak annyit tudunk, hogy az emberiség bölcsője, Ázsia volt őshazánk. A további adatok belevesznek a néphagyomány és a regék útvesztőjébe.

Mi vagyunk Európában a török után a legutolsó települők. Európa más népeit mind itt találták őseink. De valamennyit a mai naptól különböző közjogi viszonylatban, Kiforrott, szervezett nemzetet egyik sem képezett. A frank, a german, az angol-szász faj mind csak később tömörült apróbb conglomeratívóvá. Míg ellenben Magyarország állami szervezetének alapjai már a pusztaszeri szerződésben vannak lefektetve. Szervezete, határai, ma is lényegileg ugyan-

azok s ily értelemben joggal mondhatjuk, hogy Magyarország Európa egyik legrégebb állama.

A pusztaszeri szerződésben vannak letéve első alapjai a nemzet önrendelkezési jogának, kapcsolatosan a monarchikus államformával, mely államformához aztán a nemzet jó és balszerencse közt egyaránt ragaszkodott és ragaszkodik ma is.

A magyar nemzet őszintén ragaszkodik a monarchiai rendszerhez, ösztönből és politikai bölcseségből egyaránt, mert tudja és érzi, hogy mint maroknyi nép, rokon és testvérek nélkül, az ellenséges népek tengerében csak úgy képes nemzeti egyediségét biztosítani, ha az önalkotta törvényekhez, ha alkotmányához s a királyi trónhoz feltétlenül és hűen ragaszkodik.

Ez ország tehát a monarchikus rendszeren alapúlt, egygyé forrt alkotmányával, királyával s ezen egyesülésből eredő belső erő tartotta fenn a múltban s fogja fenntartani a jövő évezredekben is.

Valahányszor a múltban ellentét volt nemzet és korona közt, mindig beállott a nemzeti erők fogyatkozása, míg másfelől az egyetértés írta be ezer éves történetünk legszebb lapjait.

Hazánk a gondviselés által a kelet és nyugot közé odahelyezve, egyik kezében karddal, másikban a kultúra szövéténekével századokon át védte saját határait és védte saját vérenek ontásával a nyugati civilizációt, a kelet felől jövő ellenséges áramlatok ellen, de midőn a nyugati kultúrát védte, ugyanakkor erős harcokat kellett vívnia fenyegetett szabadsága, nemzeti nyelve és függetlenségeért ugyanazon nyugattal, melynek érdekében erőinek legjavadt áldozta.

S hogy e két hatalmas áramlat között fenn tudta magát tartani, nemcsak, de hogy e két ellenséges hatás alatt számban és műveltségben gyarapodni tudott, ez mutatja kétségbevonhatlanul azt, hogy államszervezetében megbecsülhetlen erővel rendelkezik.

A világtörténelem logikája változhatlan: kedvez az erőseknek, a gyengéket elbuktatja. Minket is ezen belső erő nélkül az idő vihara rég lesepert volna a világ színpadáról. Hiszen csak egy tekintet a múltra s látni fogjuk, hogy a magyar nemzet ezeréves története tulajdonképp egy ezeréves küzdelem. Küzdelem a hazai földért, küzdelem a szabadságért és küzdelem a keresztény civilizációért. És e küzdelemben hányszor véreztünk! Hányszor állottunk már a sír szélén! Hányszor hallók a nevető örökösök kárörvendő gúnykaczáját!

Sajó, Várna, Mohács, de sokat tudnának erről mondani.

De valahányszor az ország vértengerbe füllet, az iszonyatos harczból megmentett kettőt: törvénykönyvét és a trón iránti hűségét s e két vértel felfegyverkezve, vissza szerezte már-már elvesztettek hitt ősi örökét.

Ha külellenség, vagy saját bűne, a pártoskodás lesújtotta a nemzetet, e két fegyver mindig fel is emelte. Magasabban, mint azelőtt. Mint a pálma a teher alatt, ült hazánk a megpróbáltatások súlya alatt. Legszebb hajtásait mégis a múltó évezred utolsó százada hozta. Mintha méltóan beletörni akarta volna a tűnő ezer évet: megvetette alapjait egy új ezer évnék. 1848. egyesítette az elszakadt két magyar hazát, vissza adta az elnyomottnak polgárjogát, a gondolatnak, szónak szabadságát és a hon minden polgárának nemzetiség, vallás és születési külömbiség nélkül a törvény előtti egyenlőséget.

A legutolsó félszázad alatt a nemzeti erők megizmosodása, az ipar, kereskedelem, művészet, a tudomány oly örvendetes arányokban fejlődtek, a mint azt más, nálunknál szerencsésebb viszonyok közt élt népeknél is csak évszázadok gyümölcse gyanánt tapasztalhatjuk.

És végül 1867. meghozta az egyetértést király és nemzet között, nem múló érzelmekben, de állandó, örökös intézményekben.

Az új ezredévet a nemzet és korona közti teljes, feltétlen, őszinte egyetértés vezeti be. A béke áldásait élvezzük. A nemzet élén egy nagy és igazságos király áll, ki előtt a nemzet hódolattal meghajol s kit a világ a nemzetközi béke legfőbb őréül tisztel. A velünk szövetséges viszonyban álló állam szabad, önállóan intézi sorsát. A monarchia kifelé hatalmasabb, mint valaha, és elsőrendű tagja a világbékét biztosító hármas szövetségnek.

Ily biztató konstellációk mellett fokozott reményünk keresi szemünk a jövőt s azt, hogy mit hoz számunkra az új évezred. De a jövőt sűrű fátyol fűdi. A történelem azonban megadja a megnyugtató választ. Ezeréves viszontagságteljes történetünk ugyanis igazolja, hogy mindaddig, míg a nemzet az igazsághoz, törvényes alkotmányához és királyi trónjához hű marad, addig külső ellenség rajta erőt nem vehet.

A nemzet vérébe átment ezen tudat fogja azt fentartani a jövőben is.

Kérjük tehát a népek nagy istenét, hogy imádot hazánkat vegye a jövőben is oltalmába s »annyi balszerencse s oly sok viszály után« adjon az országnak tartós békét, a haza fiainak szívébe egyetértést.

Ezek után a mai ünnepélyes díszközgyűlést megnyitom. Üdvözlöm a tek. törvényhatósági bizottságot és a nagyérdemű ünneplő közönséget s azzal zárom szavaimat:

Éljen a haza!

Éljen a király!

Ezután *Mihály* Ferencz tartotta a következő ünnepi beszédet.

Tisztelt ünneplő Közgyűlés!

A honfoglalásnak és az óriási küzdelmek között megtartott magyar állam ezeréves fennállásának magasztos ünnepét üljük.

Nehéz harcokat vívott a nemzet a honszerzés, de még súlyosabb megpróbáltatásokat állott ki a hon megtartása alatt.

Isten különös kegyelme támogatta ingadozásaiban; Isten áldása kísérte vitézségét, honalapító munkáját s Isten áldása volt — erős fajszeretettel, nemzeti érzéssel ápolt — intézményein.

Hódolva borul ezért az isteni Gondviselés trónzsámolya elé az egész nemzet s mély megilletődéssel fogadja a történelem műzsája által neki nyújtott dicskoszorút.

Mély halálal eltelve a Gondviselés iránt, a soha ki nem alvó hazaszeretet tüztől felmelegedve, koronás királya iránt mindig gondosan táplált hódolatteljes ragaszkodással, alkotmány és törvénytiszteletének, szellemi és anyagi előrehaladottságának megdönthetetlen bizonyítékai-val, általános öröm és lelkesedés között bátran lép e nemzet az első ezredév végen a világ élesen bíráló tekintete elé s elért sikereire, kipróbált életképességére támaszkodva, önbizalommal kezdi meg a második évezredet.

„A múlt helyes ismerete a jövő nagyságának biztos alapja.“

Álljunk meg tehát egy percze s mint a vándor, tekintsünk vissza a befutott pályára.

Képzeletünk, érzületünk felhevül a haza dicső, de azért mindvégig viszontagságos múltjának szemléletén.

Történelmünk eseményekben gazdag, fényes és borús korszakai rohamosan váltakoznak; béke és egyenetlenség, jólét és szenvedés, dicsőség és elnyomatás sűrűn váltják fel egymást; a haza akárhányszor a megsemmisülés előtt áll, de hős fiainak erős karja, lángoló honszerelme mindannyiszor megmenti az elbukástól.

A nemzet őseréje, szabadságszeretete, vallásossága és kultur érzéke, a koronás király és alkotmányhoz való tántoríthatatlan hűsége tartották fenn e hazát a válságos időkben; vezérfonalként húzódnak ezek történelmünkön át s ezeknek köszönhetjük ezeréves létünket.

A maroknyi magyar nép az önfentartás ösztönétől vezérelve foglalja el e hont, e sokaktól irigyelt szép hazát s a mi eddig egy elődének sem sikerült, biztosítja azok ellenében, kik e földet ismét uratlanná akarták tenni; századok irányát kijelölő törvényeket hoz s a kereszténység felvételével elfogadott nemesebb erkölcsöknek hódolva, a kultur intézmények s a munkásság iránt való finom érzéssel, politikai bölcs tapintattal az alkotmányos szabadság szilárd alapján felépített államot állandósítja.

Majd belviszályok, pártoskodások, külellenségek támadásai gyengítik, sőt mélyen sebzik a nemzetet; kockára kerülnek az eddigi intézmények, veszélyben forog maga a haza is; egységes földje szétdaraboltatik; egyik része idegen uralom alá kerül s a mi addig még elő nem fordult, a magyar szent korona alatt egyesítve volt országnak két királya lesz; de még ezek sem képesek az őseréjű, alkotmányos szabadságához, legdrágább palládiumához, szent István koronájához szívesen ragaszkodó magyar nemzetet megsemmisíteni.

Bekövetkeznek a politikai és vallásszabadságért folytatott hosszadalmas harcok; a lángoló hazaszeretet, a hősi bátorság azonban ismét csodákat művelnek; a hazafiaknak dicső alakjai emelkednek ki, kik a magyar állameszmét ebben a korban is megörökítették és a nemzeti szellemet megerősítették.

Komolyan aggasztó csak az a korszak volt, midőn a magyar szellem haldoklása, a nemzeti önérzet elnémulása beállott; midőn a magyar géniusznak szárnyaszegetten kellett hanyatlásunk felett bánkódnia, midőn alkotmányunkon kívül társadalmunkkal és nyelvünkkel együtt nemzetiségünk is kiveszőben volt.

Szerencse, hogy a hadverő hősökhöz hasonló lelkes honfiak, a magyar írók tábora felébresztette az elsatnyult nemzetet és a zengzetes édes anyanyelv terjesztésével a hanyatlásnak indult nemzeti szellemet is újra életre hívta.

De azért a küzdelem tovább folyt, nemzet és hatalom szakadatlan harcban állanak, míg végre beköszöntött a szabadság, egyenlőség és testvériség derengő világánál a nemzeti újjáébredés által bevezetett és a népjog alapján szervezett alkotmányosság korszaka. Az a dicső korszak, t. ünneplő közgyűlés, melyben az ősi szabadságból kiágazó előjogokat feláldozva, szabadokká teszik a lelkes honfiak az alkotmány kedvezményeiből addig kizártakat, melyben a gondolat és szólásszabadság, az egyenlőség törvénybe iktatásával a hallgatásra kenyszerített fényes elmék, a mellőzöttesre kárhoztatott munkabíró tehetségek szá-

mára út nyitattik ; az a korszak, melyben a politikai, a vallási és lelkiismereti szabadságnak, egyszóval a dicső múltjában élő Magyarország-nak jövődöbéli alapjai rakatnak le.

Érezvén a nemzet, hogy szabad nemzet csak szabad hazában élhet, ismét csodákat művel. Fájdalom azonban, megmérhetetlen áldozatainak gyümölcset nem sokáig élvezheté. Árulás, hitszegés és zsarnokság kezét fogva, megint letiporják ; ellenségei között még azok is, kik védelme alatt nyelvökkel együtt nemzetiségöket is annyi időn át fentarthatták, orvul támadtak ellene. Eljött ismét az az idő, mikor a haza ezer sebből vérzett, a nemzet lánczokat viselt, hű fia elött a börtönök nyíltak meg, újból vértanúkat kellett gyászolni, számúzóttekért kellett könyörögni.

A szabadságszeretet által megedzett kitartó ellenállás azonban végtére is meghozta a hosszas szenvedések jutalmát. Király és nemzet önrendelkezési jogát visszanyerve, pár évtized alatt századok mulasztásait rohamosan pótolja, megizmosodva, de elbizakodás nélkül — nemesen feledve a múltban szenvedett sérelmeket, világra szóló fénynyel, csodálatot keltő kulturális és gazdasági eredményekkel számol be honfoglaló és honmegtartó őseinek arról, hogy a reá bízott kincsekkel híven sáfárkodott.

De beszámol arról is, hogy a hagyományképpen átörökölt szabadságot eszményi tisztaságában megőrizte s habár legdrágább kincsét is képezte s habár a zivataros múltnak sok tekintetben fájó érzelmei után jogosult lett volna azt egyedül a maga számára tartani meg : ellenségei által is elismert nagylelkűségével megosztotta azt a haza földén vele együtt lakó, de annak jogaiért vele nem mindig együtt harczoló nemzetiségekkel.

Így lettek ezek a szabadságnak, melyet pedig a történelem igazolása szerint a nemzetek s így a magyar nemzet is többnyire élet-halálra menő harczok árán szereztek és tartottak meg, kardcsapás nélkül részesei.

De beszámolhat azzal is, hogy a szabadságra törekvő nemzeteknek küzdelmét befolyásával békés úton, féltékenység nélkül támogatta, sőt azzal is, hogy lelkes fia fegyverrel is segítették más nemzetek szabadságharczait.

Visszagondolva a múltra, az emberi sziv legnemesebb tulajdonságának : a hálának, a legtisztább érzelemnek : a hazaszeretnek és a küzdelem folytatására felbátorító lelkesedésnek áldoztunk ; de őseink erényein, tévedésein okulva, tanúságot is merithetünk, hogy jövőnk zálogát csak az összetartásban, hazaszeretben, a nemzeti erkölcsök gondos ápolásában, alkotmány és törvénytiszteletben, a nemes munkában, a király és nemzet között való zavartalan egyetértésben találhatjuk fel ; mert azt is történelmünk tanítja, hogy királyaink csak a nemzet által voltak nagyok és viszont csak nagy fejedelmei által volt nagy a magyar nemzet is.

„A népek örök törvénye kegyetlen és szigorú törvény, csak az erőseknek kedvez s elejti a gyöngéket.“

Isten, adj a magyar népnek a jövő ezredévben is erőt !

Éljen a haza, éljen a király !

A zajos tetszéssel fogadott megnyitó és ünnepi beszédek elhangzása után *Becze* Antal alispán tartotta az alábbi szép és költői erőtől duzzadó alkalmi beszédet, melynek kapcsán indítványozta, hogy a törvényhatóság a magyar állam ezredéves fennállásának emlékére a csíksomlyói főgymnasiumnak Csík-Szeredába leendő áthelyezése kezdeményezéséül 50,000 frt alapítványt tegyen. Alispán beszéde a következő:

Méltóságos Főispán úr!

Tekintetes Törvényhatóság!

Magyarország 63 vármegyéje között, azt hiszem, törvényhatóságunk az utolsó, mely a honfoglalás ezredéves ünnepét mai nap megüli. És ez nem a véletlen műve, nem is kiszámítás következése talán hatásért, talán tüntetés kedvéért, hanem a tényezők természetszerű összetetalálkozásának eredménye, az események logikus rendjének megtartásáért. Ez a körülmény véletlenül mégis illusztrálja a történeti tényeket, mintegy visszatükrözi azon ma már alig kétséges honfoglalási epizódot, hogy míg Árpád hadai visszaszerezték Attila hagyatékát, délen és északon nyomulva be az ország szívébe, addig mi itt keleten örködtünk, nehogy az összetóduló ár közé egy széttorlaszoló elem ékelje be magát.

Míg az ország vármegyéi május 10-től kezdve mai napig örömműnetet ültek, csendes szemlélői voltunk a lázas hullámok lassú elsímulásának, de egyszersmind hivatásunkhoz képest figyelmesen örködtünk, nehogy e hullámok a haza határán túl a magyar név fénye ellen homoktorlódásokat verjenek.

Az utolsó gyűrű mai nap csendesen érkezett el hozzánk s mi annak szelíd ringása között végezzük az ország ünneplését, lelki szeminkkel magunk előtt látva Csabát a bujdosó királyfit, a mint vert hada kifáradt töredékével pihenőt keres a keleti kárpátok fenyves bércei között. Látjuk ott a IV. század alatt izmosodó néhány ezernyi hun ivadékot, mint küzködik avarral, besenyővel, trákkal, a két előbbi miként asszimilálódik hozzá, miként olvad bele, az utóbbit hűtlenségeért miként löki el magától. És látjuk e napnak ezredik évfordulóján a főrabonbát, a 3 nagy gyulát, a főharkászt és táltosokat örömkönyek között összeölelkezni Tőhötömmel a kődormán. Látjuk innen kezdve északra és délre a dúló csatákat, Zalán futását, Szvatopluk szaladását és a Merzeburgtól visszatérő gyászmagyarokat: ezután a nagy népvándorlás lesimítását, a rajok összetömörülését és a hazavisszafoglalás nagy munkájának befejezését.

Megpihenünk, de a vízió ismét feltűnik és látjuk a füstölgő oltárok tüzét a táltosok, a hegedősök és az igriczek mélabús dalai között egyre hamvadni, a billogosok és a bonczok vasát mindjobban és jobban lehüledpedni. A ledöntött kereszten még daczosan pihen Kupa lába, de a Vajk halántékára hulló víz elmossa az ősi hit misterikus homályait; a ledöntött kereszten még végsőt csattan János bárdja, de Béla hatalmas szavára eltűnik a fehérkő, oda lesz a főrabonbán, a gyulák, a harkászok, a táltosok és hegedősök mind-mind megsemmisülnek.

István és László intézményeivel kezd terjedni a nyugoti civilizáció, Nagy Lajos és Mátyás bölcse kormányja alatt izmosodik az ország, fejlődik a rendi alkotmány. Külön válnak a primórok, primipilusok és pixidáriusok és ezzel újra megadatik azon erkölcsi erő, mely az egymásra utalásban, a testvéri szeretetben hat századon keresztül tartotta fenn e büszke székely fajt.

A mohácsi vész, a török uralom, az oligárkhák feltékenysége, a vallási viszályok kezdik megtörni az ország atlászizmaait, a Habsburgok hatalmas keze ránehezedik a szabad birodalomra; Erdély elszakad az anyaországtól s a nemzeti fejedelmek alatt aranykora csak múló csilám, a hatalmas kéz ez országrészt is mindinkább magához szorítja; hiába küzd Bocskai és Bethlen Gábor kimagasló alakja, hiába Rákóczy lángelke, Apafi halálával megszűnik még az addigi árnyékuralom is, a nagy eszmék Rodostóban sirba szállnak s a Nagy Lajos és Mátyás adta székely szabadság Madéfalván kezd haldokolni s 1849-ben Nyerges alatt temettetik el.

Mondom, mindezeket látjuk lelki szemeinkkel s a gyászolókkal együtt könyezünk Königrätz, Kufstein és Josefstadban. . . .

A politikai nemzet eltüntével a siculi sunt omnes nobiles háromsága kezd együvé tömörülni s múlt nagyságáért a tudományos képződésben kezd magának kárpoztást keresni; a szalvátor alatt gyermekeinek Athént teremt, kezdi kibocsátani abból rajait s a mint a hatalmas kéz szelid újjaival 1869. február 16-án a szenvedők lázas homlokát végig simítja és a fájdalmakat lecsillapítja: e rajok szerte szállongnak az egész országban, hírnökéül annak, hogy most már a tudásban, a vaszorgalomban, de az ősi hazaszeretemben él még Attila ivadéka, örökdik még mindig a keleti határszélén, nehogy a magyar állameszme ellen jögtalan támadás intéztesék.

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatóság!

Ez rövid álmoképe másfél ezredéves múltunknak s ha részleteit veszünk, abban a magunkra hagyatás s az emiatti összetartás és ebben a szívós hazaszeretet három egysége annyira kimagasló, hogy a mellőztetés vaskos köteteinek minden lapja erre figyelmeztet s az ebből levont következtésekre tanít. Megtanít minket arra, hogy az a tágkörű székely institúció, mely Árpád által megerősített s a későbbi nagy királyok által biztosított, évszázadok folytán mind szűkebb körre szorított s hogy még állunk s hogy még magyarságnak eszenciáját képezzük, nem saját vitézségünk, nem az ágyú és szurony következése, hanem az az öntudat, hogy minden székely egyaránt nemes és egyaránt egy testvér. Ez és az ebből folyó törhetlen hazaszeretet tartotta fenn e maroknyi nemzetet.

És hogy ez az éltető elem ki nem halt, nemcsak, hanem a szabadságvesztés arányában századokról századokra izmosodott, a nemzet azon apostolainak köszönhetjük, kik észszel és vagyonnal egyaránt arra törekedtek, hogy a székelység fennállásának alapját a tudásban vessék meg, kik maguk is székelyek lévén, felismerték, hogy idő és hatalom mindent megemészthet, pénz és erőszak mindent elnyomhat, de a fel-

világosodás fáklyáját el nem sötétítheti, a tudásból eredő szabadságvágy csíráinak fejlődését el nem nyomhatja.

Éppen azért, méltóságos főispán úr, tekintetes törvényhatóság, hogy csak ez az egyedüli alap, melyen egy jövő ezredéves életünket biztosíthatjuk; arra kell törekednünk, hogy ez az alap minél szilárdabbá téessék; arra kell törekednünk, hogy ha ez alapot egyidőre az ár elborítaná is, a vihar elmúltával és a hullámok lecsendesülésével, betonkint annál szilárdabban emelkedjék ki. És e részben rajtunk nem segít senki, ha meg nem akadályoznak is, ez óriási munkában teljesen magunkra vagyunk hagyatva. És ez talán szerencse, mert így az ezredéves tapasztalatot nem hamisíthatja meg valamely modern felfogás, hanem az isteni gondviselés segítségével azt választhatjuk és azt követhetjük, mi viszonyainkhoz leginkább találó.

Távol áll tőlem, hogy ez ünnepélyes pillanatban vezérszerepre vállalkozzam, nekem szerény körömben most csak az a kötelességem, hogy a nagy eszme fejlesztésére, a millennium emlékéül valamely módozatot hozzak javaslatba; és nem találok jobbat, célravezetőbbet, mintha minden indokolás nélkül ajánlom a tekintetes törvényhatóságnak, hogy a somlyói iskoláknak Szereda városba leendő áthelyezésére a kínálkozó alkalmat ragadja meg s e részben messze menő áldozatoktól sem riadván vissza, a mindnyájunk tulajdonát kepező ruházati alapból e célra ajánljon fel ötvenezer forintot.

Erős meggyőződésem, hogy ily lépésekkel a székely elemnek egy második millenniumot biztosítunk s akkor majd ivadékaink a magyarsággal karöltve, önérzettel elmondhatják: „nem félünk senkitől, csak istentől félünk.“

Ezután *Bándi Vazul* főgymn. igazgató köszönetet mondott a vármegye közönségének hazafias kezdeményezéseért.

Miután még a főispán a díszközgyűlést bezárta, a gyűlés a király, a haza és a főispán éltetésével véget ért.

A vármegye közgyűlési terméből a törvényhatósági bizottsági tagok társaságára gyűltek össze a „Csillag“-vendéglő nagytermében.

Az ebéd pontban 2 órakor vette kezdetét. A harmadik fogás után *Mikó* Bálint főispán nagyhatású, emelkedett szellemű tószájában Ő Felségét a Királyt, Ő Felségét a Királynét és az uralkodó házat éltette, melyet az összes jelenvoltak háromszoros éljenzéssel és felállással kísértek. A lelkesült hangulat kitartott egész az ebéd végeig.

XVI. CSONGRÁD MEGYE.

Csongrád megye, a mely szívében őrzi *Pusztaszert*, a legelső magyar országgyűlés szent földjét, az Árpád-émlék felállításával országos jelentőségű ünnepség színhelye is volt.

Ezenkívül azonban mint törvényhatóság is busásan kivette részét a hazafias ünnepből, a melyek között lelkes hangulat és fény dolgában a megye székhelyén: *Szentesen* lefolyt díszközgyűlés nem maradt mögötte az ország egyetlen megyéjének sem.

A május 17-én tartott díszközgyűlés így folyt le:

Dr. *Vadnay* Andor főispán a megjelent bizottsági tagokat, a hatóságok és testületek képviselőit s általában a nagy számban jelenlevő ünneplő közönséget szívélyes szavakkal üdvözölve, az ünnepélyes közgyűlést a hazafias érzés melegétől áthatott következő beszéddel nyitotta meg:

Életem legmagasztosabb pillanata következett el, midőn mint Csongrád vármegyének főispánja, a mai ünneplő közgyűlést megnyitom.

Ezredik évét ünnepeljük annak, hogy őseink vitéz serege a honfoglaló Árpád vezetése alatt hazánkat számunkra meghódította s fajunknak, a magyar politikai nemzetnek uralkodását e földön megkezdette.

Nemzetünk ezeréves európai élete a népek sorsát intéző isteni gondviselésnek páratlanul álló, dicső csodáját képezi.

Minden más népfajtól származásra, nyelvre, nemzeti sajátságainkra teljesen különböző, rokontalan, egyetlen népe vagyunk a föld kerek ségének.

Alig 8 milliónyi létszámban tartjuk fent Szent István birodalmát körülvéve a szláv, a germán és latin népek több száz milliónyi mérhetlen tömegétől. Olyan az életünk, mint az ellenséges tengerhab áradataától szüntelen fenyegetett, annak hullámaintól szüntelen nyaldosott, viruló, de kicsiny sziget lakosaié.

És mégis, a súlyos, a válságos századokon át a mi, számra csekély, mindenkitől elhagyatott fajunk volt nemcsak Árpádtól örökölt hazánk minden talpalatti részének, hanem egész Európának, a nyugati művelt világnak elszánt, győztes megvédelmezője. Dicsőség érte Árpád lelkétől áthatott nemzetünknek, dicsőség elődeink hősi vitézségének.

Okunk van tehát és jogunk sem hiányzik hozzá, hogy a nemzeti érzéstől felemelt lélekkel ünnepeljük honalapításunk emlékét.

A nemzeti áhitatnak, az őseink iránti nemzeti hálának édes, büszke pillanatait éljük most.

És ez ünnep áhitatában egygyé kell olvadnia mindnyájunk lelkének. Együtt érez e nemzeti áhitatban a király és a koldús, nincsen párt, nincsen felekezeti különbség széles e hazában, barát és ellenség, bíbor és rongy tekintetünk előtt egyenlővé válnak.

És a midőn e szent pillanat szívben-lélekben egygyé olvaszt bennünket, (a király arczképe felé fordulva) Csongrád vármegyének ünneplő közönsége elsősorban feléd fordítja tekintetét, feléd, ki Isten után első vagy köztünk, koronás királyunk.

Közel 30 év óta te vagy nemzetünknek, alkotmányunknak legfélétekenyebb őrzője. Nemes nagy szíved együtt érez velünk e nemzet minden bajában s örömeiben. S midőn a világ leghatalmasabb uralkodói, nemes lényed iránti hódolatból, zászlóikat meghajtva üdvözölnek nemzeti ünnepünkön, dicső elődeidnek: Nagy Lajosnak és Mátyásnak korszakát látjuk hazánk felett újra virradni.

Kísérje Isten áldása minden lépésedet felséges nőddel, imádott királynénkkal együtt.

A Mindenható kegyelme vezérelje további haladása útján s őrizze meg a jövő ezredév küzdelmein és veszélyein át hazánkat s éltesse az örök idők végéig nemzetünket, a magyar nemzetet!

Az elnöki megnyitó-beszéd felemelő hatása alatt önként megnyilatkozott hazfiúi lelkesedés lecsillapodása s a szentesi dalárda által mély érzéssel előadott „Király-Hymnus“ elhangzása után dr. *Csató* Zsigmond, a vármegye alispánja, a következő indítványt terjeszti elő:

Főispán úr ő méltóságának hazafiúi szent lelkesedéstől és a legalkotmányosabb király iránti mély hódolattól és tisztelettől áthatott szép beszédének hatása alatt, mint a vármegye törvényes képviselője, indítatva érzem magamat arra, miszerint indítványozom, hogy magyar hazánk ezeréves fennállásának emlékére szentelt ezen ünnepélyes közgyűlésünkől a magyar nemzet két tényezőjét imádatyszerűen: szeretett felséges királyunkat s a magyar törvényhozás mindkét házát feliratilag üdvözljük s hódolatunknak és mély tiszteletünknek ezúton kifejezést adjunk.

A tett indítványt természetesen általános lelkesedéssel elfogadták.

Ezután Balogh János törvényhatósági bizottsági tag és dr. Cicatricis Lajos várm. főjegyző által tartott hatásos emlékbeszédek kíséretében Kossuth Lajos és Deák Ferencz, hazánk nagy fiainak művészileg megfestett arczképei ünnepélyesen lelepleztettek s a vármegye tanácskozási terme örök díszeként a hazafiúi kegyeletnek átadattak.

Az emlékbeszédek elhangzása után a szentesi dalárda a Hymnust elénekelte, a nyilvánult közóhajtáshoz képest pedig elhatározottat, hogy az elhangzott beszédek szószerint jegyzőkönyvbe igtattassanak s a jegyzőkönyvnek a vármegyei levéltárba elhelyezendő eredeti példánya az összes jelenvolt bizottsági tagok által aláírassék.

Az ünnepélyes közgyűlés tárgysorozata ekként kimerítetvén, a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Csató Zsigmond alispán elnöklete alatt: Kiss Zsigmond, Filó János, Szeder János és Dósa Béla törvényhatósági bizottsági tagok kiküldettek, mire a közgyűlést a főispán berekesztette.

A) H.-M.-VÁSÁRHELY.

H.-M.-Vásárhely tősgyökeres magyar polgárai 1896. május 9-ét szentelték az ezredik magyar évforduló megünneplésének.

Számos társadalmi és egyesületi ünnep közül fény és lelkesedés dolgában méltán illette meg első hely a köztörvényhatóság rendkívüli közgyűlését, a mely így folyt le.

Kállay Albert főispán előterjeszti, miszerint Hód-Mező-Vásárhely város törvényhatósága a jelzett napon egybehívott közgyűlésében a magyar állam ezeréves fennállásának ünnepét üli. A főispán körülbelül így szólt:

Midőn itt emelkedett szívvvel egybegyűlünk, hogy az alkalom magasztosságához mért határozatinkkal a nemzet örömnepében való részvétünknek s ahhoz való elválaszthatlan hozzátartozódásunknak méltó kifejezését adjuk, lelkünk feltartóztathatlanul vezet bennünket vissza az ezeréves múltra s annak reánk nézve egy egész külön világot alkotó történelmére. Lelki szemeinkkel látjuk a homályból kiemelkedve a honalapító vezért az ő, egy más világrészből átvezetett hősie népével; feltűnnek előttünk történelmünk többi alakjai, a mint a nemzetet a harczban vitézséggel, a békében bölcseséggel vezették; látjuk a nagy népcsatákat, látjuk az egyes korszakok dicsőségét, de viszont látjuk a hanyatlást, a válságokat, a melyek a nemzetet ismételten is a végveszély széléhez sodorták.

Az örök harcz, az örök küzdelem képét tartja elénk a magyar történelem s midőn most itt arra visszatekintünk, mindenek előtt a hála és kegyelet érzetét érezzük szívünkben feltámadni az elődökkel szemben, kik e hazát részünkre annyi veszély között is megtudták tartani. És ha ezen dicső elődök ma visszatekinthetnének reánk, látnának itt egy népet, mely megértve a kor intő szavát, dicsőségét és létének biztosítását többé nem a harczban s nem a fegyverek súlyában, hanem a békés munkásság áldásaiban keresi; látnának egy népet, mely királyától le a közmunkásig fáradszthatatlanul dolgozik és a munka, a tudomány és a művelődés nemes fegyvereivel újból elfoglalja és rétegről-rétegre veszi birtokába a magyar földet, a melyet az elődök elfoglalva tartottak ugyan, de birni — annak valódi nemzeti értelme szerint — teljes egészében nem birtak soha. És ezen új foglalás ellenáll minden fegyvernek

s a munka és a tudomány által létesített s a munkás kezek milliói által támogatott államfenntartó oszlopok erősebbek minden várnál.

Ezen oszlopok — a béke ezen alkotásai — ki egész az ország legszélső határáig, ott is, a hol a magyar szó már nem hangzik, mindenütt a belső fejlődés, a haladás útait jelölik s ezen úton a számban, értelemben és anyagiakban megerősödött magyar nemzet az ő szabad intézményeivel, fainak lángoló hazaszeretetével, az egész művelt világ rokonszenve által kísérve, a második évezred kezdetén a siker minden biztosítékával indul meg az örökké valóságra számított további életére.

A múlt kegyelete, a jelent megillető büszke önérzet és a jövőbe vetett bizalom együttes érzései kell, hogy lelkünket betöltsék most, a midőn az ezredéves múlt határkövénél állunk és ezen eszmék szolgálhatnak részükre helyes irányul akkor is, a midőn az ezredéves évforduló emlékének mikénti megörökítése felett tanácskozunk.

Mellőzünk ma minden ellentétet, mely köztünk esetleg fennforog, ezek az ezredév emlékéhez képest úgy is csak kicsinyesek lehetnek, legyünk e napon egymásnak igaz testvérei s egyesüljünk a hazaszeretben, a melynek, tudjuk jól, mindannyian egyaránt hódolunk.

A közgyűlést ezzel megnyitotta a főispán.

Dr. *Baksa* Lajos polgármester az ünnep jelentőségét a következő beszédben méltatta:

A magyar nemzet Magyarország ezeréves fennállását ünnepli.

Elmúlt századok eseményeit tárja fel előttünk a történelem, hogy annak világánál láthassunk Hazánk életének fejlődését és láthassuk azokat a nagy czélokat, melyekért nemzetünk ezer éven át vérrel és verejtékkel küzdött.

Vajha a múlt idők dicsőségének sugarai bevilágítanának a messze jövőndőbe is, láthatnák velünk nemzetünk sorsát, melyért a nagy költő szerint megbűnhödtük már a múltat s jövőndőt!

Ezer éve, hogy a vérszerződés által hét törzsből és száznyolcz nemzetiségben egyesített magyarok a népvándorlás áramlatainak útján a testvér hunok maradékaival, a mai székelyekkel egyesülve, Árpád vezérlete alatt rövid hét éven át a Kárpátok, az Adriai tenger és a Morva folyó közt fekvő területet, mint a testvér hunok utáni örökséget elfoglalták és saját törvényeik szerint megszállották, megalapítván Magyarországot.

Az ekként véghez vitt honfoglalással lépett a magyar nemzet a történelmileg szereplő népek közé s úgy magával a honfoglalással idejétől fogva mind e mai napig rendeltetésszerű hivatást tölt be a világtörténelem terén.

Ezen hivatás négy irányban nyilatkozik meg.

Elsősorban ennek a hivatásnak gondviselészerű hatalma alatt fogadja el a nemzet első királyunk: Szent István bölcsesége folytán az európai állami és egyházi szervezetet, belépven ezáltal azon közösségbe, mely a nyugot-európai népek és birodalmak hasonlatosságára ugyan, de azoktól független és önálló, sőt eltérő fejlődésben a nemzet egységének, továbbá a magyar szent korona és azzal megkoronázott magyar király hatalmának megteremtésére s a királyi ház állandóságának és a trónöröklés rendjének előismerésére vezetett.

Ezen nagy czélokot szakadatlanul szolgálja a nemzet az Árpád-házból származott királyok uralkodása alatt, kapcsolatban a nemzet jogainak és alkotmányainak biztosításával, a mi különösen második Endre király alatt 1222-ben nyilvánul az arany bulla megalkotásában, mely azután a nemzet szabadságának őre és jelképe lett, a mire századokon át támaszkodott az elnyomatás ellen.

A magyar nemzet rendeltetészerű hivatásának második megnyilatkozása az, hogy az elfoglalt haza területén meghódolt népeket nemcsak megvédelmezze, hanem szeretetében is fogadta, sorsát azokkal megosztotta s alkotmányát és jogait reájuk kiterjesztette, egy szóval őket a nemzet testébe befogadta, a nélkül, hogy tőlük külön kötelességek teljesítését követelte volna s ettől az idők folyamán soha el nem tántorodott és nem is mutat fel egyetlen példát sem a történelem arra, hogy a magyar a hazájában élő nemzetiségek ellen támadást intézett volna, vagy azok kiirtására avagy csak elnyomatására is tört volna.

Küldetészerű hivatást teljesített a magyar nemzet a történelem tanúsága szerint azzal is, hogy az európai két nagy népfaj, a szláv és germán elem közé beékelődve, egyrészt a nagy szláv birodalom keletkezését akadályozta meg, másrészt pedig a germán elem kelet felé irányuló terjeszkedésének vetett gátot s így a két nagy népfaj közvetlen és oly összeütközésének állott állandóan útjában, mely szükségképen a népek leigázására s az európai szabadság és művelődés elfojtására vezetett volna.

Végül különös hivatása lett a magyar nemzetnek az, hogy Európát a népvándorlás további pusztításaitól megvédje az által, hogy feltartóztassa és megtörje a besenyő, a kun, a tatár és török hódításokat.

Ezen hivatásainak teljesítése és betöltése közben érte nemzetünket a sorsnak változatokban gazdag, forgó viszontagsága!

A saját veszedelem, negyedik Béla király második honalapítása, Nagy Lajosnak magyar-lengyel birodalma, a nagy Hunyady János harczai babérai, igazságos Mátyás király dicsőségteljes uralkodása, a mohácsi vész, a Losoncziai, a Szondiak, Dobók és Zrinyiek küzdelmei, a Bocskai és Rákóczyak által a politikai és vallásszabadságért vívott harczok, a *pragmatica sanctio* elfogadása, a »*moriatur pro rege nostro*«, az ország törvényes önállásának, függetlenségének, törvényei és alkotmányos igazgatása, fentartásának törvénybe iktatása, a nemzetnek az elnyomatással szemben folytatott hosszú küzdelmei, 1848-iki szabadságharczunk története és az 1867-iki kiegyezés mind azt hirdetik, hogy nemzetünk úgy dicsőségét, mint balsorsát hivatásának teljesítésében szerzte és hogy nincs az emberiségnek kincse, legyen az vallás, legyen az egyház, legyen az szabadság, legyen az alkotmány, legyen az türelem, legyen az a művelődés védelme, a melyért a magyar nemzet ne küzdött volna!

Ezen küzdelemben sok dicsőséggel és még több szenvedéssel váltakozott ezeréves életünk.

És mintha csak az isteni gondviselés örködött volna felettünk, hogy Széchenyi szavai szerint megtartson egy nemzetet az emberiségnek.

Jó és balsorsunk felváltva felemelt és lesujtott, megáldott és megvert, nagygyá tett és megalázott, de mindig őrizett bennünket a magyarok Istene s mindig bebizonyítottuk, hogy »él a nemzet e hazán!«

Ime a magyarok története!

Ebben a történetben Hód-Mező-Vásárhely és környéke lakosságának ki-magasló szereplése nincs.

Vidékünk jelentősége általában természeti kincseinkben, vagyis gazdagon termő földjeinkben, legelőinkben, vizeinkben nyilvánult s épen ezért legelső sorban vették birtokba honfoglaló őseink, kik itt már az Árpádok alatt keresztényen kulturát létesítettek.

De épen természeti kincseinknél fogva váltunk zsákmányává is tatárnak, töröknek, úgy, hogy múltunkhoz kevés öröm és dicsőség, hanem a századokon át tartó elnyomatás fűződik s mert ez erőnket lekötve tartotta, kevéssel járulhattunk nemzetünk előhaladásához.

A történelem a Tisza-Maros zugában a Hód tavánál IV-ik László király által 1282-ik évben a kunok felett vívott győzedelmet tanítja, mely a kunok állambontó uralmát megtörte s mely győzelem kivivásánál e vidéknek és elődeinknek bizonyára nagy része volt.

Ezenkívül a török hódoltság korában az e vidéken elpusztult községek lakosainak összegyűjtésével s így a magyar faj fentartásával működtünk közre a nemzet ezeréves életében és ezen közreműködés nem jelentéktelen, mert hiszen a magyar fajnak összes természeti és erkölcsi kincseivel együtt fentartása és fenmaradása az a cél, melyet a magyar nemzetnek, a magyar államnak szolgálnia kell.

Nép, mely e helyen a népvándorlás áradataiban megállani s hazát, államot alapítani tudott, nép, melyen az utána jövő kelet világtörténelmi hódításai megtörttek, nép, mely a nyugattal való politikai és szellemi szövetkezés daczára is — melyre már első királyunk bölcsesége utalt bennünket — megtudta önállóságát és nemzetiségét tartani, nép, mely szabadság és jogszeretettel a hazájában lakó nemzetiségeket egy nemzetté tudta tömöríteni: az a nép érdemes a világ elismerésére, érdemes a maradandó életre, érdemes a halhatatlanságra és érdemes arra, hogy szabad tere legyen neki saját hazájában rendeltetésének és hivatásának további kiküzdéséhez és ahoz, mikép harci erényekkel és vitézséggel szerzett hazáját szellemének békés munkájával s irányt adó haladásával megtarthassa és mint államalkotó faj, kötelességét teljesíthesse.

Ezen feladatok munkálásával es megoldásával valósítjuk meg történelmi hivatásunkat, mely nem egyéb, mint ellenállás a keletnek nyugot ellen irányuló törekvéseivel szemben és kelet felé önálló civilisatorius küldetés teljesítése s e célra magyar művelődésünk, nemzeti kulturánk, anyagi és szellemi erőink kifejése és magas színvonalra emelése.

Hosszú időközön át küzdött a nemzet jogaiért s habár még oly szilárd alapokon is csak a folytonos haladás lehet továbbra is feladatunk, még is ma már teljes megnyugvással és bizalommal tekinthet a nemzet arra a kibékülésre, mely közte és az uralkodóház között létrejött.

A magyar szent korona kibékítő és egyesítő ereje, a magyar államnak ma már nem csak törvényekben, hanem tényleg is biztosított egysége és a törhetlen hazaszeretet képesíti nemzetünket arra, hogy állami és társadalmi életének további küzdelmeiben is győzedelmeskedni fog.

Ezek az eredmények s ez a reménység elválaszthatlanul vannak egybefűzve apostoli magyar királyunknak: első Ferencz Józsefnek nevével, ki bölcs és áldásos uralkodásával, miként az Úr anygala, megmutatta népének az ígélet földjét.

A magyar nemzet ígélet földje az örök élet és halhatatlanság!

Bontsuk ki tehát lelkesedésünk zászlóját s az öröm és hódolat szavával hirdessük, hogy a magyar hazaszeretet egy és ugyanazonos a koronás király iránti hűséggel s a nemzet és koronás királya együttes ereje és egyetértése mellett Magyarország élni, fenmaradni és virágozni fog mind az időknél végeig.

Éljen a haza, éljen a király!

Ezek után Magyarország ezeréves fennállása emlékének jegyzőkönyvi megörökítése és Ő Felségéhez hódoló felirat intézése iránt szónok tanácsi javaslatot terjeszt elő, melyet egyhangú lelkesedéssel fogadtak el.

A törvényhatósági közgyűlés a városi tanács előterjesztését egyhangúlag elfogadván, kimondja egyben, hogy az ünnepi közgyűlés lefolyásáról a felveendő jegyzőkönyvnek díszes alakban is kiállításával díszokmányt állít ki, az a tisztikar és a törvényhatósági bizottság összes tagjai által aláírottan levéltárba helyezi s az e tekintetben szükséges intézkedések megtételével a városi tanácsot megbízza.

B) SZEGED.

Az ország második városa, a mely egymaga ellenállhatatlanabban magyarosít, mint négy megye együttvéve, magyar lelkesedéssel és fényvel ünnepelte meg a haza-alapítás ezredik évfordulóját.

Pusztaszerről, mely Szegedtől alig egy kőhajításnyira van, régmúlt idők nagy emléke szárnyalt be az ősi város újjáépült falai közé és május 11-én, a törvényhatóság ünnepén szívből-lelélekben egyesítette azokat, a kik ha napról-napra ellenfelekként küzdenek is a különböző elvek táborában, nyomban félreteszik az ellentétek fegyvereit, ha a hazáról, a királyról és a vérről megváltott magyar szabadságról van szó.

Így volt e napon is.

Díszruhás, kucsmás városi képviselők sereglettek fel a városi székepület pompás közgyűlési termébe, a hol nemcsak a képviselők számára fenntartott padok teltek meg zsúfolásig, de rogyásig megteltek a karzatok is, még pedig jobbra hölgyekkel és a tanuló ifjúsággal.

Kállay Albert főispán nyitotta meg az ünnepélyes közgyűlést, czikornyátlan, hazafias beszéddel, a melyet a jelen volt képviselők állva hallgattak végig, befejezése után pedig zajosan megéljeneztek.

Ezután dr. *Lázár* György, Szeged város h. polgármestere emelkedett fel ültéből, hogy elmondja alább szószerint közölt ünnepi szónoklatát.

A beszéd egész teljességében ez volt:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes közgyűlés!

Azon egyhangú s bizonyára a köztörvényhatósági bizottság minden tagjának szive legmélyéből jövő lelkesedés, melylyel főispán úr ő méltóságának úgy tartalmi, mint formai tökélyvel ékeskedő megnyitó szavai fogadtattak, talán feleslegessé is tenné azt, hogy a város tanácsának most benyújtandó javaslata mellett előzőleg és ajánlólag felszólaljak; a nagy nemzeti ünnep jelentősége, melyet a város falai között s e törvényhatóság szűkebb keretében mai nap ülünk, egy egész nemzet ezeréves múltjának lélekemelő eseményeire való visszaemlékezés, mely szívünket megdobogtatva, feltárni látszik lelki szemeink előtt a most kezdődő újabb ezer év perspektíváját, a hazafiúi büszkeség azon magasztos érzete, hogy e történeti cyklus befejezésének mindnyájan nemcsak tanúi, hanem tevékeny munkásai is voltunk és vagyunk s a pillanatnak ezen szempontok által jellegzett fontossága és magasztos-sága — ez az, mi ez alkalommal némán maradni tilt.

A nagy népvándorlás világjelentőségű mozgalmainak utolsó tagjaként, a IX. század második felének végén, Ázsiából jöve, egy nép ereszkedik le a Kárpát északkeleti lejtőjéről — *a magyar*. Erkölcseiben szilaj, jellemére egyenes, becsületes; értelme üde és fogékony, kedélyvilága komoly, megfontoló; bátorsága páratlan, harczmodora új és elrettentő. Nem ismeretlen előtte Európa politikai helyzete, hisz már etelközi időzése alatt győzelmes szövetséges társul hitta őt meg kelet és nyugat egy-egy fejedelme: Arnulf német császár és Simon bolgár fejedelem és e mellett hagyományként élnek lelkében idősb rokonainak, a hunoknak és avaroknak tisztos emlékei. Az akkori idők viszonyaihoz képest legalább előkelőiben kellő műveltséggel, mit Ázsia előhaladottabb nemzeteivel való szomszédos összeköttetéseiben sajátított el s e tekintetben bizonyára oly fokon, minőn azon historialilag úgynevezett barbár népek állottak, kik a nyugat-római birodalmat megdöntötték s annak területén és hagyományain ép ez időben új államok alapításán fáradoztak.

Politikailag jellemző és nagyfontosságú, hogy a magyar az elfoglalt hazába *már mint államilag szervezett nemzet vonult be* s még jellemzőbb s talán egyedüli a világtörténetben, hogy ez államszervezetet nem állandó lakhelyén, az elfoglalt hazában, *hanem még mint nomád nép, Etelközben megalkotta*. Az elfoglalt hazára az etelközi vérszerződésben megállapított államszervezetet csak alkalmazni, ráilleszteni kellett s kész volt a magyar állam, *az első szervezett állam*, melyet a népvándorlás produkált. Az egy törökön kívül, mely később jött Európába, már mindazon népeket és népcsaládokat Európában találta Árpád, melyekből a mai nyugati nagy nemzetek és államok alakultak. De csak népeket, népcsoportokat talált, mindig ideiglenes, esélynek kitett, változó államfők alatt, ideiglenes lakhelylyel, hajlandóság szellemével a továbbvándorlásra s erre mindig el is készülve, de állandóságra szervezett nemzetet, államot — a fenmaradás belső és külső biztosítékaival — egyet sem talált.

A mai olasz állam területén latin, longobard, keleti és nyugati goth és vandal népek és népmaradékok laktak, kik részint a byzanci

császár, részint a római szék, részint a frank király időleges uralmának hódoltak. Spanyolországban akkor is laktak népek. Hispánia, mint földrajzi fogalom, meg volt akkor is, a hegyek és tenger megszábták természetes határait, de spanyol nemzet még nem létezett s az egységes spanyol állam csak félezer év múlva alakult meg a mórok kiűzése után. Franciaország mai területén különféle törzsek laktak egymás mellett, olykor közös fejedelem alatt, olykor megtagolva, külön kis zsarnokok igája alatt, de francia nemzet s mai értelemben vett francia állam még nem létezett és Páris még jóval később is Anglia egy continentalis tartományának volt fővárosa. Németország egy nagy részében szláv népek tanyáztak; a germán törzsek összefüggés nélküli apró hercegségekre voltak megoszolva. Az orosz területen oroszok laktak már Árpád idejében is különböző wareg uralkodók alatt, de egységes Oroszország csak a mongol iga lerázása után Rettenetes Iván alatt keletkezett.

Ily általános politikai és tehnikai bizonytalanság közepette, melynek a kelet-római birodalom szelleme sem kölcsönözhetett teljes erélytelenségében állandóbb jelleget, vonúlt be Árpád szervezett állama Európa népei közé, a vérszerződésben magával hozva egy már constituált állam oly alapinstrumentumát, melynek elvei a pusztaszeri gyűlésen bővebben kifejtve és megállapítva, *a magyar államnak az arany bulláig, sőt alapeszméiben mind a mai napig állandó és szilárd alapjait alkották és alkotják.*

De a hazában akkor élt népek meghódoltatásával, a haza területének birtokbavételével, az etelközi és pusztaszeri szerződésekkel az államalapítás csak formaszerűleg volt befejezve; az államalapítás külső biztosítékai még ezután voltak megszerezendők. Érezték azt úgy a honoszerző Árpád, mint annak fejedelmi utódai, hogy az új magyar államnak szolid, az akkori viszonyoknak megfelelő belső szervezeten felül szüksége van még oly garantiákra, melyek annak fenmaradását különösen is biztosítják.

Erre két mód kínálkozott a csekély számú nemzetnek. Vagy szövetséget kötni, melytől azonban a nemzet büszke önérzete visszariadt, de mely az akkori európai népek széttagolt és szervezetlen állapotai között úgy is praecarius értékű leendett; vagy hadi tettek által megfélemlíteni azokat, kik az ural-altáji fajnak a kelet és nyugat közé bevonulását s ott egy új állam alapítását sanda szemmel nézték. Árpád a külső biztosítékok megszerzésére az utóbbi módot választotta. Azon hadjáratok, melyeket e honalapító a IX. század végén s a X-ik elején Olasz-, Német- és Franciaországban, valamint a byzanci császárságban viseltek, *nem rablóhadjáratok voltak*, mert hisz az igényeiben egyszerű népnek miért lett volna szüksége kelet és nyugat kincseire akkor, a mikor a tejjel-mézzel folyó Kánaánt magáénak mondhatta: hanem e hadjáratok józan megfontolás és politikai bölcsesség szülte *külső biztosítása voltak a zsenge magyar államnak* azáltal, hogy fegyvere súlyát hatalmasabb szomszédjaival éreztetvén, megértette velük azt, hogy az elfoglalt földön államot alkotott, onnan az akkori idők szellemében nomádként elköltözni nem szándékozik, hanem azt örök időkig fenntartani kívánja s annak megvédelmezésére elhatározása is, karjai is elég erős.

E hadjáratoknak Árpád által contemplált politikai jellegét és czélzatát azonban utódai már szem elől tévesztvén, azok valóságos rablóhadjáratokká fajultak. A különben is az állammá alakulás processusát élő szomszéd nemzetekben e körülmény csak növelte az impulsust a gyorsabb tömörülésre s e rablókalandozások túlhajtottságukban a tiszteletteljes félelem helyett a bosszú érzetét keltették fel a mind egységesebbekké s mind hatalmasabbakká váló szomszéd nemzetekben a fiatal magyar állam ellen. Sajnosan tapasztalta ez újabb helyzet súlyát kalandozó seregünk az augsburgi és merzeburgi csaták irtózatos vereségeiben. E mellett a nagy szláv és germán tenger közepén uralgó kis számú, de a hadjáratok alatt számban még inkább megfogyatkozott nemzet hadi erejének ily gyakori megoszlása fejleményeiben magára az új államra is végzetessé válandott. Egy erős kézre volt ismét szükség, mely az elfajult irányt megfékezze, a hatalmasokká nőtt nyugati szomszédokat a nemzettel kibékítse s ezt a nyugateurópai népcsaládba bevezesse. *E feladatot a gondviselés Szent Istvánnak tartotta fenn osztályrésül.*

Már mint vezér, atyja nyomdokait követve, bölcsen kormányzott. A rablóhadjáratoknak egy csapással véget vetett s népét a földművelésre utalta. Belátta, hogy a nagyobb államok tömörülésének e korszakában az etelközi szerződés által megalapított törzsszerkezet nélküli immár azon benső erőt, mely befelé a nyugodt fejlődés, kifelé a biztonság garantiáit nyújthatná. Lelkében meggyőződött arról, hogy a törzsszerkezet fejleményeiben a nemzet széttagolására vezet s az Európa szívében megalapított új magyar államot a hun és avar birodalom sorsára juttatja. A történetet akkor helyettesítő hagyományokból vonván le a tanulságokat, szükségesnek látta erős kezekkel és gyorsan vonni le az adott helyzet consequentiáit s *az etelközi alkotmányoknak a változott politikai helyzet által követelt reformját tette sürgősen megoldandó feladatává.*

E tekintetben két irány kínálkozott. A nyugati államok alakulásának vezéreszméje: *egységes politikai nemzet törvényileg biztosított állampolgári jogokkal* és a keleti államalakulás szelleme: *az uralkodó népfaj élén korlátlan egyeduralom, a meghódított népek alávetettségével.* Saját politikai bölcsesége, az újonnan alakult magyar állam ethnografiai viszonyai és a jövőbe messze belátó szelleme oda utalták Istvánt, hogy az előbbi irányhoz, tehát nyugathoz csatlakozva, a nyugati államformát válassza, *a magyar államot annak eszmekörében újból szervezze s e szervezet megerősítésül pogány népét az állami centralisationnak alapelveinél fogva kedvező római egyház kebelébe vezesse.*

És István mindezt 41 évi uralkodása alatt törhetlen szívóssággal, kiméletet nem ismerő erélylyel keresztül vitte s a magyar állam ez idő óta elfogadott s megállandósult tagja a nyugateurópai népcsaládnak.

És az idő óta, hogy Szent István állampolitikai erélye ez eredményt elérte s a magyar államnak Európa szívében nemzetközjogilag biztosított helyzetet teremtett: nemzetünknek akár az Árpádházi, akár a vegyes házbeli, akár a Habsburgházbeli királyok alatti történetét vesszük szemügyre, az nem egyéb, mint jólét és balsors, dicsőség és aláhanyatlás, béke és harczi küzdelem folytonos váltakozása, mely annyiban tér el általában más nemzetek történetétől, hogy a nemzet

sorsának s az állami élet jellegének e váltakozásai sokkal rövidebb időközök, de éppen ezért veszélyesebbek is.

Es ezen kilencszázados küzdelmek hosszú sorozatán, nemzetünk történetén veres fonálként húzódik keresztül *azon szolgálatok beláthatatlan sora, melyeket az a nyugateurópai államfejlődésnek és polgáriassodásnak tett.*

Már maga, *nemzetünknek szervezett államként bevonulása Európa szívébe s térfoglalása kelet és nyugat határai között, egy ily megbecsülhetetlen szolgálat volt Európa nyugatának.* E térfoglalás által lőn első sorban előidézte az, hogy az akkor már a kereszténység felvétele útján életirányaikban megnesmesült, de szolid állami közösségbe még nem szervezett népek compact államokba szervezkedtek s ezáltal oly közjogi alakulatot nyertek, mely már a magasabb politikai kultusz régióiban lüktet; de a magyar állam beékelése által lőn másodsorban megakadályozva, hogy a nyugati civilisatio s a keleti barbarizmus már ekkor bizonyára bekövetkezendett s a nyugati államokra nézve azok szervezetlen voltánál fogva kimenetelében szerfelett aggályos összeütközés a nyugati haladás megmérhetetlen javára elmaradt s e mellett a jövő fejlődés javára meg lőn akadályozva azon államalakulás, mely egy nagy szláv állam képződésében előbb-utóbb vést hozott volna nyugat civilisatiójára. Nem tagadják a magyar államalakulás ez érdemét nyugat történetirői sem és fájlalják azt a szláv történetirők és a pártatlan Angolország legnagyobb történetirője nyíltan kijelenti, hogy — szavait idézve — „a civilisatio a magyaroknak köszönheti, hogy évszázadokra nem hanyatlott vissza“, sőt tovább menve, állítja, hogy — ismét saját szavait idézve — „ha a magyarok kevésbé bátrak és erélyesek lettek volna, úgy a modern civilisationak bizonyára nyoma sem léteznék.“

Es hogy ha a nyugati államok alakulása s civilisatiojuknak megvédelmezése ügyében nagy érdeme van hazánk megalapításának Európa szívében, úgy nyugat e védbástyáját még erősbítette azon körülmény, hogy a magyar nemzet a kereszténységet felvevén, annak tanai által nemcsak magát tette művelődésképesé, *hanam ezáltal a kelettel való végleges szaktúását befejezté és magát nemcsak materiális, hanem morális védfallá is kelet szellemével szemben nyugat javára.*

Es mi történt volna — hogy tovább tekintsek a történet lapjain — nyugat civilisatiójával, ha a tatárjárás a Dráva és Kárpátok között nem a magyar államot, hanem azon apró nemzeteket találja, melyektől Árpád a hazát elfoglalta s ha a mohi csatában bár vesztesé lett magyar had Batu kán hordáit meg nem gyengíti s a bevehetetlen magyar erősségek: Esztergom, Pannonhalma, Székesfehérvár és Pozsony, ereje nagy részét le nem kötik. *Bizonyára átszáguldott volna ez irtozatos emberförfögeteg a korhadtt szervezeteken s nyugat civilisatióját évtizedekre visszaveteti,* a mint hogy visszavetette Magyarországot is annyira, hogy IV. Béla királynak a honalapítást újból kell vala kezdenie.

Csak jelezve a szintén európai jelentőségű morvavölgyi ütközetet, melyben IV. László király túlnyomó segítségével *egy nagy szláv állam keletkezése újból megakadályoztatott* és ugyancsak túlnyomólag magyar segélylyel letétezt azon világtörténeti jelentőségre emelkedett dinasztia hatalmának alapköve, melynek mai uralkodónk egyik nemes sarja: a nikápolyi ütközettől kezdve egész a mohácsi vészig, tehát 130 eszten-

deig minden külsegély nélkül *nemzetünk önmaga védi az Alduna mentén nyugat civilizatioját az utjában mindent elsöprő mohamedán világ rohamai ellen* s midőn a magyar harczy dicsőség napja a belső meghasonlás miatt s a közös veszély elleni külsegély elmaradása folytán Mohács mezején nyugovóra száll, még ez időtől kezdve is egész az ozmán hatalom gyengülésének kezdéséig, *Magyarország saját testével akadályozza meg azt, hogy a moslim Európa nyugati világára betörjön.*

A mi már magának a magyar nemzetnek állami életét s annak fejlesztésére irányult törekvéseit illeti, tudjuk, *hogy függetlenségét s önállóságát úgy a német, mint a görög császár, valamint a pápák főhatalmi igényeivel szemben mindig fenntartja*; egy hatalmas pápa agresszív politikája ellenében kijelenti, hogy készebb a kettős keresztet háromossá átváltoztatni s a keleti egyház kebelébe lépni, semhogy függetlenségét feláldozza s a midőn az európai államok fejlődött hatalmi arányaival szemben, mint magában álló rokon és szövetséges nélküli nemzet állami életét biztosnak nem láthatván, a Habsburgi dinasztiaát választja uralkodójául, alkotmányát az 1723., 1791. és 1848-iki törvények által körülbástyázza s annak védelmében többször véres harcot ví.

A belső államjog fejlődése tekintetében már Szent István óta Nyugat-Európának a *nemzet jogai által korlátolt alkotmányos királyság képét nyújtja s ezt mai napig állhatatosan fenntartja*. Voltak ugyan a magyarok bejövetele után alakult nyugat-európai államokban is birodalmi ország- és kerületi gyűlések, melyek az illető ország törvényhozási, bírói és végrehajtó hatalmába tényleges ingerentiával birtak; ezek jog- és hatásköri viszonyai azonban alaptörvényileg szabályozva sehol sem voltak s az államfő hatalmának csak annyiban szolgáltak ily szervezetlen minőségben korlátokul, a mennyiben ily korlátokat az államfő többé-kevésbé erélyes jelleme elfogadott vagy visszautasított.

Nálunk a főhatalom korlátozásának alapelve már az etelközi szerződésben le volt téve, Szent István által írott törvénybe iktatva, II. Endre aranybullájában alaptörvényyszerűleg szabályozva, több későbbi király által megerősítve s az 1848-iki törvényekben parlamenti alkotmánynyá fejlesztve. Bizvást és büszkén elmondhatjuk, hogy *alkotmányunk legrégibb*, mert az angol nemzet Magna Chartája 7 évvel ugyan korábban kelt, mint II. Endre aranybullája, de az angol Magna Chartában új jogok constituáltattak, *a mi aranybullánk azonban már 200 év óta létező, de a királyi hatalommal szemben enyészőben levő nemzetjogokat elevenített fel* s állított követendő például Európa népei elé.

Az emberiség legnagyobb kincseinek, *a vallás és lelkiismereti szabadságnak védelméről nemzetünk mindig gondoskodott.* Valamint más országokban, úgy itt sem ment ez nehézség nélkül, mert az uralkodó vallás itt is feltékeny volt szerzett s 500 éven keresztül háborítlanul élvezett praerogatíváira. A nehézségek elmúltak a nélkül, hogy oly irtózatosságok, vallásháborúk, mézszárlások jelenségeivel találkozónak, melyeket más országokban a hitbéli fanatizmus előidézett: a bécsi és linczi később törvénybe iktatott békekötések megkezdik s az 1895. év törvényhozása befejezi és betetőzi e jogrendszer s hazánkban ezidőszertint a teljes és feltétlen vallás és lelkiismereti szabadság rendszere uralkodik.

A kedvezőtlen belpolitikai viszonyok folytán sok ideig lenyűgözve *volt sajtószabadság* csak az 1848. év törvényhozásában ül ugyan dia-

dalt, de e diadal a sajtó oly teljes szabadságát jelenti, a milyennel Európa egy állama sem dicsekedhetik. *A szólásszabadság s ezzel a gyülekezési jog szabadságszerető népünknel szokásjogként elejétől fogva fennáll s annak időszaki vagy egyéni megszorítása mindig a hatalom visszaélésének tekintetett. A kérvényezési jog még a legsötétebb korszakokban sem volt korlátozva.*

Magánjogunk a hűbér-rendszer lealázó formáit nélkülözte. A magyar nemes nem volt a király hűbérese, hanem *membrum sacrae regni coronae*. Az adománybirtokot a magyar nemes a királytól nem mint magánjogi egyéntől kapta hűségének feltétele alatt és kikötése mellett, hanem nyerte a koronától a közszolgálat terén szerzett érdemi jutalmául, melyért azonban nagyobb hűséggel, mint eddig, a királynak nem tartozott. Ismeretlen volt jogunkban a germán és frank magánjogi rendszer azon elrettentő aberratioja, mely az embert lealacsonyítva, a házasságot a női hűség elvének feladásával az úri hatalom alatt állókra nézve méltóságából kivetkőztette. *A magán vagyongy teljes elismerése már rég törvényileg biztosítva van. Büntető jogunk* mindig a nemzet viszonyaihoz, szokásaihoz, erkölcsseihez alkalmazkodott s már évek óta magas színvonalon álló büntető törvénynyel rendelkezikünk.

S a sok viszontagság daczára, mely nemzetünket az ezeréves múltban érte, *a magyar faj nem gyengült, hanem számban óriásilag erősödött, szaporodott, gyarapodott*, mi nemzetünk fajfenntartó képességének kétségtelen tanújele. Nem tudjuk biztosan s a történet sem mutatja ki, mily számú volt akkor nemzetünk, a mikor a hazát elfoglalta. Kétségtelen azonban, hogy 108 nemzetséggel jöven be a hazába, száma alig 500,000 körül foroghatott és ma, ezer viszontagságos év lezajlása után, részint a fajszaporodás természetes útján, részint az idegen nemzetiségek beolvasztásával fajunk száma 9—10 millió körül áll.

És végül, a mi egy nemzet erkölcsi productivitásának, magasan szárnyaló közszellemének kétségbevonhatlan bizonyága, *államéletünk légköre oly nagy férfiakat produkált, kik bármely államnak, bármely hazának örök büszkesége lennének s oly számban, minővel állan alig dicsekedhetik.* A honszerző Árpád, Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, III. és IV. Béla, Nagy Lajos, Hunyadi János, Mátyás az igazságos, Zrinyi Miklós, Bocskai István, Bethlen Gábor, II. Rákóczy Ferencz, Pázmán Péter, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferencz, Andrassy Gyula, mindannyi diszei nemcsak a magyar államélet termelő képességének, hanem legtöbbynnyire tetteik hatásánál fogva a művelt Európának is.

És az államéletnek ezen józan és politikus belső berendezése mellett a *nemzet nem feledkezett meg soha kulturájáról sem*, ámbár e tekintetben a XIV. és XV. századnak a török ellen vívott védelmi harcjai, később a leigáztatás tetemesen hátra vetették. A kultur-történet feladata e kérdést részletesen tárgyalni s én e helyütt csak annyit említek, *hogy a nemzet a legutóbbi 30 év alatt évszázadok mulasztásait pótolta s a minden irányú művelődés terén óriási lépésekkel halad előre.*

Nem fejezhetem be a magyar nemzetnek az európai civilisatio ügyében tett polgártársainak hosszú sorát és saját állami életének fejlesztése körül kifejtett működésének futólagos ismertetését a nélkül, hogy az évezred utolsó századának három befejező alakjáról megem-

lékezném. Nem akarok *sem Széchenyi Istvánról, sem Kossuth Lajosról, sem Deák Ferenczről* jellemrajzot írni, hisz mindegyikről halála után, sőt részben még életében egész litteratura képződött. Akkor, midőn az 1000 éves fennállás emlékünnepeét üljük, ez ezredvégi szellemóriások csupán három axiomaszerű kijelentését kívánom emlékünkebe véсни, egyenkint méltók arra, hogy a szivekhez nőve, örök időkig fenmaradjanak az utódok emlékezetében.

Széchenyi Istvánnak, a nemzet e nagy regenerátorának meleg fajszeregete s ennek mindent alárendelő törekvése soha erősebben és plastikusabban nem nyilvánult, mint mikor törekvéseink céljait s a magyar nép hivatását így jelöli meg:

„A magyar népnek, mint Európában egyedüli heterogen sarjadéknak, nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Ázsia bölcsőjében rejtőz, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátosságait egy törzsök fajnak, *mely bizonyosan annyira különöst s erejénél fogva annyi jót, annyi nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja.*“

„*Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint erélyét megőrizni és szelplőtlen minőségben kifejteni, nemestteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiségnek feldücsöltéséhez vezetni, ez a feladat.*“

És uraim, talán soha nem jellemezte senki egy szabadságszerető s alkotmányos nép és a fejedelem közötti összhang belső feltételeit oly ékesen, mint azon *Kossuth Lajos*, a ki lángoló szellemerővel, tüneményszerű energiával nyúlván bele a régi rendszer korhatag állapotába, 1848. elején három rövid hónap alatt megvalósította mindazon eszméket, melyeket az új kor szelleme lehelt, de melyeknek hazánkban már a múlt század végén voltak vértanúi: *a parlamenti felelős kormányrendszert, a törvény előtti egyenlőséget, a közteherviselést, a földbirtok szabadságának elvét és a sajtószabadságot.*

Ezen Kossuth Lajos 1848. márczius 3-iki híres beszédében, melylyel a fentjelzett reformokat az akkor még rendi országgyűlés alsó házában keresztül vitte, a nép és fejedelem közti viszonyról így szól:

„*A nép örök s öröknek kívánjuk a nép hazáját és öröknek ama dinasztia fényét, melyet uralkodónknak ismerünk.*“

A múlt kor emberei egy-két nap után sirba szállanak, de a Habsburg-ház nagyreményű ivadékára, Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trón öröksége vár, mely erejét a szabadságból meríti. Dinasztidja iránt, mely népének szabadságára támaszkodik, keletkezni fog mindig lelkesedés, mert szivből hű csak szabad ember lehet.“

És uraim! *Deák Ferencz*, a harmadik szellemóriás, a haza bölcse, ki a nemzetet királyával kibékítve, ezelőtt három évtizeddel bevezette azt azon alkotmányos életbe, melynek eredményeit hazánk és nemzetünk minden irányú általános előhaladásában hazafitúi örömmel s büszkeséggel szemléljük, 1861-iki híres feliratában, a magyar államjog ez isteni bölcseséggel megírt aranykátéjában így írja elő azon álláspontot, melyet a nemzetnek el kell foglalnia akkor, a midőn alkotmányos szabadsága veszélyben forog:

„Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltani nem szabad. Ha tŰrni kell, tŰrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött; tŰrni fog csüggedés nélkül, mint ősei tŰrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert a mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de a viról a nemzet — félve a szenvedésektől — önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz, mindig kétséges.“

Fajunk szeretetének és hivatásának, a fejedelem és nemzet közötti összhang fenntartásának s jogaink védelmének benső igazság dolgában soha nem évülő e három axiomáját, véssük mélyen szíveinkbe akkor, midőn nemzetünk a második évezredbe lép.

És tek. közgyűlés, most már az a kérdés merül fel, vajjon a nyugat-európai civilisatio megvédelmzése és saját állami létének fejlesztése körül kifejtett tevékenységében Szeged város támogatta-e, elősegítte-e a magyar államot?

Uraim! Szeged városának egész eddigi élete fényes bizonyíték a mellett, hogy ezt a város hazafiúi lelkesedéssel, összes erőknek feldőzásával mindig megtette. Különben is hosszúra nyúlt előadásom nem engedi azt, hogy Szeged város köztevékenységének minden egyes mozzanatairól megemlékezzem, de ez nem is szükséges, mert elég hivatkozni II. Endrének, IV. Bélának, Róbert Károlynak, Zsigmondnak, Albert királynak, Hunyadi Jánosnak, I. Ulászlónak, Hunyadi Mátyásnak, II. Ulászlónak, II. Lajosnak, Zápolya János királynak, I. Miksának, I. és III. Ferdinándnak s különösen I. Józsefnek és III. Károlynak privilegium leveleire, melyekben egyenkint elősorolvák mindazon temérdek szolgálatok, melyeket Szeged város a magyar államnak tett; de nem mulaszthatom el itt Hunyadi Mátyás király 1462. évben tett adományleveléből idézni a következőket:

„Kedves emlékezettel fontolgattuk azon sokféle szolgálatokat, melyeket a mi Szeged városunk és az ő polgárai Magyarország királyainak s az országnak s az ő szent koronájának s fenséges fejedelem; Hunyadi János beszterczei gróf úrnak, a mi boldog emlékezetű legkedvesebb atyánknak és végre mi felségünknek sokszorosan tettek.“

És uraim, e közszolgálatok különösen nagyok voltak a XVIII. és XIX. században, melyek közül ezúttal csak azon egyet emelem ki, a mit én Szeged város közszolgálatai között a legnagyobbnak, a legfontosabbnak tartok s ez az, hogy iskolái és szelleme útján ez idő óta a délvidéken állandóan magyarosít s ezzel erősíti a magyar állameszmét.

De Szeged közszolgálatait, múltját és hivatását illetőleg átadom a szót Szeged város jelenlevő jeles krónikásának, a ki szerény helyi irodalmi társaságunk által pályakoszorúzott munkájában a következőket mondja:

„Szeged története valóságos történelem, — a tanúságok gazdag tárháza. Múltja nem tengődés, de folytonos küzdelem a létért. Az ellenség gyakran feldúlta, tűz, víz és más istencsapása többször elpusztította; de mindig feltámadt és népe mindenkor megmaradt igaz magyarnak. A népben rejlt őserő és sztvósság a bajokat elenyészttette s minden csapás után a város népe nagyobb és izmosabb lett, mint azelőtt volt. A küzdés tette nagygyá s ez biztosítja jövőjét és fényes hivatását, melyet kétségen kívül

be fog tölteni. Nagy szolgálatokat tett a hazának, a magyarságnak, nyelvünknek, nemzetiségünknek. Még nagyobbra van hivatva a jövőben.“

És ezen várost, uraim, mely az állam közérdekeinek annyi áldozatot hozott, kétszáz évi, erejét kimerítő árvízküzdelem után, 1879. évi márczius hó 12-én a Tisza-szabályozás jól kidolgozott rendszerének hibás keresztülvitele a föld színéről elsöpörte s népét koldusbotra juttatá!

Nem folytatom e képet, uraim!

Szeged városát halottaiból feltámasztotta nagy királyunk szava, a nemzet áldozatkészsége, *polgárainak szívós erélye* s nemes férfiak fáradozása, úgy, hogy beteljesült a király azon szava: „*Szeged szebb lesz, mint volt.*“

Az újabb alkotásokat méltatni akkor lesz inkább helyén, a mikor Szeged város még ez év folyamán saját újabb berendezéseinek ünnepét üli; de már ez ünnepélyes alkalommal lehetetlen meg nem emlékezmem azon lelkes férfiak kimagaslóbb alakjairól, kik a király parancsát végrehajtották és Szegedet önmagának visszaadták.

Ezek között az első: *Tisza Lajos*. A jövőbe messze benyúló tekintettel, európai látkörrel, a családját jellemző erős fajszerkezettel, nemes hazafi-ambícióval és törhetlen erélylyel vitte keresztül a reconstructio nagy munkáját. Alig négy év alatt nemcsak megvetette egy új modern város alapját, de megoldotta a városnak minden akkor függőben volt kérdését is.

Városépítési rendszere erős helyi kritika tárgya lőn, de elhallgatatta azt azzal, hogy *Szeged alapját nem ötven esztendőre, hanem örök időkre kell lerakni*. Mint a város képviselője és saját szavai szerint „*polgára*“, ma a távolból is legmelegebben érdeklődik a város minden ügye iránt s hogy mennyire támogatja azokat, arról azok tehetnek bizonyosságot, kik a város ügyeit vezetik. Szeged soha nem feledi el e jótévő kezét, e nemes barátját. Adjon neki a gondviselés sok örömet és hosszú életet.

A másik férfiú neve: *Kállay Albert*. De uraim, itt leteszem a tollat, nemcsak azért, mert hála a gondviselésnek, e nemes férfiú üde férfi tetterőben az elnöki székben közöttünk ül, hanem azért is, *mert Szegeddel szemben feladatát még nem tartja befejezettnek*. Ne csodálkozunk ezen uraim, mert a kinek őse jelen volt a vezérek között az etelközi vérszerződésnél, ott voltak ősei mint szövetségesek Arnulf német császárnak a szláv elem ellen vívott csatáiban, Árpád honfoglalásánál és a pusztaszeri gyűlésen: az a férfiú Szegeden, a magyar állam területének e kritikus pontján, *a hol az államfenntartó magyar fajnak számbeli túlsúlya véget ér s kezdődik a hazai nemzetiségek gyakran decompositió irányú saja*: e férfiú Szegeden hazafiúi missióját soha nem tarthatja befejezettnek. Kívánjunk magunknak szerencsét, ő neki pedig azt, hogy ne csökkenjen soha ambíciójának ereje s adjon neki a gondviselés további működésében is kimeríthetetlen tetterőt.

Tekintetes Közgyűlés!

Levonom az eddig előadottak konsequentiait!

Hogy ha e nemzet ezer évi pályáján keresztül oly szolgálatokat tett az európai civilizatio érdekeinek, a mint azt előadtam; hogy ha e nemzet saját állami intézményeit ezen 1000 év alatt, dacára megmérhellen visz-

tagságainak, oly magas színvonalra emelte, hogy azok mintául szolgálhatnak, a minthogy szolgálnak is nemcsak a kevésbé művelt keletnek, hanem a művelt nyugati nemzeteknek is; s hogyha e város, — Szeged városa — a nemzet e civilizatorius működésében oly intenzív módon vette ki részét, mint a hogy azt jeleztem: úgy a magyar nemzet s így e város is, a magyar állam fennállásának ezredik évfordulójakor lelkében felemelkedve és megnemesülve, büszkén ünnepelhet, mert az emberiség legfőbb javainak tett szolgálatatainál, nemes irányzatainál és törhetlen élet-energiájánál fogva méltó a további fenmaradásra, érdemes az örök életre.

Ezen indokok alapján s ezen érzelmek hatása alatt a város tanácsa nevében a következő határozati javaslatot terjesztem a tek. közgyűlés elé:

„Akkor, a midőn a magyar nemzet állami életének ezredik évfordulóját ünnepli, Szeged város közönsége kegyeletes háldával emlékezik meg azon dicső ősokról, kik a mai hazát ezer év előtt elfoglalták, a magyar államot megalapították s azt a mai s a későbbi nemzedékek javára fenntartották.

Büszke önérzettel tekint vissza a város közönsége e hosszú múlt letűnt századaira azon tudatban, hogy a magyar nemzet ez idő alatt, súlyos megpróbáltatásai között is, úgy saját állami és társadami életének fejlesztése, mint Európa polgáriasodásának védelme körül híven teljesítette azon kötelességeket, melyeket reája úgy hazájának, mint az emberiség legfőbb javainak érdekei róttak.

Emeli önérzetét azon meggyőződés, hogy e kötelességek teljesítésében Szeged város közönsége szellemi és anyagi erőinek mindig teljes odaadásával vett részt.

A híven teljesített kötelesség e tudatában a második évezred küszöbén legmélyebb hódolatának s törhetlen hűségének kifejezésével járul dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli kirdly Ő Felsége elé, kinek bölcsesége a nemzetnek az alkotmányos élet áldásait biztosította, királyi szava e várost a végenszert órájában új életre kelté.

A királyi hatalomnak s a nemzetnek az alkotmány által biztosított együttes erejébe s a polgárok törhetlen hazaszeretetébe vetett bizalommal néz Szeged város közönsége a magyar nemzet második ezerévi pályája elé azon óhajtással, hogy azt ez útjában is az isteni gondviselés sokszoros áldása kísérje.“

És valóban, uraim, a király iránti hűség s annak alkotmányos hatalmába s a nemzet erejébe vetett bizalom, a nemzet erőinek fejlesztése és teljes kifejezése az, a mi hazánk és nemzetünk életét és fenmaradását biztosíthatja az új ezer évre.

Nagy súlyt kell fektetnünk a nemzet összes anyagi és szellemi erejét egyesítő e momentumokra, mert nagy kérdésekkel állott szemben, már sok viszontagságon keresztül ment nemzetünk az átélt ezer év alatt, melyek létét fenyegették s gyakran a megsemmisülés mélységének szélére állíták, de oly kérdésekkel, melyek már a második ezer év elején bizonyára megoldásra kerülnek, eddig még soha.

Az egyes nemzetiségek azon szellemi mozgalma, mely a jelen század második negyedében megindult s végcéljául a politikai határok által elválasztott nemzetiségek egyesülését tűzte ki, nemzetiséglakta hazánkat érintetlenül nem hagyhatja.

Nem gyakorlati szükségnek felel meg e mozgalom, a mint annak idején a keresztes háborúk sem céloztak semmi gyakorlati eredményt, hanem benne fekszik az idők szellemében s a XIX. század uralkodó irányában. *E nemzetiségi kérdés* már nem kopogtat ajtónkon s hiába áltatnók magunkat, benn van az már házunkban s szívja a magyar fajnak s a politikai magyar nemzetnek életerejét. Veszedelmes ellenség, de ártalmatlanná tehetjük, ha a történelemhez fordulva, a nyugati nemzetek példájából vonjuk le a tanulságokat, melyek e kérdést olyképp oldották meg, hogy az államegység keretében magas kulturájukkal a nemzetiségeket magukba olvasztották.

Így kell nekünk is tennünk s szigorúan ragaszkodva a korona által képviselt államegységhez, *anyagi és szellemi kulturánk emelésével hódítani meg a nemzetiségeket*; mert az erőszak időleges hatású s az elnyomottakat megaláztatva, reakciót szül, a kultura véglegesen hódít, mert felemeli a meghódítottat.

A keleti kérdés, mely Oroszországnak a pultavai ütközet óta elért túlsúlyában keletkezett s a Balkán-félsziget államainak jövő alakulása s hatalmi viszonyai körül forog, *hazánkra és fajunkra nézve is a lét és nem lét kérdése*. A mióta a török állam tényleg kilépett a nagyhatalmak sorából s napról-napra gyöngülnek fennállásának benső biztosítékai: e kérdés acuttá vált, melynek megoldása nem sokáig várat magára. E vész forgott a szabadságharcz Tyrteusának lelki szemei előtt, mikor látnoki szellemmel zengé:

»Iparkodjunk, e század viselő,
Születni fognak nagyszerű napok.
Élet-halálnak vészes napjai,
Fogjunk kezet, hogy rettegnünk ne kelljen
Az eljövendő óriásokat.«

Kell, hogy e kérdések végleges megoldásának napjai egyetértésben, hazafiságban és kulturában megerősödvé találják a magyar nemzetet s királyával élén erőből duzzadva a magyar államot, hogy az bátran szemébe nézhessen a megoldás világrendítő convulsióinak, oly bátorsággal, oly önérzettel, hogy mint Horatius örök szép ódájában énekl:

»Etsi fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.«

Uram, bezárom előadásomat és akkor, a midőn leteszem a tollat, melyet a millennium emlékei adtak kezembe, azt egy történelmi megfigyeléssel teszem. A mint ezelőtt ezer és tíz évvel Arnulf német császár

segítségül hívta az etelközi magyarokat a fejét felütötte szláv elem ellen; a mint ezelőtt ötszáz évvel Habsburgi Rudolf segítségül hívta IV. László magyar királyt a már nagy praetensiókkal fellépő szláv hatalom ellen, úgy most — ismét ötszáz év múlva — Magyarország ezeréves fennállásának ünnepe alkalmából *a német nemzet hatalmas császára és az olasz nemzet népszerű királya I. Ferencz Főzsef magyar királyt s az ő személyében a magyar nemzetet azon szövetség támogató-sára hívja fel, melynek éle éppen a despotismust és szolgaságot képviselő mai szláv világ ellen irányul.* És uraim, én a történeti jelenségek ismétlődésének e vaslogikájában *hazám és nemzetem befolyásának s európai súlyának újból megdicsőülését, történelmi hivatásának gondviselészerű elismerését és megdicsőítését látva,* — engedjék meg, hogy hazafiúi lelkesedésemben elhagyván a próza rideg szótagozatát, átadjam a szót a magyar nemzet ezidőszerint élő legnagyobb költőjének, a ki az 1876-iki szegedi országos kiállítás megnyitása alkalmával a Dugonics-téren ekkép énekelt:

»Oh, legyen is még ünnep a világon

Lássuk ragyogni túl vészen s csatákon
Szivárványszinben Buda ó falát
S a merre martját áldást hordva járja
A kék Duna s a szöke Tisza árja,
E nép a rónán és Kárpát völgyiben
Boldog, hatalmas és magyar legyen!«

Kérem a tekintetes közgyűlést, hogy a város tanácsának beterveztett javaslatát elfogadni méltóztassék.

*

Szeged város tulajdonképeni millennáris ünnepe azonban az ezredik év szeptember 6-ikán volt.

Ekkor bontotta ki szárnyait a fenséges ünnep és a hazafias lelkesedés Szeged falai között és ekkor szentelte fel ez a derék magyar város mindazokat a közintézményeket, a melyeket a millennáris nagy évforduló emlékének teremtett.

Minthogy ez időben a haza több pontján tartottak országos jelentőségű ünnepeket, a kormány a maga egészében nem jelenhetett meg Szeged ünnepén, hanem báró *Dániel* Ernő kereskedelemügyi miniszterrel képviseltette magát, a ki fényes kísérettel le is rándult az alföldi metropolisba, a hol zászlódíszszel, igaz lelkesedéssel fogadták.

A miniszter délelőtt 10 órakor érkezett Szegedre külön vonaton. Társaságában több országgyűlési képviselő és a kereskedelmi miniszterium több oszlopos tagja jelent meg.

Dániel miniszter először is a város közművelődési palotáját szentelte fel magvas, hazafias beszéddel.

Ezen ünnepélyes aktus után a M. Kir. Államvasutak internátusát adta át hazafias, magyarosító rendeltetésének.

Majd letette a kereskedelmi és iparkamara alapkövét.

Folytatólag megnyitotta az állami fa- és fémipariskolát, megjelent az e napon megnyitottnak nyilvánított városi gőzfürdő aulájában, letette az ügyvédi kamara zárókövét és végül részt vett a *Tisza*-fogadóban rendezett ünnepélyes lakomán, a honnan az újszegedi népkertben rendezett jótékonycélú népünnepélyre is ellátogatott.

Este megnézte az Újszegeden rendezett pazarfényű tűzijátékot, a város kivilágítását, a *Széchenyi*- és *Klauzál-tereken* rendezett nagyszerű népünnepélyeket és még az éjjel visszautazott a fővárosba.

Itt említjük meg azt is, hogy Szeged a millennium emlékére a felsorolt középületeken kívül 9 új népiskolát is építtetett.

XVII. ESZTERGOM VÁRMEGYE.

Esztergom vármegye május 13-án ünnepelte az ezredik évet. Miután a törvényhatósági bizottság a plébánia-templomban ünnepi szent misét hallgatott, *Kruplanitz* Kálmán főispán elnöklete alatt kezdetét vette az ünnepi közgyűlés. A főispán üdvözlő beszéde után a zenekar a „Hymnus“-t játszotta el, mire *B. Szabó* Mihály vármegyei főjegyző a következő emlékbeszédet tartotta:

Méltóságos kir. tanácsos főispán úr!

Tekintetes törvényhatóság!

A hármas halmon álló apostoli kereszt és a négy ezüst folyó sok vértől áztatott és sok dicsőségtől megszentelt birodalma immár ezer éves múltra tekinthet vissza!

Ezer év múltán itt vagyunk újra — magyarok — nem a harczi paripáknak dús legelőt adó síkjai, Lebediának nem ádáz küzdelemben vitéz véreinkkel a bessenyőkkel, nem Etelkőznek a Dnyeszter kéklő hullámaintól áztatott rónaságán, az Isten szabad ege alatt, hanem a mi karunkkal és kardunkkal, a mi minden aranynál drágább vérünkkel szerzett édes anyaföldünknek hajdan sok ellent visszavert erősségében, Szent István szülőföldjén, a polgárosult Esztergom szívében.

Csodálatos történelem ez a miénk! Mint a televényből csirázó rétség, mely a kasza nyomán kövér sarjút növeszt, mint az életerős fa,

mely a nyestés után csak annál dúsabb és termékenyebb lombokat hajt; úgy növekedett ez a mi nemzetünk is minden csapás után csak annál izmosabbá, csak annál vitézbebbé!

Álmos és Levente kemény tusában kiömlött vére küldött ki bennünket Etelközből Kiew falai alá, hol az orosz nép 10,000 gira ezüsttel s fiaival váltá meg tőlünk szabadságát. S midőn Árpád a vereczkei hágón mai szép hazánkba lépve, félelmetes őse: Attila öröksége czímén Zalánt, a bolgár fejedelmet uraló föld birtokába lépett, attól fogva négy hosszú esztendeig szakadatlanul harczolt ez a maroknyi nép, — s e küzdelmek közepette kiömlött vére az, a mely e földhöz köti a magyart. — S kezdve az ősidőktől, a Sajón, a Várnán, Mohácson és Világoson át egy vérfolyam hullámozása tanított meg bennünket a nagy Vörösmarty fájdalmasan édes halhatatlan versére:

»A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.«

Ma az ország legrégebb várispánsága: Esztergom vármegye ünnepléi a honfoglalás ezredik esztendejét. Ez a kicsiny, ez a szegény vármegye, a melynek nincs egy arasznyi szöglete, a melyet a haza, a hit, avagy a szabadság szolgálatában kivont fegyverek zaja fel ne vert volna; melynek a földjében az ekevas nem vág olyan mély barázdát, hová őseinknek vére ne hullott volna. Szent István bölcsője, IV. Béla sírja, ez a kicsiny, hajdanában feldúlt, letarolt, kifosztott darabja a magyarok földjének, melyet szívem egész meleg szeretetével s az én szép hazám iránt érzett rajongásom egész erejével csak a dülő csatákban diadallal hordozott zászlóhoz tudok hasonlítani; a hadi lobogókhoz, a melynek aranyos selymét leszaggatá az ádáz küzdelem, de kopjája áll a vár fokán s jogos büszkeséggel hirdeti a világnak: Nem maradt semmim, de megvan mindennem: a becsületem!

A maroknyi nép, mely a Turul madár szárnya nyomán kardjával hasította ki magának Európa legszebb darabját közel ezer esztendeje, hogy kioltá a tüzet, mely Hadúr oltárán lángolt. Két esztendő híján ezer éve annak, hogy Venczelin Kupa kezéből kiverte a hadi szekerczét. Hadúr oltárait azóta benőtte az erdő, eltemette az avar, a feláldozott fehér paripák csontjainak porát is réges-régen szerte szórta a vihar, de pogány korában csak úgy, mint azután, hogy fejét a keresztvíz alá hajtá, egyaránt erénye volt a magyarnak a vitézség, a szabadságszeretet s az önmaga által alkotott törvények tisztelete. E tulajdonával védte Európát a pogány ellen közel 500 esztendeig s ha vele lesz Isten, e tulajdonával fegyverkezve bátran lépi át a második ezer esztendő küszöbét!

Tekintetes törvényhatóság! Az isteni gondviselés véghetetlen bölcsesége engedte megérni e mai napot, az idők mérhetetlen tengerében elég kicsi mértékkel alig kifejezhető pillanatot; egy parányi morzsáját a történelemnek, mely csodálatosképpen el fog merülni a múltak éjjelébe, hogy vissza ne térjen soha többé. De valamint az ember késő vésnéseben is vissza emlékezik első játékeinak csupa színtől és fényességtől ragyogó idejére, sőt emlékezetének tükörében aranyosabbnak

látja a napsugarat, visszaálmodva magát, újra szívja s kellemesebbnek érzi az akkor látott virág illatát, valamint a kora terhétől reszkető aggastyán nem feledi azt a napot, a melyen örök hűséget esküdött annak, kit élettársul választott, azonképen ne múljon el nap, e színgazdag hónapok ez a magyar dicsőség fényétől ragyogó esztendő emléke közöttünk soha, míg földön magyarok lesznek.

Legyen áldás fegyvereink vasán, kezünk békes munkáján; aranyos padmaly, zsuptető alatt állandó szállása legyen a boldogságnak mindenütt, a merre magyarok imádkoznak. Legyen minden magyarnak a szive az a termő talaj, honnét ki nem vész soha a haza szeretetének vérpiros virága. Mert ha szeretjük a hazát, ha tiszteljük őseink hagyományait, akkor az a kelő nap, melynek ma még csak a pirkadását látjuk, egy olyan Magyarország kalászeit érleli majd, a milyen még nem volt sem az Anjouk liliomai, sem a Hunyadiak hollójával egy paizsra került kettős kereszt alatt!

Az Isten oltalmazza Magyarországot, engedje, hogy a Duna és Tisza mentén Árpád szabad nemzete legyen az úr mind az idők végéig.

Ezek után fölemelkedett *Andrássy* János alispán s a következőleg szólott:

Méltóságos kir. tanácsos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Midőn Esztergom megye mai napon szeretett hazánk: Magyarországnak ezredéves fennállásának ünnepét üli, nemcsak kötelességmulasztás, hanem valóban a legnagyobb fokú hálátlanság lenne, ha meg nem emlékeznénk a legjobb, a legalkotmányosabb uralkodóról, I. Ferencz József Ő császári és apostoli királyi Felségéről, hőn szeretett királyunkról, azon királyról, ki koronázási esküjéhez híven, nemcsak az ország alkotmányát mindenkor respektálta, annak törvényeit mind maga is megtartotta és mások által megtartatta, hanem mindazon törvényeket is, melyek hazánk alkotmányos törvényhozása által megalkotva, a felelős kormány által elébe terjesztettek és melyek országunk helyes irányban való fejlődésére és hatalmának emelésére hathatós tényezők voltak, legmagasabb szentesítésével ellátni első és legkedvesebb kötelességének ismerte, azon királyról, a ki népével csak örömeiben és bánatában együtt érezve, azok javát, jólétét mindenkor előmozdítani a legszebb és legnemesebb uralkodói hivatásának tartotta és tartja és a kinek a magyar nemzet tántoríthatlan hazaszeretete mellett kiválóan köszönhetjük, hogy Magyarország, szeretett hazánk ezredéves fennállásának ünnepén oly szabadságot élvez, melynél nagyobb egy nemzet sem dicsekedhetik. Igen, méltóságos főispán úr és melyen tisztelt közgyűlés, az uralkodói erényeknek oly sokoldalú és hatalmas nyilvánulásai, melyek felséges királyunk nemes szívében találják kútforrásukat és melyeket kellően ecsetelni gyenge szavam képtelen, arra ösztönöznek bennünket, hogy a mai napon nemcsak a tűzpróbát mindekor kiállott hűségünk és alattvalói hódolatunk, hanem a legnemesebb rugókon ala-

puló valódi szeretet és ragaszkodás érzelmeitől indítva, arra kérjük a mindenek Urát, hogy felséges királyunkat szeretett hazánk javára és dicsőségére, népeink legnagyobb öröme, felséges királynékkal, Magyarország őrangyalával és az egész magas uralkodó házzal együtt, sokáig, igen sokáig éltesse.

Adja az isteni gondviselés, hogy a dicsőségesen uralkodó ház minden tagja Felséges királyunk és királynénk magasztos példáját követve, azok uralkodói erényét elsajátítsa és azok közreműködésével és uralkodása alatt a késő utókor hazánk dicsőséges fennállásának második ezredéves ünnepét még boldogabban és megelégedettebben ülje meg, mint mi az ezredéves ünnepet ez alkalommal ünnepeljük. Röviden, nem ugyan ékes szavakban, de igaz hazafiúi szívből eredőleg tolmácsoltam ama érzelmeket, melyeket Esztergom vármegye közönsége mindig és e mai ünnepélyes alkalommal csak fokozottabb mértékben átérez és azt hiszem, hogy helyesebben nem fejezhetném be beszédemet, mintha arra kérem a felséges királyt és királynénkat, valamint az egész magas uralkodó házat, hogy alapítsák jövőben is magas trónjukat legfőképpen a kipróbált magyar hűségre, mert akkor trónjuk erős leszen, mint a szentírásbeli szikla, melyen még a pokol kapui sem vehetnek erőt, szeretett hazánk pedig nagy és hatalmas, népei boldogok és megelégedettek lesznek, mint hogy úgy legyen, adja a magyarok Istene.

Éljen a király és éljen a haza!

Frey Ferencz országgyűlési képviselő szólalt fel ezután a következőleg:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes megyei közönség!

A felséges ünnep, melyet a magyar nemzet a honfoglalás és állami léte ezeréves fennállása emlékezetének szentelt, s a mely ünnepelésből mai napon ez ősi vármegye közönsége is hazafias szívből fakadó lelkes örvendezéssel kér részt, elsősorban és kiválólag egy világtörténelmi esemény emlékét nyitja ugyan fel és helyezi az élő nemzedék öntudatában fénytől ragyogó előtérbe, mégis nem egyedül történelmi visszaemlékezés, hanem alkotmányos és hazafias manifesztáció jellegét is viseli magán, mert ország-világ előtt félreérthetlen határozottsággal tanúskodik arról, hogy a magyar nemzet, mely ezer év előtt e földet hazájául elfoglalta, azt állammá szervezni és abban magát és szabadságát egy ezredéven át mind e mai napig fenntartani tudta.

Szabad nép volt a magyar, midőn Árpád vezérlete alatt a Kárpátok tövében Duna-Tisza mentén hazát szerzett s a szabadsághoz való ragaszkodás, a szabadság rajongó szeretete volt és maradt mindenkor egyik legkiválóbb vonása nemzeti jellemének.

S ezredéves története folyamán miben jelentkezett, miben tünt ki szabadságszeretete? Miben állott a közmondásossá vált magyar szabadság? Könnyű és rövid erre a felelet:

„A magyar szabadság a magyar alkotmány!”

Ezért a magyar alkotmányért, a törvényben irt nemzeti jogokért, a törvényért és a törvény megtartásáért folyt sok századon át annyi küzdelem, omlott ki annyi honfi vér.

Szent a magyarnak alkotmánya, mert mindennél becsebb előtte szabadsága. A magyar alkotmány csúcspontja és betetőzése pedig az apostoli szent korona, mely mint egy ihlett ajakról király, nemzet és világ előtt csak imént elhangzott hatalmas szózat mondotta: „mint védő Cherub leng király és nemzet felett, mindegyiknek jelezve kötelességeit és mindkettőnek biztosítva kölcsönös jogait.“

Ezért mondja a költő a szent korona viselőjéről, hogy „a legelső magyar ember a király.“ Ezért forrott össze a magyar nemzet hazas és szabadságszeretete a koronás király iránt való törhetlen hűség érzetével.

S ha imént azt mondtam, hogy nemzeti jellemvonása a magyarnak a lángoló szabadságszeretet, most kiegészítem azzal, hogy nem kevésbé jellemzi nemzetünket a koronás király szent személyéhez a hazafiúi és vallásos kegyelet érzésével ragaszkodó törhetlen hűség, ez a szent hagyománya őseinknek, mely dicsőségesen uralkodó felséges királyunk koronázási jelmondatává lett: Bizalom az ősi erényben.

Ezek után kell-e szólanom felséges urunk királyunk fejedelmi bölcseségéről, magyar nemzete iránt érzett atyai szeretetéről, alkotmányos hűségéről, törhetlen kötelességérzetéről, fáradhatatlan buzgóságáról, melylyel életét egészen és teljesen uralkodói magasztos feladatának szenteli?

Tudja ezt hálás nemzetünk apraja-nagyja, hiszen már is a történeti nagyság fénye sugározza körül dicső nevét és fenséges alakját s Klió már készen tartja ércztábláját, hogy történeti díszjelzőként oda vesse majdan nevéhez: Ferencz József az alkotmányos.

Nem lenne tehát teljes és tökéletlenül fejezné ki hazafiúi szívünk érzelmeit mai ünnepszünk, ha annak során felséges urunk királyunk fejedelmi trónjának számolýához legmélyebb hódolatunk, fiúi szeretetünk és hűségünk adóját le nem raknánk.

Tisztelettel indítványozom tehát, hogy mai ünneplő közgyűlésünk-ből ő császári és apostoli királyi felségének Esztergom vármegye hódolatát és hűségét tolmácsoló távirat küldését méltóztassék elhatározni.

Az indítványt a közgyűlés lelkesedéssel, egyhangúlag elfogadta.

Ezek után *Mattyasóvszky* Vilmos, vármegyei tiszti főügyész a következő beszédet mondotta :

Méltóságos főispán úr !

Tekintetes megyei közönség !

A magyar nemzeti szellem kiváló vonásai közé tartozott mindenkor a történeti múlt tiszteletre méltó hagyományai iránt érzett és hiven ápolott kegyelet ; az ősök emlékének tisztelete és fenntartása ; a múlt dicsősége volt a talaj, melyből a nemzeti önérték és jogos büszkeség kisarjadzott és sudárba szökken, hogy a jelen küzdelmeiben erő és támasz,

a jövő céljaiban és törekvéseiben remény és önbizalom tényezője legyen.

A magasba szárnyaló érzelmek, a fellángoló hazafiúi lelkesedés, a büszke öröm és emelkedett öntudat, melyekkel nemzetünk a magyar haza megalapításának ezredéves emlékét ünnepli, a nemzet történelmi érzékéből, dicsőséges múltja iránt táplált hazafias kegyeletből és a nemzeti önérzetből fakadnak, s midőn mi, az ősi Esztergom vármegye közönsége, a hazának mindenkor hű és szerető fiai, a mai ünneplő közgyűlésre egybegyűltünk, mint része a nemzet egyetemének, ugyanazon felmagasztosult érzelmek hatása alatt állunk. Ki csodálkozhatnék ezen? A ki tudja, hogy Esztergom története a magyar nemzet történetének számos lapjain ezzel együtt van feljegyezve, majd a fény és dicsőség arany, majd a gyász és pusztulás véres betűivel.

A magyar királyság megalapítása alkalmával első szent királyunknak az első esztergomi érsek által való megkoronáztatása hazánk történetének már kezdő századaiban a legkiválóbb helyet biztosította Esztergomnak s ha jelentősége a vérzivataros századok viszontagságai között régi fényéből sokat vesztett is, mind e mai napig megtartotta legfőbb díszét, az esztergomi érseki széket.

Az esztergomi érsekek kivételes nagyfontosságú közjogi állásukban úgyszólván mindannyia történeti alak, köztük számos nagy férfiú, mint e vármegye örökös főispánjai, dísz és fényt kölcsönöznek Esztergom vármegyének és a vármegye mindenkor örömmel és büszkeséggel tekintett örökös főispánjaira, az esztergomi érsekekre, örömmel és büszkeséggel tekint azon apostoli lelkületű férfiúra is, ki ezt az ősrégi széket ez idő szerint foglalja el, kinek hazájához és egyházához egyenlő hűségben dobogó nagy szíve, mintha az isteni gondviselés rendelkezéséből jelöltetett volna ki arra, hogy nehéz időkben, súlyos küzdelmek idején a béke apostola legyen.

Nem lehet feladatomban, hogy e nagy férfúról, az ő nagy érdemeiről és kiemelkedő erényeiről e helyütt és ez alkalommal színes képet ecseteljek. De van-e erre szükség akkor, midőn még mindnyájunk szívében viszhangzik azon magas ihletésű hatalmas szózat, mely ékesszóló ajkairól csak az imént hangzott el felséges királyunk, egész Európa képviselői és a nemzet színe előtt?

Bizonyára sajnálattal érezzük mindnyájan, hogy a mai ünneplő közgyűlésünk legfőbb díszé és fényé hiányzik az által, hogy Ő Eminenciáját, főmagasságú és főtisztelendő Vaszary Kolos bíboros érsek urat, Magyarország hercegprímását és vármegyénk örökös főispánját körünkben, e vármegye termében hódoló tisztelettel nem üdvözölhetjük; mindazonáltal úgy vélem, hogy a megye közönsége osztatlan érületének és közvéleményének adok kifejezést, midőn indítványozom, hogy Esztergom vármegye közönsége hódoló tiszteletét és szeretetét táviratilag fejezze ki Ő Eminenciájának.

Ezt követé dr. *Földv*áry István, városi tiszti főügyész következő beszéde:

Méltóságos kir. tanácsos főispán úr!

Tekintetes ünneplő megyei közönség!

Egy ezredév határán hálattel szívvel, buzgó imával áll ma a magyar, az emlékezet átrohanva lezajlott századok felett, mintha dicscsel övezné a Munkács bérceiről letekintő hős, a hazaszerző Árpád homlokát! Csak erős, csak történeti hivatással ihletett nemzetek érhetnek meg ilyen ünnepet, mert nemzeteknek századok fizetnek s küzdés jutalmát vajjon hány látta meg? A magyar büszkén tekinthet vissza egy ezerév beláthatlan küzdelmeire; mert megőrizte azt, a mit dicső elei reá biztanak s nyugatot védő hosszú harczi után a kicsinyes féltékenységtől el nem vakult, a művelt nagy nemzetek elismerése int felé.

Mienk e föld! Nem kaptuk, nem vettük, vérünkkel szereztük, szabadságszeretetünkkel tartottuk meg! A magyar alkotmány volt az az életerő e haza testében, mely a kísértés minden lázát, a szétvonás minden baját, az erőszak minden hatalmát erősen megállotta és visszaverte. Azok a vércseppek, melyek a hét vezér karjából egykoron Etelközön kicsordultak s a bolyongó nemzetet Pusztaszerig elvitték, azok még egy ezredév után is életet adnak a magyar szabadságnak, a magyar alkotmánynak. Az állam, mely ma ezeréves fennállásának ünnepét üli, ma is azon alkotmányos alapon áll, melyet a honserzők vérükkel pecsételtek, melyet a bölcs honalapító Szent István megerősített és a hit világánál megtisztított.

A századok folyásán sokszor fenyegette vész, még többször belviszály, de az a sajátos nemzeti egyéniség, melynek egyik legelső jellemzője a forró hazaszeretetet s a történeti hivatás élő érzete, sokszor, bár az utolsó órában, megvédelmezte azt.

Egy ezredév után történeti alapokon nyugvó alkotmányával áll Európában a magyar, az apostoli király és a nemzet együtt intézik a haza sorsát, miként a vérszerződés harmadik foglatjában megírva van. E magasztos gondolatra elülnek a politikai viharok, elvesztik élüket a sűrűlódások, egyek vagyunk a hazaszeretetben és örömben, hogy Magyarország ősi alkotmánya él, hogy a nemzet élén saját alkotmányos kormánya áll. — Lehetnek eltérő nézetek a kormányzat tényei felől; mert hisz egyenest az ellentétes nézetek küzdelmei teszik ki a képviseleti kormányrendszer életét, ámde még fülünkbe cseng a királyi szó, apostoli felségünk, a világ legalkotmányosabb és legszeretettebb királyának szava és itélete, „hogy — bár — a politikai küzdő téren sokan különböző és eltérő utakat választanak is hazafias érzelmeik érvényesítésére, — a magyar szent korona iránt való hűségben — s az ország javának és dicsőségének előmozdításánál a hazának minden polgárát egyesítve és teljes egyetértésben találjuk!“ Ez a királyi szó, mely közelpokban az első évezrednek fenséges befejezője s az újnak megnyitója volt, leghivebb jellemzője a letűnt tíz század erejének, a magyar nemzet államfenntartó képességének.

Esztergom vármegye ünnepi Hymnuszában el nem maradhat a megemlékezés az alkotmányról, az ország alkotmányos kormányáról, — hisz ezért küzdött annyiszor, ezért szenvedtek a szabad szó vértanúi. — A vármegyéek terméi voltak öt századon át az alkotmány erősségei s a küzdelmes évek hosszú harcaiban fényes szerepet töltött be a mi ősi vármegyénk is, mely egykoron az alkotmány bölcsője volt, a honnan szétsugárzott egy ezredév előtt az államalkotás ereje.

Azért, midőn a szabadság és alkotmány e kicsi várában, ez ősrégi vármegyében ünnepre gyűltünk, letesszük egy ezredév zárókövét s kigyúlt szívünkben a múltak dicsősége: emlékezzünk meg hazánk alkotmányáról és az ország felelős kormányáról, mely az alkotmány bástyáin legelől küzd és hazafias lelkesedéssel munkál annak fentartásán és erősítésén; mely saját nyugalmanak feláldozásával és legjobb erélyével fárad a közjóért s melynek osztályrészül jutott a dicsőség, hogy ezt a nemzetet egy új ezredévbe az ősi alkotmány teljes erélyében annak örök időre épült díszes falai között a király és nemzet érzelmeinek teljes és szerető összhangjával vezetheti be! És ezzel együtt írja be a vármegye jegyzőkönyvébe az alkotmány és szabadság iránti élő szeretetét és meg nem ingatható erős ragaszkodását; szállítsa át szent hagyományát, mit eddig őrzött, ápolt és nevelt, a hazaszeretet erényét, egy új évezred jövődjéé, hogy éljen és virágozzék a hon, abban az ősi vármegye jövőben és mindenkoron a szabadság és alkotmány tántoríthatlan híve, munkása és bátor harczosa legyen s ha majdan a beláthatatlan idők kerekén újra fordul e fényes hálaünnep, akkor is a magyar alkotmány teljes erélyében álljon s tudják meg, hogy dolgozni és lelkesedni egyaránt tudtunk érte s az első ezredév határát e szent fohásszal léptük át:

Isten áldd meg a magyart!

XVIII. FEHÉR MEGYE ÉS SZÉKESFEHÉRVÁR VÁROS.

Fehér megye és Székesfehérvár város együttesen ünnepelte meg az ezredik esztendőt május 12-én, br. *Fiáth* Miklós főispán és *Havranek* József elnöklete alatt.

A város elhatározta, hogy megiratja történetét, új városházát építtet, agkok részére menedékházat létesít, 10,000 frtos alapítványt tesz iskolai célokra, új elemi iskolát létesít.

A megye és város együttes díszközgyűlése előtt a törvényhatósági bizottságok Te Demura mentek, melyen *Mayer* Károly kanonok megható beszédet mondott.

A díszközgyűlést *Fiáth* Miklós báró főispán lelkes beszéddel nyitotta meg, majd utána elhatározták, hogy a királyhoz és törvényhozáshoz üdvözlő feliratot küldenek.

Az ünnepi beszédet *Huszár* Ágoston alispán a következőkben mondta el:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági díszközgyűlés!

Nemzeti létünk második évezredének küszöbét átlépve, midőn hálat adunk a mindeség hatalmas Urának, hogy nekünk e nagy ünnepet megérnünk engedte: emlékezzünk meg honfiúi kegyelettel fényes korszakokban gazdag nemzeti történelmünk azon nevezetes eseményeiről, melyek a honfoglalással kapcsolatosan a lefolyt ezredévben megyénk és a sz. kir. város területén zajlottak le s a melyeket a történelem részünkre drága kincsékként megőrzött.

A történelmi adatok szerint az Ázsiából megindult s századokig tartó népvándorlás őseink honfoglalásával ért véget. Árpád diadalmas hadaival egy ezredévvvel ezelőtt a *megyeri* révnél tartottak pihenőt, hol a Dunán átkelve, Buda vidékének meghódítása után, megyénkben százhalomig (Batta) vonúlt, innen küldé azután seregei egy részét *Baranyavár* és *Sárovár* meghódítására, majd seregeinek harmadával *Székesfehérvárhoz* vonúlt *Pákázd*on keresztül s e vidéken a Noé (mai szöllők) hegyen ütötte fel sátorát, közel a mai Fehérvárhoz.

A természeti szépségekben és termékenységben gazdag vidéket meghódítván, annak túlnyomó részét saját törzsének tartotta meg *Csepel* szigetével, úgy *Solt* és *Tas* vidékével együtt s ezen területek a honfoglaló vezér útódai alatt is hosszú századokon át fejedelmi birtokot képeztek s csakis a századok viharai, a mindent elseprő dúlások s puzstítások következtében változott át e megye birtokjoga anynyira, hogy jelenleg már csak a történelmi adatok szólnak arról, *hogy egykor e megye a honfoglaló fejedelmi ház tulajdonát képezte.*

A fejedelmi ház nem egy emléke maradt meg itt. Vaál vidékét Árpád fia: Valis, vagyis Vaál birta; *Árpád emléket* őrzi azon völgy neve is, mely Zámolyhoz tartozó Borbála-puszta mellett van.

A honfoglaló vezérek korából azoknak itt szereplését igazolják a *Verebi ősmagyar* sírok és a *Demkőhegyi* temetkezés maradványai.

Hogy az utódok mily kegyelettel voltak a honfoglaló emléke iránt, azt Szent István király azon kegyelete igazolja, hogy Árpád által a törzs részére megtartott területen romjaiból felemelte Sz.-Fehérvárt s az akkori Magyarország központjává tette.

Az Árpádok alatt e megye és város lakossága tiszta magyar volt, a megye alsó vidékén voltak csupán a magyarsággal rokon *kunbesenyő* telepek, mely telepek a jelenlegi Pestmegyében levő *Solt* községgel együtt képezték *Solt szék*et, mely a török hódoltságig Fehér megyéhez tartozott.

Fehér vármegye mint megye és Fehérvár városa is, mely székhelyévé lett e megyének, alakulását Szent István királynak köszöni. Ő a régi törzsrendszert megszüntetvén, a vármegyéket megalapítá s Fehér vármegye először 1009-ből említették okmányokban.

Szent István emelte a várost kir. várossá, adván neki azon szabadalmakat, a melyek később egyéb kir. városok szabadalmainak is mintái lettek.

Ugyancsak Szent István király építette itt Fehérvárott azt a *nagy templomot*, a mely világhírű fényvel bírt és a melyben a királyi szék és korona őriztetvén, koronázási s temetkezési templommá is tette, maga is annak boltjai alatt találván nyughelyet.

Itt rendelte el a kereszténység megállapításának érdekében azt, hogy 10—10 *község álljon össze* és építsen magának templomot.

E megye és város területe az Árpádok alatt sok nevezetes esemény színhelye volt, a koronázások, királyi temetkezések, országgyűlések a város falai közt folyván le, a bevonulások, gyülekezések mindenkor a megye területén történtek, sőt e megye területén — pl. Fövenyen — nem egyszer országgyűlések, nádori gyűlések és törvényszékek is tartottak. A nemzet alkotmányának alapját képező nem egy törvényalkotás itt készítettetett elő.

Az ország alkotmányának századokon át alapját képező arany bulla oklevelei e város hiteles helyeibe tétettek le II. Endre alatt.

A pogány magyarság utolsó fellobbanása a megyében volt s Zámoly község falai között lett áldozata e felkelésnek *Péter* király.

Itt volt egyik törzshelye a hatalmas Csák családnak is, mely Csókakő várát építteté s mely családnak számos tagja szerepelt a megye ügyeinek vezetésében mint tisztviselő és számos viselte a legnagyobb országos állásokat a haza és egyház érdekében.

E megyén vezetett keresztül a kereszties hadak útja egész hoszszában, de a tatárdúlás is felforgatta vármegyénket, bár a várost be nem vehették és a hagyomány szerint egyes vidékek, mint Alsó-Szent-István földüregi nyújtottak menedéket az üldözött népeknek.

IV. *László* alatt itt folytak le a nagy pártharczok s véres ütközetek voltak *Föveny* és *Polgárdi* határaiban, hol a felkelők leverettek.

Az országos gondok után ide tértek fejedelmeink a családi birtokra; itt élvezték azon kor multságait, különben is udvartartásaik nagy része állandóan itt volt; Feldobos és Aldobos községekben királyi tárnokok és lovászok laktak, erdős vidékeinken királyi vadászok voltak, a Duna és Sárviz közti nagy és gazdag síkságon pedig kir. ménesek valának. Egy szóval az Árpádházi királyok alatt e megye mint kir. birtok és a város mint kir. székhely folyton üdvözölhette nagy királyait körében.

Az Árpádok kihalta után a véres párttusák a nyugalmat itt is feldúlták s *Róbert* Károly alatt a királyi hatalom erősítése végett *Csókavár* királyi birtokká tétetett.

A pártharczok egyik központja Fehérvár, a koronázó város volt, s így megyénk, mely a várost körül övedzi, sokat szenvedett ezen időben.

A pártharczok lezajlása után, *Róbert* Károly trónraléptével, miután a király már nem itt tartotta udvarát, Fehérvár koronázó és temetkező fővárossá alakult át, jóllehet azért fontosságát és tekintélyét még sokáig megőrizte.

Az *Anjouk fényes kora* lovagi fényben ragyog e megyében is, mert ha a hadak útja el is vezette őket messzire, de a jog és igazság kiszolgáltatása vissza hozta őket körünkbe s a királyi udvar nem egyszer időzött itt s nem egyszer hangzottak a vértések rengetegei a királyi mulatók zajától

Zsigmond hosszú uralkodása a mily viharos volt e megyére is, mert a birtokviszonyok legizoláltabb helyzetét igazolják e korbeli okmányaink és szomorú képet nyújtanak azon jogtalan harcokról, melyeket egyes hatalmasok folytattak a gyengébbek ellen. De még Zsigmond pénzzavarának is áldozatává lett e megye némely része, mert Dinnyés és vidéke kir. birtokot Zollern Frigyes nürnbergi örgrófnak, a mostani német császári ház őseinek, Csókakőt a Rozgonyiaknak adta zálogba.

A hosszú pártharcok után jött a *Hunyadiak fényes korszaka*, midőn a fény és dicsőség ragyogott az ország felett, midőn az egész világ előtt tündökölt a magyarság, a harc mezején úgy, mint a tudomány és művészet terén.

Mátyás a nagy, sokszor volt itt udvarával, a Vértesek rengetegei közt szívesen mulatott vadász-társaival, de országos gondok is nem egyszer hívták városunk falai közé.

Hogy mily kegyelettel volt e megye és város iránt, mutatja az, hogy e megyében *Csoor* község határában fogadta fényes kísérettel menyasszonyát: *Beatrixot*, s a megyén keresztül kísérte Budáig, érintve Fehérvár városát, hol a nagytemplomba vezette aráját s ünnepek tartattak.

Mátyás halála után bekövetkezett szomorú idők viszontagságai, a paraszt-lázadás s egyéb belharcok e megyét is feldúlták.

II. *Lajos utolsó útja* e megyén vezetett keresztül, midőn Mohács felé indult.

Ekkor következett be azon idő, melynek emléke még most is borzalommal tölti el minden igaz magyar szívét.

Mohácsnál a csata elveszett, a szerencsétlen király is ott lelte sírját s utána e megyére borzasztó pusztulás következett. A *vad török had* egész hosszában feldúlta a megyét egész Budáig s dúló csapatai Fehérvárig is elkalandoztak. A községek lángba borultak, a ki nem menekült, kardra hányatott vagy iszonyú rabságra került. De ez még csak a kezdet volt, 1543-ban megjelennek *Soliman* hadai Fehérvár alatt és szeptember 4-én elesik a város s vele a megye másfél-százados török járom alá került.

A községek nagy része elpusztul, régi lakossága részben elmenekül, részben elvesz a török kegyetlenség alatt és csak csekély része marad itt és tűri a nyomást és zsarolást. A vármegye végleg megszűnik, mint hatóság feloszlik s másfél századig nem létezik mint ilyen s a török hatalom által a Budai, Fehérvári, Simonytornyai és Szegszárdi szandzsákok közt osztatik fel.

A megyei birtokos nemesek családja nagyrészen kivész s a gazdátlan birtokokat más megyebeli birtokosok kapják királyi adományképen.

A török alatti idő borzasztó képe e megye és e városnak, melyek a dunántúli török hatalomnak másfél századig központját képezték, múltjából véres harcok, rablások, gyilkolások, égetések napirenden voltak, mindenhol pusztulás s a nagy királyok alkotásainak csak romjai maradtak.

A török iga alól 1688-ban szabadult meg Székesfehérvár és vele a megye is. Az első közgyűlés gróf Esterházy Ferencz főispán alatt

1692. év szept. 20-án tartatott, melyen 52 nemes volt jelen. Ezen közgyűléssel kezdődik a vármegye újabb közéleté.

A töröktől megszabadult megyét I. Lipót 1694-ben régi jogaiba visszahelyezte s a régi czimer és pecsét használatára újból feljogosította.

A megye birtokossága, kevés kivétellel, szomszéd és más megyebeli családokból alakult.

Ugyanezen időben újította meg I. Lipót a diplomát a városnak is, melylyel szab. kir. városi jellegét és régi szabadalmait megújította.

De a török után sem következett be a teljes béke és nyugalom kora, mert a megtámadott ősi alkotmány és szabadságért *Rákóczy Ferencz* fegyvert fog s a megye nagy része hozzá csatlakozván, éveken át folytonos harcok színhelye lett ismét a vármegye.

Mária Terézia alatt a megtámadott királyi ház védelmére felkél a nemzet s a vármegye is két ízben szervezi az insurrekziót s rendszerint alispánjai alatt idegen harctéren küzdenek, és pedig vitézül, a megye felkelt nemesei.

I. Ferencz alatt két ízben fog fegyvert a megyei felkelő nemesség *Napoleon* hadai ellen s ez volt befejezése a megyei nemesség hadi kötelezettségének.

A vármegye és város története ezután beolvad a nemzet történetébe s mindenütt ott szerepel a megye és város, hol a nemzet jogaiért és a békés haladás és művelődés fejlődése érdekében tenni kell; de nemcsak a politikai élet terén visz fontos szerepet, hanem a művészetnek is áldozott a megye s 1818. és 1819-ben saját vezetése alatt nagy költséggel egy színtársulatot tartott fenn s ezzel is hozzá járultak a magyar kultúra emeléséhez, mely azon időben szorongatott helyzetben volt.

A harminczas és negyvenes évek a megyén és városon is átviharoztak s a Pecsovics- és Kubinszki-párt közt nagy harcok vívattak.

Szabadságharcunk több nevezetesebb eseménye folyt le itt s kevés család van, melynek tagjai részt ne vettek volna abban.

Népek, nemzetek tüntek le az ezer év alatt a föld színéről, a magyar nemzet azonban, hála az isteni gondviselésnek s minden igaz magyar keblét duzzasztó honszeretetek, annyi sok balszerencse s oly sok viszály után is él ez imádott hazában és ősi erényei minden irányban haladást folytán méltó helyet foglal el Európa hatalmas államai közt.

És most, midőn e vármegye és város történeti múltjába visszapillantó beszédemet befejezem, meg kell még emlékeznem arról, hogy e vármegyében született a magyar költő-herceg, Vörösmarty Mihály, ki e vármegye területén, K.-Nyék községben, az utókor kegyelele által emléktáblával díszített szülői házban élte le gyermekéveit, ki Székesfehérvár város falai közt — a hol ezen nagy költő emléke szoborral is meg van örökítve — szívta magába a tudomány, költői ihlet és lángoló honszeretet első csíráit, mely érzelmek hatása alatt írta meg később azon imaszerű szavait, melyek minden igaz magyar szívébe mélyen bevésvé vannak:

Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!
Bölcsöd ez s majdan sírod is, mely ápol és eltakar.
A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon, vágj verjen sors keze, itt élned, halnod kell.

Végül *Havranek* József polgármester a következő záróbeszédet tartotta:

Tekintetes vármegyei és városi ünneplő közgyűlés!

Ezredéves haza, ezer évnek fárasztó, de dicsőséges küzdelme után a békés haladás útjára érven, a reánk virradt új ezredév hajnalán ünnepet ül a magyar nemzet. Ezeréves fennállásának magaslatára jutva, — emelkedett lélekkel mond hálát Istenének, kinek kegyelme az ezeréves előbb megszerzett hazát megtartani és felvirágozni engedte. Tündérpalotává varázsolta át hazájának szívét: a fővárost, hogy a hála és öröm ezen ünnepén a magyar nemzet régi dicsőségéhez méltóan fogadhassa szeretett fejedelmét, a koronás magyar királyt; a fény és gazdagság csarnokait nyitotta meg az idegenek előtt, hogy hirdetői legyenek annak, hova fejlődött, mire képes e maroknyi nép, mely a történelem tanúsága szerint hosszú századokon keresztül csak védbástyája volt a művelt és gazdag nyugati államoknak, a nélkül, hogy saját erejének és jólétének gyarapítására századok hullámverése között csak néhány nyugodt évtizedet szentelhetett volna.

A haza szívének dobbanása, a lelkesült öröm, mely százezrek ajakáról tört fel a magasba, ünneplésre hívja fel a magyar nemzet minden egyes tagját, hogy az új ezredév küszöbén gondolatban áttekintve történelmünk dicső korszakait, azokból örömet merítsen a jelen számára s a sok ezer nemes példa hatása alatt lángoló hazaszeretettel gyűjtsön világot az új ezredévnek még ismeretlen útja elé.

Megállani ott egy időre, hova ezer év súlyos küzdelme juttatott bennünket; megállani ott egy pillanatra, honnét mint fáradsággal elért magaslatról óhajt lelki szemünk a letűnő múltból a még messzemenő jövőbe áttekinteni, ép oly édes és természetes nyugvó pontja egy fennállásáért sokat küzdött nemzetnek, mint egyes embernek a hegytető, hova fáradsággal jutott fel, de mielőtt onnét útját folytatná, megáll egy pillanatra, gyönyörködik a szép és lélekemelő kilátásban, hogy fáradságot feledve és új erőt merítve, folytassa útját egy szépnek ígérkező, de még ismeretlen táj felé.

Lélekemelőbb ünnepe még nem volt a magyar nemzetnek a jelen ünnepnél, hol csak a legmagaszosabb érzelmeknek: Istenünk iránti hála és a hazaszeretetek áldozhatunk, hol e tiszta áldozat önként fakad minden magyar ember szívéből. Elnémul itt az egyenetlenség, el-símulnak a szenvedély hullámai; mert a nemzetnek minden hű fia a mindennapi élet küzdelmeiből felemelkedve, alázatos szívvvel hajol meg Istenünk előtt, kinek kegyelme oly csodálatos módon tartott fenn bennünket. Testvéri szeretettel öleli át minden honfitársát, mert meg kell hajolni azon igazság előtt, hogy mindannyian egyek vagyunk a haza szeretetében és válságos időkben dicsőség vagy szerencsétlenség a magyart mindig együtt találja.

A magyarság milliói közül a múlt fénytől és dicsőségétől ihletett kebellet állunk mi is itt a vármegye és város fiai az Árpádok sírja felett, — édes hazánk e nagy ünnepén, s midőn a magyar nemzet kitartó erejében való bizodalommal örömtől ragyogó arczczal tekintünk a jövő elé, — csoda-e, ha a honfoglalás ezredéves ünnepén Székesfehérvár és

a vármegye fiai lélekben és bensőségben a királylító fővárossal versenyeznek? Ha gazdag, dicsőségteljes történetünknek hatalmas alakjain végigtekintve, lelki szemeink előtt elvonulni látjuk a honfoglaló Árpád dicső hadait, látjuk Szent Istvánt, bölcs és államalkotó első királyunkat s az Árpádház dicső fejedelmeit: bocsássa meg nekünk a hazafiúi kegyelet, ha e magyar dicsőségtől megszentelt földön, a lelkesedéstől szentté avatott ihletségünkben hallani véljük a fejedelmi Árpád hatalmas szózatát, midőn a határunkban fekvő „Árpád hegyé”-ről a várost és a vidéket a magáénak nyilvánítja; ha hallani véljük a győzelemtől lelkesedő tábor danáit, mely a hatalmas vezér ezen kijelentését dalba foglalva: „Székesfehérvárt” mint Árpád örökét énekelte meg.

Itt végezte be Árpád a honfoglalás dicső munkáját, itt alapította meg Szent István apostoli királyunk a magyar államot, innét hirdette ki bölcs törvényeit, innét terjeszté szét a keresztény vallás világosságát akkor még pogány elődeinkre, ez ősi föld lett szülőhelye a magyar dicsőségnek, mely az egész nemzetre szétáradva, Árpádkori történelmünk csaknem minden lapjáról felcsillámlik és e föld lett szülőanyja azon lelkesedésnek, melylyel minden magyar ember az ifjútól az agg férfiuig csügg e hazában nemzetünk történetén.

Nincs e vármegyében, nincs e város területén egy talpalatnyi föld, mely tanúja ne lett volna nagy és hazánkra nézve fontos eseményeknek és ha képzeletben elmerengve, ez eseményekben gazdag, most néma csend és egyszerűségben elterülő földjeinken, élénkbe áll a kép, mint úzik Béla királyi herczeg hadai Henrik futó táborát a Vértesen, mely nemes tűzzel indulnak a betörő kunok elleni harcra László és Géza vezérlete alatt Fehérvármegye és Székesfehérvár lelkes fiai, országnagyok és nemesek, mely lelkesedéssel fogadják az András gyepen II. Endre király által alkotmányunk sarkalatos jogainak biztosítására kiadott aranybullát, — ha élénkbe áll a lélekelelő kép, mint vonul át városunkon Buda felé Nagy Lajosnak a dicsőséggel megvívott olasz háborúból visszatérő diadalmas serege, ha a képzelet élénk varázsolja a tündéri képet, melyet a hatalom, fény és gazdagság csaknem egész Európa hatalmasságainak küldötteivel itt e város falai között Mátyás király koronáztatása alkalmával kifejtett, s ha viszont élénkbe áll is a dicső, de szomorú kép, hányszor és mily véres áldozattal verte vissza népünk a hazánkat pusztító törököt, míg végre világhírű temploma, fényes királyi palotája és büszke vára a földig lerombolva — porba dőlt és maga több mint száz évig tartó török igába került, eltörpül szívünkben a fájó érzés és a dicsőség és lelkesedésnek felemelő érzetével büszkén valljuk magunkat a város és vármegye fiainak, kegyelettel tekintünk minden letört kódarabra, mely hajdan talán a várfoján hirdette e város dicsőségét, kegyelettel emeljük fel a földműves ekéje által épen hagyott rögöt, mely belsejében tán ma is nyomát hordja egy reánk dicsőséget hozó eseménynek, kegyelettel tekintünk le az alattunk elterülő milliárd porszemre, mert nem tudjuk, ha vajjon nincs-e azokban egyik itt porladozó jelesünk hamvaiból.

Csak régi dicsőségére való emlékezéssel tud igazán ünnepelni a magyar; mert nagy volt nemzetünk mindig vitézi és lovagias erényei által, mely erények mint őserő szállottak apáról fiúra. Ez mentette meg őt száz esetben az enyészettől, — de hogy a többi, keletről be-

vándorolt és elenyészett néptörzsek mellett csak nemzetünknek sikerült az állammá való alakulásnak immár ezredéves műve, annak főoka fájának eredetiségéhez való törhetlen ragaszkodása, értelmi világának tisztasága, fejlettsége, a hazánkban élő és velünk egy hazának fiaivá lett nemzetiségek iránt tanusított bölcs mérséklete s azon szívós hazaszeretet, mely legfeltűnőbb vonásokban a magyar nemzetnél nyilatkozik. Ezen tulajdonságok adták meg neki politikai felsőbbségét, a haza területén élő és velünk egyenjogúvá tett többi nemzetiségek felett, e tulajdonságokban századról-századra gyarapodva, biztosította magának a magyar állameszme érvényesülését.

Mélyen tisztelt közgyűlés! A harczias idő lejárt, a nemzetek sorát intéző isteni gondviselés bevezérelt bennünket a művelt és munkás nemzetek közé; megerősödve a béke áldásaival, ma már a munka és műveltség fejlesztése képezendi hivatásunkat. E fényes múltú vármegye és város minden hú fia, a kölcsönös szeretet érzetétől áthatva, vállalva iparkodjék édes hazánk jólétének, haladásának előmozdítására, merítsünk ahhoz erőt és bölcseséget ezeréves történetünk fényes tanulságaiból; az önzetlen hazafiságot ápoljuk híven sziveinkben és gondos kertészként ültessék azt át gyermekeinkbe; faji jellegünket, mely örömmel öltötte magára a nyugoti műveltséget, hódolt meg a tudománynak, olvasztott be idegeneket a nemzettestbe, őrizzük meg mint önállóságunk egyik talpkövet; a művelődés, haladás ferde felfogása, a jólét csábító kényelme ne űzze el soha ajkainkról az édes anyanyelvet; az ősök iránti tisztelet és kegyelet, a szép, a lelki világunkat jellemző magyar szokások hűséges fenntartása mint a „tízparancsolat“ szálljon át ivadékról ivadékra, szaggassa bár a szabadságra, jólétre törekvő életerejé az irány meghatározásában pártokra e haza fiait, de válságos időben hazánk, e legjobb, édes anyánk lásson bennünket mind egy zászló alatt harczolni s akkor teljesezésbe menend a legnagyobb magyar azon jóslata: „Magyarország nem volt, hanem lesz“ s az új ezredév letünése is egy hatalmas, boldog magyar nemzetet találend ez őshaza földjén.

Te pedig, dicsőségünk fényétől és eleink drága véréből megtermékenyült haza földje, ki ezer év óta számunkra ringatod arany kalászaikat, ki láttad e szép hazát nagynak, dicsőnek az ő fiaiban, ki láttad őt az ő szomorúságában és elhagyatottságában, te, ki egyedül maradtál fenn az ő időből azok közül, kit magunkénak vallunk, ki túl élsz bennünket is, a most öröm között ünneplőket, légy áldva Istenünktől és tartsd meg az ő végtelen kegyelme az idők végeig a magyar számára.

Éljen a haza, éljen a király!

Este kivilágítás, fáklyásmenet s társasvacsora zárta be a hazafias, szép ünnepélyt.

XIX. FOGARAS VÁRMEGYE.

Fogaras vármegye ezredik évi díszközgyűlése május 7-én folyt le Fogarason, *Bauszern* Guidó főispán elnöklete alatt.

A főispán üdvözölte a közgyűlést s szép történelmi visszapillantással emlékezett meg a nagy nap fontosságáról.

A főispán megnyitó beszéde így hangzik :

Tekintetes törvényhatósági bizottság !

Tisztelt közgyűlés !

A mai vármegyei ünnepélyes közgyűlés egyedüli tárgya a magyar állam ezredéves fennállása emlékének méltó megünneplése.

Ezer év ! Valóban nagy szó ez még oly nemzetre nézve is, mely, mint például a francia és német nemzet, világhatalmat képez, — annál nagyobb szó oly nemzetre nézve, mely, mint a miénk, — a magyar nemzet — a lélekszámot és területi birtoklatot illetőleg nem is hasonlíthatja össze magát ama hatalmas nemzetekkel és melynek még azonfelül egy egész évezreden át annyi nagy vihart kiállania, annyi kemény harcot belső és külső ellenségekkel megvívnia kellett, mint alig más nemzetnek a széles világon.

Hogy ez nem pusztán véletlen, hanem az isteni gondviselés műve, azt bizonyára a legszabadabb gondolkozású ember kénytelen elismerni kivált akkor, ha a világtörténelem magaslátáról áttekinti Magyarországot és a magyar állam ezeréves múltját.

Midőn ezer évvel ezelőtt a magyarok Árpád fejedelmük vezetése alatt a Volga folyam melletti lakhelyeiket elhagyván, bevonultak hazánkba, az akkori nagymorva birodalom királya : Szvatopluk éppen készülöben volt a déli és éjszaki szlávokat egyetlen hatalmas birodalomra egyesíteni.

Ezen egész Nyugat-Európát fenyegető veszély elhárítására Arnulf német király felkérte a magyarokat, hogy segítségére siessenek. A magyarok megfélemlvén ezen felkérésnek, összpontosították hadaikat a Tisza folyó mindkét partján és onnan hátulról támadták meg az ellenséget. A magyarok és németek ezen közös harcuk következménye pedig az volt, hogy a nagymorva birodalom rövid idő múlva eltűnt, a magyarok teljesen meghódították hazánkat s ezáltal örökre meghiúsodott a déli és éjszaki szlávok egyetlen hatalmas birodalomra való egyesítése.

Igaz, a nyugat-európai népek és különösen a németek megfizették az árát annak, hogy ez utóbbiak a magyarokkal szövetségre léptek a szlávok ellen, mert az akkori magyarok szabadságszerető, vitéz, de szintoly vad nép voltak, mely féktelen harcvágyánál fogva nem elégedett meg a magyar honfoglalással, hanem félszázadon át hadjáratait kiterjesztette Olaszországra, Franciaországra, — sőt Spanyolországra is ; — de leggyakrabban pusztítólag rontottak be a magyarok Németországba, míg kifelé irányzott rohamainak végre véget vetett két nagy vereség, melyet ők 933-ban Merseburg mellett és 955-ben a Lech-mezőn szenvedtek I. Henrik és nagy Ottó német királyok által.

Ezen két döntő vereség nagyjelentőségű forduló pontot képez a magyarok történetében. — A sok évi folytonos hadjáratok t. i. tökéletesen megrendítették a magyarság társadalmi és állami viszonyait, felfogásait és szokásait; — a civilizált népekkel való gyakori érintkezés által az igen fogékony természettel bíró magyarságban új igények és eszmék támadtak, melyek lassankint az útát egyengették a keresztény vallás, valamint a nyugat-európai műveltség hazánkba való benyomulásának és így végre megadatott a lehetősége azon alapos átalakulásnak, melyet Szent István király nagy bölcseséggel és erélylyel keresztül vitt Magyarországnak politikai szervezetében s egyáltalában egész belételeiben és mely alapját vetette annak, hogy a magyarok és az általuk alkotott magyar állam azzá fejlődjenek, a mire az isteni gondviselés a történelem világos tanúsága szerint azokat praedestinálta, t. i. a nyugat-európai kultúra és szabadság egyik bástyafokává azon veszélyek ellen, melyek ezer év óta keletről hol rohamosan kitértek, hol csak fenyegették a civilizált Európát és melyek ez utóbbit ma is fenyegetik, ámbár más alakban, de alig csekélyebb mértékben, mint akkor, midőn Arnulf német király a hazánkba éppen bevonult magyarokat segítségre kérte fel a nagymorva birodalom királya ellen.

Szent István király főérdeme a keresztény vallás behozatalán kívül az volt, hogy ő a magyarság veleszületett szabadságérzetének kellő tekintetbe vétele mellett új alkotmányt adott az országnak és ezáltal erős királyságot alkotott, mely birodalmának különféle alkatrészeit szorosan összetartotta. Addig, míg a magyarok Szent István király utódai alatt készségesen alárendelték magukat a királyi hatalomnak, a magyar állam virágzott és elég erős volt a keletről fenyegető veszélyek elhárítására. Ezt bizonyítja be azon tény, hogy a magyar állam éppen azon időben élte meg aranykorszakát és kiterjesztette uralmát még távol a mai Magyarország határain túl, midőn a magyar királyság legerősebb, volt t. i. nagy Lajos és Mátyás Corvinus bölcs és erélyes uralkodása alatt. Fájdalom, időközben a viszály szelleme mindinkább fészkelődött be a magyar nemzetbe; — önző korona-igénylők gyöngítették és ásták alá a magyar királyság tekintélyét és hatalmát; — a nemzet meghasonlott különböző pártokba és fractiókba, melyek még a külső ellenség színe előtt is harcoltak egymással és bénították egymást és a vége mindennek a mohácsi vész volt 1526-ban és hazánk meghódítása a törökök által.

Szent István birodalma most már úgy látszott, menthetetlenül el volt veszve, azonban az isteni gondviselés másképp határozta el és meg nem engedte, hogy a magyar nemzet és a magyar állam, a civilizált Európa ezen praedestinált bástyafoka, kelet felé elpusztuljanak, hanem úgy rendelte, hogy azok — habár csak további nehéz és keserves megpróbáltatás után — feltámadtak új életre és új virágzásra. Ha pedig a világtörténelem fonalán részrehajlatlanul nyomozzuk ezen csodálatos fordulat okát, akkor meggyőződünk arról, hogy a magyar nemzet és a magyar állam újjászületése azon közjogi viszonyra vezetendő vissza, melybe a magyar nemzet, megtanítva saját legfájdalmasabb tapasztalásai által, a mohácsi szerencsétlenség után kezdett lépni a Habsburg uralkodóházhoz és annak osztrák országaihoz és tartományaihoz és mely viszony az 1867-iki kiegyezésben találta végleges befejezését.

Igen is, ezen közjogi fejlődésének története elég szomorú, mert ez a magyar nemzet és saját uralkodóháza közt rövidebb és hosszabb félbeszakítással, hol a csatamezőn, hol a vármegyei és országgyűlési termekben közel három és fél évszázadon át folytatott küzdelem története. — Mindazonáltal ezen küzdelmen nincs mit csodálkozni, mert az egyik részen dicső múltra visz-

szapillanó vitéz nemzet, mely hazáját és szabadságát a legszentebb földi javaknak tekintvén, csak a körülmények kényszerűségének enged, midőn idegen uralkodóházra ruhazza át Szent István koronáját, de a mellett határozottan kiköti az ország alkotmányos közjogi és kormányzati önállóságának sérthetetlen fenntartását, — a másik részen pedig örökös tartományaiban és országai-ban korlátlan kormányzáshoz hozzászólt régi, hatalmas és büszke uralkodóház, melynek ámbár jogilag semmiképen nem helyeselhető, de emberileg mégis nagyon érthető törekvése az, hogy túltevéen magát az újonnan szerzett ország alkotmányán, ezen országot és a saját örökös tartományokat és országokat egységes szilárd egészszé, egységes nagy birodalomná összeforraszsza.

Világos, hogy ilyen viszonyok alatt a két fél közti küzdelem egyenest elkerülhetlen volt; — azonban habár a magyar nemzet és legfelsőbb uralkodóházunk minden igaz híve csak fájdalmas érzéssel olvashatja ezen küzdelem történetét, abból mégis egy sugárzó fénypont tündöklök elébe, mely emeli lelkét és örömmel és büszkeséggel tölti szívét, és ez a magyar nemzet a legforróbb hazafisággal párosult feláldozó hűsége és loyaltása saját uralkodóháza iránt. — Daczára azon nagy és nehéz küzdelemnek, t. i. melyet a magyar nemzet ritka szívóssággal és kitartással, de gyakran nem csekély elkeseredéssel is vívott az osztrák kormány nemzetlenítő törekvései ellen, a nemzet mégis elfelejtkezvén minden haragról, rögtön beszüntette ezen küzdelmet és készségesen vagyont és életet áldozott uralkodóházáért, mihelyt ez utóbbi s annak többi országai veszélyeztetve voltak külső ellenség által.

Ezt a magyar nemzet különösen bizonyította be Mária Thérézia és I. Ferencz idejében.

Midőn 1741-ben Franciaország, Bajorország, Szászország és Poroszország szövetkeztek volt Mária Thérézia ellen és már meghódították Ausztria majdnem felerészét, a nagy királyné a magyar nemzethez folyamodott a pozsonyi országyűlésen, mire a magyarok a híres »moriamur pro rege nostro« jelszóval válaszulván, lelkesedéssel harcra keltek és megmentették Mária Thérézia királynénak az osztrák trónt és államot. — És midőn 1809-ben Ausztria újólag háborúba keveredett Franciaország ellen és I. Napoleon ígéreték és kecsegtetések által rábirni igyekezett a magyar nemzetet arra, hogy elpártoljon a Habsburgi dynastiától s ezáltal visszaszerezze a forrón óhajtott önállóságot, a nemzet ezt határozottan elutasította és minden áldozatkészséggel vagyont és életet bocsátott I. Ferencz királynak rendelkezésére.

Egyébiránt a magyar nemzet a legújabb időben is, és pedig az 1867-iki kiegyezés küszöbén, új bizonyítékot szolgáltatott uralkodóháza iránti hűségéről és loyaltásáról. — Midőn t. i. 1866-ban a régi Ausztria legyőzetett Poroszország által és még ugyanon évben a kiegyezési alkudozások vették kezdetét a korona és a magyar államférflak közt, a magyar nemzet főszószólója és képviselője Deák Ferencz volt.

Emberi tapasztalás szerint most már azt kellene hinni, hogy Deák Ferencz felhasználván Ausztria akkori válságos helyzetét, a legkeményebb feltételekhez kötötte a korona és a nemzet közti béke helyreállítását. — De a haza bölcse ellentállott ezen kísértésnek és egy hajszállal sem ment túl azon követelésen, melyeket ő már 1861-ben s tehát oly időben állított fel a nemzet nevében, a hol a régi Ausztria legalább külsőleg még teljes hatalmának birtokában volt és senki a világon nem is sejtette az 1866-iki eseményeket.

Az ámbár biztos, hogy Deák Ferencz ezen bölcs mérséklése nélkül az 1867-ki kiegyezés egyáltalában nem is jött volna létre; — azonban az is

biztos, hogy a nagy államférfi és az általa képviselt magyar nemzet túlnyomó többségének egész e részbeni magatartása, kivált tekintve a magyarság vérmes kedületét, ezen nemzet azon feláldozó király hűségében és loyaltásában találja magyarázatát, mely Ausztria és a Habsburgi dynasztia épen legválságosabb pillanataiban legfényesebben bizonyult be és ismételten mindkettőt tényleg meg is mentett nagy veszélytől.

Hazafias örömmel konstátálom, hogy a magyar nemzet ezen dicső tulajdonsága teljes és méltó elismerést nyert a törvényhozás összes tényezőinek egyértelmű megállapodás alapján hozott azon törvényben, mely vévsve az új országházban megörökítendő a honalapítás ezredéves emlékét: »Magyarország és társországainak apostoli királya törhetlen bizalmát nyilvánítja szeretett népének hűségében;« — valósággal szebb és megtisztelőbb elismeréssel fejedelem nem adózhat népének, mint a minő ezen lélekemelő és megható szavakban rejlik a magyar nemzetre nézve; — de viszont nagyobb dicsőítésben nemzet nem részesítheti alkotmányos fejedelmét, mint a minő bennfoglaltatik ama törvény következő mesterkéletlen, egyszerű szavaiban: »Ezen ünnepélyes alkalommal az országgyűlés mindkét háza legmélyebb hódolattal járul ő császári és apostoli királyi Felsége, I. Ferencz József elé, a kinek dicsőséges uralkodása alatt az ország alkotmányos szabadsága és zavartalan fejlődése biztosítva van.« — Nem hiszem, hogy van az országban hazafi, a kinek szívé nem erősebb dobogásba hozta volna a magyar nemzet lapidár-irályban tartott ezen ünnepélyes megnyilatkozása, mert kérdem, vajjon mit jelent az, a mit a nemzet a gondolható legünnepélyesebb alkalommal ország-világ előtt abban kimondott? — Azt jelenti, hogy a magyar nemzet elérte azon legmagasabb célját, melyért három és fél évszázadon át küzdött, vértett és szenvedett, t. i. az ország alkotmányos szabadságának és zavartalan fejlődésének biztosítását és hogy a nemzet ezt Szent István koronája mostani fenséges viselőjének köszönheti.

Igen is, hogy a több évszázados küzdelem a magyar nemzet és a Habsburgi dynastia közt valahára véget ért és a két fél az 1867-iki kiegyezésben emberi előrelátás szerint örök időre oly békét kötött, melynél sem az egyik, sem a másik fél győztes vagy legyőzött nem volt, hanem mindketten együttleges érdekeik szilárd talaján találkozáván, teljesen kibékültek egymással és véglegesen rendezték kölcsönös viszonyukat a jog, valamint a politikai eszélyesség követelményei szerint; — hogy továbbá ezen békekötés áldásai alatt az addig minden tekintetben hátramaradott magyar állam egyenest bámulatos haladást tett a közgazdaság, az általános közművelődés, valamint a nemzeti fejlődés terén, — sőt tulajdonképen csak az 1867. óta lefolyt rövid idő alatt valódi modern állammá emelkedett és mint olyan, tekintélyes állást vívott ki magának az európai államok sorában; — végre, hogy épen ezen nagy vívmányok következtében mi mindnyájan, a kik büszkeséggel nevezzük és érezzük magunkat Magyarország fainak és polgárainak, lelkes örömmel ülhethük a magyar állam ezredéves fennállásának ünnepélyét; mindezt köszönhetjük bölcs, fennkölt és nagylelkű királyunknak, a ki koronázása óta mai napig a szó legnemesebb értelmében alkotmányos fejedelem mintájának mutatkozott és a kit bizonyára minden más nemzet csak irigyelhet tőlünk.

Ilyen körülmények alatt nagyon természetes, hogy az egész magyar nemzet imádásáig tiszteli és szereti Ő Felsége koronás királyunk és legkegyelmesebb Urunkat; — miután pedig semmikép nem kételkedem abban, hogy román testvéreink e tekintetben kivételt nem képeznek, bátorkodom a tisztelt közgyűléshez következő indítványt terjeszteni elő:

»Fogaras vármegye törvényhatósági bizottsága határozza el, hogy a honalapítás ezredéves emlékének megünneplése alkalmából hódoló feliratot terjeszt fel I. Ferencz József Ő császári és apostoli királyi Felségéhez.«

Tisztelt közgyűlés !

A magyar állam ezredéves fennállásának ünnepéye olyan, melynek megülésénél a magyar nemzet teljes joggal átengedi magát a legnagyobb öröme- nek és lelkesedésnek, azonban ezen általános öröm és lelkesedés közepette mégis minden gondolkozó hazafinak önkénytelenül kell, hogy indíttatva érezze magát fontolóra venni édes magyar hazánk további sorsát, — fontolóra venni azon kérdést, vajjon melyik biztosítékok azok, melyektől a magyar állam fennállása és egész jövője függ? A választ ezen kérdésre legjobban tudhatjuk meg a népek és nemzetek legnagyobb tanítómesterétől, t. i. a történelemből.

Mai történelmi fejtegetéseimben rámutattam arra, hogy a magyar államnak azon gondviselészerű missziója van, hogy a nyugat-európai kultra és szabadság egyik bástyafokát képezze a keletről fenyegető veszélyek ellen. — Ezen gondviselészerű misszió európai szükséggé teszi a magyar államot s tehát az első biztosíték ezen állam fennállására nézve, — természetesen azon különben magától éretődő feltétel alatt, hogy a magyar nemzet mint eddig, úgy jövőben is a nyugateurópai kultura és szabadság szolgálatában álljon, — azoknak zászlóvivője kelet felé legyen és maradjon.

Történelmi fejtegetéseimben továbbá rámutattam arra, hogy a magyar állam akkor élte meg fénykorszakát, midőn a magyar királyság legerősebb volt és előtte meghajlott az egész nemzet, míg a mohácsi szerencsétlenségnek ha nem is egyedüli, de mindenesetre fő oka a nemzetben később kitört azon véres pártküzdelmek voltak, melyek a magyar királyság tekintélyét és hatalmát mindinkább gyöngítették és végre megsemmisítették.

Ilyen véres pártküzdelmek az egész nemzet által régen elfogadott trónörökösödési rend folytán ámbár többé elő nem fordulhatnak e hazában, mindazonáltal semmi kétséget nem szenved, hogy Magyarország érdekei ma már épen erős királyságot követelnek, miután csak ez utóbbinak oltalma alatt képes a mai magyar állam azon nagy feladatok teljesítésére, melyeknek megoldását ezen állam kiépítése és szilárdítása elkerülhetlenül szükségessé tesz és melyek közt a legfontosabb az, hogy az ország különböző népelemei, saját anyanyelvük és nemzetiségük minden sérelme nélkül, szerves nemzeti egészzé egyesíttessenek és ezáltal az összes politikai magyar nemzetet áthassa azon állami tudat és azon állami érzület, melyek minden nemzet leghatalmasabb erkölcsi ereje.

E szerint a második biztosíték a magyar állam fennállására nézve erős királyság, mely különben is oly kitünőleg monarchikus érzelmű nemzetnek, mint a minő a magyar, tökéletesen megfelel.

Hogy pedig erős királyság túlléphetne alkotmányos jogainak határán és visszaélhetne hatalmával, az ámbár kizárva nincs, de semmiképen nem valószínű, mert mostani felséges királyunk dús tapasztalata és ritka bölcsesége oly világosan szabták meg azon utat, mely minden későbbi magyar király által, a ki egyszersmind osztrák császár, mind az osztrák-magyar monarchia, mind legfelsőbb uralkodóházunk jól felfogott érdekében követendő, hogy csaknem örültséggel határos volna, ha nagy királyunk valamely utódja eltérne ezen jónak, áldásosnak s egyáltalában egyedül helyesnek bebizonyúlt úttól.

És ha mindannak daczára mégis beállana ilyen eset, akkor hazánk ezeréves története kezeskedik azért, hogy a magyar nemzet tudni fogja kötelességét és a régi, önfeláldozó hazaszeretettel megfogja tenni mindazt, a mivel önmagának és az országnak tartozik.

Egyébiránt ezen kétségkívül mindkét részre nézve veszélyteljes eshetőség ellen van oly védezköz, mely soha meg nem tagadja a szolgálatot, mely absolute biztos és azért a harmadik és legfontosabb biztosítékot képezi a magyar állam fennállására nézve, és ezen védezköz a kölcsönös szeretet és a kölcsönös bizalom felséges uralkodóházunk — és a magyar nemzet közt, vagyis: hogy a millenniumi törvény szép és nagyjelentőségű szavaival éljek — »azon áldásos öszhang« mindkét rész közt, »melynek ereje a jövőendő századok biztos haladásának is zálogát képezi«.

Erre pedig egyfelől igen is feltétlenül szükséges, hogy Magyarország koronás királya egész uralkodói működésében szorososan az alkotmány korlátain belül mozogjon, de másfelől szintoly szükséges az, hogy viszont a magyar nemzet nemcsak minden tekintetben tiszteletben tarsta koronás királyának alkotmányos jogait, hanem erélyesen is szembe szálljon mindolyan törekvésekkel és kísérletekkel az országban, melyek hibás, mert régen elhangzott korból származó eszmények valósítására czélozván, az időközben alaposan változott viszonyok alatt úgy sem sikerülhetnek soha, de a mellett jogos visszatzetsztés és kedvetlenséget keltenek legfelsőbb helyen.

Ezek azon biztosítékok, melyektől a magyar állam és szeretett magyar hazánk fennállása és egész jövője függ. — Adja az Isten, hogy a magyar országos pártok irányadó férfiai és vezérei kivétel nélkül mindig és minden alkalommal szorososan szem előtt tartsák ezen biztosítékokat, azokhoz alkalmazkodjanak összes működésükben és így a magyar nemzet örök időre egy sziv és egy lélek koronás királyával, saját dicsőségére és az egész czivilizált világ üdvére egy második évezredben is teljesítse azon magasztos missziót, melyre az isteni gondviselés praedestinálta a magyar államot.

Áthatva ezen a jelen ünnepélyes órában a legnagyobb hazafiúi öröm és lelkesedés által sugalt és ima gyanánt kimondott óhajtástól, valamint áthatva a legforróbb hálaadatosságtól azon oltalom és azon kegyelemért, melylyel az isteni gondviselés egy évezred óta mai napig megajándékozta hazánkat, nemzetünket és államunkat, legszívélyesebben üdvözlöm önöket, Uraim, mindnyájukat s ezzel megnyitottnak nyilvánítom a jelen rendkívüli vármegyei díszközgyűlést.

Ezután *Kapocsányi* Mór alispán felolvasta a királyhoz intézendő hódoló felirat szövegét, melyet a közgyűlés lelkes éljenzések közt fogad el.

Majd *Balla* Károly bizottsági tag a következő szép ünnepi beszédet mondta :

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Emlékezzünk régiekről! szenteljünk ünnepet a múltnak, hogy örülhessünk a jelennek! merüljünk el egypár pillanatra az emberiség történetében, olvassuk annak tanulságos sorait, mely nemcsak az emlékezet, de a népek, nemzetek fennállása, továbbfejlődése és megmardásának is egyik legbiztosabb záloga!

Ezeréves fennállását ünnepli ma Magyarország és ez ezredéves múlt minden kétséget kizárólag bizonyítja a magyar nemzet politikai hivatását s életrealitását, és pedig nemcsak a jelenben, de a múltban is. Vagy gyenge karral eljuthatott volna-e ide, annyi országon át? Hisz távol keletről, hol bölcsője ringott egykoron, éles kardjával vágott magának utat! Vagy talán nagy sokaságával rémítette-e meg a közben lakó népeket? Aligha, számuk nem nagy, sőt kevésnek mondható azon kor szokásához mérten, mikor a hadviselő felek százezreket állítottak egymással szembe fel a csatatéren!

Hogy az északi népekkel folytatott hosszas harczok után mikor jelentek meg e szép föld határában, melyet, mint virágos kertet, koszorúként övez körül a Kárpát-hegység, arra nézve a vélemények eltérők, de annyi bizonyos, hogy úgy jöttek ide, mint az ősök örökségébe. A nemzeti hagyományok híven megőrizték Baján és Attila emlékezetét, kik itt hatalmas birodalmakat alapítottak volt, melynek egyes emlékeivel, — talán élő tanúival is találkozhattak itt, kik közül — nem számítva a székely nemzetet, melynek rabonbánja követeket küldött a Munkács tájékán pihenőt tartó Árpád fejedelemhez — bizonyára még egyes félreeső helyeken megvonna életben maradtak, fenntartották magukat több száz éven át, mert az fel nem tehető, sem el nem hihető, hogy egy oly hatalmas nemzet, mint a hun vagy avar, az utolsó szálig kipusztult volna.

Azon kor politikai felfogása szerint egyes hatalmas államok vagy fejedelmek, tudjuk, mily kis okokból is jogot formáltak és tartottak fenn, csakhogy egy-egy nemzetet, kisebb országot meghódítsanak! Így bizonyára Árpád népe is élt valami ősi joggal, mely alapját képezé honfoglalásuknak.

Annai bizonyos, hogy megjelenésük híre az ország felső részén lakó szláv népeket annyira megrémítette, hogy vajmi csekély ellenállást fejtettek ki, sőt látva az eddig egy ellenségtől sem tapasztalt kiméletes bánásmódot, nagyobb részők szívesen meghódolt, nemcsak, hanem hozzá csatlakozott a vitéz és lovagias nemzethez. — Ezek lettek aztán vezetői, hradói, közvetítői, kiknek útmutatása mellett csakhamar elfoglalták az ország felső részeit!

Nem mondhatjuk ugyan, hogy minden harcz nélkül, mert volt csatájuk elég, de mégis rövid időn övük lett e föld, — a mai Magyarország, melynek megalapíttatása emlékezetére ezredéves ünnepet ülünk!

Ez tény, melyet még a legelfogultabb lélek sem tagadhat, ez egy olyan *tény*, a mely mint a múltban, úgy a jelenben nemcsak jogot ad, de nehéz kötelességeket is ró annak vállaira, ki e haza igaz polgárának, igaz hazafinak vallja és tartja magát.

És ez ezredéves évfordulón nemcsak csodálattal, de tisztelettel kell meghajolnunk a honfoglaló Árpád fejedelem és a hazát alapító ősök emlékezte előtt, kik nemcsak vitézek, de elég eszélyesek is valának, hogy mellőzve azon kor vad szokásait, nem kiirtották, nem erőszakkal igyekeztek beolvasztani, hanem igazságossággal, bölcseséggel s nagylelkűséggel hódították meg az ittlakó népeket és csak így volt lehetséges, hogy a hun scytha népek ezen harmadik honfoglalása is oly mulékonyvá nem lett, mint a két első.

Tehát a magyar nemzet nem pusztította ki az itt élő, az itt lakó népeket, életben hagyta, de a nemzetségek közé be nem vette; adott neki földet, de nem örök tulajdonul, hanem hogy azt művelje; engedte, hogy megőrizze nyelvét, vallását, ősi szokásait, de megkövetelte, hogy tisztelettel, engedelmességgel hajoljon meg a nemzet s az általa hozott törvények előtt, később aztán azokat, kik magukat vitézség, megbízhatóság, jellem tekintetében kitűntették, szabad harczosokká tevék s a hadi zsákmányból nekik részt juttatának!

Ime, mily világosan kitűnik ebből az, hogy a magyar ittlétének már ezredéves hajnalán szeretettel, lovagiasan bánt el a nem magyar ajkú nemzetiségekkel.

És ez az, mely veres fonláként végig húzódik e nemzet ezeréves történetén a mai napig. Pedig mily könnyen teheté vala, hogy az akkorban szokásos mód szerint kiirtsa, kiölje s kikergesse az itt tanyát vert sokféle gyülevisz népet; de nem tévé, humánus gondolkozásmódja ezt nem engedi, sőt nagylelkűségében magához emelé a rabszolgasághoz szokott apróbb nemzet-családokat s ebből századokon át azon nyeresége lett, hogy a jobbak, a szélesebb látkőrűek, a kik a jövőt is tekinték, nemcsak hű fiai lettek e hazának, de karddal, fegyverrel, szívvél és lélekkel szolgálták a nemzet ügyét, mert meggyőződtek arról, hogy a magyar nemzet által fegyverrel meghódított s bölcs törvényekkel szervezett alkotmánnyal ellátott hazában békében és csendességben élhetnek.

Így nyerték meg — szívöket hódítván meg — az itt lakó nemzetiségeket, hogy úgy fejezzem ki magam, a magyar állam eszméjének és ez nagyon helyes politika volt, mert az ellenségből barátok, a fiakból pedig, kik a fejedelem udvarában, magyarok közt nevedektek, magyar ifjakkal társalogtak, nemsokára magyarok, a nemzet tagjai lévén.

Es így folyt ez századokon át, a jobbak a nemesebbek velünk küzdöttek, velünk vértettek s velünk harczolnak most is, hogy ez ezeréves hon épen, sértetlenül fennmaradjon.

Pannonia térein, mely úgyszólva a népek vándorútja volt, hol ma a római, másnap a gót, most az avar, majd a hun, majd így tovább besenyők, bolgárok, vendek, szorbok, krabátok, csehek, lengyelek, morvák, egymást felváltva hódították meg s a mit az egyik alkotott, azt a más lerombolta; *ez a föld*, melyen a nemzetek forgószélként seperték el egymást egyezer évvel ezelőtt, megállapodott, egy állammá kövesült s ezáltal Európa keletén consolidált viszonyok jöttek létre s a szláv és germán népek, kik mondhatjuk ezredéves élet-halál harczukat már akkor megkezdték, érzükközési pontján egy új birodalom állott elé, szétválasztva a két versengő felet, hatalmas ékként mélyedve be a nagy küzdelembe és ez az új birodalom egész Európának arczatát egyszerre megváltoztatá.

A nyugat népeit egyesülésre kényszeríté, mert a hadban felnőtt, harczhoz szokott magyar rablóhadjárataiban szivesen kereste fel Német-, Olasz-, Görögországnak már akkor is gazdag városait zsákmánynerés végett. E véres hadjáratok békét szerzének az egymással egyenetlenségben élő törzsek között s a magyar birodalom létrejötte első magvát veti el a német és frank, — ezután nem sok idő múlva a megalakult államoknak s ebből kitűnik, hogy a ma létező államok alakulásának csíráit a megalakult s légrégibb ezeréves Magyarország hintegeté el.

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Szólanom kell még a minket közelebről érdeklő bérczes kis hazánk elfoglalásáról is. Árpád a nyírség meghódításával Tuhutum vezért bízta meg, ki aztán engedélyt kért az erdőn túli rész és a havas elve elfoglalására is s midőn azt megnyerte, a messzesen át vonult be az itt lakó népek meghódítására, kik között a szlávok voltak a legtöbben, a mint az akkorból fennmaradt község, hegy, folyók és városok nevei mutatják. Több csatában győzve, a magyar nemzet uralmát e földre is kiterjeszté. „Tuhutum e foglalásával nem Árpád birtokát szaporítá, ő itt önálló uralmat alapított — mint a névtelen jegyző mondja — magának Árpádnak engedelmével.“ A köztük lévő viszonyon ez keveset változtatott s az egész aligha volt egyéb annál, hogy Tuhutumnak több függetlensége és hatalma volt, mint a többi nemzetségeknek. Az Erdélyt Magyarországtól elválasztó bérczek természetes határfalat képeztek s az új államot az éppen ezért nehezen védhető birtokkal túlterhelni nem akarta. Azonban az ország kicsinysége, — mert a székelyek földjére nem terjedt ki s a későbbi szász föld és Fogaras vidéke akkor még lakatlan volt — biztosítá, hogy az fennállásának egyetlen alapját a Magyarországgal való szoros összefüggésben fogja feltalálhatni! „Ez lett aztán alapja a későbbi Erdélyországnak“, írja Szilágyi S.

Az Erdélyt elfoglaló vezér családjának tartá meg az elfoglalt földet, valamint a székely föld is és a székely nép megtartá függetlenségét. S ezen önállóság nyomai e kis ország történetében örökre megmaradtak még akkor is, midőn már több századon át szoros kapcsolatban állott az anyaállammal. Sőt midőn a nemzetségi szerkezet bukásával a várendrszer és az ezzel járó birtokátalakulások megtörténtek is, a székely föld és székely nép a legközelebbi időig megtartotta sajátos régi szerkezetét.

Tehát bérczes kis hazánk is szintén a magyaroké lett mindjárt a honfoglaláskor, az itt lakó nemzetségek meghódoltak, elismerték a hódítókat uruknak s bizonyára olyan kiméletes bánásmódban részesültek, mint a szorosabb értelemben vett magyarországiak; természetesen a honfoglaló hatalmas nemzetség még a székelyekkel sem tudták kevés számuk miatt betelepíteni az egészet, de hatalmuk az egész földre kiterjedt.

Már a fejedelmi korszakban Gyula, a hódító Tuhutum unokája, Konstantinápolyban megismerkedvén a keresztény vallással, sőt egy Hierótheus nevű szerzetest is magával hozván, itt a keleti vallás kezdett terjedni, de csak szórványosan, mert a régi pogányhit itt tartotta fenn magát legkésőbbre; az említett Gyula unokája: István, ki később szentté avatott, egy hittérítő buzgalmával s egy államférfi bölcseségével kezdett, de nem a keleti, hanem a nyugati kereszténység terjesztéséhez.

Melynek oka az volt, hogy féltette nemzetét a szlávságba való beolvadástól, mely már akkor a keleti egyház hitét vallotta s abban vezérszerepet vitt. S a nevezett szent király az 1002-ik évben folytatott rövid, de véres harcz után Erdélyt is szorosabban kapcsolta Magyarországhoz, mert II-ik Gyula bukása után a többi főnökök is, kik ennek szövetségei valának, legyőzettek.

Azonban István sem bántotta Erdély különállását. Vajdát nevezett ki, a székely föld kivételével behozta a várszerkezetet s a nemességnek mindazon fokozatát, mely ezzel kapcsolatban volt.

A várszerkezettel együtt járt a törvénykezés és a különálló részek mint tagozatoknak bizonyos arányú contactusba hozása, mely idők folytán mind szorosabb kapcsolatot nyert, de jellegzetes külön alakulásának színezetét mindig megtartva.

Nem lehet feladatom, mert rövid beszédembe be nem foglalhatom az azután történeteket; hosszas volna azt mind feltárnom, de meg kell emlékezmem a hódító magyarok magaviseletéről az ittlakó és később a puszta helyekre betelepült lakosokkal szemben. Egyik nemes vonása volt, sőt az még ma is a magyarnak, hogy bár ősi hitéhez s a később elfogadott kereszténységhez szívósan ragaszkodott, de soha rajongó nem volt, erőszakkal soha sem terjesztette hitét, türelemmel viseltetett a másként hívők iránt. E józan, higgadt magatartás volt alapja annak, hogy Erdély a vallásszabadság classikus földje volt, hol már 1557. július 1-én a tordai országgyűlés articulussai közé iktatta: „*ki-ki vallja azon hitet, mely neki tetszik, új vagy régi szertartásokkal, s e részben ki-ki teljesen szabad akarata szerint cselekedhetik.*“ Ime egy minden kétséget kizáró tanúbizonysága a magyar nemzet nemes türelmének. Avagy merné-e ezt tagadni valaki? Csak a roszakarat.

Hisz ma, midőn ezredéves uralmát, országának fennállását ünnepli a magyar, hány ezeren meg ezeren élnek, születnek és meghalnak e haza polgárai közül, kik zengzetes nyelvét beszélni nem tudják soha meg nem értik. Hát vajjon nem a legnagyobb türelem-e ez?

E nemzet, a mennyire csak történelmünk emlékei visszahatnak, csak egyben nem ismert külömbiséget, csak egyért tudott lelkesedni változatlanul: „a hazáért“. És ebben a tekintetben, méltóságos főispán úr! tekintetes törvényhatósági bizottság! ma sem ismer kivételt, megköveteli szóban és írásban, hogy ennek minden lakója, ki itt él, ki ennek javaiban osztozik, ki jogait, előnyeit, élvezi, ki ennek szabad polgára, hogy ezt a hazát, szent Isván birodalmát, mindenki szeresse, annak alkotmányát tiszteletben tartsa, törvényei előtt hódolattal hajoljon meg, ennek javát, fennállását, haladását és felvirágzását nehogy akadályozni merje, sőt minden erejével előmozdítsa.

Ez ezredéves hon szent szerelmében, mint nem ismert eddig, nem ismert most sem és nem fog ismerni elnézést a magyar sohasem.

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Midőn a mai napon Fogaras vármegye, tehát az osztatlan és egységes magyar állam egyik autonomikus jogokkal felruházott hatósága, mely keblü ügyeit önállólag, a törvények keretén belől szabadon intézi, ily szép, ily lélekemelő ünnepélyt rendez az ezredéves múlt emlékezetére, a legszebb tanúbizonyságát adta politikai érettségének, melylyel azon Európa történelmére, országok, birodalmak alakulására nagy befolyást gyakorló tény, a magyar nemzet, a magyar állam itt helyt foglalását megünnepli s annak emlékét jegyzőkönyvében megörökíti.

Ezer évvel ezelőtt magyarok foglalták el e hazát, 10 századon át anyyi vész és viharban ők védelmezték s ím, most is áll az, nem

gyengülve, sőt erejében, hatalmában növekedve, mintegy megifjodva lép át a második ezredévbe és e haza nemcsak a mienk, hanem mindazoké, kik itt laknak, kik ennek javaiban résztvenni óhajtanak. Mint az első bölcs fejedelem és honfoglaló ősök, a magyar állam törvénye nem néz a különbségre, szabadon gyakorolhatja vallását, művelheti nyelvét itt mindenki, csak egy az, a mit megkíván: a haza egysége s törvényeinek tisztelete.

Igen, e drága földet, melyet az isteni gondviselés mutatott ki nemzetünknek, melynek elfoglalására ezer eszendőn át megvédésére s az újabb, a második ezredévbe átlépni sigített, továbbra is a hazaszeretet és törvénytisztelet tarthatja fenn. Legyen hát e dicső nap emléke ne csak törvényhatóságunk jegyzőkönyveinek lapjaira írva, de mélyen bevésve mindnyájunk szívébe: szeressük e hazát, mint jó édesanyát, nyelv- és valláskülömbőség nélkül, legyen ez előttünk, legyen mindnyájunk előtt egy szent oltár, melyen a tiszta hazafiság szent lángja ég.

És most, méltóságos főispán úr! tekintetes törvényhatóságí bizottság! forduljunk és álljunk meg hódolattal annak képe előtt, kinek felséges neve, nemes szíve, fenkölt gondolkozása, hazánk és nemzetünk iránti szeretete a legragyogóbb példánykép előttünk! Forduljunk hódolattal felkent királyunk, dicsőségeseen uralkodó I-ső Ferencz József cs. és apostoli fejedelmünk felé, ki Szent István első koronás királyunk s a honalapító Árpádnak méltó utóda. Hogy hazánk s az itt élő népek milliói az ezeréves honfoglalás örömmünnepét ily szépen, egybehangzóan megünnepelhetik, azt nagyrészt neki köszönhetjük. A legelső magyar ember a király, ki tetteiben, intézkedéseiben, az alkotmánynak, hazánk ezeréves múltjának nemcsak legfőbb védnöke, de valódi és tiszta kifejezése is, méltán megérdemli tőlünk e nagy napon az őszinte hódolatot.

Kiáltsuk hát egy szívvel-lélekkel, kiáltsuk hazafiúi szent lelkesséssel mindnyájan, együttesen: éljen I-ső Ferencz József szeretett királyunk, éljen hosszú éveket! és kiáltsuk: éljen e haza újabb ezer évet éljen! éljen!

Miután *Albáni* Miklós román és *Fleischer* Sámuel német nyelven mondottak ünnepi beszédet, a főispán az ünnepi közgyűlést zajos éljenzések között, hazafias beszéddel zárta be.

XX. GÖMÖR- ÉS KISHONT VÁRMEGYE.

Gömör- és Kishont vármegye május 12-dikén ünnepelte meg az ezredik évet nagy lelkesedéssel és áldozatkészséggel hirdető határozatok kimondásával. Az ünnepi közgyűlésen *Hámos Zoltán* főispán elnökölt.

Elhatározta ez alkalommal a közgyűlés, hogy a megyei közművelődési egyesület céljaira 30000 frtot, Tompa Mihály Rimaszombaton állítandó szobra javára 5000 frtot, a „Múranyi Vénus“ historiai kép megfestetésére 2000 frtot, a községi és körjegyzők nyugdíj-alapjához 10000 frtot, a megyei tisztviselők s alkalmazottak jutalmazására 5000 frtot szavaz meg.

A főispán megnyitó ünnepi beszéde így hangzott:

Tekintetes vármegyei közgyűlés!

Hazánk ezeréves fennállását ünnepeli szegény és gazdag egyaránt; a lélekemelő ünnepben magasztosan egyesül a nép és király s mindnyájan hálaadó imával fordulnak a mindenható Istenhez, a nemzetnek juttatott kegyelmekért; a haza minden polgára, Szent István koronájának minden hazafias érzelmű lakosa áldja az ősoket, hogy ezer év előtt megszerezték e szép hazát, Attila örökségét; s hogy nemcsak megszerezték, de meg is tartották ezeréves küzdelem, szenvedés, de sok dicsőség között is úgy, hogy meg nem fogyva, meg nem törve, teljes erőben élvezi hazánk az alkotmányos szabadságot, a melynek körében államisága teljesen elismert, minden téren pedig kulturális előhaladottságát bizonyítja be egy bölcs, igazságos, jó király vezetése alatt! Az ősoktól öröklött hagyományos lángoló hazaszeretet vezérelte vármegyénket is mindenkor, az vezette elhatározásában, hogy a mai napra a díszközgyűlésre egybegyűljön, hogy állami létünk forduló pontján hálát adjunk, hogy annyi balszerencse közt is megtartotta hazánkat az Isten különös kegyelme és egyúttal igaz, szent fogadalmat tegyünk, miszerint egy ezredéves múlt által ránk hagyott hazánkat, mint legszentebb, legfőbb örökségünket fenntartjuk mit nem zavarhat meg azon körülmény, hogy egyes tévelygők nem vesznek részt a nemzet általános örömében.

Magasztos érzelmek hozták ide az ünneplő közönséget s ezen érzelmektől eltelve, üdvözlöm az igen tisztelt bizottsági tagokat, az egész vármegye közönségét s azon foháshszal zárom be szavaimat, hogy: »Isten áldd meg a magyar nemzetet, a Királyt, a vármegyét.«

A megnyitó beszéd után az egész törvényhatósági bizottság hálaadó isteni tiszteletre ment a különböző felekezeti templomokba, mely után folytatták az ünnepi közgyűlést.

Az ünnepi beszédet, gyakori éljenzéstől közbeszakítva, *Lukács Géza vármegyei főjegyző* a következőkben mondta el:

Tekintetes vármegyei közgyűlés!

A harangzúgás megszűnte s hálaadó buzgó imánk elhangzása után remegő ajakkal szólalok fel e valóban nagy ünnepélyen, mert tudom: erőm gyenge méltó kifejezésekben ecsetelni szívünk érzelmeit!

A messze távolba kell tekintetünk, a népvándorlás korába, midőn kelet népe nyugat irányában tört elő, részben más nemzet nyomásának, részben önszántából jobb hazát keresendő. — E néparadatban látjuk a magyart bölcs Álmos vezérlete alatt a Kárpátok büszke ormán megjelenni, látjuk a harczedzett Árpád jogara alatt dúló csaták után új hazát szerezni.

Vitéz nép volt ez, mely a műveltebb nyugat népei közé fészkelve, idegen szokás és ösmeretlen nyelve mellett is, magának fegyvere által tekintélyt szerzett, — de bölcs vezetői is valának, kik midőn a nemzet félelmes volta dicsteljes hadviseelés által Európaszerte előismerve lett, a megalkotott új otthon, az édes haza fennállásának alapköveit hangya-szorgalommal rakosgatták össze. — Ezen alapkövek az alkotmány, a vármegyei rendszer, mint alkotmány bástya felállítás, a meghódolt nemzetiségekkel való barátságos egyetértés megteremtése, — a keresztény vallás s ezzel a nyugati civilizáció felvétele valának.

Jöttek a daliás idők, midőn a költő szavai szerint: „Magyar tenger vizében hunyt el Észak, Kelet, Dél hulló csillaga; s midőn Hollós Mátyás dicső uralma büszkévé tette a magyart s nevét rettegetté hona ellenségei előtt!”

Dicső korszakok, melyeket azonban a gyász és keserv napjai sűrűn váltogattak; hisz ösmerjük a tatárdúlás siralmait; az Anjouk fénye után Zsigmond szomorú uralmát, igazságos Mátyást követve Ulászló gyenge kormányát, korában az olygarchák egyenletlenkedéseit, majdan a mohácsi eseményt, midőn nemzetünk a török haderő súlya alatt csaknem az enyészet hideg tengerébe temetkezett el.

De nem temetkezett! Voltak e hazának jobbjai, kik a nemzet fiait ébren tartották; s bár pártoskodás s ezzel szemben a hatalom kényszer eszközei lankasztották a férfiúi tetterőt, születtek a nemzetnek Zrinyi, Frangepán, Bethlen, Báthory, Bocskay, Vesselényi és Rákóczyai, a kik magasan lobogtatták a hazafiság és vallások közötti egyenlőség s szabadság fenkölt zászlóját s noha pártviszályok miatt e szegény hányatott ország ezen korszakban szenvedett legtöbbet, nemzetünkre éppen ezen korszakból hárul legtöbb fény és dicsőség.

E hosszú ezer év folyamán hazát szerzett, török-tatár rabigát rázott le, hogy szorosabban összeforradjon, pártosaiban legyőzé önmagát e nemzet s dicső műve megkoronáztatására felsőbb hatalom anyagi nemtőt küldött hozzá, hogy királyával rózsalánczczal köttessék egybe mindörökké!

Ha igaz az, hogy a jövő üdvösségünk a hit-, remény- és szereteten biztosítottatik, van a magyarnak három szentsége, mely földi boldogulásának képezi sarkkövét s melyet szem elől téveszteni soha sem szabad: a haza, az alkotmány és a koronás király iránti forró és lángoló szerelmet.

Nemzet és fejedelmei elfoglalták s megtartották földünket, kölcsönös egyetértéssel megalkották ezeréves alkotmányunkat; az 1848-as fényes napok lebonták a hon fiai közötti válaszfalakat; az új ezredév a béke áldásaival nyílik meg és nekünk — bár a fegyver zaja elcsendesült — pihenni még sem szabad, a múltak mulasztásait pótolnunk kell!

Szeretjük honfitársainkat faji különbség nélkül s a mint teljes szívünk mélyéből kívánjuk mindannyiunk anyagi felvirágozását, szívesen osztozunk velök az alkotmány nyújtotta minden jogokban, de a kötelességek hazafias teljesítését is szigorúan követeljük. — Egy mélységet kell betemetnünk, mely lelketlen bujtogatók által létesítettett, visszaélve nemzetünk nagylelkűségével. Szomoruan tapasztaljuk, hogy idegen ajkú testvéreink némely részénél szeretetlenséggel találkozunk. Szent és hazafias kötelességet kell teljesítenünk, meg kell tanítanunk eltévelyedett testvéreinket a haza iránti szeretetre, zengzetes, szép anyanyelvünk ismeretére, utat nyitni ezáltal az előhaladás, a boldogulás egyenes ösvényére s mindezekkel biztosítani Szent István koronájának fényét egy jövő ezredévre.

Dicső feladat, de csak úgy leszünk méltók őseinkhez, ha ezen hazafiúi kötelemeket híven, igazán teljesítjük. Szent fogadalmat is teszünk ez ünnepélyes órában, hogy áldott hazánkhoz, alkotmányunkhoz s koronás királyunkhoz utolsó csepp vérünkig hívek leszünk; a reánk váró hazafias feladatok elérésében önzetlenül s teljes kitartással buzgólkodunk s e szent elhatározás, szent ígéret hatása alatt buzgón fohászkodunk: „Nagy és nemes munkájában Isten áldd meg a magyart!”

A magas szárnyalású ünnepi beszédet *Bornemisza* László alispán indítványára szószerint jegyzőkönyvbe ígtatták. *Lukács* Géza főjegyző indítványára elhatározta a közgyűlés, hogy a királyhoz hódoló feliratott intéz.

A közgyűlés a főispán emelkedett szellemű záróbeszédével ért véget.

A) DOBSINA VÁROS.

Dobsina város képviselőtestülete május hó 20-án tartott képviselőtestületi közgyűlésén egyhangúlag elhatározta, hogy Magyarország ezredéves fennállásának jubileumát méltó módon megakarja ünnepelni, e célra 1000 frtot szavaz meg, az ünnepély sorrendjének megállapítását pedig a tanácsra, illetőleg egy kiküldött millennáris bizottságra bízta. A bizottság erre összeállította a sorrendet és az ünnepély napjait június 6. és 7-ére tűzte. Június 6-án a város ünnepi színt öltött. Dobsina hazafias érzületének gyújtópontjában, a városházán kitűzettek a magyar czímer, a királyi pár

képei fenyőgalyak ízléses keretében. Úgy a városháza, mint az egyes magánházak pazar fényvel voltak kivilágítva. Még a legszegényebb bányász is törekedett szerény házikójának feldíszítése által az ünnepély fényét emelni. Az est közeledtével a közeli hegyek ormán örömtűzek gyúltak ki s a jelző mozsárlövések eldördültével megkezdődött a zene-kísérte fáklyás körmenet. A lakosság minden osztálya képviselve volt. Az ipar-, bányász- és önkéntes tűzoltó-egylet tagjaiból álló fáklyás körmenet bejárta az egész várost s a körmenet a program értelmében a városháza előtti főtérre visszatért. A városháza szépen díszített erkélyéről *Rozlosnik* Sámuel városi tanácsnok intézett rövid, az ünnepélyt méltató beszédet a néphez. A beszéd után a közönség a Hymnust énekelte, *Hanvasi* Ede tanár pedig tűzijátékot rendezett s ezzel a június 6-iki ünnepélyek véget értek. A városi ünnepély tulajdonképeni napja azonban június 7-ike volt. Reggeli 8 órakerüléssel összejött a főtéren a városi képviselőtestület, az ipar-, bányász- és tűzoltó-egylet és ezek együttesen, zeneszó kísérettel mentek először a róm. kath., azután pedig az ág. ev. templomba. Az előbbiben *Szuszay* Antal mondott alkalmi imát, az utóbbiban pedig *Weisz* Antal ev. lelkész mondott hazafias szép beszédet. Isteni tisztelet után millennáris díszközgyűlése volt a képviselőtestületnek, melyet *Szontagh* Béla polgármester szép beszéd kíséretében nyitott meg s melynek egyedüli tárgya a millennáris év megünneplése volt. Ugyanekkor kimondotta a képviselőtestület, hogy a képviselőtestületi közgyűlés jegyzőkönyvi nyelve ezentúl a magyar legyen, a polgármester ünnepi szép beszéde pedig szószerint a jegyzőkönyvbe vétetett.

A polgármester ünnepi közgyűlési beszéde a következő volt:

Tisztelt közgyűlés!

A legmélyebb tisztelettel üdvözlöm Dobsina rend. tanácsú bányaváros közönségének képviselőit és köszönöm, hogy a mai díszközgyűlésre oly szép számmal megjelenni sziveskedtek. Tudom, hogy nem a meghívás, hanem a lángoló hazaszeretet, a melyben Dobsina polgárai mindenkor kitűntek, hozta az igen tisztelt képviselő urakat ide, hogy Magyarország ezeréves fennállását ünnepeljük!

Ide hozott bennünket a lángoló hazaszeretet egyrészt, másrészt, hogy édes magyar hazánk ezredéves múltján, annak dicső történetén lelkesüljünk s csodáljuk a magyar faj életképességét, hogy hazánk történetéből erőt merítve s az ősök nemes példáját követve, mint azok

méltó utódjai lépünk át a második ezredévbe, halát adjunk az isteni gondviselésnek, hogy a mindnyájunk által hön szeretett hon annyi balszerencse és oly sok vizsály után az ezer esztendő elérte s hogy drága hazánk dicsőn uralkodó, mindnyájunk által tisztelt és szeretett, igazságos és bölcs királyunk, I. Ferencz József uralkodása alatt egységes magyar állammá fejlődött, hogy ezen a területen, mit hazánk nevezünk, Istent félő, hazát szerető, királyhoz, alkotmányhoz hű magyar lakik! Hazánk ezredéves történetét, a dicső és nagy küzdelmeket, a nagy hazafiak tetteit a bölcs Álmos és honalapító Árpádtól kezdve dicsőségesen uralkodó királyunk: I. Ferencz József, erőm gyenge méltó módon előadni.

De ne is azt nézzük, hogy mik voltak az okok, a melyek őseinket régi hazájok elhagyására készítették, nem is a világot bámulatba ejtő ügyesség lephet meg bennünket, hanem az a módszer, a melylyel az elfoglalt területet, mit édes hazánkknak nevezünk, oly sok vizsontagság után megtartani és a nyugati czivilizált államok sorába emelni tudták.

Ezen módszernek eszközei voltak az évtizedekig tartó kalandos hadjáratok beszüntetése, a keresztény hit felvétele, a lángoló hazaszeretet, az alkotmányhoz és koronás királyhoz hű ragaszkodás és azon jó bánásmód, a melylyel a meghódított és későbbben a bevándorolt idegeneket testvéreikül fogadta s velük mindenét megosztotta a magyar. Ezek voltak azon épület erős és megdönthetlen alapkövei, melyeken az ezredéves Magyarország felépült. Hogy őseink milyen szívesen vették fel maguk közé úgy az itt talált s meghódított, mint a későbbben bevándorolt idegeneket, fényes példája a Szepesség, s hogy messze ne menjek, a mi városunk is.

Lapozgassuk csak — kis hazánk — Dobsina város történetét! Megismerhetjük belőle azt, hogy Magyarország történetével szoros kapcsolatot áll városunk s polgárságának fejlődése egész története.

Magyarország jó és balsorsában egyaránt osztozott városunk hazafias polgársága.

Mint bányaiport űző, szorgalmas német telep volt már ismeretes a 14-ik század elején, a meddig városunk krónikái felnyúlnak. Zsigmond királytól vásártartási szabadalmat nyernek ezen városkának lakói, — ezen idő óta, különösen Mátyás király idejében, nagyott fejlődött, mint iparos bányaváros, több kiváltságot és jogot nyervén. A szomorú mohácsi vész után városkánknak is kijutott a megpróbáltatások nehéz napjaiból (1585.), de daczára annak, őseink nem csüggedtek, mert beléjük volt már ekkor csepegtetve a magyar faj vére, az önfentartás, az ellentállási képesség a sors csapásai ellen, a szeretet az új hon iránt gátolta meg, hogy az elpusztított várost, a nehéz munkával megmunkálható ércdús hegyeket, kies, vadregényes völgyet el nem hagyták, hanem a kedves szeretett városkát újra felépítették s a bányaiport folytatták.

A vallásháborúk alatt s a későbbi szabadságharcokban ott találjuk ismét a hazafiak sorában városunk polgárságát, nem csüggedt, munkálkodott és áldozott a haza, a szabadság és vallás oltárára, éppen úgy akkor, mint legutóbbi dicső napok idejében, midőn fiait a gyújtó szó: „veszélyben a haza“, a harczmezőre küldte. A bekövetkezett szomorú napokban együtt sirt, együtt szenvedett a magyarral.

1867. óta, midőn a nemzet kibékült királyával és hazánk minden téren bámulatosan fejlődik, városunk polgársága ezen fejlődésben hazafias buzgalommal szerénykedett, most pedig, hogy az ezredéves Magyarország, drága hazánk, koronás királyával és az egész uralkodó házzal a külföldi képviselők jelenlétében örömnüepét üli, s az ifjú, a hatalmas, egységes, a külföld által becsült ipar-, kereskedelem- és tudományban a művelt nagy nyugati államokkal lépést tartó magyar haza átlépi a második ezredév küszöbét, a magyarral egybeforrt s a tótság közepette valódi missziót betöltő Dobsina s annak magyar érzelmű s hazáját hön szerető és azért vagyonát és életét áldozni mindenkor kész polgársága a nagy nemzeti ünnepen együtt örül a magyarsággal!

Tisztelt uraim, kedves polgártársak! Legyünk méltók az ősohöz igyekezzünk munkával, szorgalommal, áldozattal emelni azon épület alapjait, a melyen édes magyar hazánk a második ezredévet is elérhesse s tegyünk most fogadalmat az ünnepélyes órában, hogy drága magyar hazánkhoz, mint annak méltó fiai, örökké hívek maradunk s kiáltunk egy szívvel egy lélekkel:

Éljen a magyar haza! Éljen a király!

B) JOLLSVA VÁROS.

Jolsva város május 10-dikén tartotta meg ezredévi ünnepest. Díszközgyűlést tartott e napon *Bazilidesz* Gusztáv polgármester elnöklete alatt, melyen az egész város polgársága jelen volt.

A polgármester a következő lelkes beszédet tartotta a díszközgyűlésen:

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Most szállt fel milliók ajkairól a hálaadó ima az egek hatalmas Istenéhez, azon véghetetlen kegyelem- és irgalmáért, hogy hön szeretett hazánkat és nemzetünket annyi balszerencse és sok vizsály után egy ezredéven át fenntartani kegyes volt, úgy, hogy nemcsak élve maradt, de még fel is virágozott szép hazánk.

Mi is, szerény, de hazafias városunk lakosai, hálát adunk a mindenható Istennek, hogy megélnünk engedte e szerencsés nagy napot, szeretett hazánk ezeréves születésnapját.

Áldjuk az isteni gondviselést azon magas kegyelmeért, hogy hazánkat a művelt európai államok sorában ezer éven át élni s felvirágozni engedte.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Kedves Polgártársak!

Ezer év, vagyis tíz század vonúlt el szeretett hazánk néha verőfényes, de többnyire vészteljes felhőkkel borított egén.

Ezer év oly nagy idő nemcsak a nemzetek, de a világtörténelemben is, melyet megélni kevés nemzet volt szerencsés.

Hol vannak a hatalmas római és görög birodalmak, melyek egykoron oly nagy és fényes szerepet játszottak?

Ma már csak a történelem lapjain élnek.

A nemzetek enyésztenek okai mindenkor az illető nemzet kebelében rejlettek.

A magyar nemzet fajrokonai: a hunok és avarok, bejövetelük után nem voltak képesek állandó országot alapítani.

A magyarok ellenben Álmos fejedelem fia: Árpád vezérlete alatt 896-ik évben Pusztaszeren, az első országgyűlésen is bebizonyították államalkotó képességüket, a midőn Árpádot paizsaikra emelve, állandó fejedelmüknek kikiáltották s Árpád családjából a fejedelmi öröklés rendjét törvényesen megalapították.

Árpádot követő fejedelmek alatt áldatlan csatákban fogyott s el is veszett volna a nemzet ereje, ha Szent István bölcs királyunk alatt a kereszténység felvétele által hazánk felett a béke áldásthözö napja fel nem ragyog.

Szent István királyunk bölcs és szent művét Szent László és Könyves Kálmán nagy királyaink megszilárdították.

IV. Béla királyunk a tatárok által megtámadtatva, a szerencsétlen mohi csata után hazánk siralom völgyévé változott.

Béla királyunk a Forgách testvérek önfeláldozása által megmettve, a tatárok kivonulása után néptelen országát újjá alakította s ez által második honalapítóvá lett.

Folytatva hazánk dicső történetét, lehetetlen meg nem emlékezni a vegyes házból származó Nagy Lajos királyról, kinek uralkodása alatt három tenger mosta a magyar birodalom partjait.

Vitézsége, bölcsesége és igazságossága által kivált többi uralkodóink között Mátyás király, ki után még ma is a nép ajkán él a következő közmondás: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság.“

Mátyás király elhunytával pártviszályok dúltak hazánkat, melyeknek gyászos következménye a mohácsi vész lett, melylyel Magyarország nagy része a 200 éves törökuralom alá jutott.

Nemzetünk a törökuralom alatt csaknem végleg elenyészett, de voltak hazánknak nagy fiai, a kik a hazaszeretet nemes lángjától áthatva, magasan lobogtatták a hazafiság, vallás, egyenlőség és a szabadság fenkölt zászlaját.

A Zrinyiek, Bethlen, Báthory, Bocskay és Rákóczyak neve aranybetűkkel van bevésvé hazánk történelmébe.

Alig rázta le azonban sokat szenvedett hazánk a tatár és török rabigát, a midőn a sötét ármány alkotmányától és szabadságától igyekezett azt megfosztani, de e „Phönix“-ként új életre ébredt nemzet a szabadság, egyenlőség és testvériség szent jeligéivel szállott sikra az elnyomatás ellen s végig harczolta a dicső szabadságharczot, mely csak fondorkodás és árulás miatt ért gyászos véget.

Az elnyomatás rövid korszaka után pártosaiban önmagát legyőzve e nemzet, dicső királyával kibékült. Dicsőségesen uralkodó I. Ferencz Jszsef királyunkban egyesítve találjuk Árpád daliásságát, Szent István vallásosságát és Mátyásnak igazságosságát, egy szóval benne össz-

pontosulva találunk minden uralkodói nemes tulajdont, melylyel egy nemzetet boldoggá lehet tenni.

Az új ezredév küszöbén azon hő fohászszal zárom beszédemet: „Isten áldd meg a hazát és a királyt!”

Az ünnepi beszéddel a díszközgyűlés véget ért s a polgárság emelkedett hangulatban oszlott széjjel.

C) NAGY-RÓCZE VÁROS.

Nagy-Rócze is május 10-dikén ünnepelte a magyar nemzet fennállásának ezeréves ünnepét, mely napon *Stefancsok* Károly polgármester elnöklete alatt díszközgyűlést tartott.

A polgármester üdvözlővén a megjelent képviselőtestületi tagokat, a díszközgyűlést megnyitotta, mely után a következő beszédet tartotta:

Hazánk, a magyar haza, megállapítása után ezer esztendő lefolyt. Csak e napokban lett az évezredes honalapítás az ország szívében, Budapesten, felséges királyunk I. Ferencz József személyes jelenlétében a nagyobb díszszel megünnepelve.

Mink is hálát adjunk a gondviselésnek, hogy ezen időt megélnünk engedte és hogy ha nem is lehetünk személyes tanúi a nagy országos ünnepeknek, de legyünk atyáink méltó utódjai, akik a hazaszereteten már a Rákóczy-féle harczok alatt kiváló szerepet játszottak; bizonyítja azt gróf Besenyei-féle szabadság menlevelünk, a mely levéltárunkban találtatatik; későbbben pedig a szabadságharcz alatt 1848/9-ben atyáink kitüntették magukat s páratlanul állottak az áldozatkészségben. Most pedig ezen ünnepekből vegye ki kis városunk is a maga részét.

Történelmi tény, hogy ezer év előtt a magyarok Árpád vezérlete alatt elfoglalták e hont, de történelmi tény az is, hogy ezen ezer év alatt, az itt talált népekkel egyetemben, megalkotván és állapítván e hazát, a magyar birodalmat minden viszontagságok közepette közös erővel felvirágoztatták és fentartották.

Lehetetlen tehát, hogy e hon különféle ajkú fiai azt egyúttal magukénak is ne tartsák és hogy ezen ünnep általok ne ünnepeltessék.

Mienk tehát e hon, mindnyájunké e drága és szeretett magyar haza. Szeressük azért, legyünk mindig és minden körülmények között hű és igaz gyermekei, mert e kívül nincsen számunkra hely, áldjon vagy verjen sors keze, itt élünk és meghalunk kell.

Ezen beszéd a főjegyző indítványára örök emlékül a jegyzőkönyvbe lőn iktatva.

Elhatározta a közgyűlés, hogy a millennáris kiállításra 10 iparos polgárt küld ki s nagy bankettet rendez.

Ezután *Mihalik* Dezső városi képviselőtestületi tag azon indítványát fogadta el a közgyűlés, melylyel a város tisztviselői és szolgaszemélyzet hazafiás szolgálatainak megjutalmazását czélozta.

A polgármester ezután lelkes éljenzések közt zárta be a díszközgyűlést.

D) RIMASZOMBAT VÁROS.

Rimaszombat városa is hazafiás szép ünnepet rendezett május 11-én az ezredik év fordulóján. Az ünnepség csúcspontja a város díszközgyűlése volt, melyet *Szabó* György polgármester elnöklete alatt tartottak meg.

Szeretett magyar hazánk ezeréves fennállásának megünneplésére kitűzött díszközgyűlést a megjelentek szívélyes üdvözlése után annak megemlékezésével nyitja meg, hogy mint a múltban a nemzetet az odaadó munka, betöltött kötelesség tartotta fel, annak a jövőbeni biztosítása is, a közügy iránti érdeklődés mellett, a hazafiúi érzés ápolásával, elsősorban azon nyer biztos alapot. A mennyiben pedig városunk lakossága — úgymond — a magyar haza iránti osztatlan szeretetét mindenkor tündöklő csillagként őrizte, ragyogtatta, annak nemcsak békében, hanem a szabadságharcz idején táborba szállva is érvényt szerzett, mert a jelen nemzedék ősei példáját követve, a munkaszeretetet, takarékoságot megőrizve, honfiúi erények gyakorlásában előljár, ez által jövőjét biztosítva, magyar hazánk további ezredéves fennállása biztosításán munkál. Azon óhaj nyilvánításának, hogy polgárságunk az igaz útról soha le ne térjen, hogy honfiúi erényét megőrizve, azt utódaiba is átvinni szent kötelességének ismerje, át adja a szót *Molnár* József képviselőtestületi tag, mint az alkalomra felkért ünnepi szónoknak, kit beszéde megtartására felhív.

Az ünnepi beszéd, melyet *Molnár* József tartott, így hangzott:

Tisztelt közgyűlés!

E pillanatban nem mindennapi kérdések tárgyalására seregettünk gyűléstermünk komoly falai között össze, de azon mindnyájunk szívét túláradó örömmel s boldogsággal csordultig megtöltő örvendetes esemény felett örömnépélyt rendezni, hogy ezen a földön, a melyen mi lakunk, ezer év óta él és uralkodik a magyar nemzet.

Szíves türelmet s elnezést kérek, ha beszédem nem lesz egy a szónoki művészet szabályai szerint kidolgozott kerekded egész, ha gondolataimból a mai ünnephez méltó s szemkápráztatóan fényes gyöngyfűzért nem leszek képes a tisztelt közgyűlés színe előtt felmutatni, őszintén bevallom gyöngeségeimet, szivemből ünneplek magam is, nem vagyok képes figyelni arra, hogy mi szép, mi lesz hatással, nem pedig azért, mert a szavak, a kifejezések önként s természetszerűleg fakadnak szívem mélyében s jönnek nyelvem által kifejezésre, de ha a művészet és szónoki hatalom megszokott hatására nem számíthatok is, midőn a hazafias gondolkozásban rokon s testvér lelkekhez beszélek, merek reményleni annyit, hogy ezen érzelmeket tolmácsoló szavaim az ünnepélyes hangulathoz szerencsések lesznek megtalálni e kellő öszhangot.

Nyelv kibeszélni, toll leírni nem képes azt a csudálatos hatalmat, melylyel ezredéves fennállásunk ünnepélye a szíveket megragadta.

A természetben sokszor látunk csodás, váratlan hatást, hirtelen és meglepő változásokat.

Látjuk ezt, midőn a felkelő nap lángoló világossága egy pillanat alatt kioltja az ég csillagzatát képező égi testek tündöklő milliót, tapasztaljuk azt is, hogy bámulatot keltő gyorsasággal elnémul az élet, az élet mindennapi lármája, ha a menydörgés hatalmas szava egyik bércztől a másikig átharsog, mindezeknél csodálatosabb az ezeréves ünnepély hatása; nem egyik bércztől a másikig, nem egy gyenge emberi szemlátó határának egyik pontjától a másikig, de száz és száz bérczen át, száz és száz határnál messzebb, a Kárpátok fellegeket csókoló bérczeitől az Adria kékelő vizéig, sebesebben, mint a szárnyaló madár, sebesebben, mint a gondolat s a villanyosság csodás ereje; egy pillanat alatt árad el a szívekben az ezredéves ünnepély öröme, lelkesedése s annak hatása alatt kunyhókban, palotákban milliók és milliók ajkán zendül meg a Hymnus csoda szép éneke:

„Isten áldd meg a magyart!”

Nem lehet hivatása ez órának az, hogy ezeréves dolgaimról hosszas történeti elbeszélést tartsak, nem kívánom számba venni egy ezredév dicső tetteit s kiontott vér- és könyecseppjeit sem, hiszen a múltban szerzett dicsőségünk ragyogása elég, szenvedésünk pedig sok volna az ismert mindenség számára, azok ismertetésére kötetek kellenének, két ezer év érintkezése pontján az emberi elme által megmérhető legmagasabb csúcsra állva, szemeim előtt csak a magas bérczekhez hasonlóan, a többi felett kiemelkedő nagy eszmények jelennek meg.

Ezer éve annak, hogy az öreg Álmos harcvezető serege a Kárpátok aljában megtapodta a földet. A végtelen távolban sűrű köd borítja már az eseményeket, de a képzelet ereje e pillanatban eloszlatja szemeim előtt a ködfátyolt, látom az ősz vezért, ki tengernyi küzdelmek után megmutatja népének az ígért földét, látom mellette a honalapító Árpád daliás alakját, a mint a honfoglalás ezernyi veszedelmével szemben végig jártatja sастekintetét az előtte elterülő messzi-ségen s szeméből a biztos győzelem ragyogása csillámlik.

Az ősz Álmos és Árpád apánk, a lenyugvó s a kelő nap ragyogása e két személyben, — e kettős fény jelölte meg az utat őseim előtt Attila örökéhez.

A honfoglalás nagy munkája be lett fejezve. Árpád helyet foglalt a hitregék és legendák hősei között s bölcs törvényekkel egy szép családdá összeforrasztva nemzetét, nyugodni tért őseihez.

Népére azonban kemény küzdelmek kora következett, — a szomszédot nyugtalanító dúló csatákat csakhamar elcsendesítette a keresztény vallás felvétele, István — a szent király — a szeretet vallásának diadalra juttatásával a magyar nemzet örök életének alapkövét tette le, de azért sást nemzettek a sasok, a magyar népnek a vitészség, a keresztény hit mellett is legkimagaslóbb tulajdona maradt s ez lett elismerve, megkoronázva akkor, midőn az ismert keresztény világ a nagy magyar királyt, I-ső Lászlót választotta még, a szent sir visszafoglalására induló keresztény csapatok fővezérévé.

Azután következett egy gyászos időszak és tenger szenvedés.

Az egyenlenség, a pártviszály erőtlen csoportokká tagolták szét a nemzetet s a muhi pusztán, a Sajónál, vértengerbe fült népünk színe, virága, vad tatár népek csordái osztoztak Árpád örökségén s másfél év alatt az országból egy nagy temetőt csináltak.

De a magyarok Istene nem hagyta el kedvelt népét, visszahozta fiai közé az egyetértés szellemét s ez által növelve, rövid idő alatt hatalmasabb lett nemzetünk, mint volt előbb s a határain még egyszer megjelent dúló hordákat véres fővel kergette vissza. Nagy Lajos király alatt pedig hatalmának tetőpontjára jutott. Ezen időről örökítette meg a történelem azt, hogy a magyar birodalom határát három tenger habja nyalja.

Hol Mátyás, az igazságos?
Te láttad azt, boldog Rákos!

Magyarország ezeréves múltjáról beszélni s Mátyás királyról meg nem emlékezni, lehetetlen dolog.

Rajongó szeretettel körülvéve, imádott alakja ő a magyar történelemnek.

Meg volt benne fájának minden kiváló tulajdona, a gáncs és félelem nélküli lovagiasság, az országok alakítására hivatott bölcsesség s a nagylelkűség, győzhetetlen volt mint ember, mint király, dicsőséges uralkodása nekünk büszkeségünk s a történelemnek egyik legszebb elmondani valója.

Az ő ragyogó korára ismét vak sötétség következett, a versengő magyarok fölül eltűnt a hatalmas vezető, ki titáni erejüket fékezte s egy közös cél érdekében hasznosan működni kényszerítette, egymásba omlottak, egymást semmisítették meg, mint tennék a naprendszer csillagai, ha a napot kivennék közülök és az Isten haragja mindig az egyenlenség, a villongások idején lett reánk kitöltve.

Jött a török, tenger hadával kiakarta oltani a kereszténységnek a szeretet napját, a nemzetnek Mohácsnál elébe vitt hadereje véráldozatként pusztult el, iszap nyelte el a magyar dicsőség képviselőjét, a koronás királyt, török hatalom igazta le az ország egy részét s másfél száz éven át Isten szabad napja helyett a félhold sápadt fénye világitott Szent István birodalmának fővárosában.

Mindenki azt hitte, hogy a sokat sanyargatott nemzet utolsó álmát alussza.

Zrinyi, Bocskay, Bethlen, Rákóczy fegyvertényei felragyogó meteoroként bevilágították rövid időre a hazánk felett elterülő vak éjszakát, de általuk régi fényében a magyar királyság nem lett feltámasztva s mély csend lett ismét, a nemzet aludt, a feje felett elrepülő századok kitörülni készültek nevét az emlékezetből s a magyar dicsőségről csak a mondák beszéltek már, önfiai elhagyták, idegen országba hordozták ki a magyar földről az életető erőt s az első ezer év vége felé a nemzetiségi parányok, kiket nyelvük, vallásuk, szokásaik békes birtokában meghagyott, a honfoglaló nemzet nagylelkűsége, merényletre vállalkoztak az alvó nemzet ellen s egymással szövetkezve készítették az utolsó, a halálos dőfést, annak szívéhez.

Világ csudájára az alvó oroszlán felébredt, akkor, midőn a veszély legnagyobb volt már s midőn ezer sebből vérzett. 1848-ban megszületett a biztos győzelemre hívó csatakiáltás, az „előre,“ — a belső ellenség pozdorjaként lett széjjel szórva, a magyar nemzet bizonyoságot tett arról, hogy élni akar és tud is.

Észak nagy hatalma megállíthatta útjában a névtelen félistenek seregét, vértengerbe fojthatta a nemzetet harmadszor is, azt a hitet azonban, mely harmadszori tetszhalálából is új életre hívta nemzetünket s mely annak örök életében bízni tanít, nem törülhette ki a lelkekből semmi többé, lelkeket rázva harsogott végig az országban a nagy költő biznyságtétele: „És annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán!“

Magyarok nagy Istene, te állítottad Árpád harczedett népét örül arra a helyre, melyen keresztül a téged imádó népek millióira kelet ismeretlen rémei tódultak, megállotta népünk helyét becsülettel, ma egy ezredévi szenvedés sóhaja száll csillagtrónod felé, igazságszolgáltatásért könyörögve. Örök igazság szelleme, reád hivatkozunk.

Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért, az nem lehet, hogy a történelem lapjára, az ezer éves munka jutalmául, a te erős erős kezéd mostani ünnepélyünk befejezéseül be ne írja azon ítéletet, hogy a magyar nemzet megérdemli az életet, reményelheti nagy költője jóslatának teljesedését, egy jobb kort, melynek jönnie kell s mely után nem százerek, de milliók ajakán epedez buzgó imádság.

Tisztelt ünneplő közönség! A harczok nehéz küzdelmeit évtizedek csendes békéje váltotta fel, édes hazánkat megáldotta a gondviselés egy nagylelkű és bölcs uralkodóval, ki a munkában, a pontosságban mintaképe a legjobbaknak, a fejedelmi erényekben, békeszeretben választott, kedvelt alakja az egész művelt világnak, fején Szent István koronájával, melynek fényét sem a Csele-patak iszapja, sem a szabadságharcz véraldozata nem érintette, — kiegészítő része, messze fényt sugárzó feje ő ezredéves ünneplő nemzetünknek.

Mireánk néz az egész művelt világ, ezen évben nem a harci dicsőség ragyogványát, de a hangyaszorgalommal folytatott békes munka eredményét mutatjuk be előtte, egyiket úgy, mint a másikat, csak egyetértés teremtheti meg, szüntessük meg a sok könyvet és vért kiontó egyenetlenkedést minden téren, legyen az ezredéves ünnepély egy a sors által adott kedvező alkalom arra, hogy az ország minden rendű és foglalkozású lakója egyesüljön a közös haza iránti szeretetben

s hogy tanuljunk meg saját érdekünk, saját erőnk feláldozása mellett együttesen, békésen munkálkodni a haza java és felvirágzásaért.

A tér, melyen a város közönsége mozog, szerény, de fontos, hivatás jár annak a birtokával, ez végvéra felfelé a magyar nemzeti szellemnek.

A közönségünkre váró nagy feladatot szemem előtt tartva, teszem a következő indítványt ez ünnepélyes órában s tiszteletteljesen ajánlom azt elfogadásra.

Rimaszombat város közönsége hazánk ezeréves fennállásának emlékünnepe mély hálaérzettel szívében borúl le a mindeneket alkotó örök Isten előtt azon mérhetetlen kegyelemért, mely megérni engedte, hogy ezer viszontagságteljes év leforgása után az általa uralt területen Istentfélő, királyhoz, alkotmányához hű, az egységes magyar nemzeti állam kiépítésén buzgón munkálkodni, ezen cél eléréseért utolsó csepp vérig áldozni kész magyar nép lakik.

Ezzel egyidejűleg emlékül a múltnak, útjelzőül a jövőnek s irányadóul az új ezredév munkásainak, erős fogadalmat tesz.

Fogadja a magyarok Istenére, hogy a hazafias irányú nemzeti közművelődés terjesztésének soha nem lankadó hű munkása lesz, hogy a szívében égő honszerelmet örökségül hagyja utódaira s ezeket hazafias szellemben nevelve, a magyar haza iránti igaz ragaszkodás és szeretet terjedésének falain belől sziklaerős alapot épít, melyen diadalmat a poklok kapui sem vehetnek.

A képviselőtestület e város közönségének ezen megnyilatkozását jegyzőkönyvébe foglalja s azt, mint a hazafias érzelmek ébrentartására alkalmas tanúságtételt, örök időre megőrizni rendeli.

A magas röptű beszéd után a hazafias lelkesedéstől duzzadó indítványt lelkes éljenzések között egyhangúlag emelé a közgyűlés határozattá, mire az ünnepély véget ért.

E) ROZSNYÓ VÁROS.

Lelkesedéssel ünnepelte Rozsnyó városa az ezredik évi ünnepet. Díszközgyűlést tartott május 31-én *Sziklay Géza* polgármester elnöklete alatt, melyen a képviselőtestületi tagokon kívül jelen volt az egész város polgársága. Ott volt az ünnepélyen *Hámos László* főispán is.

A díszközgyűlést megelőzőleg minden templomban ünnepi hálaadó istentisztelet volt.

Az ünnepi beszédet, mely nagy hatást keltett, *Sziklay Géza* polgármester tartotta. A beszéd így hangzott:

Mélyen tisztelt közönség !

Tekintetes képviselőtestületi közgyűlés !

Nékem jutott osztályrészül, hogy hazánk ezredéves ünnepségének évfordulója alkalmából szót emeljek. — A felszólalás nagy hordereje lelkembe be van vésve s kérem Istenemet, hogy e beszéd el ne hangozzék, hanem a szívekben maradandó emléket alkosson.

Rozsnyó bányatelep viszontagságairól maradt okmányok csakis az 1291. év óta beszélnek, mely évben Rozsnyó, mint királyi birtok, III-ik Endre király kegyéből Lodomér esztergomi érsek kezébe került. Akkor már kiváltságos hely volt s a bányajövedelem egy nyolczad részével gyarapítá a királyok és esztergomi érsek kincstárát. Az új földesurak a jövedelmező ezüst- és aranybányák miatt igazi jóltevői lettek e helységnek. — I. Lajos király városjoggal ruházta fel s a polgárságnak vámmentességet biztosított.

1414-ben Csucsom és Nadabula Rozsnyó város tartozékát képezték. A mohácsi vész után a Bebek-család Rozsnyó város lakosait sarcozolta, mi miatt a bányászat hanyatlásnak indult. A város lakossága a törököknek meghódolt s a legborzasztóbb járom alatt nyögött. — Bocskay, Bethlen, Rákóczy, Tököly ideje alatt a város lakossága egyik ellenséges kézről a másikba került.

A pestis 1644-ben 462, 1645-ben, 1273, 1710-ben 2025 egyént pusztított el. I. Lipót király alatt a város a végelszegényedés örvényébe jutott. III. Károly alatt Nadabula és Csucsom község Rozsnyótól elvétellett. A 7 éves és a francia háborúk terhei Rozsnyóra is súlyosan nehezedtek. 1831-ben kolera és a néplázadás megkövetelte áldozatait. Az 1848—49-iki szabadságharcban Rozsnyó város polgársága tevékeny részt vett. A lakosság polgárság és jövevényekre oszlott. A birtokost a zsellértől mindig megkülönböztették: a német szó Rozsnyón 1705-ig uralkodott, azontúl magyar szó kezdett lábra kapni. Rozsnyón a bányászat a XVI. században magas fokon állott, azontúl mindinkább aláhanyatlott. A sáfrány, komló, méhtenyésztés, méz és virágtermelés, haltenyésztés a XVI. században nagyban virágzott, nemkülönben a vas- és aczélgyártás és vászonfehérítés. A XVI. században kereskedelmi összeköttetései Lengyelország és Sziléziával igen élénk volt. 1703-ban találjuk az első gyógytárt Rozsnyón, valamint az állandó postát. Serfőzés, komlótermelés számos embernek kenyeret adott. Már 1520-tól Rozsnyó város iskolájára nagy gondot fordított. 1690-ben 4 osztályú gymnasium nyílt meg. A török hódoltság ideje alatt a város lakossága kifosztással, rabszifrafüzéssel volt sújtva. A polgárság sehol sem érezte magát biztonságban, nyugodtan nem alhatott, martalócok hegyen-völgyön csatangoltak. 1573-ban a város elhamvasztatott.

Lélekemelő kép, hogy Rozsnyó városa a török igában is magyar és keresztény maradt, pedig szívós kitartás kellett ahhoz, hogy egyszerre két urat szolgáljon, magát egészen a pogányság kezébe ne adja és a törvényes királyhoz, ki pedig a várost megvédeni nem tudta, hű maradjon. Erkölcsi érzéke, művelődése, a külfölddel sűrű kereskedelme, kiváló tanítói és lelkészei közreműködésével oly magas fokon állott, mint a külföld hasonrangú város lakosai. Már 1500. évben színi előadásokat és dalestélyeket tartottak.

1822-ben szeptember 18-án Rozsnyónak nemességi zászlója felszenteltetett Schmidt Pál nemességi direktorsága alatt, méltóságos gróf Eszterházy László rozsnyói püspök beiktatása alkalmával. Zászlókeresztanya Máriássy Istvánné volt; Máriássy István, Gömörmegye alispánja, mint a nemesek vezére szerepelt. A zászlót az ev. és kath. templomig díszmagyar öltözetben lóháton vitték; zászlótartóként Bárdy Miklós van feljegyezve. A templomokban tartott beszédek megkezdése előtt mozsarak durrogtak, az isteni tisztelet közepén és vége felé is trombita harsogott. Szatmári Király Antal, a nemesség kapitánya, a méltóságos püspök gróf Eszterházyhoz, a zászlóanyához, zászlóleányhoz és a nemesekhez intézett hatásos beszédeket. Az ág. ev. templomban a beszédet Pák Mihály lelkész mondta el. Beszédének kimagasló passzusát képezi, midőn odanyilatkozott, hogy az ember azt nézi, a mi szem előtt van, de az Isten azt, a mi az ember szívébe van bevésve. Zászlót adott a végzet, hogy éljenek vele az igazságért, a királyért, hazáért és szabadságért. A zászló királyunk, haza iránt való állhatatosság, hűség bizonyítéka. A magyar nem viselt soha egy hüvelyben két kardot, egyet csak, melyet királyának, hazájának szentelt; bizonyítják ezt a nemzet története, Kinizsi, Nádasdy, Pálfi, Rákóczy kimagasló alakjai. Ezen hatalmas védanggal szelleme, varázsereje él s feléled a mi szívünkben. A királyhoz való hűség kezét fog a hazaszeretettel; a zászló felett látjuk lebegni nagy Hunyady és Zrinyi lelkét, a zászlón édes hazánk koronáját tündökölni.

De bármennyire szép és lélekemelő a régmúlt időkn, hazánk dicső történetén elmerengeni, s városunk múltjából egyes nevezetesebb eseményeket és fényes epizódokat felemlíteni. Ez inkább a költő, történetíró feladata. Nékünk, kik a város ügyeit intézzük, ne a múlt, de a jelen s még inkább a jövő, városunk, szűkebb hazánk anyagi és erkölcsi haladása legyen lelki szemünk előtt s minden erőnkkel annak felvirágzásán törekedjünk.

Áttérek tehát erre, vagyis egyes, habár csekélynek látszó, de mégis oly eszmék és intézkedésekre, melyek nézetem szerint a cél elérését munkálni hivatva vannak.

Háború alkalmával nem ritkán az ellenség temetősírokat lövöldöztet, azokat a távolból, homályban, ellenséges csapatnak vélvén. Az én beszédem éle is a lélek, a meggyőződés egész erejével temetőnknek ront, mert tudjuk, hogy a míg Budapesten is a régi vácsi temető beszüntetve nem lett, annak Uj-Pest felé terjeszkedésére gondolni sem lehetett. Mi évszázadok óta a városnak Betlér felé tornyosuló ezen akadályával nem akarunk kötelességszerűleg szembeszállani. A jövő század méltán szemünkre fogja lobbantani a mulasztást. Igyekezzünk ezen akadályt akképp elhárítani, hogy a mostani temetőt beszüntessük s távolabb alkalmas pontra új temetőt létesítsünk. Oda kell törekednünk, hogy méltóságos gróf Andrassy Géza úr ajánlatát a temetővel szemben levő telekvétel iránt lehetőleg előmozdítsuk, hogy így Betlér felé az országút mentében egy új házsor keletkezzék.

Rozsnyó városának egyik legszebb, legkiebbebb pontját a külső nagy sétatért egybefoglaló terület képezi. Ennek kellő központjára ártézi kút lenne részvénytársaság, takarékpénztár, gróf Andrassy Dénes, gróf Andrassy Géza urak által létesítendő, hogy e kiváló ponton közegész-

ségi követelményeknek megfelelő díszes fürdőhelyiség lehessen, hol a közegészségi követelményeknek a test tisztántartása tekintetében az év egész folyamán eleget tenni lehessen. Tekintve az ügynek finanziaális oldalát, ez rendkívül jövedelmező vállalatot képezne. Rozsnyó városa Berzéte, illetve az indóház felé mindinkább terjeszkedik, az csak évtizedek kérdése a helykörülmények ügyes körülöntő kiaknázása mellett, hogy Rozsnyó Berzétevel összeépüljön. Ismeretes körülmény s köztudomású tény, hogy a katonai kincstár, tekintve a háború esélyét, haduszlopoknak minél tömegesebb s gyorsabb összeállítására céljából, a Várallyai-utczát szemelte ki, de ez az utca e célra szűk sikátornak bizonyult be. A katonai kincstár, a postaigazgatóság ezen kérdést már oly sokszor felvetette, mindannyiszor megfeneklett, mert hibázott a város részéről egy erélyes intéző kéz, mely az ügyet nyélbe üsse. E terv alapján a Fiakkeros-utca a Baross-féle kert átszelésével lenne az új országút szelvénymentszete, mely országút mindkét oldalán, mint arra alkalmas lejtő helyen, házsorok keletkeznének. Oda kell törekednünk, hogy a két testvérgymnasium mielőbb egy-egy új emelettel a város stylszerű épületeinek számát szaporítsa. Hason hivatás vár a külterületi felsőbb leányiskola épületére. Oda kell törekednünk, hogy a mértékhtelesítő hivatal Rozsnyón állami jellegű hivatalt képezzen. Rozsnyón a régi hírneves méz- és viaszkereskedés, vászonfehérítés, komlótermelés, sörgyártás, mint a múlt századokban, ismét felvirágozzék. Majolika-gyár szintén méltó felkarolás tárgyát kell hogy képezze, hogy egy régi kőedénygyárunk végre valahára ügyes vállalkozó s kereskedelmi szellemmel bíró gyári vezetés alatt virágzásnak indulhasson. A Müller-czég Rozsnyó város erdőinek határában nagyszerű bányamíveleteket akar érvényre emelni, mely számos embernek állandó keresetet biztosítana. És mégis, e fontos vállalatnak kicsinyes okokból ellenzői vannak, kiknek kötelességük lenne társadalmi állásuknál fogva az ellenáramlatot pártolni. Oda kell törekednünk feltétlen köztisztaság által, hogy e város a nyári idényben igazi kellemes turista üdülőhely legyen. Hány város, helység felvirágozik idegenek odaözönlése által. Selyemtenyésztés oly csekélynek látszó és mégis oly mélyen nemzetgazdasági életünkbe vágó ügyet képez, hogy ez ügynek felkarolása kell, hogy figyelmünk tárgyát képezze. Mire nézve az első alap le van téve eperfa-iskola tényleges létesítése által.

Ezek után kötelességemnek tartom néhány szót a zászlóanyához, zászlóleányokhoz és a nagyközönséghez intézni.

Mindenekelőtt fogadja a rozsnyói fenkölt szellemű nőegylet minden tagja, különösen annak elnöksége s a zászlóanya, bensőségteljes köszönetem kifejezését ezen új zászlóért, milyennel a város eddig nem rendelkezett. Mellékesen legyen mondva, mikép is tudtuk mi azt megtűrni, hogy e város demokratikus szelleme ily jellegű zászlóval ez ideig nem rendelkezett? Ott a magas égben számunkra ez így volt megírva intő jelül annak, erőnket szét ne forgácsoljuk külkérdésekre, melyek a város érdekét nem érintik. Tartsuk magunk előtt azon szent igazságot: „Segíts magadon, az Isten is megsegít!”

És most a zászlóanyához intézem szavaimat. Midőn a zászlót látom, Zrinyi Ilona lebeg lelki szemeim előtt, ki azon intelmet adja nekünk, hogy minden zászlóanyának, de minden családanyának egyiránt elengedhetetlen kötelessége minden gyermekét jó hazafinak, vallásosnak,

kötelességtudónak nevelni. Az oknyomozó történet oly fényesen igazolja, hogy nem az apák, de nagylelkű anyák nevelik az országnak a kiváló hazafiakat, lánglelkű apostolokat. Elég legyen csak egyre hivatkoznom, Zrinyi Ilona fiára, Rákóczy Ferenczre, ki oly szépen igazolta az anyai gyönyörű elveknek oly fényes érvényesítését.

Most a zászlóleányokhoz intézem csekély szavaimat. Ők az élet legszebb virágai, az élet bármely tündöklő fénye velük szembeállítva, elhomályosodik. De a mint a tavasz virága oly szép pompában tündöklök, a természetnek sorrendje szerint bekövetkezik a virághullás. Élttem férfikorát jóval meghaladtam, élttem pályája már lefelé halad. Nem vehetik rossz néven, ha ily egyén az igazság, a meggyőződés fegyverét csatárlánczba állítja a kedves, szeretteljes zászlóleányok előtt, szívük s lelkük bensőségével kell, hogy elfogadják azon igazságot, hogy e virágzás után virághullás következik; és azon női kebel, ki a szépségen kívül más kiváló tulajdonságokkal nem birt, ifjúságának aranyéveit mily fájdalmasan visszasíratná. Azért oda kell törekedni, hogy minden honfőleány testben és lélekben egyaránt a tökély lehető magas fokán álljon. A szellemi műveltség, a házias ismereteknek teljes ismerete, ez képezze minden honleánynak legfőbb büszkeségét, kincsét. És a ki azt érzi, hogy a jelzett irányban a követelményeknek kellőleg meg nem felel, igyekezzék, mint a földnek legdrágább kincsét, hová mielőbb magáévá tenni.

Ezután van még egy zárszóm Rozsnyó város nagyérdemű, minden rendű és rangú közönségéhez. Legyen Rozsnyó városának ezen új zászlója a mi előrehaladásunk jelképe, jusson eszünkbe, hogy a torzsalakodás, egyenetlenkedés, ellenkezés, minden jónak elrontása, ez nem lehet a város jelszava. Akadjanak oly bátor férfiak, kik ha kell, fontos ügyeknél, a város érdekében mindenkor nyílt sisakkal helyt álljanak. A várost ne tekintsék klik-érdekeknek, mely nem a városért, hanem egyes érdekcsoportokért van itt. Szünjék meg ez az ádáz rendszer, mely mellett nem csoda, hogy a város 50% beladót fizet, hisz volt-e csak egy gyűlés is, mely a legüdvösebb intézkedésre is ne hatott volna bénítólag. De elég legyen a keserű cseppből ennyi, bízom Istenben, Rozsnyó város fenkölt szellemű, kimagasló alakjaiban, hogy megértik a kor intő szavát, az Isten által küldött zászló jusson mindnyájunk eszébe, ha megtántorodunk, vagy elgyengülünk, öntsön belénk erőt bármily akadályokkal szembeszállni, azt leküzdeni, azt diadalra juttatni. Isten úgy segítjen minket! Amen.

A beszédet lelkesen megéljenezte a közönség.

Délben bankett, délután népünnepély és este vigalom fejezte be a szép ünnepélyt.

XXI. GYŐR VÁRMEGYE.

Győr megye közönsége és köztörvényhatósága május hó 11-én vette ki részét az ezeréves Magyarország világtörténelmi nagy ünnepéből. Fenséges ünnep volt ez minden ízében. A vármegyeház termében a díszközgyűlés alatt ott volt a megyének majdnem valamennyi kitünősége díszmagyarban. A vármegye ünnepi közgyűlésén *Laszberg* Rudolf gróf főispán díszes, impozáns közönség jelenlétében elnökölt. A bizottsági tagok teljes számban jelentek meg.

Goda Béla alispán a díszgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Mélyen tisztelt Uraim!

Mielőtt Győr vármegye közönségének a második évezred küszöbén és annak ünneplésére mai napra egybehívott közgyűlést előlegesen megnyitnám, teljes tisztelettel és hazafiúi szívem egész melegével üdvözlöm illustris vendégeinket, kik általunk nagyrabecsült megjelenésükkel közgyűlésünk díszét és tekintélyét emelni szívesek, valamint baráti és testvéri szeretettel üdvözlöm a vármegye bizottságának mindegyik tagját is.

Most pedig a közgyűlést ezennel megnyitom.

Indítványára a főispánért küldöttség ment.

Laszberg Rudolf gróf főispán éljenzés közt megjelenvén a teremben, helyét elfoglalta és következő beszéddel nyitotta meg a közgyűlést:

Mélyen tisztelt Uraim!

Midőn megtisztelve szíves meghívásuk által, elnöki széketem elfoglalom, mindenek előtt mélyen tisztelt vendégeinket s a bizottságnak tagjait hazafiúi érzellemmel szívélyesen üdvözlöm, üdvözlöm a mélyen tisztelt bizottsági tag urakat, engedjek meg, az összetartozandóság azon mélyével is, melyet merítek azon a mélyen tisztelt bizottság részéről irántam nyilvánuló s reám nézve kitüntető és felelhetlen bizalomból, hogy a vármegyének sok éven át tisztviselője voltam.

Mélyen tisztelt Uraim! Édes hazánk az Isteni gondviselés ritka kegyelméből fennállásának ezredik évét érte meg. Ünnepet ül nemzetünk. A Kárpátoktól Adriáig hálaima szállt az égbe s a hazaszeretet örömkönye ragyog mindenütt, szerte-széjjel a hazában.

Összegyűltünk vármegyénk részéről, mélyen tisztelt Uraim! mi is, hogy mint egykor részesei a dicső múlt viszontagságteljes küzdelmeinek: a hazafiúi büszkeség némi örömeiben is osztozhassunk.

Hogy kegyelettel adózzunk az ezredéves múlt dicsőségének, hálát adjunk Isten után a földi gondviselésnek és erőt merítsünk a jövőre.

Tegyük összetartó törekvéssel és egyetértő érzellemmel e napot a hazafiúi érzelmek nyilvánításának örömnapijává, hogy nekünk megnyugvásul s a késő utódokra példaadásul szolgáljon.

Midőn ünnepélyes közgyűlésünket ez érzelmek hatása alatt ezennel megnyitottnak nyilvánítom, felkérem Ő méltóságát, a pannonhalmi főapát urat, bizottságunk kiváló tagját s a koronát hozó Asztrik püspöknek, a kezdődő ezer év alapvető történeti alakjának érdemes utódját, hogy ünnepélyünk vezérfonalát felvenni s közgyűlésünk történelmi jelentőségét méltatni sziveskedjék.

Ezen lelkesült éljenzéssel fogadott megnyitó szavak után felemelkedett *Fehér* Ipoly pannonhalmi főapát s több ízben a folytonos helyeslés és kitörő lelkesedés nyilvánulásai által megszakítva feszült figyelemmel hallgatott következő ünnepi emlékbeszédet mondta :

Méltóságos gróf főispán úr !

Tekintetes köztörvényhatósági bizottság !

Ha körültekintek e teremben és olvasok a külső jelekből, a hangulat derűjéből, lehetetlen fel nem ismernem, hogy a tek. törvényhatósági bizottságot ma nem a közélet napi ügyeinek szolgálatá, hanem egy magasztos ünnepség hívta egybe: öröm ünnepe a magyar haza ezeréves fennállásának. Ezt ünnepli most lelkes örömmel nemzetünk; ebből az ünnepből kívánja ma kivenni Győr megye közönsége is a maga részét, hazafias érzelmeink manifesztációjával. De mielőtt ezeknek kifejezést adna, engedje meg nekem a tisztelt közgyűlés, hogy tekintetét egy pillanatra visszatereljem oda, a hol a magyar nemzet ezeréves drámája megindul.

Egy maroknyi nép idegen elem közé jut, tért foglal, szervezkedik és államot alkot; korán felismeri államfenntartó hatalmas erőkül a fejedelem körül való csoportosulást és a kereszténységet; szervezi a védelem rendszerét, rendezi polgári és családi viszonyait, gondoskodik lelki szükségleteiről, művelés alá fogja a földet, eltanulja a mesterségeket, küzdelmet folytat a bomlasztó pártos elemekkel, védekezik a külső erők idegen behatása ellen.

E közben hevül erkölcsi, eszményi czélokért: más világrészben villogtatja kardját, hogy vissza hódítsa a kereszténység természetes örökét, azt a földet, melyet a Megváltó bölcsője, lábnyomai és sírja szenteltek meg; öntestéből épít védő bástyát a félhold ellen; vérét ontja a szt. kereszt diadaláért.

De a magyar nép nemcsak megszerezte, hanem Isten jóvoltából ezer éven át meg is tartotta hazáját. Nagy volt a honfoglalás ténye; de még nagyobb a haza megtartása, a nemzet fennmaradása. Ahhoz elég volt a vitézség: emehhez több kellett. Harcias vitézség jellemezte a népvándorlás nagy tömegeit is; óriásiak voltak az ő sikereik is. A kelták végig separték Európa felét; de csakhamar felolvadtak a római elembe. Hullámozásba jöttek a germán törzsek és áramlatuk elsodorta

a népek millióit; de az ő lábanyomaikat is csakhamar elborították újabb áradatok. Felkerekedett Ázsia belsejéből a hunok hódító raja, Attila végig suhogtatta egész Európán Isten ostorát, megteremtette világbirodalmát; de az ő halálával e hatalmas alkotás is összeomlott. Jöttek az avarok, végig vonultak Európa színpadán, hogy csakhamar ők is letűnjenek.

Végre jött nemzetünk s míg a nagy néprajok csak mint múltó árnyék futottak át Európa téerein: addig e maroknyi nép életének fája erős gyökeret vert a négy folyam földjébe.

Világtörténelmileg felette érdekes jelenség nyilatkozik meg egyrészt más népek mulékonyosságában, másrészt a magyar nemzet állandóságában. S mire vezetendő vissza e különbség? Talán a vitézségre, a harczias szellemre? De hisz nem hiányzottak e vonások a többi népcsaládokban sem. Harcziasak voltak ezek is egész a vadságig; vitéz volt mindegyikök egész a vakmerőségig. És még sem voltak képesek szerepüket a történelem színpadán megtartani. Másban kell az okot keresnünk ahhoz, hogy e népek letűntek, a magyar nemzet meg fennmaradt. Állam- és nemzet fenntartó erőikül nem elégségesek a fizikaiak, melyek különben is az életviszonyok idomító hatása alatt állanak, változékonyak, mulékonyok. A nemzettestet csak erkölcsi erők tartják fenn, oly erők, melyek mélyen, kitéphetetlenül verték gyökereiket a népek ethikai alkatába, melyek elválhatatlanok a nemzetek lényétől, melyeket nem érinthetnek, nem gyengíthetnek a mozgalmas élet hullámain.

A szt. kereszt előtt való meghódolás tagadhatatlanul erős biztosítékát képezte a magyar nemzet consolidatiójának; a kereszt volt ez a szilárd oszlop, melyhez őseink az ifjú magyar állam hajóját hozzákötötték, hogy háborgó hullámok ki ne dobják a hömpölygő népara-datok óceánjára.

De beolvadtak a kereszténységbe más nemzetek is és az élet bomlasztó erői mégis atomjaikra tépték szét viruló államukat, idegen népek testébe olvasztották be széthulló elemeiket.

Istennek legyen hála, a magyar nemzet megóvta egységét, megtartotta államiségát, daczára annak, hogy benne sem hiányoztak a széthúzó erők, a bomlasztó elemek. Jele, hogy ezekkel szemben, a kereszténységen kívül, egyéb hatalmas összetartó erők is működtek szervezetében, szilárd kapcsok érvényesültek erkölcsi alkatában.

E kapcsok egyike a haza földjének lángoló szeretete, másik a koronás király felkent személye iránt való őszinte hódolat és törhetetlen hűség volt.

A hazaszeretet a magyar népben mindenkor magasabb erkölcsi értékkel bíró eszményi formában élt; lángját nem a megélhetés érdeke, nem is a természeti szépség vagy gazdagság motivuma, hanem az az ideális fölfogás lobogtatta, hogy ez a föld az a jóságos édes anya, a kit a gondviselés adott a magyarnak, a ki szüli, emlőin táplálja, bölcsőjében ringatja, szeretetével öleli és kíséri a nemzet gyermekeit. Ezt az édes anyát látta a magyar mindenkor a haza földjében, ehhez az édes anyához ragaszkodott minden viszonyok között a gyermek természetes szeretetével és hálájával; ezért ontotta vérét készségesen; ennek dicsőségéért rajongott álmaiban; ennek boldogságáért izzadott munkájában.

Talán csak az ó-kor legklaszikusabb népénél, a görögöknél találjuk mását a hazaszeretetet ily magas szárnyalású felfogásának. Csak ők csüggöttek oly eszményi szeretettel Hellasz hegyein, mezőin és ligetein, mint csüggött a magyar nép a Kárpátok bércein, a délibábok rónáin.

Hiába keressük a hazaszeretetnek ily alakját a népvándorlás korszakának népeinél. Hódítottak ezek is országokat, de nem szereztek hazát; hatalmukba kerítették óriási földet, de nem találtak otthont; kerestek és találtak bő zsákmányt, de nem kerestek s nem is találtak édes anyát. Nem volt előttük erkölcsi értéke a földnek; ezt csak kizsákmányolták és csak útnak tekintették, a mely újabb hódításokba vezet.

Csoda-e, hogy létök sehol sem verhetett gyökeret, hanem hanyódot, mint bolygó tűz helyről-helyre, aztán a megsemmisülésbe.

Igen, a hazaszeretet fenséges erényében vált ki a magyar nemzet más népek közül; ez daczolt a századok viharával; ez adott erőt a véres küzdelmekben, vigasztalást a szenvedésekben! Isten e kiváló adományának köszönheti fajunk, hogy *„annyi balszerencse közt s oly sok viszály után“* még mindig *„él nemzet e hazán.“*

De a haza lángoló szereteténél semmivel sem gyengébb a magyar lelkében királya iránt való igaz hódolata és tántoríthatatlan hűsége, a mi annyival értékesebb erény, mert a szabadságért való hevülés éppen fajunknak képezi legélesebb jellemvonását. Szabad népek valánk és azok vagyunk a szó legnemesebb értelmében. Felemelt fővel járunk; de őszinte hódolattal hajtunk fejet a koronás király fölként személye előtt.

A szabadság levegőjében nőttek fel őseink Ázsia tágas mezőin. A vezérek atyái voltak népöknek s nem urai. S e büszke nemzet vezérei önként emelték paizsukra Árpádot, önként tették őt urukká, önként nyitották meg ereiket, hogy vérökkel esküdjenek örök hűséget fejedelmöknek. S e szent eskü szelleme átment a nemzet vérebe; ott kering ez ma is ereiben épen, gyengítetlenül.

Jöttek viharok; el-elhomályosult a nemzet szerencsecsillaga; meg-megfogyatkozott ereje; de fejedelme iránt való hűsége soha meg nem fogyatkozott. S a vallási nimbusz glóriája fogta körül e hűséget akkor, a midőn a nemzet koronát illesztett királya fejére, koronát, mely kilencz századon át nemcsak a királyi fenség szimbolumát, hanem a király és nemzet frigyének jegygyűrűjét is képezte. Szent a magyar nép előtt a korona és szent a fejedelem fölként személye is, kinek homlokát e korona övedzi.

Korona és Király egy fogalomná olvadt össze s a nemzet a mily vallásos kegyelettel tekint a szent koronára: ép oly igazi hűséggel hódol urának, királyának. Korona és király az a lobogó fáklya, mely setét időkben a nemzet utait bevilágította; korona és király az a központ, mely erkölcsi erejével együtt tartja a nemzet atomjait, mint nap a vilárendszer elemeit.

Lehettek koronák, melyeket nagyobb fény és pompa sugárzott körül; lehettek koronás fők, kiknek hatalma világrészekre terjedt ki; de nem volt korona, melyet oly kegyelet vett volna körül, mint a magyar szent koronát, nem volt koronás fő, kinek igazabb hűséggel hódolt volna népe, mint hódol a magyar az ő királyának.

Ime, egyrészt a lángoló hazaszeretet, másrészt a koronás király fölkent személye iránt való őszinte hódolat és törhetlen hűség, ezek azok a nemzeti erények, melyeknek — Isten kegyelme mellett — köszönhetjük, hogy e haza egy ezredéven át megmaradt a minék s hogy mint oldott kéve, nem hullott szét nemzetünk.

S ha méltó okunk van ma leborulva mondani hálát a Mindenhatónak ezer éven át élvezett szent kegyelmeért, oltalmáért és esdve kérni ezt a jövőre is: bizonyára van okunk arra is, hogy fogadalmat tegyünk a szent korona iránt való kegyeletünk, apostoli királyunk iránt való hűségünk és hódolatunk megőrzésére.

És én tudom, tisztelt közgyűlés, hogy elég volt nekem rámutatnom hazánk ezeréves fennállásának örömnapján a kínálkozó alkalomra és már is hallom a szívek hangosabb dobbanását, érzem lelkesedésünk melegét, mely kívánja, követeli a megnyilatkozást. És én csak boldog tolmácsa kívánok lenni Győr megye közönsége lelkes érzelmeinek, midőn indítványozom, hogy adjon a tisztelt közgyűlés hódoló feliratban kifejezést Ő csász. és Apost. Királyi Felseje és legmagasabb uralkodóháza iránt való jobbágyi legmélyebb hódolatának és törhetetlen hűségének.

Kérem indítványom szíves elfogadását.

Szűnni nem akaró éljenzés követte ezen lelkesítő szavakat s annak csillapultával a főispán kimondta a határozatot, hogy a törvényhatósági bizottság, midőn hazánk ezeréves fennállásának emlékezetére ünnepélyes közgyűlését mai nap megtartotta, ünneplésének első mozzanataul dicsőségesen uralkodó első Ferencz József Ő csász. és Apostoli Királyi Felsejéhez hódoló feliratot intéz.

A hódoló feliratot dr. Kuncz Jenő első aljegyző olvasta fel.

Az eddig történtek lélekiemelő hatása alatt emelkedett most fel a vármegy főjegyzője: dr. *Fischer* Sándor, s visszapillantást vetve a vármegye ezeréves múltjára, a tudományok anyjának s az élet mesterének: a történelemnek világító szövetneke mellett az elmúlt ezer év tanúságaul egy új ezredéves lét önérzetes reményét tárta a közgyűlés elé, midőn a következő beszédet mondta:

Méltóságos főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottság!

Ünneplő közönség!

Magyarország, imádott hazánk, ezeréves fennállása emlékünnepek általános jelentőségét, sziveinkben visszhangzó érzelmek közt csak az imént hallottuk egy oly férfiú ajkairól méltatni, kit rendtársainak bizalma s Felsejes Urunk Királyunk akarata, azon legmagyarabb s

így egyéb erényeket nem is számítva, általunk leginkább tisztelt és szeretett Sz.-Benedek rendnek főpapjává emelt. A legelső magyar ember akaratából, a legmagyarabb rend bizalmából elfoglalt állásban levő főúrtól hallottuk a hazaszeretet gyűjtő szavát az alkotmány, a magyar szent korona iránt e szeretetből fakadó hűség nyilatkozatát; örökségül fogadjuk ezt az elmúlt ezer évtől s erős fegyverül visszük a jövő ezer év küzdelmeibe. Ámde ezt érezve, tudva, lehetetlenség meg nem hajolni azon alak előtt, — ki szellemében, szívében, elődjeinek, sok dicső elődjének honszerelmét, nagyságát és dicsőségét közkincsé hozta közénk, tanítva és példát mutatva, hogy kell szeretni a hazát. Ez alak, ez a férfiú főtisztelendő Fehér Ipoly úr ő méltósága, a szent Benedek rend főapátja. E férfiú az, ki előtt nemes vármegyém közönsége nevében hajtom meg az elismerésnek, tiszteletnek és szeretetnek e közönség osztatlan érzelmével koszorúzott zászlaját — és mondok hálás köszönetet vármegyénk iránt ezúttal is megnyilvánuló vonzalmáért, melylyel ez ünnep fényét nemcsak emelte, de annak niveaux-ját kimagásította.

Ezután áttérve az elibém szabott feladatra, talán el kellene mondanom Pannonhalmának ezeréves történetét, mert azzal van összeforrvá, sokszor abba van bele forrvá vármegyénk története; de az ily alkú visszaemlékezés sokkal terjedelmesebb volna, semhogy az a beszéd keretébe beilleszthető volna, — azért tekintettel azon idő rövidségére is, mi ezen beszéd anyagának összegyűjtésére rendelkezésemre állott, — annak hatása alatt, hogy „Él magyar, áll Buda még, a múlt csak példa legyen“ — leszek bátor vármegyénk múltjára visszatekinteni.

Hogy vármegyénk területe a honfoglalás befejezése után a földterületek szállások szerinti kiosztása alkalmával a fejedelmi család, vagyis Árpád s utódai birtokába jutott, az kétségtelen. Mi, tekintettel a fejedelmet megillető elsőbbségi jogokra, — természetes is volt, mert e vidék vad-dús árnyas erdei, halbő folyói s tápláló mezei, a vadászat, halászat és baromtenyésztéssel foglalkozó nép vágyait leginkább kielégítette; de tovább menve, a jelenlegi székhelyünkön már akkor létező vár, kerített hely, harcászati tekintetből is fontos positionak tartatott; végre, mert az e vidéken lakó benszülöttek a római hagyományok alapján a földműveléssel foglalkoztak, melyet ugyan a szállást elfoglaló fejedelmi törzs maga nem folytatott, de szükségleteinek kielégítésére már akkor is czélszerűnek tartott. És a fejedelmi törzsnek ezen vidéken való szállás foglalására vonatkozólag felhozott utolsó okból méltán következtethetünk arra, hogy őseink elsőbben is ezen a vidéken, talán éppen vármegyénk területén kezdettek a földműveléssel maguk is foglalkozni, — illetve javukra a benszülötteket, szolgálakat foglalkoztatni. Ez időben a tulajdonképeni vármegyei szervezetről még szó sem lehet, mert a szállás földet bíró nemzetségek és ágak ezen területeken s a hozzájuk tartozó egyének felett a hadi fegyelmet és közigazgatást saját bíráik és főnökeik által gyakorolták.

A közös nemzetségi birtoknak Szent István első királyunk alatt egyéni birtokká való átváltoztatása nemcsak a gazdasági élet terén teremtett óriási változásokat, hanem a közigazgatás és a jogszolgáltatás terén is maga után vont a polgáriasantabb viszonyok követelne rendet. Így váltak a várak és ezek birtokai államjavakká, — s kárpótlatnak e birtokok haszonélvezői más birtokokkal, — így alakulnak

a szláv zupa intézményből, magyar és német viszonyok behatása alatt, a várispánságok, melyekből azután fejlődnek a tulajdonképeni értelemben vett vármegyék, melyek majd ezredéves fennállása folytonosságában találjuk meg minden időben, — mint az ország önálló tagozatát, ezen nemes vármegyét, mely ma ünnepét üli s melynek szolgálatában állni szerencsés vagyok.

Igen, — ezen vármegyének is, mint ilyennek majd ezredéves múlt van mögötte, — s ha e múltnak fátyolát fellebbentve, annak dicsőségét, nagyszerűségét, — s mellette szenvedéseit, fájdalmait, itt-ott árnyékait akarnám az ünneplő közönség előtt felsorolni, — ha hálás utódként minden egyes kimagasló alakunknak emlékére a megérdemelt babért kívánnám nyújtani, — úgy gondolom, kedvesen fogadott kötelességet teljesítenék; — de sajnos, a jelzett fény és árnyékek úgy megörökítve nincsenek, azok emlékét a történet nem tartotta úgy fent, — hogy azok részletes méltatásába bele bocsátkozhatnánk.

Maga a vármegye területe, kiterjedése is változó, bizonytalan, — a határvillongások nem ritkák, — sőt Komárom vármegyével a XV. században Gönyü, Nagy- és Kis-Szent-Jánosért és Böny falu egyrészezt fegyveres határvillongás is folyt. Volt idő, midőn: Vass, Lovas, Szolgyayör, Teleki, Pervád, Péterd, Románd, Gicz, Vanyola, Árpás, Sebes, Novák, Bőös, Albár, — most a szomszédos vármegyékbe bekelezett községek is Győr vármegyéhez tartoztak; — viszont más időkben a jelenlegi területéből is egy-egy rész másik vármegye terület részét képezte. A jelenlegi terület 1771. év óta áll fenn változatlanul.

A vármegye lakossága a legnagyobb részben magyar volt, — azonban még Zoltán fejedelem alatt települtek le a vármegye nyugoti határán, a Rábához közeli vidékeken Bessenyők (Bisseniusok), kik mint a németek elleni őrség szerepeltek s az Árpádházbeli királyok idejében is külön főbiráik által igazgattattak. Főhelyök volt Téth és Bezi, mely utóbbi község nevét is tőlük veszi, de kik azután beolvadtak a magyar-ságba, — úgy, hogy külön jellegük a XIII. század végén már nem tűnik fel, — így tiszta magyar ajkú lakosság élt e földön s daczára a királyság első századaiban a németek, csehek, majd a tatárok, utóbb Mátyás király alatt ismételten a németek betörései által elkövetett pusztítások-, öldöklések- és rablásoknak, — a lakosság szaporodott és sűrű népességgel falvak léteztek; — azonban nemsokára bekövetkezett az igazi pusztulás kora, — mely a mohácsi vészszel 1526-ban veszi kezdetét és tart 1710-ig; — a török rablócsapatok pusztítva, gyújtogatva, rendszeresen portyázták át a vármegyét, — míg 1543-ban vármegyénk alsó részét, a mai pusztai s a sokoró-aljai járást, ez utóbbit a Rábáig, — Szoliman szultán végeltörléssel való fenyegetés mellett meghódította, a népet török alattvalóvá tette s ezen terület a fehérvári szandzsáksághoz beosztva, fehérvári járás nevet nyert, — ezen állapot Kara-Musztafának Bécs alatt történt megveretéseig tartott, — mi azonban nem akadályozta meg azt, hogy Budáról, Fehérvárról, Csókakőről a török csapatok még külön is sarcolva ki ne rontsanak.

Győr várának eleste a helyzetet még elviselhetlenebbé tette; — s midőn a török uralomnak vége volt, Zornbach András főbirónak jelentése szerint 1687-ik évben az egész fehérvári járásban csak 17 község volt, — s Győrtől egész Pápaig sem épület, sem ember, sem

barom nem volt található, — innét került azután a fehérvári járásnak a „pusztai“ elnevezése, — de a következő időben a német és horvát települők által az elpusztult falvak nagy része felépül, úgy, hogy a népesség szaporodtával már ezen terület 1771. évben a mai felosztást és elnevezést nyeri.

Hogy vármegyénk területén minő pusztítást vitt végbe az itt garázdálkodó fegyveres nép, az kitűnik az 1771. évben már nem létező, — s újra fel sem épített, pusztult helyek számából, melyet a hiányos történeti adatok is 25—30-ra becsülnek; — ámde mindezekkel még nem ér véget a sanyargatás, 1704-ben Téth virágzó nagyközséget Heusler tábornok Pápáról Győrbe tartó serege félelgeti, — midőn ugyanezen községet előzőleg a Leslie ezred 1690. évben úgy is feldúlta, — mire azután következik az 1809. évi francia háború, melyből vármegyénknek ismét kijutott osztályrésze, — csak úgy, mint legközelebb lezajlott szabadságharcunkból. Ha most még ezekhez hozzávesszük az egyéb — vármegyénket ért súlyos elemi csapásokat, a rendszeresen bekövetkezett árvizeket, — méltán csodálhatjuk eleink tettejét és kitartását, melylyel magukat fenntartani képesek voltak, — és erre gondolva tudjuk a költő szavát leginkább jogosnak tartani, midőn éneklí: „Megfogyva bár, — de törve nem, — él nemzet e hazán!“

Mélyen tisztelt közönség! Mint ezen utóbb előadottamból kivenni méltóztatik, a vármegye lakosságát a viszonyok, a körülmények nemcsak a foglalkozás- és életmódban alakították át, — hanem úgyszólván tényleg mással cserélték is ki. Hol vannak a Csanakfalu határában királyszeáknél 1244. évi márczius 23-án IV. Béla király által tartott ítélő széken, — Kont Miklós nádor által 1351. évben, — Gara nádor alatt 1366., 1375. és 1385. évben s utóljára Ilosvay Lőkös nádor alatt 1392. évben ugyanitt megtartott gyűléseken résztvevők utódai? — a Poky, Némay, Koronczói, Kulchody, Megyery, Peczy, Téthy, Theötheötösy, Rour, Zapy, Zemere családok s több ős nemzetsége vármegyénknek kihalt; — hiába keressük a honfoglaló ösők utódain kívül a nemesek sorában felvett várjobbágyok utódait, — hiába a királyi udvarnokoknak, kulcsároknak, lovászoknak, szőlőmiveseknek, kádároknak utódait, — a közvetlen leszármazásnak igazolhatása hiányán kívül — azok az okozatok, melyekre már reá mutattam, kétségtelenül igazolják, — hogy a vármegyének területén most élő nemzedék és ősei csak alig századok óta lakják e vármegyét; — azonban történetileg, de okmányokkal is van igazolva, hogy létezik mégis két család, kiknek ősei már az első Árpád királyok korában itt szerepeltek. Ezen családok egyike a Héderváry család, mely család ősei Geyza fejedelem alatt jöttek az országbá, — s a ma szigetköznek nevezett földterületet kapták, kik közül Volfgér — vármegyénk első várispánja, — illetve főispánja volt, mely családból azután még számosan ültek a főispáni széken, — és vármegyénk életében mindig elsőrendű szerepet vittek.

Ezen család a XVII. században fiú ágon ugyan kihalt, — azonban fiúsítás útján újból felvirágozott és traditióihöz híven teljesítve kötelességét — élt 1873-ig, midőn utolsó tagja: gróf Viczai-Héderváry Héder, vármegyénk közszeretben álló főispánja elhalt; azonban az elhalt utolsó sarjnak bölcs intézkedése s Ő Felsége apostoli királyunk

kegye gondoskodott, hogy az üresen maradt hely méltóan betöltsék, a Héderváry család régi törzsében kitűnően sikerült az oltás, — már ma erős sudárfa az, — birja a vihart s árnyékával enyhet ad, — birja a Héderváry ősök minden jelességét; igaz hazafiságát, hon-szeretetét két ország ismeri, tiszteli, s ez pedig gróf Khuen-Héderváry Károly, vármegyénk volt főispánja, jelenleg Horvátország bánja, — hazánk, vármegyénk hű fia.

A másik illustris család, melyet — a vármegye ezeréves történetéről lévén szó, — mellőzni nem lehet, az enesei Enessey család, mely családnak ősei Enesét már a XII-ik században birták s kiknek Ákos nevű őse, kora vitézei közt előkelő helyet foglalt el. Ezen család tagjai is híven szolgálták a hazát s a vármegyét. S midőn nem volt rá szükség, hogy „kard legyen társuk,“ — a tudományok terén is megállották helyüket. Az utóbbi időkben mint köztisztviselők szereztek érdemeket, — és egyik igen tisztelt tagja enesei Enessey Sándor úr e törvényhatóság tevékeny és buzgó munkása, ki tapasztalataival és ismeretével a közügyeknek lelkes bajnoka és ezért a vármegye közönségének elismerésére joggal számot tarthat.

Azonban, tekintetes ünneplő közgyűlés! habár a vármegyét ért ádáz csapások következtében legnagyobb részében nem is leszámazójaként él Győr vármegye jelenlegi lakossága az itt letelepült honfoglaló ősöknek, — azért az elpusztult virányok újralétesítésében buzgón munkálkodva, megtette e lakosság kötelességét minden időben, — s azon szent tudatban, hogy: „itt élünk és meghalunk kell“ — e vármegye minden fia zengzetes magyar szóval, — magyar szívvel mond halát a magyarok Istenének az ezeréves gondviselésért.

Tekintetes közgyűlés! — Így vármegyénk területe, — népessége, lakosságáról már megemlékezve, — a tulajdonképeni vármegyei életről, — annak különféle tevékenységéről kellene képet adnom. E feladat nagyon nehéz, — hisz a vármegye ölelt fel mindent, de mindent, a mit csak a közszükség felszínre hozott, — a közigazgatást a szó legtágabb értelmében, — beszedte a különféle czimeken járó adókat, vámokat, dézsmákat. Kiállította a véderőt, épített, fentartott útát, hidat, várat; szolgáltatott igazságot, közvetítette a közlekedést, áruforgalmat stb., stb.; természetesen minden kornak — a maga felfogásának szellemében s igényeinek korlátai között; — azért úgy vélem, hogy az ezekre vonatkozó részletes ismertetést nem is fogják kívánni, — hanem meg méltóztatnak elégedni azzal, ha felemlitem, hogy vármegyénkben az Árpád házi királyok korában a közigazgatást a várispánok, utóbb főispánok végezték, míg az igazságszolgáltatás terén a vice comes — mai alispán működik, — és pedig királyi megbízatás alapján. Azonkívül, a már hivatkozott királyi és nádori ítélőszékeket nem is számítva, létezett tárnoki biráskodás és a Bessenyők külön bírósága.

A várak védelme, őrizése szintén a várispánok jogkörébe esik, ki ezért a várföldeket adományként birja, — a mi azonban nem kis gondot adott, a mennyiben a jelentékeny Győr váron kívül, — nem említve a pannonhalmi és hédervári várakat, melyek ritkán voltak e tekintetben a várispánok rendelkezése alatt, — több apró vár is volt, mintegy Győr várának elővédei. A történet fentartotta számunkra a következő elnevezéseket, közvetlen Győr körül: Tarisznya vár, Furkó

vár, Szt.-András vára, azonkívül Ráró-, Patona-, Szarka-, Les-, Csik- és Világos vár, melyeknek őrzése és védelmén kívül a fentartási kötelezettség is őt illette.

Különben ezen időszakban a sokféle kiváltságos birói illetékességből kifolyó panaszokban való intézkedések foglalják el az összes hatóságokat.

Róbert Károly alatt a bandériális szervezet életbe lépven, a vármegye tevékenységét az ezen irányban intézkedés foglalja el, de még mindig a király személyében, illetve ennek megbizottjai által, mert az úgynevezett vármegyei közgyűlések sokkal utóbbi keletűek, — ugyanis ezen és még utóbbi időben is a nemesség több vármegyéből gyülekezik össze s tartja partialis gyűléseit, — hol specialis megyei ügyekkel nem foglalkozik.

Különben a vegyes korszakbeli királyok idejéből vármegyénkre való feljegyzéseket csak elvétve lehet találni. Róbert Károly és Mátyás királyokról van adat arra nézve, hogy Győr várbán tartózkodtak s ennek vidékén mulattak; — de ennek jelentősége a vármegye életére ki nem hat.

Második Lajosnak szerencsétlen mohácsi ütközete után, hol Paksi Balázs győri püspök és Győrvármegye főispánja szintén elesett, — egy újabb idő következett be.

Ugyanis már 1510-től kezdődve, a főispáni széket 1782-ig a győri megyés püspökök sorából töltik be, — kik közül sok tudóst és fenkelt lelkű hazafit ismertet történetünk, — de úgy látszik, mintha ezek hatásköre, tekintettel a külön állást képező várkapitányokkal — és sokoldalú elfoglaltságuknál fogva a mindinkább jelentékenyebb ügykört átvevő alispánokkal szemben: kevesebb volna, — a min különben az akkori súlyos viszonyokat tekintve, midőn a vármegye nagy része jó időn át török hódoltság volt, — nem lehet csodálkozni.

Erre az időre esik a közmunkák rendezése, mely nagy részben Győr vára erősítésére, javítására fordított, — ismételten tétetnek panaszok személyeknek az illetékes bíróság alóli elvonása miatt. A XVII-ik században rendszeresebbé váló megyei kongregációk már behatóan foglalkoznak a Rábaszabályozás kérdésével, — mely kérdés tengeri kigyóként szerepelt napjainkig a tárgyalások asztalain. Rendelkezések történnek a Dunaszabályozásról, melynek eszközlése Pozsony, Moson, Győr és Komárom vármegyét terhelte volna. Az 1681. évben ezen munkálatokra Győr vármegyéből 2000 gyalog és 200 szekeres munkás követeltetett; — ezen évről a követ-útasítások is foglalkoznak e kérdéssel, a mennyiben azon kívánalom foglaltatik bennök, hogy azonnal alakíttassék országgyűlési bizottság, mely intézze el ezen Győrre végzetessé válható kérdést, — valószínű, hogy ezen útasításnak alapját I. Lipótnak azon rendelete képezte, hogy azon esetben, ha az 1635. évi 19. t-cz. és az 1655. évi 86. t-cz. alapján a kérdés meg nem oldható, úgy a Győr felé mosott meder elzárása által is meg kell menteni Győrt, — mi pedig oly költséges munka lett volna, hogy attól előrelátó elődeink menekülni kívántak, mi úgy látszik, sikerült is, — mert Győr vára, — erődi jelentőségét vesztvén, ezen meder elzárás kérdése feledésbe ment annyira, hogy ezen eszmének megfelelő kivitele csak most kétszáz év múltán valósított meg a kis Duna beömlésénél alkalmazott szorító mű által.

A török uralom megszűnte után vármegyénkben sokkal inkább szükséges volt az elpusztult helyek benépesítése, — minek következtében óriási mérvben lekötötte a vármegye tevékenységét ezen ügy berendezése, továbbá ez úrberről 1767. és 1770. évben kelt királyi utasítások végrehajtása iránti intézkedés. — Majd az 1785. évben az alkotmányt József császár felfüggesztvén, a Tek. Karok és Rendek önkormányzati joga 1790-ig szünetel, — s ezen idő alatt a megye Moson vármegyével kapcsolotván össze, — az 1783. szeptember hó 2-án a püspöki főispánok után kinevezett első világi főispán, vásónkeői gróf Zichy Károly állásától 1785. június hó 16-án elmozdítottatott, — és a kapcsolt két vármegyének kormányzata gróf Győry Ferencz királyi biztosra bízott, ki e tisztséget 1790-ig viselte; — ekkor, a régi rend helyre állása után a főispáni széket újból vásónkeői gróf Zichy Károly, most már belső titkos tanácsos, tárnokmester és a m. kir. kamarának elnöke — foglalja el, kinek főispánsága alatt 1790. év pünkösdi havának 2-ik napján indult fel Pestre a Győr és Moson vármegye által közösen alakított korona őrző nemes sereg, mely seregnek zászlója ugyanaz volt, mely alatt most az ezredéves ünnepek alkalmával rendezendő hódoló felvonuláson e megye banderistái fognak megjelenni. Ezen sereg fővezére galanthai gróf Eszterházy János, kapitánya Hunkár Mihály, segédisztje Saáry Sámuel, zászlótartó Börcsy Imre, őrálló vitézei hadnagyi ranggal Andrassy Mihály, Fehérpataky László, Györgyi Péter, Hamar Lajos, Hangyásy László, Lepossa István, Matkovich István, Mérő Ignác, Naszvady József, Patonay Sámuel, Skultéty Károly, Szalay Péter, Tóth Lajos, Trummer János, Török János, Török Ignác, Zsitkovszky Sámuel és Vörös János voltak.

A helyreállott régebbi rendben azután a vármegye szokott tevékenységét a hatáskörébe újalt ügyek elintézésére fordította, — míg ezt a nemesi felkelő sereg szervezésére irányuló működés háttérbe nem szorította.

Ugyanis midőn elkerülhetetlennek tűnt fel a francia invasiók bekövetkezése, a vármegyének érdemekben gazdag, de agg korban levő főispánja, már előbb megemlített vásónkeői gróf Zichy Károly úr, armádia ministerré neveztetvén ki, az ő előterjesztésére Ő cs. és apostoli királyi felsége I. Ferencz Bécsben 1809. febr. 22-én kelt elhatározásával Győrvármegye adminisztrátorává a főispán fiát: Zichy Ferraris Ferencz gróftól nevezi ki, kinek elnöklése alatt márczius 14-én a vármegye közgyűlést tart, hol a nádornak hadi készületek megtételét s a fegyverek készen tartását sürgető márczius 2-án kelt levelét felolvassák, továbbá a következő napon olvassák magának a királynak február 19-én kelt leiratát, melyben elismeri, hogy a segedelem kérése és adása az országgyűlés dolga volna, — mégis a körülményeket figyelembe véve, az egész országtól 20,000 katonát kíván, továbbá, hogy a vármegye segítse az insurrectionalis sereget lovassággal, a tehetősebb polgárok pedig gabona segedelemmel.

A közgyűlés elhatározta, hogy e levelet magyarra fordítatva, kinyomatja és közhírré téteti, s a megyés püspököt, valamint a lelkeseket felkérte, hogy annak tartalmát a szószékről kihirdessék.

Ugyancsak a folytatva márczius 18-án tartott közgyűlés megválasztja a nemesi felkeléshez küldendő tiszteket, és pedig a lovasságnál

stabalis tisztül vásonkeői gróf Zichy Ferencz administratort, első kapitányokul Árossy József és Farkas Gáspárt, másod kapitányokul Torkos János és Neuhold Sándort, főhadnagyokul Mészáros József, Bay Sándor, Sibrik Mihály és Sigray Dávid grófot, alhadnagyokul Kálóczy Sándor, Hegedüs Zsigmond és Huszár Jánost. A gyalogságnál kapitányokul Trsztjányzsky Kristóf és Tóth Lajost, főhadnagyoknak Patonai István, Téhel Lajos és Vajda Ignácot, alhadnagyokul Száli Lajos, Gyapay Pál, Roboz József Németh Péter és Németh Ádámot. Kik alá a vármegye kiállított 312 lovas és 489 gyalog katonát, ezenfelül a hadi költségek viseléséhez 47,235 frt 51 krnyi összeggel járult és ezenfelül a 20,000 főnyi ujoncz seregből a reá eső részt szintén a legrövidebb idő alatt rendelkezésre bocsátotta.

A nádorispán a megye felkelő lovasságához 1809. évi apr. 30-án kelt rendeletével a Moson megyei felkelő lovasságot csatolta, a gyalogságot pedig a Komárom megyei felkelőkhöz osztotta be.

Azonban hiába volt az élet, vér- és pénzáldozat, nem használt magának Zichy Ferencz gróf alezredes kapitánynak s az általa vezetett lovas csapatnak N.-Barátfalunál kitüntetett vitézsége, maga az insurrectió intézménye elavultnak bizonyult, s utolsó emlékét a francia futásnak nevezett, de tényleg általa alkalmazott menekülésben hagyta az utókorra.

Hogy nem őseink és azok vitézségében volt a hiba, fényesen igazolja az 1809. évi december hó 11-én, vagyis a francziák elvonulása után tartott első közgyűlése a vármegyének, mely Zichy Ferencz gróf administrator elnöklete alatt tartatott, a mely gyűlésben — igaz hogy latinul, — de lelkes szavakban köszöni meg a Rendeknek működését és személyes vitézségét, melyre Györgyi Pál kir. tanácsos, első alispán válaszol, a gróf érdemeit méltatva, — míg végre Matkovich Pál, udvari tanácsos versekben sorolja fel az elnöklő gróf érdemeit.

Ezen időszak után, — bár rendes medrébe visszatérni látszott minden: mégis — mozgott a föld! — A nemzeti újjászületés hajnalpírja kezdette előre vetni sugarait, — a szabadabb gondolkodás, a nemzeti előrehaladás útát tört magának vármegyénkben is, — s midőn természetes fejlődésben, — úgyszólván minden nagyobb meg-rázkódtatás nélkül 1848-ban eget kért és szerzett magának: vármegyénk az egész nemzettel együtt örült. Az ezután következő eseményekre nézve nem lehet czélom nemzetünk erejét, nagyságát szabadsághirdető harci vérrózsákból a sziv fájó érzetével bokkrétát kötni, de el nem hallgathatom, hogy ezen a feledés fátyolával borított nagy idők jeles és hős fiai teremtették meg nekünk a jelent, — ők tették azt, hogy szabad hazában, szabad hazaszeretettel, koronás királyunk iránti lelkesedő vonzalomból fakadó hűséggel ünnepelhetjük 1000 éves nemzeti létünket.

Tekintetes ünneplő közönség! — Talán egyik-másik tekintetben részletesebben foglalkoztam egyes alakulásokkal, — máshelyt pedig a homályosságig szűkszávú voltam, — megengedem, — de ezért kegyes elnézésüket kérem és engedelmeiket arra, hogy a szándékoltnál már amúgyis hosszabbra nyúló visszapillantást még valamivel megtoldhassam, mert azt hiszem, az is érdekelni fogja a tekintetes közönséget, hogy elődeink, midőn már a tulajdonképpeni szűkebb haza, — a vármegye iránti érdeklődés jobban fel kelt bennök: — hol tartották

közgyűléseiket, üléseiket? — a legmesszebbmenő adat szerint igazán vármegyei gyűlést Mátyás király idejében 1480-ban a vármegye birtokos urai Chitvand: a mai Csikvánd és Nagy-Ech: a mai Nagy-Écs községben tartottak, — az ezen gyűlésekben hozott, — de teljesen ismeretlen tartalmú határozatokat a király jóváhagyta, — innét 100 évre vonatkozó adat hiányzik, — rendelkezésünkre állanak azután 1580-tól, kevés hézaggal, a mai napig tartott közgyűléseinkről felvett jegyzőkönyvek, melyek az első időben, a XVII. század közepéig Győr városában, annak hajdani vigyázó tornyában tartattak, — utóbb a megyés püspök, főispán palotájában, — midőn pedig Keresztély Ágoston szász herceg nevesztetett ki főispánná, az akkori alispán: Fiáth János házában, — míg a XVIII. század első tizedében a vármegye a gróf Zichy Péternek és Vázsonyi Mártonnak a jelenlegi polgári leányiskola helyén állott házait és telkeit meg nem veszi; — ezen házak az 1703. évi összeírásban nevezett tulajdonosok nevében állanak még ugyan, de a vármegyeház czéljaira való használásuk már jelezve van, — utóbb ez kiépül, azonban már az 1770—1785. évek közt szűknek bizonyul; különösen azon időben, midőn Moson vármegye is ide szállítja elítelt rabjait, a kibővítés és építkezés kérdésében több küldöttség rendeltek. Időközben az alkotmány felfüggesztetvén: ezen időszak alatt József császár a szerzetes rendeknek Magyarországon való fennállását eltiltja s ezek székházait a polgári hatóságoknak adja; a Ferenczrendiek székháza 1786. évtől fogva kincstári granariumnak volt használva 1788. januárig, ez év márczius 1-én már a törvényhatóság tulajdonában találjuk, — s a főispán annak megfelelő átalakítása iránt intézkedik, — ezen épület pedig jelenlegi székházunk, melyet azóta — leszámítva az 1809. évben aug. 1-től novemberig terjedő időszakot, midőn a francziák tartották elfoglalva s mikor a vármegye fenhatósága alatt maradt pusztai és sokoróaljai járás ügyei elintézésére a közgyűlések felváltva Téth és Szentmártonban tartattak, — szakadatlanul használt e megye; a francia uralom megszűntével székházát a vármegye újból átvette és azóta háborítatlan birtokában van. A vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei az 1609. évtől kezdve latin és magyarul vegyesen lettek vezetve az 1786. évig, midőn a latin és magyar nyelv mellőzésével a „Gestions-protocoll“ németül vezetettik 1790-ig, ettől 1806-ig magyarul, csak gyéren kevert latinnal, innen pedig, leszámítva természetesen az 1854—1860. éveket, tisztán magyarul lettek vezetve.

Ki kellene még terjeszkednem, tek. ünneplő közgyűlés! vármegyénk számtalan jeles, a fegyverviselés, — a közszolgálat, — a tudomány és szépművészet terén működött flaira, ámde ezek legtöbbjét koruk története specialis körökben eléggé méltatta, — én csak két irodalmi kiváló jelesünkre kívánom az ünneplő közönség becses figyelmét felhívni, — ezek egyike a pázmándi születésű Horváth Endre, a másik Thét szülöttje: Kisfaludy Károly, irodalmunk úttörő férfiai, kik iránt az utókornak örökké hálásnak kell lenni s nem lenne ezredéves visszaemlékezésünk teljes, ha vármegyénk tisztességét s becsületét emelő ezen flairól megfeleledkeznénk, — alkotásuk nagyságát elismerve, mondjuk áldását emlékükre.

És ezzel elérkeztem tek. ünneplő közönség! a befejezéshez. — Érzem e közlemények hiányosságát, — de méltóztassanak azt gyarló-

ságomnak betudni és tekintsék, méltányolják szavakba önteni nem tudott lelkesültségemet, melyet az ezredéven át kötelességeiket okosan, erővel és kitartással végzett elődeink dicső emléke keltett, — és ha ezt megteszik, úgy arra kérem a mélyen tisztelt közönséget, szálljon ajkaikról ima az ég urához, hogy a küzdelemtől semmi esetre sem ment jövőbe vigye magával nemzetünk talizmánként a haza, a szabadságszeretet mellett az okosság, az erő és kitartás fényes tehetségeit, hogy küzdésében bízva-bízhasson abban, hogy a magyarok Istene reményeinket megvalósítja, hogy hazánk mindig hatalmas és szabad, népe boldog és meglegedett lesz

Éljen a haza, éljen a király, éljen Győr vármegye közönsége!

Alig hangzott el e monografikus szép beszéd, midőn a bizottsági tagok élénk tetszésnyilvánításaitól és lelkes éljenzésétől még viszhangzó teremben felállt a vármegye alispánja s folytonosan megújuló helyeslés közben ez ünnepélyes közgyűlés méltó befejezéseül: a mai napnak, mint a honfoglalás ezredik évfordulójának megörökítésére s imádott hazánk ezeréves fennállásának emlékezetére Győr vármegye közönsége által teendőkre nézve előterjesztette határozati javaslatait, a melyeket az ünneplő közgyűlés lelkes és egyhangú helyesléssel fogadott és ezekhez képest elhatározta, hogy midőn a vármegye közönsége hazánk ezeréves fennállását ünnepli, örömtől áradó szívvvel ad hálát az isteni gondviselésnek, hogy ezen, a népek és országok történetében oly ritka időpontot, mint szabad és független nemzet, tettekre szel erőben érhetette meg a magyar és buzgó imában kéri a mindenek Urát, hogy legalkotmányosabb királyunk: első Ferencz József Ó Felségének uralkodása alatt kezdődő ezen második ezredévben a múltak viharain edzett akaraterővel, boldogulásába vetett bizalommal munkálkodva élhessen e nemzet jövőjének.

Ezen határozat a nagy ünnep örök emlékezetére a jegyzőkönyv fejezetével együtt kőbe vésve, a vármegye székházában fentartandó.

Másodszor elhatározta a közgyűlés, hogy a honfoglaláskor őseinket kormányzó hét vezér emlékére és nevére a vármegye területén, *Csanak* falu határában levő, ugynevezett „*királyszéke*“ halmán, hol királyaink és nádoraink ősi szokás szerint az Isten szabad ege alatt törvényt ültek és igazságot szolgáltattak, — hét szál fát ültet még az év őszén s azok ápolásáról és jövő fentartásáról gondoskodik.

Harmadszor elhatározta a közgyűlés, hogy a honfoglalás ezredik évfordulójának emlékezetére a m. kir. kormány

által Pannonhalmán emelendő országos emlékeknek 1896. évi augusztus hó 26-án eszközöndő alapkő letételénél olyképen vesz részt, hogy Pannonhalmán, ősi szokás szerint, lehetőleg szabad ég alatt közgyűlést tart s az ott történendőket jegyzőkönyvében megörökíti.

Végre negyedszer elhatározta a közgyűlés, hogy az ünnepélyes gyűlés minden mozzanata, valamint az elmondott beszédek egész terjedelmükben szóról-szóra jegyzőkönyvbe vétessenek, ezen jegyzőkönyv külön díszkötésben a vármegye levéltárában elhelyeztessék, annak hiteles másolata viszonzás reményében az összes törvényhatóságoknak, továbbá megőrzés végett a vármegye minden községének, — úgy emlékül az összes törvényhatósági bizottsági tagoknak megküldessék.

Miután erre az ünnepélyes törvényhatósági bizottsági közgyűlés napirendjét kimerítették, a főispán a hazaszeretet hevétől s az ünnep magasztosságától áthatott közgyűlést az igaz öröm és őszinte lelkesülttség kitörő nyilvánulásai közt a következő szavakkal zárta be:

Mélyen tisztelt uraim!

Ezzel ünnepélyünk végére értünk, — hálás köszönetet mondok vendégeinknek, hogy megjelenésükkel ünnepélyünk fényét és díszét emelni — s hazafiúi érzelmeinkben lelkesen osztozni méltóztattak. Köszönetet mondok a főapát úr Ö méltóságának, köszönetet a tekintetes főjegyző úrnak.

Midőn a hitelesítő közgyűlést pénteken, azaz f. évi május hó 15-én d. e. 11 órára egybehívom, ünnepélyes közgyűlésünket ezennel bezártnak nyilvánítom, azon biztos tudatban, hogy vármegyénk imént hallott múltja s a most nyilvánult hazafias érzelmek erős biztosítékai annak, hogy a második évezredbe tetterősen és cselekvésre készen indul a vármegye közönsége s hazafias kötelességét a haza és korona iránt öröklött szeretettel és készséggel, mindenkor és minden körülmények közt teljesíti és betölti.

Éljen a haza! Éljen a király!

Az ezután felhangzó lelkes és viharos éljenzés közt az ünneplő közgyűlés fennkölt érzelmekkel s emelkedett hangulatban hagyta el e nevezetes napon a közgyűlés termét.

A) GYŐR VÁROS.

Abból a hazafias lelkesedésből, a mely a magyar haza ezeréves fennállásának örömnépe alkalmából minden magyar ember szívét büszkeséggel dobogtatta, Győr sz. kir. város közönsége és köztörvényhatósága is bőven kivette részét. Győr hazafias lakossága úgy ünnepelt, a mint azt a város történelmi múltja, hazafias tradíciói előirták. Lelkesült volt a hangulat mindenfelé, fényes, csillogó volt az ünnep minden részében és nem volt ház, bár a legszegényebb is, a hol ne gyújtott volna egy-egy mécset a hazaszeretet lángja, örömtüze.

A város köztörvényhatósági bizottságának díszgyűlése május 14-én zajlott le a vigadó nagytermében. Mint rendesen, ezúttal is gróf *Laszberg* Rudolf főispán elnökölt. Jelen voltak az összes bizottsági tagok, a meghívott hatóságok, egyletek, társulatok és nagy közönség.

Elnöklő főispán az ünnepélyes rendkívüli közgyűlést megnyitván, a következőleg üdvözölte a megjelenteket :

Mélyen tisztelt Uram!

Hazafias, lelkes érzéssel köszöntöm mindenek előtt mélyen tisztelt vendégeinket, hogy megtisztelték bennünket azzal, hogy ünnepélyünkön — annak díszét, fényét emelve, részt vesznek ; szívélyesen, melegen üdvözölöm bizottsági tagjainkat, hogy közgyűlésünkön úgyszólván teljes számban megjelenni sziveskedtek. Mindkét körülmény világos tanúbizonysága annak, hogy mindnyájunknál közös az az érzés, mely bennünket itt egybegyűjtött s ez a hatalmas, magasztos érzés, mely sziveinkből, miként az örök lámpából a szentelt olaj, soha ki nem fogy, mely bennünk örökkön örökké él ; ez az érzés, mely hazánkat az isteni gondviselés segítségével ezer viszály után ezer évig fentartotta, mely most ezer év után megnyitja templomainkat, iskoláinkat, gyűléstermeinket s hálaimára és örömeire kelti a sziveket ifjúnál, aggnál, szegénynél, gazdagnál egyaránt ; ez az érzés : az őseink hamvai által megszentelt földhöz való igaz ragaszkodás, a hazaszeretet.

Ez érzellemmel sziveinkben ünnepeljünk tehát a győri hölgyek nemes áldozatkészségéből vett zászlónk aegise alatt ; ezeréves hazánkat ünnepelje Győr városa is, hiszen a magyar királyság kezdetén már nevezetes város volt s így szinte közel ezer éves.

Hazánk államiságától azonban a szent korona elválaszthatatlan, vele szorosan összefügg s midőn a hazáról megemlékezünk, nem feledhetjük a koronát, nem azt, a kinek felkent fejét szentesíti.

Övé, — mint országunk egyik bíborosa Biharvármegye tegnapelőtti díszközgyűlésén oly szépen és találólag mondta — a fenkölt lelkű, aranyszívű királyé,

ki ma a nemzettel egy, vele együtt érez és ünnepel — az elsőség, övé legyen sziveink első hazafias dobbanása, hálás elismerésünk első szava.

Hjszem, tudom, mert látom, hogy a tekintetes közgyűlés osztatlan érzelmeit tolmácsolom, midőn tisztelettel indítványozom, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsége és uralkodó háza iránt érzett jobbágyi hódolatunknak és törhetlen hűségünknek hódoló feliratban adjunk kifejezést.

A közgyűlés az indítványhoz egyhangúan és lelkesedéssel járult hozzá.

Miután a hódoló felirat felolvasását állva hallgatta meg a közgyűlés, a főispán felkérésére dr. *Kautz Gusztáv* törv. hat. biz. tag a következő szép ünnepi beszédet mondotta:

Méltóságos Főispán úr!

Mélyen tisztelt díszközgyűlés!

Midőn Győr szab. kir. város közönségét törvényesen képviselő törvényhatósági bizottsága, a város lakosságának színét-javát képviselő díszes vendégkoszorú szíves részvételével, imádjott hazánk ezeréves fennállásának nagy horderejű és magasztos ünnepe méltó megünneplésére és a város egész lakossága által nemzetünk életének e monumentális mozzanatában, szíve mélyében érzett szent érzelmek együttes és ünnepeles kifejezésre juttatása céljából e helyen összegyűlt, ez ünnepelet méltóbban meg nem szentelhetjük, minthogy ez ünnepeles pillanatban érzelmeink legbensőbbjének, egész valónkat leginkább áthatónak, mindenek előtt adunk kifejezést és sziveinket felemeljük a nemzetek sorsának intézőjéhez, a mindenség mindenható Urához, a Magyarok Istenéhez! hálaimeit rebegve véghetetlen kegyelmeért és jóságáért, hogy nemzetünket ezer éven át, szent áldásával elárasztva, számos megpróbáltatások által megedzve, jövő fenmaradását is biztosító teljes ereje és erélyében fentartani kegyeskedett.

Hálaimánkba elmélyedve, áhítatunk isteni igézete alatt látományként fény- és árnyképekben vonódnak el lelki szemeink előtt mindazon nagy események és tények, melyeknek eredményei ki- és összehatásából fejlődött mindaz, a mi e nemzet ezeréves múltját képezi, — nagy és dicső napok emléke sűrűn feváltva a gyásznapok szomorító emlékével éled fel bennünk, hogy azok mindegyike, imánk melegségének, hálánk mélységének fokozására késztesen!

Az első elragadó kép a honfoglalásnak, a nemzetté történt alakulásnak, a hazai alkotmány első alapjai lerakásának, a dynastia meg-alapításának, fejedelem és nemzet közötti hűség eminens megnyilatkozásának és így államunk alapvető nagy tényét ábrázolja.

A duzzadó őserije tudatától ösztönzött és pusztításai által Európa rémivé vált nemzet egy messzelátó bölcs fejedelmének apostolkodása folytán felveszi az erkölceit szelídítő és békésebb és állandóbb együtt-létre serkentő keresztény vallást és vele a nyugati civilizációhoz csatlakozik; fejedelme megszerzi a koronát, mely azóta a király és nemzet egységének szent szimbólumaként nemzedékről nemzedékre hódoló tiszteletben tartatik. A nemzet további fenmaradásának e nagy tényét

ecsetelő kép égi fénytől övedzve tünteti fel első szent és nagy királyunkat, felkent fején a nagyság és dicsőség melegítő fényét szétlővelő szent koronával és környezve az egyházi és világi nagyoktól, kik a civilizátori munkának végrehajtásában segédkeznek. A háttérben hosszú sora a fejedelmi ház uralomhoz jutott sarjainak, közöttük kiválva és civilizatórius művet befejező, igaz keresztény lovag példányképét nyújtó Szent Lászlónak, a többiek felett kimagasló daliás alakja.

Szomorú képek váltják fel a lélekemelő látományt. A nemzet testét pártviszályok által ütött sebekből látjuk vérezni, rémülettel szemléljük a végpusztulás nyomait, melyet az ázsiai tatár csordák vad áradata visszahagyott, de a gyászter megett ismét a feléledés hajnalpirja áradoz és egy nagy király erélye a nemzetet erőteljes új életre kelti.

Ismét egy nagy gyázkép: „Árpád törzsöke dül ki, melynek négy század látta, csodálta díszét“ s mely „ellenhadakat tipró fejedelmi erőben büszke hatalma jelét messze időkre tűzi.“

Csakhamar nagy királyok tekintélyt és fényt árasztó képei jelennek meg, a kiknek hatalmát és nagyságát egész Európa tiszteli vagy félti. De míg ezek hatalmának fénye az egész látókört betölti, a haza egén kelet felől sötét felhők tornyosulnak, melyek viharkergette gomolyából a félhold csillámlik ki. A vihar közeleg és ennek a kereszt elleni erő áradatát Hunyad hős kara tartóztatja fel, míg a hatalmas ár ellenállhatatlan rohama alatt leszen „nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács.“

Közel kétszázados rabság és küzdelem vérrel festett képei tűnnek fel előttünk, közbe a vallásszabadság első virágait látjuk kikelni a vértől itatott haza földjéből.

A közös védelemben egymáshoz közelebb jutott nemzet és fejedelmi ház között az örökösödésre alapított szorosabb kötelék fűződik és ennek folyományául és „vitam et sanguinem“ lelkesítő kép és a hosszú napoleoni háborúk csataképei hosszú sorban vonulnak el előttünk.

Így látjuk belépni nemzetünket életének tizedik évszázadába, a melynek közepén három nagy alak kelti fel figyelmünket, vezérszereplésre hivatottak e nemzet életében, mindegyikük egy nagy politikai eszmeirányt képviselve, a conservativizmust, radikalizmust és liberalizmust, mindegyik a maga útján törekszik nemzetét nagygyá tenni.

A legnagyobb magyar messze előrelátással a reakció altató szereitől aléltóságban szenvedő nemzetet lethargiájából felrázza, nyelve, nemzetisége, társadalmi életének felélesztésére buzdítja, szellemi és anyagi megerősödésére serkentvén, a politikai reformot lassú ütemben intentionálja.

A másik nagy hazafi nemzetét főleg a politikai téren radikális rohamra tüzei és azt így elért vívmányok megtámadása által reá kényszerített önvédelmi harcában lánglelkével vezeti és a végső megfeszítés eredményét feltüntető kép lelket rázó hatással ecseteli „a nagyszerű halált, hol a temetkezés helyén egy nemzet vérben áll.“

A mély gyászba borult nemzet kesergő szívének fájdalmát a civilizált népek szánakozása kíséri, de azt igazán csak egy fenkölt lelkű fejedelmi hölgy nemes szíve érti meg. A nemzet iránti szeretettől mind-

inkább áthatva, a haza nemtőjének szerepére vállalkozik; a szeretet melegével, gyengéd kézzel szövö az arany szálát, hogy azzal az egymással meghasonlott nemzet és királya sziveit újból összefűzze. Az idők teljessége bekövetkeztén, az ilykép egyengetett útra fellép a nemzet gondviselészerű férfia, „a haza bölcsé“, kiben fajunk minden nemes tulajdonságai, a hazaszeretet és király iránti hűség, az alkotmányhoz való ragaszkodás, a jogfentartás, az előrelátó bölcs mérséklet is eminenter egyesülvék, fellép és királyának koronáját, nemzetének alkotmányát visszaszerzi. A szabadságát visszanyert nemzet élete felpezsdül; a koronás király és nemzet egyetértése a hazát erőssé, feltetté, tiszteltté teszi, úgy, hogy e záróképpen látjuk a habsburgok monarchiájának külügyeit intéző nagy magyar államférfiát ábrázolva, a mint a Konstantinápoly kapuinál győzelmei folytán lábát megvetni akaró éjszakai kolosszusnak, kezét kardja markolatán tartva, megálljt parancsol.

Ezen egész valónkat átható látomány hatása alatt elmélyedésünk-ből felocsúdvá, az előbbi biztató kép folytatásául a valóságban bámúlva látjuk a Szent István koronájával ékesített, lovagias, atyai jóságú, mert nemzetével együttérző nagy királyt; felséges családjának tagjai a civilizált világ számot tevő összes népeinek és fejedelmeinek képviselői és a nemzet által körülvéve, a mint egy nagy nemzeti békeművet felavat. Európa leghatalmasabb fejedelmei a villám szárnyain küldik üdvkivá-nataikat a nagy nemzeti ünnep alkalmából, és pedig nem csupán az ünneplő nagy királynak, hanem a szokásos diplomatai sablontól eltérőleg, a vele ünneplő nemzetnek is.

Hálával borulunk újra le előtted magyarok jóságos Istene! . . . A Golgotha után dicső feltámadás!

Nemzeti ünnepünkön ott látjuk Felséges férje mellett a nemzet jótevő angyalát; eljött, hogy kegyelt népének öröme teljes legyen! De a királyi diadém helyett fejét gyászfátyol borítja, fájdalomtól megtört nemes szívének kesergő bánata fokozódva tör ki, midőn az ünneplők között reménytelenül keresik könnyelt szemei azt, a kit nemzetünk iránti igaz szeretetének legilletékesebb hagyományosává tenni óhajtott. Nagy Isten! adj vigaszt a kesergő anyának! hű magyarjai igaz tisztelete és ragaszkodásában!

De, mélyen tisztelt közgyűlés! nem ünnepelnénk meg méltóan e nagy ünnepet, ha múltakon elmerengve, a jövőről gondolkozni megfeledkeznénk. Nemzetünk fennállásának ezeréves ténye, hogy rendíthetetlenül kell hogy tegye bennünk a hitet, hogy az isteni gondviselés e nemzetet továbbra is világtörténelmi missióra szemelte ki, éppen ezért kutatnunk kell azon irányelveket, a melyek megfigyelése missiónk betöltésére képesítenek, további fenmaradásunk biztosítékát képezik. A történelemben a nemzetek sorsát intéző isteni világszellem következetes megnyilatkozását találjuk, kérlelhetlen logikájában ugyanazon okok ugyanazon következményeket mutatnak; az élet ezen iskolájához forduljunk tehát, hogy adataiból a tanúságot a jövőre levonjuk. Mindenekelőtt teljesen meggyőz bennünket ezeréves történelmünk első, úgymint többször ismétlődő főmozzanatában, hogy a magyar monarchikus érzelmű nemzet, a fejedelem iránti hűség a nemzet vezérei vérével megpecsételt szerződés alapján „Ősi erény“ számába megy és a nemzeti

felfogás szerint király és nemzet egysége a szent koronában praegnans kifejezést találván azzal, hogy széles e hazában senki sem a törvényen felül, sem azon alul nem áll és hogy a haza minden polgára a szent koronának tagja, a nélkül, hogy ezen szent koronát fején viselő király felkent személye iránti jobbagyi hódolatot kisebbítené. E nemzeti felfogás legradikálisabb népuralmi eszmények álláspontjából is kiállja a bírálatot. Mutatja történelmünk továbbá azon örvendetes jelenséget, hogy a nemzet életének legszebb és legdicsebb napjait akkor élte, midőn király és nemzet egyetértett.

Egy másik eléggé nem méltányolható tanúságot vonhatunk történelmünkben arra: hogy a miként első nagy és szent királyunk a nemzet jövőjének biztosításául, a keresztény nyugati civilizáció részére e nemzetet meghódította, azt a magyarság szellemében átalakítva meghonosította és ezzel államunk fenmaradásának egyik legjelentékenyebb biztosítékát megszerezte, úgy nekünk és utódainknak is a további fenmaradásunk biztosítékául, a nyugati művelt nemzetek kulturáját, de nem lemásolva, hanem arra nemzeti egyéniségünk jellegét rányomva átvennünk. A civilizáció, a rend, a kultúra, a szabadságé s haladás hatatos tényezője; a civilizáció képezi az alapot, a melyen a kultúra bámulatos haladása teszi a nemzeteket nagygyá, erőssé, hatalmassá. Civilizáció nélkül nincs kultúra, de kultúra nélkül nincs valódi szabadság.

Hazánk történetéből vonhatjuk a szomorú tapasztalást, hogy erőnkben bizva, el ne bizakodjunk; a legnagyobb csapások, miket nemzetünk szenvedett, erőink túlbecsüléséből származtak; ez vezetett Várna és Mohácshoz; és talán nem csalódom, ha azt mondom: hogy Világoshoz is.

Okuljunk a nagy csapásokon, a miket e hazának a pártviszály okozott, véssük emlékünkebe, hogy ezt visszavonás okozá és durva irigység; és hogy mindannyiszor egységünk fogytán, törve hanyatla erőnk. Legyünk bármily politikai nézetten, legyenek útaink, melyeken a haza boldogítására törekszünk, még oly eltérők is, ne hagyjuk soha a pártviszályt nemzetünkben annyira elmérgesedni, hogy ellenfelek helyett mint ellenségek álljunk egymással szemben, mert ha ismét reánk nehezedik a sors nehéz vaskeze és a haza és jogunk védelmére kellend síkra szállani, az egymás elleni harcban meggyöngült erőnket a hazafias lelkesedés alig fogja teljesen pótolni. Azért kerülünk mindent, a mi közöttünk ily ellenségeskedést szítana; ne engedjük felburjánozni közöttünk a keresztény hit legmagasztosabb tanával homlokegyenest ellenkező felekezeti gyűlöletet: ne induljunk oly jelszavak után, a melyek érvényesülése mellett e haza magyarságából kivetkőzhetnék; fűzzön össze mindnyájunkat a testvéri szeretet; és mindezek felett a nagy elődök példáját követve, szeressük forrón a hazát, e szentelt földet, „mely éltetőnk és majdan hantjával takar.“ Hisz a magyarnak a hazaszeretet erényének gyakorlása annyival könnyebb, mert mindegyikünk igen jól tudja és látja, hogy: „a nagy világon e kívül nincsen számunkra hely.“

Féljük az Istent! Tiszteljük a királyt! Szeressük a hazát!

A magyar őserények e szentháromságában egyesüljenek sziveink, azok oly összhangja és elválaszthatatlanságában, hogy a háromság

egységében és az egységet háromságában juttassa minden ténykedésünk kifejezésre.

Bizunk a mindenható Istenben, hogy világot alkotó és fentartó nagy tervében nemzetünket ezeréves múltjával kijelelt pozíciójában hosszú időn át megtartani kegyeskedend. Bizalmunkat megerősíti: hogy nemzetünket életének második évezredébe oly fejedelem vezeti át, a kiből nemzetünk, alkotmányunk igazi őrét tiszteli, vele együtt érző valódi atyát szereti; oly fejedelem, a kire joggal alkalmazhatók nagy királyunk, Szt. László legendájának azon szavai: „Regie dignitatis officium, non ut praesit, sed ut prosit, adimplevit“, vagyis szabadon fordítva: „a ki a királyi méltósággal járó tisztet, nem hogy uralkodjék, hanem hogy uralkodása népének üdvére váljék, tölti be,“ — oly fejedelem, a kit nemcsak az egész czivilizált világ tisztelettel övez, de a kinek bölcsesége kitalálta, megjelölte utódainak az egyedüli útát, a melyen haladva, a fejedelmi ház és nemzetünk tiszteltté, dicsővé, nagygyá válhat.

Bizalmunkat megerősíti még, hogy az ezer évi fennállás ünnepies alkalmából széles e világnak bemutatott kulturális bámulatos haladásunkról tanúskodó békeműben, nemzetünk duzzadó férfiereje megnyilatkozásán örvendhetünk.

A jövő e biztató kilátásai keltette öröm és lelkesedés és azon tudat, hogy szeretett szülővárosunk polgársága is értelmiségével, munkásságával és lángoló honszeretetével, úgy mint eddig, ezentúl is az államfentartás nagy munkájából részét kiveszi, késztetnek azon kívánságom kifejezésére:

Éljen a király!

Éljen a haza!

Viruljon Győr szab. kir. városa!

A nemzet küzdelmekkel teljes múltjára alapított jövőbe fektetett bizalom ez ékesszóló megnyilatkozása után a város polgármestere terjesztette elő Győr sz. kir. város millennáris alkotásairól szóló jelentését.

A közgyűlés a polgármester ezen jelentését tudomásul vette és elhatározta, hogy az új városház első kapavágása mint a helyi ünnepek helyi mozzanata foganosítottasék. A polgármester után *Kiss Ferencz* városi főjegyző szólott és a következő beszéddel terjesztette elő a millennium győri ünnepeinek megörökítésére vonatkozó indítványát:

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

Győr szab. kir. város hazafias közönsége jogos önérzettel illeszkedik bele azon ünnepek keretébe, a melyek jelen évben hazánk minden részében végbemennek és együttvéve Magyarország ezeréves fennállásának nagy nemzeti ünnepét képezik.

Városunk sorsa ugyanis a legrégebb időktől fogva úgy egybe van forrva hazánk ezeréves történetével, hogy nem volt a nemzetnek öröme

és nem volt gyásza, a melyből ezen város lakossága a maga részét ki nem vette volna.

Kevés öröm és sok gyász jutott a tetűnt ezer évben osztályrészül ránk. Elsirattuk Sajót, elsirattuk Mohácsot és több mint másfél századon át voltunk kitéve a nyugatot ostromló török hatalma pusztításának.

Ámde Magyarország népe ez alkalommal örömnünetet ünnepel.

Kárpátoktól Adriáig milliók ajkain hangzik fel a hálaadó lének és ős Budavárában szeretett királya osztozkodik a nemzet örömnünetében. Ezerévi küzdés és viszontagság után ugyanis a magyar nemzet eljutott az ezredik év ünnepevének messzeható eseményeig. Ezer év nagy idő, melynek ölében sok nemzet tragikus sorsa van eltemetve. Korszakok romjain korszakok támadtak, népek sírján új népek keletkeztek, — ámde a magyar nemzet megállott az ezer év viharai között, mert életerejé egy mély és erős történelmi öntudatban gyökerezik, melyből jogot formál az élethez, a mely jogát senki kétségbe nem vonhatja. Ezen a jogon fogtalták el ősünk mai hazánk földjét, ezen a jogon küzdötték a kereszténység harczát a félhold uralma ellen s ezen a jogon lobogtatták a szabadság és függetlenség zászlóit a későbbi századokban. Ennek a jognak kútforrását, a nemzeti öntudatot kell tehát ápolnunk, mert a magyar nemzet addig él, míg ezen öntudatnak utolsó szikrája ki nem hal fiainak kebeléből. Ennek az öntudatnak apotheozisa az az örömnünet, a melylyel a magyar nemzet fennállásának ezredik évfordulóját megünnepli. Ebben az örömnünetben kívánunk részt venni mi, Győr szab. kir. város közönsége is, midőn a mai napot a nagy nemzeti múlt kegyeletes megünneplésére szenteljük. Kegyeletes érzelmeinknek méltó tolmácsai azok a szavak, a melyek az ezer év méltatásaképen az ünnepi szónok ajkairól elhangzottak. S én meg vagyok győződve, hogy nincs városunknak egyetlen lakója, aki ezen érzelmeket bensőleg át ne érezné és a mai nap jelentőségét kellőleg nem méltányolná. Ha ezen ünnepélyes alkalommal mégis indítványt terjesztek a tek. törvényhatósági közgyűlés elé, teszem ezt csupán azért, hogy városunk legszegényebb sorsú lakosságának is alkalom nyújtassék bensőleg érzett örömeinek külső nyilvánítására. Indítványozom azért, méltóztassék elhatározni, hogy az ezredéves ünnepély öröme a mai napon 200 városi szegény, a mai naptól kezdve egy hónapon át minden vásár- és ünneppnapon 100—100 városi szegény, jövőre pedig a mai napnak évfordulóján, vagyis minden év május 14-én 100 városi szegény a népkonyhában a város költségére ingyen ebédben részesíttessék. Hogy pedig utódaink is láthassák és olvashassák, miként ünnepeltük meg hazánk ezeréves fennállásának emlékünnepest, indítványozom: hogy a mai ünnepélyes közgyűlésen történetek és elmondottak közgyűlési jegyzőkönyvünkbe szóról-szóra beiktattassanak s a közgyűlési jegyzőkönyv a szokottnál díszesebb alakban kiállítva, mint a letűnt ezer év záróköve és egy újabb ezer év záloga, örök emlékezet okáért városunk levéltárában elhelyeztessék, tartalma pedig kinyomattassék s a társtörvényhatóságoknak és képviselőtestület tagjainak megküldessék.

Ezek után pedig, t. közönség, a mai napot úgy ünnepeljük meg legméltóbban, ha mélyen szívünkbe véssük ezeréves történelmünk tanulságait és követjük a dicső ősök példáját, a kik számunkra ezt a hazát annyi viszontagság között egyezer éven át megtartották.

Mindenek felett pedig adjunk hálát a gondviselésnek, hogy bennünket örvendetes napokkal boldogított és gyásznapijainkban el nem hagyott. Legyen áldott az Úr neve, legyen áldott az ősök emlékezete!

Miután az indítványt nagy lelkesedéssel elfogadták, a főispán a közgyűlést a következő beszéddel zárta be:

Mélyen tisztelt Uraim!

Ünnepélyes közgyűlésünket ezzel befejezván, kedves kötelességet teljesíték, midőn vendégeinknek a szíves megjelenésükért, dr. *Kautz* Gusztáv bizottsági tag úrnak a lelkesítő, hazafias beszédekért a közgyűlés részéről is őszinte köszönetet és elismerést nyilvánítok és a közgyűlést azzal az óhajtással zárom be, hogy városunk a haladás megkezdett útján megmaradva, tovább fejlődjék és gyarapodjék, hogy így lakosai jólétének bő és biztos forrása és hazánk államiságának hatalmas támasza lehessen és legyen.

Éljen a haza! éljen a király!

XXII. HAJDÚ VÁRMEGYE.

Hajdú vármegye impozáns módon ünnepelte a magyar haza legnagyobb ünnepét: az ezredik esztendő, május 5-dikén. E napon a vármegyei törvényhatóság gróf *Dégenfeld-Schomburg* József főispán elnöklété alatt díszközgyűlést tartott Debreczenben. A díszközgyűlésen ott volt az egész megye s az egész Debreczen város.

A főispán a következő lelkes beszéddel nyitotta meg az ünnepélyt:

Tisztelt közgyűlés!

Üdvözlöm a törvényhatósági bizottságot ezen mai millennáris díszközgyűlés alkalmából. Ezeréves fennállását ünnepeljük ez esztendőben hazánknak, de egyszersmind nemzetünknek is, mert hiszen a magyar csak azon idő óta tekinthető megalakult nemzetnek, mióta mai hazájában megtelepedett.

Ha meggondoljuk, mily csekély számban lehetek ősünk a honfoglalás idejében s mily pusztító csapásokon és vészekén ment keresztül a nemzet a lefolyt ezer év alatt: az isteni gondviselés különös kedvező kegyelmének kell tekintenünk, hogy a magyar nemzet a különböző több teljesen idegen népfajok között eddig fenn tudta magát tartani és ma is él. De most, hogy az első ezer évet szerencsésen befejeztük s a második ezer évet megkezdjük, minden jó, s hazája s nemzetéért lelkesülő magyar hazafinak kötelessége a magyar nemzet, a magyar haza továbbfejlődését tőle telhetőleg munkálni. — Mert különösen azon körülmények között, a melyek között mi vagyunk, csak azon ország, azon nemzet tekinthető életképesnek, csak annak tovább fennállása remélhető, a mely folytonos fejlődésben van.

S ha körültekintünk, azt tapasztaljuk, hogy ezen fejlődés az utolsó egy-néhány évtized alatt valóban óriási volt, de egyszersmind azt is tapasztaljuk, hogy ezen óriási fejlődés ideje összeesik dicsőségesen uralkodó felséges királyunk országlásának idejével.

Ő Felsége, a magyar király, a legelső magyar ember, mint hazájáért és nemzetéért lelkesülni tudó jó hazafi, teljesítette királyi kötelességeit s innen van az utolsó évtizedek óriási haladása.

De nincs is és nem is lehet ez idő szerint a magyar hazának nagyobb, elsőbrendű érdeke, minthogy ő Felsége még mentől hosszabb ideig viselhesse Szent István koronáját felkent homlokán.

Ezen nemzeti és hazafias érdeknek hódolva, de lelkesülve egyszersmind ő Felsége a király iránt való hálától és hűségtől is, a midőn a közgyűlést ezennel megnyitóm, indítványozom: hogy ő Felségét itten szívből jövő lelkes éljennel üdvözljük s iránta való ragaszkodásunknak, szeretetünknek, hálánk-nak, hűségünknek és lelkesedésünknek egy hozzá intézendő hódoló feliratban adjunk kifejezést. Éljen a magyar király, éljen a magyar haza, éljen a magyar nemzet!

A hosszas éljenzéssel fogadott beszéd után *Weszprém* Zoltán vármegyei főjegyző emelkedett fel helyéről s a következő, tetszés nyilvánításoktól gyakran félbeszakított ünnepi beszédet mondotta:

Méltóságos gróf főispán úr!

Tekintetes törvényhatósági bizottsági közgyűlés!

Ünnepet ülni gyűltünk össze, nagy és szent ünnepet! Hazánk, nemzetünk ezeréves fennállásának magasztos ünnepét!

Elfogódott szívvel állunk meg a második ezredévnek küszöbén s lelkünkben, képzeletünkben felidézve a hazánk termékeny rónaságain s erdős bércei között lezajlott viharos századok eseményeit s ünneplő hangulattal végig tekintve nemzetünk sok szenvedéseinek s örömteljes dicsőségeinek a történelem lapjain megörökített változatos sorozatán: hálát kell hogy rebegjünk a mindenség hatalmas Urának, a ki nekünk „annyi balszerencse közt és oly sok viszály után“ ezt a nagy ünnepet megérettünk engedé!

Tekintetes ünneplő díszközgyűlés!

Nagy jelentőségű reánk magyarokra ez az esztendő, — nagy jelentőségű, mert hiszen ez állami létünk s egy életerős nemzeté lett fejlődésünk első ezer évnek zárókövét képezi! Illő azért, hogy miként a vándor, ki a hon határánál megáll és visszanez, hogy még egyszer felújítsa lelkében azon emlékeket, a melyek őt szülőföldjéhez, hazájához fűzik: úgy mi is államiságunk ezeréves határkövénel álljunk meg egy pillanatra, tekintsünk vissza az elmúlt nagy idők eseményeire, hogy azokból okuljunk, hogy azokból buzditást, reményt s honfiúi lelkesülést merítsünk jövőnk cselekedeteinkre.

Hazánk területét hajdan különböző népek lakták, a nélkül, hogy itt egységes államot alkottak volna; és a miként a legrégebb időtől kezdve India mesés kincsei miatt, úgy volt országunk a népvándorlás idején termékeny voltánál fogva végczélja a hódító népeknek.

Egyik nép a másikat váltotta fel itt így; hogy régibb időkre vissza ne menjek, a Krisztus születése utáni első században a rómaiak, azután a hunok, majd az avarok telepedtek le s tartózkodtak itt hosszabb-rövidebb ideig; míg végre a IX. század vége felé a mi őseink, a régi magyarok jelentek meg a vereczkei szorosnál, hogy mint a hunok utódai, a négy folyam által öntözött vidéket — mint örökségüket, birtokukba vegyék e szent földet.

Mielőtt azonban a honfoglalás nagy munkájához fogtak volna, — miként azt a történelemből tudjuk — Ételközben szerződésre léptek s az addig hét törzsből állott nemzet belátva azt, hogy csak egyesült erővel képesek alkotni nagyot és maradandót, egyesült s a vérükkel megpecsételt szerződés, a vérszerződés alapján őseink, megválasztották közös vezérükké a harcra termett, daliás Árpádot.

Árpád tehát azon első nagyunk, a kinek fenséges alakja, dicső emléke előtt legelső sorban kell hálás kegyelettel leborulnunk!

»Nézz Árpádra magyar, ki hazát állíta nemeónek.
Nézzd s tiszteld képét Álmos fejedelmi fiának!«

Irja koszorús költőnk Vörösmarty Mihály; s valóban a millennium ünnepén Árpádra kell legelőször tekintenünk, Árpád lehet az, a kinek nagy nevét minden mások előtt és mások felett kell dicsőítenünk.

Árpád, nagy királyainknak törzsatyja, Árpád, ki hazát adott a magyarnak s ki államszervező bölcseségével állandó otthont teremtett emlékéit ma is áldó nemzetének.

A vérszerződés s a pusztaszeri megállapodások már oly biztos fundamentumok, a melyekre első nagy királyunk, a nemzetünket a keresztény vallásra vezérelt s ezzel azt az európai népek sorába állított Szent István alkotmányunknak alapköveit lerakhatta, alapköveit annak az alkotmánynak, a melyet László, Kálmán, Lajos, Mátyás nagy királyaink munkássága, bölcsesége, nemzetünknek alkotmányos érzéke s szabadságszeretete az idők folyamán hovatovább fejlesztett s szélesebb alapokra fektetett. Legyen hát dicsőség történelmünk azon nagy alakjainak, a kik ezt a szent földet „melyen kívül nincsen számunkra hely“, nemzetünknek megszerezték, megoltalmazták, megtartották, a kik nekünk, hálás nemzedéknek, a sokszor kivívott alkotmányt és szabadságot ezer esztendőn keresztül biztosították.

Ezer esztendő!

Szédületes még kimondani is!

Népek, nemzetek tüntek le e hosszú idő alatt a föld színéről. A magyar nemzet azonban, mint az isteni gondviselésnek kiszemelt eszköze, meg nem fogyva, meg nem törve, áll rendületlenül! s halad a számára kijelölt úton!

Magyarországnak, a magyar nemzetnek, miként azt a történelem tanúsítja, az volt a rendeltetése, hogy a civilizáczióknak s a kereszténységnek védbástyája legyen.

Nemcsak véreinkért s a haza szent földjeért küzdöttek a mi nemes elődeink hosszú évszázadokon keresztül, hanem mint a nyugoti civilizációnak s a nemzeteket újjászülő kereszténységnek előőrsei, életük árán mentették meg ezeknek vívmányait Európa összes népei számára!

Évszázadokon keresztül küzdötték őseink a lét harczait, védelmezve e szent földet, de védve ezzel Nyugatnak népeit is a támadások ellen, s míg küzdöttek egyik karjukkal, hogy a támadásokat visszaverjék, dolgoztak, munkálkodtak a másik kezökkel, hogy némileg legalább megközelítsék az általuk védett helyzetben tartott s e miatt békén fejlődhetett nyugati népeket a művelődés, a haladás terén.

Ezért oly nagy ma, ezeréves nemzetnek, a mi dicsőségünk! ezért lehetünk mi magyarok büszkéek dicsteljes múltunkra s ezért számíthatunk mi joggal minden szabadságért lelkesülni tudó, számottevő nemzetnek irántunk való rokonszenvére, becsülésére!

Nincs nemzet — tekintetes közgyűlés! — melynek története gazdagabb, változatosabb, tanulságosabb lenne, mint a magyar nemzeté!

Mennyi örömmámor, mennyi lelkesítő diadal, oh de mennyi vér és mennyi gyász emléke is van feljegyezve történelmünk dicső lapjain!

Hazánk ezeréves egén, mint megannyi ragyogó csillagok tündökölnek az egyes fényes korszakok, a melyek közül nehéz volna eldönteni is, hogy melyik nagyobb, melyik dicsőbb!

A Nagy Lajos kora-e, melyben a magyar vitézség az ország határait kiterjesztve, Európa tiszteletét biztosította fegyvereinknek, vagy a Hunyadyak törökverő korszaka, midőn e nagy hősök vallásos hazafisága, hadvezéri fényes talentuma, a török uralom megtörésében fáradságot nem ismerő tettereje, feltartóztatta a félhold mindent felemészítő hatalmát?! Vagy majd az e vármegye egyik alkotó részét, hogy úgy mondjam, magvát képező Hajdúság nagy jótevőjének Bocskay Istvánnak politikai és hadi sikerek által kiemelkedő dicsőséges korszaka; korszaka annak a nagy fejedelemnek, aki Magyarországon helyreállította az elkobzott alkotmányosságot, kivívta a vallás terén a békét és jogegyenlőséget, feltartóztatta a török hódítást és az osztrák hatalom terjedését, Erdélynek pedig visszaadta politikai életét s biztosította annak feltételeit, a ki tehát a gyászos emlékü Báthory Zsigmond alatt viselt fejedelmi tanácsossága idejéből terhére rótt tévedések daczára is az utókor halás dicsőítésére szerzett érdemeket.

Avagy hogy a Bethleneknek, Rákóczyaknak, Tökölinek a politika s lelki ösmereti szabadságért vívott hős küzdelmeinek is felemlítésével mint legutóbbit, de nem a legutolsót, sőt a küzdelmes ezer esztendőnek nagy tanulságai közt talán mégis a legnagyobbat s a legdicsőbbet, a Nemzet lánglelkű Apostola, Kossuth Lajos szereplésének időszakát említsem-e? az 1848-ik évet, a melynek felbuzdulása kiemelte e nemzetet a szolgaságból s az egyenlőség, testvériség, szabadság eszméje lángra gyújtván nemzetünket, csodákat mivelt. A midőn a rendi alkotmány előnyeit élvező közép nemesi osztály, a viszonyok, körülmények minden kényszerítő hatása nélkül, kizárólag és egyedül csak a szabad eszmék iránti föltétlen hódolatból, ezek iránt való lelkesültségből, nagylelkűen maga ajánlkozott a közteher viselésére, a mely alól addig mentesítve volt, saját kiváltságai kárára maga követelte a rendi alkotmány helyett a népképviseleti alkotmányt, anyagi érdekei ellenére maga követelte a jobbágy-

ság eltörlését, a legfényesebb tanújelét adván mindezekkel önzetlen haszaseretetének s szabadelvűségének!

A midőn az egész nemzet, mint egy ember, a márcziusi eszmék zászlójához szegődve, a világ leghősiesebb küzdelmét vívta azoknak védelmében!

Dicső, nagy korszakok voltak ezek, Tekintetes Közgyűlés! a melyek felemelő büszkeséggel kell hogy eltöltsék keblünket, de e fényes korszakokkal szemben voltak — fájdalom! — gyászos évei, gyászos időszakai is a magyarnak, és pedig minő gyászosak?! Oh, hányszor sodorták a legválságosabb helyzetbe a testvérháborúk, a belviszályok; e nemzetnek átka a pártoskodás! Hányszor állott nemzetünk a végsemmissülés küszöbénél, leigázva, eltiporva török, tatár által!

De az isteni gondviselés kegyelme nem hagyta el soha végleg nemzetünket! E hivatást betöltő maroknyi nép ősi erejénél, szívós életképességénél, szabadságszereteténél és sok nemes tulajdonságainál fogva — Isten segedelmével kiheverte mindig a legnagyobb csapásokat, a legnagyobb veszedelmeket is!

Kiheverte, mert a nemzet felett őrködő Géniusz nemcsak nagy hősoket, nagy hadvezéreket, kik véreket onták értünk, hanem nagy lángelméket, bölcs, nagy államférfiakat is adott mindig hazánknak, kik a kor intő szavát megértve, lángelméjükkel irányt tudtak adni a nemzetnek és kivezették azt a megsemmisülés veszélyeiből.

Hiszen mily kegyelme mutatkozik a Gondviselésnek legközelebb is abban, hogy nekünk egy nemes, erős lelkű, bölcs királyt adott.

Mily kegyelme nyilvánult a közelmúltban is abban, hogy midőn az előbb említett dicső szabadságharcunkat idegen államhatalom, a világ legnagyobb fegyveres hatalma beavatkozásával történt leveretése után menzetünk alkotmányától, szabadságától megfosztva, az abszolutizmus bilincseibe verve: meghasonlásba jutott uralkodójával, az uralkodóházzal, Ausztriával, s forrongó eszméinek ádáz tusájában meghasonlásba kezdett már jönni önmagával: adott a gondviselés ismét egy bölcs, egy nagy államférfiút, egy Deák Ferenczet hazánknak, a ki mérséklő hazafiságával, mélységes nagy bölcseségével kibékítette a nemzetet uralkodójával; mérséklettel párosult nagy honszerelmével, lángelméjének megdönthetetlen érveivel, igazaival, ki tudta vívni azt, hogy nemzet és uralkodó kölcsönösen fátyolt borítva a múltakra, — állami, nemzeti létünk, az alkotmányos szabadság alapján új életre keljen; hogy százados küzdelmeink után megkezdhessük s folytathassuk a béke művét, a művelődés, a fejlődés nagy munkáját, a melynek eredménye felett ezredéves ünnepünkön, illetve ezzel kapcsolatos, szeretett koronás királyunk által pár nap előtt világgraszoló fényes ünnepekkel, legnagyobb lelkesülésünk között megnyitott kiállításunkon most van hivatva ítélni, most van hivatva dönten a világ!

Ünnepeljünk hát, Tekintetes Közgyűlés! honfiúi, jól eső örömmel ünnepeljünk! Hiszen oly ünnep jutott a magyarnak osztályrésziül, melyet Európában nemzet pályafutása alatt el nem ért. Örüljünk! Szenteljünk ünnepet a múlt dicső emlékének, a jelen vígasztaló örömének, a jövő biztató reményének!

A jelen vígasztaló örömét említém. Igen! Mert meglévő — tagadhatatlan bajaink mellett is korunk, melyben élünk, szerencsés, hiszen

bölcs, igazságosan uralkodó, dicső király uralkodása alatt érte el hazánk a második ezer év küszöbét! Érezzük át azt, tek. Közgyűlés! a mi minden magyar szívében él, a mi a nemzet köztudatába kell hogy átmenjen, hogy az ezredévi nagy nemzeti ünnepre sok megpróbáltatáson keresztül ment hazánknak nincs nagyobb áldása, becsesebb ajándéka, mint a mi szeretett királyunk az ő fejedelmi erényeivel!

Tekintetes díszközgyűlés!

Nem volt, nem is lehetett czéлом, hogy ez ünnepélyes alkalommal részletes történelmi fejtegetést adjak nemzetünk dicső múltjából. Hazánk történelmét ösmerni hofíui kötelesség. Önök történelmünket mindnyájan jól ismerik. Feladatom inkább az lett volna és az lenne, hogy e nagy nemzeti ünnep fontosságát, jelentőségét méltassam s ecseteljem ékes szavakkal. De ünneplő arcukon végig tekintve, én úgy találok, hogy nincs itt szükség lelkesítő, gyűjtő szónoklatra, nincs itt szükség e nagy nemzeti ünnep jelentőségének bővebb fejtegetésére, látom én az Önök lelkesüléstől égő szemeiből, hogy nincs e teremben senki, a ki a legteljesebb mértékben át ne érezné felmagasztosultságát sokat hányatottnak nemzetünknek az ezredév magasztos ünnepén.

Ugyanazért bevégezve szerény alkalmi beszédemet, felkérem Önöket, tisztelt bizottsági tagtársaim s tisztelt ünneplő közönség, kiáltásak velem együtt szívből, lelkesen:

Éljen az ezeréves Haza!

Éljen a végtelenig!

Viruljon azon a szabadság, egyenlőség, testvériség újabb évezedeken keresztül!

S éljen soká, boldogan, a hú magyar népével együtt ünneplő legalkotmányosabb király!!

Hosszas, lelkes éljenzés és taps kísérte a főjegyző hazafias ünnepi beszédét. A nagyszabású beszédet a főispán indítványára egész terjedelmében jegyzőkönyvbe foglalták, úgyszintén a főispáni megnyitót is.

Nagy lelkesedéssel s a hagyományos magyar hűségből kifolyó őszinteséggel határozta el a közgyűlés továbbá, hogy a királyhoz hódoló feliratot intéz.

A) DEBRECZEN VÁROS.

Debreczen városa hagyományos fényvel és lelkesedéssel ünnepelte a haza fennállásának ezredik esztendejét május 6-dikán. Ünnepi díszközgyűlést tartott a törvényhatósági bizottság, melyen gróf *Dégenfeld* József főispán és *Simonffy* Imre kir. tanácsos, polgármester elnökölték. A város színe-

java ott volt az ünnepélyen, nemkülönben nagyszámú vendég töltötte meg zsúfolásig a közgyűlés termét.

A főispán a következő beszéddel nyitotta meg a díszközgyűlést:

Tisztelt közgyűlés!

Üdvözlöm a törvényhatósági bizottságot ezen mai rendkívül nevezetes alkalomból tartott díszközgyűlésen. Rendkívül nevezetes alkalomból tartjuk ezen mai díszközgyűlést, mert hazánk ezeréves fennállását ünnepeljük. Ezer éve annak, hogy őseink bejöttek s itt új hazát alapítottak őseink, a kik az újabbkori tudósok kutatásai és következtetései szerint aránylag csekély számban lehettek és mégis itt, e nagy területen ezer évig életképes hazát tudtak alapítani őseink, — kik daczára aránylag csekély számuknak, rokon és nem rokon elemek beolvasztásával alapját tudták vetni a ma sok milliót tévő magyar nemzetnek. De vajjon ki tudná azt ma megmondani, hogy a most élő magyarok közül kik származnak a honfoglalóktól? S vajjon ki tudná azt ma megmondani, hogy a most élő magyarok közül egyáltalán származik-e valaki a honfoglalóktól?

S mégis, hála az isteni gondviselésnek, a magyar nemzet most ezer év után is él és daczára azon sok és rendkívül súlyos csapásnak és viszontagságnak, mely a századok folyamán érte, mely csapások és viszontagságok alkalmasak lettek volna egy számra nézve nálánál sokkal erősebb nemzet teljes megsemmisítésére, a magyar nemzet ma is életképes és gyarapodik s a második ezredévet azon biztos reménnyel kezdhethük meg, hogy hazánk és nemzetünk még igen-igen hosszú ideig fognak élni és virágozni.

Különös, de szerencsés összetalálkozása a körülményeknek, hogy hazánk fennállásának ezredik évfordulóját éppen egy olyan király uralkodása alatt ünnepelheti, kihez hasonlóan szeretett, népszerű, bölcs és alkotmányos királya a magyarnak évszázadok óta nem volt s kinek csak néhány évtizedre terjedő uralkodása alatt a magyar haza és nemzet minden irányban sokkal több haladást tett, mint máskor századok alatt.

Igazán, méltán a legnagyobb hálával viseltethetik a magyar kiváló és bölcs uralkodója iránt s midőn mindnyájan egy szívvél-lélekkel kívánjuk, hogy sokáig éljen a felséges király, igazán hazánk és nemzetünk valódi javát és érdekét képviselő kívánságnak adunk kifejezést.

Ily körülmények között illő, hogy a mostani millennárius ünnepségek alkalmából minden magyar ember hálával és szeretettel emlékezzék meg felséges királyáról, miért is, midőn a közgyűlést ezennel megnyitom, indítványozom, hogy Ó Felségét itt egy szívből jövő lelkes éljennel üdvözöljük s iránta való ragaszkodásunknak, szeretetünknek, hálánknak, hűségünknek és lelkesedésünknek egy hozzá intézendő hódoló feliratban adjunk kifejezést. Éljen a magyar király! Éljen a magyar haza! Éljen a magyar nemzet!

Zúgó éljenzés hangzott fel e megnyitó beszéd után. Az egész közönség felállott helyéről s perczekig éljenezte a magyarok népszerű királyát s elhatározta, hogy hódolófeliratot intéz a jóságos királyhoz.

Ezután *Jóó* István törvényhatósági bizottsági tag megtartotta ünnepi beszédét, mely így hangzott :

Mélyen tisztelt ünneplő közgyűlés !

Minden népnek és nemzetnek életében jönnek elő nagy és nevezetes események, melyekre különös áhítattal emlékeznek, jönnek előforduló pontok, melyektől sülyedésének vagy emelkedésének, megaláztatásának vagy dicsőségének éveit számítja. De hol van a nép, a nemzet, az ország vagy birodalom, a mely annyi vész és vihar után is fenmaradt volna s állami életének ezer évi fennállását megünnepelhetné, mint mi magyarok ?

Ezer év még egy nemzet életében is sok. A népnek, a mely ezt megérte, csodás ereje; az Istenségnek, a ki ezt megengedte, véghetetlen jósága nyilatkozik e jelenségben.

Csoda-e hát, ha annak elgondolására, hogy magyar őseink egy ezredév előtt léptek, mint hódítók, e szép s nekünk kimondhatatlanul drága, szent földre s azt édes hazánkul elfoglalták, birtokukba vették, ünnepélyes hangulatok, szent érzelmek keletkeznek lelkünkben s ellenállhatatlan erővel kényszerítenek minket, hogy hálát mondjunk a mi jó Istenünknek, ki őket e tejjel és mézzel folyó Kánaánba elvezette, annak elfoglalására és birtokbavételére megsegítette, hálát mondunk, hogy e drága és szent földet annyi viszály és balszerencse közt is számunkra megtartotta.

Bizony méltó, hogy e napon minden magyar szív szent megilletődéssel álljon meg ezen csodás, a történelemben páratlan tény előtt; a mely fényesen hirdeti, hogy itt egy rokontalan s számra nézve is nem nagy nép annyi idegen és ellenséges faj között egy ezredéven át fenmaradt és előre tör, hálát adunk az Istennek, hogy e hosszú időn át a nagy csapások és szenvedések, leveretések és megaláztatások sötét keservei mellett a dicsőségnek és felmagasztaltságnak annyi fényes napját árasztotta a népre és a hazára.

Valóban változatos és tanulságos a mi nemzetünk története. Voltak benne időszakok, a melyekre ma is fájdalommal és elborult érzéssel gondolunk, a melyekben nagy szerencsétlenségek és nagy bűnök váltokoztak egymással. De voltak oly időszakok is, melyeknek csak említésére is büszkén, boldogan, örömittasan dobog fel minden magyar szív, midőn egy félvilág tisztelettel és csodálattal állt meg a magyar állam fénye és hatalma előtt, mikor a magyar nép és birodalom dicsősége és hatalma nemcsak az elsők között emlegetett, de épen első, erényben és fényben páratlan vala.

Midőn annyi nagy és büszke birodalom sokkal rövidebb idő alatt elenyészett, a midőn számára nézve nagyobb népek önállóságukat elvesztették s a szabadság és a megváltás után reménytelenül epedtek, a mi szeretett, a mi imádott hazánk pedig épségben, szabadon, semmi más népnek vagy nemzetnek alá nem vetetve fennáll s a mi népünk annyi kínos szenvedés és annyi fájdalmas megpróbáltatás után is megifjodva, anyagi és szellemi javakkal gazdagon a jelen édes érzetével, a jövő boldog reményével, a világ legnagyobb és legműveltebb népei által is tiszteltetve és becsültetve érte meg fennállításának ezer esztendő-

jét; talán méltó is, kötelességünk is, hogy nemzetünk történelmének főbb mozzanatait lelkünkben megjelenítsük, hogy azokból kiolvassuk és megismerjük ama tényezőket és okokat, a melyekből kimagyarázható a magyar haza és nép állami megalakulása s annyi vész és vihar után is fenmaradása s a melyekből a jövőre nézve reményt és útmutatást meríthetünk.

*

Pogány, nomád nép volt a magyar, midőn a szent földet elfoglalá, de nem minden műveltség nélkül. Azon torzvonások, melyeket azon kor krónikásai és együgyű történetírók jegyeztek fel róluk, részint a félelem és elfogultság, részint a tudatlanság és rosszakarat hazug szüleményei, szomorú mesék valának, az egyszerűbb nép műveltségeinek ismeretője, legbiztosabb fokmérője a vallás, ebben nyilatkozik a nép bölcsészete, világ nézete. Őseink vallása bár közönségesen pogánynak mondatott, de minden esetre tisztább, nemesebb vala, hiszen Istent fegfőbbnek, legbölcsőbbnek, mindentudónak, a világegyetem teremtőjének vallották. Kitiű államszervező képességük tündöklék előnkbe a pusztaszeri gyűlésen ezer év előtt hozott határozatokból, a melyekben hajlandók vagyunk most is alkotmányunk alapvonalaít felismerni. Valóban, az ifjú nép első, alkotmányos gyűlésén rendkívül éles elmével alapította meg az államot, alkotá meg az állam életében tevékeny hatalma tényezőinek körét, viszonyát, egymásra hatását. Magával ezen tényével igazolta, hogy méltó arra, hogy e páratlanul szép föld az övé legyen s ebben magának állandó lakást biztosítson. Szilaj, harczias természet, a mely az örökös vándorlásban és a létért való folytonos küzdelemben szüntelen tápot nyert, az állandóul elfoglalt új hazában sem tudta azonnal levetkezni s az állandó lakhelyen élő civilizált népet jellemző szelíd szokásokat és békés foglalkozásokat elsajátítani. De olykor balul kiűtött vészes kalandjai között igen drága tapasztalatok árán megtanulta, hogy eddigi életmódját, ha itt idegen népségek közé ékelve élni és fenmaradni akar, meg kell változtatnia s az új helyzet által követelt feltételeket el kell fogadnia s főleg azon műveltséget kell elsajátítania, a mely által az európai népcsaládok szívesen látott, vagy legalább eltűrt tagja lehet. Valóban kereszténynyé lett, a keresztény művelődés minden eszközeit és intézményeit megszerezte és meghonosította, a keresztény szokásokat megismerte és elsajátította. Állandó lakhelyet épített, földet művelt, az egyesek kezdenek tulajdon vagyont szerezni s a tulajdonjog szentségét megérteni. A magyar faj nagy alkalmazkodási képességének s fejlődésre alkalmas voltának fényes bizonyosságául már első keresztény királyának idejében a nyugati civilizált népek közt előkelő helyet vívott ki magának.

A keresztény vallás-világ polgárságra hajló, mindent nivelláló, egyesítő természete a magyar nemzet eredeti sajátságait megnemesítette ugyan, de el nem törölte. Az őt mai napig oly erősen jellemző ősi öröklött, ép azért belőle sem tudomány és mesterség, sem idő és sorscsapások által el nem pusztítható tulajdonságai, nemesültebb, finomult alakban fenmaradtak. A magyar harczias, vitéz, de sohasem kegyet-

len, nemesen büszke, ép azért szolgaságot nem tűrő, szabadságára, önállóságára féltékeny. Szabadsága életénél is drágább volt. Szabadságszeretetet volt fentartója, megmentője, az aczélozta meg izmait, tette bölcsé, kitartóvá nagy küzdelmeiben. Görög, német császárok ravaszága nem ejtette meg, hatalmuk előtt nem hódolt meg soha. Mint számra nézve nem nagy nép, világhódító hatalmasok rohanó árja által elnyomtatott, de rabszolga nem maradt soha, a legnagyobb elnyomtatás terhe alól is feltört vágya a szabadság után; tűrt, ha kellett, de meg nem törött, némán is küzdött, hogy rablánczait széttörhesse. Nincs is a szabadságnak klasszikusabb népe, mint a magyar.

Szabadságszeretete fénylik, mint a nap s szabadságáért vívott harczi tiszteletet, dicsőséget szereztek nevének tengeren innen, tengeren túl. Szabadságát ha kivívta, jogait ha megszerezte, fukar módjára nem magának tartotta meg, nagylelkűen megosztotta honfitársaival, pedig milyen sokszor érdemetlenek voltak arra, bármely népből és nemzetségből valók voltak is. Csak azt kívánta tőlük, hogy hívek legyenek, hogy a haza szent törvényeinek engedelmeskedjenek, hogy szeressék e hazát, mint jó édes anyát. Óh, mert drága, nagyon drága és szent a magyarnak az ő hazája.

Elismerem, hogy más népek is szeretik a hazájukat.

De úgy nem szereti a hazáját senki, mint a magyar. Az ő hazaszeretete valami csodás, ez mondatja vele: „itt élnek, halnod kell.“ Óh, mert a szent földet, melyet mi hazánknak nevezünk, minden porszeme ősök vérével van áztatva, bárhova lépj, mindenütt egy-egy hazájáért kimúlt hősödnek hamvait taposod; a szellő suhogásában, a vihar üvöltésében elhalt kedveseink fohásza, bús nyögése hallatszík felénk. Nincs haza, melyért fiai annyit szenvedtek, annyit küzködtek, mint a magyar haza. Vérrrel van megváltva minden zuga, minden porszeme. Magyar vérrrel és könnyel van ez felszentelve, magyarrá keresztelve. Minden porszem, minden fűszál, minden kődarab őseink teteiről beszél, siralmát vagy dicsőségét hirdeti. Azért az igaz magyar nem is tudná örökre elhagyni e drága, e szép hazát. Az igazi magyar nem lehet világpolgár, ő nem veheti ajkára jelszóul: ubi bene, ibi patria; ő neki örömben és bánatban, gazdagságban és szegénységben csak egy a hazája, e magyar vérrrel szerzett drága Magyarország.

Hányszor törték reá gonosz szándékkal nyomorútt ellenségei, hányszor hitték, hogy azon sírba, melyet neki ástak, hull örökre a magyar; hányszor gondolták, hogy végképen leszámoltak vele. De a magyart csodás hazaszeretete megmentette, megtartotta. Im, a magyar él, a magyar állam fennáll erőben, hatalomban, a tartós élet minden feltételeivel.

Honalapító hőseink a keresztény műveltség birtokában nemcsak idegen voltukat feledtették el, de az őket környező keresztény népeket tudásban és erkölcsben elérték. Már Árpádházi nagy királyaink alatt s még inkább későbben Róbert Károly, Nagy Lajos és Hollós Mátyás korában műveltségben az első közt tündököltek. — A nehéz viszonyok daczára is azonban, habár lassúbb lépésekkel, a műveltségben előhaladni törekedett, kedvezőbb pillanatokban mohó vágygyal akarta a civilizáció áldásait elsajátítani. De mint a nap fényes orcáját is eltakarják a viharhozó fellegek, úgy a műveltség áldásos fényét is sok-

szor elboríták és terjedését visszatarták véres háborúkat követő gyászos körülmények. Csak a sok kül- és belellességgel vívott harcok s az ezek által okozott rázkódások akadályozták a magyar fajt, hogy mindig az elsők közt nem állott magasan.

A legújabb idő néhány évtizede alatt pedig, mely e nemzetnek enyhet és csendet adott, lázas tevékenységgel s óriás áldozatokkal mulasztásait igyekezett helyrehozni. Tudomány, művészet, ipar, roppant haladást tett. Mint mikor varázsszóra tündéri kezek állanak elő elhagyott kopár téreken, úgy emelkedett a nemzeti szellem bűvös szavára a tudomány s művészet, iparcsarnokai, és ezekben az ész és kéz remekei.

Az ezeréves kiállítás fogja a világnak bemutatni a dicső faj műveltségét történeti egymásutánban ezer éven át, mutatja főleg a jelenben a nagy kulturnépek tiszteletet és megérdemlő fényes vonásokban.

És az ezeréves kiállítás a maga s maga az az ezeréves állami élet ténye páratlan, szinte csodás ténye igazolja, hogy Istennek kedvelt népe a magyar, ki méltó az életre s még nagy dolgokra van hivatva.

A művelődés terén megindult lázas és gyorsan előretörő mozgalom, karöltve a nemzetgazdaság terén elért sikerekkel, jele annak, hogy a magyar a világ első kulturnemzetei közé igyekszik magát felküzdeni.

Múltja és jelene már mutatja életrealitásának s a jövőre záloga biztos fenmaradásának.

A múltban büszke önérzete, uralkodó hajlama, jogaihoz való tántoríthatatlan ragaszkodása, szabadságszeretete párosulva államkormányzó bölcseséggel és okos alkalmazkodással, megmentették a testi szolgaságtól, biztosíták létét, fenmaradását. De a népek élete a létért való örökös küzdelem. A harc a népek között más alakban, más mód szerint, más fegyverekkel most is tart. A meghódítás, a szolgaságba hajtás harcza ma is fenyeget.

A művelt népek, barátságban élő államok iparukkal, tudományukkal, sőt pénzüikkel szünet nélkül hadjáratot folytatnak egymás ellen s a gyöngébb okvetlenül elesik a harcban s szolgája lesz az erősebbnek, az okosabbnak.

De én hiszem, hogy a magyar nemzet ép oly ügyességgel és sikerrel forgatja a változott harcot, fegyvert, mint hajdan. Hiszen hogy ha öldöklő vassal vívott ádáz csatákban győzni tanultunk, az újabb keletű fegyverek harcában sem fogunk gyáván elesni.

Észszel és munkával, szorgalommal és kitartással párosult honszerelmünk, a lényünkkel egybeforrt szabadság kultusza, fajunk fenmaradásában, magas kulturmissziójában vetett erős hitünk s fajunk fő-fő fentaró sajátja: *nemzeti önérzetünk* nem engedik, nem hagyják, hogy mi a szolgaság jármát bármi alakban is magunkra vegyük, más népek életének hitvány járulékaik legyünk.

Mi bizonyára munkálkodni, a változott viszonyok szerint küzdeni akarunk. Mi eszünk és kezünk munkájával egy új, egy szebb, egy dicsőbb ezredév alapjait törekszünk lerakni. Igen, mi élni akarunk és mi élni fogunk. A magyart a Gonviseles helyezte Európába, ellenséges néptengerek kellő közepébe, s hogy e szép világ hivatását betölthesse, új ezredévekre van szüksége.

A magyar élni fog, mert akar, és mert Isten, a magyarok Istene is úgy akarja.

Az első ezredév legyen kezdete még több ezredévnek, melyek alatt a magyar nagy, hatalmas és boldog legyen.

Az új ezredév nagy harcában a vezérszerep, a tudomány, a műveltség ipar, kereskedelem nagy gócpontjaira, a városokra néz.

Ős Debreczen, magyarok dicső városa! a vezérszerepben neked is osztozkodnod kell. Mutasd meg, hogy magadhoz hű, múltadhoz méltó maradsz. Mutasd meg, hogy a nemzet nagy munkájában igazán és szentül teljesíted kötelességeidet.

Adja Isten, hogy mint a haza és nemzeti érdekek roppant alkotmányát tartó erős város, jólétben, virágzásban érij a nagygyá és dicsővé lett hazával új boldog évezeket!

Isten, mi Istenünk! ki atyánkat ismeretlen tájakról e szent földre elvezetted, légy vezérünk e hazában is és adjad, hogy e haza lakosai bölcseséggel, soha nem lankadó tetterővel, szeretetben és egyetértésben építsék a haza nagyságainak, hatalmának és dicsőségének új ezredéves templomát.

Legyen, kérünk, a mi hitünk és reményünk szerint!

A hatásos beszéd után lelkes taps és éljenzés hangzott fel, melynek csillapultával *Simonffy* Imre kir. tanácsos, polgármester indítványára a szép ünnepi beszédet örök emlékezet okáért jegyzőkönyvbe ígtatták.

Az ünnepélyt a főispán záró beszéde fejezte be.

Délben díszbankett volt, melyen számos felköszöntőt mondtak.

Május 17-én a Nagyerdőn rendeztek hazafias népünnepet, melyen az egész Debreczen ott volt.

B) HAJDÚ-BÖSZÖRMÉNY VÁROS.

Hajdú-Böszörmény május 10-dikén ünnepelte a magyar nemzet legnagyobb ünnepét. Díszközgyűlést tartott e napon *Somossy* Béla polgármester elnöklete alatt. A város közönsége 10,000 frtos alapítványt tett a haza nagy ünnepe alkalmából a hajdú-böszörményi gymnasium javára.

Az ünnepi beszédet *Somossy* Béla polgármester a következőkben mondta el:

Tekintetes képviseleti díszközgyűlés!

A magyar törvényhozás folyó év ápril 21-én a következő törvényt alkotta:

A magyar nemzet 1896-ban ezeréves megalapításának és fennállásának ünnepét üli:

A törvényhozás ennek emlékét a következőkben örökíti meg :

1. §. A magyar szent korona országainak törvényhozása vallásos áhitattal ad hálát az isteni gondviselésnek, hogy az Árpád és vitéz hadai által megalapított hazát oltalmába fogadta, fejedelmét bölcseséggel, népét erővel és önfeláldozó hazaszeretettel megáldotta és az országot jó és balsorsban segítve, annak lételét ezer éven át sok viszontagság között is fentartotta.

2. §. Ezen ünnepélyes alkalommal az országgyűlés mindkét háza legmélyebb hódolattal járul Ő császári és apostoli királyi felsége : I. Ferencz József elé, a kinek dicsőséges uralkodása alatt az ország alkotmányos szabadsága és zavartalan fejlődése biztosítva van.

Magyarország és tarsországainak apostoli királya viszont törhetetlen bizalmát nyilvánítja szeretett népének hűségében.

Szilárd alapjai ezek annak az áldásos összhangnak, melynek ereje a jövő századok biztos haladásának is zálogát képezi.

3. §. A törvényhozás, a kegyelet, hódolat és a királyi hajlandóság eme nyilatkozataival a magyar állam ezeréves fennállásának emlékét örök időkre törvénybe iktatja.

4. §. E törvény 1896. június 8-án, mint Ő császári és apostoli királyi felsége dicsőséges megkoronáztatásának évforduló napján lép életbe, ugyanazon napon úgy az országgyűlés mindkét házának együttes ülésében felolvasandó, mint a magyar korona országainak minden községében közzéteendő és kőbe vésve az országházban megörökítendő.

(A közgyűlési teremben levő felségkép felé fordulva) :

Hódolunk előtted, felséges királyunk, hogy éppen a te jóságod és bölcseséged vezet be minket a második ezer évbe !!

Őt év alatt foglalták el teljesen az Árpád választott fejedelem alatt kiköltözött magyarok mostani hazájukat. Ez öt év alatt nemcsak meghódították, de belsőleg is berendezték és kibékítették az országot. A magyar nemzetnek nemcsak a hazája, de az alkotmányos élete is ezer esztendő.

Ezer éve áll Magyarország a Duna-Tisza völgyén, a Kárpátok koszorújában. Ezer év! A gondviselésnek egy pillanat, az embernek végtelenség. Melyik nemzet ér egyezer esztendő pályá végére?

A világverő hunok hol vannak ma Attilával, az Isten ostorával? Hova lett Róma, Görögország?

A magyar itt van, áll erőben, állami fenséggel. A magyar megérte az ezer évet. Hála érte a magyarok Istenének!

Rege az eleje a nagy idő fenséges történetének. A történelem szeme nem lát odáig, honnan őseink útra keltek a mai haza felé. Hagyomány ajkain jutott el a híre a mai nemzedékhez. A hun örökség! Jött aztán a magyarok kijövele, a hét törzs egyesülése, Árpád vezérré választása, paizsra emelése és a vérszerződéssel megalkotott ősz alkotmány.

Tény, hogy ezen a földön sok nép keresett hazát. Eltűnt valamennyi még a föld színéről is. Egyedül a magyar tudott ezen a szent földön nemcsak hazát szerezni, de államot is alkotni, nemzetet fentartani és a polgárosodás magaslátára emelkedni.

Mi vagyunk Európában a legújabb jövevények és mégis a mi államunk a legrégebb. Utánunk csak a török költözött be Európába. De csak népcsoportokat találtak itt Árpád és vitézei s nem találtak államot.

Valamennyi európai népcsoport állandó lakhelyeket birt, mikor Árpád hadai itt megjelentek. A mi őseink nomádok voltak. És e nomád nép még költözködés közben is állami szervezettel birt. Megöröködött a magyar nemzet e világrészben, mert az államalkotás és alkotmányos szabadság életcélja volt; megöröködött a magyar nemzet e világrészben, mert bele tudott illeszkedni Európa eszmevilágába és mert vitézséggel és áldozattal fentartá magát.

Az államalkotás főalakja a honfoglaló Árpád, a ki hazát állított a magyarnak, — jön utána mintegy 300 évvel IV-ik Béla király, a ki a tatárpusztítás után újra alkotta az állami szervezetet. Alkotmányos szabadságtól áthatottság a tulajdona az ezer év majdnem minden koronás fejének, de ugyanez a jellemvonása a nemzet egyes kimagasló nagyjainak is. Ime (a közgyűlési teremben elhelyezett Bocskay kép felé fordulva) egy Bocskay István, a hajdúk jötevője, a ki különben a megtámadott polgári és vallásszabadság védelmére fogott fegyvert, midőn győztesen a hatalomhoz jut, nem fogadja el a töröktől kapott koronát, mert tudja, hogy alkotmány szerint ez őt meg nem illeti.

Bele illesztette Európa eszmevilágába a magyart Szent István király és azóta az egész nemzet igyekezett fentartani s fejleszteni ezen eszmevilágot. És a mikor a Szent István-féle alkotmányforma nem összhangzott az európai követelményekkel, elő áll (a közgyűlési teremben levő Kossuth kép felé fordulva) egy Kossuth Lajos, ki bevitte az alkotmány sáncaiba a haza minden fiát s kiterjesztvén a törvény előtti egyenlőséget a haza minden polgárára, kifejezhetlen mértékben megsokszorosította a magyarnak erejét. És az egyenlőség ezen kiterjesztésével a kiváltságolt osztály elég erős volt törvénynyel biztosított előjogairól lemondani a haza javára!

Ugyanez a lánglelkű modern hazafi egyszersmind a múlt századokba visszaillő szívóssággal mutatta be a hazaszeretet következetes eszményképét!

A vitézség, önfeláldozás páratlan alakjait állítja elő a magyar ezer év. E téren egymással vetekednek a koronás fők és egyesek. (A közgyűlési teremben elhelyezett Báthory Gábor kép felé fordulva): Itt van a mi városunk másik jötevője, Báthory Gábor, mint a hősi vitézség egyik kimagasló alakja, a ki hálával áldozott hű katonái — alattvalóinak. Ott van az önfeláldozó hazaszeretet páratlan alakja, egy Kemény Simon, a ki, hogy a nagy törökverő Hunyadi János életét megmentse, saját életét áldozza fel.

De ott van az újabbkori áldozathozatal módjának a megmutatója, gróf Széchenyi István, a ki egy egész évi jövedelmét adja oda a magyar tudományos akadémiának, átlátva azt, hogy az újabbkor a kultura fejlődését követeli.

Ezer éve úgy áll a magyar a történelem mezején, hogy egyik kezében a kard villog, a másikkal az eke szarvát fogja. Egy nagy élet-halál küzdelem az a dicső ezer esztendő elejétől végig. Küzdelem némettel, csehvel, olaszszal, tatárral, törökkel, oláhval, ráczzal, muszkával, magyarral. Az mindig legszörnyebb küzdelem történelmünkben, mikor a magyar a magyart emésztette. Ez vezetett Mohácshoz, ez Világoshoz.

Van a pártoskodásban nagy átok, de van az örökös küzdelemben nagy edző és aczélzó erő. A folytonos küzdelem nem engedi elernyedni,

elaludni a magyart. A magyarnak mindig ébren kell lesni a támadó ellent s őrt kell állani szabadsága oltárinál. Nem volt időnk soha elpetyhüdni.

Sok volt az ellenünk, mi kevesen voltunk! a mi hiányzott számunkból, azt erővel, észszer, hősi munkával kellett pótolnunk. A magyar föld minden röge magyar vérrrel van megfizetve és megszentelve. E hazának minden porszemén ott az ősök lelke, teste. Ez a föld nem is föld, hanem ezer év magyarjainak a hamva. Sírhanat és barázda egyúttal, mely az élet kenyerét termi. Édes anyánk e föld, él annak minden porszeme és élteti a magyart az ősök szellemével, vezérével, élteti emlékekkel, példákkal, élteti kenyérrel, tejjel, vajjal, mézzel.

Aldva légy édes anyánk, te drága szent haza!

A magyar földben élő ősök ereje volt a csodák azon serege, mely ezer év hőseivel segítette a magyart élet-halál harczaiban.

Mi volna ma a magyar e nagy történelmi erők és erények segítségével nélkül, mely ma is csak parányi sziget a környező népmilliók tengerében?

Hány lehetett a magyar ezer évvel ezelőtt? Legfeljebb egy fél millió! És ebből a kívül-belől őrlött magyarból van ma 8 millió. Ennek a magyar fajnak lelkében, véreben, csontjában kell lenni annak a fentartó erőnek, mely hitet, reményt nyújt az új ezer esztendőre.

A magyar megértette korát és helyzetét, 800—900 évvel ezelőtt letette a kalandok fegyverét, felvette a keresztséget, alkalmazkodott helyzete követelményeihez, símúlt a szomszéd népekhez, barátságba, rokonságba lépett velök, folytatta munkáját, mely ma nyilvánul ipar-telepekben, iskolákban, műveltségben s jogrendben.

Most tíz század lefolyása után bemutatja a magyar nemzet a világnak, mivé alakította át ezt a hazát. Nem gyámolítva fajrokon nemzetektől, nem kényszerítve átolvadásra más nyelvű népfajokat, egyik kézzel építve, másikkal harcolva, a kereszténység, a civilizáció, a felvilágosodás védelmében többször a földig sújtva, félig kiirtva, műveivel együtt lerombolva barbárok és idegen hódítók által s annyszor csoda módra feltámadva, megerősödve, megszaporoedva, hazaszeretetében a többi népfajok is a közös szabadság, anyagi jólét, szellemi művelődés nagy munkájában magával egyesítve, a szétrombolt, a félbe szakadt munkát, ismét újra kezdé a magyar.

S él magyar, áll Buda még!

Ezeket terjesztem én elő, t. képviselő! az ezer év ünnep-
lésekor.

És most ismételve a magyar küzdelem jelszavát, hogy: „Segíts magadon ember, úgy áld meg az Isten,” a hősi erényeket szemeink előtt tartva és tudva azt, hogy ma nem a kard, de a toll a fegyver, — tekintve az utánzandó hazafias áldozat-példákra, — tudatában annak, hogy a cosmopolitismus nemzeti jellegünk kiölője, a cosmopolitismust pedig a nemzeti kultúra szorítja le a haza földjéről, tudva azt, hogy ingrato homine nihil terra pejus alit, már pedig mi hálátlanok lennénk az ősökhöz, ha a magyar műveltség oltáráról megtagadnánk filléreinket, képviseleti közgyűlésünknek a most jelzett okokból hozott 1896. év ápril hó 28-iki 77. kgy. számú végzését kérem felolvastatni és a mai díszgyűlés jegyzőkönyvébe beszövegeztetni.

Ezek után pedig, tekintetes képviseleti közgyűlés! tisztelt ünneplő közönség! mondjuk egy szív s lélekkel: Éljen a haza! Éljen a legalkotmányosabb király!

Hosszas, lelkes éljenzés hangzott el az ünnepi beszéd után, melynek végeztével a polgárság emelkedett lélekkel távozott az ünnepség színhelyéről.

C) HAJDÚ-SZOBOSZLÓ VÁROS.

Hajdú-Szoboszló város május 12-dikén ülte meg a magyar haza ezeréves fennállásának ünnepét. Előző szombaton a város minden iskolája ünnepi zászlók alatt körmenetet rendezett, végeztével pedig hazafias énekeket énekelt s költeményeket szavalt. A tanárok s lelkészek hazafias beszédeket tartottak az ifjúsághoz.

Másnap, vasárnap, a templomokban ünnepi isteni tiszteletet tartottak. Ezután folyt le a város közönségének magasztos ünnepi közgyűlése, *Kovács* Gyula polgármester elnöklése alatt.

A polgármester az ünnepi közönséget a következő emelkedett szellemű megnyitó beszéddel üdvözölte:

Tisztelt Közgyűlés!

A magyar állam, szeretett hazánk ezeréves fennállása emléke megünneplésére egybehívott díszközgyűlésünkön megjelent képviselő urakat és közönséget szívélyesen üdvözölve, bár nem az én feladatomhoz tartozik, hogy nemzetünk ezeréves történetéről emlékbeszédet tartsak, mind a mellett méltóztassanak megengedni, hogy néhány szóval én is e nagyjelentőségű történelmi eseményt érintsem. Ezer évvel ezelőtt, midőn a különböző néptörzsekből álló magyarság hazánk területét elfoglalta s itt megtelepedett, az akkor hét törzsből állott nemzet, a törzseknek mindjárt bekövetkezett egyesülése daczára is, csak igen-igen kicsi részét tette a mai magyar nemzetnek. Az ezer év lefolyása alatt ezen akkor még kis nemzet a történelemből ösmert különböző hanyattatások, megpróbáltatások daczára a magyarság különös adományát képező lángoló hazaszeretet által ápolt vitézségével, bátorságával, kitartásával és a közte mindinkább terjedő műveltségével nemcsak fentartani tudta magát, de ez a nemzet sok balsors daczára is erősödni, gyarapodni és emelkedni tudott s csakis ezáltal magyarázható meg, hogy ma, a midőn államiságunk ezeréves létezését ünnepeljük, már egy oly hatalmas magyar nemzet áll a világ előtt, a melyről nemcsak az európai, de a többi világrészben lakó nagy nemzetek is tisztelettel emlékeznek meg. Példa erre az ezeréves ünnepély alkalmából rendeztetett kiállításnak a megnyitásán lefolyt számos esemény, a mely nyilvánult különösen a megnyitáson jelen volt

európai és más világrészi nemzetek képviselői megjelenésében. Hogy az ezer év előtti magyar nemzet ily hatalmassá, nagygyá s minden részről tiszteletet parancsolóvá tudott kifejlődni, azt én két főtenyezőnek tulajdonítom; e két főtenyező egyike maga a nemzet, másika pedig annak fejedelme; e két főtenyező egyöntetű munkája eredményezheti csak azt, a mit a magyar nemzet ezeréves fejlődésében felmutatni képes. Nemzetünk fejlődése a legrohamosabbnak a legutóbb letelt közel 30 évre esik, e rohamos fejlődés dicsőségesen uralkodó koronás királyunk: I. Ferencz József ő felsége uralkodása idejére esik. Én tehát Isten áldását kérem ő felségére koronás királyunkra, Isten áldását kérem imádott hazánkra, Isten áldását kérem a magyar nemzet minden hazájához hű polgárára s díszközgyűlésünket ezennel megnyitom.

A tapssal és éljenzéssel fogadott megnyitó beszéd után Szivos Géza főjegyző lépett elő s az alábbi nagyszabású emlékbeszédet mondotta:

Tisztelt közgyűlés!

A magyarnál számra sokkalta erősebb rajai a népvándorlásnak foglalták el és ülték meg előttünk ezt a hármás bérczkoszorúzta, négy folyamsztele áldott földet, melyet egyezer esztendő óta Magyarországnak hívnak, de megtartani nem bírta egy sem.

Több-kevesebb idő multán kialudt e hódító népek dicsőségének fénye; rettegett hatalmuk megtört s egymásután elpusztultak, vagy beolvadtak idegen népekbe.

Mind e hódító nép ragyogó meteorhoz volt hasonlatos, mely megfutott pályáján rövid életű fényvonalat hagyva, nyomtalanul tűnik el az űr sötétjében.

És ime! egyszerre egy csillag gyúlt ki a nemzetek egén és ez a csillag nem futó fény volt többé, hanem álló csillag s tündökölve ragyog még ma is.

Elpusztult hódítók nyomán jött Árpád népe, a magyar, elfoglalta ezt az áldott földet, hagyománybeli örökét s itt hazát alapított.

Ezer esztendeje annak, hogy ez történt. Ezer esztendő s múltra tekinthet most vissza ez az ünneplő nemzet, hátatelt szívvel a gondviselés elé, kegyelettel a hont szerző s azt hosszú küzdelmekben megtartó ősök emlékezete iránt.

És mily bölcs körültekintéssel, mennyi előrelátással szervezkedtek őseink, mielőtt a honfoglalás nagy művéhez fogtak volna, hogy annak sikerét biztosítsák.

Az eddig független 7 törzs a vérszerződésben egyesült, közös vezért választott s nagyjában megvetette alapját annak az alkotmánynak, mely az idők folyamán tökéletesítve, ma egyezer év után is fennáll s főbiztosítékát képezi nemzetünk további fenmaradásának.

Ezen alkotmányban rejlő erő mellett vitézsége, bátorsága, fejlett hadi szervezete, politikai bölcsesége, erős faji öntudata, alkalmazkodó képessége, lángoló honszeretete, mindenek felett a gondviselés kedvező kegyelme tette lehetővé azon csodával határos tény, hogy teljesen rokontalanul, ellenséges idegen népek közé élve, e számra nézve sem

nagy nép ma is él s a művelődés ereje, a szabadelvű eszmék friss vér-ömlesztése által megifjodva, bizton néz egy új ezredév elé.

A gondviselést hangsúlyoztam imént, mert ha visszatekintünk a magyar nemzet ezer esztendő felölelő múltjára, ha látjuk abban a gyász és dicsőség, az emelkedés és süllyedés változatait, a súlyosnál súlyosabb megpróbáltatásokat, ha meggondoljuk, hogy e hosszú évezred alatt nálunknál régibb, számra nagyobb népek tűntek el a történelem színpadáról: lehetetlen, hogy a gondviselés újját fel ne ismerjük, a mely czélt tűzött ki elénk s azon czélnek útjait mutatni, azokon vezérelni soha meg nem szűnt.

A történelem tanúsága mutatja, hogy a létjog csak azé a nemzeté, a melynek célja, missziója van s a mely azt felismeri, betölti.

A magyar nemzetnek az volt a missziója, hogy védbástyája legyen Európának, a nyugati műveltségnek, a keresztény vallásnak.

És az lett. Küldetését hiven és dicsően betöltötte. Évszázadokon keresztül, ivadék után ivadék hullatta vérét e missziója szolgálatában.

A népvándorlás utolsó és hatalmas hullámverései kifeszített mellét találták először. Sokszor elsodorták, letiporták, de felkelt megint a magyar, míg a hullámok végre elsímultak.

És ez a misszió, ennek a missziónak betöltése nem pusztán a hazafiúi lelkesültség, nem a nemzeti lelkesültség látománya, nem a nemzeti önzettség túlzása, hanem tény, a melynek igaz voltát hirdeti a világtörténelem s elismerik azon népek, kik míg a magyar küzdött és vérezett, gyarapodtak, fejlődtek, művelődtek.

Hiszen csak néhány napja múlt, hogy az európai nagyhatalmasságok követeinek és konzuljainak doyenje ország-világ előtt, a külföldi diplomatai kar nevében szóról-szóra a következőket mondotta az ezred-éves országos kiállítás megnyitása után :

„Népet láttunk, a mely miután századokon át küzdött Európa szabadságáért, a földgömb államainak jelenlétében méltó büszkeséggel üli meg ezeréves nemzeti és állami fennállásának ünnepét.“

Mikor így nyilatkozik egy diplomata, a ki tudja, hogy meddig mehet el az udvariasság követelményeinek teljesítésében s ösmeri minden szavának súlyát és jelentőségét, — nyilvánvaló, hogy az Európa szabadságáért s a kereszténységért folytatott több százados küzdelmének dicsősége nem kölcsönzött fény, hanem történelmünk egyik ragyogó jelensége.

Vessünk egy pár pillantást ezen történelem lapjaira, mely gyászban, dicsőségben oly gazdag és tanulságos, mint talán semmi más népé.

Őseink mikor e szép hazát elfoglalták, nomád, de nem minden műveltség nélkül való nép voltak. Egy Istent hittek. Családi életük tiszta s a keleti népektől eltérőleg, egynejük voltak. A kardforgatáson kívül leginkább pásztorkodással, halászáttal és vadászattal foglalkoztak ugyan, de történeti adataink vannak, hogy aránylag kifejlett kézműiparuk is volt.

A honfoglalás bevégzése után első dolguknak ismerték őseink alkotmányuknak a vérszerződésben letett embryóját fejleszteni s a pusztaszeri országgyűlésen hozott, éles elmére, bölcs előrelátásra valló határozatai alapvonalait képezik alkotmányunknak ma is. De a békés

foglalkozásra az új haza megalapítása után sem gondoltak ősünk. Szilaj vérük, harczvágyó természetük kalandos hadjáratokra készítette őket s csakhamar rémei lettek a szomszéd népeknek. Bekalandozták Németországot, sőt betörték Francia- és Spanyolországba is, pusztítva, sarcolva mindenütt.

Hanem a kalandozásuk közben szenvedett néhány érzékeny vereség, különösen a Lech mellett vesztett csata után, a harci kalandozások lassanként megszűntek s a nemzet intelmül tekintve a hunok és avarok sorsát, letelepedett s pásztorkodáshoz, földműveléshez fogott, majd Szent István alatt felvette a keresztény vallást s megszerezte a művelődés eszközeit, intézményeit.

Allandó lakhelyeket kezdett építeni. Az új hit ősi tulajdonságait nemesítette, finomította s rövid idő alatt nemcsak idegen voltát feledtette el a magyar, hanem műveltségben, tudásban elérte az őt környező keresztény népeket s azok közt előkelő helyet vívott ki magának és már az Árpád-házi nagy királyok alatt, de még inkább Róbert Károly, Nagy Lajos és Mátyás király korában műveltségre, hatalomra az első nemzetek közt tündökölt.

A Hunyadi-ház kihalta után egy hosszú, századokig tartó véres zivatara tölti be nemzetünk történetét, melynek sötét, komor fellegei közül csak itt-ott ragyog elő néha a nemzeti dicsőség egy-egy csillaga.

A török kiűzetése után megfénylik egy jobb jövő hajnala. Csalóka fény! Elborúl ismét. Alkotmányos szabadságunk, nyelvünk, vallásunk, nemzeti létezésünk ellen ádázabb küzdelem indult meg, mint valaha. De a szabadságszeretet lángja kiolthatlanul lobogott a magyar szíven, a karok nem bénultak meg s az elmék nem tompultak el.

Jött aztán a dicső korszak. A vén Európát a népszabadság kelő tavaszának éltető lehe járta át s megtermékenyítette a sziveket és elméket a szabadság, egyenlőség és testvériség szent eszméivel.

Alkotmányunk visszaállítatott. Intézményekhez, eszközökhez jutottunk, hogy pótolhassuk századok mulasztásait s nagygyá, boldoggá tehessük sokat szenvedett hazánkat. De az örömkialtás, mely a hazán mindenütt viszhangot keltve, végig hangzott, korai volt. Csakhamar felkelt a reakció is s a haza lángba, vérbe borúl. Dicsőséges, csodás harczokat vívtunk . . . mind hasztalan! . . . Két nagy hatalom túlereje elnyomta seregünket.

Éjszaka lett megint. A rablánczok megcsördültek s a magyar kitöröltetett a nemzetek sorából.

De a nemzetek sorából kitörölt magyar a gondviselés intéző erejének segítségével megmutatta, hogy egy ezredév viharát átélts annyi balsorsban edzett nemzetet nem lehet egy tollvonással megsemmisíteni.

Eljött végre egy új, egy jobb kor hajnala. Alkotmányunk visszaállítatott s az 1867-ik évi június hó 8-án — e nemzetünk történetében örökké emlékezetes napon, — megkoronáztatott I. Ferencz József Ő Felsége, a kiben a nemzet nemcsak uralkodót, hanem atyát nyert, a kiben megtalálta háromszázados nemzeti vágyainak tárgyát: egy bölcs, igazságos, népét szerető s mindenek felett alkotmányos királyt. A ki hagyományos hűségére, lojalitására méltó s a kinek szeretetét szívében hordja minden magyar. Az alkotmányát visszanyert nemzet nem egé-

szen három évtized alatt fényesen megmutatta, hogy méltó az európai művelt népcsaládok közt való helyfoglalásra. Tanúságot tesz erről a ragyogó szép fővárosunkban most megnyílt országos kiállítás, melynek pompás palotái telve a magyar kéz és ész remekeivel, melyek azt hirdetik a világnak, hogy ez a nemzet a műveltségben magas fokon áll, életképes, a tovább fejlődés feltételeit bírja s méltó a művelt népek tiszteletére.

Az itt röviden vázolt események mindannyia nemzetünk történetének egy-egy kimagasló alakjához fűződik, a kik közül, a költővel szólva, nem tudom én ki volt nagyobb, ki volt dicsőbb?

Árpád nevéhez fűződik a honfoglalás.

Szent Istvánéhoz a keresztény vallás felvétele s a polgárosodás.

Szent László hódította meg Horvátországot, *Kálmán* Dalmáciát. Amaz vitézségével, lovagiasságával, emez korát századokkal megelőző felvilágosultságával, mindkettő bölcs törvényeivel tűnt ki.

IV. Béla a tatárjárás által elpusztított országot alapította újra.

Károly a pártokra szakadt nemzetet egyesítette s a népet vagyonnossá tette.

Nagy Lajos, a ki a magyar fegyvereknek annyi dicsőséget szerzett, országát bent virágzóvá és boldoggá, kint hatalmassá és dicsővé tette.

Ott ragyognak aztán történelmünk lapjain *Hunyady Fános*, a törökverő hős, *Mátyás*, az igazságos.

Bocskoy István fejedelem, az alkotmány, a vallás- és lelkiismeret-szabadság dicső harczosa, védője s a nyomdokain járó *Bethlenek*, *Rákóczyak*.

Kossuth Lajos, a szabadság, egyenlőség, testvériség, lánglelkű apostola, nemzetünknek és az emberiségnek díszé, büszkesége.

Deák Ferencz, a haza bölcse, a kiegyezés megalkotója.

Nagyok, dicsők voltak mindezek és még annyiak, kikkel nemzetünk története oly gazdag.

Tisztelet emlékeztetüknek!

Az a nemzet, a melynek ily nagyjai vannak s a mely maga is oly nagy és dicső, nem veszhet el, az ily nemzetre még új évezredek várnak.

Jövők biztató. A nemzetközi viszonyok békés fejlődésünknek kedvezők. De ne felejtjük el, hogy ha a fegyverek hallgatnak is, a harc a népek közt, a létért való küzdelem harcza folyik. A munka és a tudás harcát vívják a népek s ebben a harcban az győz, a ki erősebb.

Munkálkodjunk azért szűnkekkel és kezűnkkel, hogy jövőt biztosítsunk magunknak és nemzetünknek.

Tisztelt közgyűlés! Most, a mikor a hazaszeretet magasztos érzése előtt leomlik minden válaszfal, a melyet születés, rang, hagyomány, izlés és szokások, szellemi és vagyoni különbözetek emeltek közénk, a mikor érzésben egygyé válunk mindannyian: hazafiakká magyarokká, fohászkodjunk az együttérzés erejével a népek, nemzetek Istenéhez. hogy áldja meg a magyart, áldja meg dicső királyunkat, tartsa meg, tegye e hazát boldoggá, virágzóvá új ezredéveken át.

A hallgatóság a beszéd végeztével szünni nem akaró tapsal és éljenzéssel jutalmazta a kiváló szónokot, majd

Adler Farkas indítványára elhatározták, hogy a polgármesteri megnyitót s az ünnepi beszédet egész terjedelmükben jegyzőkönyvbe foglalják.

Délután népnünnepély zárta be az emlékezetes ünnepnapot.

XXIII. HÁROMSZÉK VÁRMEGYE.

Háromszék vármegye május 14-dikén ünnepelte meg Sepsi-Szent-Györgyön az ezredik esztendőit. Az e napon tartott díszközgyűlésen hatolykai *Pótsa* József főispán elnökölt, kit ősi szokás szerint küldöttség hívott meg az ünnepélyre.

A főispán rövid, lelkes megnyitó beszéde után — melyben a király és nemzet közötti legbensőbb egyetértést hangsúlyozta — a bizottsági tagok és vendégek a piacztéren felállított dízsátorhoz vonultak, a hol a különböző felekezetek lelkészei imát mondtak a házára. Megáldván a vármegyének a hölgyek által készítettett új lobogóját, mely után az ünnepi beszéd következett.

Az ünnepi beszédet *Szentiványi* Miklós főjegyző a következőkben mondotta el:

„Ezer éve, hogy e nemzet itt magának hazát szerzett,“ így szól a halhatatlan költő ihletett lelkesültségében és ma tényleg a honalapító dicső ősök által vérel szerzett földön, a hármás hegy és a négy folyam mentén, Kárpátoktól le az Adriáig, Európa művelt államai, nagyhatalmasságai által elismert és tisztelt magyar állam ünnepli ezredéves évfordulóját. — Ezer év! — e rövid két szó mily ellenállhatatlan erővel tör elő s miként a feljövő napnak első sugara a földnek minden zugát megvilágítva, a sötétséget elűzi: úgy e két szóval egybekötött lét egy nemzet összességét, kicsinyjét és nagyját, ifjút és öregét bűvös hatalmába öleli s a nemzet millióinak szive a kegyelet, hála és öröm szent érzelmeitől áthatott együttes dobbanásban egygyé forr.

Ünnep, magasztos nagy nemzeti ünnep szent sátora alá sereglik Szent István birodalmának népe s a hol ezer évvel ezelőtt Árpád s vitéz hadai harczy ménnel áldozva köszönték meg Hadúrnak, hogy őket az ígéret földjére elvezérelte, ma ezer év után ugyanazon a szent földön a keresztény vallás világitó szellemétől és erejétől áthatva, a tudomány, művészet, közgazdászat, ipar és kereskedelem s a természeti őserőket meghódító ész annyi vívmányaival felfegyverzett magyar állam áll fenn s erejének és hatalmának tudatában nemzeti önérzettel hirdeti a művelt világnak, hogy Magyarország van! Igen, él magyar, áll Buda még! s miként a büszke tölgy a bérczek csúcsán, vész s viharedzeten, hatalmas lombsátorával messze beárnyékolja az alatta elterülő bérczet s völgyet,

úgy a magyar nemzet ezeréves fája a letűnt század vészeivel s viharaival daczolva, hatalmas gyökereivel a Kárpátoktól le az Adriáig elterülő s annyi honfivértől megszentelt földben megerősödvé, élteti törzsét és táplálja ennek viruló ágait.

És kérdem, e magasztos ünnep, melyen a felséges trón dicsfénye a magyar nemzet tántoríthatatlan hűségében és lángoló hazaszeretetében visszatükrözik, pusztán múltó ünnepi hangulat előidézésének a forrása-e? mely ködfátyolként, maradandó nyom nélkül szétfoszlik. Csak múltó árnyék-e, mely a jelennek képét mutatja a nélkül, hogy a múlttal és jövővel számolni tudna? Nem! Ez ünnep megdicsőítése a magyar nemzet ezredéves történetének, melynek legelső napján a honalapító ősök vitézségéről, bölcseségéről és szabadságszeretétéről tesznek fényes tanúbizonyságot.

Itt tündöklik az első szent király dicső alakja, ki nemzetének és országának fenmaradását a keresztény vallás tanaiban látván, nemzetét a keresztény hitre térítette s mint apostoli király, ezeknek dicső s fényes sorát megnyitotta.

A keresztény magyar nemzet ez ezredévbe nyúló története hű tükre a kereszténység érdekében vívott nehéz harczoknak; az alkotmány és haza szabadságát féltékenyen őrző hazaszeretet soha nem lankadó működésének, a felséges trón iránti tántoríthatatlan hűséget étellel és vérrel megpecsételt önfeláldozásnak s a béke-korszakokban dúló csaták romjainak elenyésztetésében s a társadalmi életnek a kor kívánalmaihoz mért fentartásában nyilvánuló hazafias munkásságnak s ezek mellett a hit és lelkiismereti szabadság ténfoglalásának.

Nem egy rövid beszéd keretébe tartozik ezredéves történetünk ismeretése s erre az én parányierőm vajmi elégtelen, mégis midőn e nagy nemzeti ünnep iránti lelkesedés általános, le kell borulnunk ez ezredévet bezáró századnak nagy alkotásai előtt, melyek egy új korszaknak adtak életet, átalakítva alkotmányunkat, igazgatási és társadalmi rendszerünket, emberré tették az embert, születés, faj és nemzetiségre való tekintet nélkül, az embert megillető polgári jogok tulajdonosaivá avatták a szabadság szent zászlója alatt, az állam minden polgárának egyéni joga és szabadsága érvényesítésére tért nyitottak s midőn a magyar nemzet, mint e vérrel szerzett s megtartott szent földnek egyedül jogos ura, a szabadság templomát a hon minden népének számára megnyitotta, kelle ez ezredévben legnagyobb s elszántabb harczra kelnie a szabadság templomának megvédéseért.

Vértenger árasztá el újból a szent haza földét s a csodákat művelt önfeláldozó hazaszeretet és vitézség megtört a túlnyomó külerő áadás hatalmán s a magyar hontalan lett a hazában. De a világot mozgató eszmék: szabadság, testvériség, egyenlőség, magasra szálltak, hol földi ármány, emberi kéz munkájukat nem zavarhatja és ezeknek felkent apostolai és vértanúi által a világnak bemutatott és tette hozott nemzeti önérzet, akarat és erő s az ország alkotmányához való szoros ragaszkodás, a rövid ideig jogaitól erőszakkal megfosztott nemzetet kibékíté királyával s önrendelkezési jogát visszanyerve, mint alkotmányos szabad nemzet koronás apostoli királyának dicső jogara alatt, mint magyar állam a külállamok sorában, egyenrangú tényező az európai béke fentartásában s mint ilyennek ki vitatná jogát, hogy ezredéves

állami fennállásának ünnepét nemzeti önérzettel s a külhatalmak figyelme közepette ülje meg.

A történelmi jogalap, az erő és a civilizáció minden követelményével felfegyverzett magyar állam ezeréves fennállása évfordulójának országszerte megünneplése tehát elmulaszthatatlan hazafi kötelesség.

Ennek kívánt megfelelni az ország törvényhozó testülete, midőn a magyar állam ezeréves fennállásának emlékét egyhangú lelkesedéssel örök időkre törvénybe iktatta; s Szent István trónján ülő, — népeinek örömeiben és bánatában mindig osztozó felséges urunk, apostoli királyunk magasztos öröme sugározza be hű magyar nemzete alattvalói hódolatát.

E hazafi szent kötelességnek teszen eleget a magyar állam keleti véghatárán egyik őrszemét képező székely törvényhatóságunk, midőn ma a magyar haza ezeréves fennállása örömnüepét üli s buzgó imát rebeg hazáért s királyért.

Legyen azért e nap az ezeréves honalapítás emlékének örökre ragyogó napja, melynek sugarai hassanak át időn s enyészeten; boruljunk le és a törvény szavai szerint „adjunk hálát az isteni gondviselésnek, hogy az Árpád és vitéz hadai által megalapított hazát oltalmába fogadta, fejedelmait bölcseséggel, népét erővel és önfeláldozó hazaszeretettel megáldotta és az országot jó s balsorsban segítve, annak lételét ezer éven át annyi viszontagság között is fentartotta“ s kérjük, hogy a múltban megmutatott gondviselő kegyelmét édes magyar hazánkra ez új ezredév kezdetével is az idők végtelenéig terjessze ki.

Felséges urunkat, dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József apostoli királyunkat, kinek atyai bölcs uralkodása alatt népeinek hűségétől és szeretetétől ragyogó trónja szilárdságában a béke áldásai között zárul a magyar nemzet ezeréves története s megnyílt egy új ezerév történetének dicső folytatása, éltesse a mindenható Isten, hogy bölcs uralkodásának áldásait felséges trónjából kisugárzó szeretetének melegével hű népei közt még sokáig megoszthassa.

Éljen a haza! Éljen a király!

Hosszas, lelkes éljenzés követte a hazafias hévvel és szónoki lendülettel elmondott szép beszédet.

Majd a Szabadság-téren álló honvédemléket koszorúzza meg az ünneplő közönség s visszatért a közgyűlési terembe, hol elhatározták, hogy a királyhoz hódoló feliratot intéznek. Hazafias és jótékony alapítványokat is tett a vármegye közönsége s végül bankettel zárta be a szép ünnepélyt.

Délután pedig Eresztvényre rándultak ki s megkoszorúzták Gábor Áron, a székely hős sírját.

A) SEPSI-SZENT GYÖRGY VÁROS.

Sepsi-Szent-György város május 10-dikén ünnepelte meg hazánk alapításának ezeréves fordulóját. Az ünnepi közgyűlést ifj. *Gödri* Ferencz polgármester vezette, ki díszmagyarba öltözve, a következő lelkes ünnepi beszédet tartotta a törvényhatósági bizottsági tagok és nagy számmal megjelent ünnepi közönség előtt :

Tekintetes városi közgyűlés !

Tisztelt ünneplő közönség !

Nagy ünnepet ültünk, minőhöz hasonlót még soha sem ünnepelt a magyar.

Nagy ünnepet ültünk, minőhöz hasonlót nálunk sokkal nagyobb, műveltebb és szerencsésebb nemzetek sem ünnepeltek még e világon soha.

Oly ünnepet, mely tündöklő ragyogásával egy egész esztendőt betölt s világot jövendő századokra vet, — de a mely esztendőt hosszú, ezer évi küzdelemmel kellett kiérdemelnünk.

És minő ezer esztendővel . . .

Vész- és viharral teljes, kevés örömmel, de annál több keserű szenvedéssel meglátogatott, hanem azért mindvégig magyar becsülettel és dicsőséggel megharczolt tiz évszázaddal.

Bizony, ez elmúlt ezer év alatt — melynek utolsó határkövét most lépjük át — nem volt nemzetünknek egyszersmind ezer tavasza is. De gyakran századokig viharzott a legzordonabb, kietlen idő, míg egy kis enyhe tavasz derülhetett ki hazánk felett. Hányszor álltunk a végpusztulás, a sötét kétségbeesés szélén s hányszor hívők csüggeteg borulattal, hogy napunk végkép leáldozott . . . És még hagyján, ha csupán mindig külellenségeinkkel kellett volna megküzdennünk, kik sokszor a mienkhez képest tízszeres erővel zúdultak reánk, de oh, hányszor kellett ádáz testvértusákban emészteni fel önnön erőnket; hányszor emeltünk vak szenvedélyunktől elragadva, mérgezett gyilkot önmagunk ellen, mintha nem ért volna különben is elég csapás, szomorú végzet és néha megérdemelt iszonyú büntetés is; mintha nem leselkedett volna ránk különben is mindig annyi ármány, annyi aljas irigység s hitvány árulás, mikre ha visszapillantunk most, egy ezredév büszke magaslatáról, bizony megilletődéssel sóhajtunk fel a költővel: „Isten csodája, hogy még áll hazánk!“ . . .

Isten csodája. Hanem azért nyugtasson meg az a tudat, hogy ha magunk nem segítettünk volna magunkon, az Isten se tett volna csodát értünk . . .

De el most, „el ti komor képek, ti sötétség rajzati félre!“ El most veletek, mert hiszen minden átkos gyászotok sem vala képes elsötétíteni napunkat, eltörölni a magyart a föld színéről! Legyen bár csodák csodája, de mégis „él magyar, áll Buda még“; ime, megértük ezt a

dicső ezredik nagy esztendő: újra tavasz derült ki felettünk s nemzetünk teljes virágzásban és ifjúi erőben, önérzetesen felemelt fővel lép át a második ezredév küszöbén!

Félre hát most minden régi bánatunkkal; ne vigadjon többé sírva a magyar, de legyen ma a tiszta öröm és nemzeti büszkeség napja; daliákról zendüljön ma az ének, magyar dicsőségtől viszhangozzék a hon — s óh „nézz Árpádra magyar, ki hazát állíta nemednek!“ . . .

Hazát! Egy áldott szép országot, melyet már 1000 év óta öntöz nemes magyar vér; 1000 év óta termékenyít munkás magyar veríték; 1000 év óta világít be józan magyar szellem; 1000 év óta édesít zengő magyar szó, andalgó magyar dal; 1000 év óta védelmez magyar szabadságszeretet, magyar igazság, magyar vitézség — és a melyet mindezekért már 1000 esztendő óta nem másnak, csakis: Magyarországnak nevez az igazságos történelem . . .!

Ezer esztendő! Mily maroknyi az idők végtelenségéhez, de mily végtelen a mi maroknyi nemzetünkhöz képest . . .

Mily példátlan szívós nemzeti erő kellett ahhoz, hogy aránylag oly csekély számú nép, mint a magyar — annyi balszerencse közt és oly sok viszály után, — teljes erőben megérhesse nemzeti létének ezredik esztendejét.

Hiszen a klasszikus műveltségű Hellas, a világraszóló hatalmú Róma sem élt ezer évig . . .

Mi volt hát az a megtörhetetlen bűverő, mely épségben megtartott minket, tíz évszázad vérzivatarján keresztül maig, Európának a legveszélyesebb pontján, honnan az előttünk megtelepedett összes népeket nyomtalanul söpörte el az idők viharja!

Mi volt az a hatalmas bűverő, mely nem engedte, hogy elkorhadjon nemzeti létünk tízszázados fája, de sőt az ezer év megfiatalította, hogy még csak most kezd teljes pompájában rügyezni erőteljes ifjú hajtásoktól díszeskedő koronája . . .!?

Egy láthatatlan, megfoghatatlan varázserő ez, mely magyar vérünk minden csöppjében ott kering, mely szívünket mindig magasztosabb dobogásra készíti, mely hőssé változtatja köztünk a gyöngét, szelidde a rakoncátlant, békessé a haragvót, s ha kell: nemes haragra lobbantja a békeszeretőt — s mely nélkül halottak, semmik, nyomorultak volnánk már réges-régen; — ez, a hazának és szabadságnak velünk született kiirthatatlan szent szerelme . . .

Haza és szabadságszeretet volt szívünk minden dobbanása, ez volt hitünk, megtartónk, lelkünk lelke. S ezért a földért, melyen kívül a nagyvilágon nincsen számunkra hely, nem vala nagy semmi áldozat, mit készséggel meg ne hoztunk volna. „Mindent a hazáért“ volt jelszavunk s vallásunk! — Említsek talán hősokeket is, kik ezért éltek és haltak? . . . Ki tudná mind felsorolni őket, hisz nincsen a világnak nemzete, — bármily nagy legyen is — melyiknek több hőse lett volna, mint a magyarnak; hiszen nekünk csak névtelen hőseink száma is százazrekre megy, mert nincsen a világon még ország, melyet több honfi vér öntözött, mint a mienket.

Nem szükséges elmondanom Magyarországnak ezeréves történetét, hiszen nincs magyar, ki azt ma, legalább nagyobb vonásaiban ne ismerné, hiszen szívünk mélyébe van felírva annak minden százada.

Egész történetünk egy megrázó, isteni szép hősköltemény, melynél fenségesebbet nem álmodott még költői agy; melynek minden fejezete egy századról beszél és a melynek egy ezredév múlva sincs még vége.

Öndicsekvés nélkül mondhatjuk el, hogy sem származásban, sem dicső tettekben, sem nemzeti erényekben nem vagyunk alább valók a világ bármelyik nemzeténél sem.

Világtörténeti hivatása volt a magyarnak egy ezredéven át és a mire elhivatott, annak becsülettel meg is felelt. Célja volt küzdelmeinknek: megvédelmezni a művelt nyugatot, terjeszteni a felvilágosodást kelet felé, ápolni a szabadságszeretetet s követendő példát nyújtani leigázott nemzeteknek a hazaszeretben.

S ezt a világtörténetet is elismeri, mert el kell ismernie.

Ezt csakis holmi szolgalelkű és törpeségükben irigységtől tajtékozó, apró-cseprő, gyanús múltú népecskék szeretnék letagadni, kik a mi védő szárnyaink alatt tollasodtak meg, s most, midőn nevelésű úrhatalomsággal tolakodnak a világ nagy nemzeteinek nemes társaságában parvenű göggel megjelenni: dühösek a szégyentől, ha eszükbe jut, hogy rövid idővel ezelőtt még csak silány cselédeink voltak, — semmik egyebek — kik kegyelmünkből éltek és a mi úri asztalunkról elcsenegetett morzsákból hizlalták fel titokban magukat.

Hát csak hadd dühöngjenek és irigykedjenek ők, hisz ez is csak azt bizonyítja, hogy mindig lovagiasak és nemesek valánk, hogy a legnagyobb nemzeti hibánk is mindig csak a nagylelkűség vala, mert nem tartottuk dicsőségnek megsemmisíteni őket akkor, mikor mint erőtlenek, gyámságunkra szorultak, s mikor csak egy legyintésünkbe került volna dicstelen haláluk.

De félre most velük!

Ünnepelni gyűltünk össze itt ma mi sepsi-szent-györgyiek, hogy mi is részt vegyünk forrón szeretett magyar hazánk ezeréves fennállásának dicsőségében.

Hiszen Sepsi-Szent-György város igaz székely lakossága is egy ezredév óta osztozik híven a magyar nemzet minden jó és balsorsában egyaránt.

Ez összékely kis város lelkes népe is századokon át ontotta véré a hazáért s hozta meg — gyakran erejét felülhaladó — áldozatait a magyar szabadság és magyar műveltség szent céljaira.

Ha nem lehetett is országra szóló szerepünk, de a nekünk jutott hivatásban mindig becsülettel és híven megálltuk helyünket s a nemzet ezeréves dicsőségében aránylag épp oly részünk van, mint bárki másnak e szép hazában.

Hogyne ünnepelnénk hát szívünk és lelkünk teljes örömeivel mi is akkor, mikor az egész Magyarország ünnepel.

Áhítatos, mély hálát rebeg azért ma e város minden egyes polgára a magyarok hatalmas Istenéhez a magasba, ki megérvünk engedte, hogy véren szerzett, drága magyar hazánk — s annak szent bércei közt fejlődő szép városunk is — teljes erőben és virágzásban fennál a második ezredév küszöbén. Hála és dicsőség érte a magyarok Istenének, kinek:

* . . . hazánkat

Átöelve tartja atyai keze,
Midőn minket annyi ellenséges század
Ostromolt vak dühvel: ő védelmeze.

Az idők, a népek éktelen viharja
Elfűjt volna minket, mint egy porszemet :
De ő szent palástja szárnyát ránk takarta
S tombolt a vihar — de csak fejünk felett . . . »

De hogy áldásos békében, hatalmas fejlődésben s alkotmányunk teljes épségében érhattük meg a második ezredév magasztos hajnalát, dicsőség és legmélyebb hódolat illesse azért „a legelső magyar embert“ : Első Ferencz József bölcsen és dicsőségesen uralkodó apostoli királyunk ő felségét s a rajongva szeretett felséges királynét, a második magyar szent Erzsébetet! A királyok királya, népeknek Istene, a felséges királyi párt az egész felséges uralkodó házzal együtt sokáig éltesse!

Éljen a haza!

A formailag is szép és hazafias tartalmánál fogva nagy hatást keltett beszéd folyamán többször szakította meg a szónokot a közönség lelkes éljenzése s mikor végére ért, hol a királyt és felséges uralkodó családjukat foglalta be a beszéd keretébe, az egész közönség felállott és hosszasan, lelkesen éljenzett.

Gödri Ferencz polgármester ünnepi beszédét a közgyűlés szóról-szóra megörökíteni határozta jegyzőkönyvében az örömnapp emlékeül.

Ezzel a közgyűlés emelkedett, lelkes hangulatban véget ért.

XXIV. HEVES VÁRMEGYE.

Heves vármegye hagyományos fénynyel és lelkesedéssel ünnepelte a millenniumot május 11-én, mely napon dr. *Kállay* Zoltán főispán elnöklete alatt Eger városában díszközgyűlést tartott.

A vármegye főispánja a díszközgyűlést a következő lelkes beszéddel nyitotta meg:

Mélyen tisztelt törvényhatósági bizottság!

Szeretett hazánk ezredéves fennállásának ünnepét üli! És ezen a népek életében is ritka esemény megünneplése hozott bennünket itt össze ma, hogy szívünk és lelkünk egész melegével mondjunk hálát az isteni gondviselésnek, mely megérnünk engedte, hogy a vitéz magyar faj, mely Ázsia közepéből egy ezredév előtt küzdve e földre jött és erős karjával egy hazát szerzett gyerme-

keinek, — ma is fennáll, és a nemzet, mely karddal meg tudta szerezni és ezer csaták között megvédeni e hont, ma is magáénak mondhatja azt és lángoló hazaszeretettel övedzi körül.

Minden népnél, minden nemzetnél látjuk a szeretetet, látjuk a lelkes ragaszkodást azon földhöz, melyet hazájának nevez, hisz a zord éjszak fiát sem vonja más rögéhez, mint a szülőföld vonzalma, — a hazaszeretete, — mert e szóban: Haza, mint a költő mondja, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész összesége. És ha minden népnek és nemzetnek drága kincse szülőföldje és hazája, mily kimondhatatlan drága kincsünk nekünk magyaroknak e Haza, e megszentelt föld, melyen annyiszor apáink vére folyt és melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt.

Ezer év! Megáll a gondolat és nagyot dobban a szív a világtörténelemben is számot tevő e rendkívüli hosszú idő kimondásában és mégis Hazánk ezredéves múltja, egy ezredéves története áll immár előttünk, — egy ezredéves történet, melynek minden lapján feltalálható őseink lángoló haza- és szabadságszeretete, párosulva a trón iránti ragaszkodás és törhetlen hűség érzelmeivel, és az tette azt, hogy e vérrel szerzett szeretett haza ma is fennáll, ma is virul, ez tette azt, hogy ma már nincs szolgaság e hazában s az ember társát társul ösmeri. És te magyar nép, ki testünknek teste, — vérünknek vére vagy, megértve egymást, — egy szabad hazában a szeretet és hódolat minden érzelmeivel körülvelt bölcs uralkodó kormányzata alatt a jövőbe vetett bizalommal haladva boldogulásod útján, az új ezredév hajnalán szép hazánk felvirulásának biztos reményével tekinthetsz már a jövőbe.

Ezen reménynyel, ezen érzelmekkel Isten és a Haza szent nevével ezen díszközyülést ezennel megnyitom.

Az ünnepi beszédet *Zalár József* alispán tartotta nagy hatással. A beszéd így hangzott:

Tisztelt díszközyülés!

A századokat, az évek századait egy nagy költő az idő bérceinek nevezi. — Kilencz ily bércezen át eljutott végre a magyar a tizedik bérce, az évezred ormára is. Itt áll most az ormon, elég magasán ahhoz, hogy ne legyen a világon nemzet, mely meg nem látja őt. Látják is s meg is hallják szavát, melylyel vendégül hívja az egész világot, hogy tanúja legyen nagy, szent ünnepének, midőn ezeréves múltjára visszatekintve, tenger csaták s annyi vész és vihar után halát mond a védő karért a magyarok Istenének, ki ádá az ellenségei s néha önmaga ellen is oltalmába vette őt . . . s midőn így hálával eltelve, de egyszerűsággal önmagában bízva, az előtte álló második évezred felé fordul s a jövő fátyolát hazaszeretete fohászával meglebbentve tekint a magasba, hogy a végtelenbe nyúló hosszú útra újabb erőt és vezércsillagot kérjen a nemzet őrszemlemétől . . . Igen, ez ünnep, Te Deuma is, Veni Sanctéja is a magyar nemzetnek. Boldog, ha úgy ünnepli meg ezt az ünnepi esztendőt, hogy múltjából jelenére s e kettőből jövőjére el tudja vonni a kellő tanulságokat.

Ez a föld, melyet hazánknak nevezünk, a történelmi idők kezdete óta nem volt egyéb, mint vértől párolgó tanyája az egymást felváltó s elpusztító vándor népeknek. A hunok és avarok uralma csakhamar

véget ért. Majd egy nagy szláv birodalom alapjait kezdték itt lerakni. Ekkor jöttek a magyarok. Árpádnak és népének e földön való megjelenése s a turulzászlónak Dunán innen és Dunán túl diadalmas meghorodozása egyszerre, még pedig két tekintetben is, világtörténelmi fontosságú eseménynyé vált. Azzá vált először az által, hogy Árpád e földön, hol egy vándor nép sem tudott hosszabb időre országosan berendezkedni, országot alkotott s a magyarok e hazáját azóta az egész világ Magyarországnak ismeri. De világtörténelmi fontosságúvá lett az által is, hogy lehetetlenné tette annak a nagy szláv birodalomnak a létesülését, mi Európa alakulását egészen más s a szabadság és polgárosodásra nézve nem kedvező irányba terelte volna.

Kezdetben ugyan a magyarok erős karja, harci negéde és portyázó kedve kicsinyelte a három hegy és négy folyó országát s messze elkalandoztak nyugat, dél és délkelet felé, — egészen a frank földig, Velenczén túl és Konstantinápolyig; de Géza fejedelem már belátta, hogy ha állandóvá akarja tenni hazáját a magyar, arra kell gondolnia, hogy azt egyrészt a nemzet géniuszának megfelelőleg ugyan, de másrészt úgy rendezze be, hogy a magyar nemzet az európai nemzetek családjába, melyek már akkor keresztények voltak, vagy azzá lenni készültek, beleillessék.

Az államalkotó erőnek, mondjuk zseninek, ezen ösztönszerű megnyilatkozása adta Vajk fejedelem kezébe a keresztet s öntötte lelkébe azt az apostoli buzgalmat, melylyel nemzetét kereszténnyé tette s annak István név alatt első királya lett.

Nem ment ugyan egész könnyen az átalakulás, de könnyebben, mint sok más országban, mert a magyar soha sem volt fanatikus s ősi vallásához sem ragaszkodott vakbuzgósággal.

Ez átalakulást tehát nem valami idegen hatalom erőszakolta ránk. A magyar fejedelem, a magyar király kezdte s fejezte be azt. Nagy munka volt ez, nagy alkotás s dicső a kéz, mely ezt úgy tudta végrehajtani, mely úgy vetette meg alapját a magyar egyháznak s ez alapon oly fejlődést és betetőzést biztosított annak, hogy előjogain alapuló függetlenségét, mit a Corpus Juris úgy nevez, hogy „Libertas regni-“ha kellett. Rómával szemben is nemcsak királyaink, hanem a legbuzgóbb főpapok is tisztöknek s hazafiúi kötelességöknek tartattak megvédelmezni. E tradícionális szellem a hittérítő első király ültetvényének egyik legszébb virága.

A várendrszerek már a fejedelmek alatt munkába vett életbeléptetése, vagyis az országnak vármegyékre felosztása Szent István s utódai alatt csakhamar bevált s a helyzet és szükségletből kifolyó intézménynek bizonyult. A vármegyék lassankint mind erősebb és szilárdabb oszlopaivá lettek a már a pusztaszeri gyűlésen alapjában megkezdett magyar alkotmány épületének; II. Endre „Arany Bullája“ annak csak egyes pontjait foglalta írásba. A harcias s a hadi dicsőségre oly sokat adó nemzet csak úgy ragaszkodott alkotmányos jogaihoz, mint vitézi hírnevéhez. Még oly nagy hatalmú s a kezdeményezés bátorságával, sőt annak sokszor kizárólagosságával is oly nagy mértékben bíró és így a korlátokat is kevésbé tűrő királyok, mint Nagy Lajos és Hunyady Mátyás, még ők sem, még dicsőségökre támaszkodva sem adhattak más irányt a nemzet közszellemének. A magyar tehát kezdettől fogva

alkotmányos nemzet. A magyar alkotmánynál nincs régibb Európában. Ha büszkék akarnánk lenni, erre azok lehetnek.

Az Árpáddal bejött magyarok alig voltak többen kétszázezernél s azok a népek, melyeket itt találtak és hatalmuk alá hajtottak, majd tizszer annyian s még újabb és újabb gyarmatosítással is szaporították az idegeneket, hogy a lakatlan vidékek benépesíttessenek.

Alkotmányunk s törvényeink szerint a hazai érdemeket szerzett idegenek a magyar szent korona tagjaivá, magyar nemesekké lehettek, s mint ilyeneknek, meg kellett magyarosodniok és meg is magyarosodtak s többnyire magyar neveket is vettek fel.

De a nép magyarosodásának kevés nyoma. Ez csak az újabb időben, a szabadság és kultura terjedésével lett nagyobb mérvűvé. Mind a mellett a kezdetben alig kétszázezer magyar — daczára annyi véres háborúnak, tatár s török pusztításnak és annyi egyéb szerencsétlenségnek, — odáig szaporodott, hogy ma már többen vagyunk csak tisztán magyarok is nyolcz milliónál.

Meg van tehát a magyarban, meg van mindenekeelőtt és mindenek felett: a harczra termettség, a katonai erények egész teljessége, mely nélkül e földet el sem foglalhatta, meg sem védelmezhetette volna és nem lehetett volna a nyugoti polgárosodás bástyája a kelet ellen. Meg van a magyarban az államalkotó erő s a politikai és kormányzati érzék, az az érzék, mely Virgiliusnál Rómára nézve e szavakban nyer kifejezést: „Tu regere imperio populos Romane memento!” mely érzék nélkül a számszerint oly kis nemzet az annyi nem magyar ajkú népektől ellepott országát harczias szelleme s alkotmányos érzületének megfelelőleg berendezni s annyi századok viszontagságain keresztül, Sajó s Mohács után, meredélyek és hinárokön át jogfolytonosságát és nemzeti létét fertartani nem tudhatta volna.

Meg van a magyarban az asszimiláló tehetség, még pedig az erőszakoskodás nélküli s csak a szabadság vonzerejére és a műveltség eszközeire támaszkodó asszimilálás tehetsége, hisz e nélkül ma nem lehetnénk annyian.

De van még egy nagy és fényes tulajdonsága, mely tulajdonság történelmünk kezdete óta, mint a nemzet egyik gyönyörű jellemvonása, minden alkalommal, midőn szívét igazán és szabadon feltárhatta, ösztönszerűleg megnyilatkozott.

Ez a szabadság szeretete, a szabad elmék kultusza, a szabad-
elvűség!

Vannak, a kik azt tartják, hogy minden nép, tehát a magyar is konzervatív, mely a régihez s a meglevőhöz ösztönszerűleg ragaszkodik s hogy a magyar ha csak kissé jobb módú, bizonyos büszkeséggel nézi le a szegényebbet. De a szabadelvűség nem „tabula rata,” nem szabadalom arra, hogy minden tekintélyt és kegyeletet lábbal tapossunk. Érzék ez ahhoz s képesség és készség arra, hogy a szükségszerű és kívánatos változtatások és újítások útjába ne csak akadályt ne gördítsen, hanem inkább egyengesse azt.

Nagy örömömre szolgált az emigrációból visszatért hazafiaktól, kiknek éveken át volt alkalmuk a magyar népet más országok népeivel összehasonlítani, értesülnöm arról, hogy mennyire felette áll a magyar nép — úgy vakbuzgóság és előítélet nélküli józan gondolkozás, mint

tiszta értelem és helyes ítélkezés tekintetében — például még a francia népnek is. A mi azt a büszkeséget illeti, nem annyit jelent-e az csak, hogy azért helyez oly súlyt anyagi jólétére, mert függetlennek így érezheti magát s erre büszke? nem tudom, nem rokon-e ez érzelem — főleg mióta szabad lett a föld — azzal, a mit az angol úgy fejez ki, hogy „az én házam, az én váram.“

A magyarnak ezen szabadelvű gondolkozása régibb történetünk folyamán is talált alkalmat a megnyilatkozásra. De soha oly mérvben, mint a protestanizmus kezdetén, melynek oly könnyű és gyors elterjedése másképp érhető sem volna, és a magyar szabadságharczok idején, midőn a vallásszabadság védelmére fegyvert ragadt protestánsokhoz a katolikusok közül is mind több-többen sereglettek a felkelés zászlója alá, mely ekkép csakhamar a nemzeti szabadság és alkotmányos jogok lobogója lett.

Igen, a Bocskayak, Bethlenek, Tökölyiek, Rákóczyak által lobogtatott zászlók szárnyain a nemzet igazi lelke röpködött.

Elismerték ezt még oly férfiak is, mint az antireformáció feje, Pázmán, midőn a felkelőkkel való egyezkedés közben, érezve magyarságát, perhorreskálta azt az eshetőséget, hogy a felkelés ügye vesztett ügy legyen.

Korunkban is láttunk ehhez hasonló esetet, midőn a Thun-pátens ellenében sorompóba lépett protestantizmus ügye iránti rokonszenvének egy kath. főpap nyílt kifejezést adni nem tartotta állásával összeférhetetlennek, mert hazafi érzés dobogtatta szívét. E főpap — mindnyájan tudjuk — Bartakovics Béla egri érsek s megyénk főispánja volt.

II. Rákóczy Ferenczczel elnémult a felkelések és szabadságharczok vihara.

Ez időtől kezdve majdnem a század végéig, mintha elfáradt, megszibadt s álomba merült volna a magyar. Ez álomból ugyan felriadt egyszer, midőn Mária Terézia hízelgő felhívására lovagias és daliás szellemének s kiváló harczratermettségének újabb fényes próbáit mutathatta be a világnak. — De e felbuzdulásnak nem sok hasznát vehette a nemzet, mert a Bécsbe edesgetett magyar arisztokráczia az udvar légkörében majdnem teljesen kivetkőzött nemzeti jellegéből. A nemesség pedig, mely falusi kúriáin szerteszét lakott, közélet, központ és vezetők hiányában nagyobb akció kifejtésére nem tudott egyesülni. Csak a koronázatlanul uralkodó II. József önkénye elleni elkeseredés birta őket otthonukból kiragadni s a megyék termeiben védelemre egyesíteni.

De II. Lipót a *restitutio in integrum*mal e mozgalmat is lecsillapította.

I. Ferenczczel nagyon rideg és szomorú idők következtek be. II. József alkotmányellenes szelleme ha nem is oly nyíltan, folyvást kísértett. Az udvar a magyar alkotmány hiányait nem annak javítására, hanem lerombolására próbálgatta felhasználni.

Az alkotmány hiányain csak egy módon, a liberálizmus szellemében való reformok útján lehetett volna segíteni. — De a reformok ideje még nem érkezett el. Azok útját előbb egyengetni kellett. Így az udvar politikája ellenében akkor nem volt lehetséges más politika, mint a bár hiányos alkotmány védelme, — mert előbb ezt kellett megvédeni, hogy sánczai kiterjesztethessenek.

Nagy baj volt, mint mondtam, hogy a magyar arisztokrácia elnemzetlenedett, a nemesség pedig erős közszellemet kifejteni nem volt képes. — Úgy ismert bennünket a világ, mint harczias, lovagias, szabadságszerető nemzetet, de szellemi világunkról mit sem tudott.

Már máshol régóta a maga nyelvén szólt a nemzet lelke s ez volt az állam nyelve is, de tőlünk még semmi nesz, legfőlebb a latin nyelv lánczcsörgése. — Szellemi hátramaradásunk lehetetlenné tette, hogy a magyar szellem az európai szellemmel kontaktusba lépjen s így a köztük való szolidaritás sem volt lehetséges.

Hosszú küzdelmeink a törökkel, védekezésünk a német ellen, tehát az, hogy sokszor mindkét kezünkkel egyszerre kellett harczolnunk, megmagyarázza ugyan s tán ki is menti hátramaradásunkat. — De bármik legyenek e hátramaradás okai, ennek sajnos és nemzetfejlődésünket hátráltató következményeire lehetetlen rá nem mutatnunk. — Nagy költők, nagy írók készítik elő a nemzetet s teszik fogékonnyá nagy elhatározásokra, nagy tettekre. — Ezek buzdítják, korholják, lelkesítik, ezek ismertetik meg önmagával, ezek tanítják múltja s a szent ősök iránti kegyeletre, ezek rakják meg lelkét az ismeretek terhével, de ezek adnak neki szárnyakat is, hogy a magasba repüljön . . .

Ezek érdeme, hogy a magyar szellem európaivá alakult át, — a nélkül, hogy nemzeti zománczát és géniusza sajátságait elvesztette volna.

De nagyon is előre siettem. Azt akartam mondani, hogy nálunk is megérkeztek azok az előkelő fenkölt szellemek, kik méltók voltak arra, hogy a nemzet figyeljen rájuk s meghallgassa őket. És figyelt a nemzet, és a mit hallott, lelkesült azon.

Majd jöttek még nagyobbak, végre a legnagyobbak. — Megjött a „Szózat“ fönséges költője és megérkezett vele az, a kit később egy hozzá hasonló nagy szellem a legnagyobb magyarnak fog nevezni, — megérkezett az a nem tudom mikor nagyobb szellem, akkor-e midőn a magyar géniusz sugallatából a magyar lélek sajátosságait, a nemzet hivatását, történelmi küldetését és bizonyos feltételekhez kötött jövőjét fejtegeti és magyarázza, vagy akkor-e, midőn az európai látkört megnyitja előtte s lépésről-lépésre vezeti a szükséges reformok útjára.

S egyszerre felnyílt a nemzet szeme. — Csak így, csak ekkor lett lehetséges a reformok útja, a liberális politika, mely a magyar nemzet lelkében, habár sokszor csak vágyban és homályosan, de mindig élt.

Ekkor lett lehetséges a rendi alkotmány átalakítása, a föld szabadbáttétele, a szabadságnak minden ember közti szétosztása s minden egyesnek a szabadságban való egyesítése, csak ekkor lehetett feltárni a demokrácia világkapuját . . .

A megyék termeiben már ekkor forrott az élet, harsogott a szabad szó, döngött a közvélemény. — Az ellenzék mind nagyobb hatalommal nyomult előre, mind több-több reformot irt zászlójára.

A megye lett a közélet politikai iskolája, a tehetségek versenytere, az államférfiak melegágya. — Oly hazafiúi missziót teljesített ekkor a megye, hogy örökké hálás lehet iránta az általa előkészített s helyesléssel megteremtett parlamentárizmus, mely önmaga és a szabadság ellen vétene, ha a megyei intézményt megfosztaná életfeltételeitől. Itt, a megyei élet porondjain, e kis országgyűléseken, itt keresték fel egymást,

itt találkoztak, itt csengtek és szikráztak a küzdő pártok összeütköző fegyverei s folytatták e küzdelmet a nagy országgyűlésen is. — A szabadelvű ellenzék szellemi fölénye és erős akciója a konzervatív kormánypártot is a reformok terére kényszerítette. Milyenek lettek volna e párt reformjai, példa rá az adminisztrátori rendszer . . . De míg az ellenzék vezérferfiainak legbölcsebbike az egymásután rendszeresen életbe léptetendő reformok érdekében — mintha bölcsesége teljét későbbre kellene tartogatnia — csendesen mérlegeli az eseményeket: a budai várnak egy nemrég kiszabadult foglya lép a küzdők közé és szól s egyszerre ráhallgat az egész magyar világ, mint a szabad szó világmesterére, készen követni őt, mint vezért, hogy mindezeket a reformokat egyszerre iktassa törvénybe s ismét felírja Európa egére a magyar nevet. — Ennek a lángoló ajaknak a Páris felett újból felragyogott nap sugaraitól még gyűjtöbbré vált isteni tüzenél s a szabadságra esküvő magyar ifjúságnak egy csudálatos lant elragadó zenéjét kísérő éneke mellett született meg a nagy év: 1848 . . .

A magyar államegység keretébe befér mind az a szabadság, mit a liberáliszmus követel, mind az a jólét, jogok egyenlősége, népek testvérisége, mit józanul kívánni lehet, szóval a demokrácia egész birodalma. — Ennek a birodalomnak vetette meg alapját 1848. Ez alapja azon jogoknak is, melyek 1867-ben visszaszerezettek. Ez alapon kell tovább építenünk és felépítenünk az új-kor Magyarországot. De ezt csak úgy tehetjük, ha az 1848-i elveknek minden konzekvenciáit levonjuk. Nem elég tehát magában a közjogi téren való liberáliszmus. De még kevésbé elég, ha csak az úgynevezett haladási kérdésekben vagyunk liberálisok. Az igazi liberáliszmus minden vonalon az.

Most ugyan úgy látszik, mintha Európában a szabad eszmékre nézve megint rossz csillagok kezdenének jární s mintha a nemzetek testvériségének már is megtöredezett kapasát valami démon tovább tördelné, sőt egyes államok határain belől is az együvértartozás érzését s a társadalmi kötelekeket a széthúzó osztály- s egyéb érdekek most fonódó szövetsége és bizonyos erkölcsi maximák iránti érzéktelenség meglazítani és széttépni kísérelgetné . . . De ha mindez a baj fenforog is: ez csak efemer tünet. Mindezekkel megküzd, mindezeket lebirja, mindezeket jóra fordítja a liberáliszmus. — Még azokat a parazitákat is, melyek az általa megteremtett szabadság testéhez furakodnak tapadni, még azokat is ő van hivatva elpusztítani. Sőt még az általa egyes érdekeken ejtett sebeket is, mint leánya: a szabadsajtó, csak ő tudja meggyógyítani. Ő az egyenes út azon eszményi tökélyhez, melyet a műveltség és polgárosodás az emberiség előtt ragyogtat. — Az ő tanai nem naphoz és időhöz kötöttek. A liberáliszmus nem divatcikk s nem díszruha, mit csak jó időben s ünnepeken veszünk fel; mindennapi öltözet az, melyben elveinkért minden pillanatban helyt állunk s éppen ezzel biztosítjuk azok jövőjét. A díszruhában feszegő konzervatívok már kétszer kapituláltak ezen mindennapi öltözet előtt: 1848-ban és 1867-ben. Ezentúl is így járnak.

Széchenyi mondá: „Magyarország még nem volt, hanem lesz.“ Ha visszatekintünk az átélt ezer évre: ott látjuk az egyik század bércze ormán szent Lászlót, a másikon Nagy Lajost, a harmadik ormon Mátyást, az igazságost. Hát ezek dicsősége nem volt elég Széchenyinek? Hogyan ?

Hát ő még nagyobbnak, még dicsőbbnek látta lelki szemeivel a jövő Magyarországot? Bizonyosan úgy értette, hogy bármily nagy és dicső volt hajdan a magyar, főleg harczyi erényei s fegyver és országló hatalma által vala az . . . De ő mindezekhez a tudományoknak, irodalomnak és művészeteknek fényét, a polgárosodás sugárzó derűjét, a magyar lélekben lakozó égi sziklák csillagragyogását, szóval a szellem tündöklő hatalmát kívánta, óhajtotta, várta, remélte, hogy ekkép a nemzetgazdasági fejlődés paradicsomává váljék a magyar föld s műveltségben legyen boldog a szabad magyar.

A második évezredben sok tendő, nagy munka vár reánk. Nem tudom mikor, az első vagy második század bérce ormán kiálthatjuk-e el azt a diadalmi szent szót, hogy Széchenyi jóslata beteljesedett. De elfogjuk kiáltani. Én hiszek Széchenyi jóslatában.

Zajos taps és éljenzés jutalmazta a szónok ékesszólását, mely után a törvényhatóság elhatározta, hogy a királyhoz hódoló feliratot intéz.

A szép ünnepélyt a főispán a következő beszéddel zárta be:

Tisztelt díszközgyűlés!

Egy ezredéves múlt és nemzetünk egy ezredéves története és ebben őseink lángoló hazaszeretete és példája áll előttünk, hogy egyetértő érzettel ápoljuk mi is tovább azon szent érzelmeket, melyek e hont részünkre megszerezték, melyek e hazát részünkre fentartották, mert csak ha a Haza boldogsága lesz jelszavunk és ha megértjük azt, hogy minden áldozat kicsiny azokhoz képest, mit a hazának kívánni joga van, fog a régi fény s régi dicsőség hazánkra felragyogni.

De e magasztos ünneplésünk közepette elmaradhat e a hála kifejezése ajkinkról az isteni gondviselés azon kegyéért, hogy e hzzának igazán nagy, böles, forró ragaszkodással és szeretettel körülvelt oly uralkodót adott, kinek uralkodása alatt aggodalom nélkül nézhetünk a jövő elé, melynek bizonytalanságaiba ily uralkodói kéz vezet a nemzetet. Mindnyájunknak, kik e szabad haza szülöttjei és gyermekei vagyunk, mindennapi fohászung, mindennapi imánk csak az lehet: áldd meg Isten a magyart és sokáig éltesd böles fejedelmét, a királyt!

Hosszas éljenzés követte a főispán záró beszédét, mely után az ünneplő közönség emelkedett hangulatban távozott az ünneplés színhelyéről.

A) EGER VÁROS.

Eger város az ezredik évi ünnepet május 14-dikén ünnepelte meg. Az egész város zászlódísz s ünnepi köntöst öltött magára e napon. A törvényhatósági bizottság ünnepi díszközgyűléssel ülte meg a nagy napot, mely dr. *Kállay* Zoltán főispán s *Zalár* József alispán vezetésével, *Samassa* József dr. érsek jelenlétében a következő sorrendben folyt le.

Grónay Sándor polgármester, díszmagyarban a következő ünnepi megnyitó beszédet mondotta:

Mélyen tisztelt ünneplő díszközgyűlés!

Édes hazánk, — Magyarország, ezredéves fenállásának mai dicső ünnepén mély meghatottsággal állok ősz Eger város mélyen tisztelt előkelő közönségének e díszes körében és úgy hazafiúi lelkem, mint belső vallásos érzületem legelső gondolata is az örök gondviseléshez, a nemzetek és népek jóságos atyjához száll, hogy felséges trónja zsámolyánál hálaimát rebegjen ama bölcsesége és jóságáért, melynél fogva kegyesen megengedte, hogy annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után

Egy ezred év nagy múltjával
Él nemzet, él a magyar e hazán.

Mélyen tisztelt polgártársaim! Egy újabb ezredév hajnala dereng felénk! Mit rejt méhében? azt a jövő titkos fátyola borítja. De a kiket az igaz honfiúi szeretet láncza fűz egybe, él bennünk, él minden igaz hazafi keblében a hit és remény, hogy a magyarok Istene, a ki egy ezredév súlyos viszontagságai között is fentartotta, megőrizte, széppé és nagygyá s a többi művelt nemzetek előtt is tiszteletre méltóvá tette a nemzetet, egy újabb ezredév folyamán sem fogja azt elhagyni, hanem kiterjeszti fölője hatalmas karjait, hogy isteni oltalma alatt a magyar nemzet, mely a lefolyt ezredév alatt, a történelem tanúsága szerint, védőbástyája volt Európában a kereszténységnek a pogányság ellen, a civilizácziónak a barbárság ellen, dicső, magasztos missziójának a jövőben is méltóképpen felelhessen meg.

Hisz már koszorús költőnk is ihlettel jósolta meg, hogy:

Még jönni kell, még jönni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

E hitben, e reményben, melynek erőssége ama tántoríthatatlan lángoló hazaszeretet, mely mindnyájunk keblét egyaránt hevíti, szívem egész benső melegével üdvözölve az itt megjelent mélyen tisztelt közönséget, városunk ezredéves ünnepsége céljából e mai napra egybehívott közgyűlésünket Isten és hazaszent nevében ezennel megnyitom.

Ezután *Szederkényi* Nándor lépett a szószékre, a következő ünnepi díszbeszédet tartván:

Tisztelt közgyűlés!

Emléket ünneplünk. Emléket, melyet eddig még nem jegyzett fel a történetírás az emberiség részére

A mi drága hazánk megalapításának ezredik évét ünnepeljük.

Keresem az ehhez hasonlót az emberiség történelme végtelen mezején.

Tekintetem beszáll a messze őshaza ködös, homályos régiójába, melynek piramisai és múmiai hirdetik, hogy volt egy csodás nép csodás kora. Volt, nincs.

Bámulattal szemlélem a klasszikus görög föld történetét. Trója tragédiáját, melyet Homér vett ajkára. Látom Róma mesés alakulását, látom viláгурalmát caesári tetőpontján. De látom darabokra tördelését is s mintegy kaleidoskopban, a századok mozaikszerű változatait, népcsoportok s államok képződését, az újabb Európa államai alakulását, ezredéves egységes nemzeti s állami életet sehol sem talállok.

Most ezer éve annak, hogy a magyar kardok Árpád vezérlete alatt a Kárpát szorosain átkelve, megpillantották e földet s új hazájokká, a mi drága hazánkká avatták fel.

Mi vezette az ősokeket Ázsia bölcsőjéből éppen ide? A véletlen szerzéle? Az nem lehet. Ok nélkül sem a természeti, sem az erkölcsi világban semmi sem történik.

Egy ősi hagyomány, legenda a hun-szittya örökségről, világverő Attila hagyatékáról gyűjtött világot lelkökben, mely előttök fényeskedett az ismeretlen úton, a Kárpátok komor bércein s a mit kerestek az ősi örökség földjén, hol magoknak s nekünk új hazát alapítottak.

Ezer éve annak. Tíz évszázada. Óh! a jó és balszerencsének, a véznek és viharoknak mily özönében fürdött e magyar hazának e tíz évszázada.

Pedig az őserőben duzzadozó, a harc fogásaiban jártas és fegyelmezett hadaknak könnyű diadala volt a honfoglalás. Rövid 7 év alatt jóformán befejezve, de biztosítva még nem volt.

Mert az ősoke nem barmaiknak legelőt, nem sátraiknak helyet, nem magoknak s családjaiknak való pihenő földet kerestek itt. Ők hazát alapítani jöttek ide, hol nyugvó csontjaik felett az utódok végtelen sora vegyen részt a világtörténelem nagy epepeójában.

Ezen korbéli annálek sokat beszélnek a magyar hadak véres száguldozásairól. Európa különféle országaiban, messze nyugot, messze kelet felé, hol Bizancz és Róma állottak őrt az akkori európai népek felett.

Miért történtek az új haza határaiból ezen kirohanások? Egy czéltalan kalandvágy vagy zsákmányszerzés hajtotta őket a szélrózsa minden irányába, a legtávolabb keleti és nyugoti országokba? Nem.

E kirohanásoknak mozgató erőit nem egy czéltalan kalandvágy s hitvány zsákmányszerzés vad ösztönében kell és lehet keresni.

Vizsgáljuk az események pszichológiáját, a történelem szent lelkét, mely a föld és víz felett lebeg; keressük a népek sorsát intéző gondviselés újjának nyomait. s megtaláljuk erre is a felvilágosítást.

Egy magasabb, az új haza biztosításának erkölcsi rugója ez, mely Árpád, Zsolt és Taksony hadait arra indította, hogy az elfoglalt haza határából kikelve, erejüket és kardjuk élet megismertessék Európa népeivel kelet és nyugot felé, hogy mélyen vessék emlékükbé: ne bántsd a magyart.

Nem is bántották. A megszokott földön talált nép meghódolt s Európa népei a magyar hadakat új hazájokban a letelepedés munkájában meg nem háborították.

Önkényt illeszkedtek most be az ősök Európa jogrendjébe. Felvették a kereszténységet. István vezérek volt apostoluk, kit Szilveszter pápa szent koronával, mint a független államiség jelvényével ajándékozott meg, mely ma is magyar hazánk önállóságának s jogrendjének szimbóluma.

A megpróbáltatások nehéz napjai tőlünk sem maradtak el. Fényes és borús korszakok váltakoztak felettünk. A mi hazánk ezredéve három tragédiát jegyzett fel, elseje a muhi pusztán játszódott le a tatárdúlás szörnyű viharával. De Rogerius könyeit s a vihar nyomait csakhamar felszárította egünk napja, mely Nagy Lajos korában már egész pompájában derült fel, melyet azután betetőzött a Hunyadiak tündöklő kora. Azt kérdezhetjük e kortól: vajon mi volt nagyobb: a magyarnak világraszóló dicsősége, vagy kulturájának fénye?

Mindkettő egyenlően nagy, dicső és fényes volt, ez reá a történelem válasza.

És itt álljunk meg egy kissé. A nap nyugvóra száll. Dante halhatatlan művében midőn Virgilt egy újabb rémes látomány küszöbére vezeti, azt mondja: pihenj egy kissé, gyűjts erőt a látomány elviseléséhez. Pihenjünk mi is egy kissé. Nekünk is erőre van szükségünk, midőn hazánk és nemzetünk 150 évig tartó másik tragédiájára vetünk egy pillantást. Dante rémes látományának homlokzatán e szavak voltak olvashatók: mondjatok le a reményről. A mi veszedelmünk első sora így szól: nemzeti nagy létünk gyásztemetője Mohács! Gyásztemető?! Ezt is, azt is költő írta. A mi költőnk szemeit elboríták keservének és fájdalomnak könnyei s nem láthatta a sírra borulva a felette fésző szivárványon a remény biztató szavát: feltámadunk. Nem láthatta a hasadó hajnal fényében ezt a négy számot, mely Árpád dicső alkotása betetőzésének hasonló dicső korszakát jelzi 1848-ban.

Hazánk és nemzetünk második veszedelme Mohácsnál veszi kezdetét.

Az ozmán népáradat megindult Európa ellen.

Bizancz falai összeomlottak s a félhold diadallal emelkedett Sofia temploma keresztje felébe.

A Balkán völgyén keresztül törő ozmán áradat Európát elsöpréssel fenyegette.

Hazánk állott őrt most, mint Európa védbástyája, ez áradattal szemben.

Míg a szomszéd tartományok a békés munka, a kultura s iparfejlesztés útján haladtak, a magyar karddal kezében harczolt, vérzett és pusztult. Több mint 150 esztendő folyt el ez iszonyú küzdelemben. Seb seb hátán tátongott a nemzet testén. De híven betöltötte feladatát

mint védbástya, mert az ozmán áradat hazánk határán túl, Bécs falain áthatolni nem volt képes.

A mi városunk nemcsak részese, egyik központja volt ezen ádáz tusának. Egy ország résznek, a felvidéknek biztonsága nyugodott az egeri vár szilárdságán. Omladozó falaink őrzik emlékét a hősiesség védelem dicsőségének s a szenvedés gyászának. A mi eleink a történelem örök táblájára vérökkel irták fel az egeri nevet. Dobó népének vitézségét az egeri nők hősiességével Európa legendája kapta szárnyára a ma is hirdeti szerte a világba.

De a fényt itt is a ború váltotta fel. Eger is elesett s majd 90 esztendeig hangzott falaink között az emlékül maradt minarett karcsú tornyán a muzzein hívó felkiáltása: „Il Allah, Allah il.“

De a magyar nemzet eddig le nem nyugvó napja e vihar nyomait is felszárította felettünk.

Él nemzet e hazán!

Az ozmán áradat visszaszorult határainkból.

Az elpusztult helyek benépesedtek, Eger is feltámadt hamvaiból s mint egykor központja, kulcsa volt az egész felvidék védelmének, központjává lett a közművelődés s hazafiság éltető melege s gyújtó világának is, s Eger nagynevű férfaival az újabbkori kultúra fényes lapján is méltó helyet foglal el.

Csodás nemzet, csodás haza. Óriási tragédiák hazája.

Pusztáink nemzeti nagy létünk temetőivé válnak s a sírok göröngyéből kelnek az új Prometheuszok, újabb erő fakad a megtört nyomában s Muhi, Mohács sötét gyásza felébe felragyog 1848., a magyar nép millióinak újjászületése s betetőzése Árpád hazájának az egyenlőség, testvériség és szabadság szent igéivel.

És midőn annyi balszerencse között és oly sok viszály után, felhangzott a népkialtás a haza felett: rabok legyünk, vagy szabadok, itt az idő, válaszlatok: Árpád szelleméből a névtelen félistenek százezrei keltek ki, hogy megvédelmezzék a hazát.

Jertek, ti 48-iki félistenek még élő alakjai, a haza utolsó tragédiájának hősei. Ti vívtatok a titáni harcokat. Ti láttatok Világosnál is, a rémes látomány előttek folyt le. Óh, hogy nem törött meg szívetek a szörnyű fájdalomban. Ti hősök a csatában, hősök voltatok a fájdalom elviselésében is. Jertek, tanítsatok bennünket a hazáért élni s ha kell, halni tudni.

Óh! mily idő fakadt fel ismét Világos után. Fülemben cseng még ma is a költő kétségbeesett zokogása: „ah, de ne szóljon erről ajakad, nehogy ki künn sír a nemzeten, megútálni is kénytelen legyen.“

Véres Golgothák emelkedtek, síri csend borult Árpád földjére.

De a tragédia is véget ért. S mintha az utolsó ítélet harsonái zendültek volna meg, a sírok megnyíltak, a lelkek feltámadtak, a szigetekhez lánczolt Prometheuszok felszabadultak és ismét élt és él nemzet e hazán!

Muhi, Mohács és Világos felett ragyog a mai év, 1896., midőn a nemzet millióinak szemében örömköny ül s a világ bámulatán s tisztelete glóriájában ünnepeljük hazánk megalkotásának ezredéves emlékét.

Csodás haza, csodás nemzet. A Prometheuszok hazája. Tíz évszázad vihara nem birt vele, meg fog küzdeni azzal a jövőben is.

A magyar nemzet volt, van és lesz is. Mert él a magyarok Istene!

Tisztelt közgyűlés! Nekünk jutott a szerencse, hogy tíz évszázad szárnyain szállhatunk le a honalkotó ősök emlékéhez, csodás erőik s alkotásaik bámulatára.

Mély hódolattal boruljunk le a honalkotók emléke előtt, kik hazát szereztek nekünk s hagytak hátra számunkra.

Eger patakja völgyén, határaink árnyában jártak ők, itt pihentették harcban fáradt tagjaikat, itt enyhíték szomjukat, lábnyomaik itt vegyültek el porainkba.

Üdv nektek dicső ősök, kiknek hamvai nyugszanak ugyan, de szellemök él ma is úgy, mint élt tíz századon át!

Él nemzet e hazán!

Áldólag emeljük kezünket emléketekre, ajkunkon szólt imánk: jószágos gondviseles, megengedted érni ezt a nagy időt, megőrizted Árpád alkotását, a mi magyar hazánkat óvd meg jövőre is az elpusztulástól!

Tíz évszázad illesztette be Eger városnak nevét a haza történetébe. Tíz évszázad jó és balsorsában osztozva városunk. A mi városunk története a hazáé is.

Szent fogadásunk az, hogy mint eleink, úgy mi sem leszünk méltatlanok soha a hazához.

Veled élünk, veled halunk drága hazánk a jövőben is!

A hazafias szép beszédet a közönség lelkesen megtapsolta s megéljenezte.

Elhatározta továbbá a közgyűlés, hogy a Hunyady Mátyás által 1468-ban tartott országgyűlést megfesteti, a várba díszfölvonulást s ott hazafias ünnepélyt és kivilágítást rendez a nap örömére.

Végezetül a polgármester a következő hatásos záróbeszédet tartotta:

Tisztelt díszközgyűlés!

Mélyen tisztelt polgártársaim!

Ünnepi szónokunk lelkes és megható szavaiban, ime, elvonulni láttuk lelki szemeink előtt édes hazánk ezredéves múltjának kimagasló eseményeit. Láttuk a magyart dicsősége fényében; láttuk a megpróbáltatások nehéz napjaiban; merítsünk abból lelkesedést, emebből erőt és kitartást.

Hazánk történelme legyen örökre nyitott könyv előttünk, amelyből megtanuljuk úgy szeretni, mint eleink szerették, s úgy megvédelmezni, mint ősünk megvédelmezték a hazát, a melyen kívül nincsen számunkra hely; áldjon, vagy verjen sors keze, itt élünk, halnunk kell! S most Eger város ezredéves ünnepi közgyűlését azon fohászszal zárom be:

Áldja meg a magyarok Istene az új ezred küszöbén e sok vihart látott hazát egy békés, boldog jövővel!

Áldja meg felséges apostoli királyunkat, hogy még évek hosszú során át boldogítva, boldogul uralkodjék nemzetünk felett; örök időn át tündököljék népünk szeretete, alkotmány és törvénytisztelete s nemes szivjóságban messze

kimagasló fejedelmi erényei által mindenha követésre méltó dicső példaképül a jövő nemzedékek uralkodói előtt!

Lelje népe boldogságán örömét. Hír, szerencse koszorúzza szent fejét.
Isten áldd meg a királyt! Isten áldd meg a hazát!

A várban délután folyt le az ünnepség második része, melyen ott volt az egész város s az egész vidék. Lelkesen ünnepelt a polgárság a késő éjszakáig.

B) GYÖNGYÖS VÁROS.

A magyar szabad királyi városok sorában Gyöngyös város hazafiúi erényekben gazdag közönsége elől lobogtatta a zászlót a millennium megünneplésében május 17-én. Utczáin a lelkesült hangulat viszhangzott, közgyűlési termében a hazafias érzés szónokolt varázslatos igékben, méltatván a haza ezeréves nagy ünnepét, a melynek késő századokra bevilágító tüzét Gyöngyös város is élesztette lakóinak szívében égő hazafiságával, lelkesedésével.

A templomi ünnepély bevégezte után a városház nagytermében kezdetét vette a díszközgyűlés, a melyet elnöklő *Zalár József*, Heves vármegye alispánja, a következő ünnepi beszéd kíséretében nyitott meg:

Tisztelt díszközgyűlés!

Minden nemzetnek van valamely nagy névhez, vagy nagy eseményhez kötött országos ünnepe.

De mik ez ünnepek ahhoz az ünnephez képest, melyet ez évben a magyar nemzet ezeresztendő múltja emlékének szentel. Hol van Európában még egy más ország, mely ezeréves fennállását ünnepelhetné? Nem is ünnep ez a mi ünnepünk, hanem egész sorozata az ünnepeknek, ünnepek esztendeje. Ünnepel most minden magyar szív egyenkint s vele minden hantja, minden röge a magyar földnek és ünnepel külön minden község, minden megye és együtt az egész ország.

És méltán, mert ha van a világon nagy név és nagy esemény, mely egy világtörténelmi fontosságú és századok romboló hatalmával daczó alkotás dicsőségében olvad össze, ez a dicsőség örökre az Árpád névhez és az ezeréves Magyarország megalkotásához marad csatolva.

Árpád s utódai karddal szereztek s védték meg e hazát. Harcz s vitézség volt a magyarnak életeleme. Fegyverünk fénye még vesztett csatákban sem homályosult el, mert vagy halálig küzdünk, vagy tízszeres erő ellen kellett küzdenünk. És küzdünk mindig, szakadatlanul, de mindig a jog, alkotmány és szabadság zászlója alatt.

De a mint II. Rákóczy Ferencz hős kardja összetört, minden megváltozott, csend lett itt akkor, csend és nyugalom, de rettenetes csend, zsibbasztó nyugalom. Valami nyomasztó bús lehangoltság vett erőt a lelkeken. Csak a Mária Terézia melletti felbuzdulás és a II. József elleni elkeseredés szakította meg a csendet. Azután megint csend lett és hallgatás, mintha álom szállta volna meg a lelkeket.

De voltak, a kik ébren maradtak. Mintha Isten küldte volna őket próféta-kul, hogy ébresztgessék, korholják, lelkesítsék a nemzetet! Az egyik romlását és elfajulását veti szemére; a másik Rákóczyt s Bercsényit siratva, kéri az Istent, hogy nyújtson védő kart felénk; a harmadik Mohácsot gyászolja s Mátyás az igazságos után sóhajtoz; a negyedik régi dicsőségünkre szegzett tekintettel várja a jobb kort, mely után buzgó imádság epedez . . .

De a legnagyobbat, a mi egyszerre nemzeti hitté lett, az mondta, a ki így szólt: »Magyarország még nem volt, hanem lesz.« S teremtő ige lett e szó annak az ajkán, a ki az 1848-iki törvényeket megalkotta. De már e közben megzendült a »Talpra magyar!« s nemsokára felsikoltott a költő harci sípja is . . . De már ekkor folyt a csata, dörgött az ágyú, csengett a kard s a három színű lobogó alatt ott ontá vérét a hazáért a nemzet ifjúsága. S habár a küzdelemnek vége szomorú, meg volt mentve a nemzet becsülete, hírneve, harci dicsősége, meg volt mentve a jövő. Hogyan? Világos után megmentve a jövő?

Hát úgy, hogy a régi magyar alkotmányt, melynek sánczain belül csak a nemesnek volt joga, az országgyűlés egy tollvonással a demokrácia alapjára fektette s jogait az eddig jogtalan népre is kiterjesztette; ezzel pedig az európai polgárosodás aranykönyvébe írta be a magyar nevet s a szabad és művelt nemzetek rokonszenvét biztosította számunkra. Aztán mikor kellett, — és csak-hamar kellett — ezen vívmányokért fegyverrel is helyt álltunk s megmutattuk, hogy fegyverünk csak oly éles, mint régen vala, sőt élesebb, mert az újkor szabad eszméinek edző fénye is élesíti azt; megmutattuk, hogy függetlenségünk ellenségei, segítség nélkül, minden erejük felhasználásával sem bírnak velünk, megmutattuk, hogy a föld, melyet ezer esztendő óta Magyarországnak nevez a világ, nemcsak régi jogunknál fogva, hanem vérünk új hullása árán is a mienk.

Idegen segítséggel legyőzhettek bennünket, de jogaink öntudatát, önérzetünket, önbizalmunkat, a 48-iki törvényekhez — már úgy is mint történelmi jogokhoz való ragaszkodásunkat többé ki nem irhatták sziveinkből. Ez erős hit, akarat és elhatározás fegyvernél keményebben érceze puhította meg a hatalmat, hogy az 1848-iki alkotmány jogfolytonosságát elismerje. Ez erős hit, akarat és elhatározás érceze alkalmas arra is, hogy kulcsot készítsünk belőle, egy boldogabb jövőnek kulcsát s e kulccsal induljunk kinyitni a második évezred kapuját.

E reményben s az ezen nagy nemzeti ünnephez kötött eszmék és érzelmek ihletének mély áthatottságával van szerencsém üdvözölni a t. képviselőtestületet s a díszközgyűlést ezennel megnyitom.

Elnöklő *Zalár* József alispánnak a díszközgyűlést megnyitó ezen beszéde után *Baltás* Ferencz polgármester-helyettes tartott beszédet a nemzeti ünnep jelentőségéről a következőkben :

Igen tisztelt díszközgyűlés !

A tavasz, mely az áldásthözö kikelet fejlesztésének — a tenyészet új életre keltésének — és a virágok illatárja széjjelhintésnek kedves munkáját szokta következetesen végezni, ez évben nem elégedett meg azzal, hogy csak a töle már megszokott örömökben részesítsen bennünket, hanem hazánkat oly világra szóló ünnepek színhelyévé tette, melyek minden igaz magyar hazafi keblét büszke önérzettel töltik el, arra emlékeztetve, hogy a föld, melyen élünk, a haza, mely bennünket keblére ölel, ezer éve a mienk, ezer esztendeje annak, hogy a magyar nemzet magának itt államot alkotott.

A történelem feljegyzései szerint: Krisztus születésének 889-ik évében jöttek át őseink régi hazájukból, az ősz Kárpátokon és a vereczkei szoroson átvonulva, Munkácsnál ütöttek tanyát. Majd a Marosig nyomultak előre, hol Árnulf német király követei keresték fel a magyarok vezérét, Árpádot, hogy szövetséggel kínálják meg a morva fejedelem ellen. A szövetséget elfogadva Árpád, erős hadat indított útnak és a morvák fejedelmét megverte. Győzelmük díja: a Nyitra, Garam és Vág folyók mentében elterülő föld lett. Így vette kezdetét a honfoglalás hősi küzdelme, mely 896-ik évben, tehát ezelőtt ezer évvel nyert befejezést.

Ezer év rengeteg nagy idő még népek életében is, melynek folyamán országokat érhet a megsemmisülés veszélye, nemzetek tűnhetnek le a föld színéről a súlyos csapások tűzpróbájának emésztő hatása alatt, a mint ezt a történelen tanítja.

Kedves hazánkat is többször fenyegették nagy veszedelmek az ezeréves múlt alatt; ezek közt voltak olyanok is, melyeket sajnos, az önmagunk közötti meghasonlások és keserű viszálykodások zúdították nyakunkba. De gyakran a külellenség pusztító tüze is emésztette az országot, rombadöntéssel fenyegetve mindazon alkotásokat, melyeket dicső őseink vitézségének, az őket lelkesítő hazaszeretet erélyeinek sikerült megteremteni. Hogy egyebeket ne is említsek, egyik legszomorúbb emlékű veszedelmünk volt Mohácsnál, a törökkel vívott véres ütközet, melynek maga Lajos király és a hazának számos főbrangú papjai és vitézei estek áldozatul. És habár az országot védkép meg nem is hódította az ellenség, a török hadak akkori pusztítása az ország területén egészen véve valami 200 ezer honpolgár életébe került.

Az ezernyi sok viszály s a ránk törő különféle ellenség által okozott tömérdek veszély között, melyekkel hazánk minduntalan küzdött, mindannyiszor megmentette államunkat a hazaszeretet és a magyar nép hősi elszántsága, melynél csak áldozatkészsége volt még nagyobb, midőn a haza sorsa azt úgy kívánta.

Bámulatos dolgokat művelt a magyar nemzet, hogy vérrel szerzett hazáját megtarthassa és a kereszténységnek s a Nyugat kulturájának védbástyájaként fennállhasson.

Csakis így építhette meg a nemzet azon alapot, melyen, mint napjainkban látjuk, a haza minden irányú fejlődését, felvirágzását s a külföld előtti tekintélyét biztosítani volt képes.

Hazánk ezeréves múltját, államiságunk ezredéves megalapítását ünnepli a jelen évben az ország összes népe, nagy örömtől eltelve állami létünk megszilárdulásának mélyhálával szívében honalapító dicső ősei emléke iránt, kik hozzájuk méltó hősi küzdelemmel e haza szentelt földjét megszerezték.

Mi is ezt jubiláljuk ma ez ünnepi alkalommal, hogy lelkünk egész melegétől áthatottan mutathassuk ki résztvevésünket édes hazánk ezer éves jubileumának örömeiben és forró áhitatunkat az isteni gondviselés nagy jószágáért, melylyel a magyar nemzetet annyi viszontagságok között is megtartotta s az előhaladás és jólét mai színvonalára eljutni segítette.

Most, midőn a második ezer év küszöbén állunk és azt megkezdjük, a reánk várakozó feladatok és kötelességek között legelső sorban is őseink hazaszeretetének szent tüzét szítsuk és ápoljuk keblünkben. A legkevesebb ez, a mit őseink emléke tőlünk elvár a nagy áldozatokért, melyeket az utókor érdekében meghoztak. Kövessük híven a hazaszeretet mellett a kitarítás és áldozatkészségben is az ő nyomdokaikat, hogy mint méltó utódok teljesíthessük mindama kötelességeket, melyeket a haza hű fiaitól joggal megkövetelhet.

A hazaszeretet kiolthatlan lángja hevítse örökké lelkünket! Éljen a haza! Éljen a király!

Ezután *Cserny Ernő* gymn. tanár mondotta el következő ünnepi beszédét a nemzet fennállásának ezeréves emlékezetére:

Mélyen tisztelt ünneplő közgyűlés!

Hosszú életet élj, hogy elérd, a mit mi reméltünk
S a mi reményünkön túl vala, élni reméld,
S mondhassad, ha porainkat jössz üdvözleni: küzdők
Hamvai bék' veletek, a haza boldog, erős.

Vörösmarthy M.

Nemes büszkeséggel, hazafiúi lelkesedéssel gyülekeztünk egybe, hogy drága hazánk ezeréves fennállásának nagy ünnepét megüljük.

Ezer év! csak kimondani is mily nagy szó, hát még azt átélni! Szent borzadály futja át az embert, ha gyenge szemével a messze múltra visszatekint. Úgy sajnálja, úgy fáj az embernek, ha szemhatára oly kicsiny, oly szűk, hogy a magasztos, a dicső múltnak csak egy-egy kis képét foghatja fel, pedig mily sok, mily fenséges látomány vonul el a vizsgáló szeme előtt, ha nemzetünk, a dicső magyar nemzet múltját kutatja.

Méltán büszkék lehetünk, hogy magyaroknak születtünk, mert csak igen kevés ember dicsekedhetik ma azzal, hogy nemzete fennállásának ezredévét is megélte. De kétszeresen büszke lehet a magyar, mert:

„Annyi balszerencse közt,
Oly sok vizály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán!*

Igen! „Annyi balszerencse között,“ mert hisz ha voltak nemzetnek szomorú napjai, úgy a magyar elmondhatja bátran, hogy drága hazájának minden talpalatnyi földjét vér árán kellett megszereznie, megvédenie és fentartania. Alig foglalá el Árpád jogos örökségét, már is idegen hatalom tört megrontására; de a Gondviselés, ki e nemzetet nagyobb czélok

elérésére szemelte ki, nem engedte, hogy az végkép elbukjék. Küldött a nemzetnek egy nagy, egy szent apostolt, ki nemzetével letétette a hódító fegyvert, helyette a keresztet adva a kezébe, békés honra szorítá, hogy így a keresztény tanak által megnemesülve, szelíden erkölcsöket öltönméltóvá legyen a nyugateurópai kulturállamok közé soroztatni. Szent István munkáját folytatja a középkor leglovagiasabb fejedelme, hazánk nagy királya: Szent László. Alatta a magyart nem rettegte, hanem már tisztelte egész Európa. Bölcs utóda: Kálmán, igazságos törvényeivel örökíté meg nevét. Így haladt lassan, de biztosan, a béke áldásos munkáját folytatva a nemzet, mígnem a haszonvágy és erkölcsök lazulása meg nem osztá. Csakis e megoszlásnak volt köszönhető, hogy erőt vett rajta „a vad tatár kán xerxesi táborá.” Mindenki azt hitte, hogy a nemzet meghalt; de csalódtak, mert bevezetése csak álom volt, melyből új életre támasztá a hon második atyja: IV. Béla. Újra felvirult a Hunia és újra bebizonyította, mire képes a kitartás és érczakarat. Nemsokára nagy királyunk, Nagy Lajos alatt a haza eléri virágzásának tetőpontját; határain kél és nyugszik a nap. Hollós Mátyás pedig Európa legműveltebb nemzetei közé emeli a magyart. De sajna! a jólét ismét elkapatja, megszedíti azokat, kik a megkezdett dicső munkát befejezni voltak hivatva. — Újra egyenletlenség, pártviszály ütötte fel fejét és így nem csodálható, hogy oly könnyű szerrel keríthette hatalmába Árpád virágzó honát az ozmán hatalom.

A szerencsétlen mohácsi vész után szomorú napokra virradt a nemzet. Mintha a csapások, melyeket a külhatalom mért reá, még nem lettek volna elegendők, még önfiai is mélyebbre vágják a sebet. Csoda-e, hogy a párt- és vallási villongások között a nemzet nem hogy haladna, hanem hátramarad. De e szomorú kor nem tartott sokáig, mert a villongások szomorú napjaiban Hunia beborúlt egén gyors egymásutánban csillagok, üstökösök támadnak, kik új életre keltik a nemzetet és új reményt öntenek szívébe: elkövetkezett a Bocskayak, Bethlenek, Rákóczyak dicső kora, melyek mindegyike a mélyen érző honszeretetek egy-egy fényes korszaka. Igaz célunkat még akkor sem értük el, mert a szabadság szent bajnoka: nagy Rákóczyunk, kénytelen volt honát elhagyni és idegen földön, csak kevés hű társától körülvéve, nemes lelkét a Mindenhatónak visszaadni. Hős kuruczai kétségbeesetten keseregtek:

»Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk;
Nagy ellenség közt vagyunk,
Bizony méltány ezek miatt
Kesergünk, sírunk!«

De kesergésük nem tartott oly sokáig, mert Rákóczy szelleme él-tette e nemzetet és nem engedte, hogy az végkép elenyészzen. Nem! még akkor sem, midőn a 18-ik század vége felé még a nemzet jobbjai is feledik nemzeti önállóságukat. A nagy királynő, Mária Terézia, meg-kezdte a munkát, de már II. József alatt, mint a kígyó csípésétől érintett, felsziszszén a nemzet s visszaköveteli legdrágább kincsét, — nyelvét. — A társadalom minden rétegében mozgalom indul meg az édes hazai nyelv érdekében s midőn II. Lipót a Bécsből visszahozott szent koronával megkoronáztatik, nemzete határozottan követeli, hogy esküvel

kötelezze magát, hogy a nemzetnek jogait, kiváltságait tiszteletben fogja tartani.

Szép, dicső kor következett azután!

Felkelnek a nemzet legjobbjai; fel az írók, fel a szónokok, fel a művészek s mintegy hallani véljük a magyar Panthen e sokat jelentő ígéket:

»Félre kis hitűek, félre, nem vészett el,
Élni fog nyelvében, élni művészettel
Még soká e nemzet!«

Igen! dicső volt a nemzet újabb ébredési kora. A haza szive, az ős, a jó Buda ismét a mienk volt és azon kis időközt, melyben újra a béke áldásait élvezhette Árpád sokat szenvedett nemzete, mohó vágygyal ragadta meg, használta fel, hogy mihamarább kipótolhassa három-százados mulasztásait.

Nagy munkájában segítették a hazát hű fiai. Mindenki meghozta az áldozatot és munkálkodott önzetlenül a hon javán. E kornak fénypontját képezi az 1825-iki év, mert ekkor teljesedésbe ment a magyarnak sok oly vágya, melyeket évszázadokon át hasztalan táplált nemes szívében. Miről Bessenyeink nagy lelke oly sokszor álmodozott, azt most megvalósítá a „legnagyobb magyar,“ fejedelmi adományával alapját vetvén az édes hazai nyelv otthonának, a magyar tudományos akadémiának. De ez csak kezdete volt azon áldást hozó nagy munkának, mely a nagy reformer hazáját boldogította. A nagy, a nemes férfiú csakugyan feláldozza életét és vérént nemzetéért s egyedül neki köszönhető, hogy vele együtt fellépnek a dicsők, kik nemzetök mulasztását pótolni akarják. Legjobb íróink: a Kisfaludyak, Vörösmarty, nemsokára Petőfi, Tompa, Arany, nagyszerű alkotásaikkal bebizonyítják a művelt Európának, hogy a magyar édes hazai nyelvén tud oly szépen, oly szívrehatóan énekelni, elbeszélni, mint szomszédjai közül csak kevés. Thália is bevonúl kolozsvári, majd pesti fényes hajlékába s itt is bebizonyítja Kisfaludy Károly és Szigligeti: mire képes a magyar.

Szerényen munkálva, egy jobb lét felé haladt a nemzet, erőt, kitartást merítve őseinek dicső múltjából. De felébredt Rákóczy szelleme is és a nép, mely most már meg vala győződve, hogy szépet, nagyot tud mívelni, az Ég legdrágább ajándoka után, szabadságra vágyódott; 1848. márczius idusa ezt is meghozta neki s most már valóban azt hitte, hogy mindene meg van, mi egy népet boldoggá, nagygyá tehet. De fájdalom! jó szomszédaink irigyelték tőlünk a gondviselés e bő áldását.

» Jöttek harczos: nehéz idők,
Koczkára téteték minden, mi szent,
Apjától kardot kére a fiú,
Anyjától áldást és — harczolni ment!«

„Harczba ment“ a drága honért a nemzet apraja-nagyja; de hasztalan! leverettünk . . . Hiába volt a honvéd minden fáradozása, Huniát újra bilincsbe verték. A szabadságharcz nagy bajnoka: Kossuth Lajos, szintén idegen földre távozik, de nem szűnik meg újabb és újabb reményt önteni a levernt nemzet gyászoló szívébe. — A szomorúság e napjaiban újra előlépnek költőink és jobb reménynyel biztatják a szegény magyart.

»Az nem lehet, — így szól e kor költője, — hogy annyi szív
 Hiába ontá vért
 S keservben annyi hű kebel
 Szakadt meg a honért!«

S jóslata, hála a magyarok Istenének, nemsokára beteljesedett, mert küldött egy lánglelkű bölcset, Deák Ferenczet, ki nemzetét felséges királyával kibékíté s midőn 1867. június 8-án dicsően uralkodó apostoli királyunkat szent István koronájával megkoronázá, elérkezett az a kor, „mely után bozgó imádság epedez százezrek ajakán.“ Hálaadó ima emelkedett a jó Isten trónusához, ki nemzetét annyi balsors és annyi viszályban, — midőn minden rokoni, minden jó baráti kéztől meg volt fosztva, — megvédte, fentartotta. Fentartotta pedig azért, hogy bebizonyítsa, miképen a nemzetek sorsa az ő kezében van letéve. — Ő intézte évszázadokon át nemzetünk sorsát: Ő rendelte védfalul az ozmán hatalom ellen s Ő engedte meg, hogy teljesedésbe menjen a „legnagyobb magyar“ jóslata: „Magyarország nem volt, hanem lesz!“ S midőn ma büszkén körültekintünk Árpád honjában, nem látjuk-e e jóslat teljesedését? Nemzetünk újra élvezi a béke áldását; élvezi a szabadságot s bátran halad előre: tudományban, művészetben, kereskedelemben, iparban és földművelésben egyaránt, úgy, hogy ma, midőn ezredéves múltunk határához értünk, büszkeséggel, lelkes önérzettel tekintünk vissza az elmúlt ezredévre. S hogy a második újabb ezredévre irányt szerezzünk magunknak és hogy kitartást merítsünk, önkénytelenül is felvetjük a kérdést: minek köszönheti a magyar ezredéves múltját? Bátran mondhatjuk: annak, hogy még zivataros, borús napjaiban is híven megtartotta tiszta erkölcsét, hitét, bátorságát és tisztult politikai felfogását. Ezek lesznek tehát az újabb ezredévek alapkövei; mert a történelem lapjai fényesen bizonyítják, hogy míg nemzet ezen irányelvek után indult, addig boldog volt, nagygyá lett; de a mint ezekről megfeledkezik, sírját ássa s legtöbbször elenyészik a világ színpadáról. Adja a magyarok Istene, hogy Árpád hona e pusztulást soh'se érje meg s hogy ez ne történjék, ez egyedül gyermekeiktől s így tőlünk is függ. Lebegjen előttünk dicső őseink példája, sőt — mi több! — kövessük a költő szózatát:

»Legyen minden magyar utód
 Külömb ember, mint apja volt;
 Ily áldozat
 Mindig szabad,
 Mert még neked virulnod kell, oh! hon!
 Vagy szegyen rögzik minden fiadon!«

E szégyent pedig — meg vagyok győződve — Árpád ivadékai soha, de soha el nem tűrhetik, mert ők tudják azt, mit jelent a költő szava: „A haza minden előtt!“

Igen! a hazáért élni, halni akarunk!

S hogy ezt tehesük, kérjük a jó Istent, áldja meg munkánkat; adjon mindnyájunknak egyetértő szívet, lelket, hogy önzetlen szeretetben élvezhessük a valódi szabadság, testvériség és egyenlőség gyümölcseit. Áldja meg dicsően uralkodó apostoli királyunkat, hogy még évek hosszú során át kormányozhassa hű magyar népét. — Áldja meg a

haza védangyalát, drága királynőnket, hogy még soká legyen a nemzet vigasza.

»Áldj meg minket, magyaroknak
Hatalmas, nagy Istene!
Oltalmában ne véthessen
A magyarnak ellene:
Sem kelet, sem nyugot mérge,
Sem árulás belső férge!
Sem irígység ingere!
Sem az önkény fegyvere!«

Éljen a király! Éljen a nemzet!

Ezzel a díszközgyűlés tárgysorozata kimerítettén, elnöklő *Zalár* József megyei alispán a díszközgyűléshez a következő beszédet intézte:

Tisztelt díszközgyűlés!

Ha a honfoglaló ősök a nemzetet kereszténynyé s ezzel európaivá tett szent királyok a dicső Árpádház, Nagy Lajos, a Hunyadiak, majd Mohács után az önvédelmi felkelések és szabadságharczok fejedelmei, az újabb korban a szellemi vezérek, a közélet és irodalom lángelméi s legutóbbi forradalmunknak a múltak dicsőségét halottaiból föltámasztott hősei, ha mindezek emléke szent előttünk s hálánk irántuk szívünk dobbanásával összeforrt: akkor az érzés azt az elhatározást is magában foglalja, hogy azt a hazát, hazánkat, melyért ők éltek-haltak, úgy szeressük, mint ők szerették, éljünk-haljunk érte s ne legyen addig nyugtunk, míg azt ismét régi fényében, de még tündöklőbben nem látjuk ragyogni a szabadság, jólét és boldogság ölén. Ez érzésnek és elhatározásnak szívünk mélyén, hazafi lelkiismeretünk előtt némán elmondott, de Isten által meghallott szent esküje . . . ez a legméltóbb megünneplése annak, a mit ezeréves múltunk e dicső ünnepén megünnepeelnünk kell.

Azon hitben, hogy így ünnepeltük meg e napot, büszke vagyok rá s boldognak érzem magam, hogy kedves szülővárosom e nevezetes gyűlésén én elnökösködhettem. A díszközgyűlést ezennel bezárom.

XXV. HONT VÁRMEGYE.

Hont vármegye nagy fényvel ünnepelte az ezredik évet május 11-dikén, Ipolyságon díszközgyűlést tartott a törvényhatósági bizottság *Horváth Béla* főispán és *Czibulya László* alispán elnöklete alatt.

A főispán által elmondott ünnepi beszéd így hangzott:

Tekintetes törvényhatósági közgyűlés!

A magyar nemzet magasztos ünnepet ül, lélekemelőt, páriját ritkítót; — ezeréves fennállásának ünnepét. A törvényhozás, mint a nemzeti akarat és erő legfényesebb nyilvánulása, ezeréves alkotmányunk záró jelzőjeként egyhangúlag, egy alakra szerény, tartalomra ritka és mélyreható törvényt illeszt törvénykönyvünkbe. „*A honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról*, a melylyel törülhetlenül fog bevésođni minden élő magyar szivébe, a késő unokáknak pedig örök időkre törvénybe iktatva hagyja hátra a szent jelszavakat: „Isten, király, haza!”

Bárhová vessük tekintetünket, különös dísz, ünnepi pompa honol mindenütt; — az áhitat zsolozsmáival párhuzamban, dicsénekek zengzetes útmei törnek maguknak utat a fellegeken át, a honnan őseink dicsőült szellemei biztató, áldó mosolylyal tekintenek reánk, midőn a magyar nemzet térdre hullva, hálás szivvel s örömkönytelt szemekkel tekint az égre, zengvén: „Téged Isten dicsérünk!”

Köteles tisztelet és hála adóját rövja le Hont vármegye közönsége is ez ünnepi napokon, hálát adva a magyarok Istenének, hogy az Árpád és vitéz seregei által elfoglalt magyar hazát oltalmába vette, hogy Magyarország felséges uralkodóit bölcseséggel, népét hazaszeretettel, kitartással áldotta meg s szeretett magyar hazánkat annyi balszerencse s oly sok vizsály után oda segítette, a hol ma állunk, a művelt nemzetek első sorsába, — törhetlen ragaszkodással koronás királyunkhoz, megajándékozva királyunk bizalmával, melyek tartós alapjai a lélekemelő őszhangnak, melynek ereje zálogát képezi a jövő ezredév biztos haladásának.

A letűnt ezredév ködéből fénylő égi testekként törnek elő történelmünk megdicsőült alakjai gyors egymásutánban. A forrásoknál áldozott őseinket a keresztény hitre térítő s ezeréves alkotmányunk alapjait megerősítő dicső királyunk Szent István után Szent László, a magyar lovagiasság mintaképe, Kálmán a bölcs király tűnnek elő. Államunk izmosodik, sikerrel védve függetlenségünket a byzanci és német hadakkal szemben; megalakul a köznemesség s II. Endre alatt aranybullába teszi le közsabadságunknak alapjait.

Majd a tatárjárás öldöklő pusztításában teremtő erővel megáldott királyunknak, IV-ik Bélának alakját látjuk kidomborodni, kinek unokája IV-ik László, a dicsően uralkodó Habsburg dinasztia hatalmának megalapításában a magyarokat tevő a szerencse részeseivé.

Az Anjouk közül Róbert Károly és Nagy Lajos tűnnek ki leginkább, kik a magyarnak dicsőséget és tengert szereznek, megalakulván

alattuk az 1848-ig fennállott: nemesekből, városi polgárokból és jobbagyokból alakult társadalom.

A 15-ik századbeli török támadások ellen Hunyady Jánost, a hős hadvezért küldi mentőül az isteni gondviselés, majd Mátyás az igazságos alakja tünik elénk, ki a tudományt izléssel, a műveltséget fényvel párosítja.

A fénylő égi testek sorozatát hosszú időre egy hatalmas vérpiros felhő szakítja meg, melynek legsötétebb pontját a költő szavaival ma is így üdvözljük: „Hős vértől pirosult gyászter, sóhajtvá köszöntlek, nemzeti nagy létünk nagy temetője: Mohács!” Az ország teste 3 részre dől, a reformáció terjed, szabadságunk, alkotmányunk több oldalról veszélyeztetve, a kétségbeesés sötét szelleme fogja el a sziveket, majd a Bocskay, Bethlen, Rákóczy és Thököly mozgalmak következnek, a mely nyugtalan idők megakasztották a nemzet előrehaladását; — bár félistenekként küzdő Szondy Györgyünk itt a drégelyi várban és Zrinyi Miklós halálmegvetéssel, hősieen küzdöttek a magyar érdekekért.

A pragmatika szankciónak III-ik Károly alatt a női ágra is kiterjeszkedő intézkedéséből kifolyólag királyunkká lett Mária Terézia alatt a magyar nemzet lovagiasságának kisugárzó heve még minket is melegít, midőn a trón iránti hűségünknek és ragaszkodásunknak „életünket és vérünket“ szavakkal adunk kifejezést.

A nemzeties áramlat újra fellendül, nyelvünk szépségében, kultúránk erejével tör magának utat, felpezsdül a nemzeti erő, szabadságra tör; s mint féket vesztett óriások küzdenek a létért, szabadságért, önállóságunkért a 48-as idők neves és névtelen hősei, miglen az első ezredévet a másodikkal átölelő, dicsően uralkodó apostoli királyunknak, I. Ferencz Józsefnek magasztos alakja áll előttünk, a ki őszinte szívvél nyújtott nemzetünknek békejobbot, melynek eredménye lett az 1867-ben létrejött király és nemzet közötti lélekemelő kiegyezés.

Az 1848-iki alkotmány visszaállítattott, az ország kormányát a király felelős magyar miniszteriumára bízta s óhajtásunkra Ausztria is alkotmányt nyervén, a közös fő alatt álló két birodalomnak egymástól való függetlensége kimondatott s csupán a külföldi képviselőt és a hadsereg s az ezekkel összefüggő pénzügy hagyatott meg közösnek.

A rég várt béke ezzel létrejött s a magyar nemzet lázas izgalommal látott századok mulasztásainak helyrepótlására, melyeket nem a dologtalanság, de azon körülmény eredményezett, hogy századokon talpig fegyverben kellett a nemzetnek előbb a kereszténységet, majd önállóságát és szabadságát védelmezni, erős támaszt nyújtva ezáltal a művelt nyugati államoknak is.

Tagadni a béke éveinek eredményét nem lehet, hiszen csak a 30 év előtti időkkel hasonlításuk össze mai állapotainkat, látni fogjuk a csodával határos változást, a nemzeti szellemnek erősbödését s a kultura magas színvonalát.

Egy ezredév története győzhet meg mindenkit *fajunk szívvösségéről*, mely legszebb tűzpróbáit akkor állotta ki, midőn a haza veszélyben volt s midőn a lejtő csúcsán állott a nemzet. *Ezer év küzdelme volt ez a létért. Alkotmányunkat* közkincsnek tekintettük, melynek védpajzsa alatt testvérként öleltük magunkoz a különböző nemzetiségeket, egyenlően részesítvén őket a közszabadság intézményeiben; ezek vonzották őket közénk, a kik mi nálunk, kezdettől alkotmányos monarchiában jobban

éreztek magukat, mint a nyugat feudális igája alatt. *Ezzel a sztvóssággal, ezzel a lovagiassággal társult testvéri szeretettel voltunk csak képesek megállani egy ezredév viharai között, a mely nemzeti erő a magyar nép lángoló szabadságszeretetében és földünkhez való szívós ragaszkodásában bírja éltető gyökereit s a mely nemzeti erő ezeréves törzse megroppant sokszor a viharban, de meg nem tört soha!*

A nagy római birodalom s több más nagyobb és kisebb hatalmak megdőltek, rabigában görnyedtek, elpusztultak, mert megbomlott a nemzeti erő, mely népeket szorosra kapcsol s a maroknyi magyar megmaradt ezer éven át, bár sokszor fordítá fegyverét maga ellen, mert a veszélyben magához tért mindig s egyesíté erejét a baj leküzdésére.

Főerénye volt a magyarnak mindig a trónhozi rendületlen ragaszkodása is, mely akkor tündökölt leginkább, midőn a trónt veszélyben tudta s még a Napoleoni kecsegtető ígéretek is kereken visszautasította, mert szabadságát is csak koronás királyával akarta és akarja élvezni.

Ezzel a kitarítással, hazaszeretettel, az összetartozandóság érzetének növelésével, alkotmányunkhoz, királyunkhoz való szívós ragaszkodással, önművelődésünk fejlesztésével fogjuk megtarthatni ezt a szép hazát a jövő ezredévben is. Ezeknek a szent kötelmeknek kell ma és mindenkor minden magyar szeme előtt lebegni!

Engedje az isteni gondviselés, hogy az ezer évet dicsőítő mai ünnepélyes közgyűlésünk kútforrása legyen mindazon erényeknek, melyek nemzetünket a jövő ezredévben is nagygyá, hatalmassá, fiait a magyar haza lelkes, együttérző munkásaivá emelik.

Csekélységem pedig, kit a tekintetes közgyűlés azon kitüntetésben részesített, hogy vármegyénk közönsége érzelmeinek e magaszon napon kifejezést adjak s a mely tisztemben gyenge erőim tudatában érzem, hogy halvány a kép, a mit szépen festeni kívántam, nem végezhetné be szebb kívánsággal megbízatását, minthogy a magyarok Istene vezesse még sok ezer éven át, folyton izmosodva, országunkat, védje fiait, segítse magasztos hivatásukban, éltesse a királyt, kinek bölcsességét, alkotmány szeretétét örököljék századok felkent uralkodói s jólétben, megelégedésben tartsa fel s gyarapítsa Hont vármegyét.

A hazaszeretet érzetétől mélyen áthatott ünneplő közönség lelkesült éljenzéssel kísérte a szép beszédet s a tapsvihar elmúltával nagy örömmel fogadta el azon idítványt, mely szerint a királyhoz hódoló felirat intéztessék.

A) SELMECZ-BÉLABÁNYA VÁROS.

Selmeicz-Bélabánya város közönsége május 13-án ünnepelte meg a magyar nemzet legnagyobb ünnepét, ünnepi díszet öltött az ősrégi város és lakossága, a mikor a törvényhatóság díszközgyűlését tartotta *Szitnyai* József polgármester előklete alatt.

Hazaflas beszéddel nyitotta meg a polgármester a gyűlést, mely után *Farbarky* István országgyűlési képviselő lépett a pódiumra s a következő ünnepi beszédet mondotta :

Örömmel és hálával eltelve a Mindenható iránt tartjuk meg széles ez országban a magyar állam 1000 éves fennállásának ünnepét ; örökké emlékezetes, nevezetes ünnep ez, a minőt a sors kevés nemzetnek juttat osztályrészüil. Ezer esztendő ! oly hosszú, oly nagy idő, hogy 'azt véges emberi észszel alig vagyunk képesek mérlegelni s a történelem vezető fonalára van szükség, hogy arról fogalmat alkothassunk magunknak. Hány birodalom tűnt el az enyészet homályában ezen idő alatt !? Hány nemzet vesztette el a sors csapása és bűnei miatt önállóságát, hány szünt meg létezni ?!

És az a maroknyi nép, mely új és jobb hazát keresendő, ezer év előtt az Etil (Wolga) és a Tanais (Don) partjairól elköltözködött s Árpád fejedelem vezetése alatt a Kárpátokon átkelve, a Duna és Tisza rónáin telepedett le, — mondom, ez a maroknyi nép itt egy oly államot alapított, mely ezer év viszontagságai daczára még ma is fennáll, erőben és tekintélyben gyarapodva ; mely számot tevő faktort képez Európa hatalmasságai között s melynek kulturális haladásáról az e végből rendezett országos kiállítás fényes tanúságot tesz.

Pedig mennyi csapás érte ezt az országot, hányszor volt már az örvény szélén, mely elnyeléssel fenyegette? Kell-e arra utalnom, hogy a 13-ik században Batu-khán mongol-tatár hordái a szerencsétlen mohi-i ütközet után az egész országot feldúlták, elpusztították? Kelle-e azokra a harczokra emlékeztetnem, melyeket a magyar nemzet több mint kétszáz éven át folytatott a félhold ellen? hogy Magyarország volt az a szikla, a melyen az Európát fenyegető török hatalom megtörött? százötven évig uralkodott a félhold Budavárából az ország nagy része felett; száz meg százeken ontották vérüket a haza, a kereszténység és a civilizáció védelmében, s míg Európának többi nemzetei a jólét, a kultura emelésén munkálkodhattak : nekünk a létért és a haza szent földéért kellett élet-halál harczot vívnunk. Kell-e arra hivatkoznom, hogy a török veszedelem még el sem múlt és nyugatról új veszedelem fenyegette a nemzet függetlenségét és alkotmányát? az abszolutizmus, reakció és vallási türelmetlenség nem szenvedhették, hogy legyen valahol egy talpalatnyi föld, melyen alkotmányosság, politikai és vallásszabadság létezzék.

De ha jött légyen a veszély akár keletről, akár dél- vagy nyugat felől : a lángoló hazaszeretet, szolgásgót nem tűrő őserő, a mely a

magyar nemzetben lakozik, mindannyiszor diadalmaskodott a veszélyeken és a magyar állam fönix-madár módjára megifjodva, új erővel kelt ki a hamvakból.

A történelem e sötét képei mellett azonban sűrűn vannak a dicső és nagy események is ragyogó betűkkel megörökítve.

Voltak nagy királyaink, kiknek dicsősége és hatalma a nemzet dicsőségét és hatalmát hirdette világszerte; voltak a hazának nagy fiai, kik hű és bölcs tanácsadói, vezérei valának a nemzetnek s kiknek emléke mélyen be van vésvé minden igaz hazafinak a szívébe; de a mit a nemzet történelmének minden lapja, minden sora bizonyít, a mi a nemzetnek egyik fő jellemző vonása: az az, hogy a míg egyrészt törhetetlen hűséggel ragaszkodott minden időben, jó és balsorsban a királyság eszméjéhez, úgy másrészt éppen oly szívósan ragaszkodott alkotmányához. E két fogalom: királyság és alkotmány, annyira összeforrott egymással a nemzet öntudatában, hogy királyság alkotmány nélkül és alkotmány királyság nélkül Magyarországon nem volt és azt hiszem, hogy a míg ez a föld magyar marad, — nem is lesz soha! A magyar nemzet mindig monarchikus volt s hódolatteljes tisztelettel tekintett a felkent király homlokát ékesítő szent koronára, de azért mindig hű maradt hagyományaihoz és alkotmányához s kardját soha másra nem használta, mint a haza, a király és a szabadság védelmére.

Már akkor, a midőn ezer év előtt a hazát kereső 7 vezér Etelközben Árpádot fejedelemmé választotta: a vérszerződés képezte a nemzetnek első alkotmányát, mely későbbben a pusztaszeri országgyűlésen még határozottabb alakot öltött. Ez az alkotmány szabályozta a nemzet és a királyok jogait egészen a 13-ik századig, a midőn csaknem egy időben az angol magna chartával, 1222-ben II. Endre király alatt az aranybullának nevezett s a nemzet alkotmányát magában foglaló törvény alkottatott meg. Ez a törvény aztán utolsó záró pontjának kivételével még ma is, 674 év múlva érvényes s azt összes koronás királyaink a legújabb időkig, beértve dicsőségesen uralkodó és méltán a legalkotmányosabb királynak nevezett I. Ferencz József királyunk ő felségét is, királyi esküvel erősítették meg.

A civilizáció és kultúra terjedésével azonban a politikai és társadalmi állapotok is, bár lassan, de annál gyökeresebb átalakuláson mentek keresztül, a mi ismét az alkotmány és államszervezet újabb fejlődésének szükségét vonta maga után.

Így keletkeztek az 1848-iki fundamentális törvények, melyek nemcsak a földet és a föld népét szabadították fel, hanem a nemzeti állam keretén belől minden honpolgárnak, társadalmi állás, vallás, faj és nemzetiségre való tekintet nélkül, egyenlő jogokat és egyenlő kötelességeket biztosítottak s a rendi alkotmány helyébe a népsouverenitás elvén nyugvó parlamentáris rendszert léptették életbe.

Fájdalom, a nagy reformok sok helyt ellenzésre találtak s a magyar nemzet napja, habár csak múltóan is, ismét elborult. Újból vérrel kellett a haza szent földjét áztatni, hogy abból a szabadság fája erőteljesebben mint valaha, szebb virágot, édesebb gyümölcsöt teremve — hajtson ki; de ennek a fának a legszebb virágát, a legnemesebb gyümölcsét a koronás király és a nemzet között helyreállott bizalom és egyetértés képezi.

Ezóta Magyarország a szabadság, a testvériség és egyenlőség igazi hazája, kulturában, nemzeti erőben rendkívül megizmosodott és úgy anyagilag, mint szellemileg, előbb sohasem tapasztalt haladásnak indult; hogy pedig tekintélye és jelentősége a külföld előtt is nagyra növekedett, bizonyítják az ország székesfővárosában az imént lefolyt napok, midőn a magyar állam ezeréves fennállásának ünnepélyein a királyi ház, az udvar és a külföldi hatalmasságok képviselői oly teljes számban és oly fényvel jelentek meg, a minőt ős Budavár falai Mátyás király óta nem láttak.

Mélyen tisztelt törvényhatósági bizottság! Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Mi is összegyűltünk itt az Isten szabad ege alatt, hogy együtt egy szív és lélekkel ünnepelhessük a magyar nemzet, a magyar állam ezeréves fennállását és a midőn az új évezred küszöbéről búcsút mondunk a letűnő első évezrednek, a midőn a legszebb reményektől dagadó kebelvel üdvözöljük a második évezred hajnalát: kérjük az ég áldását hazánkra és népeire; kérjük arra, a ki szenvedett, mint más halandó és tűrt, mint hős, a ki a munkásság, alkotmányos hűség tündöklő példája; a ki nagy, mint ember és nagy, mint uralkodó; kérjük az ég áldását a legelső magyar emberre, a királyra; és kérjük azt a nemzet jó géniuszára, a királynéra, a ki mély gyászában is eljött, hogy részt vegyen a nemzet ünnepén.

Eljenek, ezerszer éljenek!!! az emberi kor legvégső határáig.

Az éljenzések lecsillapulta után *Sztancsay* Miklós főjegyző a következő záróbeszédet mondotta:

Lehanyatlott nemzetünk életéből ezer év s pirkad már az új évezred hajnala.

Átélté a magyar nemzet a bölcső- és gyermekkort, melyben már is férfias bátorsággal és kitartással kelle izmos erővel küzdenie, hogy megharcolja a halálos harcot ádáz ellenséggel s gyűlölködő testvérekkel.

S megharcoló a harcot!

Küzdelem a létért, küzdelem a jogért, ez a magyar nemzet ezeréves története s míg más európai államok alkotmányukban fejlődtek, a magyarnak, Európa védbástyájának, a nyugati kultúra, civilizáció és kereszténység keleti őrsének ezer éven át alkotmányát kelle védelmeznie, alkotmányát, mely szívéből nőtt ki s lelkéhez tapadt, mely nem felvett és idegen, de melyet maga teremtett, küzdelmei árán maga fejlesztett s melyhez hasonló ős csak egy van még e föld kerekén!

Nem fejletlen vad csordák voltak a honfoglaló ősök, kik Attila örökét hódították vissza, mert magukkal hozták az államalkotó és államfentartó erőt, magukkal hozták a legszabadabb, a legalkotmányosabb államforma csíráit, szabadon választották vezéreiket, fejedelmeiket, majd királyaikat s bár hívek maradtak a családhoz, alkotmányunk lényege nem változott s bár bennünket is érintett a korszellem fuvalma és nyomokat is hagyott hátra, nem csaptunk át kényuraságba avagy köztársasági kormányformába, de maradtunk eleitől fogva a mi voltunk: választott királyság arisztokratikus jelleggel s még a pragmatika szankció sem adta fel teljesen és örökre e nemzeti öröklött jogot.

Átcsapott felettünk is a korszellem fuvalma! Európa történetének részesei valánk s vagyunk; ős, elavult intézményeink közül nem egy ma már csak a történelemé, átsímult, átalakult s a legújabb kor fejlődése talán újból nagyobb változásokat követel, de egy marad változatlan, egy a mi alapja volt alkotmányunknak, állami létünknek és összes intézményeink fentartásának, fejlesztésének, a mi vezetett a harci téren, az imaházban s a békés otthonban, a mely sugalmazott tanácskozásainkban s a törvényhozó házban maradt mindvégig egyforma s egyképpen lán-goló: a hazaszeretet; s midőn a magyar hazája, e szent haza, vészben volt, még önmagát is képes volt legyőzni, feledve a büszke gőgöt s pártvillongásokat s fordult mint egy ember a közös ellenség ellen; csak így lehetett képes az a maroknyi nép, az a 7 törzsből összeforrt nemzetfa, ezer éven keresztül fenmaradni, övezve ellenségekkel s benn mardosva gyűlölő s vérszomjas testvérektől, kiket enkeblén melengetett még akkor is, mikor tudta, hogy szivét marja ki.

Voltak idők, midőn a magyar szunnyadt, mikor ellankadt szívós kitartása nyelve s nemzetisége mellett, de jöttek a sorsmérte csapások, melyek felrázták a nemzetet s minden egyes tagjában új életre ébredt s új tetterőt kívánt az államfentartó jelszó, mely hazaszerte járja: „Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar! A mit a költő e nehány szóban kifejez, azt ezer éve tudja és követi a magyar; a mi érzés e nehány szóban van, az ezer éve hevíti a magyart harci indulójában és imájában, mert a hazaszeretet főjellemvonása volt a magyarnak ezer éven át s ragaszkodik e szent haza véráztatta földjéhez, melynek minden rögéhez egy-egy regés hőstett emléke fűződik s melyről mai nap is tudja és zengi, hogy „Bölcsőd az s majdan sírod is, mely ápol s eltakar!“

Idegenül jöttek őseink idegenek közé, fegyverrel kezükben, mert hiszen a béke szavával csak koldulhattak volna: a magyar pedig koldús nem vala soha! Fegyverrel szereztek meg e hont s úgy természetes, hogy nem testvéri szeretetet kerestek, de azt ajánlották fel a meghódolt népeknek, a családfő akart csak maradni a magyar, ki megszerzett örökét félve őrzi, hogy a gondjaira bízottakat egyaránt gondozhassa s csak azt követeli, békés együttműködésben munkálják a haza földét és munkáljanak a közös jón, hogy tiszteljék és elismerjék a családfőt, kerüljék a békebontást, mert a nemzettestvérek fenyítése Isten ostora, mely végig korbácsol évszázadokon keresztül s melynek csapásait a büntelen utódok is megsínylik!

„A nagy világon e kívül nincsen számodra hely!“ Légy bár magyar vagy más ajkú, ki e hon szentelt földjén küzdöd életed, ide fűzött, ide csatolt ezer év története, ezt a köteléket büntetlenül el nem szakíthatod s ha kiragadva magad a haza kebléről, ha gyáván elpártolva s idegen Isteneket imádsz, tenszived téped ki, mely nélkül nincs élet, mely után a halál-halálával kell meghalnod. Ez a föld az, melyet Árpád hagyott örökül mindnyájunknak, ez a föld az, melyen felépült s melyen egyedül lehetséges egyéni, társadalmi és állami létünk, ez a föld az, melyen „Áldjon vagy verjen sors keze, itt élend, haldnod kell!“

Hatalmas éljenriadal s lelkesült taps kísérté a magas szárnyalású beszédet, melynek lecsendesülte után több neve-

zetes határozat mondatott ki. És pedig a város árva- és szeretetházat létesít, két iskolát és két óvó-intézetet szervez, ezer fából diófa-erdőt ültet, tisztviselőinek fizetését felemeli, segélyezi a kiállításra jelentkezetteket s terjedelmes emlékművet ad ki.

XXVI. HUNYAD VÁRMEGYE.

Hunyad vármegye május 14-én Déván ünnepelte meg az ezredik esztendő nagy ünnepét. A vármegyei törvényhatóság e napon zágoni báró *Szentkereszty* György főispán elnöklése alatt díszközgyűlést tartott. Az ünnepélyen, nemzetiségi és valláskülömbség nélkül, ott volt az egész megye értelmisége.

A főispán hatásos megnyitó beszéde után *Hollaki* Arthur alispán lelkes hangon üdvözölte az ünneplő közönséget s nagy éljenriadallal fogadta el a közgyűlés ama indítványát, hogy a királyhoz hódoló felirat intéztessék.

A nagyszabású ünnepi beszédet dr. gróf *Kuun* Géza, a magyar tud. akadémia tagja tartotta. A beszédet a közönség gyakran szakította félbe a tetszés zajával. Az ünnepi beszéd így hangzott:

Méltóságos báró Főispán úr!

Tisztelt ünneplő közönség!

Az új év reggelén a változások hazájából Istenhez emelkedik lelkünk. Egy új millennium reggelén, mihelyt virrad, hasonlóképen kihez máshoz emelkedjék lelkünk a változások hazájából, mint Ő hozzá, a ki a változásoknak parancsol, uralkodik felettök s maga változhatatlan. Az új millennium hajnali órájában igen is hozzá emelkedik lelkünk az ima szárnyain, hálátelt köszönetet rebegeve a múltban vett oltalomért, az oly hosszú időn át, annyi évszázon keresztül kitarított oltalomért, melynek nem egyszer szabadulásunkat, fenmaradásunkat köszönhetjük. Vész és vihar közepette, midőn a magyar föld felett az ég teljesen elborúlt, a föld alapjaiban inogni látszott s a föld lakója ígyn sóhajthatott fel: óh szemem, elsötétedett a nap! és sokaknak úgy tetszett, mintha már minden elveszett volna; nagy gyorsan a vészhozó sötét felhő eloszlott, eltűnt, mögötte kisütött a diadalmak napja, a föld nyugalomra tért s a föld népe a vett győzelemért a győzelmek adójának, seregek urának hálaadó zsolozsmát zengett, Te Deum laudamust, halleluját: Oh seregeknek ura! boldog, kinek benned nagyon bizodalma. A harangokat csak imént hallottuk zúgni a millenniumi országos isteni-

tiszteletre, ezüsthangú szavukat megértettük, hiszen szívünk érzéseit fejezte ki, a hála érzelmeit az oltalomért a múltban. Bizalomteljes lélekkel esdve kérjük az oltalmat a jövőben is, a melyet a bizonytalanság sötét homálya fed el szemünk elől, a honnan jel nem látszik az arra várakozóknak s szó nem hallszik. A jövő néma, mint a sír s őrzi a titkok titkát, mint a sír. Voltak az ó-korban Istentől ihletett próféták, a kik e sötét homályon át a jövő alakulásait látták, de a mit láttak, legtöbbször félelem- és rettegéssel töltötte el lelköket s óh fájdalmak fájdalma! a midőn a nép elé siettek s felemelték szavukat, intve a közelgő veszély elhárítására, a nép nem hallgatott reájok, szavuk elhangzott, mint a szó a pusztában. Saját fajunknak is voltak jósai múltunk hajdankorában; így olvassuk a magyar nemzet krónikáiban, hogy Álmos anyjának: Emesének, valami különös álma volt, melyből azt jövendölte, hogy a kit ő fog szülni, attól királyok fognak idővel származni, hatalmas királyok hosszú sora. A jelen évszáz első felében e hazának szintén támadt egy lánglelkű látnoka, ki hasonlóan az ó-testamentomi kor Istentől ihletett prófétáihoz, a bizonytalanságok sűrű fátyolán át látta a jövő alakulásait, s a mit látott, óh rettenetes sors! lelkét, mint próféta-elődeit, félelemmel s rettegéssel töltötte el, mert a levere-tést, a nemzeti gyászt, annyi buzgó igyekezet, törekedés meghiúsultát látta.

Ő is népe elé sietett s intve intette a veszélynek idejekorán való elhárítására, de a kortársak nagy többsége nem hallgatott reá s szava elhangzott, mint a szó a pusztában; a lánglelkű hazafit világpolgárnak, a nagylelkűt kislelkűnek, a mérséklet emberét a pessimismus hívének, túlzó pessimistának tartották. De alig hangzottak el a gyanúsító szavak, a bekövetkezett események igazat adtak jövendöléseinek s a gyanúsítást a bámulat s a magasztalás váltották fel s a nagy hazafit a legnagyobb magyarnak kezdték nevezni, mely jelző utóbb Széchenyi István gróf nevével annyira összeforrott, hogy attól elválaszthatlan. Kortársai egyetlen egy jóslatát fogadták el szíves örömet s ez az, melyszerint „Magyarország nem volt, hanem lesz“, de ezt a jóslatát is alaposan félreértették. Széchenyi István egy szónoki képpel élt annak kifejezésére, hogy minő boldog sors vár hazánkra a jövőben, midőn a múltat a jövő mellé helyezve, azt semmisnek tartja. A nagy államférfi ez oly híressé lett mondatával csak annyit akart mondani, hogy a magyarnak jövője még múltjánál is szebb lesz. Ilyen értelemben mi is osztjuk lánglelkű látnokunk reményeit s nem vétünk vele a dicső múltak iránt viseltető kegyeletünk érzése ellen, valamint ő sem vétett vele.

Egy ezredév az idők mélységes nagy tengere, hullámai népek bölcsőjét rengette és sírját takarja. Népek alakultak, enyésztek el s újjáalakultak egy ezredév leforgása alatt, mint a hogy erről az emberi nemnek az a nagy könyve tanúskodik, a melynek neve világtörténelem. E könyvek az ó-korra tartozó lapjainak egyikén azt olvassuk, hogy Italia Magna Graecia nevű részében, a Sybaris patak mellett, 720-ban Kr. e. alhaiok és troizenok egy várost alapítottak, melynek népe élénk kereskedést folytatott kiváltképen Kis-Ázsiával, minek következtében nagy vagyonra tett szert s mint a hogy elég gyakran látjuk a világtörténelem lapjain, a szerzett vagyon hatalmassá tette, elannyira, hogy huszonöt város hódolt neki. Mindazonáltal Sybaris még kétszáz évig sem tudta magát fentartani s egy reá nézve végzetessé vált háború

következtében teljesen kimerülten, a krotoniak által megsemmisítettét. Hogy ez így történt s hogy gazdagsága s hatalma mint egy álom eltűntek, azon nincs mit csodálkozni annak, a ki tudja, hogy e város lakói az istenekkel mit sem törődtek, hiányzott bennök az áldozatkészesség a közjóra, a hazáért való szent lelkesedés: az egyesek szerencséjüket abban találták, hogy minél több kincset szerezzenek magoknak s a kincsek árán minél nagyobb részők legyen az élvezetekben; az erkölcsök tisztaságát semmibe vették. Ilyen állapotok mellett nem volt korai a nemezis sújtó karja; hiszen az igazságosság az államok alapköve, s ez a város a nélkül szűkölködött s ha a tiszta erkölcs elhanyaglik, nemcsak a kis Sybaris, de a maga a hatalmas Róma hatalmából alászáll s rabigába görnyed. Közel Sybarishoz egy másik hellén város virágzott, úgy mint Kroton, lakóinak maga Pythagoras, a hellén ó-kor e nagy bölcse adott törvényeket s a nép ezeket híven követte. Pythagoras nemcsak törvényeket adott, de erkölcsi alapon szervezte a krotonbeliek társadalmát s csak az lehetett e társadalomnak tagja, ki már azelőtt erkölcsi tisztasága által kitűnt. A krotoniak nem hanyagolták el az istentiszteletet, sőt falaik közt Apollónak hírneves szentélye állott, melyet a hívők közelről s távolról kerestek fel, hazájokért nem vonakodtak meghozni a vér- és pénz-áldozatot, egymás iránt testvéri érzettel viseltettek, Pythagoras tanainak megfelelőleg, ki az öszhangot a dolgok lényegének tartotta, az élvezetekben mérsékletesek voltak s féltékenyen őrködtek erkölcsük tisztasága felett. És mégis mindezen érények dacára államuk alig egy évszázaddal élte túl Sybarist, a melyen győzedelmet vett.

Hogyan történt ez? Krotonban kiütött a belviszály, lakossága egymás iránt gyűlölettel viseltető pártokra szakadt, a pythagorasi öszhang megzavartatott s nem kellett Róma hatalma ez állam megdöntésére, azt megtehetette a gyengébb ellenség is. Magna Graecia többi hellén városa is rendre aláhanyatlott, mert a kellő időben nem szövetkeztek egymással, az anyaország s a hellén Sicilia által támogatásban nem részesültek s a midőn ellenséggel állottak szemben, mindegyik város magára hagyatva, nem volt elég erős az ellentállásra. Igen érdekes s tanulságos az országok elbukásának, a népek elenyészésének okait vizsgálni, mert a jelenkor oknyomozó történésze az események magyarázatára többé nem tartja elegendőnek a „tündér szerencsé“-re való hivatkozását, melynek

» — — kénye hány vet, játszva emel s mosolyogva ver le.«

Gibbon tudnivágyó lelkében, midőn egy napon a Capitolium romjai közt az „örök város“ sorsa felett elmélkedett, érelődött meg az a szándék, a római birodalom elhanyaglásának történetét megírni. Dandoló egy nagy munkájában a velencei köztársaság elenyésztenek okairól irt:

»Felfogat a nagy századok ércz keze
Mindent: ledőlt már a nemes Hion,
A büszke Karthágó hatalma,
Róma 's erős Babylon leomlott.«

Saját hazánk is nem egyszer közel volt a végpusztuláshoz. A XIII. évszázad első felének végéhez közel, a magyar királynak a Szent István koronabirodalmából csak egy dalmát városkája maradt s még ott sem

élhetett bátorságban a mongoloktól, mert azoknak egyik vezére ott is nyugtalanította, úgy, hogy a tengeri szigetekre kellett kiszorulnia. Az eléggé meg nem siratható mohácsi vész után hazánk nagy része török kézre jutott, úgy, hogy egy a török hódoltság idejében Passauban készült térképen hazánk területe Turchia-nak nevezetik s a térképiró a lapszélen megjegyzi, hogy valamint az egyesek, úgy a nemzeteknek és országoknak is egyszer valamikor eljön utolsó órája. A mohi csata talán másképen ütött volna ki, ha a magyarok nem bizalmatlankodnak a kunok iránt s talán a mohácsi vész se következett volna be, ha a király idejekorán tette volna meg hadi előkészületeit, a helyett, hogy Luther Márton követői ellen kemény törvényeket hozzon s pazarló, élvhajászó hajlamait féken tartotta volna, a míg idején volt. Folytathatnám a gyászos napok emlékének felsorolását, de hiszen ezek tudvalevő dolgok, melyekről hazánk történelme bőven szól.

Ennyi vész és vihar közepette fajunk megállta helyét s egy évezred elmúltával itt élünk azon a földön, alkotmányos jogaink élvezetében, számban, hatalomban, műveltségben gyarapodottan, melyet méltán nevezhetett a XII. évszáz egyik német krónikása „Isten paradicsomá”-nak, „termékeny Aegyptom”-nak s a Pannonia megvételeéről szóló ének „tejjel s mézzel folyó Kánaán”-nak. Itt élünk mai nap is azon a földön, a hova Árpád s a vele szövetséges törzsvezérek vezették ki őseink Etelközről s a melyet Árpád hódított meg fegyverrel kezében az ellentállókkal szemben, politikai eszélylyel azoktól, kik érdekökben állónak találták a győztes magyarokhoz csatlakozni s várakozásokban meg nem csalatkoztak, mert a magyar állam érdekeiket megvédte, biztonságot adott azoknak, kik kötelékébe léptek s útat nyitott boldogulásukra s hogy csatlakozásuk őszinte volt, eléggé bebizonyították 955-ben a magyaroknak Augsburgban történt leveretése után, a mikor nekik nem lett volna nehéz a hódítók ellen fellázadni, de nem tették s békében maradtak. Igen is, itt élünk azon a földön, melyet őseink vére bőven áztatott s tett termékenynyé a közszabadság tenyészetére s arra, hogy a szabadság e haza földjén legszebb, legnemesebb gyümölcsseit teremje, melyen nincs oly haraszt, oly göröngy, mely az utódoknak szent hagyományt ne hirdessen, melynek nincs oly vidéke, mely hősök hamvait ne takarná, hírneves s névtelen hősökét. Bármerre vezet léptünk, hősök hantjain járunk, jeltelen sírok mezein. Egy sírfeliratban olvastam : tempus loquendi, tempus tacendi — „van ideje a beszédnek s van ideje a hallgatásnak.” De a beszédnek nemcsak ideje, hanem helye is van s itt a hantok felett, a melyek hősök porait fedik, ez ismert és nem ismert csatatérek, bizonyára helyén van a dicsbeszéd s a dicsének s az új millennium hajnali órájában, midőn a vigyázó hallik, mint szólal és mondja : virrad és világosodik, a dicsbeszédnek eljött ideje s hangozzék a dicsének.

Egy évezred alatt bizony sok minden változik s változott hazánkban is és másutt mások lesznek a viszonyok és körülmények, sőt változik maga a nyelv is, mert jól mondá Horatius a Pizókhoz irt levelében :

»Mint fáknál a levél évenként változik és a
Régi lehull: szintúgy kihál a szókból is a régi,
S a nemrég született virul ifjúként fel utánna.«

Régi jogi intézményeinkből nem egy romba hever s csak azok előtt ismeretes, kik közjogi irodalmunk régiségeit kutatják. Ha megállunk a rommezőn s végig tekintünk a tiszteletre méltó múlt omolványain s azokat közelebbről vesszük szemügyre, úgy fogjuk látni, hogy nem mind rom, a mit eleve annak láttunk, hanem a vélt romoknak egy része építkezési anyag a jövő felépítésére, alap- és szeglet-kövei a jövő alkotásainak. Régi jogi intézményeink emlékjele fennáll s magaslik, a kegyelet friss virágokból kötött koszorúja környezi s ékíti s a míg e koszorút ott látjuk az emlékjelen, a míg virágai el nem hervadnak, nem kell attól tartanunk, hogy a múlt és jelen közt süppedési ür támadott volna, korántsem, — a míg a kegyelet megújítja a koszorúit, a múlt és jelen gyökérszálai szoros kapcsolatban vannak egymással s e kapocs záloga s biztosítéka ősi alkotmányunk jogfolytonosságának. Az intézmények nem örökéletűek, de örökéletű a szellem, a mely azokban nyilvánul s azokat megalkotta. Ezt a szellemet, fajunk nemzeti szellemét kell ápolnunk, fentartanunk minden igyekezettel, mert ha elhanyagoljuk, létünk árnyékká változnék; dicsekedhetnénk még a magyar névvel, de nem azzal, hogy magyarok vagyunk, dicsekedhetnénk a nagy ősökkel, de nem volnánk azok méltó utódai. Félre a sötét gondolatokkal! e szellem élni fog közöttünk mindenha, utódainknak is vezére lesz, hasonlóan a felhő-oszlophoz, mely vezérlé a vándor Izraelt az új évezred századain keresztül.

Üdv Magyarországnak! Hazánk fényes csillaga, mely egy évezred előtt a Kárpátok ormai felett véletlenül feltűnt s beragyogta ez országot, a mely az eltűnt évezred alatt többször elhalványult s néha úgy látszott, mintha kialvóban volna, az új évezred kezdetén legszebb fényében feltűnt ragyog s nemhogy alászállana, sőt inkább emelkedik égi pályáján. Biztat a csillag; fénye dicsőség jelképe.

Üdv a királynak! Dicsőség nevének! Áldás életének! Bölcs uralkodása idejében virradt reánk az új évezred s nagy bizalommal tölti el lelkünket, hogy az új korszak kezdete bölcsesség, a mely drágább aranyból, ezüstből, mert a bölcsök fénylenek, mint a nap.

Üdv Hunyad megyének! a melynek földét méltán nevezik klaszszikus földnek. Adja az isteni gondviselés, hogy hazánk történetének második kötetében, melyet az új évezred századai írnak meg, e kötet mindazon lapjain, melyeken dicsőségről, üdvös haladásról, jólétről, egyetértésről lesz szó, — Hunyad megye neve is említették!

Üdv mindnyájunknak, kik Isten kegyelméből e mai napot elérhetjük s ünnepeljük! Bizalomteljesen vártuk e nap eléréstét. A keresztények a középkorban félték a khilasmos közeledésétől s a mozlímok is rettegéssel gondoltak az időpontra. Vártuk s reményteljes érzésekkel üdvözöljük eljöttét. Vajha ez édes drága remények meg ne hiúsulnának s bizalmunkban a jövő iránt meg ne csalatkoztunk legyen! Újuljon meg e mai napon lelkünkben a múlt küzdelmeinek, a múlt győzelmeinek emléke! Mindnyájan e haza fiai, nyelv és nemzetiség különbsége nélkül, vállvetve küzdöttek oly sok véres csatában a közös hazért s a győzelmekben a hazánk népességét alkotó minden nemzetiségnek része volt s a dicsőségben részünk van mindnyájunknak. A százados együttélés jó és rossz napokban, őseink kiontott vérének összekegyedése a honvédelem csatáiban, annyi dicsőség emléke köztünk szoros kapcsot alkotott, megoldhatatlant, mert hogyan lehetne az, hogy egy pár évtized vi-

szálya megoldhassa az évezredes kapcsot. Ez lehetetlen. Felejtük el tehát az oly rövid idő viszályát s az új évezred ünnepét avassuk fel a testvéri szeretet ünnepévé. Azon jelmondatokhoz, melyeket őseink követtek, a milyenek „ha Isten velünk, ki ellünk,“ „mindent a hazáért,“ „életünket s vérünket a királyért,“ „a haza minden előtt,“ e jelmondatokhoz tegyük hozzá a Benedek-rend ismert jelmondatát: ora et labora — „imádkozz és dolgozz.“

A szónoki hévvel elmondott szép beszédet az ünneplő közönség megéltjezte s megtapsolta.

Végül *Réthy* Lajos kir. tanfelügyelő tartott emlékbeszédet, mely szintén nagy hatást ért el.

Az ünnepély bevégeztével a nap emlékére a megyeház főlépcsőjének jobb oldalán elhelyezett emléktáblát leplezték le.

A) SZÁSZVÁROS.

Szászváros hazafias közönsége is megünnepelte a honalapítás ezredik ünnepét. Június 8-dikán *Acker* Frigyes polgármester elnöklete alatt ünnepi közgyűlést tartott a törvényhatósági bizottság, melyen *Simon* Ferencz kun-kollégiumi igazgató tartotta az ünnepi beszédet.

A hazafias érzéstől áthatott s szakadatlan tetszészaj által kísért ünnepi beszéd így hangzott :

Tisztelt képviselőtestület!

Az eszméknek és életeleknek csalhatatlan próbaköve: a történelem, immár sok esetben mondotta ki a maga helyeslő vagy kárhoztató ítéletét és sok igazságot, melyet azelőtt homály borított, hozott napfényre. Egyike ezen igazságoknak az, hogy csak azon nemzet, melynek kebelében munkaerő és munkakedv lakozik, képes magát a létfenntartás harczaiban kiküzdeni s a szellemi és anyagi előhaladásához szükséges eszközöket magának állandóan biztosítani. Munka szükséges az élet fentartására szolgáló terményeknek előállításához: a föld göröngyének megműveléséhez, munka szükséges ezen terményeknek az élet szükségleteinek megfelelő iparcikkekké való feldolgozásához, munka szükséges a társadalmi rendnek fentartásához, a leendő társadalomnak, az ifjúságnak helyes irányú felneveléséhez. A tudós álmatlan éjszakákat virraszt a természet és társadalom törvényeinek felderítésében s a költő és művész nem egyszer szívüknek vérével áldoznak a lelkük mélyén élő szellemi ideálnak megtestesítésére.

További kérdés marad azonban az, hogy vajjon munkakedv és munkaerő egymagukban elégségesek-e mindazon magas rangú feladatnak betöltéséhez, melyeknek együttvéve egy nemzetnek élethivatását kell

kitenniök s hogy nincs-e szükség bizonyos magasabb eszméknek, bizonyos emelkedettebb szempontoknak kitűzésére, melyek a munkálkodóknak egész seregét egy közös czélnek szolgálatában egyesítik?

Vajjon a tartós munkálkodás közepette nincs-e szükség egyes szünetekre, nem csupán a munka közben megfáradott test és szellem elhasznált erőinek helyreépítésére, hanem arra is, hogy a különböző téren munkálkodók egymással eszmét cserélve, egymásnak működéséről tudomást szerezzenek s ezáltal munkálkodásukat a közös czél szolgálatában öntudatosabbá tegyék és a társas érintkezésnek és elmélkedésnek felvillanyozó hatása által eszméket és lendületet nyerjenek az elkezdett munkának még helyesebb irányban való folytatására.

A tapasztalat azt mutatja, hogy igen is szükség van a társadalmi munkának ezen szünetére.

Az egyszerű szántóvető miután 6 napon át terhes munkában fáradozott, a hetedik napon ünneplő ruhát ölt magára s Isten házába megyen, hálát adva a gondviselésnek az eddig élvezett jótéteményekért s további áldást esdekelve ezután munkálkodására.

És jönnek napok, midőn az egyszerű munkás bőrkötényét, a festő ecsetjét, a költő és tudós tollát félre teszi s lelkükben egy közös szent érzelemmel ugyanazon magas valláserkölcsei, vagy hazafias eszméknek oltárán áldoznak.

Ime, ez az ünnep. S hogy munka és ünnep egymásnak kiegészítő részeit képezik, azt nem is szükséges ethikai és pszichológiai alapon bővebben fejtegetnünk, elég lesz a történelem régen letűnt és jelenleg élő legkiválóbb népeire hivatkoznunk. A régi egyiptomiak megható vallásos szertartására, a görögök és rómaiak nagyszerű természeti ünnepeire és nemzeti játékaira, végül a keresztény világnak lélekemelő vallásos szertartásaira és a jelenleg élő nagy nyugati nemzeteknek erőteljes nagy nemzeti ünnepeire kell gondolnunk, hogy belássuk azt, miszerint minden jelentékenyebb társadalomban az együttérzést és együvé tartozást kifejező vallás-erkölcsi és hazafias ünnepeknek nevezetes szerep jutott.

Egy ilyen nevezetes ünnepet ülünk mi is, e város különböző ajkú és felekezeti polgárai e napon: a magyar állam megállapításának és fennállásának ezeréves ünnepét. Lelki szemeink előtt felmerülnek e napon mindama dicsőséges és szenvedésteljes események, melyeket e hazának fiai ezer évnek viszontagságai között megértek s lelkünk az örömmnek édes érzetével telik meg, hogy hazánk áll még ma is, régi dicsőségének növekedő fényében s hogy a gondviselés éppen minket, az igénytelen nemzedéket szemelt ki hazánk története ezen nevezetes mozzanatának megünneplésére.

Lelki szemeink előtt elvonulnak e pillanatban a honszerző ősöknek nehéz küzdelmei, Istvánnak, a szentnek honalapító munkája, a mint népét a keresztény hitre téríti s a mint egy államszervezetnek veti meg alapját, a mely évszázadok viharainak volt hivatva szembeszállani. Szent Lászlónak a hazáért és kereszténységért vívott dicsőséges harczai, IV. Béla, a második honalapító, a ki a tatárok pusztításai által pusztává tett Magyarországot újból benépesíti s rövid időig virágzásra emeli, a dicsőséges Nagy Lajos király . . . tudományok, művészetek nagyszerű pártfogójának uralkodása, a ki alatt 10 országot koronája ékesítette a magyar király

fejét s birodalmának határát tenger képezte, a nagy Hunyady Jánosnak kormányzata, kinek bölcsője e megye földjén ringott, a ki a törökök ellen vívott diadalmos harczaival az egész keresztény Európa hálájára tette magát érdemessé s ki a harcz fáradalmait kipihenni e város közelében fekvő otthonába tért vissza mindannyiszor, dicsőségesen uralkodó fia: Mátyás az igazságos, ki alatt a tudományok és művészetek hazánkba újból visszatértek s Magyarország diadalmasan szállva szembe ellenségeivel, aranykorát élte . . . És aztán a nagy nemzeti katasztrófa: Mohács, az azután folytatott gyászos küzdelmek és végül a legújabb korszak: az újraébredés korszaka.

A nemzet ezen örömteljes és szomorú napjainak emléke mélyen vannak mindnyájunk szívébe bevésve és számtalanszor valának a nemzeti ünnepnek ezen napjaiban ismételve, azért szabadjon végül még csupán egy ezen nemzeti ünnepélyre vonatkozó rövid megjegyzést tenni.

Városunk és vidéke hazánknak azon részei közé tartozik, a melyen túlnyomó számban laknak nem magyar ajkú polgártársaink. Vajjon nem kell-e ezeknek az ezeréves magyar államnak növekedő erejétől és hatalmi súlyától saját egyéni karakterüket, individualitásukat féltetni? E sokszor feltett kérdésre feleljen meg magának ezeréves államunknak történelme.

Nemzetünk a letelt ezer évnek egyes phazisaiban a szellemi és anyagi jólétnek, a dicsőségnek olyan magaslataira emelkedett, a melyeket jövőben is megközelíthet, de túl bizonyára nem szárnyalhat. S mit látunk; — hogy a múltnak változatos eseményei között mikor voltak e hazának nem magyar ajkú fiai is a legnagyobb jólétben és legnagyobb meglegedésben? Akkor, a midőn e hazában egy Nagy Lajos, egy Hunyady János mint kormányzó, egy Mátyás, az igazságos és később a különvált Erdélyben egy Bethlen Gábor, szóval Magyarország legkiválóbb királyai, fejedelmei uralkodának. Mindezen mély belátású uralkodók egyformán védék, sőt a hol országos érdek kívánta, kiváltságokkal láták el hazánk nem magyar ajkú fiait, mivel azon meggyőződéstől valának áthatva, hogy Magyarországnak, mely helyzeténél fogva soha sem lehet agresszív természetű ország, csak fiainak kölcsönös egyetértésében és meglegedésében feküldhetik jövője és boldogsága.

E meggyőződés nyert kifejezést újabban is hazánk minden jelen-tekenyebb államférfiának felfogásában, s rossz államférfiúnak kell tartanunk ma is azt, a ki e hazának szabad intézményei és népeinek szabadságszeretete mellett a haza közérdekében többet kíván annak polgáraitól, mint a mennyire annak szüksége van, hogy úgy bent, mint kint tisztelt és szilárd legyen, de viszont rossz hazafinak kell tartanunk azt, a ki azt megadni nem hajlandó, a mi közös hazánk emelkedéséhez s ezáltal mindnyájunk jólétének és boldogságának emeléséhez elkerülhetlenül szükséges.

Hazánk ezen elveknek uralma alatt, daczára a múlt szenvedéseinek, anyagi jólét és különböző ajkú és felekezetű fiainak békés egyetértése mellett üdvözli az új ezer esztendőnek hajnalát s hogy ez így van, abban a legfőbb érdem bizonyára hön szeretett uralkodónké, ki még egyfelől ébren őröködik a közhatalmak tekintélye felett, másfelől atyai szívének melegével veszi körül hű alattvalóit a származás és felekezet különbsége nélkül.

Midőn azért annyi zivatart ért szeretett hazánknak áldást és emelkedést, népünknek, mely a költő szavai szerint: „megbűnhötte már . . . a múltat s jövődőt“, virulást és boldogságot kívánnánk a második ezer év küszöbén: kiáltjuk egy szívvel és egy lélekkel, hogy:

Éljen a király!

Éljen a haza!

A lelkes, hazafias beszéd után *Acker* Frigyes polgármester német nyelven méltatta a nagy nap jelentőségét a nyelvben idegen, de érzésben magyar vendégek előtt, mire a szép ünnepély véget ért.

A II. kötet I. rész tartalma.

A VÁRMEGYEI ÉS VÁROSI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK
EZREDIK ÉVI ÜNNEPE.

	Oldal
<i>Bevezetés</i>	5
<i>Budapest fő- és székváros</i>	7
I. <i>Abauj-Torna vármegye</i>	17
a) Kassa	20
II. <i>Alsó-Fehér vármegye</i>	28
a) Abrudbánya	30
b) Gyulafehérvár	34
c) Nagyenyed	39
d) Vizakna	43
III. <i>Arad vármegye</i>	44
a) Arad	49
IV. <i>Árva vármegye</i>	58
V. <i>Bács-Bodrogh vármegye</i>	60
a) Baja	64
b) Szabadka	72
c) Ujvidék	77
d) Zombor	87
VI. <i>Baranya vármegye</i>	90
a) Pécs	98
VII. <i>Bars vármegye</i>	103
a) Körmöczbánya	117
b) Léva	120
VIII. <i>Békés vármegye</i>	129
IX. <i>Bereg vármegye</i>	143
a) Beregszász	148
b) Munkács	151
X. <i>Besztercze-Naszód vármegye</i>	153
a) Besztercze	159
XI. <i>Bihar vármegye</i>	159
a) Nagyvárad	167
XII. <i>Borsod vármegye</i>	174
a) Miskolcz	181
XIII. <i>Brassó vármegye</i>	183
a) Brassó	193
XIV. <i>Csanád vármegye</i>	196
a) Makó	203

	Oldal
XV. <i>Csik vármegye</i>	205
XVI. <i>Csongrád vármegye</i>	213
a) Hód-Mező-Vásárhely	215
b) Szeged	219
XVII. <i>Esztergom vármegye</i>	232
XVIII. <i>Fehér vármegye</i>	239
a) Székesfehérvár	239
XIX. <i>Fogaras vármegye</i>	247
XX. <i>Gömör- és Kis-Hont vármegye</i>	258
a) Dobsina	260
b) Jolsva	263
c) Nagy-Rócze	265
d) Rimaszombat	266
e) Rozsnyó	270
XXI. <i>Győr vármegye</i>	275
a) Győr	290
XXII. <i>Hajdú vármegye</i>	297
a) Debreczen	302
b) Hajdú-Böszörmény	308
c) Hajdú-Szoboszló	312
XXIII. <i>Háromszék vármegye</i>	317
a) Sepsí-Szent-György	320
XXIV. <i>Heves vármegye</i>	323
a) Eger	331
b) Gyöngyös	336
XXV. <i>Hont vármegye</i>	344
a) Selmecz-Bélabánya	347
XXVI. <i>Hunyad vármegye</i>	351
a) Szászváros	356

OSZK

OSZK

